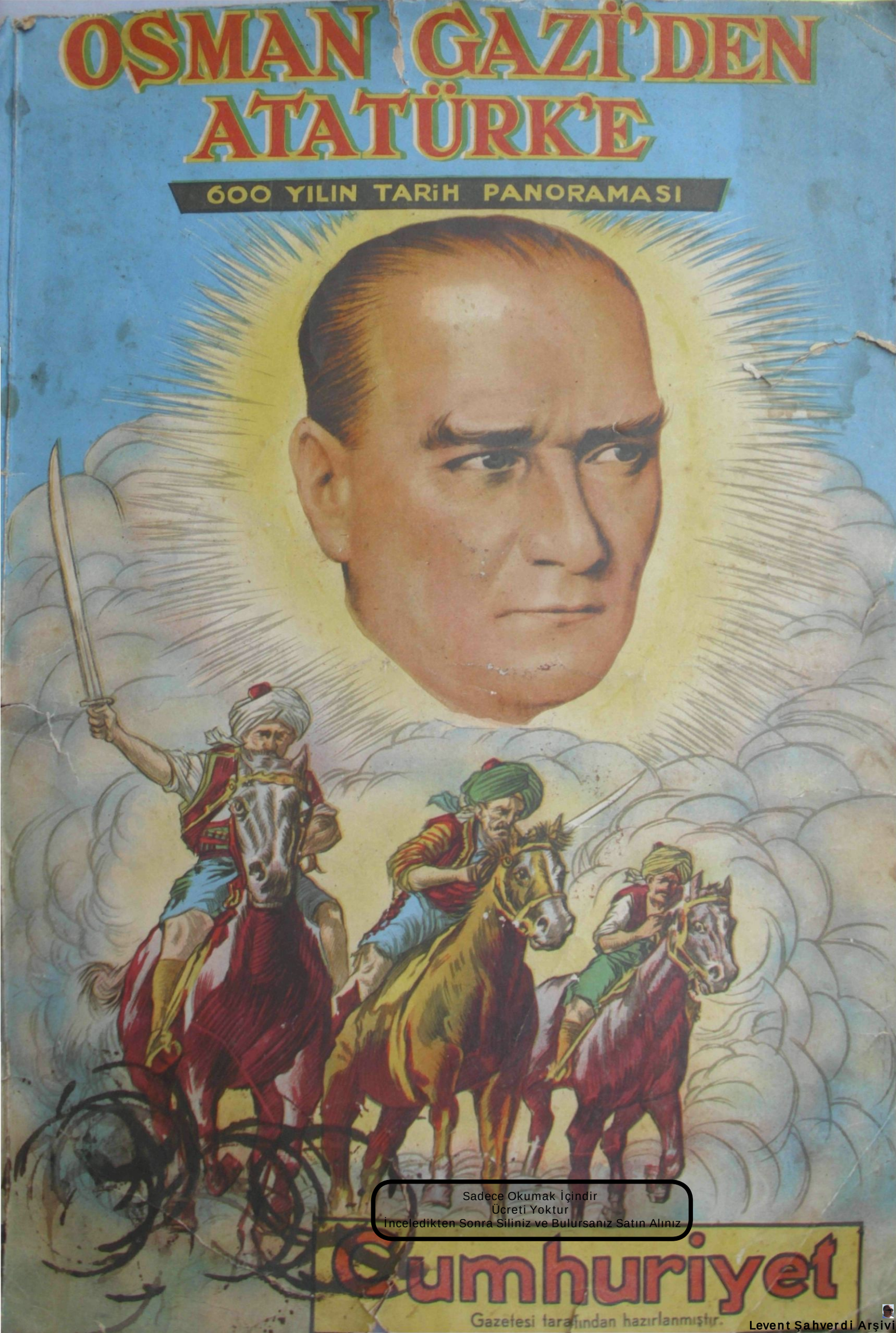
OSMAN GAZİ'DEN ATATÜRK'E

600 YILIN TARİH PANORAMASI

Sadece Okumak İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız

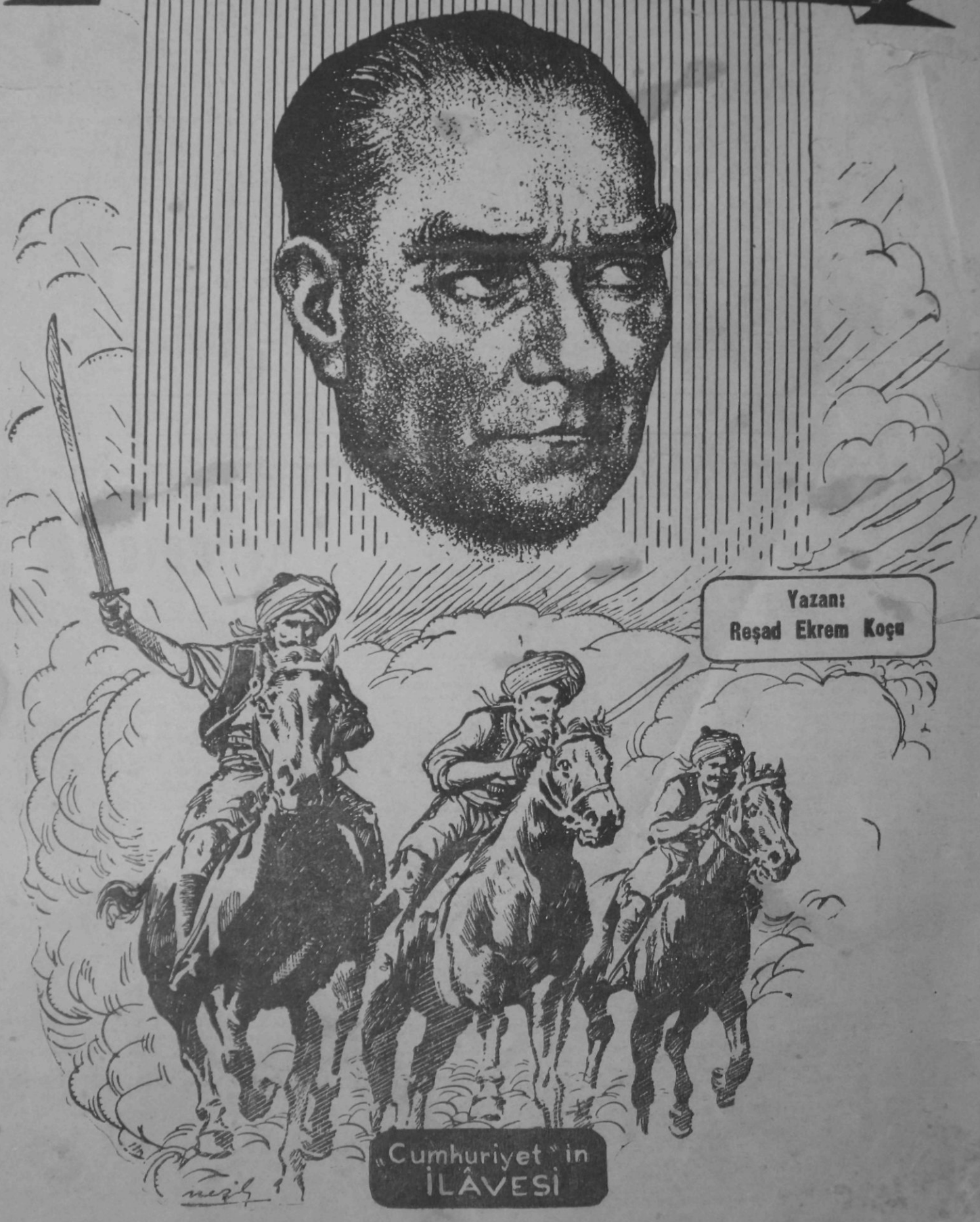
Cumhuriyet

Gazetesi tarafından hazırlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

OSMAN GAZİ'DEN ATATÜRK'E

600 YILIN TARİH PANORAMASI

Yazan:
Reşad Ekrem Koçu

„Cumhuriyet"in
İLÂVESİ

Levent Şahverdi Arşivi

Konuralp | Osman Gazi | Akçakoca

TAKDİM

Büyük Türk ırkının kaynağından dan başlayarak bütün kolları, dal ve budakları ve yeryüzünde yayılışı üzerine konuşmak, nâçiz kalemimin salâhiyeti dışında pek azametli bir işti. Osman Gaziden Gazi Atatürke kadar tarihimizin son altı asırlık devri üzerinde ortaya panorama halinde bir eser koyayım dedim. Öyle bir eser ki, ciddiyetiyle tanınmış yevmî bir gazete nin içinde ilâve olarak neşredilsin, vapurlarda, trenlerde okunsun, kahvehanelerde elden ele dolaşsın, lüfedilip bir köşede saklanırsa el altında her zaman işe yarasın.

Tarih ilminin doğruluk yolunda ve hakikat ışığında altı yüz küsur yıllık bir merdivenin basamakları üzerinde yürüyerek en güzel tarihî fıkraları ve menkıbeleri, başdöndüren kahramanlık hikâyelerini, zafer destanlarını, eski âdet ve ananelerimizi, kuruluktan ve yavanlıktan sıyrılarak eski devlet teşkilâtımızı ve içtimaî müesseselerimizi sohbet diline verecek olan bu eser, Cumhuriyet gazetesinin ilâvesi olarak tahakkuk etmiş bulunuyor. Bu eserin ilmî bir iddiası yoktur. Evliya Çelebi anlatır: «Süleymaniye camiinde dört aded somaki mermer sütunlar var ki her biri onar Mısır hazinesi değerindedir. Birini Mısırda bir kadim şehirden Nil ile İskenderiyeye getirdiler, oradan Karınca Kaptan sal gemilere yükleyip muvafık eyyam ile İstanbula getirip Süleyman Hana teslim ettikte:

Karıncalar budun çekmiş çekirgenin Süleymâne
Size lâyık nemiz vardır kabul eyle fakirâne

dedikte Süleyman Han hat edip...»

Evet aziz okuyucularım.. Karın ca kararınca:

Kişi haddini bilmek gibi irfan olmaz...

Kusurlarım için şimdiden affınıza sığınıyorum.

Reşad Ekrem Koçu

Osman Gazi

Osman oğullarının başı, Türk tarihinin ve cihan tarihinin en büyük devletlerinden birinin temel taşını koyan adam; hayatı ve gazaları destan halinde anlatır. 1258 yılında doğmuştu.

On beş, on altı yaşlarında iken namlı bir cenk eri olarak tanınmış ve babasının ölümüle aşiretine Bey olmuştu. Tuvana, şehbaz delikanlıydı, beyaz tenli, kara gözlüylü; gençlik devrinde aşireti halkı tarafından hürmet ve sevginin ifadesi «Osmancık» diye anıldı. Toprak komşularından Şeyh Edebâli'nin kızı Mal Hatun ile evlendi.

Mal Hatundan iki oğlu dünyaya geldi; büyük oğluna, bir hürmet ve bağlılık duygusile Konya Selçuk Sultanı Alâeddinin adını verdi; Küçük oğluna Orhan ismini koydu.

Evlendiğinin tezinedir ki, büyüklü küçüklü Rum derebeylerine karşı kılıcını sıyırmış ve Batı Anadolu Türkleri arasında en namlı cengâverler Osmanın etrafında toplanmışlardı: Samsa Çavuş, Hasan Ali, Turgut Ali, Saltuk Alp, Akçakoca, Konuralp, Balaban, Sarı Yatu, Aydoğdu... Bunların arasında bir de Rum Prensi, sonra İslâm dinini kabul edecek olan Harmankayası Beyi Köse Mihal (Mihal Gazi) vardı.

Sakarya vâdisinde, dağlarda, bellerde gece ve gündüz, yaz ve kış at üstünden inmediler.

1299 da Konya Selçukilerinin inkırazı üzerine Osman Gazi istiklâlini ilân etti...

İnegöl alındı ve Osman Gazi ile cengâverlerinin elindeki kılıç, Batı Anadolunun en büyük beldesi olan Bursanın kale kapılarına dayandı. Şehir sarıldı ve kuş uçurulmaz oldu...

Bursa muhasarası on yıl kadar devam etti... Bu yıllardadır ki Geyve Boğazı alındı. Gaziler İzmit körfezinde denizi, Marmarayı gördüler...

Büyük oğlu Alâeddin, dedesi Edebâli'nin yanında büyümüş, ilmi kılıca tercih etmişti; okuma yazma bilmiyen babasının siyasî müşaviri olmuştu. Orhanı ise on yaşında iken elinde kılıç ve kargı, ata bindiren babası:

— Gazilerle bile git... Göreyim gaza yollarında nice depreşirsin!. demişti. Çocuk da:

— Her nekim buyurur isen kabul ederim!.

Demişti ve bir cengâver olarak yetişmişti... Bir devletin temel taşının atıldığı bu yıllar nice canlar, şehid kanları pahasına yel gibi geçmişti...

1326 da Orhan kırk beş yaşında idi. Bursa yeni alınmıştı. Bursaya gidemedi. O sırada çok yaşlı olan kaynatası Edebâli ile karısı Mal Hatun bir ay ara ile ölmüşlerdi; az sonra Osman Gazi de hastalandı ve ölüm döşeğine yattı. Süratle yanına koşan Orhana son sözleri şu oldu:

— Ölünce beni Bursada kale içinde Gümüşlü Künbede göm... Osman oğullarının tahtı Bursada kurulacaktır. Seni iyi yetiştirdiğimi zannediyorum. Devleti büyütmek için kılıcın son demine kadar elinde bulunsun... Âdil ol, devlet adaletle durur. Ulemaya hürmet et... Asker ve mal ile gururlanma... Dinimizin şanını koru... Tuttuğumuz yol, kuru bir kavga yolu değildir.

Ölümünde 68 yaşındaydı. Öldüğü vakit Bursada bulunan oğlu gelinceye kadar muvakkaten söğüdde defnedildi; oğlu gelince vasiyetine uyarak Söğüdden Bursadaki Gümüşlü Günbede naklettirdi.

Osman Gazi Devrinin Kronolojisi

1281 (?)	Ertuğrul Beyin ölümü
1284	İnegöl Tekfuru ile Ermeni Beli muharebesi ve Osman Gazinin ilk muzafferiyeti
1285	İnegöl civarında Kulacahisarın fethi.
1286	İnegöl ve Karacahisar Tekfurlarına karşı İkizce yahud Ekinci mufazzeriyeti
1288	Porsuk çayı üzerinde Karacahisarın fethi
1288	Osman Bey tarafından Dursun Fakihin Karacahisar Kadılığına tayini. Bu zat Osmanlı devletinin ilk kadısı, hâkimidir,
1289	Selçuk Sultanı tarafından Osman Gaziye Beylik alâmeti olan tuğ, sancak, davul, altın kılıç ve gümüş eğer takımlı bir at gönderilmesi
1298	Bilecik ile Yarhisarın fethi. Yarhisar Tekfurunun kızı Nilüfer Hatunun esir edilerek Osman Gazinin küçük oğlu Orhan ile evlendirilmesi
1299	Turgud Alp elile İnegölün fethi
1299	Osman Gazinin istiklâlini ilânı
1300	Yenişehirin fethi ve devlet merkezi yapılması
1301	İzmit yolunda Koyunhisarın fethi
1306	Dinboz muzafferiyeti, Adranos ve Kestelin fethi
1307	İznik muhasarasının başlaması
1308	Emir Ali elile İmralı adasının fethi
1313	Osman Gazinin sadık dostu Harmankayası Tekfuru Köse Mihalın İslâm dinini kabulü
1313-1314	Akhisar, Lefke, Tekfurpınarı, Yenikale, Yanıkçahisarın fethi
1314	Bursa muhasarasının başlaması
1316	Nilüfer Hatundan Orhanın büyük oğlu Süleyman Paşanın doğumu
1317	Akçakocanın ve Konuralpın başbuğluklarında Kocaeli fütuhatının başlaması
1321	Mudanyanın fethi
1323	Küçük bir Türk Beyinin elinden Akyazının fethi
1324	Karamürsel elile Karamürselin fethi ve Türklerin İzmit körfezine hâkim oluşu
1326	Şeyh Edebalinin, Mal Hatunun ölümleri, Bursanın fethi, Osman Gazinin ölümü. Orhanın ikinci oğlu Murad Hüdavendigârın doğumu.

Levent Şahverdi Arşivi

Osman Gazinin Rüyası

Osman Gazi toprak komşularından Şeyh Edebâli'nin kızı Mal Hatun ile evlenmişti. Şeyh Edebâli, misafirlerine ikramile tanınmış sürü ve çiftlik sahibi zengin adamdı. On beşinci asır müverrihlerinden Derviş Ahmed Âşıki bu zat için «Dervişlik batınında idi, dünyası ve nimeti ile davarı çoktu» diyor. Edebâli'nin Osman Gaziyi damad edinmesi bir rüya fıkrası naklolunur:

Osman Gazi, Edebâli'nin malikânesine misafir olmuştu. Gece bir rüya gördü: Şeyhin kuşağından çıkan bir ay Osmanın bağrına girdi. Delikanlının göbeğinden hemen bir ağaç bitti, süratle büyüyüp dal budak saldı. Dalları cihanı kapladı; dağlar, ormanlar, ırmaklar, kasabalar, tarlalar, bağlar, bahçeler gölgesi altında kaldı. Dağlardan çağlayan sular iniyordu. Bu sulardan kimi insanlar içiyor, kimi insanlar da bu sularla tarla ve bahçelerini suluyordu... Sabah olunca Osman Gazi rüyasını Şeyhe anlattı. Edebâli:

— Oğul Osman... Sen bir hükümdar olacaksın... Padişahlık sana ve nesline mübarek olsun. Benim kızım Mal Hatun senin helâlin oldu! Dedi ve hemen kızı ile cengâverin nikâhını kıydı.

Şu manzum satırlar Derviş Ahmed Âşıkinindir

Dir oğlum fırsat ve nusret senindir
Hidayet menzili nimet senindir.
Sana virildi taht düşmesün baht
Ezeli tâ ebed devlet senindir.
Yana çırağların âlem içre
Döşene sofran da'vet senindir.
İki cihanda hayırla anılmak
Nesebü neslin bürhan senindir.
Çocukdan irdi sana tahtı devlet
Cihan içre olan devran senindir.

Şeyh Edebâli'nin Kumral Dede derler bir mürîdi varmış:

— Ey Osman! Sana padişahlık verildi.. Sen bana ne vereceksin? demiş. Osman Gazi:

— Her ne vakit kim padişah olam... Sana bir köy vereyin!. demiş. Derviş:

— Bize bir kâğıd ver imdi! deyince Osman Gazi:

— Ben kâğıd yazmak bilir miyim ki benden kâğıd istersin... Ama atamdan bir kılıç kalmıştır, sende oğursun nişan... Beni Allah padişah ederse benim neslim ol kılıcı göreler, köyünü elinden almıyalar! demiş.

Gene aynı müverrih: «Kimdi ol kılıç Kumral Dede neslindedir. Âli Osmandan her kim padişah olursa ol kılıcı ziyaret ederler» diyor. Ne kadar yazıktır ki Derviş Ahmed Âşıki bu köyün adını yazmıyor.

Bileciğin Fethi

Osman Gazi fütuhatı arasında en güzel menkıbelerden biridir: Bilecik Tekfürünün Osman Gaziye yüzü dost, içi düşmandı. Osman Gazi yaylaya çıkarken ağırlıklarını Bilecik kalesine emanet gönderir, yayla dönüşünde koyunlar hediye edip emanetlerini alırdı.

Bilecik Tekfürü oğluna Yarhisar Tekfürünün kızını alıyordu, düğün hazırlığı şayi olunca Osman Gazi Bilecik Tekfürüne bir sürü koyun gönderdi:

— Kardaşım bunu düğüne hizmet edenlere yedirsin.. Düğün hediyemi kendim getiririm. Kardaşıma lâyık değilse bile bize lâyıkını getiririm. Hem kayınanamla hatunum dahi kardaşımın hatunile tanışmak, bilişmek ister! Biz şimdi yaylaya gideriz.. İzin versinler ağırlığımızı gene Bileciğe emanet koyalım.. dedi.

Halbuki Bilecik Tekfürü, düğününe gelecek olan Osman Gaziyi ele geçirip öldürmeğe karar vermişti ve bunu öbür tekfürlerle görüşmüştü. Bunu öğrenen Harmankayası Tekfürü Küse Mihal, Osman Gazinin sadık dostu idi, Osman Gaziye haber vermişti.

Düğün, Bilecik civarında Çakırpınarında büyük bir kır düğünü olacaktı. Bilecik kalesinde pek az adam kalmıştı.

Osman Gazi düğüne davet edildi; Türk Beyi davetçilere hediyeler verdi:

— Hatunlarımızla geliyoruz.. Ama bizim hatunlarımızı Çakırpınarında ayrı bir yere göndersinler ki hatunlarımız tekfürleri görüp utanmasınlar!. Ve hem dahi emanet ağırlığımızı Bileciğe yollarız!. diye haber gönderdi.

Bilecik Tekfürü «Türkün eri ve avratı ve malı ele girdi» diye bu haberden pek sevindi.

Osman Gazinin Bileciğe gönderdiği ağırlık iki katar öküz yüküydü. Ağırlığı götüren kadınlardı; ama ağırlık diye götürülen, keçelerin içine sarılıp gizlenmiş cenk erleri idi, kaleye girer girmez dalkılıç meydana fırladılar, kaledekileri kılıçtan geçirdi, Bileciği fethettiler ve kale kapılarını kapadılar.

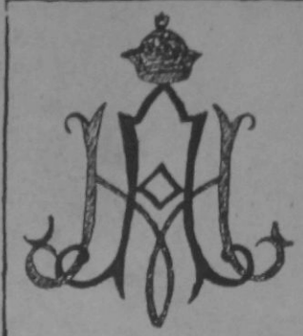
Çakırpınarı düğününe hatunlarımızdır diye götürülenler de kadın kıyafetine girmiş cengâverlerdi. Düğün halkı tamam sarhoş olmuştu ki Osman Gazi Köse Mihal ile beraber yerinden fırlayıp ata bindi, Bilecik Tekfürü de «Hey... Türk kaçtı!.» diye adamlarile peşine düştü. Osman Gazi Bilecik civarında Kıldırık deresine inmişti. Düğüne kadın kıyafetinde gelen cengâverler de üzerlerinden kadın esvablarını atıp Tekfür ile adamlarının peşine düştüler. Bilecik Tekfürü iki kılıç arasında kaldı, boğazını ele verdi, başı kesildi. Yarhisar Tekfürünün kızı olan gelin ise Türklerin eline geçti. Osman Gazi o kızı oğlu Orhana aldı.

Müverrih Derviş Ahmed Âşıki anlatıyor: «Orhan dahi ol demde yiğit olmuştu. Ol Yarhisar Tekfürünün kızı ki Orhana aldı, ol kız Ulufer (Neylüfer) Hatundur. Bursada Ulufer suyu köprüsünü ol hatun yaptı ve ol suya Ulufer diye ad koydular. Murad Han Gazi ve Süleyman Paşa anın oğludur. Hatun kim vefat etti, Orhan Gazi ile bile defnedildi.»

Levent Şahverdi Arşivi

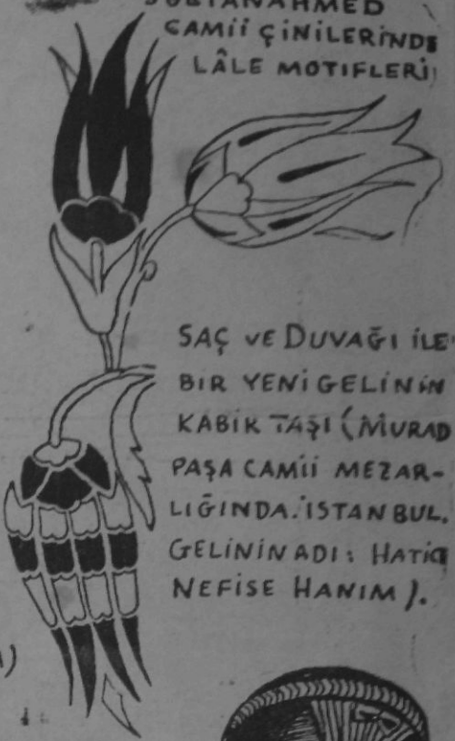
Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

İSMET İNÖNÜN 24 TEMMUZ 1923 DE LOZAN SULH MUAHEDESİNİ İMZALADIĞI ALTIN KALEM. ÜSTÜNDE MÜREKKEBİNİN İZİ İLE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİNE ARMAĞAN EDİLMİŞTİ

İKİNCİ ABDÜLHAMİDİN HUSUSİ MEKTUB KÂĞIDLARINDAKİ MARKASI LÂTİN HARFLERİ İLE İDİ

SULTANAHMED CAMİİ ÇİNİLERİNDE LÂLE MOTİFLERİ

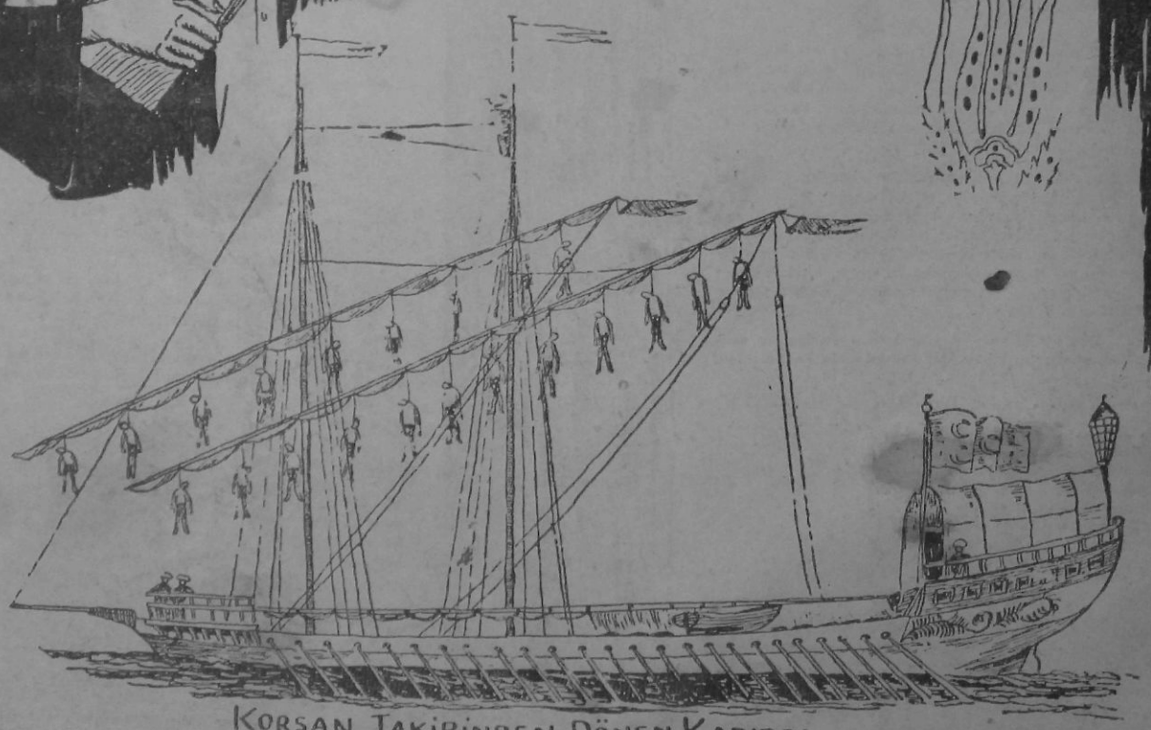

SAÇ VE DUVAĞI İLE BİR YENİ GELİNİN KABİK TAŞI (MURAD PAŞA CAMİİ MEZARLIĞINDA. İSTANBUL. GELİNİN ADI: HATİCE NEFİSE HANIM).

17 inci ASIR ŞAİRLERİNDEN ŞİNASİ (ASIL ADI: RUZNAMÇECİZÂDE MEHMED AĞA) DİVAN SAHİBİ OLDUĞU ZAMAN ONBEŞ YAŞINDA İDİ. ASRIN DEĞERLİ ŞAİR VE HATTATI DERVİŞ FASİH AHMED DEDE BU ÇOCUĞUN MÜREBBİSİ OLUP ONA, MATBAANIN BULUNMADIĞI O DEVİR DE ZAMANININ EN MUTEBER ESERLERİNİ KOPYA ETMİŞ İDİ Kİ BU KİTAPLAR ŞİNASİNİN ELİNDE BAHA BIÇILMEZ BİR HAZİNE OLMUŞTU

KORSAN TAKİBİNDEN DÖNEN KADIRGA

YELKEN VE KÜREK DEVRİNDE KORSAN TAKİBİNE ÇIKAN DONANMA GEMİLERİ SEFER DÖNÜŞÜ İSTANBUL LİMANINA GİRERKEN DİREKLERİNİ ASILMIŞ KORSAN CESEDLERİYLE DONATIRDI. YAKALANAN LİMAN KORSANLARI DA BİR GEMİNİN DİREĞİNE ASILIRDI.

Levent Şahverdi Arşivi

600 Yıl Üzerine Bir Kuşbakışı

Osmanlı hanedanı Oğuz Türklerinin Kayı boyuna mensub bir aşiretten çıkmıştır.. Nakledilegelen an'anelere göre bu aşiret «Süleyman Şah» isminde bir başbuğun idaresinde Milâdın on üçüncü asrı ortalarına doğru Anadoluya girmiştir. Süleyman Şah Fırat ırmağından geçerken boğulmuş; defnedildiği yer «Türk Mezarı» diye meşhurdur.

Dört oğlu olan bu başbuğun ölümü, aşiretini ikiye ayırmış, oğullarından Sungurtekin ve Gündoğdu eski vatanlarına, Merv taraflarına dönmüş, diğer iki oğlu, Ertuğrul ile Dündar, Erzuruma doğru yollarına devam etmişler, Pasin ovasında Sürmeliçukura konmuşlar.

İrana hâkim olan Moğollar o tarihlerde Doğu Anadoluyu dalga dalga hücumları ile yağma ve tahrib etmektedirler. Ertuğrul Bey, oğullarından Sarıbatıyı Konya Selçuk İmparatoruna göndererek kendilerine Batı Anadoluda yerleşecek bir bölge istemiş. Selçuk Sultanı Kayılara ,Söğüd ve Domaniç havalisini vermiş, Kayı aşiretinin Anadoluya giren kısmı da burada yerleşmiş. Söğüd ve Domaniç, Selçukilerin Batı sınırı üzerindedir, Sultan, Ertuğrul Beye bir «Ucbeyliği», sınır muhafızlığı vermiştir. Milâdın 1250-1280 yılları arasında olan bu yerleşme artık bir tarih hakikatidir; Osmanlı devletinin kurucusu olan Osman Gazi, Ertuğrulun sulbünden bu yıllar arasında Söğüdde doğmuştur.

On üçüncü Miladî asrın son yıllarında Anadolu Türkleri siyasî ve içtimaî bir buhran içinde idi. Ortaçağın derebeylik an'ane ve teşkilâtına göre kurulmuş olan Konya Selçuk İmparatorluğu, Moğolların indirdiği ağır darbeler altında çökmüş; Konya tahtı sahibsiz kalınca Karaman ve Konyada Karaman Oğulları, Kütahyada Germiyan Oğulları, Denizlide İnanç Oğulları, Aydında Aydın Oğulları, Manisada Saruhan Oğulları, Balikesirde Karasi Oğulları, Kastamonuda Candar Oğulları, Muğlada Menteşe oğulları, Antalya ve Eğridir havalisinde Hâmid Oğulları istiklâllerini ilân etmişlerdi. Bu hanedanlar arasında Karaman Oğulları en geniş topraklara ve Selçukilerin payitahtı Konya şehrine de sahib olduklarından kendilerini bütün Anadolunun hükümdarı gibi görüyorlardı.

İlk kuruluş hamlelerinde Osmanlı Devleti

Karadeniz kıyısında Trabzon ve etrafında Bizanslı Komnenosların sözde imparatorluğu, bir enkaz halinde devam edegeliyordu. Amasra, Cenevizlilerin elinde idi. Başlıcarında İstanbul tacını taşıyan Paleologosların Anadoludaki toprakları, en basit tarifi ile Marmara havzasından ibaret kalmıştı. O tarihlerin haritasında İstanbul İmparatorluğunun renğini taşıyan Alaşehir, etrafı Türk beylikleri ile çevrilmiş, bir ben gibiydi. Anadolu sularındaki adalar ise asırlardanberi Venediklilerin ve Cenevizlilerin elinde idi.

Derebeylik an'ane ve teşkilâtına göre kurulmuş olsa dahi Selçuk Devleti Anadoluda bir Türk birliğini temsil ediyordu. Konyada Selçukilerin son meşru hükümdarı olan Üçüncü Alâeddin Keykubad'ın Moğol İmparatoru İlhan Gazan Mahmudun emri ile Isfahana götürülerek orada idam edilmesi dikkate değer vak'adır. Zira Gazan Mahmud, Konya tahtına oturtmak istediği kuklası Giyaseddin Mesudu Anadolu halkına karşı destekleyecek kuvvete sahib değildi, o Anadolu halkı ki, Alâeddin Keykubadın felâketine kayıdsız kalmıştı. O tarihlerde Anadoluda «Ahilik», kardeşlik, yoldaşlık adı altında ferdi mülkiyeti kaldırmak ister gibi görünen bir teşekkül iyice kök ve dal budak salmış bulunuyordu. Moğul himayesinde de olsa, Selçukilerin dönmesine aslâ taraftar olmıyan Ahiler, müverrihlerimizin «Tevâifi Mülûk» adı altında topladığı diğer Anadolu hanedanlarını da tasfiye yolunu tutmuştu. Bu teşekkül, Selçuk hanedanının inkırazı ile Ankara ve havalisinde istiklâlini ile hükûmeti bilfiil elde etmiş, Anadolunun diğer bölgelerindeki esnaf tabakası ve köylü ile de sıkı bir işbirliği kurmuştu. Her tarafta Ahi zaviyeleri açılmış, buralarda şeyh unvanını taşıyan, fakat diğer tarikatler şeyhleri gibi ayrı bir kılık ve kıyafetleri olmayıp mahalli halk tan biri gibi giyinen liderler, hanedanların ve hanedanları destekleyen medrese ülemasının halk üzerindeki nüfuzunu yıkmakla meşgul idiler.

Söğüd ve Domaniç topraklarında yerleşmiş olan Kayi aşireti ile babası Ertuğrulun ölümünden sonra aşiret Beyi olan Osman Bey de Ahiliği kabul etmişti. Ve ilk hamlelerinde Anadolunun her tarafındaki Ahilerden geniş ölçüde müzaharet görmüştü. Üstün cengâver şahsiyeti ile Anadolu hanedanlarına karşı Ahilerin zaferini sağlıyacak zannedilmişti. Fakat, Osman Beyin Bizans topraklarındaki süratli muvaffakiyetleri onu sadece Müslüman Türklerin kahramanı yaptı. Osman Gazinin ve sonra da oğlu ve halefi Orhan Beyin yanında toplanan cengâverler bu yeni vecid havası içinde dövüştüler. Fütuhatın pek büyük nimetleri bu cengâverleri Osmanoğullarına bağladı ve ahilikle olan bağları kuvşadı. Orhanın oğlu ve halefi Birinci Sultan Murad zamanında ise, Ankaranın silâh kuvvetile Osmanlı topraklarına ilhakı Ahiliğe son kat'I darbe oldu. Fakat ileride görülecek bazı vak'alar, Ahi teşkilâtının zâhiren yıkılmış olmasına rağmen Ahilik fikrinin gizlice yaşatıldığını isbat edecektir.

On üçüncü asır sonları ile On dördüncü asır başlarında Türk - Müslüman kültürünün mümessilleri olan medrese uleması da Osmanlı hanedanını Anadoluda Türk Müslüman birliğinin tek koruyucusu olarak gördü. Çandarlı Kara Halil ve Karamanlı Molla Rüstem gibi bu devrin iki büyük âlimi Sultan Muradın iki kıymetli siyasî müşaviri oldu. Bir merkezi mutlakiyetin kabataslak devlet teşkilâtını kurdular.

Bu suretle cihan tarihinde yeni bir çağın başladığını gösteren ilk örnek devlet de kurulmuş oldu. Padişahın şahsına sadakatle bağlı Yeniçeri asker ocağının kuruluşu da hanedan için büyük bir kuvvet oldu.

Gayrimüslim ve Türkten gayri

En geniş hududları ile Osmanlı İmparatorluğu

Levent Şahverdi Arşivi

ırklarını, milliyetlerin çocukları seçme olarak toplanmış, Müslüman edildikten sonra «Yeniçeri» adı ile güdelikli asker yapılmıştı. Yeniçeri ocağının dinî terbiyesi de, İslâmiyeti sevdirmek için en pratik yolları gayet iyi bilen bektaşilere bırakılmıştı. Yeniçeri ocağının kuruluşu ve ocağa devşirmelerden gayri kimsenin alınmaması hususunda sarfedilen dikkat gayet manalıdır. Anadoludaki Türk - Müslüman birliğini Osmanlı hanedanının yeni kurulan merkezi mutlakiyet idaresi etrafında toplamak isteyenler ve toplayanlar, gizli bozgun culuğa karşı uyanıktırlar.

Osmanoğullarının kurduğu bu yeni devlet, dünyanın idrak ettiği yeni bir çağın devleti idi. Bunun içindir ki bu merkezi mutlakiyet Anadoluda ve Rumelide birbirini takib eden zaferlerle gayet çabuk büyüdü. Vâkıa on beşinci asrın ilk yıllarında Aksak Timur'un Anadolu üzerine yürümesi ve Osmanlıların dördüncüsü Yıldırım Beyazıdı esir alması Osmanlıların bu kıt'a üzerindeki hâkimiyetini çok sarstı.

Fakat Yıldırım Beyazıdın en küçük oğlu ve üçüncü halefi Çelebi Sultan Mehmedin Anadoluda gene en kuvvetli hükümdar olmasına hiç bir kuvvet mâni olamadı. Ankara muharebesindeki bozgunu doğuran zihniyet bu padişaha karşı da Simavnalı Şeyh Bedreddinin liderliğinde ve Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal gibi ihtilâlcilerin idaresinde yeni ve büyük bir gaile çıkardı. Mutlakiyet bu büyük ihtilâli de bir kan deryası içinde boğdu. Şeyh Bedreddin, ortaya attığı cemiyet nazariyelerinin Türk - Müslüman camiasını fesad ve nifaka ve dolayısile inhilâle sürükleyecek şeyler olduğunu pek âdilâne cereyan eden muhakmesinde kabul ve tasdik etti ve verilen idam cezasının yerinde olduğunu söyledi.

Bir yeniçağ hükümdarı olan Yıldırım Beyazıd Ankara muharebesinde mağlûb olmuş, esir düşmüş, esarette ölmüştü. Onun torununun oğlu ikinci Sultan Mehmed henüz yirmi bir yaşında bir delikanlı iken bir imparatorluğun temelini atıyordu. Yıldırımı mağlûb ettikten sonra haşmet ve dârât içinde Çin seferine giderken ölen Aksak Timurun Ortaçağ devleti ise bu Cihangirin ölümile beraber parçalanmış idi; evlâdı Timurdan Mehmed ve Ömer isminde iki genç, Fatih Sultan Mehmedin sarayında dörder akça yevmiyeli müteferrikalar arasında bulunuyorlardı.

Büyük Türk ırkının bütün kolları, dal ve budakları ve yeryüzünde yayılışı içinde, hiç tereddüd etmeden söyleyebiliriz ki Osmanoğulları en sağlam ve en büyük bir devletin kurucusu olmuşlardır. Altı asır Türklüğü ve Türk medeniyetini yeryüzünde tek başına temsil etmiş olan pek azametli bir devlettir. Bu İmparatorluk on dokuzuncu asra kadar merkezi bir mutlakiyeti mutlaka (Monarchie Absolue) olarak devam etmiştir. İkinci Mahmudun son yıllarında bir uyanık mutlakiyet kisvesi giymiş ve onu Meşrutiyet idaresi takib etmiştir. İkinci Abdülhamid devrine de mutlakiyet demek doğru olmaz; her yıl muntazaman neşrolunan devlet yıllığının başına «Kanunu Esasi = Anayasa Kanunu» metninin konduğuna göre bu devre, Meşrutiyetin meclissiz devri demek doğru olur.

Birinci Cihan Harbini takib eden kara işgal günleri ve yurdumuza saldıran düşmana karşı Türk milletinin allâhlı mukavemeti dahilde de büyük bir inkılâba doğru gitmiş, ferdî saltanat, padişahlık kaldırılarak Cumhuriyet ilân edilmiştir. Bugün yeryüzünde Türk istiklâlinin tek timsali olan Cumhuriyetimiz, pek şanlı ve parlak bir tarihin ve medeniyetin de vârisidir.

Cumhuriyet gazetesinin neşretmeğe başladığı bu tarih ilâvesi işte bu altı asırlık şanlı ve parlak tarihin bir panoraması olacaktır.

Orhan Gazi

1281 de doğmuştu; pek küçük yaşlarından itibaren babasının yanında bir cengâver olarak yetişti. Babası gibi uzun boylu, güçlü, kuvvetli, yakışıklı adamdı. 1326 da kırk beş yaşında padişah

oldu, çocukluğu ve gençliği ve otuz dört sene süren hükümdarlığı muharebelerde geçti. 1360 da yetmiş dokuz yaşında öldü. Bursada kale içinde, babasının gömüldüğü Gümüşlü Künbedin yanına yapılan türbeye gömüldü.

Babasından kalan devlet, bütün su dallarile Sakarya ırmağının boyunca yayılmıştı; Batıda Atranus suyuna, Apolyond gölüne ve susurlu ırmağına dayanmıştı. Orhan kendi zamanını Bursa fethi ile açtı; bunu İznikin ve İzmitin fetihleri takib etti. Öldüğü zaman Osmanlı devletinin toprakları Karadeniz kenarında Amasraya, Akdeniz sahilinde Bergama ve havalisine kadar genişlemişti. Türk akıncıları Üsküdara inmişler, İstanbulu seyrediyorlardı. Üsküdar bir Türk beldesiydi, ve son yıllarında büyük oğlu Süleyman Paşa ile silâh arkadaşlarından Gazi Fazıl, Çanakkale Boğazını aşarak Rumeliye geçmişler, Rumelide de baş döndüren bir süratle ilk Türk fütuhatı başlamış, bütün Gelibolu Yarımadası, Tekirdağ, Malkara, Keşan, İpsala alınmıştı. Süleyman Paşanın bir avda attan düşerek ölümü ihtiyar babasını çok sarstı ve Orhan bu vak'adan sonra çok yaşamadı. Padişahlık küçük oğlu Murada kaldı.

Orhan Gazi Devrinin Kronolojisi

1326	Akçakoca ve Konuralp elile Samandıra ve Aydos fethedildi.
1326	Devlet merkezinin Yenişehirden Bursaya nakli.
1327	Orhan Gazinin adına ilk Osmanlı parasının bir gümüş sikke olarak basılması. Bu tarihe kadar Bizans parası ve eski Selçuki parası kullanılmıştı.
1330	Muhasara altına alınmış olan İzmiti kurtarmak için İmparator Andronikos, Bizans donanmasile bu şehir önüne geldi. Orhan Gazi teklif edilen fidyeyi kabul ederek bu şehrin muhasarasından bir müddet için vazgeçti. Bu suretle Osmanlılarla Bizans arasında ilk sulh muahedesi imzalandı.
1331	Uzun zamandanberi muhasara edilmekte olan İznik teslim oldu.
1331	Taraklı, Mudurnu, ve Göynük Türk kasabaları küçük derebeylerin elinden alınarak Osmanlı ülkesine katıldı.
1333	Gemlik fethedildi.
1335	Orhan Gazi Bursada bir cami, bir medrese ve bir imaret ve İznikte bir medrese yaptırdı.
1336	Karesi Beyliği ülkesi (Balıkesir ve Bergama havalisi) Osmanlı topraklarına katıldı.
1337	Bizanslılardan İzmit, Hereke, Yalova ve Armudlu havalisi fethedildi.
1347	Orhan Gazi ile kayınpederi İmparator Yuvanis'in Üsküdarda Mülâkatı. Bu buluşmada İmparator, kendisini batıdan tehdid eden Sırb Kralına karşı Türklerden 20.000 kişilik bir yardım temin etti. Türklerde, Rumeli topraklarına geçme fikri bu tarihten sonra yerleşti.
1352	Kadıköy ve Üsküdarın fethi.
1352	Gerede Türk beyliği toprakları Osmanlı ülkesine ilhak olundu.
1354	Türk akıncıları Çanakkale Boğazından geçerek yakında başlayacak olan Rumeli fütuhatının keşif hareketlerinde bulundular.
1357	Orhan Gazinin büyük oğlu şehzare Süleyman Paşanın hazırladığı planlar gereğince Türkler, arkası bir sel gibi devam eden büyük kuvvetlerle Çanakkale Boğazından Rumeline geçtiler. Baş döndüren süratle Balkan fütuhatı başladı.
1357 — 1358	Rumeline geçen Türkler ilk hamlede Çimenlik ve Gelibolu kalelerini fethettiler. Bunu Bolayır, Tekirdağı, İpsala, Malkara ve Hayrebolunun fethi takib etti.
1359	Rumeline geçiş hareketinin kahramanı şehzade Süleyman Paşa avda atile beraber uğradığı bir kazada öldü.
1360	Orhan Gazinin ölümü.

1 inci Sultan Murad

"Murad Hüdavendigâr

Babası gibi bir şövalye hükümdardır; mürebbisi Şahin isminde sert bir askerdi, onun elinde çelik gibi yetiştirilmişti. Babasının padişah olduğu yıl, 1326 da doğmuştu, otuz dört yaşında Bursa Osman oğulları tahtına oturdu, 1389 yılına kadar yirmi dokuz sene hükümdarlık yaptı. Padişah olduğunun tezine Anadoluda Ankara, Rumelinde Edirne alınmış ve bu 29 yıl da her iki taraf sürekli harblerle dolu olarak geçmiş, Osmanlı devletinin toprakları bir misilinden fazla büyümüştü. Anadolu Selçuk İmparatorluğu derebeyliklerinden Kütahya, Saruhan, Aydın ve Muğla hanedanlarının toprakları Osman oğulları eline geçmiş, Rumelinde Bulgaristan baştanbaşa fetholunarak sınır Tuna ırmağına dayanmış, Makedonya alınmıştır. Harb tarihimizde büyük hâtırası olan yeniçeri asker ocağı bu padişah tarafından kurulmuştur. Türklerin Doğu Avrupa topraklarında zaferden zafere koşarak yıldırım süratile ilerlemesi hıristiyan hükümdarlar arasında fevkalâde heyecan uyandırmış ve Türklere karşı birinci Haçlı Ordusu toplanmıştı. Sultan Murad en büyük muharebesini Haçlılarla Kosova sahrasında yaptı. Türklere karşı birleşenler Macarlar, Lehliler, Sırplar, Ulahlar ve Bosnalılardı. İki yüz bin zırhlı asker çarkmışlardı. «Kosova sahrası demirden bir deniz gibi çalkanır ve atlılarla yayaların ayaklarından kalkan toz havaya direk direk yükselirdi; düşman tarafından esen rüzgâr bu tozu toprağı İslâm askerinin yüzüne gözüne doğru savururdu. Sultan Muradın yanında ancak elli bin

cengâver vardı.» Meydan muharebesinin arifesi olan geceyi Sultan Murad sabaha kadar uykusuz geçirdi. Zafer için göz yaşlarile dua etti.

Kosova meydan muharebesi de tarihimize altın harflerle yazılan bir Türk zaferi ile bitti. Akşam üzeri Sultan Murad düşman yaralı ve ölülerile kaplanmış cenk yerini dolaşırken yaralılar arasında yatan Miloş Kabiloviç isminde bir Sırb fedaisi padişahı kalbinden hançerle vurarak şehid etti. Kabiloviç o anda parçalandı. Şehid Sultan Muradın na'şı Bursaya götürüldü ve Çekirgede yaptırdığı camiinin yanına defnedildi.

Murad Hüdavendigâr Devrinin Kronolojisi

1360	Bizanstan Karadeniz Ereğlisi fetholundu.
1361	Anadoluda Ahi teşkilâtının müstakil merkezi olan Ankara ve havalisi ilhak olundu.
1362	Rumelinde Bizanslılardan Çorlu, Keşan, Dimetoka, Lüleburgaz, Pınarhisar, Babaeski, Edirne, Gümülcine ve Eski Zağra fetholundu.
1362	Pencik oğlanları nizamı ile Yeniçeri Asker Ocağının temeli atıldı.
1363	Filibe fetholundu.
1364	Macar, Sırp, Bosna Krallarile Ulah Prenslerinin müttefik ordusuna karşı Türk kumandanlarından Hacı İl Beyin Edirne civarında «Sırp Sındığı» zaferi.
1364	Anadoluda Biğanın fethi.
1365	Adriyatik sahilinde Ragusa (Dubrovnik, Dobrovenedik) Cumhuriyeti Osmanlı devletini metbu olarak tanıdı.
1366	Yanbolu ve İslimye fetholundu.
1367	Karadeniz sahilinde Burgaz fetholundu.
1368	Kırkkilise (Kırklareli)fet holundu.
1371	Bulgarlardan Köstendil ve Samakov fetholundu.
1372	Sırp Kralı Osmanlı Padişahını metbu olarak tanıdı.
1373	Bizans İmparatoru Osmanlı Padişahını metbu olarak tanıdı.
1373	İskeçe, Drama, Kavala, Serez, Yenicevardar, Karaferiye fetholundu.

Levent Şahverdi Arşivi

1375 Niş fetholundu.

1381 Şehzade Beyazıdın (istikbalin Yıldırım Beyazıdı) Germeyan oğlu Süleyman Beyin kızı Devletşah Hatunla izdivacı ve gelin hatunun cihazı olarak Kütahya, Simav ve Tavşanlının Osmanlı ülkesine ilhakı.

1381 Akşehir, Isparta, Yalvaç, Seydişehri, Beyşehri ve Karaağaç ile havalisinin Hamid oğulları devletinden satın alınarak Osmanlı ülkesine ilhakı.

1381 Birinci Sultan Muradın kızı Nefise Hatun ile Karaman tahtının vârisi Alâeddin Ali Beyin izdivacı.

1382 Arnavudlukta İştip, Manastır ve Pirlepenin fethi.

1385 Arnavudlukta Uhrinin fethi.

1386 İnce Balaban Bey elile Sofyanın fethi.

1386 Karaman tahtına oturan Alâeddin Ali Beyin Osman oğulları topraklarına tecavüzü ve ilk Osmanlı - Karaman harbi; Konya önlerine kadar gelen İkinci Muradın bir sulh teklifini kabul ile geri çekilmesi.

1387 Sultan Muradın Veziri Çandarlı Halil Paşanın ölümü, vezirliğin oğlu Ali Paşaya verilmesi.

1386 Osmanlı tabiiyetine girmiş bulunan Sırp Kralı Lazar'ın Bosna Kralile ittifakı ve bir Türk ordusunun mağlûb edilmesi, bu muvaffakıyetin neticesinde Balkan Slavlarının Türklere karşı ilk ittifakı.

1388 Sultan Murad ile Çandarlı Ali Paşa idaresinde süratle inkişaf eden askerî harekât neticesinde payitahtı olan Tırnova şehrile beraber Bulgaristan Krallığının Osmanlı topraklarına ilhakı.

1389 Sırp Kralı Lazar kumandasındaki 100.000 kişilik Balkanlı müttefiklere karşı Sultan Murad kumandasındaki 50.000 kişilik Türk ordusunun Kosova meydan muharebesi; Balkanlarda ilk büyük Türk zaferi ve düşman ordusunun imhası. Sultan Muradın şehid edilmesi. Yakalanan Kral Lazar'ın, tabiiyet muahedesini bozmuş bir âsi sıfatile idamı. Yüksek kumandan şahsiyeti olan şehzade Yıldırım Beyazıdın devlet erkânı tarafından harb meydanında Osmanlı tahtına oturtulması ve gene bu devlet erkânının kararile büyük kardeşi şehzade Yakubun, dahili bir saltanat kavgasını önlemek için idam olunması.

Tekfur Kızı Kutlu Hatun

On dördüncü asır başında, Türklerin Kocaeli yarımadasını, Marmara sahillerini fethettikleri sıralar... Bizans İmparatorluğunun Anadoludaki son topraklarının Konuralp Gazi, Akçakoca Gazi, Kara Rahman Gazi ve arkadaşları, şehbaz ve şehlevend cengâverler tarafından parça parça alındığı yıllar. Üsküdar yolu üzerinde Aydos Hisarı, o devrin zaptı kolay olmıyan kalelerindendi ..

Aydos Tekfürü, tarih kaynaklarımız bu Bizanslı prensin adını kaydetmiyor, kalesinin okla, kılıçla ve sapan taşile yıkılmıyacak olan duvarlarına güveniyor, yanıbaşındaki Samandırayı kendisine karargâh yapmış olan Akçakocaya meydan okuyordu. Bu prensin dünya güzeli bir kızı vardı. Bu Rum dilberinin hüsnü ânını tarif etmek biraz güçtür, kısaca, billûrdan bir gül gibiydi, diyebiliriz... Tekfürün güzel kızı bir gece bir garib rüya görür. Fevkalâde bir heyecanla uyanır; rüyası suymuş. Kız, kuyu gibi derin bir çukura düşmüş... Feryad ederken harikulâde güzel, uzun boylu, esmer, kara gözlü, tuvana bir delikanlı belirmiş. Uzanmış, kızı kuyudan çıkarmış. Sırtındaki esvabları atarak kızı ana doğması soymuş ve ışıklı, gümüş pırıltılı bir suya sokarak yıkamış ve sonra yeni, beyaz ipekten bir esvab giydirmiş...

Kız: «Sen kimsin?» diye sormadan gözlerini açıp uyanmış, uyuyamamış ama, rüyasında gördüğü bu esmer güzeli delikanlıya âşık olmuş. Aklı ve fikri onda, perişan olmuş, rüyasını kimseye söyleyememiş, hayali gözünden ve gönlünden çıkmıyan delikanlıyı düşünerek gezip dolaşmış.

Bir sabah Aydoslular, Türk cengâverlerini kale önünde görmüşler. Ve Aydos cengi başlamış. Bu cenk, karşılıklı bir ok ve taş yağmurudur.

Tekfürün güzel kızı da yayını, oklarını ve sapanını alarak kalenin bir burcunda cenge katılmış. Fakat bir ara ne görsün. Rüyasında gördüğü güzel esmer delikanlı, mahbubu kalbi, Aydos kalesi cengine gelmiş bir Türk cengâveridir. Bir beyaz atın üstünde, ak keçeli, al dimiden sırma işlemeli çakşir ve cepkeni, zırhı, miğferi, omzundan çapraz asılmış kılıcı, atının terkisinde ok torbası ve aslan pençesi elinde yayı ile bir kat daha güzelleşmiş.

Bu esmer delikanlı Akçakocanın sağ eli yerinde cengâverlerinden Rahmancık idi. On sekiz, on dokuz yaşında, karanfil bıyıkları yeni terlemiş. İri kara gözleri bir çift siyah elmas gibi parıl parıl...

Burc üzerinde Rahmancığı gören Tekfür kızı deliye dönmüş. Hemen eve koşarak bir mektub yazmış. Rüyasını olduğu gibi anlattıktan sonra mektuba şunları yazmış:

«... Şimdi kaleyi bırakıp gidin... Falan gece bir kaç fedai yiğit gelsin, ben onları içeriye ip salıp alayım ve hisarı size teslim edeyim.» demiş. Bu mektubu bir sapan taşına bağlayarak tekrar kale burcuna koşmuş, cenk eder gibi yaparak mektubu taşla beraber Rahmancığın atının ayağı dibine atmış. Delikanlı mektubu taşı almış, hemen Akçakocaya götürmüş. Rumca bilir bir kişiye mektubu okutmuşlar ve Tekfürün kızının sözüne inanmışlar. Aydos önünden çekildikten başka Samandıra kalesini de ateşe verip gitmişler.

Beri tarafta ise Aydos Tekfürü ile adamları bunu haber alınca o kadar sevinmişler ki hemen işret sofraları kurulup içkiler çekilmiş. Sevinçlerinden gece ve gündüz içerlermiş. Bir ayık insan kalmamış. Derken kızın tayin ettiği gece, Rahmancık ile yirmi kadar silâh arkadaşı Aydos önüne gelmişler... Kız bunları burçta bekliyormuş. Hemen aşağıya bir ip salmış ve pek tabii kaleye tırmanan da kızın maşuku Rahmancık olmuş. Kızla buluşmuş, hisarın kapısına varıp kapıcıyı paralamışlar ve kapıyı açmışlar... Rahmancıkla beraber gelen ve her biri birer âdem ejderhası olan cengâverler yalın kılıç kaleye girmişler.. Ve hemen sarhoş Tekfürün boğazı alınmış ve Aydos kalesi fethedilmiş. Tekfürün güzel kızı şerefi islâm ile müşerref olup adını Kutlu Hatun koymuşlar ve Rahmancık ile nikâhları kıyılarak dünya evine sokmuşlar...

İşte bu Tekfür kızı Kutlu Hatun ile Rahmancığın neslinden «Karaca Rahman» isminde bir namlı cengâver daha yetişmiştir ki Fatih Sultan Mehmedle beraber İstanbul cengînde bulunmuştu. O zamanlar küçük oğlan çocukları yaramazlık edip ağladıklarında «Karaca Rahman geliyor!» diye korkutulurmuş.

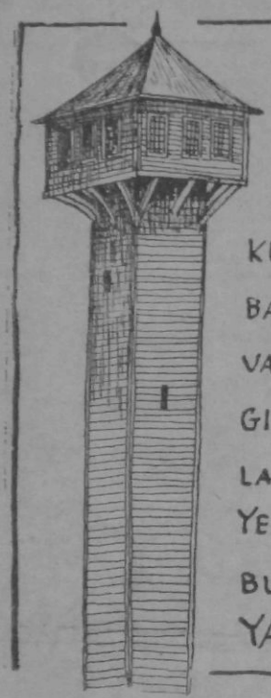
Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

OSMANLI HAZİNESİNİ 400 SENE AÇIP KAPAYAN YAVUZ SULTAN SELİMİN MÜHRÜ

YAVUZ : « BENİM ALTINLA DOLDURDUĞUM HAZİNEYİ BENDEN SONRA HANGİ PÂDİŞAH MANGIRLA DOLDURURSA HAZİNE ONUN MÜHRÜ İLE MÜHÜRLENSİN, VE İLLÂ MÜHRÜMLE MÜHÜRLENMEKTE DEVAM OLUNSUN » DİYE VASİYET ETMİŞTİ. MÜHRÜN ETRAFINDA 4 DEFA TEKRAR EDİLMİŞ « TEVEKKELÎ ALÂ HÂLIKİ », ORTASINDA : « SULTAN SELİM ŞAH » YAZILIDIR.

AĞAKAPUSU YANGIN KULESİ YENİÇERİLER DEVRİNDE SÜLEYMANİYE DE YENİÇERİ AĞALIĞI SARAYINDA (BUGÜN İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ VE BİYOLOJİ ENSTİTÜSÜNÜN YERİ) AHŞAB BİR YANGIN KULESİ, VE KULENİN ÜSTÜNDE YENİÇERİ TULUMBACILARININ YANGIN GÖZLEDİKLERİ BİR KÖŞK VARDI. ESKİ TULUMBACILIK TEŞKİLÂTINDA YANGINI MAHALLE BEKCİLERİNE HABER VEREN ULAKLARA « KÖŞKLÜ » DENİLMESİ BURADAN KALMIŞTIR YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILDIĞI SIRALARDA BU KULE YANDI, SONRA BUGÜNKÜ BAYAZID YANGIN KULESİ YAPILDI.

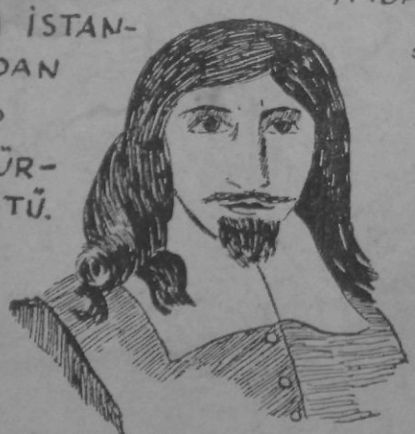
M. BACHELİER

1615 DE PARİS SOKAKLARINA İLK DEFA ATKESTANESİ AĞACINI DİKEN ADAM. BU AĞACI İSTANBUL SOKAKLARINDA GÖRMÜŞ, FİDANLARI İSTANBULDAN ALIP GÖTÜRMÜŞTÜ.

BELKİS ŞEVKET HANIM

İNGİLİZCE VE MÜZİK ÖĞRETMENİ TAYYAREYE BİNEN İLK TÜRK KADINIDIR (1912)

DÖRDÜNCÜ SULTAN MURAD TÜTÜNÜ CEZASI İDAM OLMAK ÜZRE YASAK ETTİ. ASILAN TİRYÂKİLER ÇUBUĞU AĞZINA VERİLEREK TEŞHİR OLUNURDU.

SADIRAZAM KOCA RÂGIB PAŞANIN TURASI İSTİF GÜZELLİĞİ İLE MEŞHURDUR. NÜKTEDANLIĞİ İLE TANINMIŞ BU EDİB VE ŞAİR VEZİR (1698 – 1762) TÜRK MİLLETİNE BİNASI İLE BERABER ZENGİN BİR KÜTÜPHÂNE VAKIF VE HEDİYE ETMİŞTİR. BU KÜTÜPHÂNE İSTANBULDA BAYAZIDDAN LÂLELİYE GİDERKEN YOL ÜSTÜNDEDİR.

Levent Şahverdi Arşivi

YENİÇERİLER

Çorbacı | Odabaşı | Kâhya Bey | Zırhlı nefer | Falakacıbaşı | Ağa yamağı | Yeniçeri Ağası

Yeniçeri asker ocağı, Türkiye tarihinde Osman hanedanının «Monarchie absolue = Mutlakiyeti Mutlaka» devrinin ilk çağında Birinci Murad Hüdavendigâr zamanında kurulmuş (1360), beş yüz yıl bu monarşiye en kuvvetli destek olmuş ve on dokuzuncu yüzyılda İkinci Mahmud tarafından İstanbulda kanlı bir şehir muharebesile (1826) kaldırılmış büyük bir askeri kurumdur ki mensubları için askerlik bir meslek olmuştu.

Yeniçeri ocağının kurulmasına doğru ilk adım, Edirnenin fethinden az sonra esir edilen hıristiyan çocuklarının Anadolu Türkleri elinde Müslüman - Türk terbiyesile yetiştirilerek bir asker ocağında toplanmasile atılmıştır. «Hayli oğlanlar cemedildi ve gün günden ziyade oldu, tamam ki Müslüman oldular, türkçe öğrendiler, Türk bunları nice yıl kullandı, sonra kapıya getirdiler, ak börk giydirdiler, adını Yeniçeri koydular:

Gereklüdür Yeniçeri kapuda
Ki Hanı gözliyeler her tapuda

Yeniçeri, Murad Gazi zamanında oldu» (Tevarihi-Al-Osmanlar).

Yeniçeri Ocağının kurulması kararı, Murad Hüdavendigâr ile zamanının ulemasından Karamanlı Molla Rüstem, Kazasker Çandarlı Kara Halil ve Balkan fatihlerinden Gazi Evrenos tarafından verilmişti. Bu dört zata tereddüdsüz, Yeniçeri ocağının kurucuları diyebiliriz. Sonra bir «Devşirme Kanunu» ile de ocağın devamı sağlanmış; ocağın ihtiyacına göre, en küçüğü yedi, sekiz, en büyükleri on yedi, on sekiz yaşlarında gürbüz ve yakışıklı gayrimüslim çocuklar devşirilmiş, kendilerine «Acemi oğlan» denilmiş ve talim ve terbiye edilerek yirmi, yirmi bir yaşında isimleri ocak kütüğüne yazılarak Yeniçeri kışlalarına çıkarılmış, yeniçeri yapılmıştır. Yeniçeriler, yaya askerlerdir; Yeniçeri asker ocağında, İmparatorluğun tek asker ocağı değildir; Türk ordusunun geniş kadrosu için de mevkit bir şema ile gösterilmiştir.

ACEMİ OĞLANLAR OCAĞI

Yeniçeri yapılacak çocukların ve gençlerin yetiştirildiği ocaktır ki, sadece Acemi Ocağı da denilir. Şu rasını ehemmiyetle belirterek kaydetmek gerektir ki, bu ocakta yetiştirilen acemi oğlanların hepsi yeniçeri olmaz, kabiliyet ve liyakatlerine göre bu yazıya ek bir cedvelde gösterilen sair saray hizmetlerine verilirdi.

Acemi Ocağının en büyük kumandanı «İstanbul Ağası» idi. Yeniçeri Ağası ve Sekbanbaşı Ağa yeniçerilerle sefere çıktıklarında İstanbulun muhafazasına emrindeki acemi oğlanlarile İstanbul Ağası memur olurdu; bir Merkez Kumandanı vazifesi görürdü. Bu ocağın yukarıdan aşağıya rütbe sırasile diğer büyük zabitleri Acemi Oğlanlar Anadolu Ağası ve Acemi Oğlanlar Rumeli Ağasıydı: Vazifeleri, ocağın kayıd ve kabul işlerinden ibaretti.

Acemi Ocağının idare ve inzibat işlerinden mesul asıl zabitleri İstanbul Ağasından sonra Acemi Oğlanlar Kethüdasile Acemi Oğlanlar Çavuşuydu. Acemi oğlanlarına verilecek dayak ve hapis cezalarının tatbikına da Meydan Kethüdası ve Meydancıbaşı denilen iki zabit memur edilmişti. Acemi oğlanları, nefer sayısı yetmişe kadar çıkan bölüklere ayrılmıştı; her bölüğün kumandanına Çorbacı yahud Yayabaşı denilirdi.

Acemi oğlanların büyük kışlası, Şehzadebaşında şimdiki Millî sinema sırasındaki yapıların arkasına düşen sahada idi. Yeniçeriliğin kaldırılmasından bir müddet sonra yıktırılmış olan bu kışların yalnız hamamı kalmıştır ki, Yavuz Sultan Selim, bir rivayete göre de Kanunî Süleyman tarafından yaptırılmış olan bu hamam, bugün küçük bir çarşı hamamı olarak işletilmektedir ve halk ağzında yanlış olarak Acemoğlu hamamı diye meşhurdur.

Acemi oğlanların hepsi bu kışlada oturmazdı; muhtelif mirî sarayların ve müesseselerin hizmetlerinde de kullanılırlardı, bu hizmetlerden bazıları şunlardır: Vücud yapısı iri olanlar için Tophane hizmetleri, Beyazıddaki eski sarayın baltacılık, ekmekçilik, aşçılık hizmetleri; Galatasarayının baltacılık, ekmekçilik, aşçılık ve çamaşırcılık hizmetleri; Atmeydanındaki İbrahimpaşa sarayının baltacılık, ekmekçilik, aşçılık ve çamaşırcılık hizmetleri; mirî kasabların yanında kasablık hizmetleri; beylik simid, peksimed ve folda (bir nevi pide) fırınları hizmeti; mirî yoğurthane, bozahane, hasır imalâthanesi ve odun ambarları hizmetleri; mirî mandıralar hizmeti; Edirne sarayında baltacılık, ekmekçilik, aşçılık ve çamaşırcılık hizmetleri. Bütün bu hizmetlerin hepsi ayrı bir bölük sayılmış ve her bölüğün de acemi oğlan sayısı altı, yedi neferden altmış, yetmiş nefere kadar değişmiştir.

Gerek bilfiil acemi oğlanı kışlasında bulunan, gerekse yukarıda gösterilen hizmetlerde kullanılan acemi oğlanlarının yeniçeri ocağına nefer kaydedilmelerine «Çıkma» yahud «Kapuya çıkma» denilirdi. Çıkma, Yeniçeri Ocağının ihtiyacına göre yapılırdı. Yedi, sekiz senede bir çıkma olması kanun icabı ise de daima riayet olunmamıştır. Çıkma geciktiğinde acemi oğlanların ayaklandığı da görülmüştür. Bazan da harbler dolayısile Yeniçeri ocağında pek çok yer açıldığı, H. 1042 (1632) yılında olduğu gibi dört binden ziyade acemi oğlanın kapıya çıktığı görülmüştür. Kapıya çıkan acemi oğlanları, tanzim edilen defterlerile beraber Yeniçeri kışlalarına getirildiğinde isimleri ocağın kütüğüne yazılır, hangi yeniçeri ortasına verilmişlerse birer birer o ortanın odabaşısı önünden geçer ve Odabaşı Ağa da, artık kendi emir ve idaresinin altına girdiklerinin delili olarak enselerine birer tokat vururdu. Bu merasimi müteakib derhal kendilerine iki akçe yevmiye bağlanırdı. Acemi yeniçeri neferleri arasında da bir kıdem tanımak için, ocağa kaydedilen bu acemi oğlanları bir hizada sıraya dizilir ve koğuşlarına doğru koşturulurdu; koğuş kapısından ilk giren diğerlerinden kıdemli sayılır, en geride kalan da ortanın en kıdemsiz acemisi olurdu. Bu en kıdemsiz neferin vazifesi, koğuşu süpürüp silmek, koğuşun kıdemli ihtiyar neferlerinin ve misafirlerin papuçlarını temizlemekti. Onun bir üstündeki, koğuşun yemek kablarını yıkardı. Onun bir üstündeki de koğuşun ocak ve mutfak odunlarını yarardı ve onun bir üstündeki de ocağın kandillerini hazırlar ve yakardı.

YENİÇERİ OCAĞI TEŞKİLÂTI

Bütün Yeniçeri Ocağı, tabur diyebileceğimiz yüz doksan altı ortadan mürekkebdi. Bir ortanın nefer mevcudu muhtelif zamanlarda değişmiştir; altmış ve yetmiş kişiden, ocak disiplininin bozulduğu devirlerde iki bin kişiye kadar çıkmıştır. Padişahlar, birinci ortanın defterinde bir numaralı nefer olarak kayıtlı idi. Bütün yeniçerilerin sayısı Fatih Mehmed ve Kanunî Süleyman devirlerinde on bin, on iki bin; Üçüncü Mehmed zamanında kırk beş bin, bir ara tekrar azalıktan sonra Üçüncü Selim zamanında yüz on bin, İkinci Mahmud zamanında da yüz kırk bin olmuştur.

Yeniçerililer; cemaatliler, bölüklüler ve sekbanlar diye üç sınıftı. Yüz doksan altı ortanın yüz biri cemaatli, altmış biri bölüklü, otuz dördü de sekban ortasıydı.

Cemaat ortalarından yalnız dört orta (60, 61, 62 ve 63 üncü ortalar) İstanbulda otururlar, padişahın merasim günlerinde maiyet askerini teşkil ederlerdi. Bunlara «Solaklar» denilirdi. Diğerleri hudud kalelerine taksim edilmiş olup bu kalelerin muhafazasına memur idiler.

Bölük ortalarından otuz biri İstanbulda «Sancak-ı Şerif» in muhafazasına, diğer otuz ortası da, otuz iç vilâyet merkezinde iç kalelerin muhafazasına memurdu. Valiler kendi kapı kullarını iç kalelere sokamazlardı. Çünkü valilerin isyanı takdirinde, daima merkeze sadık olan yeniçeriler, iç kalede bir mukavemet noktası teşkil ederlerdi.

Sekban ortaları padişahın av maiyeti idi; Osmanlı hükümdarlarının pek muhteşem olan büyük sürgün avları sekbanlar tarafından hazırlanırdı. İstanbul civarındaki mirî çiftliklerin muhafazı onlara bırakılmıştı. İstanbul şehri içinde yalnız bir ortaları vardı. İstanbulda bulunan cemaat ve bölüklü yeniçeri ortaları aynı zamanda büyük şehrin inzibat ve asayişine memurdu. Her semt bir ortanın emrine verilmişti; her semtte kolluk denilen bir yeniçeri karakolhanesi vardı. Bu yeniçeri karakollarının içinde de en namlısı, İstanbulun en işlek bir ticaret merkezi olan Yemiş iskelesindeki kolluk idi ki ellialtıncı orta kolluğu idi ve büyük şehrin ihtisab işleri bu kolluğun elinde idi.

On yedinci yüzyıl ortasında, Genç Osmanın feci ölümüne varan ihtilâlde bu hükümdarın kaatilleri altmış beşinci ortaya mensubdu; ocağı bir hükümdarın kanı lekesinden temize çıkarmak için altmış beşinci orta lâğvedilmiş ve ocakta bu tarihten sonra bir orta eksik kalmıştı.

Her yeniçeri ortasının bir bayrağı ve bir alâmeti vardı. Buna «Nişan» denilirdi; nişanlar bayrak üzerine işlenirdi. Yeniçeriler mensub oldukları ortanın nişanlarını kollarına, bazularına, baldırlarına ve bazan da göğüslerine dövme usulile nakşettirirlerdi. Her ortanın «Çorbacı» denilen bir kumandanı vardı; diğer zabitleri de şunlardı: «Odabaşı» denilen bir kumandan muavini (ortanın para sandığı Odabaşının emrinde idi); «Vekilharç» unvanile bir idare memuru; «Bayraktar»; «Başeski» denilen ortanın en kıdemlisi; «Usta» denilen aşçıbaşısı; «Baş Karakollukçu» denilen aşçı muavini.

Ocak disiplini sağlam olduğu devirlerde yeniçeriler geceleri kışlalarındaki koğuşlarından gayri bir yerde yatmazdı. Yeniçeri erkekliğe yakışmıyacak şekilde süslenemez. askerlik talimiden başka bir şeyle uğraşamaz ve emekliye ayrılıncaya kadar sakal bırakamaz ve evlenemezdi. Emekliye ayrılan yeniçeriye «Oturak» denilirdi ve kendisine ölünceye kadar emekli gündeliği verilirdi. Evlenip de arkasında dul karı ve yetim evlâd bıraktığında, onlara da her gün birer «fodla» tayın bağlanır ve bunlara ocaklı ağzında «fodla yiyiciler = fodla hâran» denilirdi. Suçlu bir yeniçeri ancak kendi zabitleri tarafından cezalandırılabilirdi. İdama mahkûm olan yeniçeriler asılmaz, başları vurulurdu, Ocaktan kovulmağa «Keçe külâh etmek» denilirdi. Bir yeniçeri, kışla meydanında üstü başı törenle yırtılıp parçalanmak suretile kovulurdu. Bir yeniçeri, ortasını değiştiremezdi; ocak disiplininin bozulduğu devirde bir ortadan öbürüne geçmeğe «Semer devirmek» denilirdi ve iki orta arasına düşmanlık sokardı.

Yeniçeriler arasında, ocağın daha kuruluş yıllarında Bektaşilik yerleşmişti; Bektaşiliğin asker hayatına uygun liberal düşünceleri o kadar benimsenmiştir ki yeniçeri ocağına «Hacı Bektaş Ocağı» adı verilmişti; yeniçerilerin bir ağızdan söyledikleri gülbangde de bu bağlılık bilhassa belirtilmişti. Gülbang şudur:

Allah Allah illâllah
Baş unyan, sine püryan, kılıç al kan
Bu meydanda nice başlar kesilir hiç olmaz soran
Eyvallah, eyvallah...
Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan
Kulluğumuz padişaya ayan
Üçler, yediler, kırklar
Gülbangi Muhammedi, nûri Nebî, keremi Alî
Pirimiz hünkârımız Hacı Bektaş Velî
Demine, devrânına hu diyelim!.
Huuu!...

Bir acemi yeniçeri neferine ilk devirlerde ocağa kaydile beraber iki akçe yevmiye bağlanırdı, sonraları bu beş, altı akçeye çıkarılmıştı; buna «ulûfe» denilirdi. Gösterilen yararlıklar, hizmetler karşılığı da ulûfeler arttırılırdı. Yapılan zamlara da «terakki» denilirdi.

Bu suretle yevmiyeleri on, on beş akçe olan yeniçeriler bulunurdu. Harblerde «serdengeçti» yani «fedai» yazılanlar sağ döndükleri zaman yevmiye beş, on akçe terakki alırlardı.

Akçenin ayarı bozulup alım kıymeti düşünce yeniçeri yevmiyeleri de yirmi, yirmi beş akçeye kadar yükselirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Ulûfesez üç aydan üç aya, yılda dört taksitte dağıtırdı. Taksitlere «mevacib» denilirdi. Her dört taksitin de adları ayrı idi.

Muharrem, sefer ve rebiülevvel aylarına aid birinci taksit Masar (Mısr), rebiülâhır, cemaziyelevvel ve cemaziyelâhır aylarına aid ikinci taksit Recec (Rec); receb, şaban ve ramazan aylarına aid üçüncü taksit Reşen (Rşn); şevval, zilkade ve zilhicce aylarına aid dördüncü taksit lezez (Lzz) adını taşırdı.

Neferlerin ulûfesinden gayri her yeniçeri ortasına ekmek, et, yağ, bulgur ve mum verilirdi. Her nefere de senede bir kat esvab veya bedeli verilirdi. Ulûfe, Divanı Hümayunda törenle dağıtırıldı.

Yeniçeri Ağası: Bütün Yeniçeri Ocağının en büyük kumandanı idi.

Yeniçeri Ağaları on altıncı yüzyıl başlarına kadar ocaktan yetişmiş, bu makama neferlikten çıkma kimselerdi. Fakat yeniçerilerin cülûs bahşişi bahanesile bazı yolsuzlukları, itaatsizlikleri görülünce, Yeniçeri Ağalığına saraydan yetişmiş ve padişahın tam güvenini kazanmış kimseler tayin edilmeğe başlanmış ve uzun bir müddet ocaklıdan ağa tayin edilmemişti. Yeniçeri ağaları Süleymaniyede devlet malı bir sarayda otururlardı. Buraya Ağa Kapusu denilirdi.

Yeniçeri Ağası Ağa Kapısında toplanan ve azası ocağın büyük zabitleri olan «Ağa Divanı» nın reisi idi; bu divanda ocak işleri görülür, yeniçerilerin davalarına bakılırdı. Her salı sabahı sarayda Divanı Hümayun toplandığında, eğer padişah sarayda ise, Yeniçeri Ağası bir kısım yeniçerilerle beraber saraya gider, fakat Divanı Hümayun müzakerelerine iştirak etmez, divan dağılmadan az evvel de Arz odasında padişah tarafından kabul edilir hükümdara ocak işleri hakkında izahat verirdi. Ağa eğer bir vezir rütbesinde ise, yani bir «Ağapaşa» ise, Divan müzakerelerine de iştirak eder, fakat, Divan dağılmadan yalnız başına huzura kabul edilir, sonra diğer bütün vezirlerle beraber ikinci defa huzura gelirdi. Padişahın cuma ve bayram namazları alaylarına da hükümdarı kalkandan tutup attan indirmek ve ata bindirmek vazifeleri Yeniçeri Ağalarının idi. Aynı zamanda İstanbulun en büyük zabıta âmiriydiler.

Yangın olduğunda, yangın yerinde bulunmak mecburiyetinde idiler; gece ve gündüz haftada bir kaç defa şehirde kola çıkar, esnafı teftiş ederdi; hilekâr esnafı şe uygunsuz takınını derhal cezalandırmak üzere arkalarında falakacılar bulundururlardı. Ağalık alâmeti iki tuğdu, Ağalık bayrağı bir beyaz bayraktı ve ancak Yeniçeri Ağasının sefere gideceği zaman çıkardı ve Ağanın önü sıra götürülürdü. Arkasından da dört yedek at çekilirdi. Daha arkadan da «Ocak Mehterhanesi» denilen ocak mızıkası gelirdi. Yeniçeri Ağalığının tahsisatı, Kanuni Süleyman zamanında günde beş yüz akçe idi; ayrıca «Saman parası» diye yılda bir defa seksen bin akçe verilirdi.

Yeniçeri ağaları terfi ettirilecekleri zamanlar Beylerbeyi yahud Kaptan Paşa olurlardı. Yeniçeri Ağalığından vezirlik rütbesile Sadrazam olanlar da pek çoktur. Bazan da vezir rütbesinde bir zat Yeniçeri Ağası tayin edilirdi, o zaman kendisine «Ağapaşa» unvanı verilirdi.

Sekbanbaşı Ağa: Ocağın ikinci büyük zabiti idi. Sekban ocaklarının en büyük âmiri olan bu zat, Yeniçeri Ağası ordu ile sefere çıktığında İstanbulda Ağa vekili olarak kalırdı. Ocağın diğer zabitleri rütbe sırasına göre yukarıdan aşağıya şunlardı. (Bunlar ocaktan, neferlikten yetişmeyidiler):

Kul Kethüdası: Yeniçeri Ağasının muavini idi. Ocağın her türlü işinden, Ağaya karşı o mesuldü. Ağanın kurmay başkanı idi. Kul kethüdasına bazan sadece «Kethüda Bey, Kâhya Bey» de denilirdi.

Zağarcıbaşı Ağa: Yeniçeri cemaat ortalarından 64 üncü ortanın kumandanıydı. Kethüdalık açılınca, Zağarcıbaşılar Kethüda Bey olurlardı. Nefer sayısı dört yüz, beş yüz arasında olan bu ortalar padişahın av zağarlarına bakarlardı. Padişah ava gittiğinde Zağarcıbaşı da maiyetinde bulunurdu.

Seksoncu yahud Samsuncubaşı Ağa: Cemaat ortalarından 71 inci ortanın kumandanıydı. Bu orta Sekson denilen ve bazan ayı avında da kullanılan cenk köpeklerine bakardı. Bu köpekler, İstanbulda Tophane sırtlarında bir köpek ağılında bulundururlardı. Seksoncubaşılar terfi edince Zağarcıbaşı olurlardı.

Turnacıbası Ağa: Cemaat ortalarından 68 inci ortanın kumandanı olup bu orta da padişahın av maiyetinden idi, tazılara bakardı. Padişahın seyretmesi için ayrıca turna kuşları da beslediklerinden Turnacılar diye anılırlardı. Devşirme Kanunu kaldırılıncaya kadar, acemi oğları devşirmeğe Turnacıbaşılar memur edilirdi. Devşirilen çocuklar da turna sürüleri gibi getirildiğinden beslenilen turna kuşları da bu vazifelerinin bir sembolü olarak kalmıştı.

Haseki Ağaları: Cemaat ortalarında 14, 49, 66 ve 67 nci ortaların kumandanı dört zabitti. Bu ortalar da padişahın av maiyetinden idi. Haseki Ağalar, padişahın cuma namazı alaylarında, kıdemlerine göre, ikisi sağında, ikisi solunda, padişahın atının yanısıra yürürlerdi. en kıdemlisine de Başhaseki denilirdi.

Başçavuş Ağa: Beşinci bölük ortasının kumandanı ve bütün Yeniçeri Ocağının başçavuşu idi. Ocakta askerle, temas etmek bakımından, Kethüda Beyden sonra en nüfuzlu zabitti. Ağa Kapısının da teşrifat âmiriydi. Ağa Divanından evvel muayyen duayı bu zat eder, icalında Yeniçeri Gülbangini de o çekerdi. Ağanın emirleri onun vasıtasile tebliğ edilirdi. Maiyetinde yüz otuz tane küçük emir zabiti vardı; bunlara kul çavuşları denilirdi.

Muhzir Ağa: Bölük ortalarından muayyen olmıyan bir ortanın kumandanına verilen bir rütbe idi. Kendi ortası ile Sadrazamın maiyetinde bulunurdu. Divanı Hümayunda ve Vezir Divanında ocağın işlerini takib ederdi. Divanda Yeniçeri Ağasına hitaben yazılan fermanlar, Muhzir Ağaya verilirdi. Sadrazam İstanbulda kol gezerken de maiyetinde bulunurdu. Suçluların tevkif ve hapsine memur harbeciler de onun emrinde idi.

Kethüda Ağa: Muhzir Ağadan bir rütbe aşağı bir zabitti. Bu rütbe de muayyen olmıyan bir ortanın kumandanına verilirdi. Kethüda Bey sefere gittiğinde kendisine vekâlet ederek İstanbulda kalırdı. Yeniçeri Ocağına bağlı sanatkârlarla imâlâthanelerin de en büyük âmiri idi.

Yayabaşı Ağa: Yüz bir cemaat ortasının bütün kumandanlarının en kıdemlisi idi. Diğerlerine de Yayabaşı Ağalar denilirdi, vazifeleri ocak beytülmalciliği, seferde hazine bekçiliği, seferde zahire tedarikı, kadılara ve sancak beylerine sefer emirleri götürmek, yaralı nakletmek, kale muhafızlığı yapmaktı; bunlara Sübaşı da denilirdi.

Bölükbaşı Ağa: Bölük ortaları kumandanlarının en kıdemlisi idi.

Solakbaşı Ağalar: 60, 61, 62 ve 63 üncü cemaat ortaları kumandanları idi. Bu ortalar yeniçeriler arasından gösterişli, tuvana ve cesur kimselerden seçilirlerdi. Merasimde ve seferde padişahın atının sağ yanı sıra yürürlerdi. Solaklar denilen bu dört orta neferleri seferde padişahın şahsını muhafazaya memurdular. Bir su geçilirken, dört solakbaşı padişahın atını ikişer ikişer iki yanından tutar ve kendileri suya girerek geçirirlerdi. Su dizlerine kadar çıkarsa birer akçe, bellerine kadar çıkarsa ikişer akçe, daha yukarı çıkarsa üçer akçe yevmiye terakkisi almak kanun icabıydı. Solaklar da seferde veya seyahatte, padişah maiyetinde daima, yayları gerili ve okları hazır olarak yürürlerdi.

Ocak İmamı: Cemaat ortalarından muayyen olmıyan bir ortanın kumandanıydı. Hangisi ehliyet sahibi ise ocak imamı tayin edilirdi. Ortasına da İmam Ortası denilirdi. Beş vakit namazda Ağa Kapısındaki camide Yeniçeri Ağasına imamlık ederdi.

Ocak kâtibi yahud Yeniçeri Efendisi: Ocağın künye defterini tutardı.

Bu ağaların hepsine birden «Katar Ağaları» denilirdi. Yani, içlerinden biri azledildi, yahud öldü mü, kendisinin altında olanlar birer derece terfi ederek boşluğu doldururlardı. Herhangi bir orta çorbacısı da bu Katar Ağaları arasına girerdi. Yalnız 56 ncı orta çorbacısı, ihtisab ve piyasa işlerile meşgul olduğundan Katar Ağalığına yükselemez, bu vazifeden ya azlolunur, yahud emekliye ayrılırdı.

YENİÇERİLERİN KIYAFETLERİ

Yeniçeri kıyafetinde, âdeta bütün ocağın alâmeti farikası yeniçeri serpuşu idi. Yeniçeriler, başlarına börk denilen beyaz keçeden bir külâh giyerlerdi ki, bir buçuk ayak (45 santim kadar) yükseklikte olan bu külâhın üstünden, omuzlara kadar yatırma denilen bir çuha parçası düşerdi; öylesine ki, yatırma, yeniçeri neferinin ensesini tamamen örtmüş bulunurdu; yürürken de omuzlarına vururdu. Börkün ön kısmında ve tam ainın ortasında gümüşten yahud pirinçten yapılmış bir kısım vardı ki, buna da «Tüy-lük» yahud «Kaşıklık» derlerdi. Kaşıklık, yeniçerinin servetine göre kıymetli taşlarla süslenirdi; yeniçeri neferleri buraya kaşıklarını sokarlardı. Yeniçeriler, kaşıklarına bir maskot, uğur tılsımı olarak bakarlardı. Yeniçeri kumandan ve zabitleri de, buraya rütbelerine göre sorguçlarını, çelenklerini sokarlardı ki, arkalarına sevkolan tüyleri, bellerine kadar düşer, savrulurdu. Börkün başa geçen ağız kısmı da çepeçevre sakaplı bir şeritle çevrilmişti ki, buna da Daltaç denilirdi. Daltacı dört, beş parmak enliliğinde olup da arkasına yatırmayı olmıyan yeniçeri serpuşuna da «Üsküf» denilirdi. Üsküfün de alınlığında bir tüylük - kaşıklık bulunması şarttı. Üsküflere sorguçlarla beraber bir turna teli takmak ocak an'anesindendi. bu turna teli, üsküfün arkasından bele kadar sarkardı. Yavuz Selim devrinden kalma bir an'ane olarak da, ocağın büyük zabitleri turna teli yerine balıkçıl kuşu tüyü takarlardı.

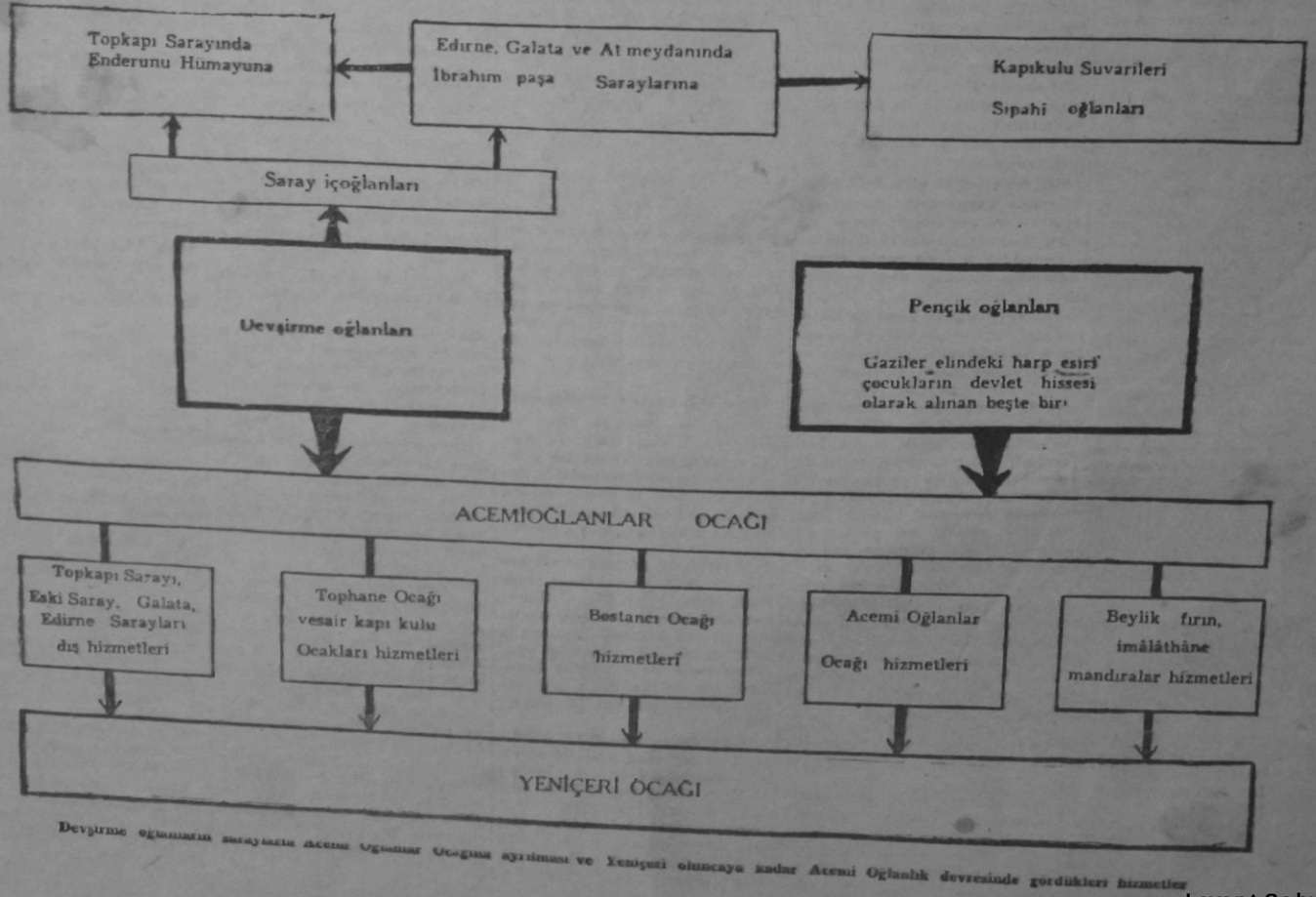
Yeniçerilerin ayakkabıları şehirde ökçesiz yemeni, seferde yandan kopçalı bir çeşid çizmeydi. Zabitler sarı sahtiyandan, neferler kırmızı sahtiyandan ayakkabı giyerlerdi.

Yeniçeriler ayaklarına çağşır giyerlerdi; neferlerinki, baldırlarını açıkta bırakan kısa diz çağşırı ve zabitlerin ise, diz kapağından aşağısı baldırları bir tozluk gibi saran dar bir çağşırdı. Çağşır üzerine dolama denilen bir kaftan giyilirdi; yürürken dolmanın etekleri bele sokulurdu; bele de ipekli, yünlü, pamuklu kuşak sarılırdı. Dolamanın üstüne de barânî denilen çuhadan bir kaput giyilirdi. Yeniçeriler, kuşaklarında birer yatağan taşırlardı. şehir hayatında bu yatağandan fazla silâh taşımaları yasaktı.

Ocak zabitlerinin her türlü **tören** ve ordu alayı üniformaları şöyle idi:

Ocak imamı, başına her günkü yeniçeri keçesi yerine ulemaya mahsus örf giyerdi. Örfün üzerine de serâser abâyı sarardı.

Solakbaşılar: Başlarındaki sorguçlarına balıkçıl tüyü takarlar, samur veya vaşak kürk kaplı kadife üst elbisesi giyerlerdi. Arkalarında tirkeş (ok torbası), bellerinde hançerle birer eğri kılıç bulu-

Devşirme oğlanların saraylarda Acemi Oğlanlar Ocağına ayrılmaları ve Yeniçeri olmıyacaya kadar Acemi Oğlanlık devresinde gördükleri hizmetler

Levent Şahverdi Arşivi

Usta | Karakollukçu | Haberci yeniçeri | Selâm duran yeniçeri | Merasim esvabile yeniçeri | Solak

nurdu. Ayaklarına sarı sahtiyandan çizme giyerlerdi. Atları gümüş özengiliydi ve eğerin yanına birer topuz asarlardı.

Bölükbaşı Ağa; başına börk yerine tepesi öne doğru eğilmiş ve kıymetli taşlarla süslü bir şeridi bulunan yüksek bir külâh giyerdi. Kaşıklığına yelpaze şeklinde açılan bir «süpürge sorguç» takardı. Dolamasının üstüne uzun bir ipekli kaftan giyerdi. Bu kaftanın önü açık olup boğazına kadar düğmeliydi, yakası geniş ve devrikti, kolları geniş, kollarının ard yenleri kaftanın eteklerine kadar sarkardı; kaftanın iki yanında da cep gibi kullanılan birer yırtmacı vardı. Ayaklarına sarı sahtiyandan kopçalı yarım çizme şeklinde bir ayakkabı giyerdi. Atının eğerinde bir bozdoğan ile bir kalkan asılıydı; elinde de, mızrağa benziyen uzun bir kamış taşırdı.

Kethüdayeri Ağa; başına keçe külâh giyip kaşıklığına balıkçıl tüyünden sorguç takardı. Kıyafeti bir yeniçeri çorbacısının aynı idi.

Muhzir Ağa; başına balıkçıl tüylü üsküf giyerdi, Divanı Hümayunda çuhaya kaplı samur kürk, Divanı Hümayunda bir elçi kabulü merasiminde kemhâdan üst elbisesi giyerdi.

Başçavuş Ağa; Başına üsküf giyer, kaşıklığına turna telli kuka takardı. Divan kıyafeti Muhzir Ağanınki gibiydi.

Boşhaseki Ağa: Üsküf giyer, balıkçıl tüyünden süpürge sorguç takardı, atına gümüş zincir, enselik ve özengi vururdu. Divan kıyafeti Muhzir Ağanınki gibiydi.

Turnacıbaşı Ağa: Kıyafeti Seksoncubaşı Ağanın aynıydı.

Seksoncubaşı Ağa: Başına üsküf giyer, kaşıklığına balıkçıl tüyü takar, Divanda samur yahud vaşak kaplı kadife üst elbisesi giyerdi. Atına gümüş zincir, enselik ve özengi vururdu.

Zağarcıbaşı Ağa: Başına sorguçlu çorbacı üsküfü, Divanda kemhadan üst elbisesi giyerdi. Avlarda, bir elinde zağar, bir elinde ucu gümüşlü hezaren değnek bulunurdu.

Kul Kethüdası: Başına çorbacı üsküfü giyer, kaşıklığına balıkçıl sorgucu takardı; divanda samur veya vaşak kaplı kadife üst elbisesi giyerdi. Atına gümüş zincir ve özengili divan rahtı denilen müzeyyen eğer vurulurdu.

Sekbanbaşı Ağa: Başına mücevveze giyerdi, divana giderken atına gümüş zincir, enselik ve özengili ve gümüş topuzlu müzeyyen abâl raht vurulur, Saraçbaşı da atının önü sıra bir at örtüsü «yapuk» götürürdü.

Yeniçeri Ağası: Divanı Hümayunda başına mücevveze, arkasına da serâsereden üst elbisesi ve kaftan giyerdi. Sair zamanlar resmi elbise olarak sırmalı kadifeden veya kırmızı satenden kaftan giyerdi. Başına da beyaz tülbendi dikkatle sarılmış, tepesi dilimli, yan tarafına kıymetli bir sorguç sokulmuş kavuk giyerdi.

BAYRAK VE NİŞANLARI

Yeniçeri ocağının bayrağına, ocağın İslâmiyetin Sünni mezhebine bağlı olduğunun işareti olarak «İmamı Âzam Bayrağı» denilirdi. Bu, beyaz ipekten, üstüne altın sırma ile bir tarafına «İnnâ Fetahnâleke Fethan Mübinâ», diğer tarafına da «Ve yensürekellahü nasran azizâ» âyeti kerimesi işlenmiş bir sancaktı. Ordugâhta Yeniçeri Ağasının çadırı önüne dikilirdi. Ağanın çadırı da Yeniçeri Ordugâhının tam göbeğine kurulurdu. Diğer çadırlar, Ağa çadırının etrafında fırdolayı açılırdı. Merasimde de İmamı Âzam Bayrağı, Yeniçeri Ağasının atının önü sıra götürülürdü. Ağanın arkası sıra da Ağalık bayrağı gelirdi. İmamı Âzam Bayrağını taşıyan yeniçeriye «Başbayraktar» denilirdi. Ocağın bir de alay bayrağı vardı ki, bu da yarısı sarı, yarısı kırmızı ipekli bir bayraktı. Her yeniçeri ortasının da üzerlerine orta nişanları işlenmiş gene sarı, kırmızı birer bayrağı vardı. Orta bayraklarının bir hususiyeti de uçlarının çatal olmasıydı. Her yeniçeri ortasının çadırlarının da başlıkları ayrı bir alâmet veya orta bayrağını taşırdı, çadırların üzerine de orta nişanları işlenmişti.

KAZANLARI

Her yeniçeri ortasının, içinde yemeklerini pişirdikleri büyük kazanları vardı. Bunlar kışlalardaki mutfaklarda dururdu. Yeniçeriler kazanlarına ocaklarının mukaddes bir tılsımı olarak bakarlardı. Muharebede kazanın düşman eline düşmesi o orta için büyük felâket sayılırdı. Ortalarına aid bir iş görüşeceklerinde de, kazanlar kışlalardan kaldırılıp büyük törenle İstanbulda ihtilâlin idare edileceği meydana götürülürdü. Yeniçerilikte kazan kaldırmak, hükûmete karşı ayaklanmak, isyan etmek demekti. Kolluklarda bulunan neferlere sabah çorbalarile iki övün yemekleri kazanlar dolaştırılarak dağıtılırdı. Kazanın kulplarından bir sırık geçirilir, sırığı iki kolluk neferi omuzlar, öne de kocaman bir kepçe ile bir başkarakollukçu geçerdi, buna kepçeci denilirdi. Orta kazanlarından başka bir de, bütün ocağın timsali olan bir büyük «Kazanı şerif» vardı; bir ocak rivayeti olarak bunun Hacı Bektaşı Veli tarafından hediye edildiği söylenirdi. Büyük ocak zabitleri de ihtilâl meşveretlerini bu kazanın etrafında yaparlardı. Bir siyasi mahkûm, bir katil kazanı şerife sığındı mı, yeniçeriler onu saklayıp korumayı mukaddes bir borç bilirlerdi.

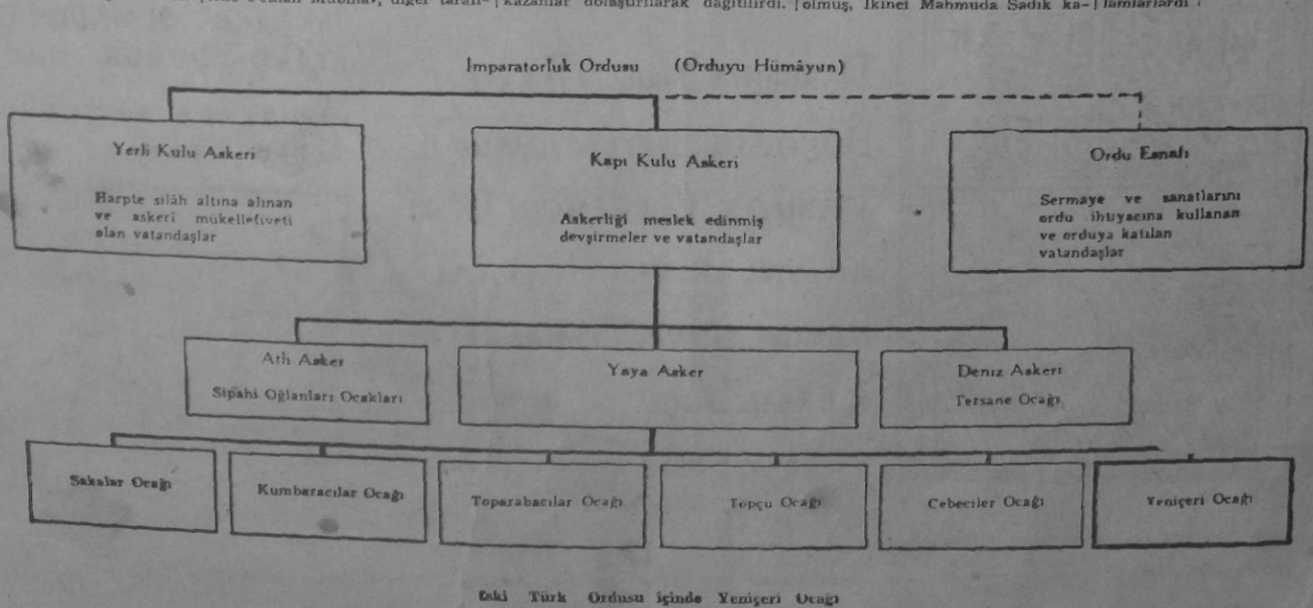
KIŞLALARI ve AĞAKAPISI

İstanbulda «Eski Odalar» ve «Yeni Odalar» adile iki büyük yeniçeri kışlası vardı. Eski Odalar, Şehzade camiinin karşısında; Yeni Odalar da Aksarayda Etmeydanında idi. Her iki kışla da geniş bir avluyu çevirmiş, önü revaklı odalar (koğuşlar) dan mürekkebdi, avlunun ortalarında birer mescid vardı ki buna «orta camii» denilirdi. Yeniçeri ihtilâlleri arifesinde ilk toplantılar hep bu orta camilerde yapılırdı. Umumiyetle çok kanlı, suçlu suçsuz bir çok devlet adamlarının hayatına mal olacak bir ayaklanmaya karar verilirken, camide ışıklar söndürülür, tekliflerin kimin tarafından belli olmaması için karanlıkta konuşulurdu. İhtilâl esnasında ya rehine veyahud da kendilerine önayak olmak üzere getirdikleri ulemayı da bu camilerde misafir ederlerdi. Yeniçeri ocağının kanlı bir şehir muharebesile kaldırıldığı Vak'ayi Hayriye'de Yeni Odalar en kanlı çarpışmalara sahne olmuş, İkinci Mahmuda Sadık kalan kıt'alar ve İstanbul halkı tarafından ateşe verilmiş ve temellerine varıncaya kadar tahrib edilmişti.

Eski Odalar da, vak'anın tezine hemen yıktırılmış, en küçük bir nişan bırakılmamıştı. Süleymaniyede Ağa Kapısı denilen Yeniçeri Ağalarının sarayına gelince, Vak'ai Hayriye'den sonra Şeyhülislâmlık dairesi yapıldı. Muazzam, muhteşem bir saraydı. Cumhuriyet inkılâbında Şehyülislâmlık kaldırılınca, büyük bir kısmına İstanbul Kız Lisesi yerleştirildi, bir kısmı da İstanbul Müftülüğü oldu. Kız Lisesi olan kısım da içinden çıkan bir yangında mahvoldu, yerine kübik üslûbda üniversitenin büyük Biyoloji Enstitüsü yapıldı.

ULUFE TEVZİ MERASİMİ

Yeniçerilen üç aydan üç aya çıkan ulûfeleri, Divanı Hümayunda parlak bir törenle dağıtılırdı. Bu törene yabancı devlet elçileri de davet olunurdu. Divanı Hümayun haftada bir gün, salı günü toplanırdı. Yeniçeri Efendisi çıkacak mavacibin defterini yazar, Sadrazama takdim ederdi; o gün Katar Ağaları da rütbeleri sırasile Sadrazam tarafından kabul edilir ve yeniçerilerin sadakatine, ulûfenin her hangi bir hoş görülmiyecek hâdiseye meydan verilmeden dağıtılacağına söz alınırdı. Divan sabahı Sadrazam ve Divan erkânı da sabah namazını Ayasofya camiinde kılarlardı; ulûfe tevziinde ocak erkânı da sabah namazına Ayasofyaya gelirlerdi. Her ortadan seçilip zabitlerile beraber ulûfe almak için saraya gelen yeniçeriler, Sadrazam ile devlet erkânını orta kapıda selâmlarlardı.

Eski Türk Ordusu içinde Yeniçeri Ocağı

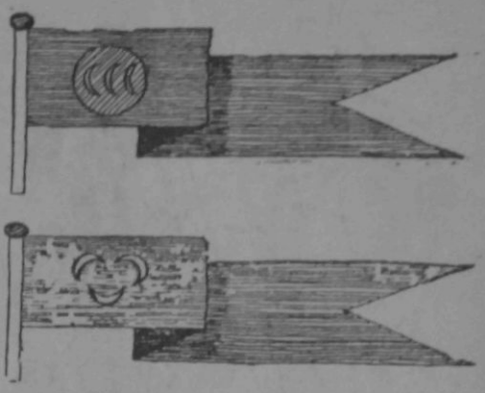
Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

KEÇİ BACAKLI OĞLAN

AVCU SULTAN MEHMEDE (17. ASIR) TRAKYADA BİR BACAĞI KEÇİ GİBİ KILLI BİR KÜÇÜK ÇOBAN GETİRDİLER. PADİŞAH ÇOCUĞA 100 ALTIN VERDİ.

ZURNACI MUSTAFA PAŞA

OSMANLI TARİHİNDE ENAZ, SADRAZAMLIK YAPAN VEZİR, ANCAK

1 SAAT

(DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMED DEVRİ)

PÂDİŞAHLARA MAHSUS FORSLAR

KIRMIZI ÜZERİNDE YEŞİL YUVARLAK İÇİNDE 3 AY.

YEŞİL ÜZERİNDE 3 AY.

GEMİLERE ÇADIRLARA ÇEKİLİRDİ

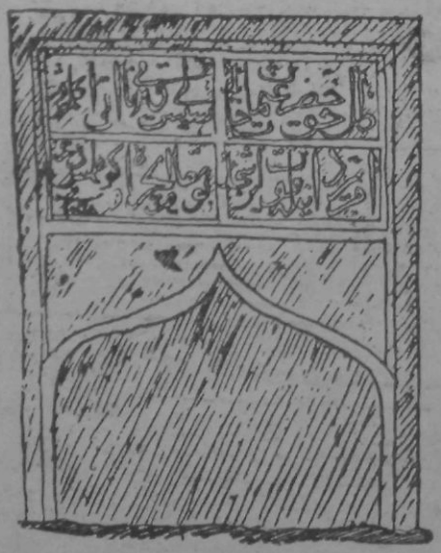

BİR ATIN MEZAR TAŞI

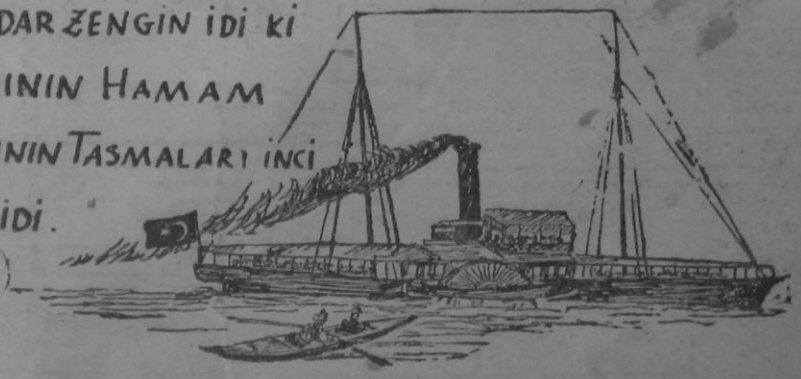
GENC OSMANIN SİSLİKIR ADINDAKİ SEVGİLİ ATI ÖLÜNCE ONU ÜSKÜDAR SARAYI BAHÇESİNE GÖMDÜRDÜ VE BİR TAŞ DİKTİRDİ. (KİTABESİ)

ZİLLİ HAK HAZRETİ OSMAN HÂNIN
SİSLİKIR NÂM ATI ÖĞÜLMÜŞTÜR
EMRİ YEZDÂNİYLE MEVT İRİŞİCEK
BU MAKAM İÇRE O GÖMÜLMÜŞTÜR
SENE 1028 (Hicrî)

ŞİRKETİ HAYRİYEDEN EVEL BOĞAZİÇİNE İŞLEYEN TERSANE VAPURLARI İSKELELER OLMADIĞI IÇIN AÇIKDA DURUR, YOLCULAR VAPURLARA KAYIKLARLA GİDİP GELİRDİ

DARBHANE SARRAFI ERMENİ DÜZOĞULLARI (MAHMUD II. DEVRİ) O KADAR ZENGİN İDİ Kİ KADINLARININ HAMAM NALINLARININ TASMALARI İNCİ İŞLEMELİ İDİ.

Levent Şahverdi Arşivi

YENİÇERİLER

Sebilci | Saka | Kolluk zabiti | Ulûfe götüren yeniçeri | Orta İmamı | Bayraktar | Acemi oğlanı

(Baş tarafı 9 uncu sayfada)

Divanı Hümayun Kub'eal tında toplandığı sırada yeniçe rilere de çorba, pilâv ve zerdeden

Kolluk önünde yeniçeriler

mürekkep bir ziyafet verilirdi. Saray mutfaklarından gelen lengerler, kul kâhyasının işareti üzerine yeniçeriler tarafından orta kapıdan alınır ve birinci avluda küme küme sofralar kurulup yemek yenirdi.

Yeniçerilerin çorba içmeğe başlaması, itaate delâlet eder ve Sadrazam tarafından kurbanlar kestirilirdi. Derhal Defterdarın mührü ile mühürlenmiş ulûfe keseleri orta kapı içine getirilir, başçavuş kapı önüne gelir, kollarını göğsünün üzerinde çaprazlama kavuşturur, yüksek sesle yeniçeri gülbangını çekerdi, sonra yüksek sesle: «Birincinin ağa bölüğü!» diye bağırırdı; karakollukçulardan biri buna: «Burada!» diye cevab verince başçavuş: «Haydi!» der, birinci bölüğün neferleri kendilerine aid ulûfe keselerini kaldırırlardı. Yalnız sıra altmış beşinci ortaya gelince, başçavuş bu ortayı çağırdığında ses verilmez, üçüncü seferinde: «Yokturî» cevabı verilirdi; bunun üzerine başçavuş: «Yok olsun!» diye bağırır, bütün yeniçeriler bir ağızdan «yok olsun!» diye tekrar ederlerdi. Ulûfe tevzii bitince, keseler neferler tarafından omuzlarına vurularak kışlalara bir alay gösterişile dönülürdü. Ertesi gün de orta çorbacıları, neferlerinin gözü önünde kesenin mührünü açar, herkesin hakkına göre taksim ederdi; her yeniçeri neferi, ocağın müşterek masrafları için orta sandığına yüzde hesabile bir miktar para bırakırdı, yeniçeri ıstılahında buna «Tas parası» denirdi.

ÇÜLUS ve SEFER BAHŞİŞLERİ

Padişahlarına tahta çıkışında, yeniçerilere cülûs bahşişi ve yevmiyelerine terakki verilmesi kanunlaşmış bir ocak an'anesiydi. Hazine darlığı yüzünden geciktiği takdirde ocaklıda bir homurdanma başlardı ki Sadrazam ve Defterdar aleyhine bir kıyama kadar varabileceğinden cülûs bahşişinin hemen verilmesine çalışılırdı. Padişahların ilk sefere çıkışlarında yeniçerilere sefer bahşişi verilmesi, keza ocak an'anesiydi.

CEZA KANUNLARI

Suçlu yeniçeri, ancak kendi ortası neferleri huzurunda ve kendi koğuşunda (odasında) cezalandırılırdı. Suç derecelerine göre verilen cezalar şunlardı:

Ortası efradı önünde falaka mesrasimile meydana yatırıp dayak atıl madan kaldırmak suretile ihtar, aynı merasimle falaka ile meydan dayağı, ayağına zincirden bukağı vurularak hapis, kale hizmeti ile sürgün, «keçeküllah» edilip ocaktan tard. İdama mahkûm olan bir yeniçeri evvelâ ocaktan tardedilir, sonra boynu vurulurdu. Bir yeniçeriye idam hükmü, ancak Ağa Divanında verilirdi. Bir Odabaşı da, emrindeki yeniçerilere ancak otuz dokuz sopaya kadar dayak cezası verebilirdi.

OCAK BEZİRGÂNLARI

Yeniçeri ocağının satın alma ve malî işlerile uğraşan komisyoncu sarraflardır. Umumiyetle Rumlardan ve Yahudilerden olurdu. Ocak bezirgânlığı babadan oğula miras kalan bir gedik gibiydi; bunlar ocak erkânına büyük rüşvetler vererek hazine aleyhine türlü dalavereli işlerle meşhur idiler. İstanbul hanlarında depo yazıhaneleri vardı. Ocak ile yaptıkları muamelelere aid defterleri tutarlardı; ihtiyacı olan yeniçerilere yüksek faizle para ikraz ederler, mevacib çıktığında ellerindeki senedlerle alacaklarını tahsil ederlerdi. Bu faizlerden zabitlere de hisse ayırırlardı. Ocakta ölen yeniçerileri de diri gösterirler ve bazan ölüler adına sahte borç senedlerile ulûfelerini alırlardı. Bu bezirgânlardan bazıları borç senedlerinin bir anda yok edilmesi için cinayetlere kurban olur, bazıları da fesad ve hilesi tutularak idam olunurdu.

YENİÇERİ İHTİLÂLLERİ ve VAK'Aİ HAYRİYE

Yeniçeriler, İstanbulda muhtelif tarihlerde ihtilâller çıkarmışlardır; bunların en büyük ve kanlıları da on yedinci yüzyıl ortasında İkinci Genc Osmanın feci ölümüne, Dördüncü Muradın sadık bendelerinin kanlı felâketine, Sultan İbrahimin felâket ve ölümüne; Dördüncü Mehmedin tahttan indirilmesine, on sekizinci yüzyılda ise Üçüncü Ahmedin keza tahttan indirilmesine ve Nevşehirli İbrahim Paşanın felâketine, on dokuzuncu yüzyılda Üçüncü Selimin, az sonra Alemdar Mustafa Paşanın felâketlerine varan ihtilâllerle İkinci Mahmuda karşı olan son ihtilâldir ki, büyük şehir halkının bu hükümdarın etrafında toplanmasile, bu ayaklanma ocağa karşı kanlı bir şehir muharebesi halini almış ve ocak lâğvedilmiştir.

Kazan taşıyan yeniçeriler

DEVRİN BÜYÜK ADAMLARI

SÜLEYMAN PAŞA

Orhan Gazinin büyük oğlu; ilk Rumeli fütuhatının başbuğluğunu yapan, mertliği, cesareti ve değerli kumandan meziyetlerile kılıcını arşa asan kahramanlardandır. Süleyman Paşanın Rumeline geçişte ve Rumeli fütuhatında en yakın silâh arkadaşları Ece Bey ve Gazi Fazıl Bey olmuştur. Sonra bunlara Hacıll Bey, Evrenos Bey ve Aydınlı Omur Bey katıldılar.

Süleyman Paşa; Rumeline geçişinin tezine; avlanırken bir at kazası sonunda ölmüştür; ki Rumeline geçen Türkler için çok heyecanlı ve tehlikelerle dolu bir devirdi; Bu büyük kahraman ölümünden bir kaç gün evvel yanındaki gazilerle âdeta keramet gösterir gibi konuşmuş: «Bu yakınlarda ölürsem; vasiyetim olsun beni bu yakada Bolayırda gömün..» demişti.

ölümünde 43 yaşında idi. Merkadi kahramanlık anıdlarımızdan biriolarak asırlar boyunca hürmet göregelmiştir. Meşrutiyet inkılâbının coşkun şairi Namık Kemal de ölürken Süleyman Paşanın yanına gömülmesini vasiyet etmişti. Bolayır bugün bu iki Türk büyüğünün kabri ile müftehirdir.

BALABANCIK

Osman Gazinin silâh arkadaşlarındandır; müverrih Ahmed Âşıkî bu cengâverden: «Osmanın Balabancık derlerdi bir kulu vardı; ol dahi gayette bahadırdı» diyor. Uzun sürmüş olan Bursa muhasarasında Osman Gazi: Bursa hisarına havale biri ova; diğeri dağ tarafında iki kale yaptırmıştı.

Doğan kuşunun bir nev'ine de «Balaban» derler idi. Terbiye edilerek avlarda kuş tutmak için uçurulurdu. Müverrih Âşıkpaşazade Derviş Ahmed Âşıkî Balabancığın on yıl kadar süren Bursa muhasarasındaki büyük hizmeti münasebetile: «Balaban karga uçurmaz kaleden...» diyor. Bu namlı cengâverin ne zaman öldüğü ve nerede öldüğü bilinmiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

NİĞBOLU ZAFERİ

Bizans İmparatorluğunun tek kurtuluş ümidi, Avrupadan göreceği yardımda kalmıştı; bu yardım da Avrupadan şarka gelecek muazzam bir Haçlı Ordusu olmalıydı... Onun de hiç bir kuvvetin dayanamıyacağı bir ordu... Türkleri Rumeli topraklarından silip süpürecek ve Anadoluya atacaktı... İmparator İkinci Manuel, Papa Dokuzuncu Bonifas'a bir feryadname göndermişti.

Bulgaristan topraklarını istilâ eden Türkler Macaristanı tehdide başlamıştı. Macar Kralı Sikizmond da Papaya müracaat etmiş ve Türklere karşı bir Haçlı Ordusunun toplanması için yardımını istemişti. Dokuzuncu Bonifas müthiş Türk tehlikesini tasvir eden ve bütün Hıristiyan Avrupayı Türklere karşı birleşmeğe davet eden emirnameler çıkardı; bu arada Fransa Kralına da müracaat etti. Fransa Kralı Altıncı Şarl, bu daveti büyük bir şevk ile kabul etti. En namlı Fransız şövalyelerinden mürekkep bir orduyu damadı ve Nevers Kontu «Korkusuz Jan»ın serdarlığında şarka gönderdi; Fransız şövalyeleri, Türkleri Avrupadan süpürüp atmak şöyle dursun, Bizansı kurtardıktan sonra Kudüse kadar gideceklerini ve Kudüsü Müslümanların elinden alacaklarını söylüyorlardı. Macar Kralı Sikizmond da Almanya, Macaristan ve Bohemyadan seçme askerler toplamış, Fransızları bekliyordu. Bu kuvvetlere Belçikadan, Felemenkten, İsviçreden, İngiltereden, İskoçyadan Lombardiyadan ve Rodostan da binlerce şövalye iltihak etmişti. İki kol halinde ilerleyen Haçlılar aldıkları Türk kalelerinde esir edilen Türkleri aman vermeyip kılıçtan geçirerek Tuna kenarında Nigbolu kalesi önünde birleştiler; 100.000 şövalye idi. O zaman için çok büyük bir kuvvetti. Nigbolu kumandanı Doğan Beyin elinde böyle bir orduya uzun zaman dayanacak kuvvet yoktu.

Düşmanın hududu tecavüz ettiğini haber alan Yıldırım Bayazıd, 60 - 70 bin kişilik Türk ordusunu Edirnede toplayarak süratle düşman üzerine yürüdü; bunu öğrenen Haçlıların harb meclisinde Fransızlar, Türklere karşı ilk hücum şerefinin kendilerine aid olduğunu ileri sürdüler. 1396 yılı eylûlünün 25 inci günü yapılan bu meydan muharebesi uzun sürmedi. Fransızlar, Türk Ordusunun merkezine hücum etti, Türkler mukavemet göstermeden merkezi yarılmış gösterdiler ve Fransızlar ileri atılınca etrafını sararak Yıldırımın meşhur «kıskaç» planı ile Fransızları orada imha ettiler. Ölümden kurtulabilenleri esir olmuştu. Fransız şövalyelerinin felâketi bütün Haçlıların müthiş bozgununa yol açtı. Türk kılıcından kurtulabilenler Tuna nehrinde boğuldular.

İlk kaçanlardan biri Macar Kralı Sikizmond ile Palatina Kontu olmuştu; Kral bir balıkçı kıyafetine girmiş, Tuna kenarında bir gemiye atlayarak soluğu İstanbulda almıştı. Palatina Kontu da bir dilenci kılık ve kıyafetile kaçmıştı. Fransız serdarı Korkusuz Jan ile namlı silâh arkadaşlarından Mareşal Busiko esirler arasında idi. Bir müddet sonra Bursaya gelen bir Fransız heyeti esir şövalyelerin fidyesini getirdi; Yıldırım Bayazıd Fransız esirlerini Bursa sarayında huzuruna kabul etti ve serdarları Korkusuz Jan'a hitab ederek:

— Sizi serbest bırakıyorum... Memleketinize döneceksiniz... Sana gelince.. pek namlı bir şövalye olduğunu öğrendim... İstersen gene bütün milletleri başına topla ve benimle harbetmeğe gel... Bana ikinci bir parlak zafer kazanmak fırsatını vereceğin için memnun olurum!. dedi.

Yıldırım Beyazıd

Osmanlı devletini bir cihan imparatorluğuna doğru götüren cengâver hükümdarlardandır; 1360 da Bursada doğdu, 1389 da, babasının bir Sırb fedaisi tarafından hançerlenerek şehid edilmesi üzerine Kosova [illegible] meydanında padişah oldu. Hükümdarlığı ancak on üç sene sürdü; fakat bu [illegible]ar hem padişahlık vazifesinde hem de âşık olmasını pek iyi bilen cengâverin hususî hayatında pek heyecanlı hâdiselerle dolu olarak geçti.

Kosova zaferi Türklerin Balkan yarımadasında hâkimiyetini iyice sağlamlaştırmıştı. Bizans İmparatorluğunun merkezi olan İstanbul, Türk topraklarile çevrilmişti. Karadeniz Boğazının (Boğaziçinin) Anadolu yakası Üsküdarla beraber Türklerin elinde idi. İstanbulu almak

Yıldırım Beyazıd için bir gaye oldu. Bizansa karşı daha serbest hareket etmek için Anadoluda, Selçuk derebeyliğinden kalma Bayındıroğulları, Karaman oğulları, İsfendiyar oğulları hanedanlarının topraklarını; Kastamonu, Karaman, Kayseri, Konya, Tokad, Sıvas eyaletlerini zaptetti ve Anadolu Türk birliğini kurdu. Sonra ordusunun başında İstanbul surları önüne geldi. İstanbulun Türklerin eline geçmek üzere olduğunu gören Macar Kralı ile Papa, Avrupa Hıristiyanlarını yeni bir Haçlı seferi için ayaklandırdılar. Haçlı ordusu Tuna boyuna doğru yürüdü ve bir sınır kalesi olan Nigboluyu muhasara etti. İstanbul muhasarasını kaldırmağa mecbur olan Yıldırım Beyazıd hiç tereddüd etmeden süratle Haçlılar üzerine yürüdü ve Nigbolu önünde tarihimizin en büyük zaferlerinden birini kazandı.

Yıldırım Beyazıdın cesareti şanında nakledilen fıkralardandır .Haçlıların Nigboluyu muhasara ettikleri sırada atına binmiş, gece tek başına düşman askerlerinin içinden geçerek kaleye kadar yaklaşmış ve: «Bre Doğan!. Doğan!.» diye bağırarak kale kumandanını çağırmış ve kumandan Doğan Beye talimatını bizzat verdikten sonra orduğâhına dönmüştü.

Nigbolu zaferinden sonra Yıldırım Beyazıd tekrar İstanbul önünde göründü. Türk [illegible]'lerinin Rumeli topraklarına güven ile geçebilmesi için İstanbul Boğazının Anadolu yakasına «Güzelcehisâr» adı ile bir kale [illegible]rdı ki bugün bu kale ile civarı «Anadoluhisarı» adını taşır. Türk kılıcını Nigboluda arşa asan Yıldırım doğudan büyük bir tehlike ile karşılaştı. Türkistan İmparatoru Timur, batıya doğru yürüyordu.

Yıldırım ile Timur 1402 de Ankara önünde karşılaştılar. Beyazıd, Timuru yenmek üzereyken uğradığı korkunç ihanetlerle harbi kaybetti; cenk meydanından kaçmağa tenezzül etmedi, ölmek için dövüşürken esir alındı; mağrur ve izzeti nefis sahibi idi, esarette başını bir taşa, yahud demire vurarak intihar etti. Na'şı Timur tarafından, Bursaya gönderildi. Şehrin eteğinde yaptırmış olduğu caminin yanındaki türbesine gömüldü; ölümünde kırk üç yaşındaydı.

Babası Lazar'ın ölümü üzerine [illegible]nasının vesayeti altında tahta oturtulan Sırb Kralı İstefan, Yıldırım Beyazıdın dostluğunu kazanmak için on dört yaşında bulunan ve güzelliği dillere destan olan ablası Marya'yı (bir rivayete göre de Despina) yı Türk padişahına zevce olarak takdim etti. Büyük vezirin de uygun görmesile Sırb Prensesi Bursa sarayına geldi. O zamana kadar Osman Oğulları ağızlarına içki koymamıştı. İlk defa Yıldırım Beyazıd bu küçük güzel yeni zevcesinin elinden şarab içti. Eski müverrihler bunu şöyle tasvir ederler: «Sultan Beyazıd o peri ruhsarın zülfünün kemendine bir veçhile bend oldu ki ecdadının ağızlarına koymadıkları ümmülhabâis olan bâdei gülfamı o dilârenin ibramile nûş etti» derler.

Bir rind adam olan ve sapık zevklerile de meşhur olan Ali Paşa: «Padişahlara lâzım olan adalet ve hulûsi kalbdir; şarabın lezzeti insanda kalır, günâha tövbe ile sakıt olur» diyerek padişaha hükümdarlık sıfatı ile beraber işret âdâbını da öğretmişti. Osman Oğullarında ilk saray merasimi ve iç oğlanları (Enderunu Hümayun) teşkilâtı da bu devirde kuruldu.

Beyazıd, uzun boylu, kumral saç ve sakallı, elâ gözlü, müheykel bir vücud yapısına sahib güzel adamdı. Ekseriya Bursanın çatma kadifelerinden yapılmış sevablar giyerdi.

YILDIRIM BEYAZID
Devrinin Kronolojisi

1389 Kosova zaferinden sonra Sırb Kralı Lazar'ın oğlu Etiye'nin Yıldırım Beyazıd tarafından Sırbistan tahtına oturtulması ve Sırbistanı Türkiyeye tâbi bir devlet haline koyan bir sulh ve dostluk muahedesinin imzası; Kral Etiye'nin kız kardeşini padişaha zevce olarak takdimi.

1389 Yıldırımın en küçük oğlu Şehzade Çelebi Mehmedin doğumu, anası Germiyan Oğulları hanedanından Devletşah Hatundur.

1389 Şimali Bulgaristan ve Bosnada akınların devamı; akıncı Firuz Beyin Tunayı aşarak Eflâk topraklarına girmesi.

1390 1389 Sırb muahedesile vaad ile Sırb Prensesi ile Yıldırım Beyazıdın izdivacı.

1391 Bizansta dede ve torun Yuanis Paleologos'lar arasında saltanat kavgaları, her iki prensin Yıldırım Beyazıda sığınarak kendisinden yardım talebi, ve Türk padişahının müdahalesi ile evvelâ Dede Beşinci Yuanis'in tahtından indirilerek torunu Yuanis'in tahta oturtulması, sonra onun atılarak tekrar Beşinci Yuanis'in imparator ilân edilmesi. Bizans ile bir sulh ve dostluk muahedesinin akdi. Bizans İmparatorluğunun yıllık bir haraç vermeyi kabul etmesi ve dolayısile Osmanlı devletine tâbi bir devlet halini alışı. aynı muahede ile Beşinci Yuanis her sene 12.000 kişilik atlı ve yaya bir kuveti Sultan Beyazıdın emrine hazır bulundurmayı taahhüd ediyordu. Oğlu Manuel'i de Bursa sarayında rehine bırakıyordu.

1391 Anadoluda süratle inkişaf eden harblerle Saruhan, Aydın, Menteşe ve Germiyan Oğulları hanedanlarının ellerindeki topraklardan Osmanlı ülkesine ilhakı. Alaşehrin de Bizanslılardan alınması.

1391 Anadoluda merkezi Antalya olan Hamid Oğulları devleti topraklarının Osmanlı ülkesine ilhakı.

1391 Yıldırım Beyazıdın Karaman seferi, Konya muhasarası ve padişahın enistesi olan Karaman Hükümdarı Alâeddin Ali Beyin aman dileyerek iki Türk devleti arasında, Konya ovasından geçen Çarşamba suyunun hudud kesilmesi.

1391 Bizans İmparatoru Beşinci Yuanis'in ölümü. Yıldırım Beyazıd nezdinde rehine olarak bulunan oğlu ve saltanat şeriki İkinci Manuel Paleologos'un Bursadan İstanbula kaçarak Bizans tahtına oturması.

1391 Yıldırım Beyazıdın İstanbulu muhasarası ve tabiiyet muahedesinin daha ağır şartlarla Türkler lehine tâdili üzerine muhasaranın kaldırılması. İstanbulda sûr içinde bir cami ile beraber bir Türk mahallesi, ve bu mahallede bir Türk mahkemesinin kurulması.

1391 Selânikin ilk fethi.

1391 Evranos Bey akıncılarının Mora harekâtının inkişafı.

1391 Türk akıncılarının ilk Macaristan akını.

1391 Eflâk Voyvodalığının Türk tabiiyetini kabulü.

1392 Kastamonunun Çandaroğulları hanedanı elinden alınarak Osmanlı ülkesine ilhakı, Süleyman Beyin idamı.

1392 Sinob Hükümdarı Çandaroğlu İsfendiyar Beyin Osmanlı tabiiyetini kabulü..

1393 Amasya Beyi Hacı Şadgeldinin bu şehri Yıldırım Beyazıda teslim ederek Osmanlı hizmetine girmesi.

1393 Türk tabiiyetine girmiş olan Bulgaristan Krallığının lâğvı ile bu memleketin bir eyalet halinde Osmanlı devletine ilhakı.

1395 Yıldırım Beyazıd tarafından İstanbulun ikinci defa muhasarası.

1396 Yıldırım Beyazıdın Haçlılara karşı tarihimize altın harflerle yazılmış Niğbolu zaferi; ve bu zafer üzerine Mısırdaki Abbasî Halifesinin Yıldırım Beyazıda «Sultanı Rûm» unvanını vermesi.

1396 Arnavudluk fütuhatının inkişafı.

1396 Karadeniz Boğazı ağzına yakın Şilenin fethi, ve Boğaziçinde Anadoluhisarının inşası, Yıldırım Beyazıdın üçüncü defa olarak İstanbul sûrları önünde görünmesi, Bizansın son günlerini yaşar gibi görünmesi.

1397 Yunan ve Mora topraklarına Türk akınları.

1398 Karaman Hükümdarı Alâeddin Beyin Osmanlı topraklarına hücumu, mağlûbiyeti, ölümü. Karaman ülkesinin Osmanlı devletine ilhakı.

1398 Karadeniz bölgesinde Samsun, Ordu, Giresun, Çarşamba, Merzifon ve Havzanın küçük Türk derebeyleri elinden alınarak Osmanlı topraklarına ilhakı.

1398 Hükûmet merkezi Sıvas şehri olup Tokad, Niksar, Şebinkarahisar ve Kayseri şehirleri ile havalisinde hükümran olan Kadı Burhaneddin Ahmedin Türkmen beylerinden Karaosman Bey tarafından katli üzerine bu memleketlerin Osmanlı topraklarına ilhakı. Bu ülkede evvelce Erdana Oğulları devleti bulunuyor, Kadı Burhaneddin Ahmed vezir iken 1381 de sekiz yaşındaki Erdana oğlu Mehmedi öldürterek kendi hükümdarlığını ilân etmişti.

1399 Seyhan ile Fırat arasında Arabkir, Malatya, Maraş ve havalisini ihtiva eden Dulkadir Oğulları devletinin Osmanlı tabiiyeti altına girmesi; Yıldırımın on yaşlarında bulunan küçük oğlu Şehzade Mehmedin Dulkadir Oğullarından Emine Hatunla izdivacı.

1399 Bizans İmparatoru İkinci Manuel Paleologos'un Türklere karşı yeni bir Haçlı seferi hazırlayabilmek hulyasile deniz yolile İtalya, Fransa ve İngiltereye seyahati.

1399 Türkistan İmparatoru Aksak Timur ile Sultanı Rûm Yıldırım Beyazıd arasındaki husumetin başlaması.

1400 Bursada Ulu camiin inşası.

1400 İmparator Manuel'in Avrupalıları Türklere karşı ayaklandırmak gayesile Avrupaya seyahati üzerine Yıldırım Beyazıdın dördüncü defa olarak İstanbul şehri önüne gelip şehri muhasara etmesi, fakat Aksak Timurun Anadolu üzerine yürümesi haberi ile muhasarayı kaldırması.

1400 Aksak Timurun Anadoluya ilk hücumu, Sıvası zaptetmesi ve Sıvas katliâmı.

1402 Yıldırım Beyazıd ile Aksak Timur arasında Ankara meydan muharebesi, Yıldırımın mağlûbiyet ve esareti.

Levent Şahverdi Arşivi

SIVAS KATLİAMI

Sivas şehri ve kalesi, Aksak Timurun büyük istilâ ordusuna karşı ancak on sekiz gün dayanabilmişti; ve kale, Timurun kimsenin kanını dökmiyeceğine dair bizzat verdiği söz üzerine teslim olmuştu. Fakat bunu tarihin tiksinerek tesbit ettiği bir facia takib etti. Kan dökmiyeceğine söz vermiş olan Timur, Sivas müdafilerinden 4000 cengâveri diri diri toprağa gömdürdü: Sivas halkının; başlarında mekteb rahleleri ve üzerinde Mushafı Şerifleriyle af ve merhamet istemek üzere Timura gönderdiği 1000 çocuk, Timurun atlıları tarafından çiğnendi ve kılıçdan geçirildi; bunu da şehir halkının katliâmı takib etti. Tarih boyunca hiç bir şehir, Sivasın uğradığı felâketi görmemiştir. Timur bu hareketi ile Anadoluda bir yılgınlık uyandırmak istemişti. Unutmamalıdır ki bu adam, şimalde Altınordu Devleti ile batıda Osmanlı devletine indirdiği ağır darbelerle Türk ırkının ve İslâm dininin düşmanlarına yardım etmiştir. Şimalde küçük Moskova Prensliğinin koca bir Rusya Çarlığı halini alması için ilk yolu açan tereddüdsüz, Aksak Timurdur diyebiliriz. Batıda Balkan fütuhatı inkişafını ve İstanbulun fethini yarım asır geciktirmiştir.

TİMUR — YILDIRIM DÜŞMANLIĞININ ZÂHİRİ SEBEBİ

Timur, Irak Hükümdarı Sultan Ahmed Celâyir ile Akkoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf Beyin memleketlerine saldırmış, bu iki hüküm dar da Bursadan Yıldırım Bayazıda iltica etmişti. Memleketleri Osmanlı ülkesine ilhak olunan Germiyan Oğullarından Yakub, Menteşe Oğullarından İlyas, Aydın Oğullarından İsa ve Saruhan Oğullarından Hızırşah Beyler de Timurun yanına kaçmışlardı. Timur, Yıldırım Bayazıda gönderdiği bir name de Bursada mülteci olarak bulunan iki hükümdarın kendisine teslimini, yanında bulunan beylerin de hanedanlarına aid topraklarının kendilerine iadesini istedi. Nigbolu zaferinin şanlı galibi için bu, hiç düşünmeden reddedilecek bir teklifti.

Murad Hüdavendigârın Duası

On altıncı asrın büyük Türk müverrihi Sadeddin Efendi, Sultan Muradın Kosova sahrasında harbden evvelki duasını padişahın ağzından manzum olarak yazmıştır ki asırlardanberi tarihî edebiyatımıza mal olmuş mısralardır:

Abı rûyi Habibi Ekrem içün
Kerbelâda revan olan dem içün
Şebi firkatte ağlayan göz içün
Rehi aşkında sürünen yüz içün
Ehli İslâma ol muinü nasir
Desti âdayı bizden eyle kasîr
İtme yâ Rab mücahidini telef
Tîri âdâya bizi kılma hedef
Bunca yıl sayü içtihadımızı
Gazevat içre yahşî âdımızı
İtme yâ Raâb kahrın ile tebâh
Yüzümü halk içinde itme siyah
Râhi din içre ben feda olayım
Siperi askeri hüda olayım
Din yolunda beni şehid eyle
Ahirette beni sâid eyle
Mülki İslâm pâyimal etme!..

.....

DEVRİN BÜYÜK ADAMLARI

ŞEYHOĞLU MUSTAFA

On dördüncü asır sonlarile on beşinci asır başlarında yaşamış bir Türk şairidir (1334 ? - 1413). Aslen Kütahyalıdır; çocukluğu ve gençliğini Germiyan Oğularının hizmetinde geçmiş; bu hanedanın nişancılığını ve defterdarlığını yapmıştır; Sonra Osman Oğullarının hizmetine geçmiştir. «Hurşid ve Ferahşad» adını taşıyan mesnevî tarzında yazılmış manzum hikâyesini Yıldırım Bayazıda ithaf etmişti

ŞEYHÎ

Asıl adı Yusuf Sinandır; doğum tarihi bilinmiyor, 1429 dan sonra ölmüştür; Kütahya civarında Dumlupınar köyünde medfundur. «Şeyhî» şiirlerindeki mahlasıdır; asıl mesleği ile hekimliktir. Kütahyalıdır. Germiyan Oğlu Yakub Beyin hizmetinde bulunmuş, bir hastalığında da Çelebi Sultan Mehmedi tedavi etmiştir. Esas motiflerini Acem edebiyatından aldığı mesnevî tarzındaki «Husrev ve Şirin» hikâyesi şairin hassasiyetini ve zengin muhayyilesini belirten bir sanat eseridir; gene aynı tarzda yazılmış «Harnâme» adındaki manzumesi de hiciv edebiyatımızın şaheserlerindendir. Kendisinden sonra yetişmiş şair nesilleri pek haklı olarak Şeyhîyi üstad tanımışlar ve tesiri altında kalmışlardır.

ALİ GAZİ

Orhan Gazi ve Murad Hüdavendigâr devrinin namlı akıncılarındandır. Üsküdar yolu üzerinde Erenköyü ile İçerenköyünün fatihidir. Kabri Kozyatağındadır. Altı asırdanberi «Ali Gazi Baba» adile bir ziyaret yeridir. Gelip ruhaniyetinden istimdad edenler de bilhassa bir erkek evlâd ve ev sahibi olmak isteyenlerdir.

GAZİ MÜRSEL

Bizansa karşı ilk savaşlarda ün almış cengâverlerdendir. Osman ve Orhan Gazilerin silâh arkadaşlarındandır; Karamürsel diye de anılır; İzmit körfezinin cenub sahillerinin fatihidir ki bugün o sahilde meyva ve sebze bahçelerile meşhur çok güzel ve şirin bir nahiye bu kahramanın adını taşımaktadır.

GEYİKLİ BABA

İnegöl fethinde bulunmuş bir bekteşi babasıdır. Hayatında evliyalığına inanılmış, ölümünden sonra da hâtırası etrafında şirin menkıbeler nakledilmiştir. Dağlarda, ormanlarda bir büyük geyiğin üstüne binip dolaşırmış. İnegöl taraflarında kayalar üstünde üç yüz altmış kapısı olan ve Kızıl Kilise denilen yeri tek başına fethetmiş. Gündüzleri cengeder, geceleri de orada bulunan ulu bir kestane ağacı Geyikli Babayı içine alıp saklarmış, düşman gelir, babayı bulamazmış. Geyikli Baba sabah gene çıkar cengedermiş... Bu halden ürken düşman Kızıl Kiliseyi Babaya bırakıp kaçmış... Bunu Orhan Gaziye müjdelemişler; Orhan Gazi de:

— Baba meyhordur!.

Diye iki yük rakı ve iki yük şarab göndermiş. Geyikli Baba yanındaki Balam Sultana:

— Padişah bana iki yük yağ ile iki yük bal göndermiş!.

Demiş, ateş yaktırıp kazan koydurmuş ve gelen tulumları açtığında içlerinden yağ ile bal çıkmış: Kazanlara pirinç attırıp zerde pişirmiş... Hediyeyi getirenler hayrette kalmış. Geyikli Baba, Orhan Gaziye de bir tas zerde göndermiş, ayrıca ateşten bir kor alıp pamuğa sarıp göndermiş, ne kor küllenmiş, ne de pamuk yanmış.

Orhan Gazi, Geyikli Babayı merak edip ziyaretine varmış:

— Burada bizim de bir eserimiz bulunsun... Ne diler isen vereyim. Gözünün baktığı yeri vereyim!.

Demiş. Geyikli Baba da:

— Benim gözüm çok yere baktı. Alıp veremezsin.. Şu fethettiğim yeri ver, kâfi!.

Demiş; civardaki köyler Geyikli Babaya vakfedilmiş...

GAZİ FAZIL

Süleyman Paşanın kumandası altında Rumelinin ilk fatihlerindendir. Rumeli fethinin ilk yıllarında ölmüştür.

HACI PAŞA

On dördüncü asır sonlarile on beşinci asrın ilk yıllarında yaşamış büyük bir Türk hekimidir; asıl adı Hızırdır; Konyada doğmuş, Aydında bulunmuş, tahsilini Mısırda tamamlamıştır; Anadoluya döndükten sonra bir müddet Aydın Beyleri hizmetinde bulunmuş, sonra Çelebi Sultan Mehmede hekimlik etmiştir. Tıb ilmi üzerindeki bilgisini «Şifa» ve «Tashil» adındaki eserlerile kalem diline vermiştir. 1420 de ölmüştür.

AHMEDİ

On dördüncü asır sonlarile on beşinci asır başlarının Türk şairlerindendir (1335 ? - 1412). Asıl adı Taceddin Ahmeddir. Uşakın Sivaslı nahiyesinde doğmuş, tahsilini Mısırda yapmış ve Anadoluya döndüğünde Germiyan Oğulları hizmetine girmiştir. Sonra Yıldırımın oğlu Emir Süleymana intisab etmiş, 8250 beyitlik «İskendername» isimdeki manzum eserini bu hükümdara ithaf etmiştir. İskendernamenin sonuna «Dâsitanı Tevârihi Âli Osman» adile Ertuğrul Gazideu Emir Süleymana kadar bir de manzum Osmanlı tarihi ilâve etmiştir. Sekiz bin beyti aşan bir de divanı, beş bin beyitlik «Cemşidü Hurşid» isminde manzum bir hikâyesi vardır. Tıb ilmi ile de meşgul olan Ahmedi bu sahadaki bilgisini de manzum olarak kalem diline vermiş ve «Tervihülervah» adını verdiği bu eserini de Emir Süleymana ithaf etmiştir.

YAHŞİ BEY

Yıldırım Beyazıd zamanında Balkan akıncılarının en namlılarından bir şehbaz delikanlıdır; Timurtaşoğlu Ali Beyin oğludur. Babasile beraber Timurlenge karşı Ankara muharebesine iştirak etmiş, babasının esir olduğunu, Yıldırım Bayazıdın da ya esir veya şehid olacağını görmüş:

— Böyle bir günde benim için ölüm yeğdir! diye yalın kılıç düşman saflarına atılarak şehid olmuştu, ölümünde henüz on beş yaşında idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

17 INCI ASIR ORTASINDA DALMAÇYADA NADIN'DE YUSUF ADINDA FAKİR VE GÜZEL BIR ÇOCUK VARDI. YUSUFUN ÇIPLAK AYAKLARINA BIR KIŞ GÜNÜ BİR KADIN BİR ÇİFT PARTAL KUNDURA GİYDİRDİ. NADİNLİ YUSUF PEK AZ SONRA BİR KAPUCUBAŞİ TARAFINDAN İSTANBULA GÖTÜRÜLDÜ VE OSMANLI SARAYI İÇ OĞLANLARI ARASINA YERLEŞTİRİLDİ. YUSUF, PADİŞAHA SİLÂHDAR, SONRA KAPTANPAŞA (BÜYÜK AMİRAL) OLDU. NADİNDEKİ İYİ KADINI UNUTMAMIŞ OLAN KAPTANPAŞA ONA MEŞİN BİR HURÇ YOLLADI. BU HURÇDA KIYMETLİ HEDİYELER ARASINDA İÇLERİ ALTIN İLE DOLDURULMUŞ OLARAK O PARTAL KUNDURALAR BULUNUYORDU.

HAMAM KABAĞI

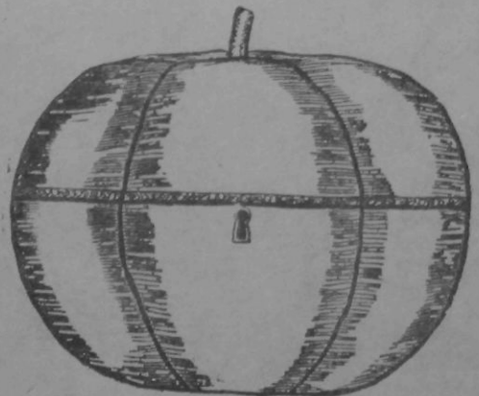
GÜMÜŞTEN BIR ÇEKMECEDİR.

ESKİDEN KADINLARIMIZ HAMAMA BÜTÜN MÜCEVHERLERİNİ TAKINIP GİDERLER VE HAMAMDA SEKİZ ON SAAT KALIRLARDI. SOYUNUP YIKANMAK İÇİN İÇERİ GİRDİKLERİNDE ELMASLARINI HELVACI KABAĞI ŞEKLİNDE GÜMÜŞ KAPLI ÇEKMECELERE KOYARAK YANLARINA ALIRLARDI

GALATA KULESİ MODELİNDE BİR TOPHANE LÜLESİ (B. ALACALI ELİNDE. İSTNBUL).

CIGARA KÂĞITLARI ÇIKMADAN EN GÜZEL TÜTÜN LÜLELERİ İSTANBUL ŞEHRİNDE TOPHÂNEDE YAPILIRDI

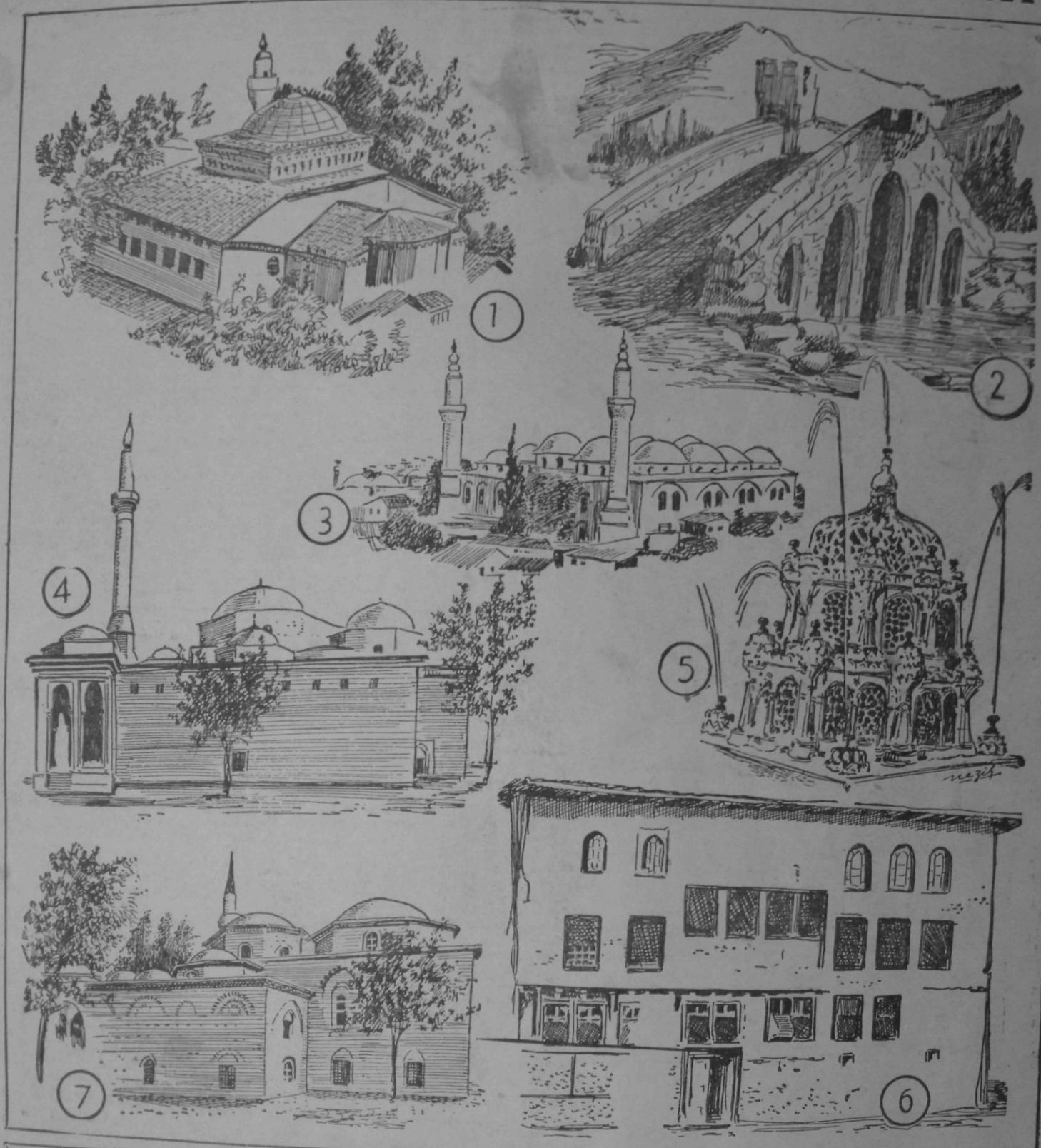

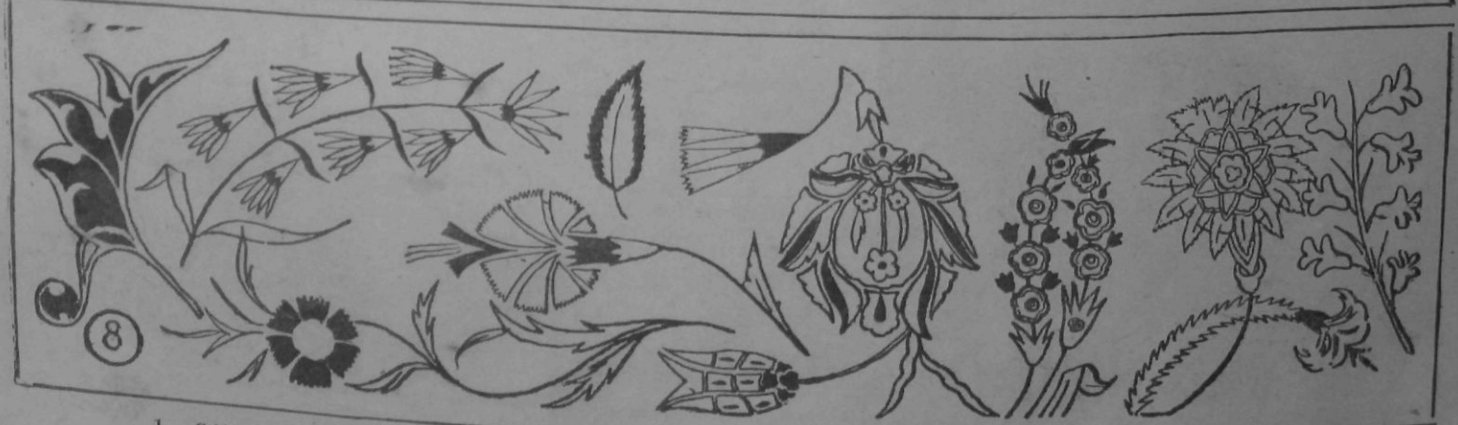
DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMED BİR İHTİLÂLDE YEDİ YAŞINDA PADİŞAH OLDU. OĞÜN ASKERE HEYBETLİ GÖRÜNMESİ İÇİN ALNINA İSMİ CELÂLİN İLK HARFİ OLAN BİR «ELİF» YAZILARAK TAHTA OTURTULMUŞTU.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk Taht Şehri Bursada İlk Türk Abideleri

1 — Çekirgede Murad Hüdavendigâr camii ve medresesi (Medrese camin üst katını teşkil eder; 2 — Neylüfer çayı ve üzerinde Neylüfer Hatun köprüsü; 3 — Ulu cami; 4 — Yıldırım Beyazıd camii 5 — Yeşil cami içinde fıskiye; 6 — Murad Hüdavendigârın evi diye meşhur 7 — Sultan Orhan camii; 8 — Yeşil cami çinilerinde çiçek motifi.

Levent Şahverdi Arşivi

TAHT ŞEHRİ BURSA

Bursa şehri Osmanlı devletinin İstanbul fethine kadar payitahtı olmuştur; Edirne de bir sabit ordugâh olmuştur. Bazı müverrihlerin Edirne şehrini devletin ikinci payitahtı olarak göstermesi bir görüş hatasıdır. Bu şehirde padişahların para bastırması bu bakımdan bir kıymet ifade etmez; unutmamalıdır ki İmparatorluk tarihinde meselâ Tebrizde dahi para basturılmıştır. Edirne Murad Hüdavendigâr tarafından fetholunmuştu; Yıldırım Beyazıd bir cenk meydanında padişah ilân edildi, Bursada tah ta oturdu. Emir Süleyman Bursada tahta oturdu, Edirneye çekilmek zorunda kaldı, sonra yine Bursaya gelsi ve Musanın Rumelindeki harekâtı üzerine Edirneye döndü. Musa Çelebi bütün gayretlerine rağmen taht şehri olan Bursayı Alamadı; Çelebi Mehmed Bursada tahta oturdu; İkinci Sultan Murad Bursada tahta oturdu. Yalnız İstan bul fatihi olacak İkinci Sultan Mehmeddir ki Edirnede cülûs etti ve saltanatının ilk iki senesini Istanbul muhasarası hazırlığı için bu sabit ordugâhta geçirdi. Gene unutmamalıdır ki sefere giden Osmanlı padişahlarının Otağı Hümayunları bir saray kadar muhteşemdi; sabit ordugâh olan Edirnede de büyük bir saray yaptırmaları günlük hayatları için bir zaruret idi. Fatih Sultan Mehmede kadar Osmanlı padişahları ve prensleri Bursada gömülmüşlerdir.

Bu bir hanedan an'anesi değildir, bir aile an'anesi olsaydı, Fatih Sultan Mehmed ve halefleri de Bursada defnedilirlerdi. Istanbul fethine kadar Bursa imar edilmiştir. Bursanın imarı ve inkişafı İstanbul fethile durmuştur, çünkü taht şehri artık İstanbul olmuştur. Edirnenin imarı ise bilâkis devam etmiştir. Zira sabit ordugâh hizmeti İstanbul fethinden sonra fevkalâde genişlemiştir.

GAZİ EVRANOS BEY

Asıl adı Mehmeddir; «Hacı Evranos Bey» diye de anılır: Osmanlı devletinin kuruluşunda büyük hizmetler görmüş; Rumeliye ilk geçenler arasında bulunmuş; bilhassa Murad Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid zamanındaki Rumeli fütuhatında kahramanlık kılıcını arşa aşan fâtihlerden olmuştur Kosova, Niğbolu ve Ankara meydan muharebelerinde bulunmuştur.

Evranos Bey Karasiliydi. Karasi Beyliğinin Orhan Gazi tarafından ilhakında Osmanlı hizmetine geçmiş ve kısa bir zamanda büyük bir şan ve şöhret kazanmıştı.

Emir Süleyman, içki ve eğlenceye düşkün bir hükümdardı. Zevk ve safasını devlet işlerine tercih ederdi; Veziri Ali Paşanın ölümünden sonra kardeşi Musa Çelebi saltanat iddiasile isyan edince hükümdarlığına ve hattâ hayatına mal olan bir kayıtsızlık göstermişti.

Emir Süleymanın öldürülmesinden sonra hükümdarlığını ilân eden Musa Çelebi Evranos Beyi Edirneye çağırdı. Musayı sevmiyen ihtiyar cengâver gitmek istemedi: «Çok yaşlıyım... Gözlerim görmüyor...» dedi; fakat zorla götürüldü. Yolda ve Musa Çelebi önünde kör taklidi yaptı. Hakikati anlamak için yemekte önüne kurboğa pişirip koydular... Metin adam tiksintisini belli etmeden iki kurbağa yedi.

EMİR SÜLEYMANIN OĞLU

Emir Süleymanın bir oğlu vardı. Babasının felâketi üzerine hanedan ananesince padişahlık onun hakkıydı Bizansa sığındı. Musa da ortadan kaldırılıp devlet, Çelebi Mehmede geçince, Sultan Mehmedle dost olan İmparator, küçük Prensi İstanbuldan çıkarttı; biçare çocuk lalası terzi Zaganos tarafından Sultan Mehmede teslim edildi; oğlanın gözlerine mil çekildi. Akhisarın Çardak köyünde büyük bir çiftlikte yerleştirildi. Refah içinde, fakat kör olarak yaşadı Amcası sık sık Bursaya getirtir, onun gönlünü almağa ve kendi vicdan azabının sızısını dindirmeğe çalışırdı.

Emir Süleyman

Yıldırım Bayazıdın büyük oğludur; 1373 - 1375 arasında doğmuştur; Ankara muharebesinde bozgun başlayınca Vezir Çandarlı Ali Paşanın ısrarına rağmen Padişah, kendisine sadık yeniçerilerle ölümü tercih edip kaçmamış, yalın kılıç düşman kıt'aları üzerine atılmıştı. Ali Paşa da Şehzade Süleymanı ve devlet erkânını alarak süratle Bursaya çekilmiş ve Bursada, 27 - 29 yaşlarında bulunan bu Şehzade Osman Oğulları tahtına oturtulmuş, padişahlığı resmen ilân edilmiş, sonra hazine ile ve sarayın harem takımı ile Rumeline geçilmişti. Devletin merkezi muvakkaten Bursa şehrinden bir sabit ordugâh olan Edirneye nakledilmişti.

Bayazıdın Süleymandan küçük daha dört oğlu vardı: Mustafa, İsa, Musa, Mehmed. Şehzade Mustafa Ankara muharebesinde kaybolmuştu; yıllarca sonra ortaya çıkacak ve saltanat hakkı iddiasında bulunacaktı.

Anadolunun eski hanedanlarına memleketlerini iade eden Timur, Sıvas, Amasya, Ankara, Bolu, Kocaeli, Bursa ve Balıkesir havalisini de Osman Oğulları elinde bırakmıştı; Bursa ve Balıkesir havalisinde Isa, Sıvas, Amasya ve Ankara havalisinde de Mehmed icrayı hükûmete başlamışlardı. Musa babasile esir düşmüş. Timur Türkistana dönerken kardeşi Mehmedin yanına sığınmıştı. Hepsinin içinde kardeşlerini bertaraf edip Osmanlı mülküne tek başına sahib olmak hırsı yaşıyordu; fakat Vezir Ali Paşanın nüfuzu Süleymana karşı kılıç çekmelerine mâni oluyordu; evvelâ Isa ile Mehmed arasında bir mücadele başladı ve mağlûb olan İsa Karaman dağlarına kaçtı. Orada öldü veya öldürüldü, namı ve nişanı kayboldu; sonra Mehmed, büyüğü olan Musayı Rumeline geçirterek Süleymana karşı isyana teşvik etti.

Emir Süleyman mükemmel bir tahsil ile yetiştirilmiş değerli bir prensti; daha şehzadeliğinden Ali Paşanın kadeh ve zevk arkadaşı olmuştu. Gece ve gündüz rind vezir ile genc padişah Edirne hamamlarında «Sakiyânı nazikendam ve hoş hiram elinden nûşi bâde ile meşgul» idiler. Fakat Ali Paşa ölünce Emir Süleymanın nüfuzu ve kudreti sarsıldı. Padişah akıl ve idrakini büsbütün kaybetti. Fırsat gözleyen Musa, Rumelinde topladığı askerlerle Edirneye girdi ve Hükümdarı çılgın bir hamam eğlencesi üzerinde bastı. Sahneyi Solakzade şöyle anlatıyor:

«Musa şehir kapılarına dayandığında, ümerası Süleyman Şaha haber verdiler; Padişah gazaba geldi. «Musa ne oğlandır ki buna cüret kıla,» dedi ve haber vereni falakaya yatırttı. Babası devrinin namlı cengâveri Hacı Evranos Beyi gönderdiler; Evranos Bey: «Hamamda işü işret vakti değildir. kardeşin şehir kapılarına geldi!» dedi. Padişah ona da: «Hacı Lala! Ei sözü ile bana korku verme... Musa tabancamız altında büyümüş çocuktur, bir şey yapamaz!» dedi. Nihayet emektar ve sadık bendesi Sekbanbaşı Hasan Ağa geldi: «Nûş-u cam ile üryan durecak zaman değildir!. Hemen silâhlanmak, atlanmak gerek!.» dedi. Süleyman fevkalâde kızdı, Hasan Ağanın bıyık ve sakalını kestirtti. Bu hareketten fevkalâde müteessir olan sadık adam dışarı çıkarak vezirlere: «Nefsi havâsında âvâre gefilden ne umarsınız!. Biz uğruna canımızı verelim dedik, o ırzımızı ayak altına aldı... Akılımız varsa gelin gidelim, bu gelen Şaha serfüru edelim!.» dedi.

Musa şehre girdikten sonra aklı başına gelen Emir Süleyman bir kaç sadık içki arkadaşile at sırtına düştü ve Edirneden kaçtı; Musalılar tarafından takib edileceğini bildiğinden İstanbul İmparatoruna sığınmak istiyordu. Fakat yollarını şaşırdılar. Ahalisi Musaya taraftar bir köye düştüler, yolu kapayan köylülerle yapılan çarpışmada Süleymanı ve yanındakileri öldürdüler. Saltanatı 1410 yılına kadar sekiz sene sürmüştü.

Emir Süleyman Devrinin Kronolojisi

1402 Timur tarafından Bursa ve İznik tahrib edildi; yağma edilen şehir ateşe verilmiş, ahalisinin büyük bir kısmı kılıçdan geçirilmiştir. Yağmadan camiler bile istisna edilmemiştir.

1402 Anadolu Beyliklerinin toprakları Timur tarafından eski sahiblerine veya varislerine verildi.

1402 Rodos şövalyelerinin elinde bulunan İzmir kalesi ve limanı Timur tarafından fethedilerek Aydın Oğullarına verildi.

1403 Timurun esiri ve mahpusu olan Yıldırım Bayazıd Akşehirde intihar etti.

1403 Timur ve ordusu Anadoludan çekildi.

1403 Amasyada hükümran olan Yıldırımın küçük oğlu Mehmed Çelebi Niksar, Tokad, Şarkî Karahisar ve Sivası Timur tarafından bırakılan Türkmen Beyleri elinden alarak kendi topraklarına ilhak etti..

1403 Emir Süleyman ile Bizans İmparatoru Manuel Paleologus arasında İstanbul ittifak muahedenamesi; ve Emir Süleyman tarafından İstanbul önlerinden Selânike kadar uzanan Ege sahil bölgesi ile Varnaya kadar Karadeniz sahil bölgesinin İmparatora terkedilmesi, küçük kardeşleri şehzade Kasım ile Fatma Hatunun İstanbula rehine olarak gönderilmesi.

1404 Mehmed Çelebi Bursa ve Balıkesir şehirlerini ve havalisini kendi topraklarına ilhak etti..

1405 Mehmed Çelebiye hücum eden büyük kardeşi Isanın mağlûbiyeti ve iltica ettiği Karaman ülkesinde kaybolması.

1405 Saruhan ülkesinin Mehmed Çelebi tarafından ilhakı.

1406 Emir Süleymanın taht şehri olan Bursaya gelmesi; Bursaya sahib olan Mehmed Çelebinin bu şehri terketmek suretile büyük kardeşi Süleymanı Osmanlı tahtının meşru sahibi olarak tanıması.

1406 Vezir Çandarlı Ali Paşanın ölümü. Kabri İzniktedir.

1406 Osmanlı tahtını ele geçirmek için kardeşine isyan eden Musa Çelebinin Rumeline geçmesi, onun bozguncu hareketini ödemek üzere Emir Süleymanın Bursadan Edirneye gitmesi.

1408 Raguse (Dobrovnik) Cumhuriyetile Emir Süleyman arasında 1365 muahedesinin tecdidi; bu cumhuriyet tebaasının Osmanlı topraklarındaki ticarî münasebetleri himaye olunacak, Cumhuriyet senevî 500 duka altını harac verecekti.

1408 Emir Süleymanla Venedik Cumhuriyeti arasında dostluk muahedesi, Cumhuriyet, Osmanlı Padişahına, Arnavudluk sahillerideki müstemlekelerinin emniyeti karşılığı olarak senevî 1000 duka harac verecekti.

1409 Asrın büyük şairi Süleyman Çelebi tarafından dinî edebiyatımızın şaheserlerinden «Mevlid» manzumesinin tamamlanması. Manzume Bursada yazılmıştır.

1410 Musa Çelebinin Edirne hükûmet darbesi; Emir Süleymanın öldürülmesi.

Musa Çelebi

O da, Süleymanın firarı ve ölümü üzerine Edirnede padişah ilân edildi. Zeki, gayet cesur ve fevkalâde yakışıklı ve gösterişli bir prensti, Fakat asabî, hırçındı. Devlet erkânının hiç birisine iltifat etmedi, «kardeşime ihanet edenlere güvenemem!» diyordu; hepsine hakaret etti. Sadakatine inandığı ayak takımından Kör Şah Melek isminde bir adamı vezir yaptı, kısa bir zamanda halkın nefretini kazandı.

Bizansa karşı sonsuz bir kin besliyordu. Kendisinde İstanbulun fatihi olacak kudreti görüyordu; İstanbul önüne gelerek şehri muhasara etti. Kendisini Rumeline geçirten küçük kardeşi Mehmed, bu sefer Musayı kardeş katili ve taht gasıpı olarak itham etmiş ve devlet merkezi olan Bursada kendi padişahlığını ilân etmişti; Bizans İmparatoru, Mehmedden yardım istedi; o da Bizans gemilerile ordusunu Rumeliye geçirdi, Musanın cesurane hücumu karşısında mağlûb ve Anadoluya dönmeğe mecbur oldu. Fakat bu müdahalesi Musayı İstanbulu muhasaradan vazgeçirtmişti Bütün Rumeli akıncı beyleri Mehmedi tekrar Rumeline çağırdılar. 1413 te Mehmed tekrar Rumeline geçince karşı koyamıyacağını anlıyan Musa, Balkan dağlarına çekildi, kendisini süratle takib eden kardeşi Mehmedle Samakov civarında mecburen bir muharebe yaptı, mağlûb oldu, Eflâk taraflarına doğru kaçmağa başladı. Peşine düşenler bir bataklıkta ölüsünü buldular; üzerindeki mücevherlere tamah edilerek adamları tarafından öldürüldüğü anlaşıldı.

Musa Çelebi Devrinin Kronolojisi

1410 Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddinin Kadıaskerliğe tayini,

1410 Musa Çelebinin Bizans İmparatoru Manuel'den 1402 denberi verilmemiş haraçları istemesi ve Bizans ile Emir Süleyman zamanında akdedilen muahedenin bozulması,

1410 Mehmed Çelebinin Bursaya girmesi, Musayı kardeş katili ve gasıp, kendisiini de Osmanlı tahtının meşru sahibi ilân etmesi.

1410 Mehmed Çelebi ile Bizans İmparatoru arasında ittifak muahedesi; İmparatorun Mehmed Çelebi kuvvetlerini boğazdan Rumeliye geçirmeyi taahhüd etmesi.

1411 Musa Çelebi tarafından İstanbulun muhasarası ve Mehmed Çelebinin Rumeline geçmesi üzerine muhasarayı kaldırması,

1413 Musanın mağlûbiyeti ve öldürülmesi, Anadolu ve Rumelindeki bütün Osmanlı topraklarının Mehmed Çelebi elinde toplanması.

Padişahların asıl hazinesi

Osman Gazi ayda bir defa taam pişirtip fakirlere yedirirdi, yoksulları giydirirdi, dul kadınlara sadaka verirdi. Orhan Gazi imaretler yaptı. Kim fakirler geleler, her gün taam yiyeler. Onun oğlu Gazi Hüdavendigâr da imaretler yaptı, her cuma sadakalar verirdi. Onun oğlu Bayezid Han da imaretler yaptı ve cumaları sadakalar verirdi.

Ariflerden birine sordular: «Padişahlara hazine gerek midir?» dediler. Arif cevab verdikim: «Bir asıl hazine vardır, ol gerektir,» dedi; ve sordularkim «Ne asıl hazinedir?». Arif eder: «Tebaasının hayır dusları padişahlara hazinedir» dedi.

Ne Han kim dünyâdan adlile gitti
Ol ukbâda dahi bil tahta gitti
Fenâ mülkinde Sultânı âdil oldu
Bakaa mülkine mahbubi pâk gitti.

(Âşıkpaşazâde Derviş Ahmed; Târihi Âli Osman)

Levent Şahverdi Arşivi

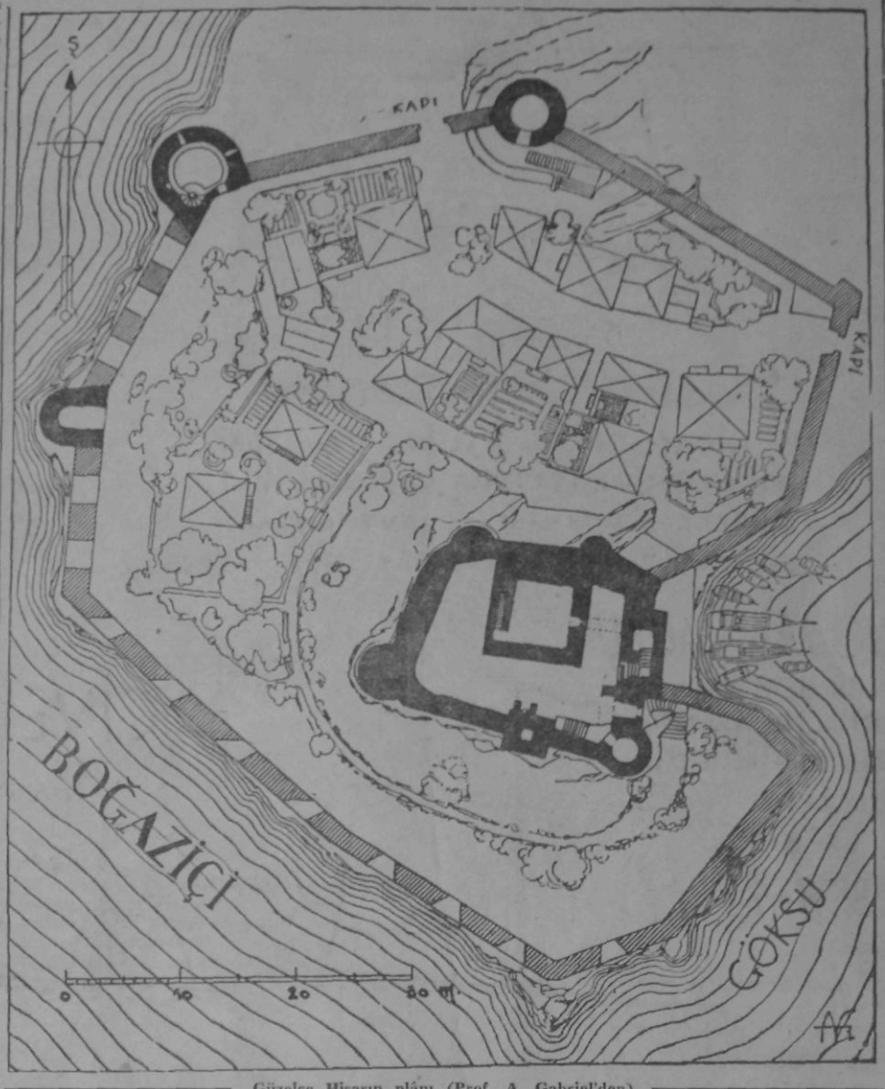
GÜZELCE HİSAR

Bugünkü manasile İstanbulun en eski Türk yapısıdır. Yıldırım Bayezid tarafından, İstanbul boğazı ile Göksu deresi ağzı arasında bulunan üçgen şeklindeki toprak parçası üzerine inşa edilmiştir. Bir asıl kale ile bu kaleyi çeviren bir dış duvardan mürekkebdir. Asıl kale denizden beş metre irtifada bir kaya parçası üzerine yapılmıştır. Asıl kale dört köşeli bir büyük burc ile dördü yuvarlak, ikisi köşeli altı küçük burç ve bunları birleştiren murabbaa yakın bir kale duvarından mürekkebdir. Bu asıl kaleyi çeviren dış duvar ise onbir kenarlı olup kenarlarının büyük kısmı boğaz ve dere kıyısı boyunca uzanır; bu dış duvar biri karada, ikisi boğaz sahilinde üç burç ile takviye edilmiştir. Dış duvarda, biri dere tarafında doğuya, diğeri Hisar köyü tarafında şimale açılan iki kapı vardır.

Evliya Çelebi bu kaleyi şu satırlarla tasvir ediyor: «Lebi deryada Göksunun denize karıştığı mahalde bir kaya üzerinde olup Yıldırım Bayezid binasıdır ki sonra Ebülfetih Sultan Mehmed Han tamir ettiğinden ekseriler binasını ana nisbet ederler. Seddadi bina olunmuş âlî ve metin bir kaledir. Ama küçüktür. Çevresi bin adımdır. İçinde dizdarhanesi, neferat evleri, ikiyüz kadar timar ehli neferi vardır. Lebi deryada karşı Rumelihisarına ve akıntı burnuna nazır topları vardır.»

Anadolu Hisarı 1830 dan sonra tamamen metrûk kalmış ve bugünkü harabiye varmıştır. Göksu deresi üzerine beton köprü yapılır ve Boğazın Anadolu yakası sahil yolu genişletilirken Hisarın dış duvarı da köprü ağzına rastlayan yerde yıkılarak yola geçid verilmiş ve kalenin bazı parçaları beton ile tamir edilmiştir. Bu değişikliklere rağmen Güzelce Hisar esaslı unsurlarını muhafaza etmektedir. Harab veyahud usulsüz tamir edilen bütün parçaları eski haline getirmek ve bu âbideyi ihya etmek henüz imkân dahilindedir.

Göksu deresinin asırlar boyunca sürükleyip getirdiği çamurlar, derenin denize kavuştuğu yeri hayli değiştirmiş, kalenin vaktile dere ve deniz kıyısında olan dış duvarları geride kalmıştır. Gene bu dış duvarlar daima dere ve deniz boyunu takib ettiğine göre, kalenin, ağzı doğuya bakan bir de limanı bulunduğu muhakkaktır; Anadolu Hisarı, İstanbula henüz kavuşamamış olan Türklerin Rumelideki topraklarına güvenle geçmelerini sağlamak için yapıldığına göre bir limanın mevcudiyeti de zaruret olarak görülür. Anadolu Hisarı limanının en az iki kadırga ile dört, beş parça büyük kayığı rahat alabilecek genişlikte olduğunu söyleyebiliriz bugün bu liman yeri tamamen dolmuş bulunmaktadır.

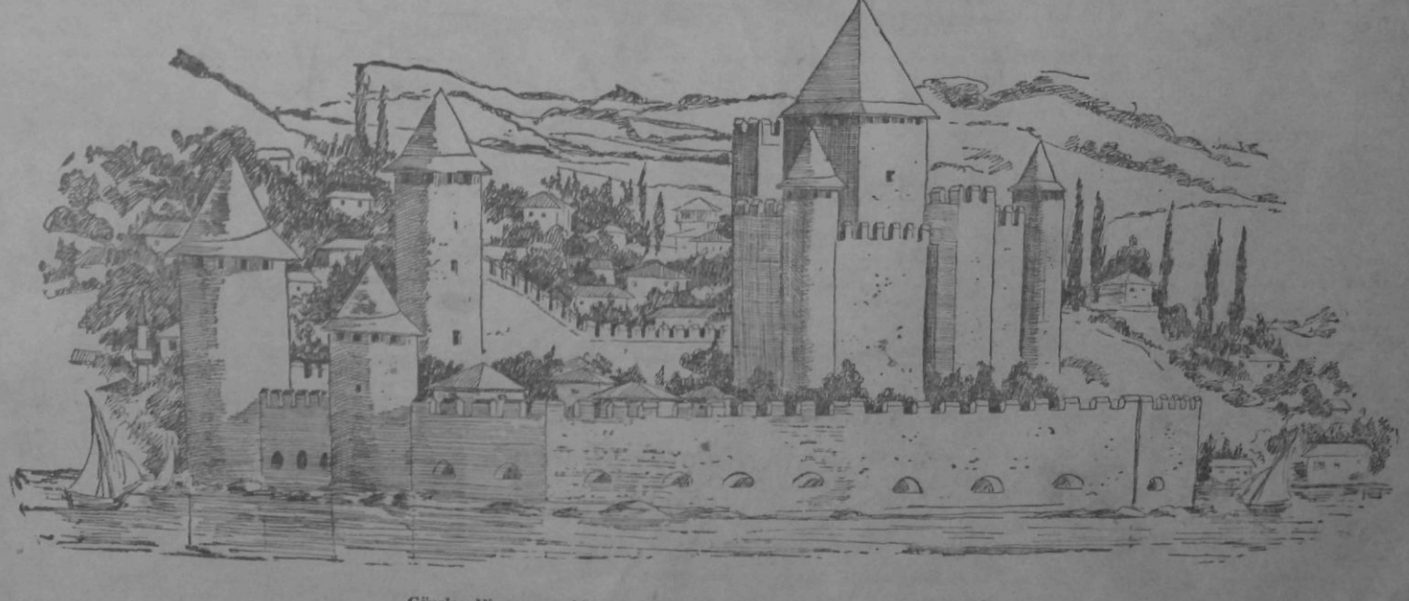
Güzelce Hisarın plânı (Prof. A. Gabriel'den)

Profesör A. Gabriel'in çizdiği yukarıdaki plân, Hisarın eski durumu üzerinedir. Boğaz sahilini ve dere ağzını yalayan dış kale duvarları zamanımızda hayli içeride kalmıştır ve kale duvarlarile deniz arasından «Toplarönü sokağı adı ile bir yol geçmektedir. Evliya Çelebi dış kalenin bir kapısı olduğunu yazar; asırlardanberi devam edegelen mahallî an'anelere dayanarak üstad Gabriel plânda Göksu tarafına açılan ikinci bir kapı işaret etmiştir. Kıymetli profesörün kanaatince, Anadolu Hisarında Yıldırım Bayezidin eseri olan kısım asıl kaledir ki; yukarıdaki plânda siyahla gösterilmiştir; dış kale ve onun ikisi deniz kenarında, biri karada olan üç burcu, 1452 de İstanbul muhasarasına hazırlanan Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Bu hususta kesin bir vesika bulunmamakla beraber profesörün kanaatini cerhedecek deliller de yoktur. Profesör Gabriel, kalenin Fatih Sultan Mehmed tarafından bu suretle tevsi ve takviye edilmesinden sonradır ki Anadolu Hisarının bir müdafaa vasıtası olmaktan çıkıp bir taarruz vasıtası olduğunu söylemektedir.

Ötedenberi garb müdekkikdlerinin düşegeldikleri affedilmez bir hata vardır; İstanbul fethinden evvel yapılmış bütün Türk kalelerini Bizanslılara mal ederler ve camilerin yerinde de bir Bizans kilisesi tahayyül ederler. Anadolu Hisarında da ekseriya bu dalalete düşülmüş ve bütün karakteristik hatlarile bir Türk yapısı olan bu kalenin bir Bizans eseri olduğu söylenmiştir. Garb âlimleri arasında hakikati ilk gören ve Anadolu Hisarının on dördüncü Milâdî asır sonlarındaki Türk yapı sanatının şaheserlerinden biri olduğunu söyleyen, bu sahada beynelmilel bir otorite olan Prof. Albert Gabriel'dir. İstanbul Üniversitesile Strasbourg Üniversitesinde ve Collegede France'da sanat tarihi kürsülerini dolduran sayın profesör «Boğaziçinin Türk hisarları» adındaki eserinde, Yıldırım Bayezidin Güzelce Hisarı hakkında da ilk etraflı tetkikte bulunmuştur.

İstanbulun beş yüzüncü fetih yılını idrak etmemiz dolayısile Fatih Sultan Mehmedin Boğazkesen Hisarının restorasyonu günün işleri arasına konurken, karşısındaki Güzelce Hisarı unutmak hazin olur kanaatindeyiz. Yarım asır kadar bir ara ile yapılmış olan bu karşılıklı iki Türk kalesi, biri diğerini tamamlayan iki sanat bedîasıdır, «ikiz kaleler» dir. Birinin ihyası düşünülürken diğerinin ihmali muhakkak ki yarım iş olacaktır.

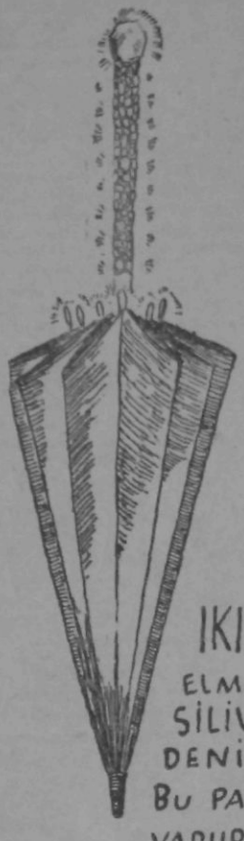
Fatih Sultan Mehmed Anadolu Hisarını tamir ettirirken bu adı güzel, kendi güzel kaleye tek noksanı olan «cami» i ilâve etmiştir fakat, olgun sanat zevki ile hisarın plânına dokunamamış, camii, Hisarın dış kale duvarı dışına yaptırmıştı. İstanbul fatihinin adını taşıyan bu mabed de son zamanlarda, Anadolu Hisarı köyünün meydanını genişletmek için yıkılarak, daha ileride Kuzguncuk yolu kenarına nakledilmişti. Kalenin önünde de güzel bir namazgâh vardır ve «Toplarönü namazgâhı» diye anılmaktadır.

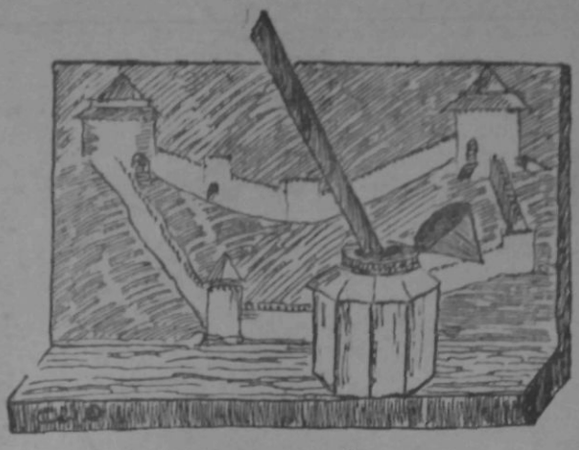

Güzelce Hisarın yapıldığı devirdeki manzarası (Prof. A. Gabriel'den kopya)

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

RUMELİ HİSARI ŞEKLİNDE TAHTADAN, ARKA TARAFI KABARTMA VE RENKLİ BİR MÜREKKEB HOKKASI. HIRANT İMZASINI TAŞIMAKTADIR (B. ALACALI ELİNDE İSTANBUL).

IKINCİ MAHMUDUN

ELMASLI ŞEMSİYESİ SİLİVRİ AÇIKLARINDA DENİZİN DİBİNDEDİR BU PADİŞAHIN VAPUR İLE BİR SEYAHATINDE DENİZE DÜŞMÜŞTU.

CİVELEK

TÜYSÜZ GENÇ YENİÇERİLERE VERİLEN İSİMDİR BUNLAR YÜZLERİNİ KIZLAR GİBİ PAMUK İPLİĞİNDEN BİR PEÇE İLE ÖRTEREK SOKAĞA ÇIKARLARDI.

MAAŞ YERİNE DAĞITILAN GEMİ: ÜÇ ANBARLI MAHMUDİYE

MEMUR MAAŞLARININ AYLARCA ÇIKMADIĞI II. ABDÜLHAMİD DEVRİNDE BU BÜYÜK GEMİ ÇÜRÜĞE ÇIKARILMIŞTI. BAHRİYE NAZIRI HASAN PAŞA BAHRİYELİLERE MAAŞLARI TUTARINCA BU GEMİNİN ENKAZINI DAĞITMIŞTI.

Levent Şahverdi Arşivi

OSMANLI PADİŞAHI

Osmanlı İmparatorluğunda padişahlık müessesesinin kudret ve salâhiyeti sonsuzdu; memleketin mukadderatı, müslim ve gayrimüslim bütün tebaanın can ve mal güvenini padişahın iki dudağı arasından çıkacak emre bağlıydı. İmparatorluk içinde iradesinin önüne geçecek hiç bir kuvvet yoktu. Padişahlık müessesesinin bu sonsuz kudret ve salâhiyeti tam kıvamına Fatih Sultan Mehmed zamanında girdi, İkinci Mahmud devrinde uyanık mutlakıyet inkılâbına kadar dört asır devam etti.

Osmanlı hanedanında padişahlık babadan büyük oğula kalırdı; Birinci Sultan Ahmed zamanında bu veraset an'anesi değiştirildi; saltanat, hanedanın en yaşlı erkeğine hak olarak tanındı.

Padişahın bu sonsuz kudret ve salâhiyeti, İslâm şeriatının padişahlık ehliyeti için koştuğu bir şart ile tahdid edilmişti: Padişah olmak için âkil ve âdil olmak gerekti. Zulmü ve cinneti sabit olan padişah tahttan indirilirdi.

Padişah ordunun Başkumandanı idi. Ordunun başında harbe gitmesi, padişahlık vazifelerinden bilinirdi. Hükûmet demek, padişah demekti; memleketin bütün işlerinin çevrildiği Divanı Hümayun padişahın başkanlığında toplanırdı. Fakat Osmanlı padişahları hükûmet işlerini «veziri âzam yahud sadrazam» denilen bir başvezire bırakmışlardı. Sadrazamlar padişahların tam salâhiyetlerine sahib bir vekili idi; fermanlarda kendisine «vekili mutlakım» diye hitab edilirdi; bu vekâlet alâmeti de padişahın mührü idi. Bir padişah tahta oturdu mu, birbirinin tam eşi iki mühür yapılırdı, biri sadrazama verilir, biri de padişahın kendinde dururdu. Bu mühre «Mührü Hümayun» denilirdi; mührün geri alınması sadrazamın azli demekti. Mührü Hümayun altındandı ve al renkli atlas kese içinde saklanırdı.

Divanı Hümayundan çıkan her emir padişahın ağzından çıkardı, «ferman» adını taşırdı; fermanların başına da padişahın «Tura» denilen nişanı çekilirdi.

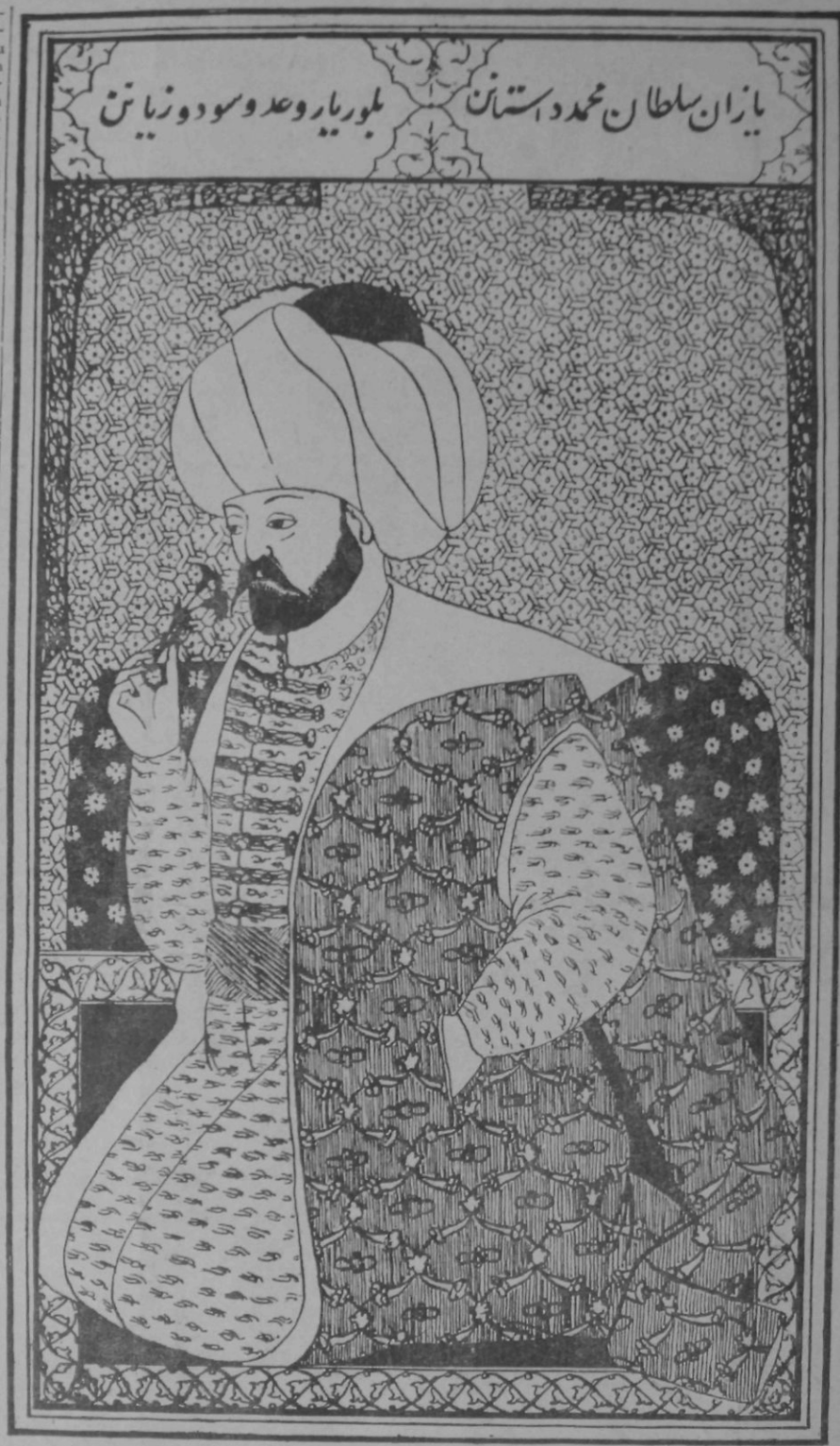
Memleket kül halinde padişahın idi. İmparatorluk tebaasının şahsî mülkü olan toprak ve binaların tapu senedleri üzerinde padişahın tuğrası bulunurdu. Herhangi bir mülkiyet ve iktisab edilmiş bir hakkı beyan eden her vesikanın üzerinde tuğra bulunurdu. Padişah dilerse, kendisinin veya haleflerinin tuğrasını taşıyan bir tapuyu veya herhangi bir vesikayı iptal eder ve toprak veya gayrimenkulü musadere ettirirdi, mükteseb bir hakkı kardırırdı. Ferfanlara tura çeken ve Divânı Hümayunun da üyesi olan büyük memur için «nişancı» yahut «Tevkii» denilirdi. Emrinde tapu kütük defterlerile beraber bü yük bir büro vardı.

Bir padişahın tahta ilk oturmasına «cülûs», padişahlığın alınmasına «hal'i» denilirdi. Bugün millî hazinemizde biri «Şah İsmail tahtı» adile meşhur olmak üzere üç taht vardır; cülûs merasiminin hangi taht üzerinde olacağı tayin edilmemişti. Altın safihalarla kaplı, üzerleri elmaslar ve yakut ve zümrüdlerle tezyin edilmiş bu giranbaha tahtların döşemeleri de baha biçilmez kumaşlardandır. Padişahlar cülûs günlerinden gayri bayram tebrikleri merasiminde de tahta otururlardı. Tahtlar sarayda bulunan ve «iç hazine» veya «hazinei hassa» denilen hazinede muhafaza olunurdu.

Padişah, kendisinin ve saraylarının bütün masraflarını, harem ve selâmlık bütün saray mensublarının maaşlarını kendisine tahsis edilmiş olan «iç hazine» den öderdi. İç hazinenin geliri geniş imparatorluğun her tarafında bu hazineye tahsis edilen gelir kaynaklarından temin olunurdu; bu gelir kaynaklarına «padişah hasları», «Havası Hümayun» denilirdi; memleket vergi kaynaklarının kaymağını teşkil ederdi. Devlet gelirlerinin toplandığı ve devlet masraflarının görüldüğü devlet hazinesi ise «Hazinei Hümayun» adını taşırdı; Hazinei Hümayun, padişahın adına Divanı Hümayun erkânından Başdefdarın (Maliye Bakanı diyebiliriz) elindeydi. Bilhassa harb zamanlarında ağır ve fevkalâde masraflarla Hazinei Hümayun sıkıntıya düştüğü zaman hamiyetli padişahlar hazinei hassadan yardımda bulunurdu. Divanı Hümayundan Hazinei Hassanın yardımı istendiği zaman reddeden bir padişahı tarihimiz kaydetmiyor. Hazinei Hassada yalnız para değil, hanedanın malı olan mücevherlerle gene hanedanın malı olan kıymetli altın ve gümüş takımları dururdu. Fevkalâde ahvalde, Hazinei Hassada nakid de bulunmayıp altın ve gümüş takımlarının eritilerek Hazinei Hümayuna yardım edildiği görülmüştür.

Hazinei Hassadan Padişaha kendi şahsı için ayrılan paraya «Kisei Hümayun» denilirdi; padişahın bu para ile aldığı mücevherat zatî malı olurdu; dilediği kimseye verebilirdi, sorup aranmazdı. Fakat bir kere Hazinei Hassaya mal olmuş bir mücevher o sonsuz salâhiyet ve kudrete sahib padişah tarafından da ancak bir sened mukabili alınır ve kullanılabilirdi; padişahın ölümünde veya hal'inde, Hazine Ketühdası tarafından senedi ile aranır ve yerine konulurdu.

Padişahın saray hayatı ya haremde, yahud selâmlıkta geçerdi; Osmanlı sarayının selâmlığına «Enderunu Hümayun» denilirdi. Haremde gezip dolaşan, hürriyetine sahib erkek olarak padişah ile oğulları ve bir de hadım zenciler ve habeşiler vardı. Tahttan indirilmiş padişahlar; amca, kardeş ve bunların oğulları haremde kendileri ne tahsis edilen yerlerde bir mahpus hayatı sürerlerdi. Enderunu Hümayun ise, kalabalık bir saray halkının, iç oğlanlarının bulunduğu büyük bir müessese idi. Osmanlı padişahlarının gündüz hayatı ekseriyetle Enderunu Hümayunda geçmiştir. Günlük hayatının bütün ihtiyaçları ve hizmetleri enderun halkı tarafından görülmüştür.

Bir on beşinci asır Padişahının minyatürü (Çelebi Sultan Mehmed)

Esvabları, kürkleri, sarıkları, mendil ve çorabına varıncaya kadar bütün çamaşırları Enderunda hazırlanır, yıkanır ve sarayca kabul edilmiş bir usule göre kalıplanıp toplanırdı. Haremde padişahlara mahsus bir hamam vardı, fakat umumiyetle Enderundaki büyük hamamda yıkanırlardı; padişahı yıkamak için Enderun oğlanları arasından seçilen gençlere sureti mahsusada tallâklık öğretilirdi, ki Osmanlı padişahının sarayındaki Enderunu Hümayun teşkilâtından bu eserde ayrıca bahsedilecektir.

Padişahın her sabah namazlarını Enderun halkile beraber cemaatle kılması bir hanedan an'anesiydi. Cuma namazları ile bayram namazlarını da tensib edilen büyük bir camide (ekseriyetle Ayasofyada, yahud Sultanahmed, Fatih, Bayezid Süleymaniye ve Eyyubsultan camilerinde,) halk ile beraber kılmaları keza bir hanedan an'anesiydi; bu münasebetle bir alay da tertib edilir, «cuma namazı alayı», «bayram alayı» denilirdi; soruları cuma namazı alayına «cuma selâmlığı» denildi.

Osmanlı padişahlarının çoğu, zengin bir İstanbullu kılık ve kıyafetle, atlı veya yaya şehirde dolaşmaktan, halk ile tanılmadan temastan zevk almışlardır; buna «teb dil gezmek» denilirdi. Tebdil gezerken padişah tanınsa dahi tanınmış görünmek kabalık sayılırdı. Padişahların saltanat kayığı ile deniz tenezzühlerine «Biniş» denilirdi; umumiyetle, saltanat kayığını takib eden ve içlerine padişahın hizmetini görecek Enderun takımının doldukları diğer saray kayıklarile «Biniş Hümayun» bir deniz alayı olurdu.

Yukarıda padişahın sonsuz kudret ve salâhiyetinden bahsetmiştik. Unutmamalıdır ki yeryüzünde son söz daima kuvvetin ve kuvvetin elindeki silâhındır. Bir askeri ihtilâl, (bir Yeniçeri, sipahi ihtilâli) Osmanlı padişahları için daima büyük bir tehlike teşkil etmiş, hal'i matlûb ise istisnasız tahttan indirilmişlerdir. Yeniçerilerin sadakatini sağlayan hükümdarlar da tarihimizin kuvvetli hükümdarları olmuşlardır. Yeniçerilerin sadakati de bazan ocak erkânını hoş tutmakla, nadiren de hükümdarın kendi şahsiyetinin otoriter olmasile sağlanmıştır. İslâm şeriatinin zalim ve gaddar olarak vasıflandırmakta asla tereddüd göstermiyeceği padişahlar, silâhın kuvvetine dayanarak dilediklerini yapmışlardır. Hattâ bir mecnun, Birinci Mustafa, cinnetten ötürü hal' edildiği halde ikinci defa tahta oturtulmuştur. Bütün tebaasının malı ve canı iki dudağının arasından çıkacak küçük bir emre bağlı olan padişahlar, askerî ihtilâllerde öyle bir acze düşmüşlerdir, yüzlerine karşı pervasızca hitabdan, hattâ hakaretten çekinilmemiştir. (Meselâ bir ayak divanında Dördüncü Murada, hal'inde Genç Osman ile Sultan İbrahime yapılan hakaretler.)

Tarihimizin vakayii pek aydın olarak gösterir ki kuvvetli bir hükûmet padişaha daima kuvvet ve nüfuz temin etmiştir; kuvvetli hükûmetten maksadımız da, devletin mukadderatını padişahın mutlak vekili olarak eline alan o yüksek makamına lâyık sadrazamdır. Bir mutlakiyeti mutlaka olan Osmanlı İmparatorluğunda has manasile devlet adamı şahsiyetini taşıyan vezirlerin zamanı daima parlak devirler olmuştur. Bu eserde «sadrazam», müstakil bir bendin mevzuu olmuştur.

Elleri birbirine çırparak yapılan alkış, Türk âdâbı muaşeretine Tanzimat devrinde girmiştir. Tarih kaynaklarımız, muhtelif vesilelerle, alaylarda, cülûslarda, ata binip inerken, kayığa girip çıkarken padişahın saray bendegâhı, asker ve halk tarafından alkışlandığından bahsederler; bu alkış, bir duadır; duanın metni şudur:

«Uğurun hayır ola!. Yaşın uzun ola!. Yolun açık ola!. Saltanatına mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!.»

İkinci Abdülhamid bu alkış duasının son cümlesini değiştirmiş, onun yerine şu sözü koydurmuştu: «Padişahım.. Şevketinle, devletinle bin yaşa!..»

Osmanlı padişahlarının İstanbul fethinden evvel daimî kışlık sarayı Bursada idi; bir sabit ordugâh olan Edirnede de bir saray yapılmıştır. İstanbulun fethinden sonra daimî kışlık saray bu yeni büyük payitahta naklolundu; Bursa sarayı, metruk, muhafızlar elinde kaldı. On altıncı asırda Kanunî Süleymana, on yedinci asırda Dördüncü Murada bir kaç gün için mesken oldu. Edirne sarayı ise, büyük fütuhat

Levent Şahverdi Arşivi

KÜÇÜK NOTLAR

TÜRKÜN ŞEFKAT DOLU KALBİ VE BU KALBİN BESLEDİĞİ MÜESSESELER

Türk milletinin şefkati, kahramanlığı kadar şöhretlidir; ilim ve irfan aşkı, sanat aşkı da kütüphanelerimizi, müzeleri dolduran eserlerle ve yurdumuzu süsleyen yepyeni çoğu da bugün yıkılmış olan âbidelerimizle gün gibi aydındır. Elinde kudret olan herkes, padişah, vezir, âyan ve eşraf, tüccar, hiç bir sınıf farkı gözetmeden bütün evlâdı vatanın tahsil ve terbiyesi için mektebler, medreseler yaptırmışlar, bunlarda tahsil eden fakir çocukların ve gençlerin korunması için büyük vakıflar kurmuşlar, imaretler yaptırmışlardır. Yalnız tahsil yolundaki gençler değil, garib düşmüş yolcular, âlîler, hastalar, dullar, yetimler asırlar boyunca temiz ve asil bir ruh ile hiç mayo edilmiştir. Yollar boyunca kervansaraylar, köprüler, çeşmeler, şehirlerde hastaneler yapılmıştır.

Osman Oğullarından ilk medrese ve imareti Orhan Gazi İznikte yaptırmış ve imaretinin açılış töreninde fukaranın aşını kendi elile üleştirmiştî. Kendi aile ocağı olan saraylarını İznikte kurmuş olan Çandarlılar bu şehirde üç imaret yaptırmışlardı. Bursada Orhandan Çelebi Mehmed devrine kadar, padişahlar ve vezirler tarafından yirmi dört imaret tesis edilmişti. Bu devrin vezirlerinden Osmanoğlu Süleyman Paşa Bolayırda, Sahabeddin Paşa Edirne, Uzunköprü, Manisa ve Filibede, Evranos Oğulları Serezde, Gümülcinede ve Yenice Vardarda, Sarıca Paşa da Gelibolu, İynebey Sübaşı Balıkesirde, Karaca Paşa Mihalıçta birer zengin imaretin bânisi olmuşlardı. Bu imaretlerde muhtaç olanlara her sabah bir tas çorba ve bir fodla, öğle üzeri bir et yemeği, haftada bir veya iki gün pilâv verilirdi. İlk halk hastanesini Yıldırım Bayezid Bursada yaptırmıştır. Bunu Amasya, Tokat, Sivas, Kastamonu, Çankırıda yapılan hastaneler takib etmiştir. Köprüler ve çeşmeler sayılamıyacak kadar çoktur. Yollarda kervanların, yolcuların can ve mal güvenini sağlamak için tehlikeli görülen boğazlar ve derbendler, bu geçidlerin ağızlarına birer köy kurmak suretile emniyet altına alınmıştı. Şehirlerde, kasabalarda müselsel kefaletle kurulan esnaf loncaları hem işçi hakkını korumuş, hem de hileyi lânetleyerek çürük mala ve eşyaya Türk damgasını vurdurtmamıştı. Daha dehletimizin bu kuruluş asrından, Türk malı, meselâ Bursa kadifesi, çuhası Avrupa pazarlarında rağbet görüp aranmış üzerinde devletin ihraç müsaadesini bildiren mührü görünce, şöhretini temin eden evsafından asla şüphe edilmiyerek gözü kapalı alınmıştı.

Türk mahkemesinin adaleti daha o asırda dünya ölçüsünde bir örnek olmuştu. Kadıların rüşvet aldığı rivayeti üzerine hepsini bir damın altında toplayarak ateşte yakmak isteyen Yıldırım Bayezide atfedilen fıkranın kıymeti bu bakımdan tetkik edilmelidir.

Türkleri bir cihan imparatorluğu kurmağa doğru götüren fütuhat, sade Türk kılıcının eseri değildir. Asrının en sağlam cemiyet nizamına sahib olan Türkler, asrın en büyük ve kuvvetli devletini kuracaklardı. Buna hiç bir kuvvet engel olamıyacaktı.

KARA TİMURTAŞ PAŞA

On dördüncü asır Türk vezirlerindendir. Babası, kendisi, evlâdı ve ahfadı devletimizin kuruluş devrinde büyük hizmetler görmüşlerdir. İmralı adasının fatihi Emir Ali Gazi diye meşhur Kara Ali Beyin oğludur. Rumeli Beylerbeyliğinde bulunmuş, Manastırı fethetmiş, Kosova meydan muharebesinde büyük yararlığı görülmüş, Yıldırım Bayezid devrinde de Anadolu Beylerbeyliğine tayin edilerek Anadolu beyliklerine karşı girişilen muharebelerde adı en ön safta geçen bir vezir olmuştu. Ankara muharebesinde oğlu Yahşi Bey (ki Rumelinde Niş kalesinin fatihi idi) şehid olmuş, kendisi de Yıldırım Bayezidin yanından ayrılmıyarak esir düşmüştü. Bilgisi, görgüsü ve vakarı ile gaddar Timurun muhabbetini kazanmağa muvaffak olmuş, evvelâ hayatını kurtarmış, sonra da, Timur memleketine dönerken hürriyetine kavuşmuştur; pek az sonra da, 1404 te inzivaya çekildiği Bursada ölmüş, bu büyük şehirde yaptırttığı camiinin avlusuna gömülmüştür.

Esaret günlerine aid bir fıkra nakledilir: Kara Timurtaş Paşanın hazinesi Kütahyada imiş. Bu şehir Aksak Timurun eline geçtiğinde paşanın hazinesini de bulup getirmişler; Semerkand Padişahı da Timurtaşa:

— Bu paraları saklayacağına Bayezide vereydin de bana karşı biraz daha fazla asker toplasaydı! demiş.

Vezir de:

— Bu paralar bana padişahımın ihsanıdır; benim padişahım Sultan Bayezid türedi hükümdar değildir ebâ en ced gazalar etmiş, diyarı küffara nuru islâmı götürmüş bir hanedanın evlâdıdır. Bana ihsanı deryadan bir katredir. Askerin parası için vüzerasının, vükelâsının akçesine ihtiyacı yoktur. Bizim size mağlûbiyetimiz askersizlikten değildir... cevabını vermişti.

Timur:

— Aferin... Sadık ve cesursun!.

Deyip bahsi kapatmıştı.

Kara Timurtaşın oğulları Yahşi, Ali, Oruç ve Umur beyler, ilk fütuhat devrinde isimleri tarihimizin kahraman kumandanları arasına geçmiş cengâverlerdir.

BAYAZİD PAŞA

On beşinci asrın büyük Türk vezirlerindendir; Amasyalıdır ve asıl adı Yahşidir. Çelebi Sultan Mehmedin kapısına Amasyada iken intisab etmiştir; bu padişaha Rumeli Beylerbeyliği vazifesini gördü. İkinci Murad zamanında da büyük bir nüfuz ile aynı vazifede kaldı. Sultan Muradın amcası Şehzade Mustafa Rumelinde saltanat davasına çıktığında kendisine karşı Rumeli sipahileri ve akıncı beylerile Bayezid Paşa gönderilmiş, fakat kumanda ettiği askerin Şehzade Mustafa tarafına geçmesi üzerine Bayezid Paşa da dehalet etmek mecburiyetinde kalmış, Sultan Murada bağlılığı bilindiği için itimad edilmemiş, Sazlidere denilen yerde vahşiyane bir şekilde boğdurularak öldürülmüştür. Kabri şehid edildiği yerdedir.

HACI İVAZ PAŞA

On beşinci asrın büyük Türk vezirlerindendir. Aslı Tokadlıdır. Çelebi Sultan Mehmedin Amasyada bulunduğu sırada bu şehzadenin kapısına bir sipahi olarak intisab etmiş, onun itimadını kazanmış, Bursaya sübaşı olarak gönderilmiş, Karamanoğlu Mehmed Bey Bursaya hücum ettiğinde Bursa kalesini kırk gün kahramanca müdafaa etmiştî; hattâ bir kaç yerinden yaralandığı halde askere ürkeklik gelmemesi için yaralarını saklamış, ıstırab içinde metanetle dolaşmıştı. Bu hizmetine karşılık Çelebi Sultan Mehmed tarafından kendisine Vezirlik rütbesi verilmişti. Aynı zamanda kıymetli bir sanatkâr ruhu taşıyan İvaz Paşa, bugün Türk yapı sanatının birer şaheseri olarak bilinen Bursadaki Yeşil Cami ile Yeşil Türbenin plânlarını çizmişti. Sadece bu hâtırası ile tarihimizin ölmez bir şöhreti olmağa değer. Çelebi Mehmedin ölümünden sonra İkinci Sultan Murada da aynı sadakatle bağlanan bu vezir, Sultan Muradın amcası Şehzade Mustafanın saltanat iddiasile çıkardığı büyük gailede Osmanlı Devleti için en faal ve hayırlı rolü oynamış, yazdığı şayırtıcı mektublarla Mustafa ile yardımcısı Rumeli akıncı beylerini ve İzmiroğlu Cüneyd Beyi birbirine düşürmüş, Cüneydin Mustafayı terkederek çekilip gitmesini ve Murada zaferi temin etmişti.

Fakat maalesef bu büyük hizmeti pek çabuk unutulmuştu. Hacı İvaz Paşa Divanı Hümayunda ikinci vezir idi. Sadrazam Çandarlı İbrahim Paşa ile arası açıktı. Devrin ulemasından Mola Fnâri ile sevişmezdi. Bu iki zat, Sultan Murada, Hacı Paşanın Divana, elbisesinin altında bir hançer saklayarak geldiğini, padişaha suikasd niyetinde olduğunu ihbar ettiler. Bir gün Divanı Hümayunda üzeri arandı ve ihbar edilen gizli hançer bulundu. Halbuki aslında Hacı Paşa bu hançeri daha genç bir sipahi iken silâhsız gezmiyeceğini içtiği bir anda sadakat yüzünden taşıyordu; hakikat hükümdarın tatmin etmdi derhal azledilen Hacı İvaz Paşanın iki gözüne mil çekildi. 1427 de işlenen bu faciadan sonra büyük adam iki yıl daha kör olarak yaşadı ve Bursada öldü; bu şehrin Pınarbaşı denilen semtinde defnedildi.

KARAMANOĞLU MUSTAFA BEYİN YEMİNİ

Babası Mehmed Beyle beraber Çelebi Sultan Mehmede esir olan Karamanoğlu Mustafa Bey elini göksüne koyarak: «Bu can bu tende iken Osmanlı topraklarına tecavüz etmiyeceğim» diye yemin etmişti. Bu Prens bilâhare yeminini bozdu ve yakınlarına bir güvercin hikâyesi anlattı: «Sultan Mehmede Sadakat yemini vereceğim zaman göksümün içine bir güvercin saklayarak huzuruna çıkmış ve elimi kuşun üstüne koyarak and içmiştim.. Tenden ve candan kasdettiğim o güvercin idi ve o zaman o kuşu öldürmüş idim. Şimdi yemin bozmuş olmuyorum» demişti.

HAMZA BEY

On beşinci asır sonlarile on altıncı asrın birinci yarısında Macaristandaki serhad gazilerinin en namlılarından biridir; akınlara çocuk iken katılmış; macera dolu bir ömür sürmüş; yetmiş yaşlarında iken Sirem Sancak Beyi olmuştu. Hoşsohbet bir zat imiş ve cenk hikâyeleri anlatmakta yegâne imiş... Bir Macar çetesinin pususuna düşerek şehid olmuştur.

münasebetile büyümekte devam etti; hattâ on yedinci asırda, büyük sürgün avları peşinde dolaşan Dördüncü Avcı Mehmede bir daimi ikametgâh oldu; Sultan Mehmeddden sonra İkinci Mustafa da Edirneyi İstanbula tercih etmişti. Edirne sarayı da fütuhat devrine veda edildikten sonra metruk kaldı..

Osmanlı padişahlarının İstanbuldaki daimî ikametgâhının resmî adı «Sarayı Cedidi Âmire» idi; bugün Topkapı sarayı diyoruz. İstanbulda Bayezidde «Eski Saray» adı ile büyük bir saray daha vardı. On altıncı asırda Eski Sarayın avlu ve binalarından yarısı alınarak toprağı tesviye edildikten sonra Süleymaniye camii ve Süleymaniye külliyesi inşa edildi. Geri kalan kısım, tahttan indirilen veya ölen padişahların harem takımına ikametgâh olarak tahsis olundu. Osmanlı padişahlarının İstanbulda ikinci büyük sarayı Üsküdar sarayı idi, bugünkü Salacak iskelesinden Haydarpaşaya kadar uzanıyordu. Bir yazlık saraydı ve müteaddid kasırlardan, köşklerden, kahçelerden mürekkebdi. Üçüncü Selim zamanında kaldırıldı, yerinin bir kısmına Selimiye kışlası ve camii yaptırıldı, bir kısmı da yeni kurulan Nizamı Cedid asker ocağının zabit ve kumandanlarına mesken yeri olarak ihsan edildi ve İhsaniye adını aldı. İstanbulda ikinci büyük yazlık saray Beşiktaş sarayı idi. Bunlardan gayrı da Boğaziçinde ve Halicde küçük miri kasırlar vardı.

Çelebi Sultan Mehmed

Yıldırım Bayezidin küçük oğlu, 1413 te kardeşi Musanın ölümü ile Osmanlı mülkünün rakibsiz sahibi kalmıştı. 1379 da doğmuştu; otuz dört yaşında idi. Bursadaki Osmanlı tahtında 1421 yılına kadar sekiz sene padişahlık yaptı, ve henüz kırk iki yaşında iken öldü. Bursada on beşinci asır Türk yapı sanatının bir şaheseri olan ve harikulâde güzel çinilerinden örtülü Yeşil cami diye anılan caminin karşısında, gene nefis bir sanat eseri olan ve o da «Yeşil Türbe» adını taşıyan türbesinde gömülüdür. Müverrihler bu padişahın portresini şöyle tarif ederler: «Çatık kaşlı, uzun kirpikli, beyaz tenli, endamı narin, hüsnü melâhatte yekta, sima hazinesi kükreniş aslan gibi bir kahramandır.» Şehzadeliğinde ve padişahlığında 24 defa muharebeye girmişti; vücudündeki 40 tane kılıç, ok ve mızrak yarası sayılırdı. Hususî hayatında tatlı dilli, hatır gözetirdi. Osmanlı hanedanı arasında âdil ve kan dökmekten çekinen padişahlar arasında sayılır. Anası Germiyan Oğulları hanedanından Devletşah Hatundu; kendisi Dulkadir Oğullarından bir kızla evlenmişti. Sekiz yıl gibi kısa süren saltanatında Bizansla dost geçindi; bütün gayretini, Timur istilâsile parçalanan Anadolu birliğini tekrar kurmağa sarfetti. Evvelâ Aydınlıda, sonra Rumelinde içtimâî nizamsızlıkların kökünden darmadağın edecek Simavnalı Şeh Bedreddin ihtilâlini bertaraf ederek Türk yurdunda millî varlığı kurtardı.

Çelebi Sultan Mehmed Devrinin Kronolojisi

1413 Büyük bir âlim olmasına rağmen bozguncu fikirlerile Anadodudaki Türk ve Müslüman cemiası için tehlikeli bir şahıs olarak görülen Kadıasker Simavnalı Şeyh Bedreddin Mahmudun azli ve İznikte sürgün olarak oturmağa mahkûmiyeti.

1413 Son dakikaya kadar Musaya sadakat göstermiş olan Rumeli gazilerinin en namlılarından Mihal oğlu Mehmed Beyin Tokad kalesi zindanına atılması.

1414 Karaman oğlu Mehmedin Bursayı muhasarası, şehrin İvaz Paşa tarafından müdafaası; şehri ele geçiremiyen Karaman oğlunun şehrin kenar mahallelerini yakarak geri çekilmesi.

1414 Karaman oğlu tarafından teşvik edilen İzmiroğlu Cüneyd Beyin isyanı, üzerine asker gönderilmesi, aman dileyip affedilmesi; İzmir şehri müstesna, bütün İzmir ve Aydın bölgesinin Osmanlı topraklarına ilhakı.

1414 Foça, Sakız ve Midilli Ceneviz müstemlekelerinin Osmanlı tabiiyetini kabulü ve ikişer bin dukalık haraç vermeyi taahhüd etmeleri.

1414 Raguze muahedesinin tecdidi.

1415 Çelebi Sultan Mehmedin Karaman seferi; Konyanın zaptı, esir düşen Karamanoğlu Mehmed Beyle oğlu Mustafa Beyin affı; akdedilen bir muahede ile Akşehir ve Ilgının Karamanoğullarından alınarak Çelebi Sultan Mehmedin has dostu ve müttefiki Germiyanoğlu Yakub Beyin topraklarına ilhakı.

1415 Morayа Türk akınlarını önlemek için Mora Despotu tarafından Korintos berzahına meşhur «Germe Hisar» ın yaptırılması.

1416 Adalar denizinde Türk ticaret gemilerinin bu denizdeki Venedik kolonileri tarafından iz'acı, Çavuş Reis (?) kumandasındaki Türk donanmasının İğriboz sahillerini vurması, Karadenizden gelen Venedik gemilerinin musaderesi, kuvvetli bir Venedik donanmasının Türk deniz üssü Geliboluya baskını; Bizans İmparatorunun tavassutu ile, her iki tarafın elindeki esirleri iadesi şartile Venedik - Osmanlı sulh muahedesinin yenilenmesi.

1416 Evvelce Türk tabiiyetine girmiş olan Eflâk Voyvodası Mircenin isyankâr hareketleri üzerine Çelebi Sultan Mehmedin Eflâk seferi, bu memleketin baştan başa işgali, senelik bir vergi karşılığı Mirçe'nin affı ve voyvodalığının kendisine iadesi; Tunanın öte yakasında Yerköyü Türk kalesinin inşası.

1416 Macar Kralı Sikizmond'un Mirçe'ye yardım etmesine mukabele olarak Türk akıncılarının bir Macaristan akını ve pek çok ganaim ve esirle dönmeleri.

1417 Arnavudlukta Avlonyanın fethi.

1417 Çelebi Sultan Mehmed tarafından 14 yaşlarındaki büyük oğlu ve Veliahdi Şehzade Muradın Amasya Valiliğine tayini.

1418 Samsunun Osmanlı topraklarına ilhakı.

1419 Bursada Çelebi Sultan Mehmed camii ve türbesinin yapılması (Yeşil cami, Yeşil türbe). Mimarı Vezir Hacı İvaz Paşadır.

1419 Timur gailesinden istifade edilerek Bizanslılar tarafından ele geçirilen Darıca, Hereke, Gebze, Pendik ve Kartal sahil kasaba ve kalelerinin ikinci defa olarak fethi.

1419 Ankara muharebesinde kaybolan Şehzade Mustafanın ortaya çıkması; Çelebi Sultan Mehmed tarafından memleketi ilhak olunarak Niğbolu Sancak Beyliğine tayin edilmiş olan İzmiroğlu Cüneyd Beyin ve bazı Rumeli akıncı beylerinin de müzaharetі ile bu prensin Sultan Mehmede karşı saltanat davasına girişmesi; mağlûb olarak Cüneyd ile beraber Selânikte Bizans İmparatorluğuna iltica ve bu mesele üzerine İmparator Manuel ile Çelebi Sultan Mehmedin bir muahede akdi. İmparator, şehzade Mustafa ile Cüneydi Sultan Mehmedin hayatı boyunca mahpus olarak muhafaza edecek; padişah da İmparatora buna karşılık her sene 300.000 kuruş verecekti.

1420 Anadoludaki Türk - İslâm birliğini parçalayacak bozguncu fikirlerini yaymak ve zamanımızda komünizm kelimesile ifade edilen bir cemiyet nizamı kurmak için çalışan Simavnalı Şeyh Bedreddin Mahmudun bilfiil harekete geçmesi, adamlarından Börklüce Mustafanın İzmir civarında Karaburunda bir ihtilâl çıkarması; Şeyh Bedreddinin İznikten kaçarak Sinob yolile Rumeliye geçmesi ve gizli propaganda, ile hazırlanmış ihtilâlcilerle Edirne üzerine yürümesi; Manisa taraflarında da ihtilâlci Yahudi Torlak Kemalin ayaklanması. Anadoluda ve Rumelindeki ihtilâllerin kanlı muharebelerle bastırılması, Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve bu harekete iştirak eden başlıca ihtilâlcilerin idamı; Şeyh Bedreddinin diri olarak yakalanması, Serezde kurulan bir fevkalâde mahkemede, pek âdilâne cereyan eden muhakemesinde bozguncu fikirlerinin batıl olduğu kendisine ikrar ettirildikten sonra Serez çarşısında çıplak olarak idamı. Şeyh Bedreddin; hâkimleri tarafından habtedilince idam fetvasını kendisi de imzalamıştı.

1420 Çelebi Sultan Mehmedin bir kalb sektesile ölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

Osman Oğulları

Osman Oğulları hanedanından altı asır boyunca 38 padişah gelmiştir; Birinci Selimden itibaren bunların yirmi sekizi aynı zamanda Müslümanların Halifesi olmuştur. Son padişah Altıncı Mehmedin vatanımızı terkederek yabancı bir memlekete iltica etmesi üzerine Türkiyede saltanat ilga edilmiş ve Abdülazizin oğlu Abdülmecid Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Halife ilân edilmiştir. Bu zatın da gene Büyük Millet Meclisi kararile Osmanlı hanedanının bütün azasile beraber memleketten çıkarılmasile Türkiyede hilâfet müessesesi de kaldırılmıştır. Burada bu otuz dokuz tarihî sima üzerinde çeşitli noktalardan bakarak bir cedvel tanzim edelim:

En uzun saltanat süren:
Kanuni Sultan Süleyman (46 sene).

Padişahlığı yirmi yılı geçenler:
Osman Gazi (27 sene); Orhan Gazi (39 sene); Birinci Murad (29 sene); İkinci Murad (30 sene); Fatih Sultan Mehmed (30 sene); İkinci Bayezid (31 sene); Üçüncü Murad (21 sene); Dördüncü Mehmed (40 sene); Üçüncü Ahmed (27 sene); Birinci Mahmud (24 sene); İkinci Mahmud (31 sene); İkinci Abdülhamid (32 sene).

En kısa saltanat sürenler:
Birinci Mustafa (1 sene 7 ay); Dördüncü Mustafa (1 sene 2 ay).

On seneden az saltanat sürenler:
Birinci Süleyman (8 sene); Musa (3 sene); İkinci Mehmed (8 sene); Birinci Yavuz Selim (9 sene); Üçüncü Mehmed (8 sene); İkinci Osman (4 sene); İbrahim (8 sene); Üçüncü Süleyman (3 sene); İkinci Ahmed (4 sene); Üçüncü Osman (3 sene); Beşinci Mehmed (9 sene) Altıncı Mehmed (4 sene).

Kırk yaşından sonra padişah olanlar:
Osman Gazi (41 yaşında); Orhan (40 yaşında); Yavuz Selim (45 yaşında); İkinci Selim (43 yaşında); Üçüncü Süleyman (45 yaşında); İkinci Ahmed (49 yaşında), Üçüncü Mustafa (42 yaşında); Birinci Abdülhamid (49 yaşında); Beşinci Mustafa (42 yaşında); Üçüncü Osman (51 yaşında); Birinci Abdülhamid (49 yaşında); Altıncı Mehmed (57 yaşında).

En yaşlı olarak padişah olan:
Beşinci Mehmed (65 yaşında).
Pek genç veya çocuk iken padişah olanlar:
İkinci Murad (18 yaşında); Fatih Sultan Mehmed (19 yaşında); Birinci Ahmed (13 yaşında); İkinci Osman (14 yaşında); Dördüncü Murad (15 yaşında); Dördüncü Mehmed (7 yaşında); Abdülmecid (16 yaşında).

Tahttan indirilen:
İkinci Bayezid, Birinci Mustafa, İkinci Osman, İbrahim, Dördüncü Mehmed, İkinci Mustafa, Üçüncü Ahmed, Üçüncü Selim, Dördüncü Mustafa, Abdülaziz, Beşinci Murad, İkinci Abdülhamid.

Padişahlıktan çekilen:
İkinci Murad.
Saltanat kavgasında öldürülen:
Birinci Süleyman, Musa.
İhtilâlde öldürülen:
İkinci Osman.
Fetva ile idam edilen:
İbrahim.
Selefi tarafından idam ettirilen:
Dördüncü Mustafa.
İntihar eden:
Birinci Bayezid, Abdülaziz (bir rivayete göre).

Siyasi suikasde kurban olan:
Fatih Sultan Mehmed, Abdülaziz (diğer rivayete göre).
Türk ordusunun başında harbe gidenler:
Osman gazi, Orhan Gazi, Birinci Murad, Birinci Bayezid, Birinci Süleyman, Musa, Birinci Mehmed, İkinci Murad, Fatih Sultan Mehmed, İkinci Bayezid, Yavuz Selim, Kanuni Süleyman, Üçüncü Mehmed, İkinci Osman, Dördüncü Murad, İkinci Mustafa.

Muharebede şehid olan:
Birinci Murad.
Muharebede yaralanan:
Fatih Sultan Mehmed.
Düşmana esir düşen:
Birinci Bayezid.

Divan sahibi şair:
Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Selim, Kanuni Süleyman; Osmanlı padişahlarının pek çoğu şiirle meşgul olmuştur.
Büyük musikişinas:
Üçüncü Selim; Osmanlı padişahlarının çoğu musiki ile yakından meşgul olmuştur.
Hattat:
Üçüncü Ahmed; Osmanlı padişahlarının çoğu güzel yazı ile meşgul olmuştur.

Resim heveskârı:
Abdülâziz.
Ressam:
Halife Abdülmecid.
Pehlivanlık meraklısı ve bizzat güreşen:
Dördüncü Murad, Abdülâziz.
Çılgın derecede av meraklısı:
Dördüncü Mehmed; avcılık, Osmanlı hanedanında millî bir an'ane olarak yaşatılmıştır.

Bâzû sahibi kemankeş:
Dördüncü Murad, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud; Osmanlı padişahlarının çoğu kemankeşlikle yakından meşgul olmuşlardır.
Bir el sanatı ile meşgul olan:
Kanuni Süleyman (kuyumculuk); İkinci Abdülhamid (marangozluk).
Aşırı kadın düşkünü:
Üçüncü Murad, Üçüncü Mehmed, İbrahim.

Aşırı mahbubperest:
Birinci Süleyman, Dördüncü Murad.
Ağır sinir hastası:
İbrahim.
Nefis körletmiş perhizkâr:
İkinci Bayezid, Beşinci Mehmed.

Ayyaş denilecek kadar içki düşkünü:
Birinci Bayezid, Birinci Süleyman, İkinci Selim, Dördüncü Murad, Abdülmecid, Beşinci Murad.
Doğuşunda timarhanelik mecnun:
Birinci Mustafa.
Tecennün eden:
Beşinci Murad.

Kardeşlerini öldürten:
İkinci Murad, Yavuz Selim, Üçüncü Mehmed (19 kardeşini bir anda boğdurtarak rekor kırdı), İkinci Osman, Dördüncü Murad, İkinci Mahmud.

Babasını öldürten:
Yavuz Selim (rivayet); Dördüncü Mehmed (7 yaşında bir çocuktu, mâni olamazdı).
Oğlunu öldürten:
Kanuni Süleyman, Üçüncü Mehmed.

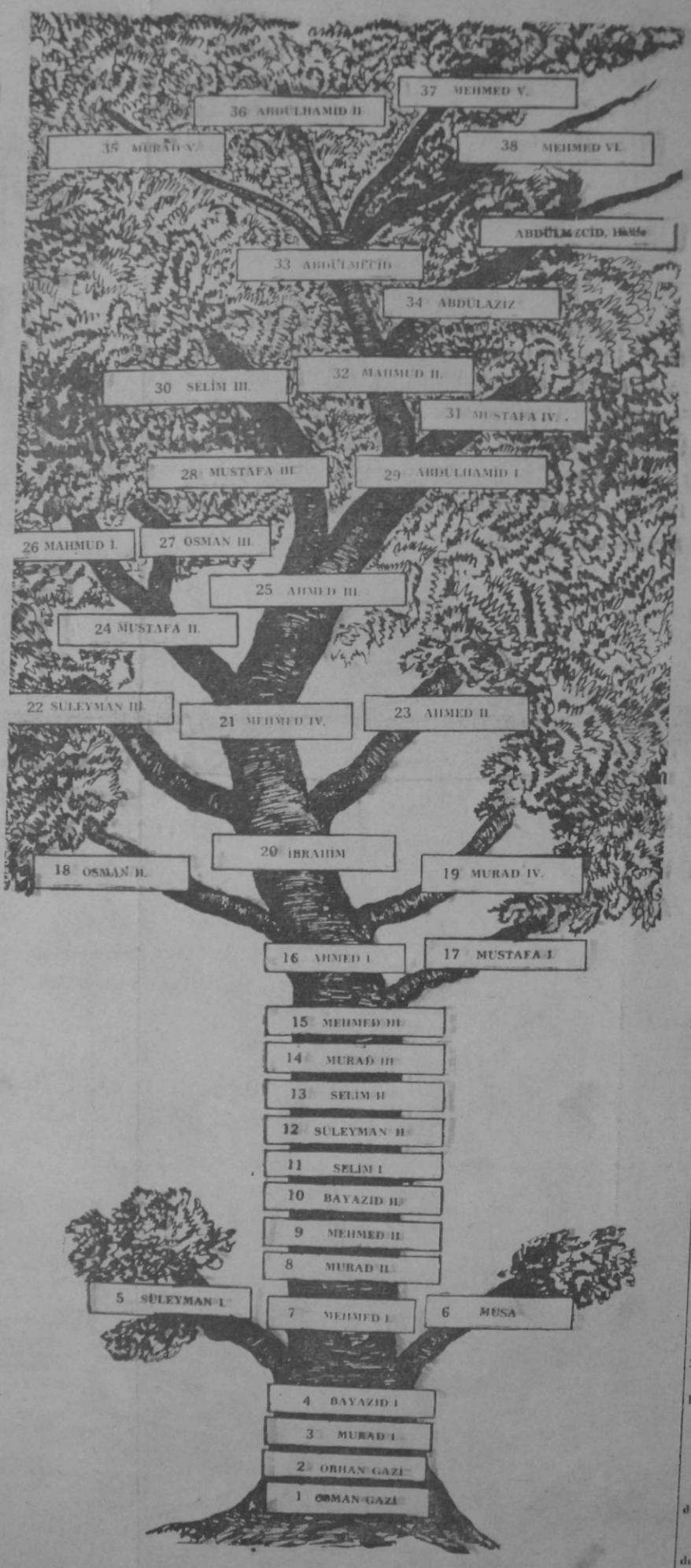
Seyahati seven veya seyahate çıkarılan:
Dördüncü Mehmed, Abdülmecid, Abdülâziz, Beşinci Mehmed.

Yabancı memleketleri resmen ziyaret eden:
Abdülâziz (Fransa ve İngiltereye).

Vatanını terkedip yabancı memlekete iltica eden:
Altıncı Mehmed.
Gözlük kullanan:
Altıncı Mehmed.
Enfiye tiryakisi:
Üçüncü Selim.

Obur denilecek kadar boğazına düşkün:
Abdülâziz.

Tebdili kıyafetle halk arasında dolaşmasını seven:
İkinci Osman, Dördüncü Murad, Üçüncü Osman, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud.

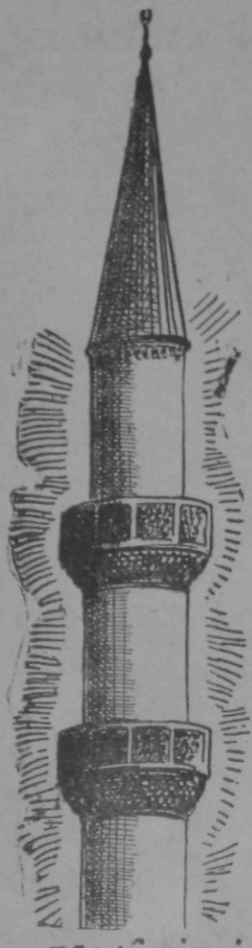
Osmanlı Hanedanı Şeceresi

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

ÜNİVERSİTE KÜPHANESİNİN HAZİNE KISMINDA BULUNAN FATMA SULTANIN MURASSA CİLDLİ MUSHAFI ŞERİFİ KÂĞIT YERİNE GÜMÜŞ VARAK UZERİNE YAZILMIŞTIR

HAİN AHMED PAŞA

BU OSMANLI AMİRALİ KÖTÜ LAKABİNİ, ŞAHSİ KİN VE HIRSLARINA KAPILARAK EMRİNDEKİ KOCA DONANMAYI İSKENDERİYEYE GÖTÜREREK O ZAMANLAR DEVLETE KARŞI İSYAN ETMİŞ BULUNAN MISIR VÂLİSİ KAVALALI MEHMED ALİ PAŞAYA TESLİM ETDİĞİ İÇİN ALMIŞTI. AHMED PAŞA GENCLİĞİNDE İSTANBULDA ÇENGELKÖYÜNDE YALIN AYAK BALDIRI ÇIPLAK BİR SANDALCI İDİ.

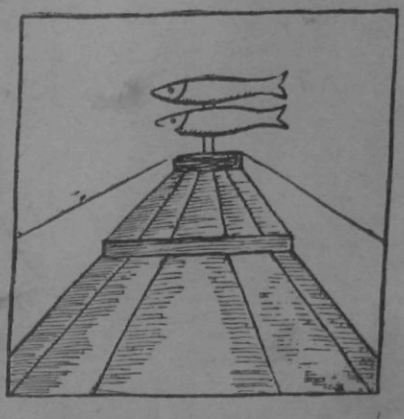
CEVÂHİRLİ MİNARE

SÜLEYMANİYE CAMİİNİN SAĞDAKİ KÜÇÜK MİNARESİ

« BU MUAZZAM CAMİ YAPILIR İKEN İRAN ŞAHI KANUNİ SULTAN SÜLEYMANA BİR ÇEKMECE DOLUSU ELMAS YOLLADI, PARASI BİTERSE SATIP BİNAYI TAMAMLASIN DİYE. KOCA SULTAN SÜLEYMAN, İRAN ELÇİSİNİN GÖZÜ ÖNÜNDE ELMASLARI BU MİNARENİN YAPI TAŞLARI ARASINA KOYDURTDU »
(EVLİYA ÇELEBİ SEYYAHATNÂMESİ)

TÜRK GÜCÜNÜN TİMSÂLİ CİHAN PEHLİVANI KARA AHMED, AKSARAYDA YEŞİLTULUMBADA BİR KAHVEDE KALB KRİZİ İLE ÖLDÜ. ÖLÜRKEN SARILDIĞI DEMİR PARMAKLIĞIN 9 ÇUBUĞU HAMUR GİBİ BİRBİRİNE GEÇMİŞTİ. BU ÇUBUKLARI SONRA DEMİR KÜSKÜ İLE AÇIP DÜZELTEMEDİLER.

BİR ÇADIR ÜSTÜNDE İKİ BALIK

80 inci YENİÇERİ ORTASININ NİŞANI

Levent Şahverdi Arşivi

SADIRAZAM

Tarihimizde Tanzimat devri denilen uyanık İstibdad devrine kadar Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatı, padişahın tam salâhiyetli vekili olan Sadrazamın elinde idi. Divanı Hümayuna padişahın adına başkanlık eder, padişahın rızasını aldıktan sonra devleti harbe sokabilir veya şartları çok ağır da olsa bir sulh akdedebilir; padişahın şahsan himaye ettiği kimseler müstesna, Osmanlı İmparatorluğu hududları içinde dilediğini bulunduğu mevkiden atabilir ve dilediğini celâd pençesine verebilirdi. Buna mukabil kendi mevkii ve hayatı her an telike içindeydi, padişahın «Alın şunu, kaldırın şunu!» demesi derhal, sorgusuz ve muhakemesiz idam edilmesi için kâfiydi. Bir dakika evvel milyonlarca insanın hayatına hâkim olup koca bir imparatorluğun mukadderatını avuçlarının içinde tutan sadrazamın küçük bir emirle bir anda yok edilmesi için herhangi bir suçu işlemesine lüzum yoktu, hattâ bilâkis, idamı değil, taltif ve takdiri icab eden bir vezir de olabilirdi. Ve garibi, devlet kapısının bu en yüksek mevkiine çıkmak için de, Müslüman olmak, her nasılsa vezirler arasına karışmış bulunmak veya padişaha hatırlatılmış olmak, yahud bir ihtilâlde kelleyi koltuğa alıp en ön saflara geçmiş bulunmak kâfi idi. Sadaret makamı için ırk ve milliyet, içtimaî sınıf, yaş, meslek, ahlâk, iffet, istikamet, servet, tahsil, zekâ, liyakat gözetilmezdi. Tanzimata kadar geçen devir boyunca Sadrazam Paşaların içinde okuma ve yazma dahi bilmiyen cahiller; en süfli tabakalara mensub ailelerin evlâdı; çocukluğunda ve gençliğinde tellâklık, manavlık, zurnacılık, tayfalık, ahır uşaklığı, sakalık, sandalcılık yapmış olanlar; dağa çıkmış haydud, azadlı esir, hadım, derviş; cehlin ve tamamen gayzeti ile her türlü şenaati ve zulmü asla tereddüd etmeden irtikâb eden hunhar ve gaddar simalar görülür. Bu yüksek mevkiin şanına lâyık sıfat ve meziyetleri yazmağa lüzum yoktur ve unutulmamalıdır ki Osmanlı sadrazamları arasında yalnız tarihimizin değil, cihan tarihinin büyük devlet adamları gelip geçmiştir.

Sadrazamlığın alâmeti padişahın mührüdür; meşhur tekerlemeye benzeterek «Mührü Hümayun kimin elinde ise sadrazam odur» diyebiliriz. Sadrazamlar, al atlastan bir kese içinde bulunan padişahın altın mührünü, aldıkları zaman öpüp başlarına götürürler ve keseyi, ağzına dikilmiş kordonundan boyunlarına geçirip göğüslerine atarlar ve artık azledilinceye kadar veya ölünceye kadar çıkarmazlardı; Mührü Hümayun koynlarında olarak uyurlardı.

Vilâyetlerin idaresi «Beylerbeyi» unvanını taşıyan valilerin eline bırakılmıştı; payitaht olan İstanbul ve civarının idaresi ise bizzat Sadrazamın elinde idi.

Bütün devlet işleri üzerinde padişah adına son kararın verildiği Divanı Hümayun haftada bir gün, salı günleri sarayda, divan için sureti mahsusada yapılmış olan dairede toplanırdı. Bu daire «Kubbealtı» adını taşıyagelmiştir. Divan salı günü sabah namazından sonra toplanır, müzakere ve kararlar için toplantı öğleye kadar devam ederdi; toplantı sonunda padişah evvelâ divana riyaset eden sadrazamı yalnız ve sonra bütün divan üyelerini toplu olarak huzuruna kabul eder ve kendilerine sarayda bir öğle ziyafeti çekilirdi. Öğleden sonra kendi saraylarına, konaklarına giden sadrazam ve Divanı Hümayun üyeleri bütün hafta boyunca devlet işlerini kendi ikametgâhlarında görürlerdi; her devlet dairesinin memurları, bugünkü devlet daireleri gibi o konak ve saraylarda devam ederlerdi. Sadrazam da kendi sarayında çalışırdı; ve her gün, ikindi vakti sadaret mıkamının yüksek memurlarının iştirakile sarayında bir divan kurardı, buna «sadrazamın ikindi divanı» denilirdi. Sadrazama yapılacak şikâyetler, iş için müracaatler bu divanda yapılırdı. Büyük Türk veziri Sokollu Mehmed Paşa, böyle bir ikindi divanında huzuruna çıkan bir derviş tarafından hançerlenerek öldürülmüştü.

Sadaret makamı için padişah sarayının karşısında büyük bir mirî saray yaptırılmıştı; ve «Sarayı Âsâfî» adı verilmişti; halk ise «Paşa Kapısı» derdi. Sonraları «Babıâli» adını aldı; bugün İstanbul Vilâyeti ile Defterdarlığın bulunduğu yerdir. Babıâlide sadrazamların ailesi ile beraber ikameti için bir de büyük harem dairesi inşa edilmişti.

Padişahın mutlak vekili sıfatile sadrazamın riyasetinde toplanan divan üyesi vardı ki hepsi bizzat padişah tarafından tayin edilirdi.

Rumeli ve Anadolu Kadıaskeri Efendiler: İki büyük hâkim, divana gelen davalara bakarlar, devlet işleri hakkında fikir ve reylerini kullanırlardı. Adliye teşkilâtının da en büyük iki âmiri idi. İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci vezir unvanlarile altı vezir: devlet işlerinde tecrübe ve bilgi sahibi vezirler arasından tayin olunurdu. Sadaret makamı boşalınca bazan Mührü Hümayun ikinci vezire verilirdi. Divana intikal eden herhangi mühim bir meselenin tetkiki bu vezirlerden birine havale edilirdi. Divana yazılmış dilekçeler de bunlardan birine verilirdi. Bu altı vezir de divanın toplandığı Kubbealtına nisbetle Kubbe Veziri denilirdi.

Kaptan Paşa: Büyük Amiral.

Başdefterdar: Maliye Bakanı.

Nişancı: Tapu ve Ferman Bakanı.

Reisülküttab: Divanı Hümayun Bakanı. Divan bürosu bu zatın emrinde idi. Bu büronun defterleridir ki devlet arşivini teşkil etmiştir. Divanı Hümayun kaleminde asırlar boyunca türlü işlerde ihtisas sahibi en kıymetli ve dikkatli kâtibler çalışırdı. Yabancı devletlerin elçileri Osmanlı Devletile Divanı Hümayunda temasa geçerlerdi. Evvelâ Divanı Hümayun Bakanı olan Reisülküttab ile görüşürdü; dolayısile Reisülküttab Efendi Dış İşleri Bakanı yerinde idi. Bu büronun türlü diller için tercümanları vardı.

Yeniçeri Ağası: Bir askeri müteahassıs üye idi (Bu eserde Yeniçeriler bendine bakınız). Devletin iç işlerine bizzat Sadrazam bakardı. Fakat devleti temsil meşgullyeti arasında bu vazifeyi onun adına «Sadrazam Kahyası», «Sadaret kethüdası» denilen başka bir yüksek memur görürdü. İç İşleri Bakanı olan Sadaret Kethüdası Divanı Hümayunda üye değildi; Divanda hazır bulunur, Sadrazam iç işleri hakkında onun hazırladığı vesaik ve notlarla konuşurdu. İç işlerden doğacak mesuliyeti paylaşmışlardı. Ekseriya sadrazamın itimadını suistimal eden haris, zalim, eli rüşvet batağında ve suiistimal oyunlarında bir sadaret kethüdası veziri âzâmın sebebi felâketi olurdu. Bazan da asil, temiz bir kethüda, cahil, gaddar, zalim sadrazamın uğruna mahvolurdu. Bazan da sadaret kethüdaları sadrazamların ikbalini çelip Mührü Hümayunu alırlar, sadrazam olurlardı. Meselâ on yedinci asrın en şöhretli vezirlerinden Merzifonlu Karamustafa Paşa, büyük rüşvetler alarak bir içki yasağına göz yummuş, düşmanları padişaha jurnal edince zavallı kâhyasını idam ettirerek hükümdarın gazablı sualine: «Kahyam olacak adam rüşvet almış, ben cezasını verdim» cevabını vermişti. Bir sadrazam azledilince veya idam olununca devrinin hesabı sadaret kethüdasından sorulurdu. Osmanlı tarihinde kendisine sadrazamlık yapmak tehlike olmuş padişahların başında Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Üçüncü Mehmed, Birinci Ahmed, Dördüncü Murad, Sultan İbrahim, Dördüncü Mehmed, Üçüncü Ahmed ve İkinci Mahmud gelir.

Sadrazamlardan çoğu kan dökmekten çekinmemişlerdir; fakat devri en kanlı Veziri Âzam, korkunç bir anarşiyi önlemiş olan Köprülü Mehmed Paşanın zamanıdır ki bu büyük veziri hâdiseler kanlı olmakda mazur gösterir. Sadrazamlık devirlerinin uzun olmasına rağmen ellerini insan kanı lekesinden korumuş olan vezirler de Sokollu Mehmed Paşa ile Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşadır ki her ikisi tarihimizin büyük devlet adamlarıdır (bu eserde Osmanlı Sadrazamları yazısına bakınız.)

Çandarlı Vezir Ailesi

Osmanlı hanedanının ilk yüz elli yılında devleti ehliyet ve liyakatle idare eden vezirler yetiştirmiş olan bu aile Ankara vilâyetinde Nallıhan ilçesinde Cendere köyünden çıkmıştır. Ailenin yetiştirdiği ilk büyük devlet adamı Kara Halil Efendidir; doğum tarihi bilinmiyor; sağlam bir medrese tahsili görmüş, evvelâ İznik Kadısı olmuş; Bursa fethedilip devlet merkezi olunca devrinin en liyakatli siması olarak Bursa kadılığına getirilmiştir. Murad Hüdavendigârın sonsuz itimadını kazanmış olan Kara Halil Efendi bütün kadıların üstüne kadı ve aynı zamanda ordu kadısı tayin edilmiş ve bu yüksek hâkimliğe «Kadıaskerlik» adı verilmiştir.

Rumeli fütuhatına Türk ordusunun başında iştirak eden büyük ilim adamı ve asker, hayli yaşlı olarak Serezde ölmüş, İznikte defnedilmiştir.

Kara Halil Paşanın ölümü üzerine büyük oğlu Ali Paşa vezir olmuştur. Bu vezirlik makamının padişahın mutlak vekili bir veziri âzamlık, sadrazamlık oluşu bu Çandarlı Ali Paşa zamanındadır diyebiliriz. Ali Paşa Murad Hüdavendigâra, Yıldırım Bayezide ve Emir Süleymana fasılasız sadrazamlık etmiş, Yıldırım Bayezidin Ankara muharebesini kaybederek Timura esir düşmesile büyük Şehzade Emir Süleymanı cenk meydanından alarak Bursaya götürmüş ve orada bu prensi Osmanlı tahtına resmen oturttuktan sonra hükûmet merkezini Edirneye nakletmiştir. Osmanlı sarayında «Enderunu Hümayun Ağaları» denilen saray iç oğlanları teşkilâtını kuran bu zattır. Hiç evlenmemiş, rindâne, fakat muhteşem bir hayat sürmüş, harikulâde zeki, fevkalâde metin, pek cesur, son derece cömerd bir vezir hâtırası bırakmıştır. Kabri İznikte babasının yanındadır. Ali Paşanın ölümünde küçük kardeşi İbrahim Efendi, Bursa Kadısı bulunuyordu. Çandarlı ailesinin bu üçüncü büyük siması Çelebi Sultan Mehmede müzaharet etti, onun tarafından evvelâ kadıasker ve sonra veziri âzam tayin edildi; Çelebi Mehmedin ölümünde İkinci Sultan Muradın en kıymetli adamı oldu. ölümünde oğlu Kadıasker Halil Efendi Paşa unvanile sadrazam oldu. İkinci Muradın sonsuz itimadını kazanan bu dördüncü Çandarlı, İstanbul fatihi olacak genç İkinci Sultan Mehmedden aynı güveni göremedi. Her neden ise İstanbul muhasarası ve cengine karşı padişahın gösterdiği hummalı faaliyete iştirak etmedi: hattâ padişaha engeller çıkarmakla ve hattâ İmparatorla gizlice muhabere ederek Sultan Mehmede ihanetle suçlandı; fakat gene İstanbulun fethine kadar iktidarda kaldı. İstanbulun fethini müteakıb İmparatorun esir düşen Başbakanı Grandük Notarası oğullarile beraber öldürtmesi, padişahı, vezirinin ihaneti hususunda büsbütün kuşkulandırdı; Halil Paşa evvelâ azil ve hapis ve sonra idam olundu; na'şı İznikteki aile makberesine defnedildi.

Büyük aileden beşinci ve sonuncu Sadrazam Halil Paşanın küçük oğlu İbrahim Paşadır. O da aile an'anesine uyarak sağlam bir medrese tahsili görmüştü. Babasının idamı sırasında Edirne Kadısı bulunuyordu; azledildi, bir müddet menkûb kaldı, sonra Fatih Sultan Mehmedin Amasya Valisi bulunan büyük oğlu Şehzade Bayezide muallim ve mürebbi tayin edildi. Bu prensin padişahlık devrinde ve ancak 1497 de Sadrazam oldu; fakat bu makamda ancak iki yıl kaldı ve sadaret makamında öldü. Na'şı İznike götürüldü.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Sultan Murad

Tarihimizin büyük, şanlı simalarındandır. Çelebi Sultan Mehmedin büyük oğlu olup 1403 te doğmuştu; babasının ölümünde on sekiz yaşında bulunuyordu; hükümdarlık sanatına alıştırılmak üzere şehzade sancağı olarak Amasya ve havalisinin idaresi kendisine bırakılmıştı. Devlet erkânı Sultan Mehmedin ölümünü genç Prensin Bursaya gelmesine kadar sakladılar.

İkinci Sultan Murada padişahlık kılıcını Bursada «Emir Sultan» diye anılan meşhur Buharalı Şeyh Mehmed kuşatmıştı. Bıyıkları yeni terlemiş olan genç hükümdar orta boylu, ak benizli (sonraları bu ak beniz cenk meydanlarında kendisini esmer zannettirecek kadar yanmıştı); koyu elâ gözlü, kumral saçlı, seyrek dişli, güler yüzlü, şefkat ve merhamet hisleri çok kuvvetli ve harikulâde cesurdu. Babasının zamanında, Bayezid Paşa ile beraber ordu kumandanı olarak Simavnalı Şeyh Bedreddinin adamlarından Böklüce Mustafayı bozguna uğrattığında 12 yaşında idi; cesareti asker arasında dillere destan olmuştu. Tahta oturduğunun tezine, Ankara muharebesinde kaybolan

amcası Mustafa saltanat iddiasile ortaya çıktı. Bütün Rumeli Beyleri onun yanına geçtiler. Padişahlığı ilân edilen Mustafa büyük bir ordu ile Anadoluya geçti; fakat genç hükümdar azim ve iradesile ve veziri Hacı İvaz Paşanın himmetile Mustafayı Ulubat suyu kenarında bozguna uğrattı, Rumeline kaçan Mustafa yakalandı, sözde bir sahtekâr, «Düzmece Mustafa» olduğu ilân edilerek yalınayak, türlü hakaretle Edirneye getirilip idam olundu. Üç yıl süren bu gaileyi atlattıktan sonra Sultan Murad, Mustafaya açıkça yardım etmiş olan Bizans İmparatorundan intikam almak istedi, İstanbulu muhasara etti. Bu sefer on üç yaşındaki küçük kardeşi isyan etti. Padişah İstanbulu bırakıp onun üstüne yürüdü; bu prens de yakalandı ve İznikte bir incir ağacına asıldı. Bu vak'adan sonradır ki bir hanımın yıkma manasında dilimizde «Ocağına incir ağacı dikti» tâbiri kalmıştır. Bir taraftan Anadoluda Karaman Oğullarının, diğer taraftan Macarların hücumuna uğradı. Macar serdarı Hunyadi Yanoş Filibe önlerine kadar muzaffer ane ilerledi. Karamanoğlu mağlûb oldu, memleketine çekildi, Macarlar ile de Semendire kalesi Sırp Kralına verilerek on sene için sulh yapıldı. Macar Kralı Lâdislas İncil, Sultan Murad Kur'an üzerine yemin verdiler. Sulh yapıldı. Bu gailelerle çok yorulmuş olan Sultan Murad, 1444 te «Sağlığımda oğlumun padişahlığını göreyim» diyerek oğlu 12 yaşındaki şehzade Mehmed (istikbalin Fatih Sultan Mehmedi) lehine tahttan çekildi ve dinlenmek üzere Manisaya gitti. Bunu fırsat bilen Macarlar Müslümanlara verilen yeminlerin hiç bir kıymeti olmadığını söyleyen Papanın teşvikile sulhu bozdular. Kardinal Cezarı-nin getirdiği Papanın sancağı altında Ulahlar ve Macarlar bir Haçlı ordusu halinde Tunadan geçtiler ve Varna önüne kadar geldiler. Küçük Sultan Mehmed «Padişah iseniz ordunuzun başına geçin, padişah isem, rica ediyorum, askerlerimin başına geçiniz!» diye babasını davet etti.

Türk ordusunun kumandasını tekrar eline alan Sultan Murad Haçhları Varna sahrasında müthiş bir bozguna uğrattı. Macar Kralının başı kesildi ve riayet etmediği sulh muahedesile beraber bir mızrağın üstüne geçirildi; Kardinal Cezarini de ölüler arasında idi. Varna zaferinden sonra vezirlerin ricasile küçük padişah hükümdarlığı tekrar babasına bıraktı. Sultan Murad yedi sene daha hükümdarlık etti. 1448 de Macar ve Alman gövalyelerinden mürekkeb kuvvetli bir orduyu Kosova sahrasında iki gün süren kanlı bir meydan muharebesile kahredercesine mağlûb etti. Ertesi yıl şehzade Mehmede Dulkadiroğlu Süleymanın kızını aldı ve Edirneye zafer şenliği yerine geçmek üzere parlak bir düğün yaptı; ve 1451 de Edirnede bir felç darbesile öldü. 48 yaşında idi.

Fatih Sultan Mehmedin anası ve ikinci zevcesi İsfendiyar oğulları hanedanından Hatice Alime Hüma Hatunu derin bir aşk ile sevmiş olan Sultan Murad son yıllarında Sırp Kralı Yorgi Brankoviç'in küçük ve dilber kızı Prenses Mara ile evlenmiş, dinine müdahale etmiyerek onun da çılgın bir âşığı olmuştu.

Şiirle meşgul olmuş ve kaleminden güzel terennümler çıkmıştı; şu beyti Bursa kaplıcasında gördüğü bir güzel şânında söylemiştir:

Nâgihan kadre irüp dün gice ben kaplucâda
Bir gümüşten yapulu servi hiraman gördüm...

II. Sultan Murad Devrinin Kronolojisi

1421 İkinci Sultan Muradın Bursada Osmanlı tahtına oturması.

1421 Osmanlı vak'anüvislerinin «Düzmece Mustafa» dedikleri, fakat aslında Sultan Muradın has amcası Şehzade Mustafanın saltanat hakkı iddiasile Rumelinde faaliyeti, Rumeli akıncı beylerinden gördüğü yardım ile Edirneyi zaptederek kendisini padişah ilân etmesi.

1422 Ulubad suyu muharebesinde Şehzade Mustafanın mağlûbiyeti, Rumeline kaçtıktan sonra yakalanması, Edirnede idamı.

1422 Sultan Muradın İstanbulu muhasarası.

1422 Dinî edebiyatımızın şaheserlerinden «Mevlid» manzumesi sahibi Süleyman Çelebinin ölümü. Kabri Bursada Çekirge yolu üzerindedir.

1422 - 1423 Sultan Muradın küçük kardeşi Şehzade Mustafanın isyanı ve İznikte yakalanarak idamı.

1423 Eflâk, Arnavudluk ve Mora üzerine seferler.

1424 Çandaroğlu İsfendiyar Beyin Osmanlı tabiiyetini kabulü.

1424 Bizans ile sulh. İmparator senevî 30.000 duka altını haraç verecekti. İmparatorluğun Anadoluda artık bir karış toprağı yoktu, Rumeli hududu bu muahede ile Marmarada Silivri ile Terkos gölü arasından çekildi.

1425 Almanya ve Macaristanla iki sene için mütareke imzalanması. 1411 de Almanya İmparatorluğuna seçilen Macar Kralı Sikizmond on dört sene sonra tebrik edildi; hediye olarak gayet kıymetli Türk halıları ve kumaşları gönderildi; İmparator da altın kabzalı bir kılıç, atlar ve kumaşlar yolladı.

1425 Senelerdenberi entrikalar ve türlü siyasî suikasdler peşinde koşan İzmiroğlu Cüneydin ele geçmesi ve idamı.

1425 Menteşe Beyliğinin Osmanlı ülkesine ilhakı.

1426 Teke Beyliğinin Osmanlı ülkesine ilhakı.

1426 Karamanoğlu Mehmed Beyin Antalyaya hücumu, kaleden atılan bir gülle ile telef olması ve Karamanilerin Antalya muhasarasını kaldırarak çekilmeleri.

1427 Germiyan Hükümdarı Yakub Beyin evlâd bırakmadan vefatı ve memleketinin, vasiyetnamesinde vâris olarak gösterdiği İkinci Murada, yani Osmanlı ülkesine iltihakı.

1429 Sadrazam Çandarlı İbrahim Paşanın, Şeyh Hacı Bayram Velînin ve din ulemasından «Emir Sultan» diye meşhur Buharalı Şemseddin Mehmedin vefatları. Hacı Bayram Veli Ankarada, Emîr Sultan Bursada medfundur.

1430 Selânikin Venedikliler elinden fethi.

1430 Yanyanın fethi.

1432 İstikbalin İstanbul fatihi olacak Şehzade Mehmedin doğumu.

1435 Karamanoğlu İbrahim Beyin Macar Kralı Sikizmond, Sırb Kralı Yorgi Brankoviç ve Eflâk Voyvodası Drakule ile gizli ittifakı; Osmanlı topraklarına hücumu, mağlûbiyeti, firarı, aman dilemesi, affedilmesi.

1435 Sırp Kralı Yorgi Brankoviç'in, güzelliği ile meşhur kızı Prenses Mara'yı İkinci Sultan Murada zevce olarak takdimi ve bu suretle Osmanlı devletine dehaleti; bir müddet sonra Eflâk Voyvodası Drakule'nin aman dilemesi ve dehaleti.

1437 Evrenosoğlu Ali Beyin kumandasında Macaristan akını. Türk akıncılarının ilk defa olarak Transilvanyaya kadar ilerlemesi.

1438 Büyük mütefekkir ve edib Sinan Paşanın vefatı.

1439 Sırbistan payitahtı Semendirenin fethi.

1442 Transilvanya Prensi ve Macar Ordusu Başkumandanı Hunyadi Yanoş'un, Mezid Bey kumandasında Transilvanyaya giren Türk akıncılarını Hermanstad önünde mağlûb etmesi. 25.000 akıncıdan yirmi bininin, Mezid Beyle beraber şehid düşmesi. Türk başlarından kuleler yaptıran bu Macar kumandanının büyük bir şöhret kazanması ve kendisine bir halâskâr olarak bakılması. Hunyadi'nin aynı yıl içinde Şahabeddin Paşa kumandasındaki diğer bir Türk ordusuna karşı ikinci bir zaferi; Türklere karşı yeni bir Haçlı seferinin hazırlanması.

1443 Hunyadi Yanoş'un Türklere karşı Niş ve İzladi muzafferiyetleri.

1444 İkinci Murad karşısında Kunoviça muharebesinde geri çekilmeğe mecbur olması.

1444 Hunyadi'nin muvaffakıyeti karşısında Karamanoğlu İbrahim Beyin tekrar baş kaldırması, mağlûbiyeti ve affı.

1444 Macaristan ile on sene için Szegedin sulh muahedesinin imzası. Semendire, Sırb Kralı Yorgi Brankoviç'e iade edildi. Bu muahedenin iki taraflı tasdikinde İkinci Sultan Murad Kur'anı Kerim ve Macar Kralı Lâdislâs İncil üzerine yemin ettiler.

1444 İkinci Sultan Muradın padişahlığı henüz 12 yaşında bulunan oğlu Şehzade Mehmede bırakarak tahtından çekilmesi ve Manisaya gitmesi.

1444 Sultan Muradın tahttan çekilmesi ve Osmanlı tahtına bir çocuğun geçmesi üzerine Macar Kralı Lâdislâsın Szegedin sulhunu bozması ve Osmanlı - Macar Harbinin başlaması; çocuk Sultan Mehmed tarafından babası Sultan Muradın Türk Ordusu başına daveti; Sultan Muradın Türk tarihine altın harflerle yazılan Varna zaferi.

1445 Çocuk Sultan Mehmedin tahttan çekilmesi, İkinci Sultan Muradın ikinci saltanat devrinin başlaması.

1446 Sultan Muradın Mora seferi ve Mora Despotunun haraca bağlanması.

1447 Arnavudlukta İskender Bey Kastrioti'nin isyanı ve bu âsi Prensin ilk muvaffakıyetleri.

1448 Arnavudluk gailesinden istifade etmek isteyen Macar Başkumandanı ve Kral Naibi Hunyadi Yanoş'un Türklere karşı intikam harbine hazırlanması (harb meydanında başı kesilen Lâdislâs'ın yerine küçük oğlu Dördüncü Lâdislâs Kral ilân edilmiş ve Hünyadi bu çocuğun Naibi olmuştur), hücumu ve Sultan Muradın karşısında Kosova sahrasında ağır mağlûbiyete uğraması. Bu zafer tarihimize İkinci Kosova meydan muharebesi diye geçmiştir.

1449 Arnavudlukta âsi İskender Beye karşı şiddetli tenkil hareketine girişilmesi.

1450 İskender Beyin karargâhı yerinde Kroya = Akçahisarın muhasarası.

1451 İkinci Sultan Muradın bir felç darbesile Edirnede vefatı; na'şının Bursaya nakledilerek Bursada yaptırttığı büyük caminin yanındaki türbesine defni. İkinci Sultan Mehmedin İkinci cülûsu.

VARNA MUHAREBESİ

Mürekkebi kurumadan bozulan sulh muahedesi ve yeminini bozan bir kralın başı

İkinci Sultan Murad ile Macar Kralı Üçüncü Lâdislas, on sene için imzalanan Szegedin sulh muahedesini tasdik ederlerken, Türk Padişahı Kur'anı Kerim, Macar Kralı da İncil üzerine yemin etmişlerdi. Muahedenin imzasından sonra çok yorgun bulunan İkinci Sultan Murad padişahlığı küçük oğluna bırakarak Manisa sarayına çekilmişti. Macar kumandanı Hünyadi Yanoş'un kazandığı bir kaç zaferi, Türkleri Avrupa topraklarından atma zamanının gelmiş olduğuna bir işaret zanneden bazı dar görüşlü kimseler, bunların arasında Macaristanda büyük bir nüfuz sahibi olan Papanın bu memleketteki mümessili Kardinal Çezarini, Kral Lâdislâs'ı Türklere karşı yeni bir hücuma geçirmek için teşvike başladı. Hıristiyanların Müslümanlara karşı verdikleri yeminlerde durmak mecburiyetinde olmadıklarına dair bir kilise beyannamesi çıkardı ve Kral Lâdislas'ın İncil üzerine verdiği yemini feshetti. Papalık donanması da 70 kadırgadan mürekkeb büyük bir Kuvvet halinde Ege denizine girdi. Bu donanma Çanakkale boğazını tutacak, İstanbul İmparatoru da yardım edecekti.

Macar kumandanı Hünyadi Yanoş'da kazandığı muvaffakiyetin sar hoşu idi. Papanın mümessili Çezarini süratle bir Haçlı kuvveti topladı, İtalyan, Alman, Leh, Çek, Sırp ve Ulah cengâverleri Macar ordusuna katılmak için koştular. Sırb Kralı Yorgi Brankoviç ile Eflâk voyvodası Drakule yeni ümidlerle kılıçlarını Lâdislâs'ın emrine verdiler. Haçlılar Türk topraklarına girdiler ve Bulgaristan arazisinde Varnaya doğru geçtikleri yerleri tahrib ederek ilerlemeğe başladılar. Papalık ve Bizans donanmaları da Çanakkale boğazını tuttu. Küçük Sultan Mehmed tarafından Türk ordusunun kumandasını almak üzere davet edilen Sultan Murad ilgar ile Anadoluhisarına geldi ve Büyük Yıldırımın yapturttığı bu kaleye dayanarak Rumeline geçti ve Edirnede Türk ordusunun kumandasını eline aldı. Türk ordusile Haçlılar Varna ovasında karşılaştılar; 10 kasım 1444 bir salı günü sabahıydı, harb derhal başladı.

Macar serdarı Hünyadi Yanoş Türk sol yanına saldırdı ve Türkleri çekilmeğe mecbur etti; Ulahlar da Türk ordusunun sağ yanını bozdular; harb meydanında Türk ordusunun merkezi kalmıştı; 12 yaşındaki küçük padişah Sultan Mehmed, babası ve Başkumandan Sultan Murad, Sadrazam Halil Paşa, yeniçerilerden mürekkeb bu merkez kısmında idi. Küçük padişah ile babasının yerlerinden kıpırdatılamadığını gören sağ ve sol yanlarda geriden yetişen takviye kuvvetlerile bir canlanma oldu. Hünyadi'nin ve voyvoda Drakula'nın muvaffakıyetlerini gören Macar Kralı Lâdislâs da ağır şövalyelerile Türk ordusunun merkezine hücum etti; fakat kendisi de dahil Macarlar hemen bir kıskac içine alındı, Kralın bindiği atın bacakları balta ile doğranarak Lâdislâs yere yıkıldı. O sırada, Koca Hızır isminde bir yeniçeri neferi, savurduğu pala ile bir çırpıda Kralın başını gövdesinden ayırdı. Kesik baş hemen bir mızrağa saplandı ve başın yanına da mürekkebi kurumamış Szegedin muahedesinin Türklerdeki Macarca nüshası asıldı. Lâdislâs'ın kesik başı ile yemini ayak altına alınmış sulh muahedesini bir Türk mızrağının ucunda gören düşman ordusunda o anda korkunç bir bozgun başladı. Kardinal Çezarini'nin cesedi de harb meydanında kalan binlerce düşman ölüsü arasında idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir Ansiklopedi

On dördüncü asır Türk âlimlerinden Rükniddin Ahmed, Kazvinli Zekeriyyânın «Acâyibül Mahlûkat» adındaki eserini Çelebi Sultan Mehmed zamanında arabcadan türkçeye tercüme etmiş ve bu padişaha ithaf ve takdim etmişti. Bu eser, hey'et, coğrafya, tıb, nebatlar ve madenler, ilâçlardan, meşhur şehir ve kasabalardan bahseden, o asra göre çok muteber bir nevi ansiklopedi idi.

CEVÂHİRNÂME

İkinci Murad zamanında Seyyid oğlu Mustafa mücevherlerin çeşidlerinden ve hassalarından bahseden kıymetli bir eser telif etti. O zaman garb kütübhaneleri bu çeşid eserlerden mahrum bulunuyordu.

MARA SULTAN

Sırbistan Kralı Yorgi Brankoviç'in kızı Prenses Mara, İkinci Sultan Murada gelin geldiği zaman, Miladın 1435 yılında, henüz on dört yaşında bir gül koncasıydı. Babası, Padişahın aleyhinde siyasî entrikalar çevirmiş, Macar Kralı ve Karamanoğlu ile birlik olmuş, fakat Sultan Murad Macar Kralını bozguna uğratınca aman dilemiş, 50.000 altın haraç vererek kızını padişaha takdim etmişti. O asrın müverrihlerinden Derviş Ahmed Âşıkînin ağziyle nakledelim:

«Sırp Kralı elçiler gönderdi, elçilerle mübalâğa armağanlar gönderdi ve etti kim:

— Kızımın cihazı tamam oldu, adam gönderin, cariyenizi alın!. dedi.

Paşalar hünkâra:

— Almak gerek Sultanım!. dediler.

Hünkâr dahi:

— Tedarik ne ise görün!, dedi.

«Üsküpten İshak Beyin hatununu gönderdiler. Sırp Kralı kâfir beylerinin hatunlarını karşı gönderdi. Çok konukluklar ettiler. Gayet iyi tazim ile Semendire'ye getirdiler. Kızın cihazının hesabını yazmışlar, defterini verdiler. Kral:

— Ben cihazı kızıma vermedim, hünkâra verdim, dilerse bu cariyesine versin, dilerse gayri cariyesine versin! dedi.

Velhasıl kızı alıp Edirneye getirdiler.. Hünkâr düğün yapmadı:

— Bir sipahinin kızına düğün ne gerek!. dedi.

Bu küçük Prenses, istikbalin Fatih Sultan Mehmedine üvey ana olarak gelmişti. Bir müddet Edirne sarayında oturdu, sonra Bursa sarayına gönderildi.

yatını sonuna kadar çıkarmamağa

Türk tarihinde mütedeyyin, lûtufkâr, âdil, metin, cesur ve şerefli, vücud yapısı ve yüzü ile güzel adam Sultan Murad, Mara Sultanın vicdanına müdahale etmemiş, ısrar edilmeyince o da İslâmiyeti kabul etmemişti. Tam on iki sene bir Müslüman hükümdarın sarayında müteassıb bir ortodoks olarak yaşamıştı; kocasına da sonsuz bir hürmet ve derin bir aşkla bağlanmıştı.

1451 de Gazi Sultan Murad öldü. Mara'nın üvey oğlu Sultan Mehmed virmi bir yaşında tahta oturdu. Mara Sultan, genç padişahtan memleketine iadesini istedi. Sevgili kocasının ölümünden sonra hayatının etliği siyah matem esvabiyle Sırbistan yolunu tuttu; henüz yirmi altı yaşında genç bir duldu. Beşta Bizans İmparatoru Konstantin gelmek üzere ondan fazla hıristiyan hükümdarlarının izdivaç teklifini şiddetle reddetti, bir manastıra kapanarak rahibe oldu. Fatih Sultan Mehmede gelince, üvey anasına, bu gayası hürmet kadına hiç kimseye muhtac olmıyacak miktarda yardımlarda bulundu.

Mara Sultan, yedi sene sonra bir aile faciasile karşılaştı: Behem Yorgi ölmüş, Gregovar, Etiyen ve Lâzar isminde üç oğul bırakmıştı. Gregovar ve Etiyen âmâ idiler, Lâzar ise hunhar bir ruh taşıyordu. Kral olur olmaz ilk işi anası Kraliçe İrene'i, amcası Toma ile kör kardeşlerini ve Mara Sultanı bir kaleye kapatmak oldu. Anasını zehirletti. Ölüm sırası öbür bahtsızlarındı. Fakat Fatih Mehmed necib bir müdahalede bulundu; Sırp Kralına emir yerinde bir ferman göndererek üvey anasını resmen istedi. Kör Gregoar ile Toma amcayı Mara'nın kız kardeşi Prenses Katerina'yı ise gizlice kaçırttı. Brankoviç ailesinin bu son erkânın Aynaroz civarında İstrimon nehir kenarında Yasovo'da büyük bir manastıra yerleştirdi. Mara Sultan ölünceye kadar burada kaldı. Fatihin âlicenabane yardımları sayesinde bir yoksul çocuklar yurdu kurdu. Elem ve ıztırablarının tesellisini su sesi ile çocuk cıvıltılarında bul[illegible]

Levent Şahverdi Arşivi

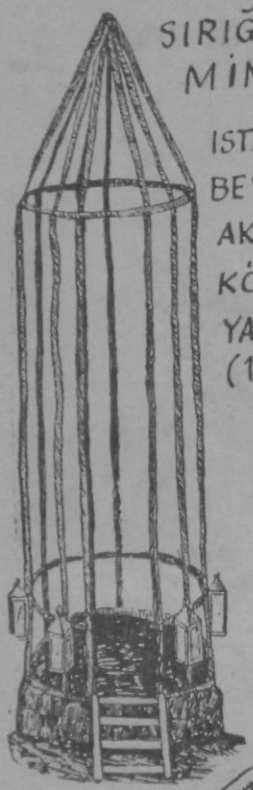
Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

ATEŞ MEHMED PAŞA KÖPRÜSÜ

İSTANBULDA EMİNÖNÜ-KARAKÖY ARASINDA ŞU SIRA İLE 4 DEFA KÖPRÜ KURULDU: 1) AHŞAB SULTAN MECİD KÖPRÜSÜ 1845-1862. 2) AHŞAP ATEŞ MEMED PAŞA KÖPRÜSÜ 1862-1875. 3) DEMİR ABDÜLÂZİZ KÖPRÜSÜ 1875-1911. 4) BUGÜNKÜ DEMİR MEŞRUTİYET KÖPRÜSÜ, 1911 DENBERİ 42 SENELİK ÖMÜR İLE REKOR KIRDI. ATEŞ MEHMED PAŞA İKİNCİ KÖPRÜNÜN PLÂNINI ÇİZMİŞ BİR AMİRALİMİZDİR

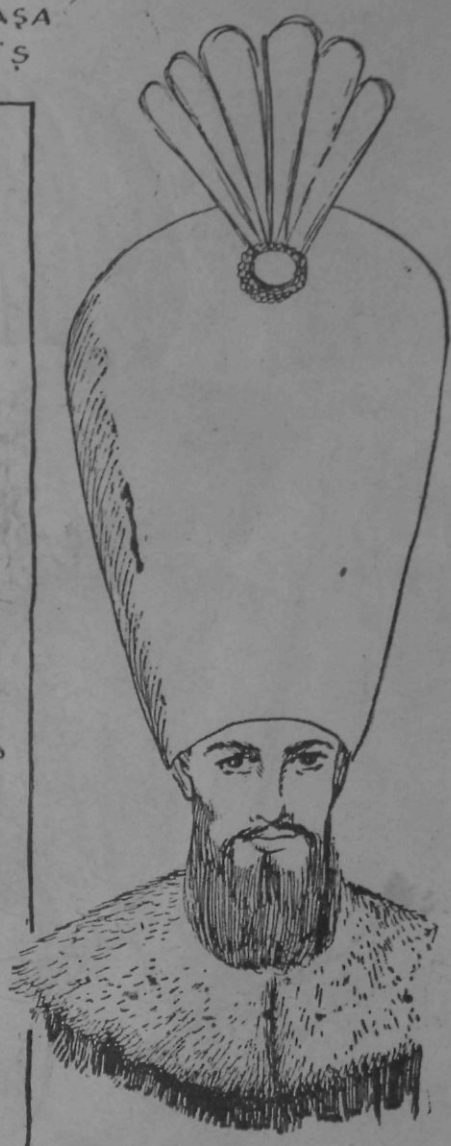
FASULYE SIRIĞINDAN MİNÂRE

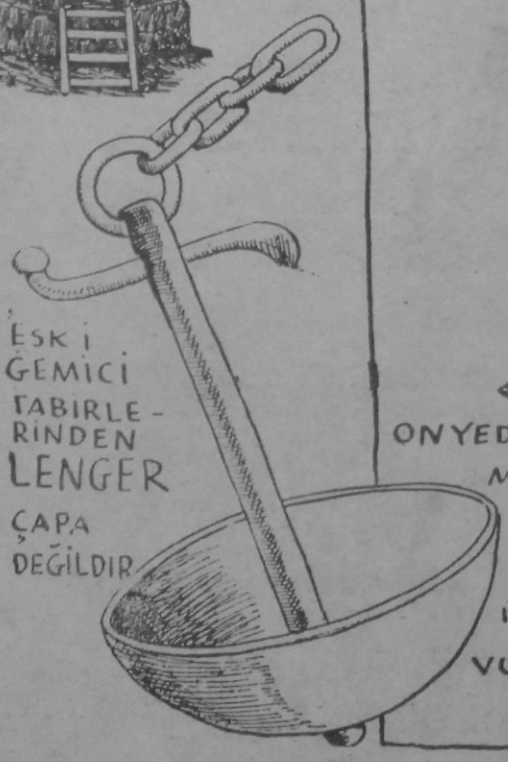
İSTANBULDA BEYKOZDA AKBABA KÖYÜNDE YAPILMIŞTI (1946)

ONYEDİNCİ ASIRDA BOSNADA MÜDHİŞ BİR HAYDUD OLAN İBRAHİM VOYVODA ASLINDA 18 YAŞINDA RABİA İSMİNDE BİR KIZDI. ÇENGELE VURULARAK İŞKENCE İLE İDAM EDİLDİ

BİR DELİ OLAN BİRİNCİ MUSTAFA HEYBETLİ GÖRÜNMEK İÇİN BAŞINA TAŞIYAMAYACAĞI KADAR BÜYÜK BİR KAVUK GİYERDİ

ESKİ GEMİCİ TABİRLERİNDEN LENGER ÇAPA DEĞİLDİR

Levent Şahverdi Arşivi

OSMANLI ŞEHZÂDESİ

Herhalde masallardaki şehzadeler değildir; Birinci Sultan Ahmede kadar, Osmanlı Şehzadeleri ancak padişah babalarının zamanında gün görürler, bir prensin tadabileceği dünya lezzetleri ile mesud olurlardı; babanın ölümü ve büyük kardeşin tahta oturması ile devlet selâmeti için vücudlarının ortadan kaldırılmasına şeriat cevaz verir ve idam olunurlardı. Birinci Ahmed, saltanat veraseti an'anesini değiştirince, Osmanlı şhzadeleri de cellâd pençesinden kurtuldular, buna mukabil hürriyetten mahrum oldular; padişah babaları öldü veya tahttan indirildi mi, sarayda bir odaya hapsedilirler.. ve mahpeselerinde hükümdarlık sırasının kendilerine gelmesini hüzün ve elem içinde beklerlerdi. Birinci Ahmedden sonra da iki oğlu, Genc Osman la Dördüncü Murad, nevcivanlık çağlarını dört duvar arasında çürüten kardeşlerini cellâda vermekte tereddüd etmemişlerdi. Osmanlı şehzadelerinin hürriyetten mahrum bu hazin hayatı 1908 Meşrutiyetine kadar devam etti.

Bir hanedan an'anesi olarak şehzadelerin tahsil ve terbiyesine daima itina edilmiştir. Her devrin en güzide, şayanı itimad simaları şehzadelere hususî muallim olarak vazifelendirilmiş, seçilen hattatlar yazı öğretmiş, musikiye heves edenlere güzide ustalar bulunmuş ve prens bülûğ çağına girince mahpesine iki üç tane de hasnâ ve müstesnâ cariye konmuştur.

Evvelâ Osman Gaziden Birinci Sultan Ahmede kadar devam eden ilk devre şöyle bir göz atalım: Bu devirde, padişahlar tahta oturunca kardeşlerile kardeş çocuklarının vücudlarını ortadan kaldırdığı için, arkasında yalnız birbirlerini yiyecek oğullar bırakmıştır.

Bu devirde şehzadelere, padişah babalarının hayatında Anadoluda bir valilik verilirdi şehzadelere ayrılan valilikler de Amasya, Karaman ve Manisa valilikleriydi. Eğer varsa, şehzadenin oğulları da birer valiliğe veya birer sancak beyliğine tayin olunurdu. Meselâ İkinci Bayezidin oğullarından Şehinşah Karaman Valisi, Şehinşahın oğlu Mehmed Niğde sancak beyi; Şehzade Selim Trabzon Valisi, Selimin oğlu Süleyman, Kırımda Kefe Valisi idi. Şehzadelerin ve oğullarının yanına, yukarıda da kaydettiğimiz gibi devrin en seçkin simaları muallim ve mürebbi olarak verilirdi. Meselâ Fatih Sultan Mehmed Manisa Valiliğine gönderilirken devrin en namlı âlim ve şairi Molla Hüsrev Mehmed muallim ve mürebbi olarak şehzadeye refakat etmiş, Zaganos Paşa da küçük prensin askerlik hocalığı vazifesini almıştı.

Şehzadeler, vali veya sancak beyi olarak bulundukları yerde muhakkak ki muhteşem bir hayat sürerlerdi... Av, başlıca eğlenceleriydi; bilhassa yüzlerce kişilik maiyetle sürgün avlarına çıkarlardı. Çoğu ulemayı, şuarayı himaye ederler, genclik hevesile ihsanlarını bahş kalenderî ettiklerinden şehzadelerin saraylarında her türlü sanat ve hüner erbabı toplanırdı. Ve dolayısile şehzadeler her biri ayrı değer taşıyan bu kimselerden bir hisse kaparak fikren yükselirlerdi. Nihayet padişah baba ölünce.. tahtın varisi şehzade, hayatına yeni bir ihtişam kapısı açarken kardeşlerinin ocağına kül serpilirdi.

Biraz da âlimler üzerinde dolaşalım:

Osman Gazinin büyük oğlu Şehzade Alâeddin Paşa, saltanat hakkından feragat etti, padişahlığı küçük kardeşi Orhana bırakarak onun ehliyetli, liyakatli bir veziri oldu.

Murad Hüdavendigârın büyük oğlu Yakub Çelebi tahtın meşru vârisi iken, babası Kosova sahrasında şehid düşünce küçük kardeşinin tarafları devlet erkânı tarafından harb meydanında boğduruldu.

Yıldırım Bayezidin oğulları, Timur istilâsından sonraki hercümerc içinde kanlı bir saltanat mücadelesine giriştiler. Şehzade Kasım ve Mustafa Ankara muharebesinde kaybolmuşlardı ki, bunlardan Mustafa bilâhara sahneye çıkacak ve kendisine haksız olarak «Düzmece Mustafa» lâkabı verilecektir. Bu prenslerin mücadelesi bu eserin kronoloji kısmında kaydedilmiştir.

İkinci Murad, meydana çıkan amcası Şehzade Mustafa (Düzmece) yi ortadan kaldırdı; şehzade Edirnede, yalınayak, baş açık hakaretlerle sürüklenerek asıldı; gene İkinci Murad, lalalarının ilgalile isyan eden

Avda bir Osmanlı Şehzadesi

(1453 yılının İstanbul Fatihi Şehzade Mehmed)

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı şehzadesi günlük ve merasim kıyafetlerile

Fatih Sultan Mehmed

İstanbul fatihi; büyük şehrin fethi ile bir cihan İmparatorluğunun temelini kuran ve cihan tarihinin akışını değiştiren büyük Türk padişahı ve serdarı Sultan Mehmed 1432 yılı mayısının 29 - 30 uncu gecesi bir pazar gününün seher vaktinde Edirnede doğdu.

Babası uyanıkmış, Kur'an okuyormuş, Sureti Muhammedi bitirmek, sureti Fethe başlamak üzere imiş, bir oğlu dünyaya geldiği müjdesini vermişler, o zaman henüz yirmi yedi yaşında bulunan Sultan Muradın gözleri sevinç yaşlarile dolmuş ve:

— Revza-i Muradda bir gül-i Muhammedi açtı, demiş.

Sultan Mehmedin doğumundan evvel bir takım semavî hâdiseler olmuş, bunlar o zaman, istikbalde fevkalâde hâdiselerin kahramanı olacak bir insanın doğacağına alâmet sayılmış:

Güneş tutulmuş, fecri şimaliler görünmüş. Beş gök kubbesinde, kuyruğu doğu ufkunun üstünde muazzam bir süpürge halinde muhteşem bir kuyruklu yıldız doğmuş, ve bir hafta sema'yı teryin eylemiş... O yıl ve ertesi yıl doğan çocukların çoğu erkekmiş, koyunlar, keçiler ikiz yavrulamışlar, tarlalarda başaklar dolgun olmuş, bahçelerde ağaçlar nakil gibi meyva ile donanmış.

İkinci Sultan Murad 1444 yılında Macarlarla on sene sulh için Szegedin muahedesini imzaladıktan sonra Osmanlı tahtını henüz on iki yaşında bulunan oğlu Mehmede bırakmış ve «sağlığımda oğlumun padişahlığını göreyim!.» demişti.

On iki yaşındaki bir çocuğun şahsiyeti hakkında hiç bir şey söylenemez; vücud yapısı ve yüzünün çizgileri dahi değişme çağındadır. Çocuk tahta oturtulmak üzere Manisadan çağırıldığı zaman: «Şehzadenin aklı fikri zevk ve safada ve saydü şikârda imiş... Hocası Molla Gürani sopa ile ve gücile okuturmuş. Uslu sözü dinlemezmiş» diyenler oldu. Şehzadeye güvenenler de vardı: «O haller küçüklük iken idi, geldi geçti... Arabca, farsça ve hattâ frenkçe ve Yunanî tekellüm eyler ve gece ile gündüz ilimle meşgul olur...» deniliyordu.

Bu saltanat tebeddülünü Macarlar fırsat bildi ve Macar Kralı yeminini bozarak bir Haçlı ordusu başında Türk topraklarına saldırdı. Türk devlet erkânı da harbin ve devletin mukadderatını on iki yaşındaki bir çocuğun eline bırakamazdı; padişah Manisada istirahate çekilmiş olan babasını ordusunun başına davet etti: Sultan Mehmedin davetnamesi tarihî edebiyatımıza mal olmuştur. Çocuk padişah, hükümdarlığını bir tecrübe mahiyetinde görerek büyük tehlike karşısında babasına: «Padişah iseniz, geliniz.. Padişah isem, fermanımdır, geliniz ve ordularımızın başına geçiniz...» demişti.

Yemin bozanlar, Varna sahrasında kahkarî bozguna uğradılar. Harbin en dehşetli ânında çocuk Sultan Mehmed babasının yanında yaşından umulmıyan cesaret ve metaneti göstermişti. Varna meydan muharebesi İstanbul fatihinin kılıcına ilk kılağıyı veren çetin tecrübedir; fakat çocuk, vakarına, cesaretine, metanetine rağmen Türk askerinin gözünü dolduramamıştı. Zafer dönüşünde Edirnede Buçuktepe vak'ası oldu. Asker Sultan Mehmedi istemedi, Varnanın galib kumandanı osmanlı tahtına davet etti. Padişahlıktan şehzadeliğe dönen Sultan Mehmed, melûl ve mahzun Manisa yolunu tuttu. Yolda yeni hocası ve mürebbisi Molla Hüsrev Mehmed tarafından teselli edildi:

Cihan bağında şâdan ol hemişe,
Melûl olma bu bir kaç günlük işe...

Sultan Mehmed, padişahlık için yedi yıl daha bekledi. Babası 1451 de öldü. Ölümünden az evvel kazandığı ikinci Kosova zaferi ile oğluna pek sağlam bir taht bırakıyordu. Sultan Mehmed de on dokuz yaşına basmıştı.

Babasının ölümünde on dokuz yaşındaydı; tahta çıkar çıkmaz ilk ve tek işi İstanbul muhasarasına hazırlanmak oldu. Sağlam ve mükemmel bir tahsil ve terbiye ile yetiştirilmişti. Cihanı kavrıyan ve uzağı gören cevval bir zekâya sahibdi. Zamanına göre eski ve yeni ilimlere tam bir vukufu onu harikulâdeliğe doğru götürmüştü. İhmal nedir bilmez, maksadlarına dosdoğru koşardı. Hükümdar olduğunun tezine huzuruna çıkan bir Bizans elçisine: «Kudretimin başarmağa yettiği şeyler sizin muhayyilenizin hududları ötesindedir!.» diyen Sultan Mehmed geceli gündüzlü bir buçuk sene içinde 400 parça küçük gemiden mürekkeb bir donanma ve dünyanın en mükemmel ve büyük top dökümhanesini kurdu ve yeryüzünün en sağlam kale duvarları olan İstanbul surlarını elli üç gün içinde delik deşik edecek meşhur toplarını döktürdü. Boğaziçinde Yıldırım Bayezidin Güzelce Hisarı karşısında Boğazkesen adını verdiği Rumelihisarı bitmek üzere iken Bizans İmparatoruna harb ilân etti. Muhasaranın ilk gününden Türk askerleri şehre kılıçla girinceye kadar İstanbul cenginı bizzat idare etti; ve şehri 1453 yılı mayısının 29 uncu salı günü fethetti. İstanbula beyaz bir at üzerinde giren yirmi bir yaşındaki nevcivan hükümdarın portresini muasırları şöyle tasvir ederler:

Tığ gibi bir delikanlıydı; orta boylu, iri kemikli, pençeli; teni beyaz, saçları ve gözleri kara, bakışları temiz, merdâne, alnı geniş, ağzı büyük ve dudakları etlice, kırmızıydı; ve doğan burunlu idi; bu iri, kemerli burun dudağının üstüne bir kartal gagası gibi inmiş, sonsuz bir azmin, iradenin, kudretin ve ihtişamın damgası gibiydi. Taze yüzünü yeni bırakılmış kara bir sakal ve bir karanfil bıyık süslüyordu.

Hükümdarlığı 1481 yılına kadar otuz sene sürdü; bu otuz yıl Anadoluda, Akdenizde ve Rumelinde bir İmparatorluğun kurulması için yapılması gereken muharebelerle doludur. Büyük serdar, aynı zamanda büyük bir ilim ve sanat hâmisi oldu; ve taht şehri İstanbul, İslâm âleminin en muazzam bir fikir merkezi oldu. Samimî bir dindar, fakat Venedikli ressam Bellini'ye portresini yaptıracak kadar hür bir vicdana sahibdi. Fatih Sultan Mehmedin, Sadrazam Karamanî Mehmed Paşanın telkinlerile büyük oğlu ve veliahdi Şehzade Bayezidin saltanat hakkını iptal ederek küçük oğlu Cemi veliahd ilân edeceği sezildi; ve Fatih, Bayezide sadık bir hizip tarafından çok ustaca hazırlanmış bir suikasde kurban oldu; hedefi meçhul kalmış son seferine çıktığı zaman Gebze civarında Sultan Çayırında kurulan Otağında zehirlenerek öldürüldü.

Sadrazam Mehmed Paşa Fatihin ölümünü gizlemiş, bir gizli ulak ile Karamanda bulunan Sultan Cemi İstanbula çağırmıştı; fakat bu mektub ve ulak Anadolu Beylerbeyisi Sinan Paşanın eline düşerek yok edilmişlerdi. Garibdir ki İstanbul muhafızı bulunan Şehzade Bayezid tarafları İshak Paşa da Keklik Mustafa isminde bir taht davetçisini Amasyaya yollamış bulunuyordu. Fatihin öleceğinden haberi varmış gibi... Ve bu adam zamanında Veliahd Şehzadeye kavuşmuştu.

Mehmed Paşa, büyük padişahın naşını araba içinde gizlice İstanbula getirirken orduya yaptığı tebliğde askerin ordugâhtan ayrılmasını şiddetle menetmiş ve biraz rahatsız olan Sultan Mehmedin İstanbula kadar dönüp geleceğini bildirmişti. Fakat ölüm haberi derhal şüyu bulmuştu. Bunu İstanbulda bir askerî ihtilâl takib etmiş, Sadrazam Mehmed Paşa yeniçeriler tarafından parçalanmıştı. İhtilâle evvelâ

---

küçük kardeşi Şehzade Mustafayı iznikte ele geçirdi, yavrucuk alelacele bir incir ağacına asıldı; bu hazin sahneyi Âşık Paşa zade bir kaç satırla pek canlı tasvir ediyor:

«Sultan Muradın paşaları, Mustafanın lalası Şarabdar İlyasa adam gönderdiler, Hünkâr sana Anadolu Beylerbeyliğini verdi, beratını da gönderdi, cehd eyle, biz varıncaya kadar oğlanı eğle, dediler. Şarabdar İlyas, Mustafayı tuttu, kucağına aldı. At üzerinde Mustafa eder:

— Hey lala!. Beni niçin tutarsın? der. Hain İlyas eder: —Kardaşına iletirim, der. Mustafa eder: — Beni kardaşıma iletmekim, bana kardaşım kıyar! der. Şarabdar İlyas sakin oldu. Aldı götürdü. Kardaşı dahi Mustafayı cellâda buyurdu, Cellâd buyuruğu yerine getirdi. Şarabdar İlyas soranlara eder.—Sûretâ ben günahkâr oldum. Ama bu ikisi sağ olsa vilâyette zarar olurdu. Hem ben efendime yaramaz iş etmedim.. Bu dünyanın mürdarına bulaşmadan şehid ettirdim, cemi âlem rahat oldu!!».

Fatih Sultan Mehmed, tanzim ettirdiği Kanunnamei Âli Osmana koyduğu bir madde ile kardeş katline âdeta şer'î bir cevaz verdi. İlk büyük kardeş ve kardeş oğulları katliâmını da Yavuz Selim yaptı; büyük hükümdar, oturduğu tahtın emniyeti ve devletin selâmeti için kendi biricik oğlu müstesna hanedanın bütün erkeklerini yok etti: Kardeşi Şehinşahın oğlu Şehzade Mehmed, kardeşi Şehzade Ahmed ve Ahmedin oğulları Şehzade Murad, Şehzade Alâeddin ve Şehzade Osman, kardeşi Âlemşahın oğlu Şehzade Osman, kardeşi Şehzade Korkud, yani yedi prens vak'anüvis tâbirile, Yavuz Selimin elinden câmı şehadeti nûş ettiler.

Kanunî Süleymanın kardeşleri yoktu; kendisini Hurrem Sultanın aşk zincirine bağladıktan sonra haşmetli hâtırasını kendi oğulları şehzadelerin kanile lekeledi. Saltanatının ilk on beş yılında, kendisi de Dalmaçyalı bir prens olan Frenk İbrahim Paşanın himmetile bir Cihan İmparatorluğunun veliahdine layık çok itinalı ve sağlam bir tahsil ve terbiye ile yetiştirilen büyük oğlu Şehzade Mustafayı, bir kadın parmağının çevirdiği entrikaya âlet olarak cellâd pençesine verdi; Nahcivan seferine çıkan padişah babasını eyaleti askeri ile Karaman Ereğlisinde karşılayan ve Otağı Hümayuna el öpmek üzere giren kırk yaşındaki Şehzade içerde babasının yerine kendisini bekleyen cellâdları buldu. Asrın içli şairlerinden Taşlıcalı Yahya Beyin «Sultan Mustafa mersiyesi» Türk Divan Edebiyatının şaheserlerindendir:

Meded, meded, bu cihanın yıkıldı bir yânı
Ecel celâlileri aldı Mustafa Hânı
Tulundu mihri cemâli, bozuldu erkânı!
Vebâle koydular âl ile Âli Osmanı
Yalancının kuru bühtânı, buğzi pinhânı,
Akıtdı yâşımızı, yaktı nârı hicrânı!
Nolaydı görmeyeydi bu mâcerâyi gözüm!
Yazıklar ama revâ görmedi burâyı gözüm!
.....

Çok uzun mersiye, şehzadenin katlinde Hurrem'in damadı Sadrazam Rüstem Paşayı açıkça cinayetle itham eder. Bu cinayeti Şehzade Bayezid ile oğullarının felâketi takib etti.

Gene saray entrikalarile babasına âsî gibi gösterilen bu şehzadenin üzerine bir ordu gönderildi; Şehzade Bayezid beş oğlu ile İrana iltica etti, bu yabancı memlekete elçiler gidip geldi ve nihayet Kanuninin ağır basan nüfuzu ile Bayazid ve beş oğlu İsfahanda boğuldular, naşları Sivasa getirilip defnedildi. Kanuninin iki sevgili şehzadesi, Mehmed ile Cihangir de ecellerile ölünce Osmanlı tahtı İkinci Selime rakibsiz kaldı.

Üçüncü Sultan Murad altı kardeşin büyüğü idi, tahta çıkar çıkmaz beş küçük kardeşinin cenaze namazlarını kıldırttı.

Üçüncü Sultan Mehmed yirmi erkek kardeşin en büyüğü idi; kendisi tahta otururken öbür on dokuz şehzadeyi cellâdlar boğuyordu. Dört yetişkin genclerdi, bir kısmı anaların memelerinden çekilip alınarak boğulmuştu. Üçüncü Muradın tabutunu bir turna katarı halinde on dokuz oğlunun tabutları takib etmişti. İçlerinde Şehzade Mustafa en büyükleriydi, babasının öldüğünü işidince şaşırmış, kanlı istikbalini bütün dehşetile görmüş ve bir kâğıd parçası üzerine şu hazin beyti yazmış:

Nâsiyemde kâtibi kudret ne yazdı bilmedim.
Âh kim bu gülşeni âlemde her gez gülmedim!.

Üçüncü Mehmed bu korkunç kanlı sahnenin kahramanı olmakla da kalmadı; alnına bir de evlâd katı lekesi vurdu; büyük oğlu Şehzade Mahmudu öldürttü: Güya Mahmudun anası bir şeyhe oğlunun bir an evvel tahta çıkması için bir tılsım yaptırtmış ve bu da ele geçmiş. Tabii şehzadenin cülûsu babasının ölümü demek olduğundan bir suikasd telâkki edilmiş, şehzadeyi ve anasını, şeyhi ve arada vasıta olanların hepsini boğmuşlar... Bir gün Birinci Sultan Ahmed Sadrazam Ferhad Paşaya anlatmış: «Kardeşim pek zeki, âteşin, hamiyetli şehzade idi... O zamanlar Anadoluda Celâlilerin tuğyan zamanı idi, babam çok üzülürdü, kardeşim de güya teselli vermek için: Beni serdar yap, Celâlilere karşı varayım; ihsan ile olmazsa kılıçla onları yola getirmek kolaydır!... derdi. Babam da bu sözlere çok kızardı. Kaç defa: Kardeşim padişahlarla böyle konuşulmaz, dedim.. Dinlemedi. Âkıbet bir de tılsım sözü çıktı. Kıydılar zavallıya..» demiş.

Birinci Ahmed veraset an'anesini değiştirerek Osmanlı sarayını zaman zaman bir şehzade salhanesi olmaktan kurtardı. Fakat bir kaç talihsiz prens mahpeste yaşadıkları halde başlarını kardeş gadrinden yine kurtaramadılar. Ahmedin oğlu Genc Osman Polonya seferine çıkarken kardeşi Şehzade Mehmedi boğdurttu. İdam fetvasını «defi'i dağ daği fitne» diye Rumeli Kadıaskeri Kemal Efendi verdi; haremde daha bir çok Şehzade vardı; bu Mehmedin günahı ne idi; vak'a tamamen karanlıktır. Vak'anüvis şu satırları yazıyor: «Şehzade Mehmed pek güzel bir çocuktu. Cellâdlar üzerine hücum ettiğinde: —Osman!. Allahtan dilerim ki ömrün ve devletin berbad olsun... ...Beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahi behremend olma!. diye bağırdı..» diyor. Mehmedin bedduası tuttu, az sonra Sultan Osman ağır hakaretlerle tahttan indirildi ve Yedikule zindanında feci bir şekilde öldürüldü.

Tarihimizde amansız bir müstebid olan Dördüncü Murad İrana karşı sefere çıkıp Revan kalesini fethedince, İstanbula gönderdiği fetihname ile beraber Bayezid ve Süleyman isminde iki kardeşinin de idam fermanını yolladı. Payitaht zafer şenlikleri içinde çalkanırken sarayda iki bahtsız şehzadenin son feryadları yükseliyordu. Gene bu hükümdar ikinci seferinden Bağdad fatihi olarak dönerken diğer kardeşi Şehzade Kasımı boğdurttu..

Dördüncü Muradın erkek evlâdı yoktu, ölümünde tahtı kardeşi İbrahime bıraktı. O da evlâddan mahrumdu, ağır sinir hastası idi, hattâ zürriyetten nasibi kesilmiş görünüyordu. Osmanlı hanedanı bir inkıraz tehlikesini Türk tababetinin hazaketi sayesinde atlattı.

Sultan Murad devrinden sonra Osmanlı hanedanı tarihinde kardeş ve evlâd katli vak'ası görülmez.

Osmanlı şehzadelerinin mahpeslerinde dahi tahsil ve terbiyelerine dikkat edildiğini söylemiştik. İkinci Abdülhamid zamanında bir ileri adım daha atılmıştı; Mektebi Harbiyede prensler için ayrı bir sınıf açılmıştı. Osmanlı şehzadeleri arasında Avrupada tahsile gönderilen ilk prens, Şehzade Abdülmecid Efendinin oğlu Ömer Faruk Efendi oldu. Meşrutiyetin ilânında Viyanaya giderek Tereziyanum Kolejine girdi. Birinci Cihan Harbinde de Bir iki şehzade Osmanlı Ordusunda zabit olarak hizmet gördüler.

Levent Şahverdi Arşivi

seyirci kalan payitaht muhafızı İshak Paşa, Sadrazamın ölümünden sonra vaziyete derhal hâkim olmuştu.

O devirde yaşamış olan müverrih Ahmed Âşıkî suikasdi pek açık yazıyor: «Padişahın ayağında zahmet vardı. Tabibler ittifak ettiler, avağından kan aldılar, zahmet ziyade oldu, sarâba fariğ verdiler, Allah rahmetine vardı». bunu bir manzume ile de tekrarlıyor:

Tabibler şerbeti kim verdi Hâna,
O Hân içti şerbeti kana kana,
Ciğerin doğradı şerbet o Hânın,
Benim dem zârî itti vâna vâna,
Didi niçün bana kıydı tabibler
Beyâdılar ciğeri, câm kana...

Bu *otuz yıl içinde, memleketlerine* ikisi imparatorluk olmak üzere büyüklü küçüklü on yedi devlet ilhak etmiş, iki yüzden fazla şehir fethetmişti.

Ölümü sırasında Gedik Ahmed Paşa, donanma ile Cenubî İtalyaya çıtmış, karaya asker çıkararak Otranto şehrini zaptetmiş bulunuyordu.

İstanbulda kendi adına nisbetle *yaptırdığı medreselerle* Fatih Sultan Mehmed bugün İstanbul Üniversitesinin de kurucusu sayılır. «Avnî» takma adı ile küçük bir divan teşkil eden şiirleri vardır. Asrının büyük bir şairi değildi, *fakat samimî, içli terennümleri vardır. Son* günlerine kadar içkiye iltifat etmişti; sofrasında balık ve deniz mahlûkatı daima bulunur, istakoz ve karidesi çok severdi. Güzellik karşısında kayıtsız, şerâbsız daima hayranlık duyduğunu, «aşk» ı her şeyin üstünde tuttuğunu, Galatalı bir frenk dilberi hakkında yazdığı gazel pek aydın gösterir:

Kevseri anmaz ol içtiği meyi nâbı içen
Mescide varmaz o vardığı kilisâyı gören...

Fakat hayatında, muhteşem şöhretine denk bir aşk ile bağlandığı bir sima bilinmiyor.

İslâm şeriatinin azamî iznini kullanmıştı, dört nikâhlı zevcesi vardı: Sitti Şah Hâtun, Gülbahar Hâtun, Gülşah Hâtun ve Gülçiçek Hâtun... Bayezid Gülbaharın ve Cem de Gülçiçeğin oğullarıydı.

Fatih Sultan Mehmedin türbesinin altında bir mahzen bulunduğu ve tahnit edilmiş na'şının veya momyasının burada bozulmamış bir halde durduğu hakkında bir rivayet vardır.

Fatih Sultan Mehmed Devrinin Kronolojisi

1451 Fatih Sultan Mehmedin cülûsu

1451 *Bizans İmparatoru, Mora* Despotu ve Sırp Kralı, Eflâk Voyvodası, Midilli Prensi, Sakızdaki Ceneviz Kolonisi, Galata *Cenevizlileri, rodos şövalyeleri, Ragusa Cumhuriyeti* ve Karaman Oğulları tarafından cülûs tebriklerile sulh muahedelerinin yenilenmesi.

1452 - 1453 Rumelihisarının yapılması

1453 İstanbulun muhasarası ve zaptı (tarihimizin bu şanlı *sahifeleri, İstanbul fethinin* beş yüzüncü fetih yılını kutlama vazifemiz olarak Cumhuriyet gazetesinde, Gene bu nâçiz muharririn kalemi ile bir *fevkâlâde* ilâve halinde ve «Türk İstanbul» adı altında neşredilmiştir. İstanbul fethinin kronolojisi Türk İstanbulda günlük takvim halinde tesbit edilmiştir.)

1453 Mora despotunun arzı ubudiyeti ve senelik tabiiyet vergisini 10.000 duka altınına çıkarması, Sırp Kralının arzı ubudiyeti ve senelik 12.000 duka altını tabiiyet vergisi taahhüdü. Sakızda Cenevizlilerin arzı ubudiyeti ve senelik 6000 duka altını tabiiyet vergisi taahhüdü, Limnideki Cenevizlilerin arzı ubudiyeti ve senelik 3000 duka altını tabiiyet vergisi taahhüdü. Trabzon Rum İmparatorunun arzı ubudiyeti ve senelik 2000 duka altını tabiiyet vergisi taahhüdü. Ragusa Cumhuriyetinin arzı ubudiyeti ve *senelik 3000 duka altını* tabiiyet vergisi taahhüdü.

1454 İstanbulda Bayezid'deki eski saray yapısının tamamlanması, Arnavudlukta Berat şehri ve havalisinin zaptı. Sırbistan seferi, Sırb Kralı Yorgi Brankoviç'in Macar Kralına dehaleti; Semendirenin fethi; Sırb Kralının sulh istemesi ve Sırbistanın tabiiyet vergisinin 12 bin dukadan 30.000 dukaya çıkarılması.

1455 Mora despotunun senelik taabiyet vergisinin 20.000 duka altınına çıkarılması, *Limni* Cenevizlilerinin senelik tabiiyet vergilerinin 6000 duka altınına çıkarılması.

1456 Enez Ceneviz kolonisi topraklarile Semadirek ve Taşoz adalarının fethi. Sakız Cenevizlilerinin arzı ubudiyet ve senelik tabiiyet vergilerinin 6000 dukadan 12.000 duka altınına çıkarılması. Boğdan Voyvodasının arzı ubudiyeti ve senelik 3000 duka tabiiyet vergisi ödeyeceği tasdikedildi.

1458 Mora seferi, Sırbistan fütuhatı. Moranın sahilindeki Venedik üssü Modonun tamamen fethi. İstanbulun kara surlarında Yedikulenin genişletilmesi.

1459 Eyüb camii ve türbesinin inşası. Büyük din bilgini Akşemseddinin ölümü.

1460 Eflâk Voyvodası Vlad'e karşı sefer. Tarihimizde «Kazıklı Voyvoda» diye anılan bu adamın, adamları tarafından kazığa geçirilmek suretile terkili. Bu suretle Türk tabiiyeti altına girmesi.

1461 Arnavudlukta Âsi İskender Beyle mücadele. Amasranın Cenevizliler elinden fethi.

1462 Komnenos Hanedanı elinden Trabzon Rum İmparatorluğunun baştan başa fethi ve ilhakı. Çandar Oğulları memleketinin Osmanlı ülkesine ilhakı. Midillinin fethi ve Çanakkale Boğazı kalelerinin inşası.

1463 Fatih camii ve külliyesinin temeli atılması. Bosnanın fethi, Hersegin Türk tabiiyetini kabulü. Venedikle harb (On altı yıl sürecektir).

1466 Kroya (Akçahisar) müstesna Arnavudluğun fethi.

1467 Anadoluda Konya ve Larendenin ilhakı, Arnavudlukta Kroya muhasarası; İskender Beyin ölümü.

1469 Yunanda Venedikliler elinden Atina ile Eğriboz adasının fethi. Anadoluda Ermenak, Aksaray ve İçelin ilhakı.

1471 Fatih camii yapısının tamamlanması. Anadoluda Alanyanın ilhakı.

1472 Anadoluda Silifke ve havalisinin ilhakı. İstanbulda Çinili Köşkün yapılması.

1473 Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Beye karşı Otlukbeli zaferi.

1474 Kırımda Kefe kalesinin fethi. Benli Giray Hanın Osmanlı devletine tâbi bir hükümdar olarak Kırım Hanlığı tahtına oturtulması. Fatih devrinin büyük vezirlerinden Sadrazam Mahmud Paşanın idamı.

1475 Boğdan seferi.

1476 Belgrad seferi ve muhasarası.

1477 Arnavudlukta Kroya (Akçahisar) nın fethi ve Arnavudluk ilhakının tamamlanması.

1478 Venedikle sulh. Venedik Türk fütuhatını tasdik etti ve 100.000 duka harb tazminatı verdi.

1479 Gürcistan seferi, Turul, Kuban, Anapa kalelerinin fethi.

1480 Herseğin ilhakı. Gedik Ahmed Paşanın İtalya seferi, Rodos seferi ve Rodos muhasarası.

1481 *Fatih Sultan Mehmedin ölümü*

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

ONDOKUZUNCU ASIR BAŞLARINDA İSTANBULLU KİBAR GENÇLER ARASINDA KÜLHÂNÎ BALDIRI ÇIPLAKLAR KILIK VE KIYAFETİ İLE DOLAŞMAK BİR MODA OLMUŞTU. BAŞLARINA ÜÇ ARŞIN ŞAL SARARLAR, BİR KALYONCU MİNTANI VE KISA DİZ ÇAĞŞIRI GİYERLER. KOLLAR SIVALI, BALDIRLAR ÇIPLAK, AYAKLAR YALIN; YALIN AYAKLARINA, PARMAK ENLERİNİ DIŞARDA BIRAKAN DAR YÜZLÜ KIRMIZI GALATA YEMENİSİ GİYERLER İDİ. KOLLARINA DA DÖVME İLE RESİMLER YAPTIRIRLARDI. BUNA «PIRPIRI KIYAFET» DENİRDİ.

HALİÇDE DEFTERDAR CAMİİNİ NAZLI MAHMUD EFENDİ YAPTIRDI. NAMLI BİR HATTAT VE KÂTİP OLAN BU ZÂT CAMİİNİN MİNÂRE KÜLÂHI ÜZERİNE PİRİNÇTEN BİR HOKKA VE KALEM KOYDURTMUŞTU. KALEM DÜŞMÜŞ, HOKKA HALA DURUR

ONDOKUZUNCU ASIR BAŞLARINDA İSTANBULDA EMİNÖNÜ HAMMALLARINDAN KÜRD ALİ BÜYÜK AYAK REKORU KIRMIŞTI, ÖYLESİNE Kİ PABUCUNUN İÇİNE YENİ DOĞMUŞ BİR ÇOCUK KOYMUŞLARDI.

VİYANAYI İKİNCİ DEFA MUHASARA EDEN MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞANIN MÜHRÜ.

YAZISI :

« YÂ VÂHİBÜL ATÂYÂ. HÂKİ REHİ ÂLİ ABÂ MUSTAFA. İĞFİRLİL HATÂYÂ »

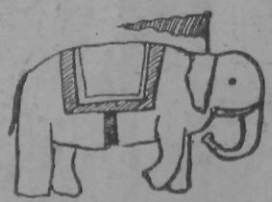
YENİÇERİ ORTALARININ «NİŞAN» DENİLEN ALÂMETİ FÂRİKALARI ARASINDA HAYVAN RESİMLERİ :

FÖL ARSLANI
13. ORTA

KERVAN DEVESİ
95. ORTA

BAYRAKLI FİL
43. ORTA

BALIKÇIL KUŞU
68. ORTA

ATMACA
50. ORTA

TASMALI AV KÖPEĞİ
71. ORTA

SIÇRAYAN FİL
79 ORTA

BAYRAKLI DEVE
(BURRE DEVESİ) 1 ORTA

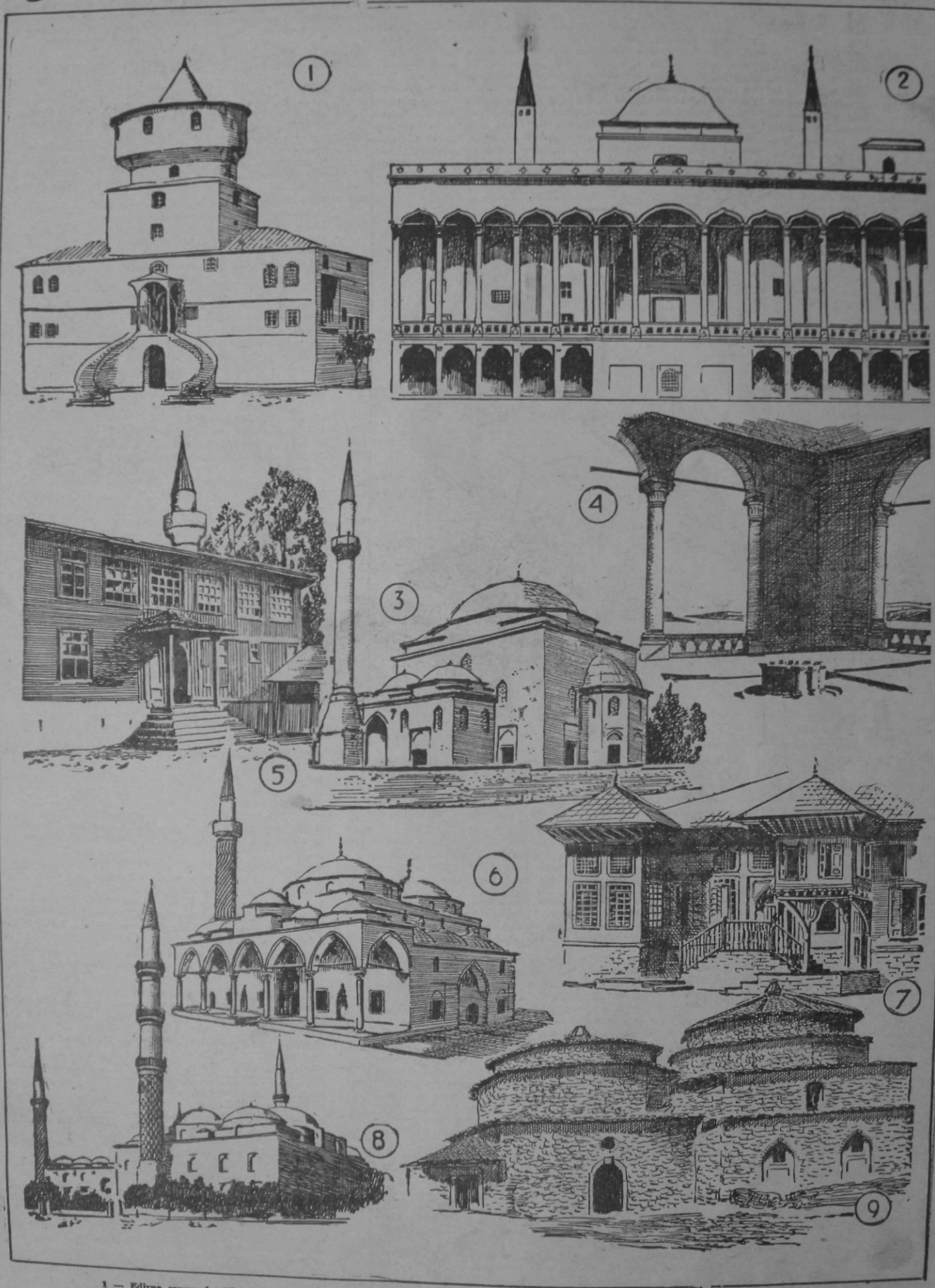
ŞAKAL
15. ORTA

SELVİDE GÜVERCİN
29. ORTA

Levent Şahverdi Arşivi

15 inci Asırda Türk Mimarisi Şaheserleri

1 — Edirne sarayında Cihannümâ Kasrı (bugün Edirne Sarayı hâk ile yeksan olmuştur; resim, Süheyl Ünver arşivinden). 2 — İstanbulda Çinili Köşkün restitüsiyon resmi (Ekrem Hakkı Ayverdi'nin resmi); 3 — İstanbulda Davudpaşa Camii; 4 — Topkapı Sarayında Fatih Kasrında havuzlu hayat; 5 — İstanbulda Yatağan Camii; 6 — Afyonda Gedikahmedpaşa Camii (E. H. Ayverdi arşivi); 7 — Edirne Sarayında Kum Kasrı (Dr. Rifat Osmanın yaptığı resim, bu kasır da bilhassa iç tezyinatı bakımından bir sanat bediası idi); 8 — Edirnede İkinci Murad yapısı Üçşerefeli Camii; 9 — Afyonda Gedikahmedpaşa hamamı (Ekrem Hakkı Ayverdi arşivi).

Levent Şahverdi Arşivi

KAHRAMANLAR

BURAK REİS

Burak Reis, Türk denizcileri tarafından hâtırası asırlar boyunca hürmetle yaşatılmış kahraman bir amiralımızdır. İkinci Bayezid zamanındaki Venedik harbinde Kaptanı derya Küçük Davud Paşa kumandasındaki Türk donanmasında bir filo kumandanı bulunuyordu. Düşman filosile deniz harbi Mora sularında Modon kalesi açıklarında ki küçük Sapienza adası önünde oldu ve bir Türk galibiyeti ile sona erdi

Burak Reisin bizzat kumanda ettiği geniş yeni tezgâhtarı inmişti ve Türk donanmasının en güzel kadırgasıydı. İki düşman gemisi Burak Reis kadırgasının iki yanına rampa etti. Türk gemicileri kahramanca boğaz boğaza dövüştüler. Fakat bu yeni güzel gemiyi düşman gemilerinden kurtaramıyacaklarını gördüler. Bunun üzerine Burak Reis, gemisinin tutuşturulmasını, kendileri yanarken iki düşman gemisinin de uzaklaşmasına mâni olmalarını emretti. Bu müthiş emir tereddüdsüz yerine getirildi. Burak Reis gemisi yanmağa başlarken Venedik gemileri kaçmak istedi, fakat Türk gemicileri rampa palamarlarını çözdürtmediler. Pek az sonra yangın, Türk gemisinin iki yanındaki Venedik gemilerine de geçti. Başta kahraman Burak Reis olduğu halde kahraman Türk gemicileri gemilerini terketmediler ve yanarak battılar, iki düşman gemisini de yakarak batırdılar. Zaferi kazanmış olan Türk donanmasından bu ateş külçesinin denize gömülüşü hem gurur, hem de sonsuz bir teessürle seyredilmişti. Denizden toplanabilen bir kaç yaralı kahraman Burak Reisin menkıbesini ve denizcilik tarihimize altın harflerle yazılan ateş emrini göz yaşlarile anlatmışlardı. Türk denizcileri bu vak'adan sonra Sapienza adasına «Burak Adası» adını verdiler; bütün Türk haritalarına ada bu isimle geçirildi; o sularda Türk bayrağı dalgalandıkça Türk harb gemilerinin Burak adasını top ile selâmlaması da bir hürmet an'anesi olarak yaşatıldı.

KÜÇÜK BÂLİ BEY

On beşinci asır sonlarında yaşamış değerli Türk vezirlerinden Yahya Paşanın oğludur. Akıncılığa heves etmiş; haftalarca yıldırım gibi at sürülen o baş döndürücü Almanya akınlarına henüz on üç yaşında bir çocuk iken katılmıştı. Bir sınır kalesine kumandan olduğunda ise on dokuz yaşındaydı. Semendire Sancak Beyi iken öldü.

SABAN BEY

Fatih Sultan Mehmed Devrinin namlı akıncı beylerindendir; o devrin meşhur vezirlerinden İshak Paşanın oğludur. Üzerine nazarı dikkati çeken ilk yararlıklarını İkinci Sultan Muradın Varna meydan muharebesinde göstermiş idi ki o zaman henüz on üç yaşında bir çocuk imiş... Fatih zamanında Semendire sancak Beyi olmuş; büyük hükümdarın Belgrad muhasarasına iştirak etmişti. Ölüm tarihi bilinmiyor.

FİRUZ BEY

Tuna ırmağının öte yakasına geçen ilk Türk akıncısıdır. İkinci Sultan Murad Anadoluda meşgul iken Eflâk hükümdarı «Şeytan Voyvoda» lâkabı ile anılan Drakule, Silistreden Tunayı geçmiş, Türk topraklarında bir talan yapmıştı. Padişah: «Drakule üzerine Firuz gitsin... Yaptığını yanına komasın!» demişti. Firuz Bey Eflâk memleketini baştan başa talan etti.

İkinci Sultan Bayazid

Büyük padişahlardandır; 1447 de doğmuştu, babası Fatih Sultan Mehmedin ölümünde otuz dört yaşında idi ve Amasyada bulunuyordu. Küçük kardeşi Cemin veliahdliği ilân edilmek üzereyken Fatih, Bayezid taraftarlarının elile zehirlenmiş, Sadrazam Karamanlı Mehmed Paşa büyük hükümdarın ölümünü askerden gizleyerek Karaman Valisi bulunan şehzade Cemi gizli bir mektubla İstanbula çağırtmıştı. Fakat bu ulak Kütahyada Anadolu Beylerbeyisi Sinan Paşanın eline düşerek götürdüğü mektubla beraber yok edilmişti. Bayezid taraftarlarının gönderdiği Keklik Mustafa isimindeki şahıs ise «Uçar kuş gibi» Amasyaya varmış ve Bayezid ılgarla payitahta gelerek Osmanlı tahtına oturmuştu. Yeni padişah gelinceye kadar da İstanbulda yeniçeriler, gene Bayezid taraftarlarının, bilhassa İstanbul muhafızı İshak Paşanın teşvikile Karamanlı Mehmed Paşayı parçalayıp öldürmüşlerdi.

Muasırları Bayezidin portresini şöyleca tarif ederler: «Uzun boylu, melek huylu; açık yüzlü, elâ gözlü; yüzünde bir beni vardı. Salih, âbid, zahid, velilik ve keramet nuru olan bir padişahtı» derler. İkinci Bayezidin hususî hayatı o kadar temiz geçmiştir ki, halk, sağlığında kerametine, evliyalığına inanmıştı; bir fâni için muhakkak ki büyük mazhariyettir.

Çok sağlam bir tahsil görmüştü. Şark edebiyatına hakkile vâkıftı; otuz bir yıl süren saltanatı boyunca ilim ve sanat hâmisi olmuştu. Devrinin değerli şairleri arasında anılır. Şiirlerinde «Adlî» mahlâsını kullanırdı; aşağıdaki parça meşhur bir tercii bend.inden seçilmiştir:

Dâima cevr ider ben kuluna şâh, nidem
Şebi hicrimde tûlû eylemez ol mâh, nidem
Gözlerim görmez ise gün yüzünü âh nidem
Gözüm, ey vay gözüm... Vay gözüm... ey vay gözüm...

Tahta çıkar çıkmaz, saltanat iddiasile ortaya atılan şehzade Cem ile uğraştı. Bu prensin Rodos şövalyelerine ilticası, Avrupaya götürülmesi, Papanın elinde Türklere karşı bir âlet olması ihtimalleri Sultan Bayezidi hayli üzdü... Nihayet, Papa Aleksandr Borjiya'ya yüksek bir meblâğ ödenerek Cemin zehirletilmesi; o sırada İtalyaya giren ve Cemi eline geçirerek Türklere karşı yeni bir Haçlı Seferi hazırlamak isteyen Fransa Kralı Sekizinci Şarl'ın hulyalarını suya düşürdü ve Türkiyeyi bir gaileden kurtardı. Şarkta İran Şahı ile Mısır Çerkes kölemenleri Sultanı, yeni kurulmuş olan Türk İmparatorluğunu parçalamak için türlü entrikalarla meşgul idiler. Anadoluda Şahkulunun çıkardığı büyük bir isyanı, Bayezidin veziri Hadım Ali Paşa tarafından kendi şehidlik kanı pahasına şiddetle bastırıldı. Mısır sultanlarına karşı Torosların ötesinde yapılan muharebelerde Türkler mağlûb olmakla beraber Mısır Sultanlarının Türkiyenin kudret ve kuvvet kaynakları karşısında nihayet boyun eğeceği de aşikârdı. Adriyatikte İnebahtı, Mora sahillerinde Koron ve Modon kalelerı fethedildi. Kuvvetli bir Fransız donanması Midilliye hücum etti. Karaya çıkan Fransız ve Venedik şövalyeleri bozguna uğratıldı. Arnavudlukta Draç alındı.

Sultan Bayezid nihayet oğlu Yavuz Selimin kendisine karşı çekilen kılıcı ile karşılaştı ve ordu bu cengâver prensten yana çıkınca Selim lehine tahttan çekildi. Dimetokada, inzivaya çekilmek üzere İstanbuldan ayrıldı, fakat yolda oğlu tarafından zehirletilerek öldü. Ölümünde altmış beş yaşında idi.

İkinci Bayezid, babasının fethettiği İstanbulu geniş ölçüde imar etmişti. En büyük hayrı da şehirde, temiz Müslüman hayatının günlük baş ihtiyacı olan suyu şehre getirmesi olmuştu. Bugün kendi adına nisbetle anılan şehrin en güzel yerinde bir medrese, bir hamam ve bir büyük cami yaptırılmıştı. Mimar Hayreddinin eseri olan bu güzel mâbedin yapılışı üzerine güzel bir halk masalı vardır:

Sultan Bayezid bir deniz gezintisinde denize ağ atan balıkçılar görür... Bir de kendi talihine veli çevirmelerini söyler. Fakat padişahın bahtına atılan ağlardan bir şey çıkmaz, bir deniz kızı çıkar... Bu deniz kızı da Bayezide yer altından içi altın dolu bir büyük havuz bulduruur.

Cami vesair hayrat bu altınlarla yapılır... Kerametli padişah amele ve işçilerin yevmiyesi tayin edildikten sonra herkesin kendi hakkını havuzdaki altından elile almasını söyler. Hakkından fazla alanların elinde, fazla aldıkları altınlar taş olur. Havuza attıkları zaman tekrar altın olur. Hakkını alanlar da daima altın alırlar.

İkinci Bayazıd Devrinin Kronolojisi

1481 Karaman Valisi bulunan Sultan Cemin Bursa üzerine yürüyerek Bursada padişahlığını ilânı; fakat Yenişehir ovasında Sultan Bayezide mağlûb olarak evvelâ Konyaya firarı ve ailesini alarak Mısır sultanına iltîcası.

1482 Venedik Cumhuriyeti ile sulh muahedesinin yenilenmesi.

1482 Cemin Mısırdan Anadoluya dönmesi, mağlûb ve takib edilen Sultan Cemin Rodos şövalyelerine iltîcası ve bu suretle ölümüne kadar devam edecek olan hazin ve firaklı esaretinin başlaması.

1482 Fatih Sultan Mehmed ve İkinci Bayezid devrinin büyük vezirlerinden Gedik Ahmed Paşanın idamı

1482 Rodos şövalyelerile İkinci Bayezid arasında sulh muahedesi. Her iki taraf Bayezidin hayatı müddetinde karada ve denizde sulhu taahhüd etti, esirler mübadele edildi. Bayezid şövalyelerin Bodrumdaki Sen Piyer kalesinin tasarruzdan masuniyetini taahhüd etti. Bu muahedeye ek gizli bir şartname ile İkinci Bayezid, kardeşinin, Fransadaki malikânelerde mahpus tutulması karşılığı olarak şövalyelere senevi 45.000 dukа altını masraf ödemeyi taahhüd etti.

1483 Napoli Krallığı ile sulh muahedesi. Fatih Sultan Mehmedin son saltanat yılında Cenubî İtalyaya asker dökülerek bu Krallığa aid Otranto şehri ve havalisi işgal edilmişti. Bu işgali idare eden Gedik Ahmed Paşa geri çağırılınca yerine kalan Hayreddin Paşa burasını kahramanca müdafaa etti; fakat Sultan Cem gailesile devlet İtalya seferile meşgul olamadı. Bu sulh muahedesile oradaki kuvvetler şerefi askerileri ve bütün silâh ağırlıklarile geri alındı.

1483 Hersek memleketinin ilhakı.

1483 Macaristan ile beş sene için sulh muahedesi.

1484 İkinci Bayezidin Boğdan seferi; Kili, Akkirman kalelerinin fethi

1485 Osmanlı devleti ile Mısırdaki Kölemen Sultanlığı arasında harbin başlaması (bu uzun harb her iki tarafın galibiyet ve mağlûbiyetlerile altı yıl sürmüştür.)

1486 Asrın büyük mütefekkir ve şairlerinden Sinan Paşanın ölümü.

1488 Endülüste son Müslüman devleti olan Gırnata Sultanlığının Osmanlı devletinden istimdadı; İkinci Bayezidin Kemal Reis kumandasında gönderdiği Osmanlı donanmasının İspanya sahillerini vurması ve İspanya Müslümanlarını Afrikaya geçirmesi (Gırnata devletinin yıkılışı 1492 dedir.)

1489 Polonya ile sulh muahedesi.

1491 Osmanlı devleti ile Mısır Kölemen Sultanlığı arasında sulh.

1492 Macarlara karşı Belgrad seferi, Türk akıncılarının Transilvanya, Karinyola ve Karintiya akınları. En namlı akıncılardan Mihaloğlu Ali Beyin şahadeti.

1493 İlk Osmanlı - Rus münasebetlerinin başlaması. (Rusya o zaman sadece bir Moskova büyük dukalığıdır; Karadeniz artık bir Türk denizi olduğundan Rus tüccarlarının menfaati icabı Moskova Dukası Üçüncü İvan Türk Padişahı ile bir dostluk kurmak zaruretini görmüştür. Bu temsa Osmanlı padişahına tâbi bir hükümdar olan Kırım Hanı tavassut etmiştir).

1493 Bosna Beylerbeyi Yakub Paşanın İstirya akını ve Kırbova'da 25.000 Macar askerinin telef olduğu parlak bir meydan muharebesi kazanması.

1495 Mihail Pleşşef ilmindeki ilk Rus elçisinin İstanbula gelmesi, fakat «muaşeret âdâbı bilmiyen kaba bir adam» diye huzura kabul edilmiyerek memleketine iadesi.

1497 Karadağ memleketinin Türk himayesi altına girmesi.

1497 Büyük şair Bursalı Veliyüddinoğlu Ahmed Paşanın ölümü.

1498 Malkoçoğlu Bali Bey kumandasındaki Türk akıncılarının Polonya akını.

1499 Aleksis Golovkaştof isminde ikinci Rus elçisinin İstanbula gelmesi. Rus tüccarlarına ticaret müsaadesi verilmesi.

1499 Venedik Cumhuriyetine harb açılması.

1499 Mora sularında kaptan derya Küçük Davud Paşa kumandasındaki Türk donanmasile Antonio Grimani kumandasındaki Venedik donanması arasında deniz muharebesi, Burak Reisin kahramanca şahadeti.

1499 İnebahtının Venedikliler elinden fethi.

1500 Morada Modan, Koron ve Navarin'in Venedikliler elinden Fethi.

1501 Türklere karşı Venedik, Papalık, Macar ittifakı.

1501 İstanbulda Bayezid camii ve külliyesinin inşasına başlanması.

1501 Arnavudluk sahilinde Draçın Venedikliler elinden fethi.

1502 Venedik ile sulh. Bu harb içindeki Türk fütuhatı Venediklilerin tarafından tasdik edildi, Venedikliler Türklerden aldıkları Aya Mavra adasını iade ettiler.

1503 Macaristanla sulh.

1505 Bayezid camii yapısının tamamlanması.

1507 Payitahtı Tebriz şehri olan İran Şahı İsmail Safavînin Doğu Anadoluyu memleketlerine ilhak etmek ihtirasile Anadoluda şiî propagandasına hız vermesi.

1509 Tarihlerimize «Küçük kıyamet» diye geçmiş olan İstanbul zelzelesi.

1511 Trabzon Valisi bulunan Bayezidin küçük oğlu Şehzade Selimin Kırımda Kefe Valisi bulunan kendi oğlu şehzade Süleymanı (istikbalin Kanunî Süleymanı, bu tarihte henüz altı yaşındadır) görmek bahanesile Trabzondan Kırıma geçmesi.

1511 Teke sancağındaki kızılbaşların Hasan adındaki bir şiî sofusu idaresinde isyanı ve bu adamın «Şahkulu» unvanını alması. Âsi Şahkulunun Kütahya önlerine kadar ilerlemesi, Şahkulu üzerine yürüyen Sadrazam Hadım Ali Paşanın kızılbaşları bozguna uğratması, fakat bir takib muharebesinde Kayseri ile Sivas arasında şehid düşmesi.

1511 Kırımdan Rumeline geçen Şehzade Selimin Edirneyi işgal ile babasına karşı isyanı. Fakat Uğraş deresi muharebesinde babasına mağlûb olması.

1512 İstanbulda Şehzade Selime taraftar yeniçerilerin askeri ihtilâli ve İkinci Bayezidi Osmanlı tahtını küçük oğluna bırakmak için tazyiki, Şehzade Selimin resmen İstanbula davetî, Bayezidin tahttan çekilmesi, Yavuz Sultan Selimin cülusu.

Levent Şahverdi Arşivi

FATİHİN TALİHSİZ OĞLU SULTAN CEM

Fatih Sultan Mehmedin oğlu Sultan Cemi bir tesadüf eseri ellerine geçiren Rodos şövalyeleri ve bu teşkilâtın reisi Pierre d'Aubusson, haşmetli esirlerini âdi bir âlet gibi kullanarak Osmanlı devletini parçalamak hayaline düşmüşlerdi. Fakat Cemin ahlâk metaneti bu oyunlara imkân vermedi; macera, Türk şehzadenin vatan hasretile inleyen çok hazin bir esaretinden ibaret kaldı. Aslında kendisi içli bir şairdi; cihan tarihinde bir çağ açmış ve asrına hükmetmiş olan babası tarafından İmparatorluk tahtının kendisine bırakılacağı ihsas edilmişti; bu hâtıra da mağrur prensi esaret hayatında çok eziyordu; ve nihayet Fransaya götürüldükten sonra, hepsi birer mahpes vazifesini gören şatodan şatoya dolaştırılması da fikren perişan olan Sultan Cemi bedenen de çok yoruyordu. Avrupadan anasına gönderdiği manzum mektublarda ıstırablarını pek hazin bir lisanla anlatır... Esaret hayatında kendisine refakat edenlerden Haydar Bey tarafından kaleme alındığı tahmin edilen «Vâkiâtı Sultan Cem» isimdeki kıymetli vesika, bu hazin esaret hayatı içinde Sultan Cemi oyalayan sahnelerden de bahseder; işte Nis şehrinde geçen günlerden bir kaç satır:

«Merhumu bu şehirde dört ay alakeydular. Derya kenarında mahbub ve mahbubesi çok bir şehir idi. Şehrin bâkire mahbubelerini huzuruna getirip oynatırlardı... Onların âdetlerince avratlar örtü altında değildir; hattâ öpüşmek ve kucaklaşmak ile övünürler. Oyundan yorulunca göğüs bağır açık, yabancı erkeklerin dizlerine oturup dinlenirlerdi... Aralarında gayet güzel bir kıza merhum alâka peyda etmişti!..»

Rodos şövalyeleri tarafından Papalığa satın Cemin İtalyaya götürülerek Papa Sekizinci İnnosan'a teslimine kadar şövalyelerin Fransadaki malikânelerinde altı sene geçmiştir. Bu arada Fransada Sassenage şatosunda iken bu malikânenin sahibinin kızı ile de hakiki bir aşk hayatı yaşadı. Bu kız harikulâde dilber bir Fransız güzeliydi, adı Filippin Helen idi. Kız da Türk şehzadesine âşık oldu. Vâkıatı Sultan Cemin «bir mahbubei la nazir» diye tarif ettiği bu kızla buluşamadıkları zaman birbirlerine coşkun nâmeler yazıp gönderirlerdi.

Bu bahtsız şehzade, 1489 kışında türlü meşakkatle ve deniz yolile Romaya götürüldü. Orada da Papa Sekizinci İnnosan'a ilk sözleri: «Beni Osmanlı devletine karşı Hıristiyanların bir âleti olarak kullanamazsınız; Osmanlı tahtı değil, cihan saltanatı verilse bunu yapmam!..» demek oldu.

1494 te İtalya üzerine yürüyen Fransa Kralı Sekizinci Şarl, Sultan Cemi ele geçirmek ve onu çıkartılacak dahili bir ayaklanmada bir âlet gibi kullanarak, haricden de Macarların, Polonyalıların, Rodos şövalyelerinin ve hattâ Müslüman Mısır sultanlarile İranlıların çepeçevre hücuma geçmesile Osmanlı devletini parçalamak gibi kudretinin üstünde bir hayal besliyordu. Fakat Papa Aleksandr Borgiya, ki Fransa Kralının düşman bildiği bir zat idi, İstanbula bir elçi göndererek elinde bulunan Sultan Cemin vücudünü ortadan kaldırmak için Sultan Bayezidle pazarlığa girişti ve anlaştı. Bayezid Papaya bu iş için 30.000 duka gönderdi, ayrıca Cemin cesedi kendisine gönderildiği zaman da 300.000 duka altını vereceğini vadetti. Sultan Cem, Papa tarafından zehirlendikten sonra Fransa Kralına teslim edildi; Sekizinci Şarl'ın elinde ve 1495 şubatında Napolide öldü. Söylenildiğine göre şehzade zehirli bir ustura ile traş edilerek öldürülmüştü. Bütün esaret hayatı 13 yıl devam etmiş olan Sultan Cem ölümünde otuz beş yaşlarında bulunuyordu. Kendisini bu ustura ile traş eden de dellâk Mustafa idi ki tarihimizde Koca Mustafa Paşa diye şöhret alacaktır.

Tahnit edilmiş olan cesedi sonra 1499 yılında Napoli Krallığından alınarak Muğanyaya getirildi ve oradan Bursaya götürülerek büyük kardeşi şehzade Mustafanın türbesine defnedildi.

Sultan Cem, arabcayı çok iyi, farsçayı ana dili gibi bilirdi. Avrupadaki uzun esaretinde fransızca da öğrendiği söylenebilir. Hasbe bir şairdi, mektublarını ekseriya manzum yazardı; biri türkçe, biri farsça arkasında iki Divan bırakmıştır ki her iki dilde de, tereddüdsüz, sanat eserleridir.

«Vâkıâtı Sultan Cem» den başka bu prens hakkında türkçe olarak derli toplu yazılar Hoca Sadeddin Efendinin «Tâcüttevarih» indeki bend ile Cavid Bayzunun İslâm Ansiklopedisindeki makalesi, Hâmi Danişmendin Osmanlı Tarihi kronolojisindeki notları ve Ahmed Refik merhumun «Cem Sultan» adındaki eseridir. Bunlardan gayri prensin macerası pek çok muharrire populer makaleler, risaleler yazdırmıştır. Sultan Cemin esaret hayatında kendisine ümid ve teselli veren bir papağanından bahsedilir; bu kuş arabca olarak «Allah Sultan Ceme nusret versin!» dermiş.

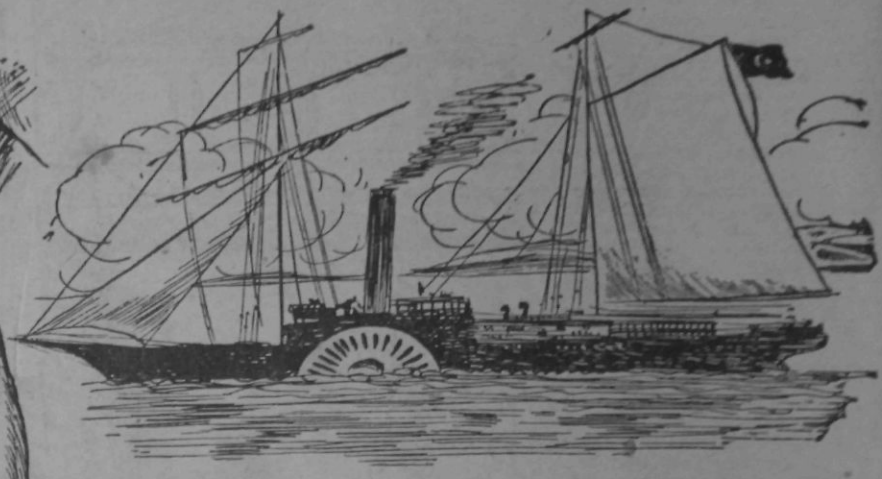
Hazin esareti, genç yaşında ölümü, Sultan Cemi daima «güzel bir genç» olarak tahayyül ettirmiştir. Bir gözünün şebia, hatta peçe olduğu da söylenir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

ON YEDINCI ASIRDA İSTANBULDA ŞEYH REFİA EFENDİYİ ÖLDÜREN BİRİ GENÇ BİRİ YAŞLI İKİ DELLÂK, ÇIPLAK OLARAK BELLERİNDEKİ BİRER HAMAM PEŞTEMALI İLE ÇALIŞDIKLARI ZEYREK ÇİNİLİ HAMAMININ KAPISINA ASILMAK SURETİLE IDAM OLUNMUŞLAR İDİ. BU HAMAM MİMAR SİNAN YAPISI BİR SANAT ŞAHESERİDİR.

TÜRKİYE İLK BUHARLI GEMİSİNİ İNGİLİZLERDEN SATIN ALMIŞTIR. BU GEMİNİN ADI SWİFT İDİ. SWİFT «GÜLİVER'İN SEYYAHATLARI» ADINDAKİ ÖLMEZ ESERİ YAZAN MEŞHUR İNGİLİZ MUHARRİRİDİR. HALK O ZAMAN BUHARLI GEMİLERE «BUĞU GEMİSİ» DERDİ.

İNKILABCI PÂDİŞAH ÜÇÜNCÜ SELİMİ TAHTDAN İNDİREN MÜRTECİ LİDERLERDEN AYGIRİMAM 1 OKKA PASTIRMAYA 40 YUMURTA KIRARAK YEMİŞ, MİDE FESÂDINDAN ÖLMÜŞTÜ.

AYAK TAKIMINDAN MÜŞTERİLERİNİ SOKAK KENARINDA KÜÇÜK HASIRLI İSKEMLESİNE OTURTUP MÜŞTERİNİN BAŞINI DİZİNE ALARAK TIRAŞ EDEN SEYYAR BERBERLER CUMHURİYET İNKILÂBINDA TARİHE KARIŞTI. SICAK SUYU KULPLU BİR MALTIZ ÜSTÜNDE VE SAİR EŞYASI DA BİR ZENBİL İÇİNDE İDİ.

Levent Şahverdi Arşivi

Kaptan Paşa

Kaptan Paşa yahud Kaptânı Deryâ, Türk İmparatorluğu deniz kuvvetlerinin, resmî tâbiri ile «Donanmâyi Hümâyûn» un en büyük âmiri idi. Divanı Hümayun azası olarak, Divana gelen bütün devlet işleri üzerinde söz ve rey sahibi idi. Makamı, mesuliyeti ağır makamdı.

Karadeniz, daha Fatih Sultan Mehmed zamanında bir Türk denizi olmuştu; on sekizinci asır sonlarına kadar, yani Rusyanın Kırımı ilhak ederek Karadenizde bir donanmaya sahib olacağı tarihe kadar, Donanmâyi Hümâyûn bu denize harb için çıkmamıştır. Kazak korsanlarına karşı sahil muhafazası temin edilmiş, on yedinci asırda pek cür'etkârane korsan tecavüzleri amansızca tenkil edilmiş; ordunun İran ve Gürcistan seferlerinde, deniz yolile ve donanma gemilerile erzak ve cephane nakledilmiştir. Devamlı Avrupa seferlerinde de Donanmâyi Hümâyûn gemileri ordu ağırlığını, erzak ve cephanesini Tuna ağzına kadar götürmüş ve orada bir nehir filosuna devretmiştir. Tarihimizde Tuna donanması yahud Tuna İnce donanması diye anılagelen ve «Tuna Kaptanı» unvanını taşıyan bir amiralın emrinde bulunan bu teşkilât meselâ gereği gibi tetkik edilmemiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında büyük ve yeni bir hamle ile başlayan Avrupa fütuhatında Tunadaki Türk donanması fevkalâde ehemmiyetli bir vazife almış, zaferlerimizi sağlayan bir kuvvet olmuş, Tuna kaptanları, büyük şehrin sularında Budin'den ileri Almanya sınırına kadar ilerlemişlerdir.

Türkiye İmparatorluğu Mısırı ve Irakı birer eyalet olarak ilhak ile Hind ticaret yoluna hâkim olduktan sonra, zengin kaynaklarına dayanarak Hind denizinde mutlak hâkimiyeti temini de ihmal etmiştir ve devletimizin kudret ve şevketini yıkan da bu ihmal olmuştur. Kızıl denizde ve Basra körfezinde «Mısır Kaptanı» ve «Basra Kaptanı» unvanını taşıyan iki amiralın kumandasında birer sahil muhafaza filosu bulundurmakla iktifa edilmiştir. Türk denizcilerinin Hind Okyanusu seferleri tarihimizin harikulâde vak'aları arasındadır. (Bu eserde Sokullu Mehmed Paşa, Seyyi Ali Reis, Süveyş Kanalı, Endonezya seferi yazılarına bakınız).

Türkiye devletini asırlar boyunca meşgul eden Akdeniz seferleri ve Akdeniz hâkimiyeti olmuştur. Evvelâ Venedik Cumhuriyetinin bu denizdeki hâkimiyeti yıkılmış, sahillerde ve adalarda, elindeki bütün üsler çetin ve kanlı kara ve deniz harblerile birer birer alınmış, (meselâ Girid adasının zaptı yirmi beş yıl sürmüştür); Doğu Akdeniz bir Türk denizi olmuştur. Sonra, bu hâkimiyetin muhafazası için İspanyollarla, Papalık sancağı altında toplanan Haçlı donanmalarile çarpışılmıştır. (Vak'alar bu eserin kronoloji sütunlarında kaydedilmiştir. Bu eserde Barbaros ve Girid cenği yazılarına bakınız). Türklerin Doğu Akdeniz hâkimiyeti o kadar mutlak olmuştur ki Türk deniz akıncıları on altıncı asır sonlarile on yedinci asır başında Septe Boğazından Atlas Okyanusuna çıkmışlar, baş döndüren maceralara atılmışlardır. (Bu eserde Atlas Okyanusunda Türk gemicileri yazısına bakınız).

İşte Kaptan Paşalık makamının ve Kaptan Paşaların ve İstanbulda kurulmuş olan Türk tersanesinin başlıca işi bu Akdeniz seferleridir; Akdenizdeki Türk hâkimiyetinin muhafazasıdır; «Donanmâyi Hümâyûn» denilince Türkiyenin büyük Akdeniz donanması kasdedilmiştir.

Kaptan Paşaların elinde iki büyük müessese vardır: Donanma ve Tersane.

Donanma üç büyük birlikten kurulmuştur: 1 — Donanmanın esasını teşkil eden tersane gemileri; 2 — Deniz cenği, seferi ile vazifelendirilmiş sancak beylerinin gemileri; 3 — Deniz akıncıları (tarihî edebiyatımızda Magrib Korsanları, Magrib gemicileri denilen Cezayir, Trablusgarb ve Tunus gemileri).

Kaptan Paşalar, her sene deniz seferi mevsiminde (ilkbahar ortalarile sonunda) donanmayı sefere çıkacak durumda hazırlamakla ve İstanbuldaki büyük tersanenin, Kasımpaşa tersanesinin daimî faaliyetine nezaret ile ve tersanedeki teçhizat ve cephane ambarlarının noksanını tamamlamak, bu ambarları gereği gibi dolu bulundurmakla mükellefdiler; öylesine ki Hazinei Hümâyûn (dolayisile Maliye Bakanı yerinde olan Başdefdar), tersaneye gereken tahsisatı tmin edemeyince, yani hazinede darlık olunca Kaptan Paşalar tersane faaliyetini durdurmamağa çalışırlar, âcil ve zarurî masrafları, sonra hazineden almak üzere kendi keselerinden öderlerdi; ve bu hal âdeta an'aneleşmişti. Onun için Kaptan Paşalığa getirilecek kimselerin makama liyakatinden ziyade varlık sahibi, zengin vezir olmasına dikkat edilirdi.

Şurasını da ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır: Tarihimizde Kaptan Paşalık, Büyük Amiralık bir meslek makamı olarak da görülmemiştir. Unvana nazaran bu makama gelecek zevatın çekirdekten denizci olması gerekir ise de, makam tamamen siyasî addedilmiş, cesaret ve servet ve iş adamı olmak kâfi ehliyet sayılmış, denizle, denizcilikle hiç ilgisi olmıyan, ömründe bir defacık bile gemiye binmemiş vezirler Kaptan Paşa olmuştur. Bununla beraber unutmamalıdır ki Büyük Piyale Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa, Kılıç Ali Paşa, Cafer Paşa, Küçük Piyale Paşa, Hüsam Reis oğlu Ali Paşa gibi dünya ölçüsünde büyük denizciler Kaptan Paşalık unvanını taşımışlar, tarihimizde şanlı hâtıralar bırakmışlardır. Bu büyük deniz kurdlarının kudret ve ehliyetle doldurduğu o makama, öyle simalar da getirilmiştir ki, meselâ on yedinci asırda aslı bir rus kölesi olan Sarı Kenan Paşa gibi, düşman karşısında en küçük bir hicab duymadan Amiral gemisini karaya vurdurup kaçmış ve koca Türk donanmasının bir kaç saat içinde mahvolmasına sebeb olmuştur. Gene öyle Kaptan Paşalar görülmüştür ki, meselâ Yeniçeri Kara Murad Paşa gibi, deniz cenginde hamiyet ve şecaati galeyana gelmiş, Amiral gemisini terkederek bir sandala binmiş ve kılıcını çekerek düşman donanmasına nâra atıp sandal ile hücum etmiş, bu şahamet manzarası karşısında cuşu huruş içinde hücuma geçen Türk donanması düşman donanmasını sürmüş kaçırmış ve parlak bir deniz zaferi kazanmıştır.

Kaptan Paşa ve maiyeti

Kaptan Paşalar için, tersanede bir miri saray vardı; ailelerile beraber bu sarayda otururlardı. Bütün tersane ve donanma işleri Kaptan Paşa Divanı denilen bir divanda görülürdü. Kaptan Paşanın muavini ve Erkânı Harbiye Reisi yerinde olan zat Tersane Kethüdası unvanını taşırdı; Tersane Kethüdalığı bir meslek makamı idi; gemi kaptanlarının kıdemlileri arasından seçilerek tayin olunurdu. Fakat bu an'anenin de suiistimal edilerek denizcilikle ilgisi olmıyanlardan Tersane Kethüdası tayin edilmiş olanlar vardır; ve bu hal, tersane işleri için ekseriya vahim neticeler doğurmuştur.

Tersane Kethüdalığı, büyük yekûnlar tutan tersane ve donanma masraflarını gören el olduğundan suiistimale çok müsaid bir makam idi; Tersane Kethüdalığında kararmış vicdanlar için amal toplama daima kolay olmuştur; mürteşi ve hırsız Tersane Kethüdalarının çoğu da suçlarının cezasını bir cellâd pençesinde görmüşlerdir.

Deniz cenği seferi ile vazifelendirilmiş sancak beylerinden on biri doğrudan doğruya Kaptan Paşalığa bağlı idi. Bu beyleri Kaptan Paşa azil ve tayin ederdi. Bu bakımdan Kaptan Paşalık, merkezi İstanbulda Kasımpaşada bulunan bir eyalet farzedilmişti. Ayrıca kara eyaletlerinin bazı sancakları beyleri de deniz seferi ile vazifeli idiler, bunlar sefere mensub oldukları eyalet paşasının sancağı altında değil, gemilerile Kaptan Paşa sancağı altında giderlerdi: Meselâ Kıbrıs Paşalığı vazi sancak idi, bu sancak beylerinden üçü deniz seferi ile vazifeliydi. Deniz seferi ile mükellef sancak beyleri birer gemi ve geminin kürekçisi ve cenk erlerile donanmaya gelirlerdi. Tersaneden bey gemilerine yalnız pusula, harita, iskandil âleti, lenger, lenger zinciri ve top verilirdi. Gemiyi ve geminin sair teçhizatını sancak beyi yapardı.

Bey gemilerinin Donanmâyi Hümâyûna iltihak edeceği deniz üsleri de, Anadolu sahili beyleri için Çeşme limanı, Rumeli sahili beyleri için Morada Navarin limanı idi.

Donanmâyi Hümâyûnun tersane gemileri Kaptan Paşanın kumandasında İstanbuldan hareket eder, Çanakkale Boğazından çıkarak evvelâ Çeşmeye gider, orada Anadolu bey gemilerini alır, Çeşmeden Navarine giderdi; Navarinde de Rumeli bey gemilerini aldıktan sonra Akdenize açılırdı. Artık Donanmâyi Hümâyûn Akdenizde en kuvvetli bir düşman donanmasile bir deniz harbini kabul edecek tam kadrosile seyrediyor demekti... Deniz akıncıları (Magrib gemileri) donanmaya hususî bir davet üzerine iltihak ederlerdi. Aslında vazifeleri Donanmâyi Hümâyûnun tersane gemileri daha boğazdan çıkmadan Adriyatik ağzı ile Tunus arasındaki hattın ötesinde cevelân etmek, düşman donanması hakkında malûmat toplamak, haber vermek, düşman sahillerini vurmak, yani bir korsan cenği idi.

Bey gemileri birer tecrübeli kaptanın idaresinde idi. Sancak beyleri de gemilerile beraber sefere gitmeğe mecbur idiler ve ekseriya denizcilerden seçilip tayin edildikleri için gemilerinin kumandası da kendi ellerinde idi. Tersane gemileri de tersane kaptanlarının idaresinde idi. Tersane kaptanları da değerli denizcilerden seçilip tayin edilirdi.

Kaptan Paşanın bindiği gemiye Paşa Gemisi denilirdi. Kaptan Paşa gemisinin kaptanı da tersane kaptanlarının en değerli ve tecrübeli bir siması olurdu.

Bazan bir deniz seferine, Kaptan Paşadan gayri namlı vezirlerden bir de serdar tayin edilirdi; bu takdirde Kaptan Paşa da serdarın emrine girer, deniz seferinin bütün mesuliyeti serdarın omuzlarına yük lenirdi.

Donanmâyi Hümâyûn, tersanedeki an'anevî mersimle hareket ederdi; şöyle ki: Gemilerin kürekçileri tersane zindanından çıkarılıp gemilerin kürekçi sıralarına yerleştirilip çakılır; «Reis» denilen kaptanlar ve geminin sair zabitanı ve bahriyeliler gemilere binerler, Mâ-

Levent Şahverdi Arşivi

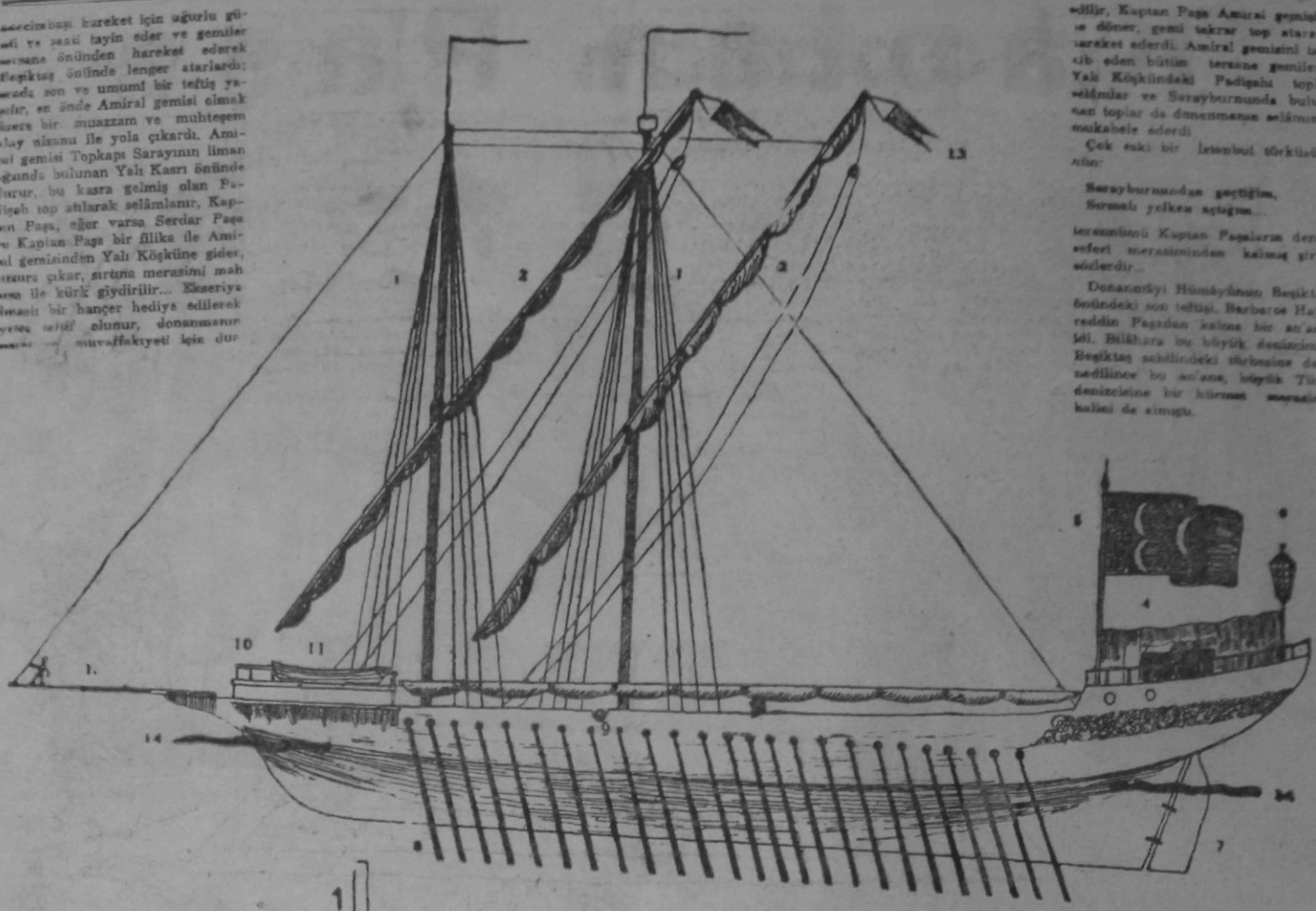
...saccimbaşı hareket için uğurlu günü ve saati tayin eder ve gemiler tersane önünden hareket ederek Beşiktaş önünde lenger atarlardı; ...ında son ve umumî bir teftiş yapılır, en önde Amiral gemisi olmak üzere bir muazzam ve muhteşem alay nisanı ile yola çıkardı. Amiral gemisi Topkapı Sarayının liman ağzında bulunan Yalı Kasrı önünde durur, bu kasra gelmiş olan Padişah top atılarak selâmlanır, Kapudan Paşa, eğer varsa Serdar Paşa ve Kaptan Paşa bir filika ile Amiral gemisinden Yalı Köşküne gider, huzura çıkar, sırtına merasimi mahsusa ile kürk giydirilir... Ekseriya elmaslı bir hançer hediye edilerek ayrıca taltif olunur, donanmanın muvaffakiyeti için dua edilir, Kaptan Paşa Amiral gemisine döner, gemi tekrar top atarak hareket ederdi. Amiral gemisini takib eden bütün tersane gemileri Yalı Köşkündeki Padişahı topla selâmlar ve Sarayburnunda bulunan toplar da donanmanın selâmına mukabele ederdi.

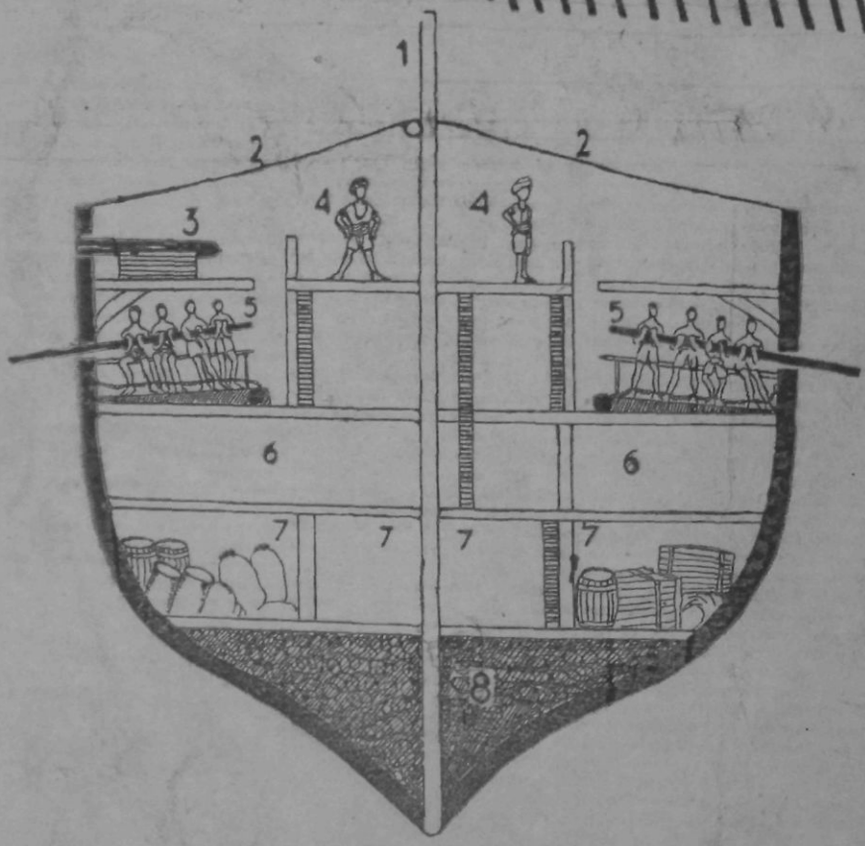
Çok eski bir İstanbul türküsünde:

Sarayburnundan geçtiğim,
Sırmalı yelken açtığım...

tersanenin Kaptan Paşaların deniz seferi merasiminden kalmış şirin sözleridir...

Donanmayı Hümâyûnun Beşiktaş önündeki son teftişi, Barbaros Hayreddin Paşadan kalma bir anane idi. Bilâhara bu büyük denizcimiz Beşiktaş sahilindeki türbesine defnedilince bu anane, büyük Türk denizcisine bir hürmet merasimi halini de almıştı.

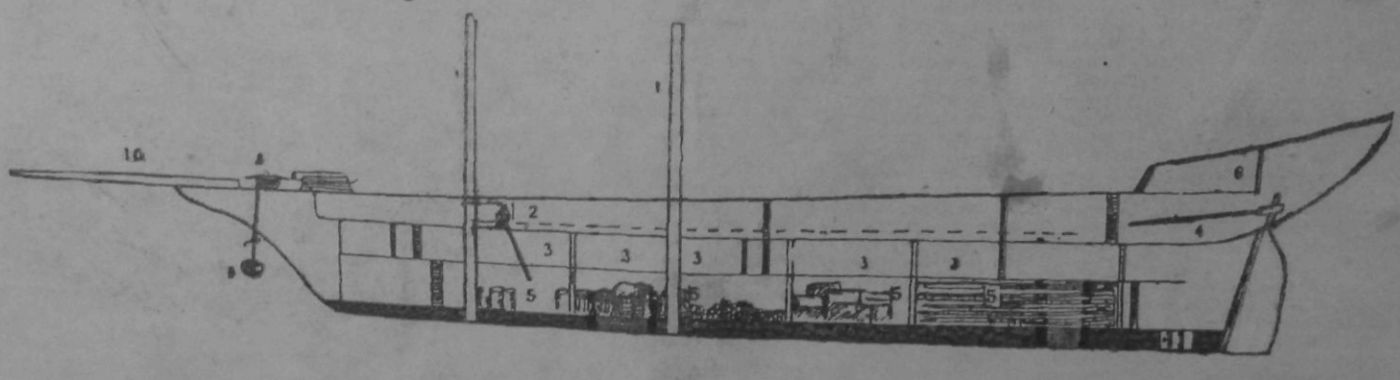
KADIRGA

Kürek ve yelken devrinde Türklere üç asır sürecek bir Akdeniz hâkimiyeti sağlayan gemi tipidir. Kürekli harb gemilerinin umumî adı Çekdiri idi; Amiral gemisi 36 oturak yani 36 çift küreği olan bir gemiydi, bir küreğini 7 kürekçi çekerdi ve «Baştarde» adını taşırdı. Kadırga 25 oturaktı, bir küreğini 4 kürekçi çekerdi. Baştardenin ve kadırganın iki direği vardı; yelkenler manevralarda, yolda rüzgârdan istifade etmek, kürekçi dinlendirmek, sığ yerlerde geminin ağırlığını hafifletmek için açılırdı. Bir kadırgada bir reis (kaptan) ve otuz beş mütehassıs gemici ve 196 kürekçi bulunurdu. Kürekçi sırasına göre 50 kürek olması gerekirken bir küreği bir an'ane olarak hazfedilmişti. Bir kadırgaya yeniçeri, acemi oğlanı yahud sipahilerden 100 nefer de cenk eri bindirilirdi; bu suretle kadırganın bütün mürettebatı 330 kişiyi bulurdu. Kadırga baş tarafı kıça nazaran alçak ince ve uzun bir gemiydi.

Yukarıda, kadırganın yandan görünüşü: 1 — Direkler; 2 — Yelkenler; 3 — Kürekçileri ve gemicileri yağmura ve güneşe karşı koruyan tente; 4 — Çadır denilen reis köşkü; 5 — Sancak; 6 — Fener; 7 — Dümen; 8 — Kürekler; 9 — Yan topu; 10 — Ön kumanda köprüsü; 11 — Kayık; 12 — Mahmuz; 13 — Flandre; 14 — Su kesimi.

Yanda, kadırganın en maktaı: 1 — Direk; 2 — Tente; 3 — Yan topu; 4 — Kürekçileri gözleme köprüsü ve nöbetçi gözcüler; 5 — Zincirle çaklı kürekçiler; 6 — Gemici ve cenkçi koğuşları; 7 — Cephane ve erzak ambarları; 8 — Safra.

Aşağıda kadırganın boy maktaı: 1 — Direkler; 2 — Kürekçi oturakları; 3 — Gemici ve cenkçi koğuşları; 4 — Dümenci koğuşu; 5 — Cephane ve erzak ambarları; 6 — Çadıraltı reis koğuşu; 7 — Ön topu; 8 — Lenger bocurgadı; 9 — Lenger; 10 — Mahmuz; 11 — Safra.

Levent Şahverdi Arşivi

Tozkoparan İskender

Cihan tarihinin en büyük bir imparatorluğunu kurmuş olan ecdadımızın kahramanlık menkıbeleri, hiç bir milletin tarihinde görülemiyecek kadar zengin bir destan, has manasile bir altın destan teşkil eder. Ne kadar yazıktır ki bu kahramanların çoğu bugün unutulmuş bulunmaktadır ve ne kadar hazindir ki çeşidi isimlerle şehirlerin ve heyetlerin kalemlerden çıkan ansiklopedik eserlerle ansiklopodillerde bile bu kahramanlarının adına rastlanmamaktadır. Biz bu eserde vazifemizi yapacağız, unutulmuş kahramanlarımızı silinmiden gelldiği ölçüde yaşatmağa çalışacağız. Ruhları şâd olsun.

İşte bu unutulmuş kahramanlardan biri on beşinci asır sonlarında yaşamış İskender isminde şehbaz ve şehlevend bir kemankeş nevcivan yiğittir. Daha çocuk denilecek yaşta iken İstanbulda Okmeydanındaki Atıcılar Dergâhında yay kabzası kavrıyor, Arslan yavrusu pençesile sürüsü bağlayıp yayını gererken yayın ıstırabı o çocuğun kuvvetine tahammül edememiş, kopmuş... O gün orada bulunan «Yıldırımlı Bostan» namile ihtiyar bir kemankeş pehlivan

— Bu tozkoparan çocuk hepimizi gölgede bırakacak demiş.

Ve İskenderin ismine Tozkoparan kalmış...

Tozkoparan henüz on altı yaşlarında, daha büyükleri tecrübe etmemiş bir taze civan iken Karaman Derya Küçük Davud Paşanın kırk kemankeş muhafızı arasında Venedik deniz seferine çıkmıştı. Bu seferde, adı tarihimize altın harflerle yazılan meşhur Burak Reisin şehid düştüğü deniz muharebesinde bir Venedik kadırgası ustaca bir manevra ile Kaptan Paşanın gemisinin kıç tarafına sarılmış ve Türk gemisine sıçrayan o hilebaz Venedik fedaisi, gürültü süratle Amiral sancağı göndüreye hücum etmiş, gönderi yerinden sökerek denize atmıştı... Bu bir felâket idi...

Paşa gemisinin sancağını görmiyen Türk kaptanları Kaptan Paşa gemisinin düşmanı tarafından zaptedildiğini zannedecek ve donanmamız, belki de bir bozguna uğrayacaktı.

İşte o zaman Tozkoparan İskender, soğukkanlı nişan almış ve okunu Venedikinin kalbine saplamıştı. Ok göğsünden ve arkadan zırhı iki defa delmiş ve adamın arkasından bir karış yalancı göstermişti. Venedikli fedai attığı sancağın arkasından denize yuvarlanmıştı!

Fakat bu, felâketi önlemek için kâfi değildi. İskender yalnını sıyırıp fırlattığı ok kadar süratle adamın arkasından denize atlamış, sulara gömülmeden elini sancak gönderini yakalamış, deniz içinde Venedikinin kanlı cesedinden ayırmış, kesik baş ve sancakla Paşa gemisine tırmanmış, başı sancağın alemine saplayarak sancağı yerine dikmişti. Ve bütün donanma, Evet, bu baş döndüren sonuç ancak yarım dakika sürmüştü.

Tozkoparan İskender pehlivan o deniz cenginin parlak bir Türk zaferi ile neticeleneceği sırada şehid olmuştu!

Bu vak'a, on yedinci asırda kaleme alınmış, el yazması bir «Kemankeşler risalesi» nde nakledilmektedir. Ne kadar yazıktır, risale, yaşı küçük kendi büyük şehidin nerede medfun olduğunu yazmıyor. O kanlı deniz cenginde Küçük Davud Paşa kemankeşlerinden çoğu şehid olmuş, acaba, gemicilik ananesine uyularak Tozkoparan pehlivan da Akdeniz sularına mı bırakılmıştır. Hakikat olan, adının Türk tarihine mal olduğudur.

Okmeydanında bazusuna güvenen en namlı kemankeş pehlivanlar seçtiği bir istikamette merasim ile ok atar, okunun düştüğü yere Atıcılar tekkesindeki bir hakem heyetinin «bu bir rekordur» diye takdir ve izninden sonra da nişan taşı dikerdi; ve o menzil o pehlivanın adı ile anılırdı. Tozkoparan pehlivan, bir daha dönmiyeceği deniz seferine çıkmadan az evvel nişan taşını henüz on beş yaşında iken dikmişti.

Kaptan Paşaların Bir Kemankeş Pehlivanı

En seçme kemankeş pehlivanlardan kırk şehbaz yiğit, gönüllüler arasından Kaptan Paşa hizmetine seçilirdi. Bu gençler, Türk donanması sefere çıkarken Paşa gemisine binerlerdi... ve sefer devamınca Kaptan Paşa, öğle ve akşam yemeklerini bu yiğitleri sofrasına alarak yemek mecburiyetinde idi. Bu kemankeşlerin vazifesi, deniz harbi başlayınca kumanda mevkiine çıkan Kaptan Paşanın etrafını sarmak ve cenğin devamınca düşman tarafına durmadan ok yağdırmaktı... Zamanımızın tâbiri ile bu bir baraj ateşi idi. Herhangi bir düşman gemisinden Kaptan Paşayı hedef edinerek tüfek veya ok atmak için tek baş kalkamazdı. Her şeye rağmen atılacak kurşun ve oklara da bu şehbaz yiğitler, Kaptan Paşayı koruyan canlı birer kalkan olurlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

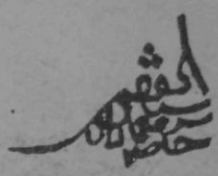
Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

ECDADIMIZIN KULLANDIĞI GÜMÜŞ VE ALTIN EL AYNALARI İÇİNDE TÜRK KUYUMCULUĞUNUN ŞAH ESERLERİ VARDIR. NE KADAR YAZIKTIR Kİ EL AYNALARI BUGÜN KIYMETLİ ANTİKALAR ARASINA GİRMİŞ, BU GÜZEL SANAT MEMLEKETİMİZDE ÖLMÜŞTÜR. İŞTE BİRİ GÜMÜŞ KABARTMA VE ÖBÜRÜ ALTIN ÜSTÜNE ZÜMRÜD VE YÂKUTLU İKİ EL AYNASI.

MİMAR SİNANIN İMZASI: ELFAKİR SİNAN, SER MİMARÂNI HASSA.

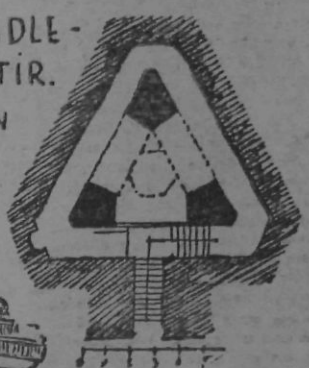

BABA CÂFER ZINDANI

İSTANBULDA, BORÇLULARIN HABSEDİLDİĞİ YER. YUKARDAKİ PENCEREDEN BAĞIRARAK HALKDAN BORÇLARININ ÖDENİB KURTARILMALARI İÇİN YALVARIR, YARDIM VE ŞEFKAT İSTERLERDİ. BABACÂFERDEN BİR BORÇLU KURTARMAK BÜYÜK SEVAB BİLİNİRDİ.

HÜRRİYET ÂBİDESİNİN ALTI BİR MESCİDDİR. ŞEHİDLER, BİR ÜÇGEN ŞEKLİNDE OLAN BU YERALTI MESCİDİNİN DIVARLARI İÇİNDEKİ LÂHİDLERE TEVDİ EDİLMİŞTİR. MESCİDE ÂBİDENİN BÜYÜK MERMER KAPISINDAN GİRİLİR

Levent Şahverdi Arşivi

Reisülküttâb Efendi

Sadrıâzam huzurunda elçi

Tercüman Elçi Vezir Reisülküttab Vezir içoğlanı

KAHRAMANLAR

SÜLEYMAN REİS

Fevkalâde cesareti, ehliyeti ve devlete büyük hizmetleri olmuş bir denizcimizdir. Adı pek yazıktır ki unutulmuş kahramanlar arasında kalmıştır. Kanuni Süleymanın ilk yıllarında Tuna donanması kaptanlığına tayin edilmişti. Mohaç seferinde; sekiz yüz parça küçük harb gemisinden mürekkeb bir nehir filosunun başında Tunaya girmiş ve ırmaktan Türk Ordusunun tam güvenini sağlamıştı.

ZEHRİMÂR MEHMED BEY

On altıncı asrın namlı Türk denizcilerindendir; Süleyman Reisten sonra Tuna donanmasının Başbuğu olmuştur. Mehmed Beye «Tuna Barbarosu» diyebiliriz. Mesleğindeki bilgisi ölçüsünde gözü pek bir cengâverdi. Tuna yalısı kalelerinin fethinde; Budin ve Peşte muhasaralarında büyük hizmetler görmüş; Estergon kalesinin muhasarasında ise dilere destan olacak yararlıklar göstermişti.

BEKTAŞ VOYVODA

Kanuni Sultan Süleyman devrinin ilk yıllarında namlı akıncılardan ve sınır kumandanlarındandır. Adriyatik sahilinde bir kaya parçası üzerinde kartal yuvasına benziyen İskradin kalesini iki yüz cenk eri ile zaptetmişti. Bu menkıbesi, sınır gazileri arasında asırlar boyunca âdeta uzun bir masal halinde anlatılırdı. Maalesef bu kahramanlık destanı zamanımıza kadar intikal edememiştir.

KEMANKEŞ AHMED REİS

Kanuni Süleymanın ilk saltanat yıllarında «Paşa» unvanını almış kaptanı deryalardandır. 80 parça kadırga ile Türk bayrağını Yunan ve Adriyatik denizlerinde şan ile dolaştıran gemicilerdendir. Namlı kemankeş pehlivanlardan olup kol, bazu ve pençe kuvveti göstérişi olarak kesilmiş bir koyunu bacağından kavrar; postu yüzünceye kadar havada tutarmış...

Dovanı Hümayun kalemi (bürosu) nin âmiridir. On yedinci asır ortalarına kadar, vazifesi icabı Divanı Hümayun müzakerelerini takib eder, Divanın azası bulunan Nişancının emrinde bir büyük memur idi; sonra Divanın, devlet işleri üzerinde fikirlerini beyan eden azaları arasına girdiler.

Divanı Hümayun kaleminde hepsi seçkin simalar olmak üzere yirmi beş kâtib vardı; bunlar Divanı Hümayuna gelen evrakın ve Divandan çıkan kararların suretlerini kütük defterlerine kaydederlerdi. Zamanımıza kadar dikkatle saklanmış olan bu defterler, bugün Osmanlı İmparatorluğu tarihini gereği gibi aydınlatan milyonlarca vesikayı ihtiva eden kıymetine paha biçilmez bir hazinedir.

Divanı Hümayun kâtiblerine «Hacegânı Divanı Hümâyun» denilirdi; en kıdemlileri «Tezkereci Efendi» unvanını taşırdı; ekseriya Reisülküttablık makamı boşalınca Tezkereci Efendi Reisülküttab olurdu.

Divana gelen evrakı ve istidaları, Divanı Hümayunda daima ayakta duran reis efendi okur, Divan kararlarının müsveddelerini o kaleme alır ve Divanın tasvibinden sonra kâtiblere yazdırtır ve suretini kütük defterine geçirterek kime yollanacak ise Divan çavuşları vasıtasile yollardı; kütükteki suretinin yanına da «falan çavuşa verildi» diye kaydolunurdu.

Daha evvel de bir vesile ile kaydettiğimiz gibi Divandan çıkan her yazı, her emir padişahın ağzından kaleme alınırdı.

Yabancı devlet elçileri Osmanlı İmparatorluğu ile Divanı Hümayunda temas ederlerdi. Divanı Hümayunda muhtelif yabancı dilleri bilen lüzumu kadar tercüman vardı, bunlara da «Divanı Hümayun tercümanı» denilirdi; on dokuzuncu asra gelinceye kadar hemen hepsi gayrimüslimdi, bilhassa Fenerli Rumlardandı; en kıdemlisi, sadakatine güvenilebileni baştercüman adını taşırdı; Divan tercümanları da kâtibler gibi Reisülküttab Efendinin emrinde idi. Yabancı bir devlet elçisi İstanbula geldiğinde, Divanca tesbit edilen bir günde Divana gelir ve evvelâ Reisyl küttab Efendiyi görür, ilk temasını onunla yapar, sadrıâzamın huzuruna onun delâleti ile çıkar, eğer elçi herhangi bir mesele müzakere ve münakaşa edilecekse o görüşür, müzakre ve münakaşa eder ve neticeyi Divana arzederdi. Bu bakımdan Reisülküttab efendilere Osmanlı İmparatorluğunun eski devlet teşkilâtında Dış İşleri Bakanı idi demek hatalı olmaz. Harblerden sonra mütareke ve sulh müzakerelerine de Reisül Küttablar memur olurdu, tabii yanına tercümanlar alırdı.

Divanı Hümayun tercümanlarının bu müzakerelerdeki rolleri çok mühimdi. Meselâ, on yedinci asır ortalarında yirmi beş yıldanberi devam eden Girid cengini bir Türk zaferi ile sona erdiren Sadrıâzam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa, Kandiye kalesinin Türklere teslimi müzakereleri yapılırken Divanı Hümayun Baştercümanı Panayoti'nin zekâsından, dirayetinden ve talâkatinden fevkalâde istifade etmişti. Buna karşılık Ruslarla aktedilen Kaynarca muahedesinin müzakerelerinde Ruslar, Reisülküttab Efendinin bönlüğünden ve Divanı Hümayun tercümanının sinsi ihanetinden istifade ederek çok ağır sulh şartlarını dolambaçlı yollarla Türk heyetine âdeta dikte ettirmişlerdi. (Bu eserde kronoloji kısmında 1669 Kandiye muahedesi notu ile Kaynarca muahedesi yazısına bakınız).

Bir Divan Kâtibi

On yedinci asrın ilk yarısına kadar, İstanbul sûrlarının içinde, padişahın ve vüzeranın merasim ihtişamı için atlanan askerler müstesna, halkın ve ricalden sayılmıyan memurların servetleri ne olursa olsun ata binmesi yasaktı. Şehrin en uzak bir köşesine dahi yaya gidilirdi... Fıkra tarihî edebiyatımıza mal olmuştur:

Süleyman Çelebinin Mevlidi gibi hem şairane, hem âşıkane, dinî edebiyatımızın en yüksek eserlerinden «Hilyei Peygamberî» yi yazmış olan Hâkanî Mehmed Bey bu şaheserini bitirdiği (Hicrî 1007) 1598 yılında yetmişini aşmış bulunuyordu. Kendisi Divanı Hümayun kâtiblerinden idi; konağı da Edirnekapısı civarında idi. Bir sultan torunu, kibar adamdı. Eseri; saraydan en aşağı halk tabakasına varıncaya kadar fevkalâde bir heyecan ile karşılandı. Şairе, sadaret makamı tarafından ne türlü bir mükâfata mazhar olmak arzusunda olduğu soruldu. Hâkanî Mehmed bey: «Artık ihtiyar oldum... Edirnekapısından yaya gidip gelmeğe kudretim kalmadı.. Müsaade buyurulursa at ile gidip gelsem!..» cevabını verdi. Divan erkânı şaşırdı.. Yaşı, hizmeti, içtimaî seviyesi ne olursa olsun bir kâtib ata binemezdi.. Uzun müzakereye görüşüldü.. Şairin hatırı için bir nizamın bozulamıyacağına karar verdiler.. Fakat Mehmed Beyi kırmak da istemediler.. Mirî Paşa kapısı ile Saray civarında bir konak satın alındı.. Bedeli gene hazineden ödenerek bu konak mükemmel bir surette döşenip dayandı ve şaire hediye edildi.. Arzusu bu suretle yerine getirildi. Bir müddet sonra yalnız müslümanlar hakkında, şehir içinde ata binme yasağı kaldırıldı..

KAHRAMANLAR

KİRAZ İLYAS

On altıncı asırda Rumelinde gaziler arasında kahramanlık hâtıram uzun zaman unutulmamış Yanyalı bir bahadır yiğittir. Bir erkek güzeli imiş... Süleyman Kanuninin Belgrad seferine çıkmadan yıllarca evvel bir kaç can yoldaşı şehbaz ile bu namlı kalenin yollarını tutmuş, kuş uçurtmaz; kervan geçirmez olmuş... Her gün bir kaç esir veya baş alırmış...

Kiraz İlyas nihayet bir gün Belgradlının pususuna düşmüş; şehid edilmiş. Genç ve güzel cengâverin başını kesmişler; Budinde oturan Macar Kralına göndermişler; o da: «Düşmanımız da olsa bir kahramanın başıdır... Hakaret etmeyin... Fidân tepeye gömün!» diye Budin civarında bir tepeye gömdürtmüş... Budin, Türkler tarafından zaptedilince Kiraz İlyasın güzel başının gömüldüğü o tepeye «Kiraz İlyas Tepesi» adı verilmişti.

YULARKISTIOĞLU MUSTAFA BEY

On altıncı asırda şark hududunda Adilcevaz Sancak Beyi idi. Merdliği ile meşhur Yularkıstı Hasan Paşanın oğlu idi. Müverrih Peçevili İbrahim Efendi Mustafa Beyi şu satırlarla methediyor: «Meydanı rezmin nâmıdarı ve bahadırlık alanının çabüksüvarı; bir şiri ner; eroğlu er server idi. Adilcevaz kalesinin kapılarını ardına kadar açtıran, bu suretle muhasarayı kabul etmeyip düşmana meydan okuyan Yularkıstıoğlu Mustafa Bey, gözünü dikenden değil, mızraktan bile sakınmıyan bir avuç askeri ile atılıp koca bir orduya saldırır; düşmanın bir yanından öbür yanına çıkar; ardından vurup öbür yanını tarümar eder; Peşevlinin tâbirile «bir cenk eder ki felekte melekler tahsin edip alkış tutarlar.»

Levent Şahverdi Arşivi

ŞEHZADE KORKUD

İkinci Bayezidin oğlu, Fatih Sultan Mehmedin torunu ve Yavuz Sultan Selimin büyük kardeşi olan Şehzade Korkud, Osmanlı hanedanının bahtsız fakat pek güzide bir simasıdır. Dedesinin sevgilisiydi; Fatih dizinin dibinden ayırmaz, bu güzel ve zeki Şehzadenin tahsil ve terbiyesile bizzat uğraşırdı. Büyük adam, 1481 de Gebze civarında Sultan çayırında pek esrarengiz şekilde öldürülünce, İstanbul Muhafızı İshak Paşa, Osmanlı tahtının meşru varisi Şehzade Bayezid Amasyadan payitahta gelinceye kadar İstanbul sarayında bulunan ve on beş, on altı yaşlarında olan Şehzade Korkudu «padişah vekili» olarak tahta oturtmuştu. Babası gelince Şehzade Manisa Valisi tayin edildi... Ve orada, İkinci Bayezidin uzun saltanatı boyunca pek muhteşem bir hayat sürdü. Sarayı bir edebiyat ve sanat mahfili, ilim ve irfan ocağı oldu. Âlim, fazıl; millî duyguları olgun ve coşkun; ihsanı, lûtfu ve mürüvveti bol; şair ve güzellik âşıkı bir şehzade idi. Midillili sipahi Yakub Bey oğullarını denizciliğe teşvik eden, onları cömertçe himaye ve bir gün bunların içinden bir Barbaros Hayreddin Paşanın yetişmesine yol açan Şehzade Korkud olmuştu.

On altıncı asır muharrirlerinden Sehî Bey bu prens hakkında şu satırları yazıyor: «Kemalâtına nihayet yoktu. İslâm hukuku üzerine Korkudiye adile bir risale telif etti, kadılar arasında makbul eserlerden olmuştu. Musiki ilminde derin bilgi sahibiydi, her nevi sazı çalardı, hattâ kendisi Gıdayî ruh adında bir saz yapmıştı ki ehli elinde muteber, sesi pek hoştu. Şiirlerinde Harimî mahlasını kullanırdı» diyor; ve şiirlerinden örnek olan şu iki beyti kaydediyor:

Hasretî virdi ruhunla lâlei nu'mânı gör
Baş açık abdâl olub beline yaprak bağlanur..

★

Tacü kabâyı terk idüb uryan olayım bir zaman
Gurbetde seyran eyleyüb mihman olayım bir zaman

İkinci beyit Cem Sultanın olmak üzere de meşhurdur. Şiirdeki kudretinin Yavuz Sultan Selim katına yükselemediği muhakkaktır. Kardeşi Selim ile pek sevişirlerdi; hattâ: «Eğer saltanat ikimizden birine nasib olursa birimiz öbürüne kıymasun..» diye and içmişlerdi. Yavuz Selim Osmanlı tahtını babasından zor ile alınca sözünde durmadı. Korkudu ürkütüp kaçırmamak için evvelâ Bursaya gitti. Oradan seyrü şikâr bahanesile ve ılgar ile Manisaya gitti. Hazin vak'ayı Solâkzade Hemedî Mehmed Efendi şöylece anlatıyor: «Şehzadeyi Manisa sarayında gafil avladılar, etrafını aldılar. Sultan Korkud şaşırdı. Piyâle adında bir iç oğlanı, hemdemi, mahremi bir genç vardı, onunla beraber yanlarına bir miktar altın alıp ve bir yahşî atın sırtına düşüp saray bahçesinin küçük kapısını açtılar ve gözleri gördüğü yeredek kaçtılar. Saraya girenler Sultan Korkuddan nam ve nişan bulamadı. Sultan Selim ardından atılar çıkardı.

(Nazım)

Leşkerinden her diyâra Şehriyâr
Korkudun ardınca oldu bin süvâr
Her biri her yânâ cûyan oldular
Gûhü sahrâlarda pûryân oldular.

Fakat nereye gittiği bilinemedi, Sultan Selim de Bursaya döndü; ama bütün yollar, derbendler tutuldu, kuş uçmak muhal idi.

«Sultan Korkud Nâtüvan düştü; Piyâle ile beraber akla gelmez bir mağaraya girdi. Yirmi gün o mağarada gizlendiler. Akıbet yârî gaarî ve vefadan Piyâle ile müşavere edip Teke diyarına gitmeğe ve oradan bir gemi tedarik edip Frenkistana kaçmağa karar verdiler. Şehzade Korkud evvelce Teke ilinde beylik yapmıştı; bir gece mağaradan çıkıp yola düştüler, yolları bilirlerdi, Teke iline vardılar; orada da evvelâ bir ıssız mağaraya sığındılar. Yatakları toprak, yastıkları taş oldu, çok sıkıntı çektiler ve aç kaldılar. Bir gün Piyâle, Şehzadenin atına binip mağaradan çıktı, yolda bir köylü buldu; bu adamı mahremi esrar edinip yiyecek tedariki için yardım istedi ve atı köylüye verdi. Adam, hizmeti can ve baş ile kabul etti. Bir kaç gün o mağaraya çörekten, zeytinden, meyvadan bulduğu nimetleri getirdi. Sonra gemi tedarikini konuştular. Köylü bu işi de üzerine aldı. Sahile inip aşağı yukarı sorup soruştururken nazarı dikkati çekti.

(Nazım)

Gördüler altında ânın âtını
Hem dahi üstündeki âlâtını
Bakdılar damga ü hâlü hâline
Oldular vâkıf o türkün hâline...

Derdmendin başına üştüler, attan yıkıp suale tuttular: — Sultan Korkud kandedir söyle!. diye korkuttular. Biçareye muhkem işkence edip nihayet söylettiler. Hemen Teke Beyi Kasım Beye haber verildi:

(Nazım)

Azmidüb sür'atle ol gaara Emîr
Tutdu Sultan Korkudu itti esîr...

Kasım Bey Padişaha haber uçurdu. Sultan Selim hem sevindi, hem üzüldü, ağlamağa başladı. Şehzade, Piyâlesi ile beraber Bursaya doğru yola çıkarıldı. Padişah da beri taraftan Kapıcıbaşı Sinan Ağayı gönderdi. Sinan Ağa yolda Şehzade Korkudu selâmlayıp teselli etti; mülâyim sözlerle yâreli hatırına merhem vurdu. Korkudla Piyâle derdleşip ağlaşırlardı:

(Nazım)

Hâlimiz nolur deyû ağlaşdılar
Cûş idüb nârı gamla taşdılar...

Bir konak yerinde Şehzadenin uykusu geldi. Uyudu. Amma Piyâle Bey göz yummadı, başı ucunda mum gibi durdu, onu esen yellerden korudu. Biri gelip: «Seni Sinan Ağa ister!.» dedi. Sadık Piyâle gaflete düşüp gitti. Sinan Ağa onu sohbet ile oyalar iken elleri kemendli bir nice ehremen Şehzadeyi uykuda basıp kaydını gördüler. Piyâle dönüp de efendisini o halde görünce feryad ve figana başladı, iki eline taş alıp bağrını dövdü. Sinan Ağa, Piyâle Beyi tekrar çağırıp teselli etti. Fakat bu sadık ve vefakâr bendenin gözleri yaşı bir daha dinmedi. Korkudun nâ'şını Bursaya götürüp Orhan Gazinin türbesine defnettiler; Piyâle de o türbeye türbedar olarak kapandı; «Bu hizmet bana ömrüm boyunca kâfidir» dedi.

ŞEHZADE MURAD

Şehzade Ahmedin «tömârı ömrünü desti kazâ ile dürdükleri» zaman İrana iltica eden oğullarından Şehzade Murad da orada dört yıl kadar yaşamış ve bir gün katledilip maktulün kim olduğu bulunmadığı haberi gelmişti.

Yavuz Sultan Selime, ölüm döşeğine yatmasından az evvel «Şehzade Muradın İranda katli haberinin yalan olduğu, Şehzadenin Acemden Rûm'a gelip Amasya civarında gizlendiği» yollu bir ihbar yapıldı. Padişah meselenin tahkiki için Amasyaya adam gönderdi, gizli yapılan araştırmada dedikodunun ucu bir nalbanda dayandı ve adam tevkif olunarak İstanbula gönderildi. İnkâra mecali olmayıp vak'ayı şöylece anlattı:

«Bir gün dükkânımda kendi işimle meşgul iken bir derviş geldi, karşımda mahzun mahzun durup kâh ah eder, kâh benden yana bakardı. Bir kaç gün böyle gelip gitti, bir gün dayanamayıp sordum: — Yoksa galiba ey Âşık Aşık.. Bir sevgili yârinden mi ayrı düştün.. dedim. Gözlerinden yaş yerine kan dökülüp: — Bir canımdan azizim ve yârî gaarım ve mûnisi vefâdârım var... Hasta düştü.. Yastığa baş koyalıdanberi bağrım kan doldu.. Bilmem ki ne çare ideyim.. Senin garib dost olduğunu ve merdlikte ve derd ehli ile hemderdlikte sabit kadem olduğunu işittim... Senden mürüvvet ve şefkat ümidile geldim... Sana hasta olduğunu bahsettiğim Sultan Ahmedin oğlu Şehzade Muraddır ki babasını sevenlerden yardım ümidile diyarı Acemden memleketine geldi, ne çare ki gayet hasta ve zayıf olup ciğerimi deldi... dedi. Ben de varıp ol civanı bimecali gördüm. Garib nüvazlık edip hatırını sordum, istediği taamları hazırlatıp o dervişle gönderdim. Delikanlı ayağa kalktı. Vilâyetimiz zenginlerinden Sabuncu İbrahim kendisine rıayet edip ekser levazımını o görürdü. Bir zamandan sonra nice oldukları malûmum değildir..» dedi.

Sabuncu İbrahim de yakalandı ve İstanbula götürüldü, bu adam da Şehzade Murad olduğu söylenen gencin yanında bir kaç bendesile İstanbula gittiğini söyledi. Kılık ve kıyafetlerini, yüzlerini tarif etti, bu adamları Üsküdar hanlarından birinde buldular, derviş de yakalandı, bunlar «Şehzade öleli beş on gün oluyor...» dediler. Dervişten alâmeti farikası soruldu: «Başında içine bir ceviz sığacak kadar çukur vardır» dedi; gösterdiği kabrı açtılar... İçinde hakikaten bir delikanlı ölüsü bulduler.. Başını gövdesinden ayırıp Padişaha götürdüler... Üzerinde dervişin tarifi gibi alâmeti farikasını buldular. Kesik baş tekrar na'şının yanına konulup hem mezar, hem de hâdisenin dedikodusu kapandı. Sabuncu İbrahim, Nalband, derviş ve diğer bir kaç kişi hayatlarından ümidlerini keşmişlerdi. Fakat Sultan Selim hepsini affetti. Vak'ayı nakleden Sultan Selimin nedimi Hasan Candır.

YAVUZ SELİM

Osmanlı tahtında ancak sekiz buçuk yıl kalmış olan Yavuz Selim büyük hükümdar, büyük asker ve kıymetli bir şair olarak tarihimizin namlı simalarından biridir. Çocukluğundanberi son derecede cesur ve zeki bir prens olarak tanınmış, kendisine Yavuz lâkabı verilmişti. Okumağa çalışmasına düşkündü. Şehzadeliğinde bütün servetini kitaba vermiş, kendi kendisini yetiştirmişti.

1467 de Amasyada doğdu, on üç sene kadar burada kaldı; bu yıllar içinde, torunlarını etrafına toplamakta zevk alan Fatih Sultan Mehmedin daveti üzerine, diğer büyük kardeşlerile ve anne çocuklarile bir kaç defa İstanbula gitmişti. 1481 de babası padişah oldu, on dört yaşında bulunan şehzade Selim de Trabzon Valiliğine tayin edildi. Babasının otuz bir sene süren saltanatı Selim için tahammül edilmez bir devir oldu. İran Şahı İsmail Safevî doğu ve orta Anadoluda Şiilik mezhebinin propagandasını yaptırıyor ve Anadolu Türkleri arasına mezhep kavgaları tohumunu saçıyordu. Trabzondan bu bozguncu propagandayı dikkatle takib eden Yavuz Selim, babasını gevşeklikle itham ediyor, büyük kardeşleri şehzade Ahmed ve Korkudu da padişahlığa lâyık görmüyordu.

Zamanının halk ağzı rivayetlerindendir: Hamiyet ve gayret sahibi Şehzade Selim, Şah İsmailin ahvalini yakından görmek için bir seyyah derviş kıyafetinde Trabzondan İrana gitmiş ve Tebrizde Şah ile satranç oynamış, birinci seferinde hürmeten yenilmiş, fakat ikinci oyunda Şahı mat etmiş; İsmail Safevî kızmış: «Bre kankay aşık, hiç Şah olanlar mat olur mu?. Tutalım edebin yoğmiş!..» demiş.. ve Sultan Selime bin altın ihsan etmiş.. Şehzade bu bin altını bir gece saray kapısındaki binek taşının altına koyarak Trabzona doğru çıkıp gitmiş.. Yıllarca sonra muzaffer bir hükümdar olarak Tebrize girdiğinde Şah sarayı kapısındaki mahud binek taşını göstererek Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağaya: — Şu taşın altında bin altınım vardır.. Senin olsun!. demiş.. Balyemez Osman Ağa taşı kadırmış.. Kesesi çürümüş olan bin altın kor gibi duruyormuş..

Trabzon Valisi Şehzade Selim, Osmanlı tahtının veliahdi değildi; hanedanın veraset an'anelerine göre bu taht, hayli yaşlanmış olan babasından sonra büyük kardeşi Şehzade Ahmede kalacaktı. Sultan Ahmedle Sultan Selim arasında bir de Şehzade Korkud vardı. İkinci Bayezidin ölümü, Selimin ve Kırımda Kefe valisi bulunan minimini Şehzadesi Süleymanın felâketi olacaktı. Amcası Şehzade Cemin hazin hâtırası da henüz unutulmuş değildi. Sonsuz nefis güveninc ve sonsuz cesarete sahibdi; taht kavgasına atılmak için babasının ölümünü beklemedi; yakın adamları devletin daimî silâhlı kuvvetini teşkil eden yeniçerileri, Şehzade Selim tarafına kazandırırken kendisi Kırım üzerinden Rumeline geçti ve babasından padişahlığın kendine devrini istedi. Âsi Şehzade mağlûb oldu, fakat İstanbulda yeniçerilerin ayaklanması üzerine İkinci Sultan Bayazıd, küçük oğlu Selimin lehine Osmanlı tahtından çekilmeğe mecbur oldu.

1512 de askerî hükümet darbesile padişah olan Yavuz Selim, bir taraftan İran Şahına karşı harbe hazırlanırken, diğer taraftan iki kardeşinin, kardeş çocuklarının ve amcazadelerinin vücudlarını ortadan kaldırdı; hanedanında erkek olarak bir kendisi, bir de oğlu şehzade Süleyman, istikbalin Kanunî Süleymanı kaldı.

Yavuz Selim 1514 te İran üzerine yürüdü, Şah İsmaili Çaldıran meydan muharebesinde büyük bir bozguna uğrattı; Şahın hazinesi ve «Taçlı Hanım» diye meşhur zevcesi, Türk askerlerinin eline geçti. Sultan Selim, Şahı takib ederek payitahtı olan Tebrizi zaptetti. Bu seferle Van ve Bitlis ve havalisi Doğu Anadolu toprakları da Türkiyeye katıldı.

Yavuzun cesareti üzerine bir fıkra nakledilir: Çaldıran zaferinden sonra bazı kumandanlar, Şahı takibden vazgeçilerek dönmek fikrindeydiler, fakat korkularından padişaha söyleyememişler, tehlikeli bir yola saparak askeri ayak diremeğe teşvik etmişlerdi; asker de padişahın çadırına ok atmıştı. Yavuz Selim hemen silâhlanmış ve atlanmış çadırından çıkarak askere: «Erkek olan peşimden gelsin, gelmiyenler, donlarını başlarına geçirip karılarının yanlarına dönsün!.» diye bağırmış ve ileriye at sürmüştü. Pek tabiî, ordu da peşine takılmış ve asker kendisini teşvik edenleri ele vermişti.

Büyük hükümdar İran seferinden sonra gözlerini Suriye ve Mısır yollarına çevirmişti... Yavuz Selim, Çerkes Kölemen sultanlarına karşı 1516 da Mısır seferine çıktı; ilk meydan muharebesi Suriyede Mercidabık mevkiinde oldu, Mısır ordusu bozguna uğradı; Yavuz Selim de süratle Mısır kapılarına dayandı ve Riddaniyye meydan muharebesini kazanarak Mısıra girdi. Bu suretle, temeli Fatih tarafından atılmış Türkiye İmparatorluğu, Doğu Akdeniz memleketlerini hududları içine almış, Hind yoluna hâkim olmuş bulunuyordu.

Mısır seferinden dönüşünde, Mısırda oturan Müslümanların Halifesi Mütevekkil Alâllah'ı İstanbula davet etmiş, İstanbula gelen Halife Ayasofyada yapılan büyük bir dinî merasimde Halifeliği Yavuz Selime devretmiştir; bu suretle Halifelik Abbas Oğullarından Osman Oğullarına geçmiş oldu. Yavuzdan sonra gelen padişahlar hem Türk İmparatoru, hem de bütün Müslümanların Halifesi oldular.

Yavuz Selim hiç beklenmedik bir anda, 1520 yılında öldü. Ölümüne sırtında çıkan ve o zamanlar devası bilinmiyen Sirpençe (Aslan pençesi) denilen bir çıban sebeb olmuştu. İstanbulda kendi adına nisbetle anılan camiin yanındaki türbesinde gömülüdür. Camii, oğlu Kanunî Süleyman yaptırmıştır.

Padişahlığı ancak sekiz buçuk yıl kadar sürmüştü, ölümünde elli üç yaşında idi. Muasırlarının yazdıklarına göre orta boylu, vücud yapısı sağlam, pehlivan yürüyüşlü idi, kaşları ekseriya çatık, fakat çok tatlı konuşurdu. Zamanında türkçeyi en güzel konuşan insanlardan biri olarak tanınırdı. Pos bıyıklı idi, sakal bırakmamıştı. Gayet sade giyinir, teşrifattan hazmetmezdi, ibadetinde kusuru görülmemişti, dedesi gibi içki de kullanırdı; vezirlerinin en küçük hatasını affetmezdi. Bundan ötürü zamanında «Sultan Selime vezir olasın!.» sözü beddua yerine geçer olmuştu. Son nefesini, sevgili nedimi Hasan Canın dizinde vermişti. Ölümünden az evvel, bu müthiş hakikati kendisine yakıştıramıyarak:

— Hasan, bu ne haldir?.

demişti. Genç nedim de:

— Devletlû Padişahım. Cenabı Hakka teveccüh edilecek zamandır!

Deyince acı bir tebessümle:

— Çocuk!. Sen beni bunca zamandır kiminle bilirdin?.

Cevabını vermişti.

Kendisinin olduğu rivayet edilen şu beyit, ne kadar içli ve kuvvetli bir şair olduğunu aydın olarak gösterir:

Biz bülbüli muhrikdesi gülzârı firâkın
Âteş kesilir geşe sabâ gülşenimizden...

Levent Şahverdi Arşivi

Yavuz Sultan Selim Devrinin Kronolojisi

1512 Yavuz Selimin cülûsu; İkinci Bayizidin Dimetoka'da yerleşmek üzere giderken yolda ölümü; Şehzade Ahmedin Anadolude Padişahlığını ilân ederek taht kavgasına başlaması. Padişahın yeğenleri olup babaları daha evvel ölmüş bulunan beş şehzadenin idamı. (Bu eserde Osmanlı Şehzadesi yazısına bakınız):

1512 Sadrıâzam Koca Mustafa Paşanın idamı (Vaktile Sultan Cemi zehirli ustura ile traş ederek öldüren adamdır. İstanbulda kendi adını taşıyan büyük bir camii ve bir semt vardır). Hersek oğlu Ahmed Paşanın sadareti.

1512 Raguse cumhuriyetile tâbiiyet, Venedik cumhuriyeti ve Toskan dükalığı ile sulh ve ticaret muahedelerinin yenilenmesi.

1513 Padişahın büyük kardeşi Şehzade Korkudun idamı.

1513 Padişahın en büyük kardeşi Şehzade Ahmedin üç oğluyla İrana iltica sı ve hepsinin orada idamları.

1513 Macaristanla sulh muahedesinin yenilenmesi.

1514 Yavuz Selimin İran seferi.

1514 23 ağustos, Çaldıran zaferi, Şah İsmail Safevî ile İran ordusunun kahkârî hezimeti (Bu eserin kronoloji notlarında ay ve gün kayıdları için sağlam tetkik eseri olan İ. Hâmi Danişmendin büyük kronolojisindeki kayıdlar kabul edilmiştir.)

1514 6 eylûl Yavuz Selimin İranın o zamanki payitahtı Tebrize girmesi. Bıyıklı Mehmed Paşa elile Bayburdun fethi. Hersek oğlu Ahmed Paşanın azli, Dukain oğlu Ahmed Paşanın sadareti.

1514 Yavuzun İrandan dönüşü (24 teşrinisanide Padişah Amasya kışlağında). Şah İsmailin bir sulh teklifinin reddi ve gönderdiği dört elçisinin İstanbula yollanarak hapsi.

1515 Şubat. Kışı Amasyada geçirip tekrar İrana yürümek istiyen Padişaha karşı yeniçerilerin ayaklanması; askeri bu harekete teşvik eden Sadrıâzam Dükakin oğlu Ahmed Paşanın idamı. Yavuzun sadrıâzamlık makamına kimseyi tayin etmeyip bu makamın işlerile bizzat meşgul olması.

1515 Kemahın fethi. Dulkadir oğulları memleketinin Osmanlı İmparatorluğuna ilhakı.

1515 Temmuz. Yavuzun İran seferinden İstanbula dönüşü. Devrin devlet erkânından vezir İskender Paşa, Kazasker Tâcizade Tuğrâyî Cafer Çelebi ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağanın idamları (Bu zevat, İran seferi devamınca askeri serkeşliğe teşvik etmiş olmakla suçlandırılmışlardı. Cafer Çelebi İstanbul Fetihnamesi adında edebî bir eserin müellifidir.)

1515 Sadaret makamı altı ay boş kaldıktan sonra Hersek oğlu Ahmed Paşanın sadrıâzam tayini.

1515 İstanbulda Haliçte büyük Türk tersanesinin temelinin atılması. (Bu tersane ve bulunduğu yer, Kanuni zamanında tersanenin gelişmesinde büyük himmet sarfedecek ve burada cami, medrese, mekteb ve hamam gibi ilk hayır eserleri yaptıracak olan Güzelce Kasım Paşanın adına nisbetle Kasımpaşa Tersanesi ve Kasımpaşa adını alacaktır).

1515 Bıyıklı Mehmed Paşa elile Diyarbakırın zaptı; Doğu Anadoludaki beyliklerin itaat altına alınması. (Bu memleketler, «Yurtluk, Ocaklık» adı altında Cumhuriyetin ilânına kadar yerli hanedanların elinde bırakılmıştır. Van valileri bunların üzerinde bir gözcü vazifesini görmüştür.)

1516 Hersek oğlunun azli, Hâdım Sinan Paşanın sadareti.

1516 Yavuzun Mısır seferi.

1516 24 ağustos. Mercidâbık zaferi. Mısır Sultanı Kansu Gavri'nin ve Kölemen ordusunun kahkarî hezimeti. Sultan Gavri'nin kaçarken ölümü, Tumanbayın Mısır Sultanı olması.

1516 28 ağustos. Halebin fethi. 27 eylûl, Şamın fethi. 30 birinci kânûn, Kudüsün fethi.

1517 22 ikinci kânun; Kölemenlere karşı Riddaniyye zaferi. Sadrıâzam Sinan Paşanın şehadeti, Yunus Paşanın sadareti. 29 kânunusani, Kahirenin kanlı sokak muharebelerile işgali, Kölemen ümerasından Canbirdi Gazâlinin Yavuz Selimin hizmetine girmesi, 15 şubat Yavuzun Kahireye girmesi; 30 mart, Sultan Tumanbayın yakalanması; 15 nisan, Tumanbayın idamı.

1517 Temmuz, Hicazın Osmanlı İmparatorluğuna iltihakı; ağustos, Kölemenlerden Hayrbayın Mısır valiliğine tayini; eylûl, Yavuz Selimin İstanbula doğru Mısırdan dönüşü; yolda sadrıâzam Yunus Paşanın idamı ve yerine kimsenin tayin edilmemesi.

1517 Yavuzun Şama gelmesi, Yunus Paşanın idamından dört ay sonra Pirî Mehmed Paşanın sadrıâzam tayin edilmesi; Kölemenlerden Canbirdi Gazâlinin Şam valiliğine tayini.

1518 25 temmuz, Yavuzun İstanbula dönüşü.

1519 Anadoluda Bozoklu Celâllin isyanı, tenkili, kesik başın İstanbula getirilmesi. (Bundan sonra Anadoluda çıkan isyana ve ihtilâllere iştirak edenlere bu Bozoklu Celâlin adına nisbetle Celâli, Celâlliler denilecektir. Bu eserde Celâlliler yazısına bakınız).

1519 Czeair hükümdarı Barbaros Hayreddinin Yavuz Sultan Selime arzı itaati.

1520 8 temmuz, Yavuz Selimin ölümü.

Yavuzun İki Nedimi

HASAN CAN

Yavuz Sultan Selimin gözde nedimi ve büyük Türk müverrihi Hoca Sadeddin Efendinin babasıdır Sultan Selim, Hasan Canı Tebrizde bulmuştu. 1514 yılında on beş yaşlarında bir melek kadar güzel olan Hasan Canın babası İsfahanlı Hafız Mehmedle beraber hizmetine aldı ve Hasan Can büyük Padişahın son demine kadar en yakın dostu oldu, hattâ Yavuz son nefesini onun dizinde verdi. Hasan Can oğlu Sadeddine, velinimetinin hayatına dair en hurda teferruatına kadar çok zengin hâturalar nakletmişti; o da bunları «Selimname» ile «Tâcüttevârih» adındaki eserlerinde kalem diline vermişti. Hasan Can sekseni yaşını aşkın olarak öldü.

HEMDEM PAŞA

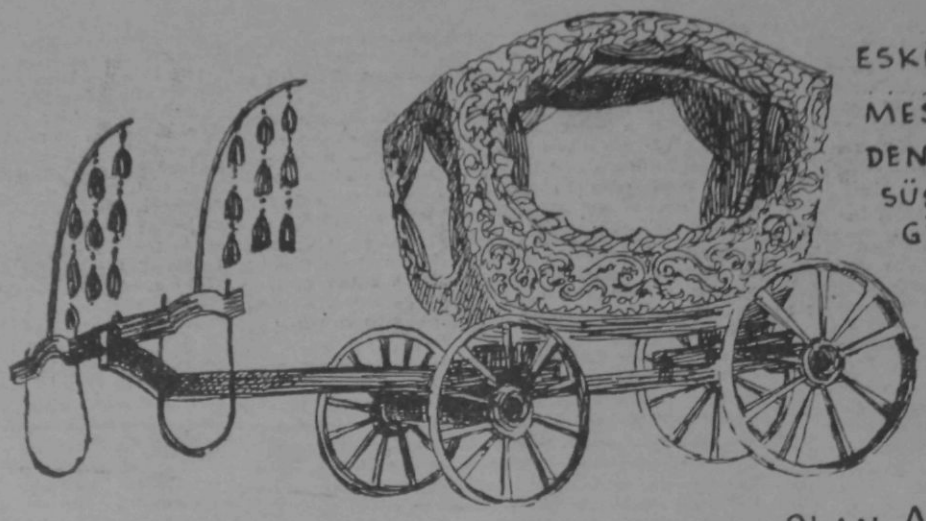
Yavuz Sultan Selimin Şehzadeliğinde pek sevgili nedimi idi; Padişah olur olmaz Hemdemi vezirlikle çırağ etti. Padişahı İran seferin de yolundan vazgeçirmek isteyenler Yavuzun celâdetinden ve gazabından korkarak ağız açamıyorlardı; kendisine karşı büyük sevgisini düşünülerek Hemdem Paşayı kandırdılar ve ileri sürdüler. Zavalı genç vezir, Yavuzun huzurunda geri dönme fikrini açar açmaz hükümdarın bir el işareti ile cellâd pençesine düştü ve hemen otağı hümayun önünde boynu vuruldu... Bu sevgili nedimini cellâda verirken büyük hükümdarın içi kan ağlamıştı; fakat askerin mutlak itaatini de ancak böyle bir hüküm temin edebilirdi... Hemdem Paşanın kesik başı, bütün ağızlara çelik bir kilit oldu.

Yavuz Selimin büyüklüğü şanında şöyle bir fıkra nakledilir: Mısır seferi yollarında bir gün Padişahın yanında giden devrin büyük âlimlerinden Kemal Paşa oğlu Ahmed Şemseddin Efendinin ayağından, Padişahın kaftanına çamur sıçramıştı. Efendinin ürkümüş ve şaşırmış olduğunun gören Sultan Selim: «Ulemanın atı ayağından sıçrıyan çamur benim için bir ziynettir, şereftir; bu kaftanı saklasınlar, ölümümde tabutumun üstüne örtsünler!» demişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

ESKİ İSTANBUL HANIMLARINI MESİRELERE GÖTÜREN VE KOÇU DENİLEN ARABALAR FEVKALÂDE SÜSLÜ, BİR BÜLBÜL KAFESİ GİBİYDİ. KOÇU, BİR ÖKÜZ ARABASIYDI

İSTANBULUN EN KÜÇÜK MESCİDİ BİR ODACIKTAN İBARET OLAN ARAKİYECİ MESCİDİDİR

ABDULAZIZ RESMİ ÇOK SEVERDİ, RESİM YAPARDI. ECNEBİ RESSAMLARA ESKİ TÜRK ZAFERLERİNİ GÖSTEREN BÜYÜK TABLOLAR YAPTIRDI. SAHNELERİ BİZZAT TARİF EDERKEN HEYECANLANIR, TABLOYA ESAS OLACAK TASLAKLARI KENDİ ÇİZERDİ. İŞTE BİRKAÇ KROKİSİ.

MİMAR SİNANIN İLK ESERİ

EYYUBDA SADIRAZAM AYAS PAŞANIN AÇIK TÜRBESİ

Levent Şahverdi Arşivi

On Altıncı Asır ve MUHTEŞEM SÜLEYMAN

On altıncı asır, Türk tarihinin kuvvet, azamet, şevket asrıdır; bu asrı bütün ihtişamile temsil eden de Kanuni Sultan Süleymandır. Avrupalılar ona pek yerinde olarak «Muhteşem Süleyman» derler. Bu ikinci Sultan Süleymanın Türk tarihlerinde Kanuni unvanile anılmasına sebeb, zamanında, devlet teşkilâtı ve idaresi üzerine bazı esaslı kanunlar yapılmış olmasıdır. Dört asırlık bir mazisi olan «Kanuni» unvanının yerinde bundan böyle bizim de «Muhteşem» demeniz kolay değildir; fakat zamanını ve şahsını, lügat manasının en geniş çevresi ile ifade edilebilen tek kelime de ihtişamdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Kanunî Sultan Süleymanın dokuz Sadırazamı

Pîrî Mehmed Paşa: 1520 - 1522.
Yavuzun son sadrâzamıdır; Kanunîye iki yıl hizmet etti ve genç Padişahın hâs güdücü Pargalı İbrahim Paşayı sadrâzam yapmak istediğini ima etmesi üzerine istifa etti. Sadrâzamlık tahsisatı ile tekaüd edildi. Asrının ilim ve fazilet ile temayüz etmiş bir devlet adamıdır. Sultan Süleyman birinci seferi olan Belgrad seferine ve ikinci seferi olan Rodos seferine bu vezir zamanında çıkmıştır.

Pargalı İbrahim Paşa: 1522 - 1536
On üç yıl hizmet etti. Kanunînin çocukluğundan hâs bendesi Dalmaçyalı bir prenstir. Korsanlar tarafından kaçırılmış, Manisada iken Sultan Süleymana satılmış ve azad edilmiştir. Tarihimizde «Frenk», «Makbul» ve «Maktul» lâkablarile anılır. Harikulâde zeki, malûmatlı, büyük vezirlerimizdendir. Sultan Süleyman üçüncü seferi olan Mohaç seferine, dördüncü seferi olan Beç = Viyana seferine, beşinci seferi olan Alaman seferine, altıncı seferi olan Irâkeyn seferine bu vezir zamanında çıkmıştır. İbrahim Paşa, Kanunînin büyük oğlu Şehzade Mustafayı devletin müstakbel hükümdarına lâyık dikkatle yetiştiren bir devlet adamı olmuştu. Saltanatın kendi oğlu Şehzade Selime kalması için uğraşan ve bunun için de Şehzade Mustafanın vücudünü ortadan kaldırmak istiyen Hurrem Sultanın husumet ve entrikalarına kurban oldu, idam edildi.

Ayas Paşa: 1536 - 1539.
Kanunîye üç sene hizmet etti. Sultan Süleyman yedinci seferi olan Korfu seferine ve sekizinci seferi olan Kara Buğdan seferine bu vezir zamanında çıktı. Ayas Paşa sadaret makamında öldü.

Lûtfi Paşa: 1539 - 1541.
Kanunîye iki sene kadar hizmet etmiştir. Sultan Süleyman gene bir Macaristan üzerine olan dokuzuncu seferine bu vezir zamanında çıktı. Makamından azledilerek ayrıldı.

Hâdım Süleyman Paşa: 1541-1544.
Kanunîye dört sene kadar hizmet etti. Sultan Süleyman onuncu seferi olan Nahcivan seferine bu vezir zamanında çıktı. Süleyman Paşa divanda vezir Hüsrev Paşa ile kavga edip «hançer çekme edebsizliğini» yaptığından azledildi.

Rüstem Paşa: 1544 - 1553 (birinci sadareti).
Kanunîye bu ilk sadaretinde 9 sene kadar hizmet etti. Padişahın Hürremden doğmuş biricik kızı Mihrimah Sultanın kocasıydı. Sultan Süleyman on birinci seferi olan ikinci İran seferine ve on ikinci seferi olanNahcivan seferine bu vezir zamanında çıktı ve büyük Şehzade Mustafa, Nahcivan seferi yolunda Rüstem Paşanın entrikaları ve tertibile öldürüldü. Paşa, bu faciadan sonra zevahiri kurtarmak için azledildi.

Kara Ahmed Paşa: 1553-1555.
Kanunîye iki sene kadar hizmet etti. Hiç bir suçu yok iken Rüstem Paşayı iktidara getirmek istiyenlerin entrikalarile idam olundu.

Rüstem Paşa: 1555-1561.
Kanunîye tekrar altı sene hizmet etti. Şehzade Bayizid ile dört oğlunun öldürtülmesi, Kanunînin muhteşem adına ikinci bir evlâd katli lekesinin sürülmesi gene bu entrikacı vezirin zamanında oldu.

Semiz Ali Paşa: 1561-1565.
Kanunîye üç sene kadar hizmet etti. Faziletli, sulhperver, hoşsohbet içi ve dışı mamûl büyük devlet adamıdır. Sadaret makamında öldü.

Sokullu Mehmed Paşa: 1565-1566.
Kanunîye iki sene kadar hizmet etti. Tarihimizin en büyük vezirlerindendir. Sultan Süleyman son seferine bu vezirin zamanında çıktı; onun devrinde öldü ve Sokullu, Kanunîden sonra oğlunun ve torununun zamanında da daha on üç yıl Türk İmparatorluğunun mukadderatına hâkim oldu.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Yavuz Selim'in biricik oğluydu. 1494 te Trabzonda doğdu; anası Ayşe Hafsa Hatundur ki türbesi İstanbulda Sultanselim camii haremînde zevcî Yavuz Selimin türbesi yanındadır. İkinci Sultan Süleyman 1520 tarihinde yirmi altı yaşında padişah oldu; yarım asra yakın, kırk altı yıl hükümdarlık yaptı, 1566 da yetmiş iki yaşında öldü.

Padişah olduğunun tezine Rodos adasile Belgrad kalesi alınmıştı. Bunları Macaristanla Irakın fethi takib etti. 1526 da kendisinin de bulunduğu Mohaç meydan muharebesinde Krallarile beraber Macar ordusu yok edildi. Macarların taht şehri Budin, Türklerin eline geçti. Üç sene sonra Sultan Süleyman ile Türk ordusu Almanya İmparatorluğunun başşehri olan Viyana önünde göründü, Türk akıncıları Almanya içlerine, İnsburg'a kadar gittiler; Viyana alınamadı, kahraman Türk akıncılarının çoğu geri dönmedi, fakat Orta Avrupada yüz elli yıl, Doğu Avrupada üç asır sürecek bir Türk hâkimiyeti kuruldu. Afrikada Trablusgarb, Tunus ve Cezayir Türk devletine katıldı. Büyük Türk Amiralı Barbaros Hayreddin Paşanın deniz gazaları, bu arada Adriyatik denizinde Preveze sularında kazandığı büyük zafer, Akdenizi Türk donanmasının hâkimiyetî altına koydu. Kralları Birinci Fransuva, Almanya İmparatoruna esir düştüğü zaman Fransızlar bu muhteşem padişahtan yardım istediler; ve Fransa Kralı, Sultan Süleymanın Almanya İmparatorunu tazyik etmesi sayesinde esaretten kurtuldu.

Kanunî Süleyman on üç defa muharebeye gitmişti ve son seferine yaşlı ve hasta olarak çıkmıştı. Türk ordusu Macaristanda Almanların elinde bulunan Zigetvar kalesini muhasara ederken, seyyar bir saraydan farksız çadırında öldü, bir kaç gün sonra bu kale fethedildi. Ölümü askerden gizlenmiş, naşı tahnit edilmiş, çıkarılan bazı iç azası altın bir kap içinde gizli olarak Zigetvar sahrasına gömülmüştü. Bilâhare oğlu İkinci Selim buraya «Meşhedî Sultan Süleyman» adı ile bir türbe yaptırttı.Asker, hasta ve ihtiyar Padişahın öldüğünü anlamış, fakat vak'a resmen ilân edilmediği için orduda bir yeis galgalası kopmamıştı. Zigetvar kalesi muhafızlarına teslim edildikten sonra tabut saltanat arabasında gizlenerek orduya dönüş emri verilmişti. Bu seferde bulunanlardan müverrih Selânikli Hafız Mustafa Efendi büyük vak'anın askere ilânını şöylece anlatıyor:

«Yeni Padişahımız Sultan Selim, babasının naşını karşılamak üzere Belgrada gelmişti. Biz de Belgrada dröt menzil yaklaşmıştık. Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa Hazretleri hafızlara tenbih buyurdular: — Araba yanına gidin, kâh Yâsin sûresini, kâh sûrei Fetih ve sûrei Kehfi, Kur'anlkerimden her ne olursa okuyun.. Zikredin.. Padişahımız çok severdi, ilâhi de okuyun... dedi. Ben: — Fermanı Sultanım Hazretlerinindir ama araba yanı aziz mahaldir, bizim gibi fukaraya koyarlar mı... demdiğimde: — Kapıcıbaşı Sinan Ağaya ismarlarım, kimseyi söyletmez, sizi gözetir! dedi. Altı hafız yoldaş idik.. Gece, sabaha dört saat vardı.. Araba yanına gitik ve zikre başladık... Gece bir orman kenarı yerdi... Gayet müessir düştü. Herkes ah ve figana başladı... Ol mertebeye vardı ki koca ordu olduğu yerde durdu... Hay Sultan Süleyman, diye feryad ederlerdi. Sadrâzam Hazretleri gelip: — Kardeşler, yoldaşlar... Niçin yürümezsiniz... Bunca yıllık İslâm Pâdişahıdır, Kur'anıâzim ile tâzim eyliyelim... Bu kadar gazlar edip Engürüs vilâyetini dâri islâm eyledi... Ve cümlemizi nimeti ihsanile besledi... Mubarek cesedini başımız üzerinde götürsek gerek... Durmayın... Kur'an okuyup yürüyelim.. Derdimize derman Kur'andır.. din ve îmanımız Kur'andır... İman ile Kur'an ile gidelim!.. dedi. Gün doğarken Serem sahrasına geldik...» Muzaffer ordunun derin bir teessürle getirdiği tabut, oğlu İkinci Selim tarafından Belgradda karşılanmış ve orada 45.000 kişinin iştirakile cenaze namazı kılınmıştı ve naşı İstanbula gelince mahşeri bir gün yapıldı; kendi adını taşıyan büyük Süleymaniye camiinde, hemen bütün şehir halkının iştirakile tekrar cenaze namazı kılındı ve asrının en büyük hükümdarı bu mabedin önündeki türbesine gömüldü.

Rivayet edilir ki asrın büyük şairi Bâkî (Kadıasker Abdülbâki Efendi) terkibibend tarzında yazdığı meşhur Sultan Süleyman mersiyesini ilk defa bu matem gününde, hattâ Padişahın tabutu önünde hüngür hüngür ağlıyarak okumuş, feryad ve figan gökyüzünü tutmuştur. Aşağıdaki mısralar bu uzun mersiyeden seçilmiştir:

Baş eğdi âbı ligine küfferi Engürüs
Şemşiri gevherini pesend eyledi Frenk

Kemter gedâyı az sâsı kılurdu bay
Bir lâtfu çok mürüvveti çok pâdişah idi

Şemşir gibi rûyi zemine taraf taraf
Saldın demir kuşaklı cihan pehlivanları
Al..in hezar bütgedeyi mescid eyledin
Nâkus yerlerinde okutdun ezanları
Minnet Hudaya iki cihanda kılub salâ
Nâmı şerifin eyledi hem gazi hem şehid...

Kırk altı yıl süren Kanunî devrinde, Türk yurdu, padişahın ve vezirlerinin ve kudret sahibi kimselerin yaptırdığı camiler, medreseler, mektebler, hanlar, hamamlar, köprüler, kervansaraylar, çeşmeler ve büyük yollarla imar edilmişti. Türk sanat ve fikir hayatı asrının en yüksek mertebesine ulaşmıştı. Sultan Süleyman, kendisi, asrının en bilgili hükümdarıydı; «Muhibbî» adı ile yazdığı şiirleri bir divan halinde toplanmıştır; bazı şiirleri pek güzeldir. Meselâ şu dört mısra zamanının göz kamaştıran esvâblarile cenge giden uzun boylu etli bir neveivanın nefis bir portresidir:

Ol servi kadde nâgâh bu dide hâka düştü
Eşki revan gözümden ol demde âka düştü
Âh ol libâsı zerkeş, bindüğü âtı serkeş,
Bağlandu tîr ü türker, azmi Irak'a düştü...

Ve şu mısralar da bilhassa azametli ve kudretli bir hükümdar ağzında ne kadar manalıdır:

Halk içinde mûteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi
Saltanat dedikleri ancak cihan gavgasıdır
Olmaya tahtı saadet dünyede vahdet gibi
Olsa kumlar sağışınca ömrüne haddü âded
Gelmeye bu şişei çehr içre bir saat gibi

Nikâhlı kadınlarından Hurrem Sultana sonsuz bir aşk ile bağlanmış ve kanlı saray entrikalarına âlet olmuştu; beş oğlundan en büyüğü şehzade Mustafa ile dördüncü oğlu Bayezidi ve Bayezidin dört oğlunu öldürtmüş, muhteşem adını evlâd katili lekelemişti; ikinci ve beşinci ve en sevgili oğulları şehzade Mehmed ile şehzade Cihangirin de genç yaşlarında ölümleri acısını tatmıştı. Baba olarak muhakkak ki bahtsızdı.

Uzun boylu, azametli adamdı. Sakal ve bıyık telleri seyrek, kösegti, son hastalık yıllarına kadar sakalını daima traş etmişti; vakarlı erkek çizgilerile güzel insandı. Kalın sesli ve sohbeti tatlıydı.

On üç defa sefere gitmişti, fakat askerlikten anlamaz, harb sanatını bilmezdi. Ordunu ve harbin sevk ve idaresini kumandanlarına bırakmış, sadece devletinin azamet ve şanını temsil etmişti.

Hususî hayatında gayet sade giyinirdi; beyaz rengi pek severdi. Parmağında gayet kıymetli bir yüzük bulundururdu; sağ kulağına da bir fındık büyüklüğünde ve zümrud şeklinde tek bir inciden yapılmış bir küpe takardı.

Satrançta mat edilemez bir oyuncuydu; kuyumculuk sanatında ise, zamanının en değerli ustası denilecek kadar hüner ve bilgi sahibiydi.

ŞAHANE BİR MEKTUB

On altıncı asır başında İspanya Kralı bulunan Birinci Karlos, bu memleketin tahtına anası Prenses Deli Jeanne'in mirası olarak oturmuştu; o zamanlar Cenubî İtalya (Napoli ve Sicilya) da ayrı bir taht olarak İspanya hanedanına bağlıydı, Karlos, İspanya ile Napoli ve Sicilyanın da kralıydı. Babası Güzel Filip Habsburg hanedanından idi, Avusturya ile Adriyatik sahilinde Karinyola, Karintiya ve İstirya memleketlerinin hükümdarı idi. Karlos 'un dedesi Maksimilyân Almanya İmparatoru idi; ayrıca Hollanda ve Belçika ve Franşkonte memleketlerinin de hükümdarı idi. Karlos'un kızkardeşi de Macar Kralı Gagelon hanedanından Layos'un karısıydı. Güzel Filip babasından evvel ölmüştü; 1515 de Maksimilyan ölünce İspanya Kralı Karlos (adının Almanya telâffuzu Karl'dır) Beşinci Karl unvanile Almanya İmparatoru seçildi ve Avrupanın, aile miraları yolu ile yarısına sahib bir hükümdar oldu.Sahib olduğu memleketler Fransayı çepçevre kuşatıyordu; Fransa Kralı Birinci Fransuva, ki memleketinde «Şövalye Kral» diye meşhurdu. İmparator Beşinci Karl ile nüfuz rekabeti yüzünden İtalya topraklarında harbe tutuştu ve 1524 te Almanya İmparatorunun eline esir düştü.

Hürriyetine kavuşmak için çok ağır sulh şartları ile karşılaştı. Birinci Fransua esarete iken Fransayı Ana Kraliçe Louise de Savoie idare etmişti Fransadan anası, Madriddeki mahpesinden de Fransuya, kendilerini ve Fransayı kurtaracak tek kuvvet olarak Türk İmparatoru Kanunî Sultan Süleymanı gördüler. Elçiler ve nâmeler gönererek yardım istediler. Kraliçe Louise, nâmesinde Sultan Süleymana «Padişahlar Padişahı» diye hitab etmişti; oğlu da: «Yardım hususunda inayet buyurulduğu takdirde ilelebed bendei nimetşinasınız olacağız..» diyordu. Kralın mektubunu getiren Jean Frangipani adındaki elçiye Kanunî Sultan Süleymanın şu cevabî mektubu verildi:

«... (Cenabıhakka ve Peygambere duadan sonra) ... Ben ki Sultânı Selâtin ve Bürhânül havakin, tâcbahşi husrevânı rûyi zemin, zillullahi fil arzeyn Akdeniz ve Karadenizin ve Rumelinin ve Anadolunun ve Karamanın ve Rumun ve vilâyeti Dulkadriyenin ve Diyaribekirin ve Kürdistanın ve Azerbaycanın ve Acemin ve Şamın ve Halebin ve Mısırın ve Mekkenin ve Medinenin ve Kudüsün ve küliyen diyarı Arabın ve Yemenin ve dahi nice memleketlerin ki âbâi kiram ve ecdadı izamım enârallahü berâhinehüm kuvvveti kahriyelerile feyheyledikleri ve Cenabı Celâdetmeabım dahi ilgi âteşbâr ve Şemşiri zafer nigârım ile fetheylediğim nice diyarın Sultanı ve Padişahı Sultan Bayezid oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Hanım, sen ki Frânçe vilâyetinin Kralı Françesko'sun, dergâhı selâtin penâhıma yarar âdemin Frankipâni ile mektub gönderip bazı ağız haberi dahi ismarlayıp memleketinize düşmanı müstevli olup elân hapiste idüğünizi ilâm edip halâsınız hususunda inayet ve mededi istida eylemişsiz. Her ne demiş iseniz benim pâyei seriri âlemmasirime arzolunup tamam malûm oldu. Padişahlar sınmak ve hapis olunmak aceb değildir. Gönlünüzü hoş tutup âzürde hatır olmayasız. Övle olsa bizim âbâi kiram ve ecdadı âzamımız nûrullahi merâkidehüm daima defi düşman ve fethi memalik için seferden hali olmayıp bizim dahi anların tarikine sâlik olup her zamanda memleketler ve kaleler feteyleyip gece gündüz atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanmıştır. Hak Sübhanehû ve Tealâ hayırlar müeysser eyleyip meşiyyet ve iradatı niye müteallik olmuş ise vücude gele. Baki ahvalı ve ahbâr ne ise mezkûr adamınızdan istintak olunup malûmunuz ola...».

Bu mektubu Kanunî Süleymanın 1526 Mohaç seferi ve Macaristanın Türkler tarafından fethi takib etti ve Beşinci Karl sulh şartlarını hafifleterek Fransuvayı serbest bırakmağa mecbur oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Devlet Kapısına Bir Devşirme Oğlan Olarak Gelen Büyük Türk Veziri

SOKOLLU MEHMED PAŞA

Türklerin şevket ve ihtişam devri olan on altıncı asırda baba, oğul ve torun üç padişah adına Türkiye İmparatorluğunu on beş sene idare etmiş olan büyük vezir Sokollu Mehmed Paşanın aslı Bosnalıydı. Sağlam bir tahsil ve terbiye görerek feyiz aldığı Osmanlı sarayına, Kanuni Sultan Süleymanın ilk saltanat yıllarında bir devşirme oğlan olarak getirilmişti.

Mehmed Paşanın amcası oğlu olup büyük vezirin himayesi altında yetişmiş ve yıllarca Budin valiliğinde bulunmuş olan Mustafa Paşanın şanında «Cevâhirül Menâkib» adını taşıyan bir eser vardır. El yazması olan bu kıymetli eserde Sokollu Mehmed Paşanın çocukluğu, ailesi, bir devşirme oğlan olarak saraya nasıl getirildiği ve saraydaki ilk zamanları hakkında çok güzel ve güzel olduğu kadar şirin bir parça vardır. Nakledelim:

Mehmed Paşanın doğduğu yer Bosnada Sokol kariyesidir; yerliler lisanında «Şahin yuvası» manasına imiş... Alt tarafında Lim isminde bir ırmak akar... Irmağın iki kenarı boyunca nice köyler bulunup arazilerini bu ırmak sular...

Sarayı hümayun için devşirilen oğlanlar arasında Bosnalı çocukların güzellik ve zekâda ve terbiye ile tahsil istidadında akranlarından üstün oldukları tecrübelerle sabit olmuştu. Sultan Süleyman Kanuninin ilk saltanat yıllarında faziletli bir adam olarak tanınmış olan yayabaşılardan Yeşilce Mehmed Bey oğlan devşirme hizmetile Bosnaya gönderilmişti. Mehmed Bey âlelusul vilâyette dolaşarak tanınmış aileler evlâdından padişah hizmetine lâyık oğlanlar ararken Sokol kariyesinde Sokolvik nam kimsenin oğlunu gördü ve pederinden oğlanı istedi. Babanın aklı başından gidip çocuğunu sakladı. Çocuğun bir keşiş dayısı vardı, hem ilim, hem servet sahibiydi. Yeşilce Beye oğlanın beheli olarak pek çok para teklif etti, fakat doğru insanlardan olan Yeşilce Bey reddetti ve aile efradını tatlılıkla kandırmak için türlü vaid ve nasihatte bulundu:

— Ey nâdanlar! Bilmez misiz ki bu müstaid çocuk Padişahı kapısını da saadeti cavidâniye vasıl olacaktır.. Onun sayesinde her biriniz servet ve saadete kavuşacaksınız... Başınıza bir devletkuşu kondu, cehalet elile uçurmayın... Ocağınıza saadet kervanı indi, aptallık edip göçürmeyin ve hanümanınızı kendi elinizle söndürmeyin... Oğlunuzun parlak istikbali alnında görünüyor.. Bu çocuk pek büyük mevkilere yük selecektir.. Er başından devlet ırak değildir, kaderi yaver olanlara feyiz hazinelerinin kapıları açıktır... Bir gün hepinizin elinden tutacak olan bu çocuktur!. dedi.

Velhasıl gerek bu sözlerin tesiri ve gerek oğullarının kurtarılamıyacağına akılları erdiğinden oğlanı çizdikleri yerden çıakrıp teslim ettiler.

Yeşilce Mehmed Bey de:

(Beyit)

Âdûyi zağ elinden bir tezver (süğlün) şîvekâr aldım

Dahî ben şahbâzi aşk olalıdan bir sikâr aldım.

Diyip ol yavru şahini yuvasından aldı ve gerek onu ve gerek diğer maruf ailelerden devşirdiği kırk kadar oğlanı maiyetinden münasib kimseleri katarak Edirneye yolladı. Sokolovik oğluna yolda iyi bakılmasını da bilhassa emretti.

Padişah da o tarihte Edirnede imiş... Çocukları huzuruna çıkardıklarında beğenip Edirne sarayına kaydolunmalarını irade buyurdu. Sokolovik oğluna «Mehmed» ismi verilerek bir nice müddet Edirne sarayında kaldı, tahsil ve terbiyesini tekmil etükten sonra İstanbul sarayına getirildi, orada dahi zekâ ve istidadile temayüz ederek rikâbdar, çuhadar ve silâhtarlığa yükseldi; Barbaros Hayreddin Paşanın vefatında kaptan paşalık mansabı ile saraydan çıktı.

Sokollu Mehmed Paşa silâhtar iken, yani Silâhtar Mehmed Ağa iken memleketindeki ailesini arayıp sordurmuştu; Bosna haracını toplamağa giden Ahmed Bey isminde bir zate Sokol kariyesine uğramasını, akraba ve taallûkatından kimler kalıp kalmadığını tahkik etmesini, eğer erkek kardeşleri var ise alıp İstanbula getirmesini tenbih etmişti. Ahmed Bey, Silâhtar Ağanın anasını ve babasının hayatta ve iki tane de erkek kardeşi olduğunu gördü; büyük oğullarının selâmile beraber emrini kendilerine tebliğ etti. Validesi hatun feryad ve figana başladı:

— Büyük oğlumun nâr-ı hasretile ciğerim yanmakta iken diğer evlâdlarımı yanımdan ayıramam.. Devlette makam sahibi olmuş veya olacakmış bana ne... Gözümün bebekleri gözümden ırak olduktan sonra gerek ölsünler, gerek padişah dirliğile dirilsinler... Evvelâ can, sonra cihan...

Dedi. Oğullarını göndermeğe razı olmadı. Lâkin Ahmed Bey ısrar edince Sokolovik ailesi toplanıp meşveret ettiler... Ortanca oğlanı babasile beraber İstanbula göndermeğe, küçük oğlanı anasının yanında bırakıp onun yerine yaşça ve yüzce pek benziyen amcazadesini yollamağa karar verdiler; ve çocuğa muhkem tenbih ettiler: «Şöyle ki sarsa ben senin kardeşinim dersin» dediler.

Silâhtar Mehmed Ağa babasile kardeşlerini (ki biri amcası oğluydu) görünce gayetle mesrur oldu. İkram ve nüvazişlerde bulundu. Kardeşlerini Sultan Süleymanın huzuruna çıkardı. Çocuklar küçük olduğu için Galata Sarayına kaydolundu. Ortanca kardeşi (öz kardeşi) az sonra öldü; Sokollu bütün muhabbetini küçüğe (amca zadesine) verdi, adı Mustafa olan bu çocuk bilâhare Budin Valisi olan meşhur Mustafa Paşadır.

Sokollu Mehmed Paşa bilâhare anasını da İstanbula getirtti; bir küçük öz kardeşi daha olduğunu, Mustafanın da amca çocuğu olduğunu öğrendi. İkinci kardeşi de küçük yaşta öldü. Babası ve anası islâmiyeti kabul ettiler; babasına Mehmed Celâleddin Sinan adı kondu.

SOKOLLO'NUN HAYIR ESERLERİ

Sokollu Mehmed Paşa büyük hayır eserleri bırakmış bir Türk veziridir. Galatada Azabkapısında Gazi köprülünün başında Mimar Sinan yapısı bir güzel camii, camiin civarında Yeşildirek hamamı diye anılan bir çifte hamamı; İstanbulda Langa ile Sultanahmed arasında gene Mimar Sinan yapısı bir camii ve medresesi vardır.

Fakat bu şanlı vezirin asıl İmar işleri Trakyada Hafsa ile Lüleburgaz kasabalarındadır; her iki kasabayı da yeniden kurmuş gibi imar etmiştir; Lüleburgazda bir cami, bir medrese, bir hamam, bir çarşı, ve büyük bir kervansaray yaptırmıştır bilhassa kervansaray Türk yapı sanatında bir eşi daha olmıyan muazzam bir eserdi; maalesef zamanımızdan yirmi beş yıl kadar evvel cehlin kurbanı olarak yıktırılmıştır; ve bu şaheserin yıkılmasile mimarî tarihimiz yerine konmaz, eşi bulunmaz bir âbide kaybetmiştir.

Büyük vezirin türbesi de Eyübdedir ve bir Mimar Sinan yapısıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

DÖRDÜNCÜ MEHMED ZAMANINDA İSTANBULDA KALYON LEVENDİ FINDIKLI KANLI İBRAHİM İSMİNDE BİR ŞAKİ 2 AYDA 800 KADIN KAÇIRDI, SOYDU VE HEPSİNİ KESTİ. AYAKDAŞLARİLE BERABER YAKALANDIĞINDA İŞKENCE BEKLENİRKEN SADECE BOYUNLARI VURULDU

ORHAN GAZİNİN TUĞRASI

XVII inci ASIRDA İSTANBULDA BİR NAMLI MECZUB, MEVLEVİ MEHMED DEDE KAR VE BUZDA YALIN AYAK GEZER, TİPİ VE FIRTINADA GECE ŞAMDANLA GEZER, MUM SÖNMEZDİ.

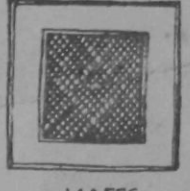
YENİÇERİ ORTALARININ NİŞANLARINDAN BAZILARI:

TEK MİNÂRE 30. ORTA

ÇİFT MİNÂRELİ CAMİ 85. ORTA

KAFES 83. ORTA

SÜPÜRGE 63. ORTA

BAYRAKLI BALTA 33. ORTA

BAYRAKLI ÇİFT TOP 16. ORTA

AYLI MERDİVEN 93. ORTA

SÜNBÜLLÜ BAYRAK 6. ORTA

GÜLLÜ BAYRAK 44. ORTA

SÜPÜRGELİ BAYRAK 41. ORTA

TÜRKİYEDE DİKİLEN İLK HEYKEL

10 METRE YÜKSEKLİKTE BİR SÜTUN ÜSTÜNDE BİR OSMAN GAZİ BÜSTÜDÜR. 1914-1918 ARASINDA SİVAS VÂLİSİ MUAMMER BEY HAFİK-ZARA YOLU ÜZERİNE DİKTİRTMİŞTİ, AÇILIŞ TÖRENİNİ DE MÜFTÜ EFENDİYE YAPTIRTMIŞTI. O ZAMAN BU TÖRENDE BULUNANLARA MUTAASSIBLAR «TAŞ DİKENLER» DİYE DİL UZATMIŞTI. BU BÜST VE SÜTUN 1937 DE YİNE BİR SİVAS VÂLİSİ, NAZMİ TOKER ELİLE KALDIRILDI.

Levent Şahverdi Arşivi

KÜÇÜK NOTLAR

SİBYAN MEKTEBİ GÜLBANKİ

Yeniçerilerde olduğu gibi eski sibyan mekteblerinin de bir «Gül bang» ı vardır. Bir ağızdan ve yüksek sesle söylenen bu gülbangın metnini değerli mütekkiklerimizden İstanbul Belediyesi eski Mektubcusu Osman Ergin muallim Hafız Kemal Bey merhumun ağzından zaptetmiş ve millî kütübhanemize hediye ettiği büyük Maarif tarihinde neşretmiştir; biz de oradan alıyoruz:

Allah Allah inallah...

Celilül cebbar, muinüssettâr, halikul leylü vennehâr, lâ yezâl, zülcelâl, birdir Tanrı...

Erin erliğine, Hakkın birliğine, dini mübin uğruna şehid olan gaziler aşkına diyelim bir Allah...

Allah Allah daim hayy... (3 defa).

Evveli Kur'an; âhiri Kur'an; Tebârekellezi nezzelel fürkan; eli kan, kılıcı kan, sinesi uryan, ciğeri püryan dini mübin uğruna şehid olan gaziler aşkına diyelim bir Allah...

Allah Allah daim hayy... (3 defa).

Evveli gaza, âhiri gaza, inayeti hüdâ, kasdi âdâ; dini mübin uğruna şehid olan gaziler aşkına diyelim bir Allah...

Allah Allah daim heyy... (3 defa).

Hacılar, gaziler, râviler; üçler, yediler, kırklar; gülbangi Muhammedi nûr Nebi, keremi Ali, pirimiz hazreti Osman Zinnureyni Velî; gerçekler demine, devrânına hu diyelim hûuuu...

İLÂHİLER

Eski sibyan mekteblerinde dinî terbiye her şeyin üstünde tutulduğu için çocuklara açık türkçe ile yazılmış ilâhiler ezberletip bir çeşid çocuk korosu halinde bir ağızdan okutturulur idi; çocuğun «ruhun gıdası» bilinen musiki adına mektebde tadığı şey de bu ilâhilerden ibaretti. Çocuklara ezberletilen ilâhilerin çoğu da Yunus Emre ile Niyazi'den seçilmişti. Çocukların çoğu, bunların ne basit ve ne de mecazî manalarını anlardı; meselâ:

Sinem içre nuru zikr ile üryandır bir çırağ
Ol çırağın şûlesile görüne didarı Hak...

gibi bir beyit, yedi sekiz yaşında bir çocuğun idrak ufku dışındadır...

(Devamı 50 inci sahifede)

SİBYAN MEKTEBLERİ

Asırlar boyunca ecdadımız, vatan evlâdının tahsiline çok dikkat etmiştir. Hayır sahibleri camilerini, medreselerini, imaretlerini, çeşmelerini yaptırırken bir «sibyan mektebi» ni ihmal etmemişlerdir. Sibyan mekteblerinin gayesi basitti, çocuğa okuma yazma öğretmekti... Dinin âdab ve erkânile Kur anukerim okumasını öğretmekti.

On yedinci asır ortalarında yaşamış Mehmed Efendi isminde bir sibyan mektebi muallimi «Nevhatül Uşşak» isminde uzun bir manzume yazmıştır, manzumenin mevzuu bu adamcağızın başından geçmiş hazin bir aşk macerasıdır; Mehmed Efendi başından geçen bu vakayı anlatırken bir sibyan mektebinin havasını da şu mısralarda vermeğe çalışmıştır.

Dolardı mektebimin içi sibyan
İderdim onlara ta'lîmi Kür'an
Olup beş vakitde mihraba mülâzim
Bu mânalardı ancak bana lâzım
Değildim halkın ağ ü kaaresinde
Oturmazdım avamın âresinde...

Bu manzume de gösteriyor ki sibyan mekteblerine muallim olanlar, bir mahallenin şeref ve haysiyet sahibi simaları arasından seçilirdi. Bir muallimin, mürebbinin şeref ve haysiyetine uymiyan yerlere gitmesi şöyle dursun, avam arasına girip oturması, mahalle dedikodularına karışması dahi hoş görülmezdi...

Büyük Türk seyyahı ve muharriri Evliya Çelebi de gezip dolaştığı Türk beldelerindeki sibyan mekteblerini muazzam eserine kaydetmekte en küçük bir ihmal göstermemiş ve çocuktan daima «cigerküşe» diye şefkatle, muhabbetle bahsetmiştir. Yukarıda adı geçen muallim Mehmed Efendi şu parça ile de bir sibyan mektebinin günlük programını çizmiştir:

Oturdular çü tertîb üzre sibyan
Kimi hice okurdu kimi Kur'an
Öüümde her biri tekrar iderdi
Alub dersini yerine giderdi...

Eski sibyan mekteblerinde tedris usulünün başında «hece» gelirdi. Alfabe karşılığı olan elifbedeki harfler çeşidli hece tekerlemelerile ezberlenirdi; bazı muallimler de harflerin şekillerini tarif eden tekerlemeler öğretirdi; şu satırlar şirin bir örnektir.

«Elif» oklası gibi; «be» çanak gibi; «te» ona benzer, «se» ona benzer; «cim» karnı yarık; «çim» ona benzer; «ha» ona benzer; «hı» ona benzer; «dal» ın beli büklüm; «zel» ona benzer; «rı» çevgenli; «ze» ona benzer; «sin» üç dişli, «şın» ona benzer, «sat» tava dudaklı; «dat» ona benzer; «tı» bacaklı, «zı» ona benzer; «ayın» ağzı açık; «gayın» ona benzer.....

Çocuklara noktalı noktasız harfler de şöylece ezberletilirdi:

«Elif» de yok; «be» altında bir nokta; «te» üstünde iki nokta; «se» üstünde üç nokta; «cim» karnında bir nokta; «çim» karnında üç nokta; «ha» da yok; «hı» üstünde bir nokta.....

O eski devrin okuma yazma öğrenmekten ibaret ilk tahsili maalesef ilerî değildi. Türkiyede ilk tahsil mecburiyeti, o da yalnız İstanbul çocukları için uyanık istibdad devrinde, on dokuzuncu asırda konmuştur. Okuma yazma öğrenmek nimeti de her çocuğa nasib olmazdı. Hali vakti yerinde esnaf ve ücar, evlâdı Kur'an okumasını öğrenince mektebden alırdı. Bu tarzda çocuklarının içinden devlet kapısına girenler, yahud hakikî manasile tahsil hayatına atılanlar: pek az okumağa karşı coşkun bir aşka sahib olanlardı. Sibyan mektebinde okuma yazma öğrenen çocuk, istikbalini devlet kapısında arayacak ise bir kaleme kâtib namzedi olarak girerdi. (Bu eserde kalemler yazısına bakınız), tahsil hayatına atılacak ise bir medreseye talebe yazılırdı. (Bu eserde medreseler yazısına bakınız).

Eski Türk sibyan mekteblerini en güzel tasvir eden yazılardan biri de on dokuzuncu asırda yaşamış ve bir asra yakın bir ömür sürmüş olan Aşçıdede İbrahim Beyin millî kütübhanemize bıraktığı harikulâde zengin hâtıraları içinde kendi çocukluk hayatını tasvir eden satırlardır.

Yazı meşk eden çocuk

Mektebde akşamı azadı

Levent Şahverdi Arşivi

KÜÇÜK NOTLAR

(Başlarafı 49 uncu sahifede)

Fakat bunu okurlar ve okurlardı.

Sibyan mektebinde vatanî mahiyetteki manzumeler, şarkılar uyanık istibdad devrinde:

Ey gaziler yol göründü yine garib serine

yollu terennümlerle girdi ve Meşrutiyet devrinde de eski ilâhiler ancak mahalle ve köy mekteblerinde kalarak iptidaî mektebi (ilkokul) adını alan yeni mekteblerin programlarına konulan musiki derslerinde vatanî şarkılar ve marşlar okunmağa başladı.

FAKİR ÇOCUKLARIN MEKTEBDE HİMAYESİ

Asırlar boyunca Türk sibyan mekteblerinde tahsil parasız olmuştur; ve bilâkis padişahların, vezirlerin ve servet sahibi kimselerin hayır eseri olarak yaptırdıkları mekteblerinde okuyacak fakir çocuklar için yardım imkânları düşünülmüş ve mekteblere vakıflar yapılmıştır. Hattâ padişah mekteblerinde bu yardım, çocuklar arasında içtimaî farklar gözetilmeden bütün talebe için sağlanmıştır.

Mekteb okuyacak fakir çocukların himayesi, hem gıdaları, hem de giyim ve kuşamları bakımından gözetilmiştir. Bunlara örnek olmak üzere aşağıdaki notları, sayın Osman Erginin büyük maarif tarihinden alıyoruz:

İkinci Sultan Bayezidin vakfiyesinde, yetim ve fakir çocuklardan bu padişahın mektebinde okuyanlara her gün sabah ve akşam iki öğün iki çocuk başına bir kap olmak üzere etile ve ekmeğile beraber yemek verileceği yazılıdır.

Kanunî Sultan Süleymanın vakfiyesinde de, mektebinde okuyacak fakir çocuklara giyim ve kuşam bedeli olarak onar akçe yevmiye verilmesi ve ayrıca iki bayramda da birer kat esvab verilmesi yazılıdır. İmarette pişen yemeklerden de bu çocuklara her gün yemek verilmesi kaydolunmuştur.

Şeyhülislâm Esad Efendinin vakfiyesinde ise fakir talebeye verilecek giyim ve kuşam eşyasının nev'i tesbit edilmiştir; meselâ bir çocuğa senede bir defa boğası denilen kumaştan bir kapama, bir fes, bir kavuk, bir mintan, bir zıbın, bir kuşak, bir çift mest papuç ve papucu için de 10 akçe nalça parası verilmesi yazılmıştır.

SİBYAN MEKTEBLERİNİN BAHAR GEZİNTİSİ

Birer sibyan mektebi yaptırmayı, çocuğa bir irfan yolu açmayı manevî hazlarından saymış olan ecdadımız, mektebinde okuyacak fakir yavrucukları besliyerek ve giydirerek himaye etmekle de kalmamış, çocukların neşe ve şaretini de düşünmüşler, senede hiç olmazsa bir defa bir bahar bayramı kutlamaları için vakfiyelerinde mektebce toplu olarak kır gezintisi masraflarını karşılıyacak paralar ayırmışlardır; Bu kır gezintileri, vakfiyelerinde masrafı karşılanmamış olan mekteblerde de her sene semtin zenginlerinin yardımı ile yapılmıştır. Kır gezintileri mekteb muallim ve kalfalarının nezaretinde yapılır, türlü çocuk oyunları oynanır, ilâhiler okunurdu. Bir mektebin gezintiye gidip gelmesi semt için de bir nevi bayram olurdu; ve ekseriya çocukların aileleri de mektebin videceği yere gitmeyi ihmal etmezdi.

BİR SİBYAN MEKTEBİ

Klâsik Türk yapı sanatının bir sibyan mektebi için kabul etmiş olduğu plân şu idi: Çocukların ders gördüğü ve ekseriya kubbeli geniş, büyük bir oda; yanında muallim efendi ile kalfanın odası... Mümkün olduğu kadar geniş bir avlu.. Talebelerin ders gördükleri oda, dershane, daima, imkân elverdikçe bir kaç basamak merdivenle çıkılan yüksek bir yer olarak yapılmıştır, bu şekilde de çocukların rütubetten korunması düşünülmüştür.

Çocuklar dershanede küçük minderlere otururdu. Her çocuğun önünde bir rahlesi vardı. Sınıf derecesi yoktu. Her çocuk kendi gayret ve zekâsına göre dersini alırdı.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1520 Kanunî Sultan Süleymanın cülûsu.

1521 Şam Valisi Çerkes Canbirdi Gazâlî'nin isyanı ve Suriye Sultanlığı ilânı, bu isyanın tenkilli ve Canbirdi'nin öldürülmesi.

1521 İstanbulda Sultan Selim Camiinin temeli atılması.

1521 Sultan Süleymanın Belgrad seferi..

1521 *Temmuz. Böğürdelen* kalesinin fethi, Zmun kalesinin fethi; ağustos, çetin bir muhasara harbinden sonra Belgrad kalesinin ve şehrinin fethi. (Bu üç kale de Macarların elinden alınmıştır). Teşrinievvel, Sultan Süleymanın Belgrad fatihi olarak İstanbula dönüşü.

1521 Venedik ticaret muahedesi. Cumhuriyet İstanbulda her üç yılda bir değiştirmek üzere daimî elçi bulunduracak; Kıbrısın tasarrufuna bedel 10.000 duka altını, Zante'nin tasarrufuna bedel de 5000 duka altını senelik haraç verecektir; Osmanlı devletinin Akdenizde girişeceği bir harbde bitaraflığını muhafaza edecek, buna mukabil Venedik tüccarları Osmanlı kara ve sularında her türlü tecavüze karşı himaye edileceklerdir. Türkiyede ölen Venediklilerin miras işlerile Venedik elçileri meşgul olacaktır.

1521 Osmanlı himayesindeki Raguselilere Türkiyenin her tarafı için ticaret serbestisi verildi.

1522 Rodos adasına sahib olup bu ada ile civarındaki adacıklarda ve cenubî Anadolu sahilinde bir iki kaleye sığınarak bir korsanlar cumhuriyeti kurmuş bulunan Saint-Jean tarikatı şövalyelerine karşı barb ilânı. Donanmanın Rodosa doğru hareketi; Sultan Süleymanın da karadan Rodos seferine çıkması.

1522 Osmanlı tabiiyetine girmiş bulunan Dulkadir oğulları devletinin son hükümdarı Şehsüvar oğlu Ali Beyin dört oğlu ile beraber idamı, bu hanedanın bu suretle inkirazı ve memleketlerinin bir viljâyet halinde ilhakı.

1522 Mısır Valisi Hayırbayın ölümü.

1522 Kânunuevvel; yedi ay süren kanlı muharebelerden sonra Rodos kalesinin Türklere teslim olması. (Teslim muahedesinin başlıca iki maddesi, ada halkının din serbestisi ile şövalyelerin, gemilerile çekilip gitmeleri idi. Tarikat reisi şövalye Philiphe Villers de l'Isle Adam Kanuninin huzuruna kabul edildi. Rodosta mülteci olarak bulunan Cem Sultanın oğlu Şehzade Murad ile bu Şehzadenin bir oğlu Kanunî Süleymana teslim edildiler ve idam olundular).

1523 Rodostan çekilen Saint-Jean şövalyelerine İspanya ve Napoli Kralı Birinci Karlos (Alamnya İmparatoru Beşinci Karl) tarafından Malta adasının verilmesi. (Tarihimizin Akdeniz muharebelerinde göreceğimiz Malta korsanları ocağının kuruluşu). İkincikânun sonu, Sultan Süleymanın Rodos fatihi olarak İstanbu.. dönüşü

1523 *Sadrâzam Pîri Mehmed Paşanın istifası* ve tekaüdlüğü. Pargalı İbrahim Paşanın sadrâzamlığı..

1523 İkinci Vezir Ahmed Paşanın Mısır Valiliğine tayini.

1524 Mısır Valisi Ahmed Paşanın Mısırda istiklâlini ve sultanlığını ilân etmesi. Tarihimizde «hain» lâkabı ile meşhur olan bu adamın tenkilli ve kesik başının İstanbula gönderilmesi.

1524 Sadrâzam İbrahim Paşanın, Padişahın kızkardeşi Hatice Sultanla izdivacı. İstanbulda ilk *muazzam* Osmanlı saray düğünü

1524 Mısır memleketine bir nizam vermek üzere Sadrâzam İbrahim Paşanın bu memlekete seyahati.

1525 Almanya İmparatoru Beşinci Karl'ın eline esir düşen Fransa Kralı Birinci François'nin Jean Frangipani adındaki elçisinin İstanbula gelmesi, Fransa Kralının Türk Padişahından yardım istemesi.

1525 Polonya ile sulhün yenilenmesi.

1526 Şeyhülislâm Zenbilli Alî Efendinin ölümü (Asıl adı Ali Cemali Efendi).

1526 Sultan Süleymanın Mohaç seferi.

1526 Temmuz, Petervaradin'in fethi. Ağustos, Oyluk ve Ösek kalelerinin fethi. 29 ağustos salı günü, Mohaç meydan muharebesi, başlarında kralları Layoş Gagelon olduğu halde Macar ordusunun imhası. Müstakil Macar krallığının tarihe intikali. 11 eylûl, Sultan Süleyman Macaristanın taht şehri olan Budinde. Szegedin ve Baç kalelerinin fethi.

1526 (Erdelli) Transilvanyalı bir Macar asilzadesi olan Zapolay *Yanoş'un Tokay* şehrinde toplanan bir diyet meclisi tarafından Türk himayesinde kral olarak Macar tahtına oturtulması, Bratislava'da toplanan diğer bir diyet meclisinin de Macar Krallığına, Almanya İmparatoru Beşinci Karl'ın kardeşi Arşidük Ferdinandı seçmesi.
(Bu eserde küçük notlar arasında «Türk idaresinde Macaristan» notuna bakınız).

1526 Sultan Süleyman ve Türk ordusu Macaristandan çekildikten sonra Ferdinand'ın Zapolay'ya hücumu, Budin ve Peşte şehirlerini zaptı, Zapolay'ın kendi vatanı Transilvanyaya çekilmesi ve Türk Padişahından istimdadı.

1527 Anadoluda Celâlilerin türemesi ve bunların iç harblerle tenkili. (Bu eserde Celâliler yazısına bakınız); bu arada Kalenderoğlu isyanı ve tenkili.

1527 Bosna, Hırvatistan, Eskalvonya ve Dalmaçyada akınlar.

1528 Türk himayesine alınan Macar Kralı Zapolay Yanoş'la ittifak muahedesi (bu zat 1540 da ölünceye kadar Macar tahtında kaldı).

1529 Sultan Süleymanın Beç (Viyana) seferi..

1529 18 ağustos, Almanya tacını da başlarında taşıyan Avusturyalı Habsburg hanedanına karşı Macar istiklâlinin ancak Türk himayesile korunabileceği hakikatini gören milliyetperver Macar zadegânile Kral Zapolay'ın Mohaç sahrasında Türk ordusuna iltihakı.

1529 Eylûl. Budinin ikinci fethi ve krallar sarayında Zapolay'ın merasimle Macar tahtına oturtulması.

1529 Avusturya topraklarına giren ve süratle ilerliyen Türk ordusile Sultan Süleymanın Viyana muhasarası (bu muhasara 27 eylûlden 14 teşrinievvele kadar 17 gün sürmüştür. Bir, azamet ve kudret gösterisi olmuştur). Muhasaranın kaldırılmasını ve ordunun çekilmesini kolaylaştırmak için Türk akıncılarının Bavyera içerilerine kadar akını (bu eserde Akıncılar yazısına bakınız). Kânunuevvel, Sultan Süleymanın Viyana önünden dönerek İstanbula muvasalatı.

(Devamı 54 üncü sahifede)

BAŞINI

Eski Macaristan kalelerinin topraklarında yüz binlerce Mehmedciğin kahramanlık destanı yatmaktadır.

Arkasını bir tepeye dayamış, önünde gözün alabildiğine Macar ovası uzanan dörtköşeli küçük Grijgal palangası Türk sınırını bekliyen kalelerden biriydi. Bu palanga tam yüz elli yıl Türkiye İmparatorluğuna sınır nöbetçiliği yaptı. Macaristanın Türkiye idaresinde kaldığı bu yüz elli yıl içinde yolu Grijgal palangasına uğrıyan gaziler, bu kalenin yarım saat ilerisinde, çimenlik bir vâdi içinde «Grijgal şehidleri» denilen bir mezarı ziyaret ederler. Onların ruhuna birer fatiha okuduktan sonra Grijgal palangasına girerlerdi. Grijgal şehidlerinin mezarında, yazısız, küflü, yosunlu bir taş vardı; fakat o mezarda koyun koyuna yatan iki şehidin adı, milyonlarca cenk erinin kalbine yazılmıştı: Deli Mehmedle Deli Hüsrev!..

Aşağıdaki satırlar işte bu şehidlerin kahramanlık destanıdır. Bu destanı bize nakleden büyük Türk müverrihi Peçevili İbrahim Efendidir; yazının güzelliğini, şirinliğini incitmeden bugünkü dilimize çevirmeğe çalışalım:

«Grijgal şehidleri şanında o zamanlar bu palangada kadı olan bir kimse bir destan yazmış.. Bu destanda görüp de gördüklerini yazmış. Hak budur ki o gazilerin içinde böyle keramet sahibleri olmasa idi dört bir tarafı kâfir hisarı iken burada oturmak ne mümkün idi..

«Grijgal palangası beyi bu kalede olan askerin güzidesile orduyi hücayuna, Kapuşvar kalesi fethine gitmiş.. Oradan da gündi mevsim kıştır demişler, cümle paşalar Kapoşvarı bırakıp Budin tarafına dönmüşler.. Kapoşvarı bahara alırız demişler. Grijgal'dan altı menzil ileride kâfirin Zigetvar kalesi vardır.. Zigetvar beyi olan lâin eşkiyasını toplamış, vakti fırsattır demiş, Grijgal'a saldırmış. Günlerden bir kurban bayramı arifesi imiş.

Ahmed Bey de Grijgal askerlerile Kapoşvar önünden Budine gitmişti.. Kalede pek az adam vardı. Civardaki Türk kalelerinden yardım için toplar atılmış...

Haber toplarını atdık firâvan
Ki yâni idevüz islâma ilâm..
Veli az idi gaziler begayet
Ola derdik heman Hakdan inâyet
Yüz on dört âdem idik ande ey can
O demde hâzir olan ehli iman...
Gelen kâfir veli binden ziyâde
Kimisi atlu kimisi piyâde

Zigetvar beyi, ki adı Kraçin'dir. Grijgal'a adam göndermiş.. Palangayı vire ile teslim etsinler.. Salibe, incile, zebure, ateşe ve nura yemin ederim kendilerini incitmem demiş.. Kaledekiler müşavere etmişler.. Kaleyi vire ile teslime kimse razı olmamış... Çıkıp cenk etmeğe karar vermişler... Cenk etmek için de kale kapısını açmasını kadı efendiye teklif etmişler...

Didiler: — Kapuyu lutfedüb aç gel
Dâhi kalbindeki havfı bırak gel..
Didim anlara: — Ey merdi meydan
Be aşkı Şâhi Gazi Han Süleyman
Muradım sorar iseniz buradan
Değil men eylemek sizi gazadan
Fedâ olsun bugün ger baş ve ger ...
Hususâ yakın ola iydi kurban...

Hem arife.. Hem de bir cuma günü imiş.. Kadı: — Bugün Arafatta cümle hacılar ve camilerde sair mü'minler bizim gibi gazilere münacattadır... Münasib olan budur ki biz dahi cuma namazımızı kılar, gözümüzün yaşlarını döker, birbirimizle helâllaşırız ve düşman üzerine gideriz... Kalanlarımız gazi, ölenlerimiz şehid olur.. demiş.. Gaziler kabul edip cuma namazı vaktine dek beklemişler.. Düşman ise vireyi konuşurlar sanmış.. Namazdan sonra kapıyı açıp bir uğurdan ve iki koldan *düşman üzerine saldırmışlar..* Bir kolun başında Gazi Deli Mehmed.. Bir kolun başında da Gazi Deli Hüsrev varmış..

Deli Mehmed biri merdâne hoş rev
Birisine didiler Deli Hüsrev
Buların ikisi iki kola baş...

Evvelce atılan imdad toplarını civar Türk kalelerinden işitmiş beş on gazi de atlanmış, doludizgin Grijgal'a koşmuş.. Fakat atlarının ayağından çıkan tozlar gökyüzünü tutmuş.. *Ve düşman bozguna uğramış:*

Yüzü tersine döndü kaçdı cümle
Kırardı gaziler itdikce hamle..

Fakat bu yardım gelmeden önce, hücum kollarından birinin başında bulunan Deli Mehmed şehid olmuş.. Ve Grijgal kadısı tüyler ürperten bir sahnenin şahidi olmuş.. Destanında yeminler ederek, rüya değil, âynile gördüm, hakikat.. hakikat diye feryad ediyor:

Savaş iderlerken ol gazada
Deli Mehmed şehid oldu arâda
Kuluna bir aceb hal oldu vâki
Değil vâkia hak bu ki vâki..

Muhteşem Süleymanın İmparator 5. ci Karl'i bir meydan muharebesine davet eden namesi

«Bu kadar zamandır erlik dûvâsın eder, merdi meydânım dersin! Şimdiye değin kaç keredir ki üzerine geliyorum ve mülküne dilediğim gibi tasarruf ediyorum, ne senden ne karındaşından nam ve nişan yok. Size saltanat ve erlik davası haramdır. Askerinden, belki avratından dahi utanmaz mısın ki belki avratta gayret var, sende yoktur. Er isen meydana gelesin.. Hak Teâlâ Hazretlerinin takdîri ne ise yerine gelse gerek.. Seninle saltanatı Beç (Viyana) sahrasında öleşelim. Reâyâ fukarası dahi asûde olsun.. Yoksa meydanı arslandan hâli bulduğca tilki gibi fırsatla şikâr almağı erlik sayma!. Bu kere dahi meydana gelmezsen avratlar gibi iğ ve çıkırık alıp dahi padişahlık tâcın urunmiyasın!. Ve erlik adın diline getirmiyesin...»

(Peçevîli Tarihinden)

Levent Şahverdi Arşivi

VERMEYEN ŞEHİD

Değülüm Hak bilür ben sözde kezzâb
Behakkı Mustafa vü âl ü eshâb
Şehid olan delüyü gördüm anden
Kesildi başı ve ayrıldı tenden
Kesen kâfiş başın aldı eline
Götüre yâni kim kendi iline
Deli Hüsrev görüb haykırdı dîdi
— Ne yatırsın?! Başını aldı gitdi!?
Revâdur canı virdin, kıyma başa!
Aceb hal oldu.. ve özge temâşâ...
İşit bu hikmeti, bu sırrı râzi
Kesik başlu şehid olan o gazi
Hemân fevri yerinden durdu geldi
Elile ol lâini urdu çaldı
Yıkıldı düştü atdan bâş elinden
Ne baş kayusudur kaldı yolundan
O gazi aldı başın, düşdü yatdı
Ne kimse gördü anı ne işitdi
Görüb bu hâli Hüsrev itdi tahsin
Çağırdı kim: — Yüzün ak!. Ey celâsin!.
İşaret kıldı hem bu nâtüvana
Ne hâlet olduğum gör ol civana...
Kurudum kaldım anda sanki bî can
Bakub bu ibrete nâlânü hayran!..
Kalkıdı bana dîdi: — Noldun ey can?!
Ne durursun gaza kıl hey müdüman!..
Anın sözüyle geldi bâna kuvvet
Ol esnada adüv buldu hezimet...

Deli Mehmed başını alıp giden düşmana başsız gövdesile yerden kalkıp hücum eder... Düşmanı atından canısız olarak yıkar... Kesik başını kucaklıyarak tekrar yere uzanır!.. Bu manzaranın Deli Hüsrevden başka tek şahidi Grijgal kadısıdır... Bu bir özge temaşadır... Ama kadı gördüğü şeyin ilâhî haşmetile perişan olmuştur..

Düşman bozguna uğramış kaçmış.. Vakit de akşam olmuş.. Gazileri kaleye dönmüşler...

Kamumuz döndük ve geldik hisâre
Kimi mecruh ve kimisi pâre pâre

Şehid olanları saydık çün ol dem
Şehid olmuş oğün on dokuz âdem

Düşman ölüleri sayılmış.. Alıp götürdüklerinden maada cenk meydanında altmış dört ölü varmış.. Şehid Deli Mehmedi de şöyle bulmuşlar:

Varıcak başını bulduk yanında
Kesilmiş şöyle yatur koltuğunda..

Deli Mehmedi defnederler... Fakat kadı efendi mezarı başından çekilip gidemez... Tek başına o mezar başında kalır.. Bir özge temaşa da orada olur... Şehidin kabri bir nur külçesi halinde açılır, Melekler gelirler... Deli Mehmedi kucaklayıp öperler...

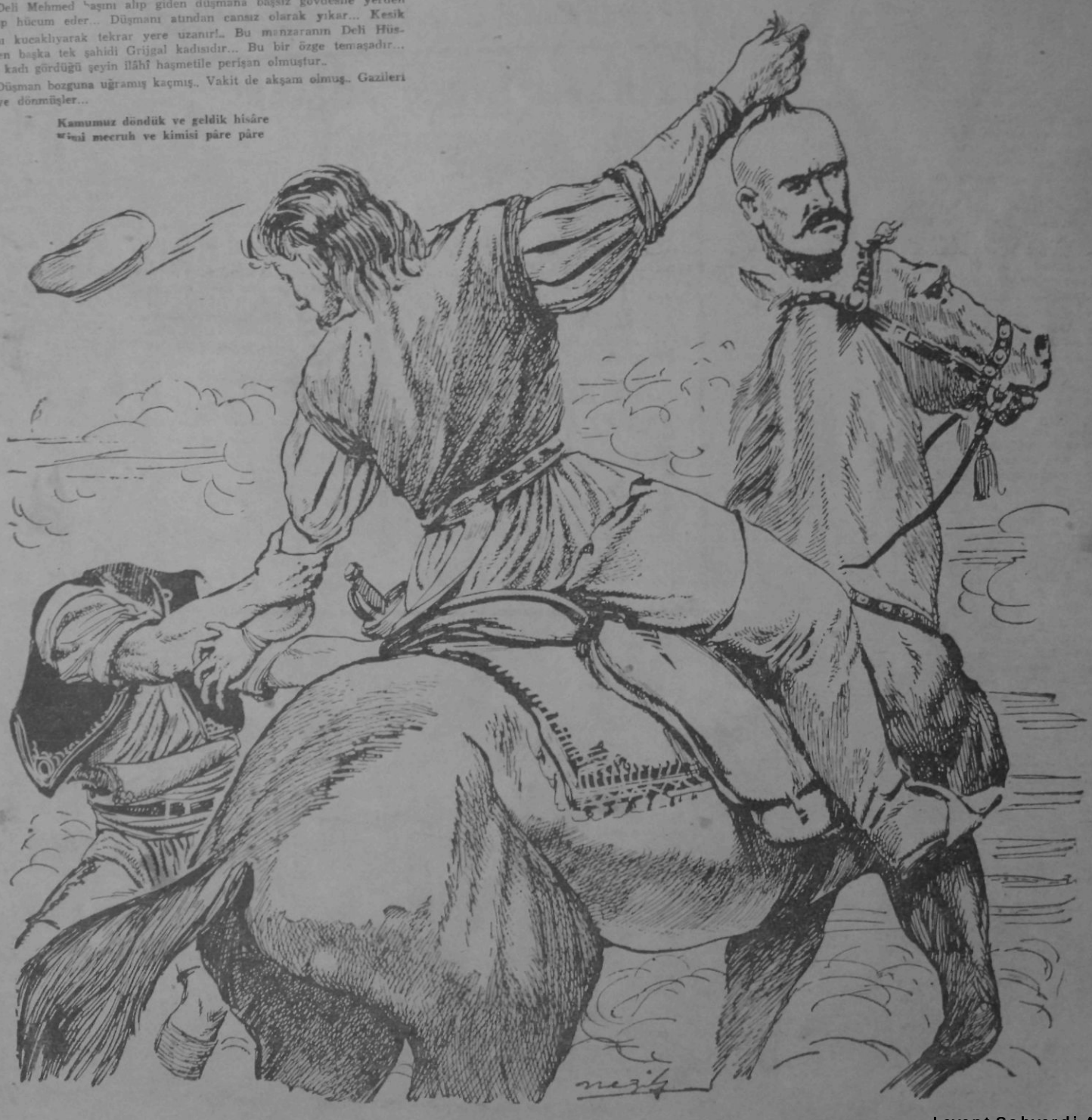
Geçüb kendimden olmamışım agâh
Beni benlikden almış ol yüzü mâh!.
Gelür yoldaşlarımın bâzısı dir
— Kaparlar kapuyu gel içeri gir!.
O dem girdim hisâre sanki serhûş...

Kadı hisardaki yerine giderken yolu Deli Hüsrevin menzilinden geçer... Ne görsün ki.. Deli Hüsrev atını timar etmekte ve türkü söylemektedir...

Giderken kal'a içre ben kemine
Yolum uğradı Hüsrev menziline
Şehid olana kim ağlar kim inler
Ol atın kaşıyub türkücük ırlar..

Kadı dayanamaz... Dışardan seslenir... Deli Hüsrev «lebbeyk!»., diye cevab verir.. Fakat bir özge temaşa da orada olur.. Kadı söze başlamadan Deli Hüsrev dile gelir...

Dîdi: — Gördün mü zevkin ol civanın!...

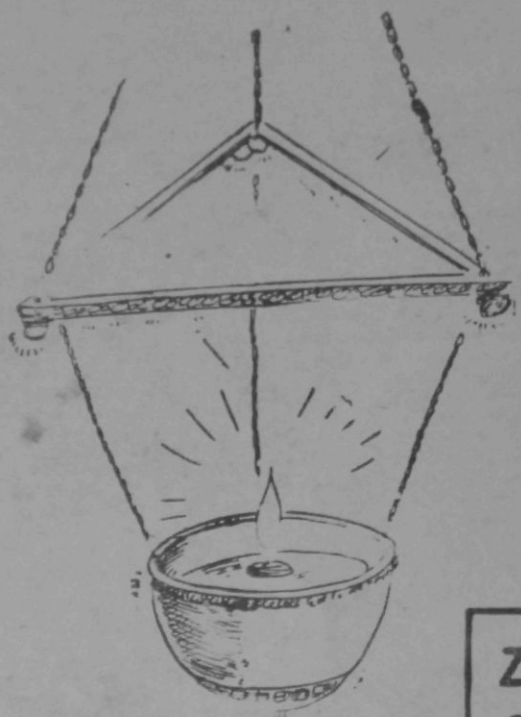
KAHRAMANLIK DESTANLARI

Başını vermiyen şehidin destanı, Türk edebiyatının eski kahramanlık şiirleri arasında hemen en güzelinden biridir.

Bu destanı yazan Grijgal Kadısı bir halk şairidir. Asırlar boyunca halk şairlerimiz, tarihimizin kahramanlık menkıbelerini şiire getirmişlerdir... Bu eserlerde edebî kıymet aranmaz... Bir milletin ruh safiyeti aranır.. Bir gün bütün bu destanları bir araya toplıyacak kalem, millî kütüphanemize ölmez eserlerden birini koymuş olacaktır. Türk gençliğinin ruh terbiyesi bakımından böyle bir esere büyük ihtiyacımız vardır... Cemiyet ilmi ve folklor bakımından da pek orijinal bir kıymet taşıyan Türk kahramanlık destanlarının, kalemini ve fırçasını millî bir vecd ve heyecan ile eline alan sanatkârlar tarafından resimlendirilmesi ise başlıbaşına bir büyük iştir. Biz bu eserde ancak deryadan bir katre sunabiliyoruz...

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

1.000.000 ALTIN DEGERINDE BİR KANDİL

BIRINCİ SULTAN MAHMUD Hz. MUHAMMEDİN MERKADİ ÜZERİNE ASDIRTDI. MÜSELLES ŞEKLİNDE MÜCEVHERLİ ALTIN BİR ÇERÇİVENİN ÜÇ UCUNA **750-800** KIRAT BÜYÜKLÜĞÜNDE **3** ZÜMRÜD KONMUŞTU. ÇANAK YEKPÂRE AKIKDEN OYMA İDİ. ALTINDA **40** OKKA HÜRMÜZ İNCİSİNDEN BİR PÜSKÜL VARDI. KANDİLİN ÇERÇİVESİNDE VE ÇANAĞIN ÜZERİNDE **3000** PARÇA ELMAS BULUNUYORDU. HİCAZIN TÜRKLER ELİNDE KALDIĞI DÖRTBUÇUK ASIR BOYUNCA PEYGAMBERİMİZİN TÜRBE KANDİLLERİNDE GÜL YAĞI YAKILMIŞTIR.

ZÜLÜFLÜ ENDERUN OĞLANI

OSMANLI SARAYINDA PÂDİŞAHA HİZMET EDEN İÇ OĞLANLARI SIRMA İŞLEMELİ SERPUŞLARININ İKİ KENARINA KIZLAR GİBİ İKİ ÖRGÜ TAKMA SAÇ TAKARLARDI. BİR KABAHAT İLE SARAYDAN KOĞULAN OĞLANLARIN EVVELÂ „**ZÜLÜF**„ DENİLEN BU TAKMA SAÇLARI SÖKÜLÜR, SONRA SERPUŞU ALINIR, VE ESVABININ YAKASI YIRTILIRDI.

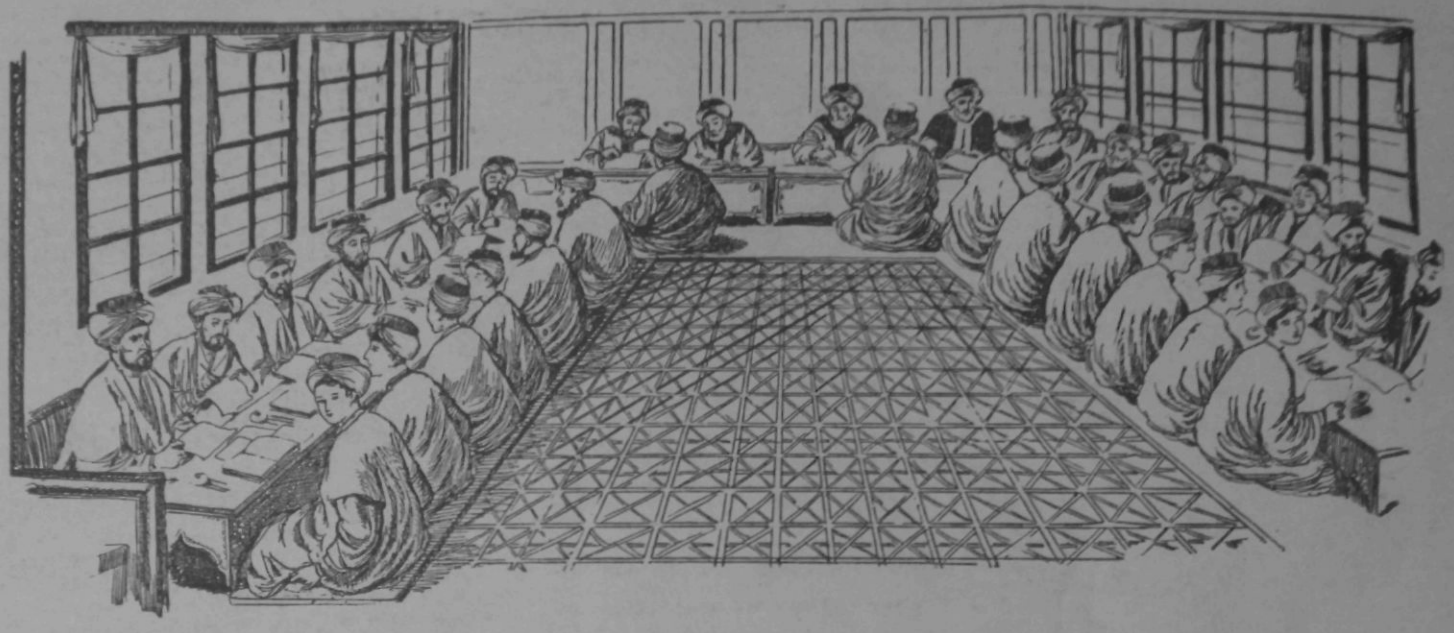
İSTANBULDA TARİHİ SURLARIN İÇİNDE KIBLE İSTİKAMETİNDE EN ÖNDE BULUNAN

AKBIYIK CAMİİ

«İMAMÜLMESÂÇİD = MESCİDLERİN İMAMI» UNVANINI TAŞIR.

Levent Şahverdi Arşivi

KALEM VE KALEM EFENDİLERİ

KÜÇÜK NOTLAR

ANDELİBİ

Aslı Kastamonuludur ve adı Hasandır; bülbül şakımasından farksız ıslık çaldığı için «Bülbül Hasan» derlermiş... Gene bu münasebetle şiirde Andelibî mahlâsını almış. Devrinin namlı bir hanendesi olarak da meşhurdur; okumağa başladımı «nağmei Davud gibi suyu cereyandan, kuşu uçmaktan geri kormuş». Bir gün rüşvet almadan iş görmez, bir devletlinin kapısına işi düşmüş... Eli dolu gelene «buyur» derlermiş, eli boş olanı da «Efendi uyur» diye savarlarmış. Andelibî de işini bir baş şeker ve iki balmumu götürerek yaptırmış ve iki gözünün hakkı iki de altın vermiş. Sonra da şu beyti söylemiş:

Elime zer alup varsam: Efendi gel buyur!.. derler
Eğer destim tehî varsan Efendiyi uyur derler!..

SÂGARÎ

Edirnelidir; asıl adı Alidir ve bu büyük şehrin ipek ticareti ile meşgul zenginlerinden idi, «Kazaz Ali Çelebi» diye meşhurdu. Şatranç ve tavlada yenilmez bir oyuncu imiş. Kanunî Süleymanın ilk saltanat yıllarında yaşı yüzü aşmış olarak ölmüş. Bütün ömrünü zevk ve safa içinde geçirmiş idi. Kastamonulu Lâtîfî: «Yetmişlik, seksenlik bir pîr iken dahi meysiz, mahbubsuz, defsiz ve neysiz olmazdı» diyor; kendisi de bu halini:

Ne sâzı koydu Sâgarî elden ne sâgarî...
.....
Pîr oldu Sâgarî komaz elden piyaleyi

Gibi terennümlerle itiraf ediyor. Meclisi zengin, sohbeti tatlı, lâtîfeci, nüktedan adammış... Sazı bir usta hüneri ile çalarmış, sesi de pek güzelmiş, saz alıp okumağa başlayınca «Harûtu ve Mârûtu gökten indirirmiş...»

Mezarını kendisi yaptırtmış, başucuna bir selvi fidanı, kabrin ortasına bir badem fidanı, ayak ucuna da bir şeftali fidanı diktirtmiş, kabir taşına da şu şiirini yazdırtmış:

Anın içün mezârım üstünde
Ben bu eşcârı böyle vaz ettim
Tâ gören sormadan bile hâlim
Ben bu cihan içre neyledim, nettim
Bir boyu serv ve çeşmi bâdâmın
Şeftâlüsüna doymadım gittim...

Kalem, devlet dairesine verilmiş isimdir; memura da kalem efendisi denilirdi. Kalemler, asırlar boyunca, yalnız devlet işlerinin görüldüğü yer değil, Türk gençlerinin tahsil ve terbiye gördükleri birer ilim ve irfan kaynağı, hâs manasile birer mekteb olmuştur. Tereddüdsüz yazabiliriz ki müverrih, vak'anüvis, riyaziye âlimi, fen adamı, şair, nâsir, hattat, müzehhib, minyatür ressamı, bestekâr.. hulâsa ilim ve sanat adamlarımızın çoğu kalemlerden yetişmiştir.

Kaleme, bir sibyan mektebinde veya evde okuma yazma öğrendikten sonra, çocukluk çağında, on bir, on iki, on üç yaşlarında intisab edilirdi. Bir çocuğun kaleme alınması, kendisine ve ailesine bir lûtuf sayılırdı ve tabil o kalem âmirinin müsaadesi, veya herhangi yüksek bir makamın, ricali devletten birinin emri olmadan kaleme girilemezdi. Kaleme giren çocuğa «şakird», talebe, yamak, çırak denilirdi. Bir işe yarayıncaya kadar da kendisine para verilmezdi. Kalem şakirdi bir gencin aylığa geçmesi, evinde ve muhitinde bir bayram gibi kutlanan bir hâdise olurdu.

Kaleme alınan çocuk, kalemin âmiri tarafından, edebile, terbiyesile, ilim ve irfanile temayüz etmiş, yaşlı ve tecrübeli, hâs manasile baba bir adamın yanına verilirdi. Bu mürebbî kâtib, çocuğu yetiştirmeyi bir vazife, manevî bir borc, bir mesuliyet, bir şeref ve haysiyet davası bilirdi. Şefkatle, muhabbetle o körpe zekâ ve istidadı işler, ona hüsnühat, güzel yazı öğretir, meslekî bilgiler verir, (meselâ maliye hesabları, tapu kayıdları gibi), kalemde evrakın nasıl muamele gördüğünü anlatır; fakat vazifesi burada bitmez, çocuğun her sahadaki heves ve arzusunu araştırırdı; devrin muteber bilinen tarihî ve edebî eserlerini tanımasına delâlet eder, bir baba gibi yanına alıp kendisinin intisabı olduğu edebî mahfillere, saz ve söz toplantılarına götürür, şiire hevesi varsa teşvik eder, şiirin kavaidini gösterir; ve kalem şakirdi, kalemde ya arabça veya farsça, bazan da bu iki yabancı dili muhakkak öğrenirdi. Münevver mutlakiyet devrinde bunlara bir de fransızca eklenmişti. Kaleme intisab eden bir zekâ ve istidad asla körelmez, bilâkis gabavet işlenirdi.

Bir kaleme girmeğe «çırağ edilme» denilirdi. Şakird çocuk kalemde bir küçük delikanlı olunca, yani şahsiyeti tebellür edince, şekline, şemâline, haline, edasına, çalışkanlığına, zekâsına, terbiyesine, sesine, hulâsa bir hususiyetine uygun bir takma isim, «mahlâs» alırdı. Delikanlıya bu mahlâsı ekseriya kalemin mümtaz bir siması bulur, kalem arkadaşlarınca uygun görüldükten sonra verilir, ve artık kendi unutulurdu. Meselâ kalemden yetişmiş olan sadrıâzamlardan Âli Paşanın «Âli» adı kendisine kalemde konmuştu, asıl adı Mehmed Alidir. Devlet adamlarımızın tarihimize mal olan isimlerinin çoğu kalemde konulmuş isimlerdir.

Ve meselâ kaleme çok güzel bir çocuk çırağ edilince «Melihî» diye bir mahlâs verilirdi. Eğer kendi adı da Yusuf ise, bu sefer güzelliği cihan tarihinde şöhret olmtuş Yusuf Peygamber hatırlanarak ikinci bir Yusuf manasına «Sânî» mahlâsı verilirdi. Kalemden yetişmiş devlet adamlarımızın isimlerinde olduğu gibi divan şairlerimizin çoğunun mahlâsları da hemen daima kalemde takılmıştır.

Kalemin büyük kayıd defterleri sandıklarda, muamele görmekte olan evrak ise torbalarda muhafaza edilir, onlar da ayrıca sandıklara konulurdu. Kalemin bütün memurları uzun yazı rahlelerinin önünde şiltelere bağdaş kurarak otururlardı. Ve tıpkı bir mekteb gibi kalemlerde sert bir disiplin hâkimdi.

NİŞANCI

Osmanlı İmparatorluğunun eski devlet teşkilâtında yüksek makamlardan biri de Nişancılık idi. Divanı hümayun azasından olan nişancılara Tapu ve Ferman Bakanı diyebiliriz. Kendilerine «Tevkii» ve «Tuğrai» unvanları da verilmiştir; padişah ve devlet adına verilen tapu senedlerinde dirlik beratları ve fermanlardaki tuğraları nişancılar çekerdi (resmederdi); bütün bu mülkiyet senedleri ve dirlik beratları ve fermanları da Nişancının emri ve nezareti altında çalışan kalemde (Defteri Hakanî kaleminde) hazırlanırdı. Nişancılık geniş hukukî bilgiye dayanan ve devlet haysiyet ve namusunu temsile lâyik çok sağlam bir seciye ve namusu icab ettiren nazik ve mühim bir yüksek memuriyet idi. Onun için Nişancılar, malûmatlı, kalem ve üslûb sahibi, şeref ve vakar sahibi kimseler arasından seçilir ve ekseriya da ölünceye kadar bu makamda kalırlardı.

Defteri Hakanî kaleminde mütehassıs hattat kâtibler yetiştirilirdi; bunların arasından da padişahın tuğrasını resmedecek, çekecek olanlar ayrılırdı; fakat tuğray tam olarak resmetmek şiddetle yasaktı; tuğrayı tam olarak ancak Nişancı çekebilirdi.

Mühim ferman tuğraları evvelden hazırlanır, tezhib edilir, bir senedle hazineye teslim edilirdi. Kullanılacağı zaman bir tanesi gene senedle alınır, aynı cins ve ebaddaki kâğıdlara yazılmış, hazırlanmış fermanın baş tarafına yapıştırılır ve bizzat Nişancı bu eki altın mürekkebile «Sahhülvasıl» (ek doğrudur) diye yazarak tasdik ederdi; eğer bir hattı hümayun lâzım ise, bu suretle tekemmül etmiş olan ferman padişaha arzedilir, o da fermanın tuğra bulunan baş tarafına kendi el yazısile «mucibince amel oluna» diye yazardı. Bilhassa hâs, zeamet ve timar gibi dirliklerin tevcihinde nişancı divan hümayunu tenvire salâhiyetli tek aima idi. Devlet nizamının şeklini tesbit eden kanunların tanziminde de en mühim rol daima nişancılarda olmuştur. Ne kadar şayanı dikkattir ki nazik vazifesini suiistimal etmiş, sahte tapu, dirlik beratı, sahte ferman tanzim etmiş tek nişancı görülmez. Tarihimizde, meselâ Barbaros Hayreddin Paşanın bütün kaptanı deryaların piri olduğu, gibi nişancıların piri, Kanunî Süleymana nişancılık yapmış olan Celâlzade Mustafa Çelebidir.

KÜÇÜK NOTLAR

VASFÎ

Serezlidir. Taşra kadılıklarında gezip dolaşmış bir şairdir. Zayıf ve nahif, ömrü türlü hastalık ıstırabı içinde geçmişti. Hattâ bir sıra öldüğü şayi olmuş, yerine başkası tayin edilmişti, zavallı Vasfî de hayatta olduğunu şu manzume ile haber vermişti:

Vasfîi piri nâtüvan için
Öldü deyû rivayet etmişler
Gördüler günde bin gez öldüğün.
Binde birin hikâyet etmişler.

FİGANÎ

Trabzonludur. Tıb tahsil etmiş idi. Farsca ve arabçayı ana dili gibi bilirdi; çocuk denilecek yaşlarda iken muasırları tarafından değerli bir şair olarak tanınmıştı. Sadrıâzam Pargalı İbrahim Paşa, Macaristan seferi dönüşünde Budindeu getirdiği bir kaç tunç heykeli Atmeydanındaki sarayının önüne diktirtmiş ve bu harekti o devrin mütessıblarını çok kızdırmıştı; şair Figanî de Paşayı şu farsça beyit ile hicvetmişti:

Dü İbrahim âmed be rûyi cihan
Yeki büt şiken şüd diger büt nişan

«Cihana iki İbrahim geldi, biri put kırdı, diğeri put dikti» diyen şair, İbrahim Paşanın gazabına uğradı, derhal asılarak idam olundu; henüz yirmi yaşlarında idi. Pek garib bir tesadüftür ki cellâd pençesi yakasına yapıştığı zaman şu beyti yazı çekmecesi üzerinde mürekkebsi kurumamış olarak bırakmıştı:

Zülfi kemendin aldı ele cellâd gamzesi
Benzer Figanî zulm ile berdâr ider seni.

YETİM ALİ ÇELEBİ

İstanbulludur; asker ocağından yetişmişti. Muntazam bir tahsil görmediği halde hayali zengin ve musıkları metin bir şairdi; meselâ Mecnun için:

Gözyaşı gibi suyu, gam gibi aşı var imiş...

diyen Yetim Ali Çelebi, devrinin orijinal bir şairi olduğunu millî kütübahnemize hediye ettiği «Gazavâtı Hayreddin Paşa» adındaki uzun manzumesile de gösterir; şair bu eserinde «Yedi deryayı bir sandal ile zapta kadir» büyük Amirallin deniz muharebelerini millî duygularla coşmuş bir kalemle nazmetmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir on altıncı asır Vezirinin serveti ne idi ?

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi, on altıncı asırdaki Türk zenginlerinin servetinden bir misal olmak üzere Sadrıâzam Rüstem Paşanın tereke defterinden alarak şu başlığı altında rakamları veriyor:

Her biri imzalı ve imzasız kıymetli bir hattat elinden çıkmış 8000 nushalı şerif,

Her biri en namlı hattatların imzasını taşıyan ciltleri parlantalı 130 nushalı şerif,

Ki yazması 5000 kitab ihtiva eden bir kütübhane,

170 Nefer köle,

2800 baş cins at,

1160 Baş katır,

80.000 Sarıklık tülbend,

780.000 Altın,

Kıymetli kumaşlardan yapılmış 8000 hil'at,

1100 Aded altın üsküf,

2000 Zırh,

600 Gümüş eğer,

500 Elmaslı altın eğer,

130 Çift altın üzengi,

860 Aded kabzaları elmaslı kılıç,

1500 Gümüş tuğulga (miğre)

1000 Gümüş şeşper,

33 Parça gayet kıymetli elmas,

1000 Yük külçe gümüş,

Anadoluda ve Rumelinde 1000 çiftlik

Anadoluda ve Rumelinde 467 şark değirmen.

Peçevili, Paşanın saraylarının ve çiftlik binalarının kıymetli döşemesi, dayaması, paha biçilmez halılar ve kilimler, binlerce top kıymetli kumaşlar, altın ve gümüş mutfak ve yemek takımları, kıymetli Çin, Japon ve Türk porselen takımları; fildişinden, sedefden, elmaslı saat ranç takımları, altın ve gümüş şamdanlar ve «tuhaf ve tefarik» adı altında toplanan sair kıymetli eşya için «hesaba tutulmamıştır!» diyor.. Bütün bunlarla beraber Rüstem Paşanın bıraktığı servet 50 milyon altını buluyordu.

Rüstem Paşanın aslı Hırvat idi; Osmanlı sarayına memleketinden bir devşirme oğlan olarak belki de yalınayak getirilmişti!

Hâdım Süleyman Paşa, Mısır valisi iken bir Hind denizi seferine çıkmış, Güçerat sahillerine kadar gitmiş idi. Ne miras bıraktığı bilinmiyor; yalnız yanında daima bir sefer tuvana ve şehbaz muhafız kölesi bulunduğundan bahsediliyor. bu bin delikanlıya en kıymetli kumaşlardan esvablar kestirir, bellerine mücevherli altın kemerler bağlatır imiş.. Hind seferinden dönüşünde gaza ganimeti olarak devlet hazinesine kilidlerine kurşun dökülmüş 300 sandık dolusu altın ve elmas göndermiş. Tabii koca paşanın kendi hissesine ne ayırdığını soran olmamış...

İKİ CİNAYET ve İBRET İLE GÖZDAĞI İÇİN VERİLMİŞ AĞIR CEZALAR

Kanunî Sultan Süleyman devrinin valilerinden Behram Paşa, kölelerine ve iç oğlanlarına gayet kötü muamele edermiş... Padişahın bir Engürüş seferinde, artık canlarından bezen biçareler, Paşayı bir gece çadırında uyurken başını taş ile ezerek öldürmüşler. Ertesi sabah, Behram Paşanın çadırı önünde iki hadım köle ile on sekiz iç oğlunun başı vurulmuş!

Gene Kanunî Sultan Süleyman devrinde, İstanbulda Sultanselim camii civarında gece hırsızları bir ev basmışlar, bütün ev halkını öldürdükten sonra evi soymuş, kaçmışlardı. Katil hırsızların izi bulunamadı, şüpheli şahıs olarak yakalananları bu cinayetin katili olarak itham edecek şer'î bir delil de bulunamadı; «uygunsuz takımındandır» diye tanınmış ekmekçi, mumcu, aşçı, odun yarıcı, tellâk, hamal, kayıkçı bekârlarından tam sekiz yüz kişi şehrin muhtelif yerlerinde bir gün içinde asılarak idam olundu. Bu gözdağı cezası o kadar müthişti ki ondan sonra uzun zaman İstanbulda Sultanselim camii vakası gibi bir vaka işitilmedi.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Başlarafı 50 nci sahifede)

1530 Budinin Almanlar tarafından muhasarası ve muhasaradan kurtarılması.

1532 Sultan Süleymanın Alaman seferi.

1532 Ağustos ve eylûl aylarında büyüklü küçüklü yirmi kadar kalenin, bu arada Kanije kalesinin fethi. Kral Ferdinand'ın bir meydan muharebesinden kaçınması, Sultan Süleymanın bir name göndererek Almanya İmparatoru Beşinci Karl'ı meydan muharebesine davetı. Düşmanı bir harb meydanında bulamıyan Türk Padişahile ordusunun bu seferden dönüşü. Teşrinisani, Padişahın İstanbula zafer şenlikleri arasında dönüşü.

1532 Polonya (Lehistan) Kralı Sigismund'un İstanbula elçi göndermesi karşılıklı iyi niyetlerle bir sulh ve ittifak muahedesi akdi. Kırım Hanlarının bu memlekete hücum etmemesi için Padişahın teminat vermesi, Polonya Kralının da Macar Krallığına karşı dostluk teminatı ve Türkiyenin düşmanlarile hiç bir veçhile anlaşmamak hususunda taahhüdü.

1533 Avusturya Arşidükası ve Bratislava diyetinin Macar Kralı Ferdinand'ın sulh istemesi ve bir İstanbul sulh muahedesinin akdi. Şartlar: Ferdinand, Macar tahtından feragat etti, yalnız Türklerin «Orta Macar» adını verdikleri Macaristanın bir parçasındaki kale ve şehirleri muhafaza etti. Bundan böyle nâmelerde Avusturya Arşidükası Padişaha «pederim», sadrıâzama da «kardeşim» diye hitab edecekti. Muahede müddetsizdi, Ferdinand riayet ettikçe yürürlükte kalacaktı. İmparator Karl, Padişah tarafında bu sulhe ithal edilmemişti. Onunla İspanya Kralı sıfatı ile de mücadele Akdenizde devam ediyordu.

1533 Sadrıâzam Pargalı İbrahim Paşanın şark seferi.

1533 Barbaros Hayreddin Paşanın Cezayirden İstanbula gelmesi, Sultan Süleymana arzı ubudiyeti ve Türkiye İmparatorluğu kaptan deryalığını kabul etmesi. (Bu eserde Barbaros Hayreddin Paşa yazısına bakınız).

1534 Şeyhülislâm Kemal Paşa zade Ahmed Şemseddin Efendinin ölümü.

1534 Temmuz, İbrahim Paşa Tebrizde

1534 Ağustos, kaptan derya Barbarosun Tunus seferi ve Tunusun fethi.

1534 Eylûl, Sultan Süleyman Tebrizde. Padişah ordusile vezir ordusunun birleşmesi. Teşrinievvel, büyük Türk ordusunun Bağdada doğru hareketleri.

1534 Devrinin en kibar ve görgülü, bilgili devlet adamı olarak tanınmış Başdefterdar İskender Çelebinin sadrıâzamın iftira ve entrikalarile azli.

1534 Teşrinisani, Bağdadın Türkler tarafından fethi; Sultan Süleymanı Bağdadda (Padişah 1534-1535 kışını şarkın bu büyük tarihî beldesinde geçirmiştir).

1535 İskender Çelebinin idamı.

1535 Nisan, Sultan Süleymanın Bağdaddan Azerbaycan üzerine hareketi, İran Şahı Tahmasb'ın sulh talebinin rdedi.

1535 Temmuz, Sultan Süleyman Tebrizde

1535 Aynı zamanda İspanya Kralı olan Almanya İmparatoru Beşinci Karl'ın Tunusa hücumu ve Halkul-Vâd kalesini zaptı, Tunusun İspanyollar eline geçmesi.

1535 Ağustos. Sultan Süleymanın Tebrizden İstanbula hareketi.

1536 İkinci kânun. Sultan Süleyman İstanbulda.

1536 Fransızlarla «kapitülâsyon muahedesi» denilen ilk imtiyazlı ticaret ve dostluk muahedesinin akdi (bu eserde kapitülâsyonlar yazısına bakınız).

1536 Sadrıâzam Pargalı İbrahim Paşanın idamı. Ayas Paşanın sadareti.

1536 Fransa ..e gizli ittifak muahedesi.

1536 Barbaros Hayrdedin Paşanın cenubî İtalya sahillerile Minurka adasını vurması ve bu ada ahalisinden 6000 kadar esir alması.

1537 Dalmaçyada Kilissa kalesile diğer bir iki ufak kalenin fethi.

1537 Sultan Süleymanın Adriyatik seferi., Temmuz, ağustos, cenubî İtalyaya asker ihracı, Otranto ve havalisinin işgali ve tahliyesi.

1537 Venedik cumhuriyetile harb. Ağustos, Korfu adasına asker ihracı ve bu askerin geri çekilmesi.

1537 Eylûl. Sultan Süleymanın İstanbula avdeti.

1537 Barbaros elile Kiklad takım adalarının Türkiyeye ilhakı.

1538 Mısır Valisi Hâdım Süleymanın Paşanın Hind denizi seferi.

1538 Sultan Süleymanın Boğdan seferi ve bu prensliğin kat'î olarak Türk tâbiiyetî altına girmesi.

1538 Barbarosun Girid adası sahillerini vurması.

1538 Basranın Türkiyeey ilhakı.

1538 Hâdım Süleyman Paşanın Adeni zaptı.

1538 Hâdım Süleyman PPaşa serdarlığındaki Türk donanması, Hindistanda Gücerat yarımadasında.

1538 28 eylûl cumartesi, Barbaros Hayreddin Paşanın Preveze deniz zaferi.

1539 Sadrıâzam Ayas Paşanın ölümü; Lûtfî Paşanın sadareti.

1539 Büyük sanatkâr Mimar Sinanın İmparatorluk başmimarı (Ser mimaranı hassa) tayini ve ilk eseri olarak Eyübde Ayas Paşa türbesini yapması.

1540 Venedik cumhuriyetile sulh. Venedik Şira ve Naksus adalarile Kiklad takım adalarının Türkiyeye ilhakını tasdik etti, 350.000 düka altını harb tazminatı verdi.

1541 Sadrıâzam Lûtfî Paşanın azli, Hâdım Süleyman Paşanın sadareti.

1540 Türkeynin tâbii Macar Kralı Zapolay Yanoş'un vefatı, arkada on beş günlük Sigismund isminde bir oğul bırakması, Arşidük Ferdinand'ın bu oğlanı gayrimeşru çocuk ilân ederek Macar tacının münasib senelik bir vergi karşılığında kendisine verilmesini istemesi ve aynı zamanda Budin şehrini muhasarası. Sabi oğlunun vasisi olan dul Kraliçe İzabella'nın Sultan Süleymandan yardım istemesi; Budinin bir Türk ordusu tarafından kurtarılması.

1541 Sultan Süleymanın Macaristan seferi ve Macaristan durumunun yeniden tanzimi; Macaristanın payitahtı olan Budin şehri ve havalisi bir valilik halinde Türkiyeye ilhak edildi; Macaristanın diğer fethedilen yerlerinde bu beylerbeyliğine bağlı sancak teşkilâtı kuruldu. (Erdel) Transilvanya, Türkiyeye tâbi

(Devamı 56 ncı sayfada)

İskender Çelebi

Kanunî Sultan Süleymana başdefterdarlık (Maliye Bakanlığı) yapmış; serveti, hususî hayatının ihtişamı, vakarlı ve asaletli şahsiyeti, bilgisi ve zarafeti ile hem devrinin, hem tarihimizin mümtaz bir simasıdır. İstanbullu olduğu zannedilmiyor; çocuk denilecek yaşta Defterhâne kalemine şakird olarak girmiş, bu kalemde zekâsile ve çalışkanlığı ile ve doğruluğu ile temayüz etmiş, kademe kademe yükselerek Başdefterdarlığa kadar çıkmıştır.

Peçevili İbrahim Efendi, Defterdar İskender Çelebinin servet ve hayatından bahsederken: «... Cariyeleri hariç, defterinde esir pazarından satın alınmış 6000 kulu varmış... Kapısında aylıklı 1200 adam çalıştırmış... Kendi hizmeti için de yüz ve güzel güzelliklerile beraber tahsil ve terbiyelerine fevkalâde itina edilmiş 100 iç oğlanı varmış ki, Sokollu Mehmed Paşadan sonra sadrıâzam olan Ahmed Paşa, vezir Piyale Paşa, vezir Gülâbî Paşa, vezir Behram Paşa, vezir Rüstem Paşa, İskender Çelebinin iç oğlanları arasından yetişmişlerdir... Her sene kapısı kulları için Trabzondan bir büyük gemi dolusu bez getirir, fakat bu kalabalığın don ve gömleklerine yetmediği için ayrıca İstanbul çarşısından da bez alınırmış; ayrıca her biri tuvana, şehbaz seçme delikanlılar olan yüz elli kadar silâhşor beslermiş... Ve bunları o devrin ihtişamına lâyık bir şekilde giydirir, kuşatırmış ve silâhları pür zerâ ziver imiş...» diyor.

Sadrıâzam Frenk İbrahim Paşa, İskender Çelebiye baba diye hitab edermiş. Kanunî Sultan Süleyman da bu gözle vezirine: «Her işinde İskender Çelebiyle müşavere et... Onun gösterdiği doğru yola git...» dermiş.

Bu büyük devlet adamı Sultan Süleymanın İran seferinde «oğlum» diye hitab ettiği, fakat aslında haşmet ve nüfuzunu çekemiyen İbrahim Paşanın kinine hedef olarak iftira ile Bağdadda pazar yerinde asılarak idam olundu.

Vezir ile defterdarın aralarının açılmasına sebeb olarak iki fıkra nakledilir: Sefere çıkarken İbrahim Paşa, Defterdardan yüz on silâhşor istemiş.. İskender Çelebi kendi adamlarına kıyamamış.. Irgat pazarından seksen nefer yakışıklı, boylu poslu genç tedarik etmiş. Silâhşor kılık ve kıyafetine sokmuş... Bunlara kendi seçkin adamlarından otuz kişi katarak göndermiş... Paşa gelenleri teker teker teftiş etmiş, silâhşor yerine ırgat gönderildiğini anlayınca bunu kendisine hakaret saymış.

Şark seferinde orduya bir şey tebliğ edileceği zaman tellâllar: «... Serasker Sultan İbrahim Paşanın emri» diye bağırırlarmış... İskender Çelebi de vezirin isminden evvel Sultan unvanının kullanılmasına sinirlenip tellâlları çevirip: «... Böyle bağırmayın... Serdar hazretlerinin emridir... diye bağırın» dermiş... İbrahim Paşa bu hakkı müdafeleden de defterdara kin bağlamış...

Muhteşem İskender Çelebinin hakaretle asıldığı günün gecesi Muhteşem Süleyman bir rüya görmüş, Defterdar bir elinde bir kayış, öbür elinde bir çevre ve yüzü nûr içinde padişaha hücum etmiş: «Bre zâlim!. Ben bî günâhı bir müfsidin sözüne uyup nasıl asdırdın?..» diye bağırmış, elindeki çevreyi Sultan Süleymanın boynuna dolayıp boğmağa başlamış... Padişah bağırarak dehşet içinde uyanmış... Ağlamağa başlamış: «İlâhî İbrahim... Allahtan dilerim ki sen dahi bir yıla varmadan katle sezvar olasın» diye beddua etmiş... Kronoloji notlarına bakınız.

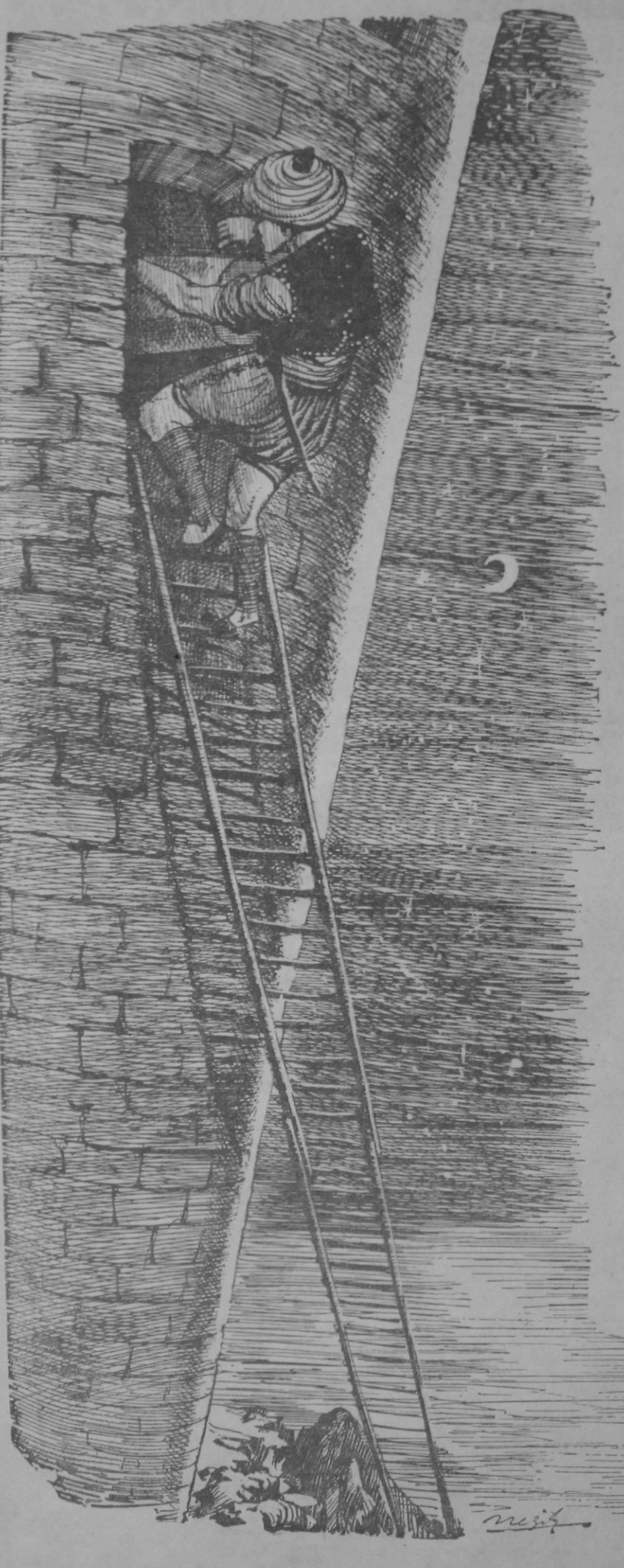
KAHVE

Türkiyeye kahve on altıncı asırda, Kanunî Sultan Süleyman zamanında girdi ve evvelâ Suriyede, bilhassa Haleb ve Şam şehirlerinde taammüm etti, İstanbulda da ilk kahvehane, 1554 yılında açıldı. Peçevili İbrahim Efendi büyük şehirde bu kahvehanelerin açılışını şöylece naklediyor:

«Dokuz yüz altmış iki hicrî yılı hududunda Halebden Hakem namında bir herif ve Şamdan Şems adında bir zarif gelip avamın ve ayak takımının kalabalık olarak bulunduğu Tahtakalede birer büyük dükkân açıp kahveciliğe başladılar. *Keyfe müptelâ bazı yârânı safa*, hususile okur yazar makulesinden nice zurafa bu kahvehanelerde toplandı, kimi kitab okur, kimi tavla ve şatranç ile meşgul olur, kimi de yeni yazılmış gazeller getirip maariften bahsolunurdu. Eskiden eşi dostu toplayıp sohbet etmek için ziyafetler tertib edilirdi, kahvehaneler açılınca bir iki akçe kahve parasile ondan ziyade cemiyet safası eder oldular.»

Kahvehaneler İstanbulda süratle çoğaldı ve yayıldı, işsiz güçsüz takımı, bilhassa kadı ve müderrisler sulleri vakit geçirmek için kahvehanelere devama başladı; mahallelerde imamlar, müezzinler, hattâ büyükçe rütbe ve mansab sahibleri bile kahvehane müşterisi oldular. Kahvehanelerin halk ile dolup boşalması, bilhassa gençlerin, hattâ tüysüz çocukların kahvehanelere girip çıkması, bazı müteessib ulemayı kahvehaneler aleyhinde harekete geçirdi: «Birer mesavî hanedir, kahvehanelere varmaktan meyhaneye varmak evlâdır» demeğe başladılar, camilerde, mescidlerde kahvehanelere gidilmemesi için vaizler, nasihatler verildi. *Nihayet Üçüncü Murad zamanında*: «Her neki fahim mertebesine vara, yani kömür ola, sırf haramdır» diye bir fetva verilerek ilk kahve yasağı çıktı; kahvehaneler kapatıldı. Fakat kahvehane yârenliğinin tadı halkın damağında kalmıştı, kahvecilik de çok kârlı bir işti, mahalle aralarında, ara sokaklarda, çıkmaz sokaklarda, bazı dükkânların ard kısımlarında gizli koltuk kahveleri açıldı, kahveciler de bu yasağın tatbikına memur subayı ile asesbaşıya ve adamlarına göz yumma payını verdiler, halkın kahveye iptilâsı o dereceyi buldu ki koltuk kahveleri arı kovanı gibi işlemeğe başladı; vaiz efendiler de ağzı değiştirdiler: «Kahve kömür haddine gelmez imiş, içmesi caiz imiş» demeğe başladılar. Payitahtın tanınmış uleması, şeyhleri kahve müdavimlerini hoş gördüler, kahve yasağı kaldırıldı; bunun üzerine servet sahibleri, vezirler, irad olarak gayet büyük, müzeyyen ve mükellef kahvehaneler yaptırdılar ve kahvecilerden günde bir, iki altın kira alır oldular

Levent Şahverdi Arşivi

İKİ KAHRAMANLIK MENKİBESİ

DEMİRBAŞ HASAN

Macaristanın Türk idaresinde kaldığı yüz elli yıl içinde Budin valilerinin en namlısı, Sokollu Mehmed Paşanın amcası oğlu olan Mustafa Paşadır. Alaman sınırındaki kale ve palangaların akıncı yiğitleri arasında «Paşa baba» diye meşhurdu. Kapısında bine yakın tuvana ve şehbaz yiğit beslerdi. Mustafa Paşanın Budin valiliği Türkiyede Almanya İmparatorluğu arasında uzunca bir sulh devresine rastlar; fakat «Paşa baba»nın her biri, birer ejderhaya, bir bora, bir kasırgaya benziyen serdengeçti gazileri, bir çok kale ve palanga fethetmişlerdi. Bunların içinde «Filek» kalesinin zaptı ise, eşsiz bir kahramanlık destanıdır.

Filek kalesi, yüksek bir kayanın üstünde kartal yuvası gibiydi; ne top ile yıkılır, ne hücum ile alınırdı.

Mustafa Paşanın bir Demirbaş Hasan Pehlivanı vardı; yirmi iki, yirmi beş yaş arasında, tığ gibi erkek güzeli bir delikanlıydı. Bir gün, yanına yalnız kırk er alarak «Filek kalesinin fethi niyeti ile bismillâh» deyip Budinden çıkmıştı.

Bu kırk akıncı, Filek önüne gelince, bir gece, kaleye havale başka bir kayanın üstüne tırmandılar. Üç, dört merdiveni kuşakları ile ve iplerle sımsıkı bağlıyarak bulundukları yerden bir mazgal deliğine uzattılar ve en önde Demirbaş Hasan merdivene saldırdı.

Bu mazgal deliği bir insan geçebilecek kadar geniş idi, fakat tunç bir topunun dışarıya uzanmış namlusu ile tıkanmış bulunuyordu; bu top da en az sekiz yüz okka ağırlığında idi. Demirbaş Hasan Pehlivan bir an bile tereddüd etmedi,Allaha sığınarak geniş pençeleri ile mazgal deliğinin iki kenarına yapıştı, çelik kaburgalı göğsünü topun namlusuna dayadı; altı yalçın kayalık, uçurum; ayaklarını merdivene basıp kollarını geriverince sekiz yüz okkalık topu geriye doğru sürüp atıverdi... Bu birinci hamle idi; namlunun ağzı kalenin dış duvarı hizasına kadar gerilemişti. Demirbaş Hasan, bu sefer namluya başını dayadı ve ikinci hamlesinde koca topu iyice sürüp attı ve açılan mazgal deliğinden Filek kalesine daldı; ve yatağanını sıyırdı. Arkasından da yalın kılıç, kırk gazi yoldaşı geliyordu... Bir kaç dakika sonra da Filek kalesi Türklerin eline geçmiş bulunuyordu. Bu baskın, cihan tarihinin bir eşini daha kaydetmediği bir kahramanlık vak'ası idi.

DİLSİZ MEHMEDCİKLER

Miladın 1526 yılında, Mohaç meydan muharebesini kazanan Türk ordusu, Macaristanın payitahtı olan Budin şehrine girmişti; iki yıl sonra da, Türk İmparatoru Kanuni Süleyman çok kuvvetli bir ordunun başında, Almanya İmparatorluğunun o zamanlar payitahtı olan Viyana şehri önlerine kadar yürüdü... Türk kılıcı bütün Orta Avrupayı titretiyordu.

Viyana önünde yapılan muharebelerden birinde, beş Türk neferi Almanların bir pususuna düştüler ve esir oldular. Bu esirler, hemen Viyana kumandanının yanına çıkarıldı. Kumandan, Türk ordusunun durumu ve kuvveti hakkında bilgi edinebilmek için, esir tutup getirecek olanlara büyük mükâfatlar vâdetmişti. Viyana kalesi kumandanının beş Türk esirine ilk suali şu oldu:

— Siz hangi paşanın askerlerisiniz?..

Esirler cevab vermedi. Kumandan hiddetle haykırdı:

— Size soruyorum!.. Hangi paşanın askerlerisiniz?

— Türk ordusunda kaç bin asker var?..

— Türk ordusunda kaç top var?

Esirler, dilsiz gibi duruyordu. Viyana kumandanı tepede turnağa ateş kesildi. Karşısında duran bu beş Türk delikanlısı bir şey söylememek için sanki dillerini çiğneyip yutmuşlardı. Kumandanın yüzüne, korkusuz, hattâ kendisile alay ediyormuş gibi bakıyorlardı. Kumandan emir verdi, beşini de çırçıplak soydular; en hafifi demir zincirli kamçı olmak üzere, çeşidli işkenceler başladı. Beş askerin güzel vücudleri ve güzel yüzleri parça parça oyuldu, kesildi, ezildi, yandı, gömgök morardı, kıpkızıl kana bulandı; fakat, her yeni işkencenin karşısında bu beş yiğit, gene gülümser ve sessiz durdular. Viyana kumandanı artık bir deliye dönmüştü; emir verdi, beş tane kocaman çuval getirdiler. Mehmedciklerden birini bu çuvallardan birine koyarak ağzını bağladıktan sonra Viyana kalesinin üstünden Tuna kıyısının kayalıklarına fırlattılar. Fakat ölüme doğru uçarken, geride kalan dört delikanlının ağzından en ufak bir korku çığlığı bile işitilmedi. Viyana kumandanı gene sordu:

— Hangi paşanın askerlerisiniz?

— Türk ordusunda kaç bin kişi var?

Cevab gene bir ölü sessizliği oldu:

İkinci, üçüncü, dördüncü Mehmedcikler de çuvallara konuldu ve birbiri arkasından Tunanın yalçın kayalıkları üzerine fırlatıldı. Kendi sırasını gülerek bekliyen beşinci Mehmedcik nihayet dile geldi: — Konuşacağım.. dedi... Bağlarımı çözün... Bir yudum su verin!..

Bağlarını çözdüler ve delikanlıya su verdiler; kana kana içti gözlerine yalımlı bir parıltı geldi:

— Hey gafil düşman!.. diye bağırdı... Biz ölümden korkacak olsaydık ordumuz buralara kadar gelebilir miydi?!..

Sonra, yaralı bir pars gibi sıçrıyarak az evvel dört arkadaşının parçalandığı kayalara doğru uçtu.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

80 YAŞINDA BİR KEMANKEŞİN KUVVETİ: KANUNÎ SULEYMAN DEVRİNDE OKÇULARDAN OK ALAN NAMLI KEMANKEŞ 80 LİK AHMED AĞAYA BİR OKÇU ÇIRAĞI: -BABA SENDE KİRİŞ GERECEK KUVVET VAR MI Kİ? DEDİ İHTİYAR AT ÜSTÜNDE ÇARŞI KAPUSININ ZİNCİRLERİNE SARILDI, BACAKLARINI HAYVANA SARIP KOLLARINI KISINCA ALTINDAKİ ATI HAVAYA KALDIRDI.

GÖĞÜS PERÇEMİ

ESKİ KABADAYILAR GÖĞÜSLERİNDEKİ KILLARI USTURA İLE TRAŞ EDERLER, YALNIZ BİR TUTAM KIL BIRAKIRLAR KUDRETLERİNE GÖRE BU KILLARA BONCUK VEYA İNCİLER GEÇİRİP BAĞLARLARDI.

DÖRDÜNCÜ SULTAN MURADIN ANASI KÖSEM SULTANLA EVLENMEK İSTEYEN ÇIPLAK DELİ; ADI OSMAN DEDE İDİ, KIRK SENE AKSARAYDA BİR AĞAÇ KOVUĞUNDA ANADOĞMASI ÇIPLAK YAŞAMIŞTI. BİR GÜN SULTAN MURAD TEBDİL GEZERKEN: "HEY MURAD!. DUL ANANI BANA VER!." DİYE BAĞIRMIŞTI HERKES OSMAN DEDENİN ECELİ GELDİĞİNİ SANDI, FAKAT PADİŞAH SARAYA DÖNER DÖNMEZ MÜTHİŞ BİR KRİZ İLE ÖLÜM DÖŞEĞİNE YATTI. ÇIPLAK OSMANI İDAM ETTİREMEDİ.

Levent Şahverdi Arşivi

Mimar Koca Sinan Ağa

On altıncı asır, Türklerin bir kuvvet, azamet ve haşmet devri olmuştu; bu asrın kuvvet, azamet ve haşmetini yaptığı şaheserlerle tesbit eden dahi sanatkârı da Koca Mimar Sinan Ağadır.

Mimar Sinanın evlâdı gibi *sevdiği ve himaye* ettiği şair Mustafa Sâî, büyük sanatkârın ağzından «Tezkiretülbünyan» adında muhtasar bir hal tercümesi kaleme almıştı ki bugün, bir kaç resmi vesika müstesna, büyük mimarın hayatı hakkında tek bilgi kaynağıdır.

1490 yılına doğru Kayseri vilâyetinin köylerinden Ağırmasta doğdu, on sekiz, yirmi yaşlarına kadar köyünden çıkmadı, bütün çocukluğu ve ilk gençliği tarlada, bağda ve bahçede toprak işlerile yuğrularak geçti. Yavuz Sultan Selimin tahta çıktığı yıl bir devşirme oğlanı olarak İstanbula getirildi ve Atmeydanındaki acemi oğlanları kışla mektebine verildi.

Burada dülgerlik öğrendi. Tezkiretülbünyan şöyle naklediyor: «Kendimi elimden düşmiyen pergere benzetirdim; perger nasıl bir ayağile bir noktaya saplanır ve öbür ayağile etrafta gezip dolaşırsa ben de, hem mesleğime can ve gönülden sarılıp mesleğimde yükselmek, hem de fırsat düştükçe gezip dolaşmak, memleketler görmek isterdim.»

İstanbula geldiktên az sonra Türk ordusunda bir acemi oğlan olarak Yavuz Sultan Selimle beraber evvelâ İrana, sonra Mısır seferine gitti; Mısır seferi dönüşünde yeniçeri ocağına kaydolundu ve Kanuni devrinin ilk yıllarında yapılan bütün seferlerde bir yeniçeri neferi olarak bulundu, hizmetile, gayretile, kahramanlığı ile temayüz ederek zabitler arasına yükseldi.

İrüb ahdi Süleymını zamanın
Açıldı bahtı mûri nâtüvanın
Anın devrinde ittim nice hizmet
Nazar kıldı bana âyâyı devlet
Olub yeniçeri çekdim cefâyı
Piyâde eyledim nice gazâyı
Yolumla, sanatımla, hizmetimle
Dahi akran içinde gayretimle
Duruştum tâ ki tıfliyyet çağından
Yetiştim Hacı Bektaş Ocağından
Rodos ile Belgrada azîmet
İdüb geldik yine sagu selâmet
Yolumla eylediler atlı sekban
Sefer kıldı Mohaca şâhı devran
Gelub oldum yayabaşı nice dem
Virildi Zenbereküçibaşılık hem
Yine şah eyledi azmi Alaman
Gözüne düşmenin ten oldu meydan
Gelub Bağdada itdik sonra azmi
Kızılbaş ile ittik nice rezmi
Seferden geldi çün şâh ile âyan
Yolumla hasekilik oldu ihsan
Dahi Korfuyla Polya azmin ittik
Gelüb andan Kara Bağdana gittik
İdüb hizmet seferde ve hadarda
Rikâbında bulundum nice yerde
Eskiden kuluyuz yeniçeriyiz
Yanar oda girer semenderiyiz
Murad idindim tâki olam mimar
Kemâlile kayan âlemde âsar
Dir idim ki müyesser eyliye Hek
Bana bir âli beytullah yapmak
Şükrü minnet Hudâyi mennâna
Ki kulun mazhar itti ihsana.

BÜYÜK ÇEKMECE KÖPRÜSÜ

Çeküb kavsi kuzah gibi kemerler
Ki yeksan ola halka bahr ile ber
Salındı ka'ri deryâda asarı
İrişdi evci âlâya binâsı
Hakkın avni ile buldu kemali.
Büyükçekmecedeki ol cisri âli...

MİMAR SİNAN

T.T.A.K.
Sinanın Heykelinin yapılmış
K. Atatürk
2/VIII/1935
Sat-22450

SİNANIN HEYKELİ

Atatürk, 2 temmuz 1935 te Türk Tarihi Araştırma Kurumuna gönderdiği bir direktifte «Sinanın heykelini yapınız» demişti; ve o zaman Türk heykeltraşları arasında bir müsabaka açılmış, bu arada hakikaten kıymetli maketler yapılmıştı. Aşağıdaki kompozisyonda görülen heykel resmi bu maketlerden birinin fotoğrafından alınmıştır; ne kadar yazıktır ki bu maketi yapan kıymetli sanatkârın adını öğrenmek imkânını bulamadık. Maketler yapıldı, fakat Sinanın heykeli yapılamadı.

Etrafını can ve gönül gözlerile görmesini bilen sanatkâr, zaferden zafere koşan Türk ordusile gittiği memleketlerin âbidelerinden ve sanat eserlerinden görgü ve bilgisini arttırdı. Bu seferlerde yalnız kılıcı ile değil, bir fen ve sanat adamı olarak da büyük hizmetler gördü. Bir İran seferinde, Van gölünde bir gemi yaptı, kaptanlığını da üzerine alarak keşif hareketinde bulundu; Boğdan seferinde pek coşkun akan Prut uehri üzerinde ordunun geçeceği köprüyü ordu mimarları kuramamışken o kurdu; devlet erkânının ve Kanuni Süleymanın feykalâde teveccühünü kazandı, nihayet 1539 da İmparatorluk başmimarı (Ser mimârânı hassa) oldu; yanı ömrünün yarısını yaşamış bulunuyordu; İmparatorluk başmimarı olarak kırk dokuz sene daha yaşıyacak ve 1588 de 98 yaşlarında, herkesin sonsuz hürmet beslediği bir sima olarak hayata gözlerini yumacaktı; işte dâhi sanatkâr, büyüklü küçüklü hepsi birbirinden güzel sanat şaheserelerini, sanat nefiselerini, ömrünün bu ikinci yarısında tahakkuk ettirecekti. Dâhi sanatkâr, başta İstanbul gelmek üzere o devrin üç kıta üzerine yayılmış Türk topraklarında 81 cami, 51 mescid, 55 medrese, 26 okuma odası, 18 imaret, 3 timarhane - hastahane, 7 büyük su kemeri, 8 büyük köprü, 18 kervansaray, 6 mahzen, 33 saray, 35 hamam, 17 türbe ve bi rçok sebiller, çeşmeler yaptı. Ve bütün eserlerinin en küçük bir taşına dahi klâsik Türk yapı sanatının, güzeliği sadelikte ve plân metanetinde arayan damgasını vurdu; ve meselâ yaptığı 81 camiin her birinde bir başka plân ve resim kullandı, bir yaptığı güzel eseri bir daha tekrarlamadı ve her yaptığı eser yeni bir güzelliğin ifadesi oldu.

Kendi türbesini İstanbulda Süleymaniye camii ve külliyesinin bir köşesine yapmıştı. Bu küçük, fakat güzel, açık türbede, mermer sandukasının baş t na bir haseki kavuğu konmuştu. Mimar Sinan, cefa ve mihnet dolu genclik hayatını, yeniçeriliğini de hiç unutmamıştı. Türbesinin sokağa bakan bir duvar pençeresi üstündeki manzum kitabe, manevî evlâdı verinde şair Mustafa Sâî Çelebinindir. (R. E. Koçu; Türk Tarihir i Elli Büyük Adamı).

Ey iden bir iki gün dünya sarayında mekân
Câyi asâyiş değildir âdeme mülki cihan
Han Süleymanın olub mimârı bu merdi güz...
Yapdı bir câmi virir firdevsi âlâdan nişan
Emri şâhiyle kılub sû yollarına ihtimam
Hızr olub âbı hayatı âleme kıldı revan
Çekmece cisrine bir tâkı muallâ çekdi kim
Aymidir âyinei devranda şekli kehkeşan
Kıldı döryüzünden ziyade mescidi âli bina
Yapdı seksen yerde cami bû âzizi kârdan
Yüzden artık ömür sürdü âkıbet kıldı vefat
Yatdığı yeri Hüdâ kılsun anın bağı cenan
Rihletinin Sâîyi dâl didi târihini
Geçti bu demde cihandan piri mimâran Sinan
Ruhi için ihsan ide fatiha pîrü civan.

EDİRNEDE SELİMİYE CAMİİ

Sultan Selim çünki saadetle tahtı devletde karar ettiler, şehri Edirneye nazarı şefkatleri olmağın bir cami binasına emri hümayunları oldu ki rûzigârda misâli olmaya. Bu hakir dahi bir resmi âli eyledim ki Edirne içinde manzûri halk ola. Dört minaresi kubbenin dört cânibindedir. Hep üçer şerefelidir. Üçer yollar ve ikisinin yolları başka başka vâki olmuştur. Bu nun minareleri hem nâzik hem üçer yolları olmak gâyet müşkil olduğu ukalâya mâlûmdur. Ve hem himmet idüb bu kubbenin kaddi mi altı zirâ derinliğin dört zirâ Ayasofya kubbesinden ziyâde eyledim.

MİMAR SİNAN

Koca Mimar Sinan ki, on altıncı asırda üç kıta üzerine yayılmış olan Türk vatanını yüzlerce sanat eserile tezyin etmiş, bu a-

rada İstanbulun muhtesem panoramasına bir taç gibi Süleymaniye camiini oturtmuştu...

Levent Şahverdi Arşivi

MİMAR SİNANın ESERLERİ

Ulu Tanrıya bin şükür!

Resimlerini yapıp kurduğum camilerin ve mescidlerin ve diğer yapıların isimlerini yazıp adını Tezkeretül - Ebniye koydum. Umarım ki bunu gözden geçirenler benim ne kadar candan çalıştığımı anlarlar ve dünya durdukça beni hayırla anarlar. İnşallah.

MİMAR SİNAN

CAMİLER

1 İstanbulda Süleymaniye camisi.
2 Sehzade camisi.
3 Avradpazarında Haseki camisi.
4 Edirnekapıda Mihrimah camisi.
5 Aksaray pazarı yerinde Osman Şah validesi camisi.
6 Yenibahçede Bayezid kızının camisi.
7 Topkapıda Ahmedpaşa camisi.
8 Tahtakalede Rüstempaşa camisi.
9 Kadırga limanında Mehmedpaşa camisi.
10 Silivrikapıda İbrahimpaşa camisi
11 Bâlipaşa camisi
12 Mollagürânide Kazasker Abdurrahman Çelebi camisi.
13 Ahırkapıda Kapıağası Mahmudağa camisi.
14 Yenikapıda Oadbaşı camisi.
15 Kocamustafapaşada Hocahüsrev camisi.
16 Sulumanastırda Hamamfhatun camisi.
17 Üsküblüçeşmesinde Defterdar Süleyman Çelebi camisi.
18 Balatta Feruh Kethüda camisi.
19 Balatta Dragman Yunusbey camisi.
20 Yenibahçede Hürremçavuş camisi.
21 Kadıçeşmesinde Sinanağa camisi.
22 İzmir iskelesinde Ahi Çelebi camisi.
23 Unkapanında Süleyman Sübaşı camisi.
24 Eyübde Zalpaşa camisi.
25 Eyübde Şahsultan camisi.
26 Eyübde Nişancıpaşa camisi.
27 Edirnekapıda Emir Buharî camisi.
28 Yenikapıda Merkezefendi camisi
29 Sütlücede Çavuşbaşı camisi.
30 Kiremidlikte Nur Şeyhizade Hüseyin Çelebi camisi.
31 Tersane yanında Kasımpaşa camisi.
32 Azabkapıda Mehmedpaşa camisi.
33 Kılıçalipaşa camisi.
34 Tophanede Müeyiddin Çelebi camisi.
35 Tophane ile Beşiktaş arasında Molla Çelebi camisi.
36 Tophane üstünde Ebülfadıl camisi.
37 Tophanede Şehzade Cihangir camisi.
38 Tophanede Sinanpaşa camisi.
39 Üsküdarda Sultan camisi.
40 Üsküdarda Şemsi Ahmedpaşa camisi.
41 Kanlıcada İskenderpaşa camisi.
42 Gebzede Mustafapaşa camisi.
43 İzmirde Pertevpaşa camisi.
44 Sapancada Rüstempaşa camisi.
45 Samanlıda Rüstempaşa camisi.
46 Boluda Mustafapaşa camisi.
47 Boluda Ferhadpaşa camisi.
48 İzmirde Mehmedbey camisi.
49 Kayseride Osmanpaşa camisi.
50 Kayseride Hacıpaşa camisi.
51 Ankarada Cenabî Ahemdpaşa camisi.
52 Erzurumda Mustafapaşa camisi.
53 Çorumda Sultan Alâeddin camisi. (Tecdiden).
54 İzmitte Abdüsselâm camisi (Tecdiden).
55 İznikte kiliseden cami olup yanmış olarak bulunan caminin yeniden binası.
56 Halebde Hüsrevpaşa camisi.
57 Kâbede Haremşerifin kubbelerinin tamiri.
58 Manisada Murad camisi.
59 Kütahyada Orhangazi camisi (Tecdiden).
60 Bolvadinde Rüstempaşa camisi
61 Kütahyada Hüseyinpaşa camisi.
62 Karapınarda Sultanselim camisi
63 Şamda Gökmeydanında Sultan Süleyman camisi.
64 Edirnede Sultan Selim camisi.
65 Edirnede Mahmudpaşa (Taşlı) camisi.
66 Edirnede Defterdar Mustafapaşa camisi.
67 Babaeskide Alipaşa camisi.
68 Hafsada Sokollu Mehmedpaşa camisi
69 Lüleburgazda Sokollu Mehmedpaşa camisi.
70 Ereğlide Alipaşa camisi.
71 Sofyada Bosnalı Mehmedpaşa camisi.
72 Hersekte Sofu Mehmedpaşa camisi.
73 Çatalcada Ferhadpaşa camisi.
74 Budinde Mustafapaşa camisi.
75 Istarya kasabasında Firdevsbey camisi.
76 Ulaşlu karyesinde Memi Kethüda camisi.
77 Gözlövede Tatar Han camisi.
78 Ruscukt Rüstempaşa camisi.
79 Turhalda Osmanpaşa camisi.
80 Edirnede Meriç suyu üzerinde Mustafapaşa köprüsü başında Haseki Sultan camisi.
81 Üsküdarda Valide Sultan camisi.

MESCİDLER

1 Yenibahçede Rüstempaşa mescidi
2 İskâkapısında İbrahimpaşa mescidi.
3 Topkapıda Çivizade mescidi.
4 Gümrükhanede Emir Ali mescidi.
5 Yenibahçede kendi mescidi. (Mimar Sinan mescidi).
6 Gümrükhanede Avcıbaşı mescidi.
7 Defterdar Şerifzade mescidi.
8 Defterdar Mehmed Çelebi mescidi.
9 Yenibahçede Hafız Mustafa mescidi.
10 Simkeşbaşı mescidi.
11 Hacegîzade mescidi
12 Silivrikapıda Çavuş mescidi.
13 Davudpaşada Çivizade kızı mescidi.
14 Silivrikapıda Takkeci Ahmed mescidi.
15 Sarı Hacı Nasuh mescidi.
16 Kasab Elhaç İvaz mescidi.
17 Ağaçayırında Elhaç Hamza mescidi.
18 Tok Hacıhasan mescidi.
19 Kumkapıda İbrahimpaşa zevcesi mescidi.
20 Lângada Bayram Çelebi mescidi
21 Lângada Şyh Ferhad mescidi.
22 Kumkapıda Kürkçübaşı mescidi
23 Kemhacılar Kârhanesi mescidi.
24 Kuyumcular Kârhanesi mescidi
25 Ayasofyada Hersek bodrumu üzerinde bir mescid.
26 Fenerkapısı dahilinde Yayabaşı mescidi.
27 Sultanselimde Abdi Sübaşı mescidi.
28 Hacıilyas mescidi.
29 Sultanselim camisinde Hüseyin Çelebi mescidi.
30 Kocamustafapaşada Duhanizade mescidi.
31 Çukurhamamda Kadızade mescidi.
32 Azablar hamamı yerinde Hâmid efendi mescidi.
33 Hisar dışında Tüfekhane mescidi
34 Edirnekapıda Sarayağası mescidi.
35 Eyübde Dökmecibaşı mescidi.
36 Eyübde Arpacıbaşı mescidi.
37 Sütlücede hekim Kaysunizade mescidi.
38 Eyübde Karcı Süleyman mescidi
39 Gene İstanbul içinde bir mescid
40 Kiremidlikte Ahmed Çelebi mescidi.
41 Kasımpaşada Yahya Kethüda mescidi.
42 Kasımpaşada Şehremini Hasan Çelebi mescidi.
43 Tophanede Süheylbey mescidi.
44 Topkapı dışında İlyaszade mescidi.
45 Kasımpaşada Memi Çelebi mescidi.
46 Büyükçekmecede Mehmedpaşa mescidi.
47 Üsküdarda Hacıpaşa mescidi.
48 Hasköyde Sarraçhane mescidi.
49 Topkapı dışında Sarraf mescidi
50 Sulumanastırda Ruznameci Abdi Çelebi mescidi.

MEDRESELER

1 Mekkede Süleymaniye medresesi
2 İstanbulda Süleymaniye medresesi. (6 medrese).
3 Halıcılar köşkünde Selimievvel medresesi.
4 Edirnede Selimisanî medresesi.
5 Çorluda Sultanselim medresesi
6 İstanbulda Şehzade Mehmed medresesi
7 Avradpazarında Haseki medresesi.
8 Sultanselimde Haseki Sultan Kariye medresesi.
9 Üsküdarda Validesultan medresesi.
10 Üsküdarda Mihrimah medresesi
11 Edirnekapıda Mihrimah medresesi.
12 Kadirga limanında Mehmedpaşa medresesi.
13 Eyübde Mehmedpaşa medresesi
14 Aksaray kurbinde Osman Şah Validesi medresesi.
15 İstanbulda Rüstempaşa medresesi
16 İstanbulda Alipaşa medresesi.
17 Topkapıda Maktul Mehmedpaşa medresesi.
18 İstanbulda Sofu Mehmedpaşa medresesi.
19 İstanbulda İbrahimpaşa medresesi.
20 Sinanpaşa medresesi.
21 İskenderpaşa medresesi.
22 Babaeskide Alipaşa medresesi.
23 Gezzede Mısırlı Mustafapaşa medresesi.
24 İzmirde Ahmedpaşa medresesi.
25 Kasımpaşa medresesi.
26 İstanbulda İskâkapısında İbrahim paşa medresesi.
27 Üsküdarda Şemsipaşa medresesi
28 Kapıağacı Caferağa medresesi.
29 Kapıağası Mahmudağa medresesi.
30 Malûl Emirefendi medresesi.
31 Ümmüveled denmekle maruf medrese.
32 Avcıbaşı medresesi.
33 Müftü Hâmidefendi medresesi.
34 Kadıasker Firuzağa medresesi
35 Fatihte Hacegizade medresesi.
36 Ağazade medresesi.
37 Yahyaefendi medresesi.
38 Defterdar Abdüsselâm medresesi.
39 Tuti Kadı medresesi.
40 Hekim Mehmed Çelebi medresesi.
41 Hüseyin Çelebi medresesi.
42 Emin Sinanefendi medresesi.
43 Merhum Sahkulu medresesi.
44 Dragmanda Yunusbey medresesi
45 Karcı Süleymanbey medresesi.
46 Hacıhatun medresesi
47 Defterdar Şerifbey medresesi.
48 Küçükpazarda Kadıhekim Çelebi medresesi.
49 Baba Çelebi medresesi.
50 Kirmasî medresesi (Tecdiden).
51 Gümrükhanede Sekban Alibey medresesi.
52 Nişancı Mehmedbey medresesi.

(Devamı 61 inci sayfada)

SÜLEYMANİYE

Tezkiretülbünyan adındaki eserinde Mimar Sinanın ağzından şair Mustafa Sâî anlatıyor:

Bir sabah ş' şemsi sipihri irfan ve ol mahbûbi kulûbi insâ can pâdişahı kâmuran merhum ve mağfur Sultan Süleyman Han aleyhül rahmete velgufran hazretlerinin mutarrak kalbû şevklerine bir camişerif binası fikri gelir ve bu abdi hakiri nâtüvan Sinan bin Abdülmennan bendesini davet edip camişerif nusunda meşveret olunup resmi bina ve makamı tayin olundu.

(Mesnevî)

Buyurdu ol şehi ferhun de tâli
Yapan kendulere bir hûb cami
O dem tarh eyleyüb Eski Sarayı
Süleymaniyye urdum binâyi
Bilür ehli hünerler evvelü âhir
Ne sanatlar ulubdur ende zâhir.

Evvelâ ol dört mermer sütun ki makâm çeharyar üzerindir, her biri bir servü serafzar, her biri bir diyardan gelmiştir. Cümleden biri Kıztaşı dedikleri mahalde kâfir zamanında bir kız dikmiş. Kıztaşı demekle maruf bir amudi yekpâre minare misal idi. Padişahın emri hümayunları ile büyük kalyon direkleri sütunlar dikilip kat kat muhkem iskele kurduk ve âzim mavna gomanalarını bir yere toplayıp âdem gövdesi pelemarlar ile demirli kazıklara bağladık ve sütunun gövdesini oturduğu yerde serapa kadirga direkleri ile muhkem bend eyleyip iki yerden âdem gövdesi gibi gomanaları çelik kazıklara takıp ve nice yerden çarkı felek gibi dolablar kurup nice bin acemi oğlanları dolabı girip ve (Tersane zindanından çıkarılan) nice bin Süleyman devleri bir uğurdan: — Koma ha!.. diyip mezkûr gomanaya bir direk daha takıp Allah Allah diyip mezkûr sütunu mihveri gerdun gibi yerinden kopardıkları saat kazıklardan yıldırımlar gibi ateşler saçılıp o âzim gomana takat getiremeyip top gibi çatlayıp amma evvelden tedarik olunan yedeğe alınıp Allah Allah sadasile ve kolaylıkla yere indirip kurbanlar kesildi ve fukaraya ihsanlar olundu, bâdehû Süleyman devleri binayi şerife götürdüler, ziyadesi kesilip, sair direklerle beraber oldu. Bir sütunu İskenderiyeden, bir sütunu da Baalbekden mavna ile getirdiler. Ve bir sütun sarayı âmirede hazır bulundu.

Akli tamam âyar ile bir ân ve bir saat karar eyleyip her köşesinde ihtimamı tam edip (dilberin kaşı gibi güzel kemerleri) görenler hayran olurdu. Renkli mermerlerinin her biri bir diyardan gelmişti ve ak mermerleri Marmara adası madeninden kesilmişti ve yeşil mermerleri Arabistandan gelmişti.

(Kıta)

Mermeri virirdi anın her zaman
Nevci deryâyi melâhatden nişan
Sofalar menzilgehi ehli sâfâ
Camlar âyinei âlem nümâ.

Ol camiişerifin kubbeleri deryayi letafetin habbeleri gibi zeyn olup ve kubbei âlisi asümâna yükselip üzerindeki alemi zernigârı mihri pür enver gibi rüşen ve dört minare ile bu kubbe, kubbei İslâm olan Peygamberimizle dört yâr güzini yibiydi. Ve münakkaş camları binazir ve bâdil, (güneş vurduğu ânda) her dem bahar bir müzeyyen gülşen olur, bir nakşi dilküşa ve ziyba gösterir ki gözler ânın letafetine hayran olur.

(Nazım)

Oldu cami mecmai ehli sâfâ
Cennetâsâ bir makamı dilküşâ
Camlar çün şehperi rühül emin
Resminin hayranı nakkâşâni Çin

Çünkü camiişerifin kubbei lâtifi kapandı ve sair köşelerinin binası kararin buldu, merhum kıbletülküttab Hasan Karahisarî hattı müsennâ ile (ters ve yüz çift yazı ile) kubbeye «Allahü yemsek essemavati velâard» âyeti kerimesini yazılı. Her baba cennet misalin kitâbesine münasib nice dilkeş hatlar yazılıp senktraşlar ve nakkaşlar anı sahifei rüzgâra kazdılar.

Saadetlû Padişah Edirnede iken Ferhad Paşa sarayı bina olundu. Süleymaniyede (Bina Emini ve kâtibleri) de bina bahanesile kendi gamhanelerini tamir ettiklerinden Süleymaniyenin inşası gecikti. Erbabı nifak ittifak edip garaz âmiz şeyler tahrir ederler. Ol manadan sual bina emini olan kimseden olur, lâkin bu hakir için de «binayi kara çamurdan çıkarmağ kadir değildir. Ayıb zahir ola.» demişler, bazı ahmaklar «kubbenin durmasında şüphe vardır. Herif ona hayrandır.. Hemen gününü geçirir, tedarikten kalmış, sevda galebesile cünun vâdisine varmıştır» dediler.

Padişehden ki ihtimam olmaz
Şübhe yoktur bu iş tamam olmaz
Çünki şeh bu cevâbı gûş eyler
Deli deryâ misâli cûş eyler
İsteyüb at gazabla Şâhi cihan
Hiddet ile olur binaya revan

Bu hakir dahi bu ahvalden gafil mermerciler kârhanesi olan mahalde mihrabı şerifin ve minberi münifin tarh ve taksiminde idim. Saadetlû Padişah geldiler. Edeble selâmlayıp makamı hizmette durdum.

— Niçin benim camiim ile mukayyed olmayıp mühim olmıyan nesnelerle tatili evkat eylersin? Ceddim Sultan Mehmed Han mimarî sana nümune yetmez mi?, Bana bu bina ne zamanda tamam olur, tiz haber ver... Yoksa sen bilirsün... dediler.

Çünkü bu hiddet ve şiddetle Padişah cihanpenahta kemâli gazabi müşahede ettim, mebhut ve lâl oldum, lisanıma bilâ tereddüd bu carî oldu ki:

— Saadetlû Padişahımın devletinde iki ayda inşaallahü taalâ tamam olur...

Dedim. Tekrar sual buyurduklarında ağaları:

Levent Şahverdi Arşivi

CAMİİNİ NASIL YAPDIM ?

MUSTAFA SÂİ ÇELEBİ

On altıncı asırda yaşamış kıymetli bir nakkaştır; İstanbullu olup doğum tarihi bilinmiyor. Mimar Sinanın manevî evlâdı yerinde yakını olmuş ve büyük sanatkârın hayatı ve eserleri hakkında sanatkârın ağzından «Tezkiretül Bünyan» adile bir risale kaleme almıştır. Yer yer beyitler ve kıtalarla süslenmiş olan bu eser eski harflerle basılmıştır. Mustafa Sâi Çelebi 1599 te ölmüştür. Mimar Sinanın hayatını çok daha mufassal yazabilecek durumda iken bir küçük risale ile iktifa etmesi büyük bir kayıptır.

— Mimar Ağa... Saadetlû Padişah ne buyurlar.. işitir misin.. Bu bina kaçan kapısı kapayu tamam olur?..

Dediklerinde gene «İki ay tamam olunca bu bina da tamam olur» dedim. Hazır olan ağalar merhum şahid tutup: olur» dedim. Hazır olan ağaları merhum şahid tutup: leşürüz...

Diyip sarayi hümayunlarına revan oldular. Saraya vardıklarında Haznedarbaşıya ve sair ağalar buyururlar ki:

— Mimarın cününu zahir oldu. Hiç iki ayda bir nice yıllık kâr mümkü müdür... Herif başı korkusundan aklını aldırdı... Çı..ıp siz de sual ediniz görün ne cevab verir... Eğer haltı kerem ederse bina ahvali müşkül olur...

Diye buyururlar. Davet olunup alelacele saraya vardım. Sual buyurduklarında: «Padişah hazretlerine iki ayda tamam olur dedim ...Şahid tuttular... İnşallah iki ayda tamam edip sahifei rûzigârda bir nam korum» dedim.

(Kı'ta)

Aşkı Şirin ile hâşa eyleyübdür kârı
Kesdiği dağı taşı seyrediniz Ferhâdın
Can virüb can eridir mihnet ile san'atına
Her kaçan iş başına düşe eger üstâdın.

Ağalar dahi Padişaha arzedip «herife gayret düşmüş. İnşallah aklı evveldir. Bu ihtimam ki bunda vardır, an karib camişerifinizde namaz kılınmak nasib ola» derler Hakir ne kadar (işsiz dülger ve taşçı var ise) muhkem tenbih edip yarar mütemedler toyup ve götürüye kabil olunan işleri köşe köşe üstadlara götürüp verip bir uğurdan yarar ve kâr güzar adamlarla gece ve gündüz bir ân ve bir saat karar eylemeyip demirli âsa ile perkâr gibi kubbenin merkez ve medarını devredip ve daima Hakkın dergâhına tazarru ve niyaz edip iki ay tamam olunca asla bir köşe kalmayıp kapısı kapalu bina tamam oldu. Padişah geldiğinde anahtarını desti şeriflerine verdim. Dua edip el kavuşturup durdum.

Saadetlû Padişah odabaşı ağaya:

— Fethi babı camie elyak kim ola?

Dediklerinde:

— Padişahım!, Mimar ağa bendeniz bir pîri azizdir, bu babda cümleden elyak ol emektar kulundur!

Diyince miftahi can ve dilden bu bendesine verip:

— Bu bina eylediğin beytullahı sıdk ve safa ve dua ile yine sen aç!..

Dedi.

Muhteşem Süleyman ile Koca Mimar Sinan Süleymaniye yapısında

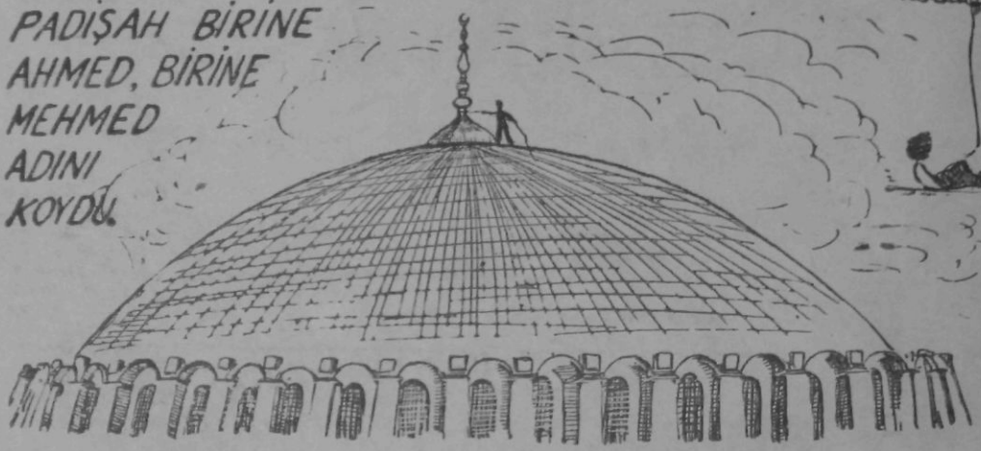
Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

KERAMET Mİ? TESADÜF MÜ?..

PEÇEVİLİ TARİHİ YAZIYOR: İKİNCİ BEYAZIDIN KERAMETE BENZER HALLERİ VARDI. BİRGÜN ARNAVUD BEYLERİNDEN BİRİNİN İKİ GÜZEL OĞLU OLDUĞUNU İŞİTTİ VE «BU GÜZEL ÇOCUKLARI NE YAPALIM DA NÛRI İSLÂM İLE MÜŞERREF EDELİM» DEDİ. MEĞER O GÜN ÇOCUKLARA NURİ HİDÂYET AKSETMİŞ, BİRER YÜĞREK ATA BİNEREK KAÇMIŞLAR BU BEYZADELER İSTANBULDA SULTAN BAYAZIDA GELDİLER. PADİŞAH BİRİNE AHMED, BİRİNE MEHMED ADINI KOYDU.

ZİLLİ PEŞTEMAL

XVII. ASIRDA GARABETLER İLE TANINMIŞ VEZİRLERDEN KALAYLIKOZ AHMED PAŞA, GAYRİ MÜSLİMLERİN HAMAMDA NALIN GİYMESİNİ YASAK ETMİŞ, PEŞTEMALLARINA DA ÇINGIRAKLAR BAĞLATMIŞTI.

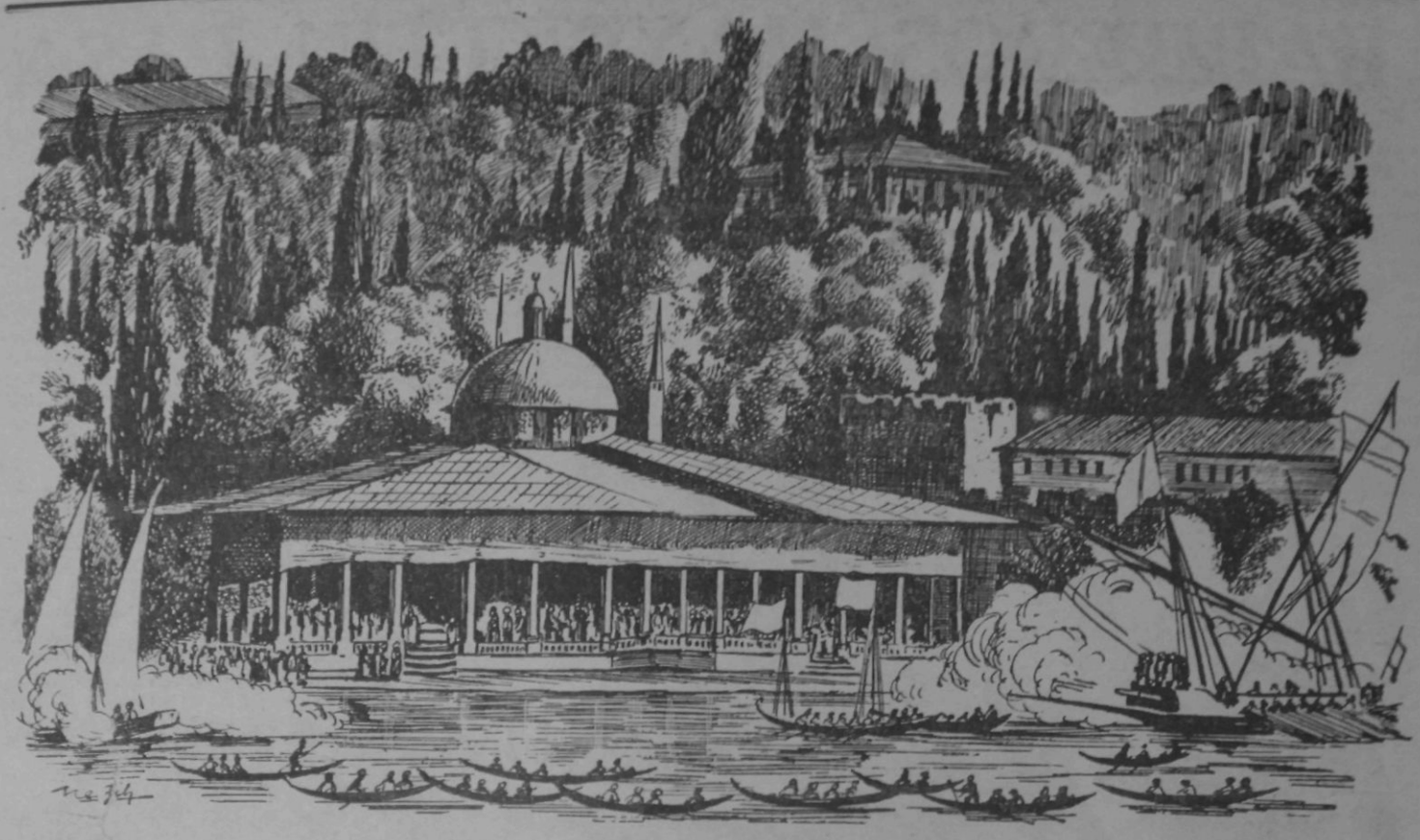
SOKULLU MEHMED PAŞA AYASOFYA KUBBESİNE SOM ALTINDAN BİR ALEM KOYDURMUŞTU. BUGÜN GÖRDÜĞÜMÜZ MUAZZAM ALEM ACABA O ALTIN ALEM MİDİR?

ŞAIR SİYAHÎ AHMED EFENDİ TRABZONA GİDERKEN BİNDİĞİ GEMİ FIRTINAYA TUTULDU, BİR DERE AĞZINA SIĞINDILAR. O ISSIZ YERDE İKİ MEZAR GÖREN ŞAİR GÜLDÜ: "ADAMCAĞIZLAR DİŞLERİNİ SIKIP BİR ŞENLİKLİ MEZARLIĞA DÜŞEMEMİŞLER» DEDİ. FAKAT GEMİYE DÖNERDÖNMEZ ÖLDÜ, KENDİŞİNİ DE AZ EVVEL GÖRDÜĞÜ İKİ GARİB MEZARIN YANINA GÖMDÜLER (XVI. ASIR).

Levent Şahverdi Arşivi

TOPKAPI SARAYINDA YALI KÖŞKÜ

Ne kadar yazıktır ki bugün Koca Mimar Sinan Ağanın elinden çıkmış 33 saraydan, Topkapı sarayındaki Üçüncü Sultan Murad dairesi ile saray mutfakları müstesna, tek saray mevcud değildir. Büyüklü küçüklü, muhakkak ki hepsi de Türk yapı sanatının birer bediası olan bu binalar, yangınların ve zamanın pençesinde yok olmuşlardır. Büyük sanatkâr, Topkapı sarayı binaları arasından, sarayın liman sahilinde ve sûr dışında Yalı Kasrı denilen güzel binayı da aynı ismi taşıyan bir kasrı yıkarak yeniden yapmıştı. Türk donanmasının sefere çıkması münasebetile yapılan gayet parlak ve tantanalı merasime sahne olan bu kasır geçen asır sonlarında pek harab bir halde idi. Abdülaziz zamanında Rumeli demiryolu döşenirken sarayın sahil kısmı bu yola alınmış, bu arada Yalı Kasrı da temelinden yıktırılmıştır. (Yalı Kasrında yapılan merasim için bu eserde Kaptan Paşa yazısına bakınız). Mimar Sinan eseri saraylardan meselâ «Tezkiretül Ebniye» de 17 numarada zikredilen Siyavuş Paşa sarayı hicrî 1076 (1659) da İstanbulun dörtte üçünü mahveden büyük yangında gene Mimar Sinan yapısı ondan fazla saray kül olmuştu. O devrin müverrihlerinden Enderunlu Mehmed Halife «Tarihi Gilmânî» adını taşıyan eserinde Siyavuş Paşa sarayını İstanbulun en büyük ve en güzel bir binası olarak zikretmektedir.

MİMAR SİNANIN ESERLERİ

(Başlarafı 58inci sayfada)

53 Bedesten Kethüdası Hüseyin Çelebi medresesi.
54 Üsküdarda Gülfemhatun medresesi.
55 Hüsrev Kethüda medresesi.

DARÜLKURRA ve TÜRBELER

1 Sultansüleyman darülkurrası.
2 Üsküdarda Valide Sultan darülkurrası.
3 Hüsrev Kethüda darülkurrası.
4 Eyübde Mehmedpaşa darülkurrası.
5 Küçük Karamanda Müftü Said darülkurrası.
6 Bosnalı Mehmedpaşa darülkurrası.
7 Kadızade Efendinin darülkurrası.
8 Kanuni Süleyman türbesi.
9 İkinci Selim türbesi.
10 Şehzade Mehmed türbesi.
11 Şehzadeler türbesi. Selim türbesi yanında.
12 Rüstempaşa türbesi.
13 Hüsrevpaşa türbesi.
14 Topkapıda Ahmedpaşa türbesi.
15 Eyübde Sokollu Mehmedpaşa türbesi.
16 Eyübde Siyavüş Paşanın evlâdı için bina ettirdiği türbe.
17 Eyübde Zalpaza türbesi.
18 Üsküdarda Şemsipaşa türbesi.
19 Beşiktaşta merhum Hayreddinpaşa türbesi.
20 Beşiktaşta Yahyaefendi türbesi.
21 Kıbrıs Beylerbeyisi olan Arab Ahmed türbesi.
22 Tophanede Kılıçalipaşa türbesi.
23 Eyübde Pertevpaşa türbesi.
24 Yenibahçede Şahıhubankadın türbesi.
25 Edirnekapıda Ahmedpaşa türbesi.
26 Üsküdarda Hacıpaşa türbesi.

İMARETLER

1 İstanbulda Kanuni Süleyman imareti.
2 Mekkede Haseki imareti.
3 Karapınarda İkinci Selim imareti.
4 İstanbulda Şehzade Süleyman imareti.
5 Çorlulda Kanuni Süleyman imareti.
6 Üsküdarda Mihrimah Sultan imareti.
7 Üsküdarda Valide Sultan imareti
8 Manisada Üçüncü Murad imareti
9 Ruscukta Rüstempaşa imareti
10 Sapancada Rüstempaşa imareti
11 Lüleburgazda Sokollu Mehmedpaşa imareti,
12 Hafsada Sokollu Mehmedpaşa imareti.
13 Gebzede Mustafapaşa imareti.
14 Bosnada Mehmedpaşa imareti.

DARÜŞŞIFALAR

1 İstanbulda Kanuni Süleyman darüşşifası.
2 Haseki Hürrem Sultan darüşşifası.
3 Üsküdarda Valide Sultan darüşşifası.

SU YOLLARI ve SU KEMERLERİ

1 Suyun başına yakın yerde bend kemeri.
2 Uzun kemer.
3 Muğlava kemeri.
4 Güzelce kemer.
5 Müderris köyü yanındaki Müderris kemeri.
Muğlava kemeri ve uzun kemer müthiş bir sel ile yıkılmış, tekrar bina olunmuştur.

KÖPRÜLER

1 Büyükçekmece köprüsü.
2 Silivri köprüsü.
3 Meriç suyu üstünde Mustafapaşa köprüsü.
4 Mehmedpaşa köprüsü.
5 Halkalıpınarda Odabaşı köprüsü.
6 Haraml deresinde Kapıağası köprüsü.
7 Sinanlıda Mehmedpaşa köprüsü
8 Bosnada Vişegradda Sokollu Mehmedpaşa köprüsü.

KERVANSARAYLAR

1 İstanbul imaretinin yanında Kanuni kervansarayları.
2 Çekmecede Kanuni Süleyman kervansarayları.
3 Tekirdağda Rüstempaşa kervansarayı.
4 Rüstempaşanın Bayatpazarında Kebeciler kervansarayı.
5 Galatada Rüstempaşa kervansarayı.
6 Bayatpazarında Alipaşa kervansarayı.
7 Vefada Pertevpaşa kervansarayı
8 Ilgında Mustafapaşa kervansarayı.
9 Akbıyıkta Rüstempaşa kervansarayı.
10 Samanlıda Rüstempaşa kervansarayı.
11 Sapancada Rüstempaşa kervansarayı.
12 Karaman Ereğlisinde Rüstempaşa kervansarayı.
13 Karıştıranda Rüstempaşa kervansarayı.
14 İpsalada Hüsrev Kethüda kervansarayı.
15 Lüleburgazda Sokollu Mehmedpaşa kervansarayı.
16 Edirnede Rüstempaşa kervansarayı.
17 Edirnede Alipaşa çarşısında Alipaşa kervansarayı.

SARAYLAR

1 Yanmış olan Sarayi Atik tecdiden yapıldı. (Eski Saray şimdiki üniversitenin yerinde idi).
2 Sarayi Cedid. (Tophane sarayında). Yeni yaptığı Murad III. dairesi.
3 Üsküdar Sarayının yeniden inşaatı.
4 Galata sarayı (yeniden yapıldı. Eski yeri aslâ kalmadı).
5 Atmeydanı sarayı. (yeniden bina olundu).
6 Yenikapı sarayı. (Yeniden bina olundu.)
7 Kandilli sarayı. (yeniden bina olundu.)
8 Fenerbahçe sarayı. (Tecdiden bina olundu).
9 Üsküdarda Çelebi Bahçesi sarayı. (Tecdiden bina olundu).
10 Halkalı sarayı. (Tecdiden bina olundp.)
11 Kadirga limanında Rüstempaşa sarayı.
12 Ayasofyada Sokollu Mehmedpaşa sarayı.
13 Üsküdarda Sokollu Mehmedpaşa sarayı.
14 Üsküdarda Rüstempaşa sarayı.
15 Üsküdarda Siyavüşpaşa sarayı.
16 Üsküdarda Siyavüşpaşa sarayı.
17 İstanbulda Siyavüşpaşa sarayı.
18 İstanbulda Alipaşa sarayı.
19 Atmeydanında Ahmedpaşa sarayı.
20 Bayezidde Ferhadpaşa sarayı.
21 Vefa meydanında Pertevpaşa sarayı.
22 Atmeydanında Sinanpaşa sarayı
23 Hocapaşada Sofu Mehmedpaşa sarayı.
24 Yenibahçe içinde Mahmudağa sarayı.
25 Halkalıda Mehmedpaşa sarayı.
26 Kasımpaşada Şahıhubankadın sarayı.
27 Pertevpaşa sarayı.
28 Ahmedpaşa sarayı.
29 Eyübde Alipaşa sarayı.
30 Gene Eyübde Alipaşa sarayı.
31 Şehir dışında Rüstem Celebi çiftliğinde Mehmedpaşa sarayı.
32 Bosnada Mehmedpaşa sarayı.
33 İskender Çelebi çiftliğinde Rüstempaşa sarayı.

MAHZENLER

1 Galata köşesinde buğday mahzeni.
2 Tersanei âmirede zift mahzeni.
3 Sarayda ambarı âmire
4 Hasbahçe yalısında ambarı âmire.
5 Sarayda Mutbakı âmire ve kiler binası.
6 Unkapanında bir mahzen.

HAMAMLAR

1 Topkapı sarayında üç hamam.
2 Kefede Kanuni Süleymanın çifte haammı.
3 Üsküdar sarayında üç hamam.
4 Sofyada Haseki hamamı.
5 Yahudiler içinde Haseki hamamı.
6 Üsküdarda Valide hamamı.
7 Karapınarda Sultan hamamı.
8 Cebeci Alikapısında Valide hamamı.
9 Edirnekapıda Mihrimah hamamı.
10 Lûtfipaşa hamamı.
11 Galatada Mehmedpaşa hamamı.
12 Edirnede Mehmedpaşa hamamı
13 Yenibahçede Kocamustafapaşa hamamı.
14 Silivrikapıda İbrahimpaşa hamamı.
15 Sulumanastırda Kapıağası hamamı.
16 Beşiktaşta Sinanpaşa hamamı.
17 Fındıklıda Molla Çelebi hamamı.
18 Tophanede Kılıç Alipaşa hamamı.
19 Fenerkapısında Kaptan Alipaşa hamamı.
20 Macuncu çarşısında Müftü hamamı.
21 Hafsada Mehmedpaşa hamamı.
22 Yenikapı dışında Merkezefendi hamamı.
23 Eyübde Nişancıpaşa hamamı.
24 Ortaköyde Hüsrev Kethüda hamamı.
25 İzmirde bir hamam.
26 Çatalcada bir hamam.
27 Sapancada Rüstempaşa hamamı
28 Kayseride Hüseyinbey hamamı.
29 İstanbulda Sarıgüzel hamamı.
30 Zeyrekte Hayreddinpaşa hamamı.
31 Gümrükhanede Hayreddinpaşa hamamı.
32 Tophanede Yakubağa hamamı.

Levent Şahverdi Arşivi

BARBAROS HAYRETTİN PAŞA

Doğu Akdenizi bir Türk denizi yapanların serdarı, on altıncı asırda Türkiye İmparatorluğunun azamet, haşmet, kudret ve şevketinin kurucularından, adı hemen bütün Akdeniz memleketlerinin tarihine geçmiş büyük Türk Amirali 1470 - 1475 arasında Midillide doğdu, asıl adı Hızırdır. Midilli fethedildiği zaman bu adanın fatihleri arasında bulunmuş ve bu adada yerleşmiş Yenicevardarlı Yakub Bey isminde bir sipahinin oğludur

Hızır, dört erkek kardeşinin üçüncüsü idi ve çocuk denilecek yaşlarında iken deniz akıncısı (denizde Türk hâkimiyetini kurmak için fedai korsan) olmuştu. Büyük kardeşi Oruç Reis ki, Türk korsanları arasında Baba Oruç diye anılırdı. Kısa bir zaman içinde bir filo sahibi olmuştu. Akdenizde gözlerini yıldırmış olan baba oruca, İtalyan gemicileri Barbarossa derlerdi. Midillili dört korsan kardeşler, İkinci Bayezidin oğlu Şehzade Korkuddan büyük yardım ve himaye görmüşlerdi. Baba Oruç ölünce filosu, yanında evlâdı yerinde yetiştirdiği kardeşi Hızıra kaldı. Frenkler ona da Barbarossa dediler. Başka bir rivayete göre de bu lâkab, Oruç ve Hızır Reislerin kırmızıya çalan sarı sahallı oldukları için verilmişti.

On beşinci asır sonlarında Şimalî Afrikadaki İslâm devletleri ile İspanyadaki son Müslüman devleti olan Gırnatadaki Beniahmer Sultanlığı çok zayıf düşmüş, İspanyolların ardı kesilmiyen hücumları karşısında bunalmış halde idiler. Hızır onların yardımına koştu; Şehzade Korkud, bu büyük gazası için Batı Anadoludan istediği kadar Türk gönüllüsü toplamasına müsaade etti. Hızır Reis, İspanyadaki Müslümanları kafile kafile Afrikaya geçirdi ve onları İspanyollara esir olmaktan kurtardı. Yavuz Selim, Osmanlı tahtını babasından zorla alıp büyük kardeşleri Şehzade Ahmedle Korkudu öldürünce Hızır Reis, Korkudun adamı olarak büsbütün Afrika sahillerine çekildi ve Cezayiri ele geçirerek bu memleketin hükümdarı oldu, Yavuz Selim, Mısırı almca Türk Padişahına tâbi olduğunu arzetti. Türkiye tahtına Kanuni Süleyman geçincede bizzat İstanbula geldi. Padişah tarafından fevkalâde hürmetle kabul edildi. Kendisine Cezayir valiliği üzerinde kalmak üzere Kaptan Paşalık (Türk Büyük Amiralliği) ve İspanya Müslümanlarına yaptığı hizmetten ötürü de Hayreddin unvanı verildi. Bundan sonra Türk donanmasının başında, ölümüne kadar daima muzaffer olarak dolaştı. 1538 de Preveze deniz muharebesile İspanyollara ve İtalyanlara karşı en büyük deniz zaferini kazandı k, şimdi 28 eylûle rastlıyan Preveze muharebesinin yıldönümleri Türk denizcileri tarafından bayram olarak kutlanır.

Barbaros Hayreddin Paşanın en muhteşem ve azametli deniz seferi 1543 te yapılan Provans seferidir. O zamana kadar Akdenizin görmediği bir kuvvetle, 136 parça kadırga ile Fransa Kralına yardıma gitti. İtalya ile Sicilya arasındaki Mesina boğazından, Boğaziçinde dolaşıyormuş gibi geçti; Türk donanması o yılın kışını misafir olarak Tulon limanında geçirdi; o zamanlar yaşamış bir Fransız muharriri: «Tulon bir Türk şehrine döndü, tek noksanı minarelerdir. Barbaros'un Türk gemicileri, bizim denicilerimize hiç benzemiyorlar... Hâs altın vererek peşin para ile alış veriş ediyorlar!» diye yazar. Fransa sularından aynı azamet ve ihtişamla dönen Barbaros Hayreddin Paşa, 1546 da İstanbulda öldü ve Beşiktaşta deniz kenarında Mimar Sinana yaptırdığı türbesine gömüldü. İstanbulda Atatürk Bulvarı kenarında Çinili Hamam diye anılan ve gene Mimar Sinan elinden çıkmış olan büyük ve güzel hamam da İstanbula Barbaros Hayreddin Paşa tarafından hediye edilmiş bir âbidedir. 1944 te türbesinin önüne bir anıt konulmuştur.

Türk denizcileri Barbaros Hayreddinin hâtırasına asırlar boyunca hürmet etmiş, onu pirleri, üstadları tanımıştır. En namlı amirallerimizden Seydi Ali Reis onun yetiştirmesi olmakla övünerek şöyle diyor:

Deniz üstünde yürürüz
Düşmanı arar buluruz
Öcümüz koma alırız
Bize Hayreddinli derler...

On altıncı asır şairlerinden Yetim Ali de «Gazavatı Hayreddin Paşa» adında uzun bir manzumede büyük amiralimizin deniz cenklerini coşkun millî duygularla anlatmaktadır. (R. E. Koçu Türk Tarihinin Elli Büyük Adamı)

Levent Şahverdi Arşivi

GAZAVATI HAYRETTİN PAŞA

Topkapı Sarayı kütübhanesinde Kanunî Sultan Süleymanın en sevgili oğlu Şehzade Mehmedin kitabları arasında «Gazavâtı Hayreddin Paşa» adında manzum bir risale vardır; «Murâdî» mahlasını kullanmış olan şair; kendisinin Preveze deniz cenginde bulunduğunu, Durak Reis kadırgasında cenge girdiğini söylemektedir. On altıncı asır muharrirlerinden Kastamonulu Lâtifi de Yetim Ali isminde asker ocağından yetişme bir şairin büyük Türk denizcisi Barbaros Hayreddin Paşa şanında «Gazavâtı Hayreddin Paşa» diye menzum bir eser kaleme aldığını söylemektedir. Yetim Alinin Muradi mahlasını kullanmış olabileceği ve Topkapı sarayındaki eserin bu manzume olduğu muhtemeldir. Şurası bir hakikattir ki saray kütübhanesindeki manzum risale, kahraman denizcimizin ailesi ve gençlik devri üzerinde tek kaynaktır. Bu eserden bir kaç parça nakledelim:

Fatih Sultan Mehmed Midilli adasını fetheder ve bazı sipahilerin adada kalmasını emreder. Sipahiler, Padişah kapısına gidip derd yanarlar, «Adada kalalım.. Fakat bekâr yiğitleriz.. Adada Müslüman yok.. Ne yaparız...» derler. Padişah da adada kalacak sipahilerin adalıdan beğendikleri kızla evlenerek bir aile yuvası kurmasına izin verir:

Öyle emretdi ki: «Bunda kim kala
Kangi kâfir duhterin sevse, ala...

Evvelâ âdetce kılsunlar taleb
Ana virmezlerse bulub bir sebeb

Zor ile virsünler alub ol ere
Yâni ol duhter dileyen servere...»

İşbu emri güş idüb pirü civan
İşbu kavle râzi olub ol zaman

Cümlesi kalub itaat ittiler.....
Her birin bir kıza tezviç ettiler...

Midillide bu suretle vatan tutup yerleşen sipahiler arasında Yeni-e Vardarlı Yakub isminde bir genç vardır:

Vardar Yenicesinden ol
Nâmı Yakub bir sipâhi...

Sipahi Yakub:

Cümle gamlardan dili âzâde..

bir yiğittir.. Ada halkından seçtiği güzel bir kızla evlenir ve ondan dört oğlu olur:

Büyüğü İshak oldu nâm ile
Birisi de Oruç oldu nâmidâr
Birisi Hızır oldu sâhib iktidâr
Biri İlyas oldu anın ad ile..

Büyükleri İshak Midillide toprak işlerile meşgul olur, Oruç ile Hızır talihlerini denizde arıyarak gemici olurlar ve en küçükleri İlyası da yanlarına alırlar:

Oruç ile Hızır idindiler gemi
Hoş geçüb bunlar da sürerler demi
Anlar ile bile hem İlyas olur
Kande varsalar varur gelür...

Yalnız Sipahi Yakub Bey oğullarının maceraları ve bu arada Gazi Hayreddin Paşanın gazaları bakımından değil, on altıncı asır başlarında Türk denizciliği, deniz yolları, limanlar, deniz muharebeleri, gemiciliğin güçlüğü ve korsanlığın ne demek olduğu hakkında da bizi tenvir edecek şayanı dikkat manzum kayıdlar bulunan «Gazavâtı Hayreddin Paşa» Türk Tarih Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı, yahud Üniversite Edebiyat Fakültesi tarafından bastırılması gereken eserlerden biridir. Unutmamalıdır ki memleketimizde tarih kaynak ve vesikalarını neşir yolunda şahsî teşebbüsle kurulmuş bir yayınevi henüz mevcud değildir.

Barbaros İstanbulda

Büyük Türk Amirali Barbaros Hayreddin Paşa İstanbula 1533 yılı kânunuevvelinin yirmi yedinci cumartesi günü geldi; İstanbul halkı tarafından muhakkak ki cihanı tutan şöhretine lâyik coşkun tezahürat ile karşılandı; büyük şehir, tarihî mutantan günlerinden birini yaşadı. Ertesi gün de Sultan Süleyman tarafından şanına lâyık fevkalâde merasim ile huzura kabul edildi.

Cezayirden kırk kadırga ile yola çıkan Barbaros, evvelâ şimale doğru seyrederek Sardunya ve Elbe adalarını vurdu, oradan Cenova limanına çıktı ve sahillerini tahrib etti. Sonra Sicilya sularına indi, Mesina açıklarında on sekiz gemiden mürekkeb bir İspanyol filosunu imha etti. Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı Şarl-Kent'in Amirali Andrea Doria'nınPreveze limanında olduğunu öğrenerek Otrant körfezi açıklarından Adriyatik denizine girdi; Doria süratle Brendizi'ye kaçtı. Barbaros, denizlerin aslanı halinde Türk sancağını şan ile dalgalandırarak Navarin limanında Kaptanıderya Ahmed Paşa kuman dasındaki donanma ile birleşerek oradan İstanbul yolunu tuttu.

İstanbulda Atmeydanında Kaptanıderya Ahmed Paşanın Sarayı Barbarosun ikametine tahsis edilmişti. Bütün İstanbul halkı büyük denizcinin geçeceği yolların iki kenarına mahşerî bir kalabalık halinde birikmişti. Barbaros, karaya mal yetindeki kaptanlar ve seçme gemicilerile çıktı. Bu şehbaz ve şehlevend, her biri âdem ejderhası tuvana delikanlılar, baldır ve bacakları çıplak, yalınayaklarında gemici filarları, bellerinde ikişer, üçer bıçakları, sırtlarında sırma işlemeli al ve beyaz dimilerden kesilmiş kısa diz çağırlı Cezayir esvabları, başlarında kıymetli şallar Barbarosun önü sıra ikişer ikişer yürüyorlardı... «Güneşe ya doğ, ya doğayım» diyen tam bin delikanlıydı. Al esvablılar sağda, ak esvablılar solda idi ve her birinin elinde içleri altın dolu atlas keseler vardı... Serdarları her adımını attıkça, sağlı sollu, Amirali çılğınca ulûşlıyan, sevincinden hüngür hüngür ağlıyan İstanbul halkına birer avuç altın saçıyorlardı....

Ertesi günü, huzura giderken aynı tezahürat, aynı altın yağmuru bir daha tekrarlandı.. Ve Cezayer deniz akıncıları hükümdarının Sultan Süleymana takdim edeceği hediyeler bu muhteşem alayda halk tarafından seyredildi; milyonlar değerinde bir hazine idi:

Ellerinde birer altın kupa tutan, sırtlarında altın sırmalı esvablarla 200 seçme esir oğlan,

Omuzlarında birer top kıymetli kumaş bulunan tekrar 200 seçme esir oğlan,

Başları üstünde birer altın tepsi içinde çeşidli mücevher yığınları taşıyan tekrar 200 seçme esir oğlan,

Başları üstünde birer gümüş tepsi içinde çeşidli mücevher yığınları taşıyan tekrar 200 seçme esir kız,

Omuzlarında birer top kıymetli kumaş ile tekrar 200 seçme esir kız,

Omuzlarında birer atlas kese için de biner altın bulunan 1000 seçme esir,

Ve bin gümüş kakmalı semerlik dolusu kıymetli hediyeler... Billur kupalar... Fildişi satranç takımları Altın sahanlar... Vesaire...

Muhteşem Süleyman da Barbarosa Osmanlı Kaptan Paşalığını verecekti... Bu tevcih ile «Akdeniz senindir...» diyecekti.

Vaktidir ey Gazi Hayreddin Paşa yelken aç..

Barbarosun Provans Seferi Üzerine Notlar

RAHİB JERÔME MAURAND'IN SEYAHATNAMESİ

Barbaros Hayreddin Paşanın Türk donanmasının başında Provans seferi, Akdenizin bir daha göremiyeceği derecede azametli ve muhteşem bir deniz seferi olmuştu. Büyük Amiral kışı Fransanın Tulon limanında geçirmiş, Türkiyeye dönerken, Fransa Kralı Birinci François'nin fevkalâde elçisi Antoine Paulin de üç Fransız gemisi ile İstanbula gitmek üzere Antib limanında Türk donanmasına iltihak etmişti.

Bu elçinin maiyeti arasında Jérôme Maurand adında bir de rahib vardı. İşte bu zat, Antibde gemiye bindikleri günden başlıyarak hemen günü gününe bir seyahat defteri tutmuştu. Barbarosun Provans seferi dönüşü, büyük Türk donanmasının batı İtalya sahilleri önünden azamet ve şevket ile geçişi bu eserde bütün tafsilâtı ile nakledilmiştir; tarihimiz için eşsiz kıymette bir vesikadır.

Bu nâçiz R.E. Koçu, on yıl kadar evvel Jérôme Maurand'in seyahatnamesini türkçeye çevirmiş ve İstanbulun yevmî gazetelerinin birinde tefrika olarak neşretmişti. Eserin fransızca tab'ı, Türkiye tarihi üzerinde sağlam bilgisile tanınmış olan Scheffer'in nezaretinde yapılmış, bu kıymetli ilim adamı da Provans seferinin nasıl hazırlandığı hakkında gayet etraflı bir mükaddeme kaleme almıştır ki eserin aslı kadar kıymetlidir. Jérôme Maurand'in seyahatnamesi tez elden tercüme edilip millî kütübhanemize mal edilmesi gereken kitablardandır. Unutmamalıdır, muhteşem Provans seferi büyük Barbarosun da son seferi olmuş, İstanbula dönüşünden az sonra vefat etmiştir.

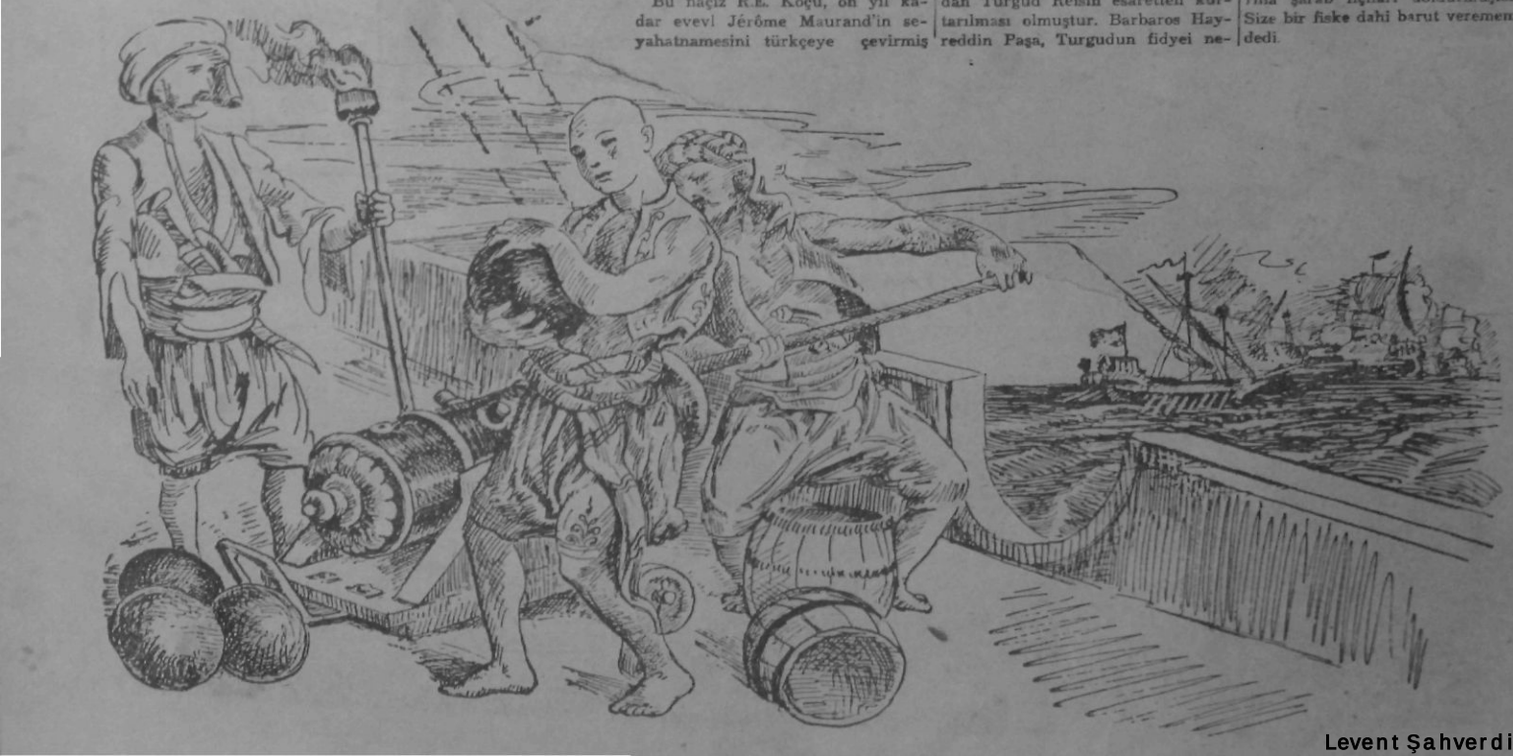
TURGUD REİSİN ESARETTEN KURTARILMASI

Ağır masraflara mal olarak yapılmış ve sadece Akdenizde Türk sancağının mutlak hâkimiyetini göstermekten ibaret kalmış Provans seferinde tek müsbet başarı, üç yıldanberi Cenevizlilerin elinde esir bulunan namlı Türk kaptanlarından Turgud Reisin esaretten kurtarılması olmuştur. Barbaros Hayreddin Paşa, Turgudun fidyei necatu olarak Cenevizlilere kendi kesesinden 3000 altın vermişti.

TÜRKLERİN BARUT FIÇISI, FRANSIZLARIN ŞARAB FIÇISI

Büyük Türk donanması batı İtalya ve Fransa sahillerine Fransa Kralının, Muhteşem Süleymandan yardım istemesi üzerine gelmişti. Tek harb, Niş kalesi önünde yapıldı. Harbin en kızışmış bir devrinde, Barbaros Hayreddin Paşa, Fransa Kralının müşterek düşmanı olan Almanya İmparatoru ile gizlice anlaşma teşebbüsünde bulunduğunu öğrendi; fevkalâde müteessir oldu ve karaya çıkarılmış olan Türk cengâverlerini gemilere alarak İstanbula dönme kararını verdi. Bu kararın tatbiki için güzel bir de vesile buldu. Fransız kumandanlarından Duc d'Enghien, Barbaros Paşaya gelerek barutları bittiğini söyledi ve Kaptan Paşadan barut istedi; Barbaros bu garib müracaate gürliyerek cevab verdi:

— Ne yaman cengâverler! Gemilerine barut fıçıları dolduracaklarına şarab fıçıları doldurmuşlar!.. Size bir fiske dahi barut veremem!.. dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

DEHŞET VERİCİ BİR İDAM ŞEKLİ: ÇARMIH

SENİ CİNAYETLER İŞLEYEN ŞAKİLER ELE GEÇİNCE ÇIRILÇIPLAK SOYULUR, BİR ÇARMIHA YÜZÜKOYUN BAĞLANIR, KABA ETLER VE OMUZ BAŞLARI OYULARAK MUMLAR DİKİLİR, BİR DEVE ÜSTÜNDE DOLAŞTIRILARAK TEŞHİR EDİLDİKTEN SONRA BU İŞKENCE İLE ÖLMEMİŞ İSE, ASILIRDI.

KESİK BAŞI İLE TOP GİBİ OYNANAN VEZİR

KARA MEHMED PAŞANIN HİÇ SUÇU YOKTU. DÜŞMANLARININ TAHRİKİ İLE SİPAHİLER PADİŞAHTAN BAŞINI İSTEDİLER VE PAŞA DİVANDAN KALDIRILIP İDAM OLUNDU. (XVI inci ASIR)

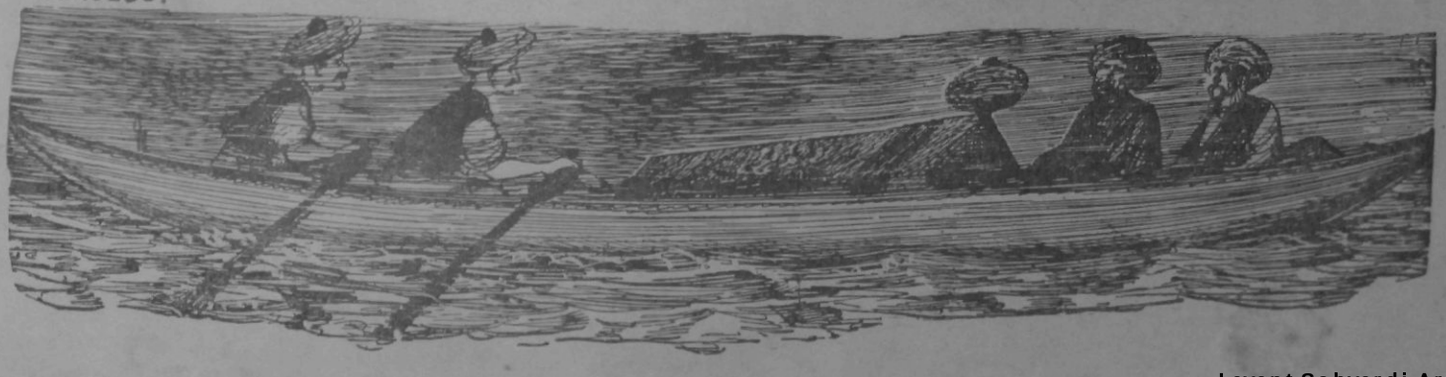

BU BİR PADİŞAH SORGUCU DEĞİLDİR. İNCİLERLE MÜZEYYEN GÜMÜŞ TELKÂRİ BİR PADİŞAH ATININ BAŞLIĞIDIR.

GECE GÖMÜLEN VEZİR

ON SEKİZİNCİ ASRIN BÜYÜK SADRAZAMLARINDAN HEKİMOĞLU ALİ PAŞA SÜRGÜN BİR VALİ OLARAK KÜTAHYADA ÖLDÜ. İSTANBULDA YAPTIRTDIĞI BÜYÜK CAMİİNİN YANINDAKİ TÜRBESİNE GÖMÜLMESİNİ VASİYET ETMİŞTİ. KENDİSİNİ ÇOK SEVEN HALKIN BİR NÜMAYİŞİNE MANİ OLMAK İÇİN TABUTU İSTANBULA GECE GEÇİRİLDİ VE KABRİNE DE GECE GÖMÜLDÜ.

Levent Şahverdi Arşivi

SEYYİDİ ALİ REİSİN MACERASI

Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbulda tersane kaptanlarından Seyyidi Ali Kaptan tecrübeli bir denizci idi; babası, dedesi, dedesinin babası üç, dört kuşak ecdadı da gemici idi; babası Hızır Bey Tersane Kethüdalığında bulunmuştu. Seyyidi Ali Kaptan gençliğinde Barbaros Hayreddin Paşa ile seferlere gitmiş, nefsinde bahadır olduktan başka akranı arasında malûmatı ile de temayüz etmişti. Heyet ilmi ve edebiyat ile meşgul, «Kâtibi» mahlâsı ile şiirler yazmıştı. 1554 te Basra kaptanlığına tayin olundu ve on beş parça kadırga ile Hind denizi seferine çıktı. Biri on iki kalyon, diğeri yirmi kalyondan mürekkeb iki Portekiz filosile yaptığı çok kanlı iki deniz muharebesi kazandı. Nihayet Portekizlilerin Hind Okyanusu amirallerinin kumandasında olan otuz dört gemiden mürekkeb üçüncü bir filo ile karşılaştı. Cenkçileri çok eksilmiş ve kürekçileri çok yorgun düşmüş olduğu için harbi kabul etmekte tereddüd etmedi; bir gemisi yandı, beş gemisi karaya düşüp mürettebatile beraber helâk oldu; kürekçileri yorgun olan Seyyidi Ali Kaptan, gemilerine demir attırarak demri üstünde harb etti; iki yüz cenkçi şehid oldu; Portekiz filosu da hayli hırpalanmış olarak harb sahnesinden çekildi. Bu üçüncü harbden sonra Türk gemileri on gün on gece devam eden ve Hind gemicileri ağzında fil tufanı denilen büyük bir fırtınaya tutuldu. Nihayet perişan bir halde Hindistanda Gücerat sahiline düşerler. Kuvvetli bir Portekiz donanmasının da açıkta dolaştığı haber alınınca Türk gemicileri ve gemilerdeki cenk erleri yurda dönmekten ümidi keserler, gemileri boşaltıp Gücerat hükümdarı Emir Esede asker yazıldılar. Seyyidi Ali Kaptan elli kadar arkadaşile karadan İstanbul yolunu tutar; Hindistan, Afganistan ve İran üzerinden üç buçuk yıl süren bir yolculuktan sonra İstanbula döner. Yolda, Müslüman hükümdarları tarafından her yerde hürmet görür, muhteşem Türk İmparatoru Sultan Süleymana hitaben mektublar ve nâmeler aldı. Bir hayli de meşakkat çektiler. Seyyidi Ali Kaptan bu Hind denizi seferi vakayii ile seyahat hâturalarını «Mir'atül Memalik» adını koyduğu bir risalede toplar ve getirdiği nâmelerle beraber Kanuni Sultan Süleymana sunarak Padişahın fevkalâde iltifat ve ihsanına nail olur.

* * *

Mir'atül Memâlik

Seyyidi Ali Reisin bu kıymetli eseri eski harflerle küçük bir risale halinde basılmıştır. Fakat yeni Türk harflerile de, bilhassa coğrafya isimlerinin doğru okunuşlarını göstererek tekrar basılmağa değer. Biz ancak bir kaç satır alabiliyoruz:

«... Gücerat memleketinde Nârî ağacı denilen bir ağac var... Hurma ağacına benzer.. Her budağının ucunu keserler ve kesik uçları birer destinin ağzına sokarlar... Ağacın suyu o destiye damlar.. Desti dolunca güneşin harâretinden kaynar ve sert bir şarab olur.. Ol diyarın ayyaşları bu şarabı içerler. Ve ahalisi o ağaçların diblerinde daima iyşü işret ederler... Hattâ bizim gemi levendlerinden de bir kaçı bu şarabdan içip sarhoş oldu... Ve biri kılıcını çekip hücum ile içlerinden birini katletti... Katili de diğer levendler idam ettiler...» (Mir'atül Memâlik)

«Bahreyn memleketinde Murad Reis namında bir hâkim vardı. Bu memlekette tatlı su kaynakları sekiz kulaç denizin dibinde idi; usta dalgıçlar denize dalarlar ve deniz dibinden tatlı su doldurup memleketin hâkimine vesair âyanına getirirlerdi. Murad Reis hep bu sudan içerdi; bize verdi, içtik.. Buz gibi soğuk bir tatlı su idi» (Mir'atül Memalik).

«... Hind denizinde gayet büyük yılanlar gördük.. Harman kadar kaplumbağalar gördük.. Kılavuzlarımız bunları görünce karanın yakın olduğuna alâmettir dediler... Gene aynı denizde iki kadırga uzunluğunda balıklar ve deniz atları gördük ...» (Mir'atül Memalik)

«... Gücerat memleketinden Ahmedâbada giderken ormanlardan geçtik ki ağaçların başı ayyuka erişmişti... Üzerlerinde gayet büyük yarasalar tünemişti. Birisinin kanadları arasını ölçtük, on dört karış geldi.. O diyarların ormanlarında maymunlar dahi pek çoktur.. Her konduğumuz yerde etrafımıza nice bin maymun toplanırdı.. Yavrularını da ellerinde, omuzlarında, koltuklarında getirirler ve karşımızda oynarlardı ve akşam oldu mu gene her biri makamlarına çekilirdi» (Mir'atül Memalik).

«... Hind denizinde Tûfanı Fil denilen fırtınaya tutulduk.. Gün ortasında gece oldu.. On gün, on gece sürdü.. Geceyi günden tefrik edemedik.. Gemilerdeki bütün ağırlığı denize attık.. Kedimiz de sayunup çıplak olduk.. İnayeti Hak ile tufan dindi.. Deniz yüzü ağardı, bembeyaz oldu.. Kılavuzlarımız girdab alâmetidir dediler.. Bir nice korku çektikten sonra girdabdan da halâs olduk...» (Mir'atül Memalik).

Levent Şahverdi Arşivi

Taşlıcalı YAHYA BEY

On altıncı asrın en güzide şairlerindendir. «Şâhû Gedâ» adındaki eseri ile «Yusuf ve Züleyha» hikâyesi zamanında kendisine büyük bir şöhret temin etmişti; fakat şaheseri muhakkak ki Şehzade Mustafa'ya yazdığı mersiyedir. Şair bu mersiye yüzünden bir ölüm tehlikesi bile atlatmıştır. Müverrih Âli vak'ayı Yahya Beyin ağzından şöyle nakletmiştir: «Bir kere Yahya Bey merhumdan sual ettim:

— Gazabı Padişahiden korkmadın mı ki böyle nazma cür'et ettin? dedim. Dedi ki:

— Şehzadenin firakı beni mecnun ve mecbur etmişti.. Bilhâssa kaleme geleni nazmettim.. Ama nüvetim asrımda saklayıp şiyuunu ölümüme bırakmak idi, teessüf bir yârî kadîm çadırıma gelmiş.. ve beni uyur bulmuş, teklifimiz olmadığından cüzdanımı karıştırıp mersiyenin müsveddesini görmüş, suretini yazıp gitmiş.. Ertesi sabah orduyü hümayun seyrine vardım, köşe köşe okunur, kimi ağlar, kimi de Yahya Beyin sebebi mağfiretidir diye ah eyler idi, benim değildir diye inkâr ettim, müfid olmadı Rüstem Paşa ki sadece şair olduğum için adaveti vardı, azledilince ne olsa gerek diye itiraf ettim; ama iki yıldan sonra gene sadaret makamına geldi.. Beni kattlettirmek istemiş.. Bir iki defa «Nizamı âlem için bu makulenin vücudü yok olmak gerektir!..» diye Padişaha arzetmiş, ama saadetlû Padişah ruhsat vermeyip «intikam kasdin etme!..» buyurmuşlar. Bir gün çavuş gönderip hakiri divana getirtti. O zaman Sultan Bayezid mütevellisi idim, vakfa müteallik nice hatadan sonra gaza ile: «Senin ne halindir ki nizamı âlem için yapılmış bir işte saadetlû Padişaha ve vükelâsına dil uzatırsın ve buduğun türrehatı nazmedip avama vezirsin, fesad çıkarmağa uğraşırsın» dedi; o anda kalbime geldi: «Biz merhumu kaltedenlerle kaatlettik.. Ağlayanlarla da ağlarız. Ancak Padişahımız hata etti demekten ise, garazkârların fesadı demeyi tercih ettik» dedim. Hemen yüz çevirip sözü değiştirdi.. (Bu eserde Kanuni devri kronolojisi notlarına ve Osmanlı Şehzadesi yazısına bakınız).

KADİRGA MİMARI MÜSTAFA AĞA

İnebahtı deniz bozgunundan sonra Türk donanmasının ağır gemi kaybı İstanbul tersanesinde beş, altı ay süren hummalı bir faaliyet ile tamamen telâfi edilmiş, mağlûbiyetin ertesi yılı, Kaptanderya Kılıç Ali Paşanın kumandasındaki yeni donanmamız Akdeniz'e açılarak Türk sancağını gene şan ve şevkle dalgalandırmıştı.

Donanmamızın ihyasında en büyük hizmeti görülenlerden birisi, tersane başmimarı (gemi mühendisi) Mustafa Ağadır; zu zat hayli yaşlı olarak Hicri 1007 (Miladi 1599) yılında ölmüştür; Kasımpaşada Divanhane karşısında medfundur; kabir taşında şair Haşiminin kaleminden çıkmış manzum kitabesi şudur:

Mimârı Mustafa idi bu kârhânenin
Zîbâ kadırga yapmada gâyet olub seri
Mevlâ yoluna itdiği hizmet kabul olub
Dâlm cinanda meskenini ide Hak refi
Târihini tazarrû ile didi Hâşimi
Ukbâda Mustafâya Muhammed ola şefi.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Baştarafı 54 üncü sayfada)

muhtar bir krallık oldu ve bu devletin tâcı Zapolay'ın küçücük oğlu Sigismund'a verildi. Macaristanın «Orta Macar» adı verilen ve Ferdinand'ın elinde bulunan toprakları da senelik muayyen bir haraca bağlandı; Ferdinand bu haracı ödediği müddet Orta Macarı muhafaza edecekti.

1541 Budinde küçük Sigismund'a Padişah huzurunda Erdel tâcının verilmesi ve bir tâbiiyet muahedesinin imzalanması.

1541 Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı Karl'ın (Charles Quint) Cezayire hücumu ve mağlûb olarak geri çekilmesi.

1542 Almanların büyük bir ordu ile Peşteyi muhasarası ve mağlûb olarak geri çekilmesi.

1542 Fransa Kralı Birinci François'nin fevkalâde elçisi Antoine Paulet İstanbulda. Bu diplomatın büyük muvaffakıyeti eseri olarak Almanya İmparatoru Karl'a karşı bir Türk - Fransız ittifak muahedesinin akdi ve Sultan Süleymanın Fransa Kralına Türk donanması ile yardım vâdi.

1543 Sultan Süleymanın Estergon seferi.

1543 Barbaros Hayreddin Paşanın Fransaya yardım için o zamana kadar Akdenizin görmediği muazzam bir kuvvet olan 136 parça kadırga ile batı Akdeniz seferi (bu eserde Barbaros Hayreddin Paşa ve Tulon seferi yazılarına bakınız).

1543 Orta Macarda büyük müverrihlerimizden İbrahim Efendinin vatanı olacak Peçevi kalesi ve şehrinin fethi.

1543 Ağustos: Orta Macarda Estergonun fethi; eylûl, Estoni Belgradın fethi.

1543 Sultan Süleymanın «Şehzadeler güzidesi» dediği en sevgili ve ikinci oğlu Şehzade Mehmedin vali olarak bulunduğu Manisada vefatı.

1544 Şehzade Mehmedin adına İstanbulda Şehzade camii diye meşhur büyük camiin, medresenin ve imaretin ve bu mâbedin avlusunda Şehzade Mehmed türbesinin Mimar Sinan tarafından yapılına başlanması (bu cami ve külliyesi büyük sanatkârın ilk büyük eseridir).

1544 Hâdim Süleyman Paşanın sadrıâzamlıktan azli; Mihrimah Sultanın kocası, Padişahın damadı Rüstem Paşanın sadrıâzam tayini.

1545 Almanya İmparatoru Beşinci Karl ve Avusturya Arşidükası Birinci Ferdinand'la mütareke akdi.

1546 Büyük Türk amirali Barbaros Hayreddin Paşanın vefatı, Beşiktaşta bir Mimar Sinan eseri olan türbesine defni.

1547 Avusturya ile beş sene için sulh Arşidük Ferdinand bütün Macaristan ve Orta Macardaki Türk fütuhatını tasdik etti; elindeki Orta Macar toprakları için Türkiyeye senevî 30.000 düka altını haraç vermeyi kabul etti. Muahedenin bir maddesile de Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı Karl, Papa ve Venedik Cumhuriyeti bu anlaşmaya ithal edildiler ve muahedenin şartlarını kabul ettiler.

1547 İran Şahı Tahmasb'in kardeşi Elkas Mirza'nın Sultan Süleymana ilticası.

1548 Sultan Süleymanın İran seferi...

1548 Temmuz: Sultan Süleyman İranda Hoy şehrinde. Tebrizin tekrar alınması.

1548 İstanbulda Şehzade camii ve külliyesi inşaatının tamamlanması.

1548-1549 Sultan Süleyman bu yıl kışını Halebde geçirdi ve bu tarihi beldede altı ay kadar ikamet etti.

1549 İkinci defa Kara Ahmed Paşa elile Tortum kalesinin fethi.

1549 Birincikânun: Sultan Süleymanın İstanbula dönüşü.

1550 İstanbulda Süleymaniye camii ile muazzam külliyesine Mimar Sinan elile başlanması (bu eserde Mimar Koca Sinan Ağa yazısına bakınız).

1551 Turgudça Paşa (Turgud Reis) in Malta akını

1551 Trablusgarbin fethi. Turgudça Trablusgarb Beylerbeyisi.

1551 Sokollu Mehmed Paşa serdarlığında bir Türk ordusunun Macaristan harekâtı.

1552 Piri Reisin Hind denizi seferi. Türk - Portekiz deniz muharebeleri.

1552 Macaristanda Tameşvar'in fethi ve bunu takib eden fütuhat.

1553 Fransa ile Almanya İmparatoruna karşı ittifak muahedesi (Fransa Kralı, hakiki bir Türk dostu olan İkinci Henri).

1553 Avusturya ile beş sene için sulh.

1553 Sultan Süleymanın Nahcivan seferi...

1553 Konya Ereğlisinde Rüstem Paşa ve Hurrem Sultan entrikalarile Veliahd Şehzade Mustafanın otağı hümayunda katli (Şehzadenin katillerinden biri Zal Mahmuddur; sonra vezirliğe yükselecektir, hanedana damad olacaktır). Umumî bir nefret karşısında Rüstem Paşanın sadaretten azli, ikinci vezir Kara Ahmed Paşanın sadareti.

1553 Sultan Süleymanın küçük oğlu Şehzade Cihangirin ölümü (Mimar Sinan elile İstanbulda bu Şehzadenin hâtırası için de bir cami yapılmıştır).

1554 Seyyidi Ali Reisin Basra donanmasile Hind denizine açılması ve bu kalem sahibi gemicinin bir risale halinde naklettiği meşhur sergüzeştinin başlaması (Bu eserde Seyyidi Ali Reis yazısına bakınız).

1554 Temmuz: Sultan Süleyman, Karabağ ve Nahcivanda. Eylûl, Sadrıâzamın Çoruh nehri boylarında, Oltu havalisinde askeri cevelânı.

1555 Sultan Süleyman Amasyada, İran Şahının sulh talebi ve İran ile Amasya sulh muahedesinin akdi. (Bu muahede Padişah ile Şahın birbirlerine gönderdikleri iki nâmeden ibarettir. Yarım asırdanberi devam eden bir harbe son vermiştir. En mühim maddesi Bağdadın Sultan Süleymana terkinin Şah tarafından resmen kabul edilmiş olmasıdır).

1555 Kaptanderya Piyale Paşa ile Turgudça Paşanın Akdeniz seferi.

1555 Temmuz: Sultan Süleyman İstanbulda.

1555 Sadrıâzam Kara Ahmed Paşanın Hürrem Sultan entrikasile masum olarak idamı; Rüstem Paşanın ikinci sadareti.

1555 İstnbulda kahve.

1555 Büyük Türk şairi Fuzulinin vefatı.

1557 Süleymaniye camii ve külliyesinin ikmali, büyük mâbedin resmî küşadı.

1558 Kaptanderya Piyale Paşanın muazzam bir Türk donanmasile İspanya seferi, Mayorka baskını.

1559 Yeni saray entrikaları; Şehzade Bayezidin zorla âsi olması ve üzerine artık veliahd olan Şehzade Selimin gönderilmesi, iki kardeşin Konya muharebesi, Bayezidin mağlûb ordusile ve dört oğlu ile İrana ilticası.

1559 Piyale Paşanın Adriyatik seferi.

1560 Piyale Paşa kumandasındaki Türk donanmasının büyük Cerbe muzafferiyeti (Cerbe, Şimali Afrikada Gabes körfezinde bir adadır).

1561 Rüstem Paşanın ölümü, Semiz Ali Paşanın sadareti.

1561 İranda tevkif ve hapsedilmiş olan Şehzade Bayezidin Kazvinde dört oğlu ile beraber idamı.

1562 Avusturya ile sekiz sene için sulh. (Bu muahedenin akdi için İstanbula gelen elçi Busbek, o devrin Türkiyesi için mühim bir eserin müellifidir). Arşidük Ferdinand senevî 30.000 düka altını haraç verecekti; bütün Türk fütuhatı da tasdik olundu.

1565 Türk donanması ve ordusunun Malta seferi; Turgudça Paşanın şehadeti.

1565 Haziran. Semiz Ali Paşanın vefatı; Sokollu Mehmed Paşanın sadareti.

1566 Nisan; Kaptan derya Piyale Paşanın Sakız seferi ve bu adanın Cenevizliler elinden fethi.

1566 Mayıs; Sultan Süleymanın Zigetvar seferi...

1566 Mimar Sinanın bir yapı şaheseri olan Büyükçekmece köprüsüne başlaması.

1566 Ağustos, Zigetvar muhasarası; eylûl. Padişahın hastalığı, kalenin fethi, büyük Padişahın ölümü (6/7 eylûl gecesi).

İkinci Sultan Selim

Kanuni Sultan Süleymanın beş oğlunun ortancasıydı; kanlı saray entrikaları kendisini Osmanlı tahtının evvelâ veliahdi, 1566 da babasının ölümü üzerine de sahibi yapmıştı. Padişah olduğunda kırk üç yaşında idi; kızı İsmihan Sultan Sadrazam Sokullu Mehmed Paşanın zevcesiydi; hükümet işlerini bir diktatör salâhiyeti ile büyük vezire bırakıp kendisi 1574 yılına kadar dokuz sene süren hükümdarlığının kelimenin en kuvvetli manasile debdebe ve ihtişam içinde hayatının tadını çıkardı. Müverrih Peçevili İbrahim Efendi: «Bu Sultan Selime el veren iyş ve işret ve levazımı zevk ve muhabbet Cem-ü Cemşîde dahi müyesser olmamıştır» diyor. Hazinesi milyonlarla dolup taşan on altıncı asır Türkiyesinde İstanbul saraylarının göz kamaştıran muşa'şa dekorları ve o zamanlar yeryüzünün bu en mamur beldesinin

İkinci Sultan Selim ve Üçüncü Sultan Murad

tabiat güzellikleri içinde «Selimî» adı ile şiirler yazmış, ve zevcelerinin en sevgilisi Nurbânû Sultana da derin bir aşk ile bağlanmıştı. Sarışın, uzun boylu, yakışıklı, güzel bir adamdı; «Sarı» lâkabı ile meşhurdu. Bazı lâübali kalemler ondan «Sarhoş Selim» diye de bahsederler. Dokuz senelik saltanatı tarihimizde mazlum kalmaya mahkûm bir adalet devri olmuştur. Kıbrıs Adası ve Yemen bu yıllar içinde fethedilmiştir; donanmamızın Lepanto - İnebahtı'da uğradığı ilk büyük mağlûbiyet de bu devirde olmuştur; fakat, Sokullunun Venedik elçisine:

— Siz donanmamızı mahmetmekle sakalımızı tıraş ettiniz, biz sizden Kıbrısı almakla kolunuzu kestik. Sakal daha gür biter, kesilen kol ise yerine gelmez!

Dediği gibi o zamanlar bu mağlûbiyet çok ağır olmakla beraber telâfisi mümkün kayıb idi, nitekim ertesi yıl Türk donanması Akdenizde gene en üstün kuvvet olarak dolaşıyordu.

Sarı Sultan Selim, Topkapı Sarayında Mimar Sinan tarafından zevk ve safa için yaptırılmış olan muhteşem hamamında içkili ve sazlı, köçekli bir eğlencede ayağı kayarak düşmüş ve bir kaç gün sonra da bu ağır hırpalanma neticesi ölmüştür. Ayasofya camii avlusunda Türk yapı sanatı bakımından kıymetli bir eser olan türbesinde gömülüdür.

Levent Şahverdi Arşivi

SUMATRA SEFERİ

Baharat adaları ile anılan Sumatra ve Cava takımadaları dünyanın en zengin köşelerinden biridir. Bu zengin yerler on altıncı asırda millî birliğini kuramamıştı; küçük küçük beylikler ve sultan lıklar halinde idare olunuyordu. Bunların içinde de en önemlisi Sumatra adasının şimalindeki Açe sultanlığı idi.

Afrikanın cenubunu dolaşarak Hind Okyanusuna çıkan müstemlekeci Avrupalılar, Hindistan ile beraber Baharat adalarını da tehdide başlamışlardı. Portekizliler ve Hollandalılar buraları hem sömürmeğe, hem de bu adalar halkı arasında hıristiyanlığı yaymağa geliyorlardı.

Açe Sultanı Alâeddin Sumatralıların adalarını kendi kuvvetleriyle müdafaa edemiyeceklerini gördü ve asrın büyük Türk hükümdarı Muhteşem Sultan Süleymana başvurmayı düşündü. Koca Türk hükümdarının şanı şöhreti oraları da tutmuştu. 1564 yılı sonlarında Hüseyin isminde bir zatın riyasetinde bir elçi heyetini yardım istiyen bir name ile İstanbula gönderdi.

Sultan Alâeddinin bu nâmesinde Açe ile beraber bütün Sumatra adasının ve Cava'nın Osmanlı İmparatorluğuna iltihak ettiğini arzediyor ve Sultan Süleymanı kendi mülkünü müdafaya davet ediyordu. Elçi heyeti Sumatra'dan İstanbula ancak iki senede gelebildi; büyük Türk Padişahını İstanbulda bulamadı; Kanuni Zigetvar seferine çıkmıştı... İmparator Zigetvar muhasarasında öldü. Yerine oğlu İkinci Selim geçti. Sokollu Mehmed Paşa sadrazamdı. Yeni Padişah ile İstanbula dönüşünde Açe elçisi Hüseyin huzura kabul edildi.

Sokollunun fikrince Açe Sultanı Alâeddine ve dolayısile Sumatra ve Cava adaları müslümanlarına bir miktar asker; gemi ve silâh göndermekle yardım etmenin hiç bir faydası yoktu. Bu ada'larda büyük bir hayat ve fikir ve sanat inkılâbı yapmak lâzımdı... Top yerine topçu ve barutçu ustaları lâzımdı; baruthaneler ve tophaneler kurulmalıydı... Gemi yerine gemi mühendisleri lâzımdı; tersaneler kurmalıydı.

Büyük vezirin temsil ettiği büyük Türk İmparatorluğunun Endonezya müslümanlarına yardımı böylece pek esaslı ve şanına layık oldu. Evvelâ tezelden asker ve silâh gönderiliyordu... Sonra bu ordunun yanında bir ilim ve sanat ordusu yollanıyordu; ilkokul muallimlerinden; medrese hocalarından mütehassıs fen adamlarından, hekimlerden, mühendislerden, mimarlardan, hattatlara, minyatür ressamlarına, kuyumculara kadar bir kafile...

İkinci Sultan Selim tarafından Açe Sultanı Alâeddine hitaben yazılan uzun bir namede de selâmet ve muvaffakiyet temennisinden sonra bir şart konuluyordu: «Mütehassıs sanatkârlar ve fen adamları Açe'de iki yıl kalacaklardı... Orada yerlerine adam yetiştirdikten sonra Türkiyeye döneceklerdi... Askerlere vesair zevata gelince... İsterlerse Sumatrada ve Cavada yerleşebileceklerdi.

Bu muazzam yardımı Sumatraya ulaştırmağa Kızıldeniz Amirali Kurdoğlu Hızır Reisle Kızıldeniz donanması memur edildi... Fakat koca Hızır Reis hemen yola çıkamadı... Yemende bir isyan çıkmıştı; evvelâ donanma ile o isyanı bastırmağa memur oldu... Yardım bir sene kadar gecikti...

Sokollu Mehmed Paşanın uzun sürecek bir Sumatra deniz seferi için bakkile güvendiği Kurdoğlu Hızır Reis Adende bir de ölüm tehlikesi atlatmıştı... Türk Amiralinden insanca muamele gören Şeyh Kasım alçakça mukabelede bulunmuş; bir fedaisine Amirali öldürtmek istemişti.

Kurdoğlu Hızır Reis Sumatra deniz seferinin başbuğu idi. Sumatraya giden filo 19 kadırgadan mürekkeb idi. O asrın en yeni ve büyük gemileriydi... Filonun kumandanlığına Mahmud Reis isminde Hind denizini iyi bilen bir gemici tayin edilmişti. Türk gemileri Açeye selâmetle vardı ve içindekileri aynen -silâh; malzeme ve insan- selâmetle döndü.

Türk yardımının Açeye gelmesi; Portekizlileri bir müddet için Sumatra sularına yaklaşmadı. Zira Sokollu; Portekiz kıralına gönderdiği name ile de bu adaların Türkiyeye iltihak etmiş olduğunu; Endonezya adalarına yapılacak bir tecavüze karşı, Türkiyenin bütün kuvvetleri ile doğrudan doğruya Portekiz sahillerine hücumu ile karşılık verileceğini bildirmişti.

Sumatra seferinden sonra Sokollunun ikinci büyük işi Süveyş kanalını açmak oldu, fakat bu azametli proje ile meşgul iken, bir casus olduğu muhakkak olan meczub mukallidi bir serserinin suikasdine kurban oldu.

Asırlarca sonra, 1898 de Sumatra ve Cavada dolaşan Abdülaziz Emin de İstanbullu bir Türk seyyahı şöyle yazıyor: «Hollandalılar buralara gelinceye kadar vaktile İstanbuldan gönderilen Türk gemilerinin bayrakları bir hâtıra olarak duruyormuş... O eski Türk toplarını da Hollandalılar eritmişler; madeninden kilise çanı dökmüşler... Cavada böyle bir Türk topundan yapılmış bir çanın üstünde İkinci Sultan Selimin tuğrasını gördüm. Türkçe bilmiyen, fakat Türke benziyen insanlar buldum, bunlar evlerinde, eczal yadigârı sipahilik beratları çıkarıp gösterdiler...»

Azametli [illegible] hâtıraları, bugün gözlerimizi yaşartacaktır.

***

Bir Gemici Gazeli

Atılsın top ve kurşunlar, çekilsin tigler bir bir
Bezelsin lâal renk olsun adüv kanı ile deryâ

Durulsun kahraman âsâ adüye karşı hışm ile
Olub âteşfeşan kalyonlarımız hemçü ejderhâ

Tamam altmış sene bezmi veganede olduk âmâde
Yine âmâdeyiz cenge nerliman ile bî pervâ

Egerçe sûretâ pîriz velîkin bezmü rezm içre
Şu cengi gömüşüz kim görmemiştir dîdei deryâ.

Salâhî Mustafa Kaptan

On altıncı asrın ikinci yarısında Türkiye İmparatorluğunun Kızıldeniz filosu başbuğudur; namlı denizcilerimizden ve Barbarosun silâh arkadaşlarından Kurdoğlu Muslihiddin Reisin oğludur ki adı da büyük Türk Amiraline hürmeten «Hızır» konmuştu. Babası gibi cesur ve değerli bir denizci olan Hızır Reisin adı tarihlerimizde Sumatra seferi denilen muhteşem bir medeniyet destanına girmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

DALKAVUKLAR

ESKİDEN KÂHYALARI, NİZAMNÂMELERİ VE NARHLARI OLAN BİR ESNAF ZÜMRESİ İDİ. KENDİLERİNE YAPILAN HER HAREKETE TAHAMMÜL ETMELERİ MESLEKLERİ İCABI İDİ, FAKAT DALKAVUĞA YAPILAN HER MUZİBLİK, HER HAREKETİN DERHAL NARHI ÜZERİNDEN BEDELİ ÖDENİRDİ. MESELÂ DALKAVUĞUN YÜZÜNE BİR TOKAT ATMA 30 PARA; MERDİVENDEN YUVARLAMA 180 PARA İDİ. BİR YERİ SAKATLANSA, LÂTİFEYİ YAPAN TEDAVİ ETTİRMEĞE MECBURDU. VE MESELÂ: KUYRUĞU DIŞARDA KALMAMAK ÜZERE BİR FINDIK SICANINI DALKAVUĞUN AĞZINDA KAPAMA 400 PARA İDİ. VE MESELÂ..

KUŞ EVİ

ECDADIMIZ TARAFINDAN BİNALARIN YÜKSEKÇE BİR YERİNE YAPTIRILAN; TAŞDAN, ZARİF, MİNYATÜR KÖŞKLERDİR; KUŞ EVLERİ, HAYVANLARA KARŞI GÖSTERİLEN HİMAYENİN EN GÜZEL ÖRNEĞİDİR VE BİR MEDENİ RUHUN ESERİDİR.

Levent Şahverdi Arşivi

Kapitülâsiyonlar

Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinde daimî surette veyahud muvakkat olarak oturan Avrupalı hıristiyan devletleri tebaalarına bahşolunmuş müsaade ve imtiyazları ihtiva eden ve Osmanlı devletinin en şevketli ve kudretli zamanında aktedilmiş olan karşılıklı dostluk ve ticaret muahedelerine diplomasi lisanında kapitülâsyon muahedeleri denilmiştir.

Milletlerarası hukukun usul ve kaideleri arasında bir istisna teşkil eden bu kapitülâsyon muahedelerinin Avrupalılara temin ettiği imtiyazları bir cümle ile anlatmak için diyebiliriz ki, Osmanlı memleketlerinde oturan Avrupalılar, Osmanlı devletinin kaza ve icra hakl'arından geniş ölçüde azade kalmışlar ve kendilerine sanki Osmanlı topraklarında bulunmuyorlarmış gibi bakılmıştır. Bunlar, Osmanlı topraklarında, kendi devletlerinin kanunî müeyyidelerine tâbi olarak yaşamışlardır; konsoloslar da aynı zamanda bir hâkim hüviyet ve şahsiyeti taşımıştır, Osmanlı topraklarında yaşıyan tebaaları üzerinde hukuk ve ceza işlerinde adaleti icra ve tatbik etmişler ve zabıta vazifesini görmüşlerdir.

Fakat unutmamalıdır ki kapitülâsyon muahedelerinin maddeleri, bir tarafın diğer tarafa lûtuf ve ihsanı değildir; ve imtiyazları, müsaadeleri karşılıklı olarak tesbit etmiştir. Ancak muazzam Türkiye İmparatorluğunun Türk ve Müslüman tebaası bu muahedelerin sağladığı imtiyazlardan ve müsaadelerden istifadeyi düşünmemiş, Avrupa ile olan münasebatı ticariyesini ayağına kadar gelen Avrupalı tüccarla tesis etmiştir. Kapttülâsyon muahedelerinin Osmanlı tebaasına bahşettiği haklardan Padişahın gayrimüslim tebaası, reayası, bunlar arasındaki bilhassa Moralı, Adalı ve nefsi Yunanlı Rum armatörler ve tüccarlar istifade etmiştir. Diyebiliriz ki on dokuzuncu asırda Yunan istiklâli ile sona erecek olan Mora isyanında bu büyük kıyamı hazırlıyan muazzam servet, asırlar boyunca Türk bayrağı altında yapılan imtiyazlı deniz ticaretinin yıktığı servetti.

Ve meselâ on beşinci asırda ve on altıncı asırda nakışlı, çiçekli, sırmalı Bursa kadifelerinin dünya ölçüsünde bir şöhreti vardır; kumaşın eni ve topların boyu standardize edilmiş ve devletin «Hâs» damgasile dünyaca makbul bir ihraç maddesi olmuştur. Fakat Fransada kadifecilik sanatı inkişafa başlayınca, Fransız tüccarları Türk pazarlarına ucuz Fransız kadifeleri getirmişler ve gümrük imtiyazlarından istifade ederek Bursa kadifeciliğine ağır darbe indirmişler; buna mukabil o harikulâde nefis Türk kadifelerine de müşteri olmamışlardır. Türk tüccarları da Bursa kadifelerini aynı gümrük imtiyazlarından istifade ederek Avrupa pazarlarına kendileri götürmek yolunu tutmamışlardır. Fakat Türk sancağı altında icrayi ticaret eden Rumlar bundan pek istifade etmişler, hattâ Fransada ve İtalyada şark kumaşları satan büyük mağazalar açmışlar, buralarda kendileri de Türk kılık ve kıyafeti ile, yani o memleketler için ekzotik bir hava ve dekor içinde âdeta antikacılık etmişler ve müşterileri de daima en yüksek, en kibar tabaka olmuştur.

İlk kapitülâsyon muahedesi, Kanunî Sultan Süleymanın İrakeyn seferi esnasında Türk ordusile Bağdada kadar gelen Fransa Kralı Birinci Frasua'nın elçisi Jean de la Foret ile Sadırazam Pargalı İbrahim Paşa arasında aktedilmiştir. Bu ahidname on sekizinci asır otalarına, 1740 yılına kada altı defa tecdid edilmiş ve maddelei çoğaltılarak imtiyaz ve müsaadeler derece derece genişletilmiştir. Ayn mahiyette muahedeler Avrupanın diğer devletlerile de aktedilmiş ve beynelmilel bir mahiyet almıştır. On sekizinci asırda Avrupada büyük bir sanayi inkişafı olunca Türkiye sınai ve iktisadî bir esaret altına girmiş, Osmanlı devletinin siyasî ve askeri kudret ve şevketinin söndüğü bu devirlerde, kapitülâsyon muahedeleri bilâkis kuvvetlenmiş olan Avrupa devletleri tarafından bozulamaz bir siyasî taahhüd şekline sokulmuştur; Osmanlı devleti, karşı tarafın rıza ve muvafakatini almadan bu muahedeleri feshetmek hakkını kaybetmiştir.

On sekizinci asır sonunda Fransız büyük inkılâbile Avrupanın devletler hukukunda büyük bir inkılâb oldu; Fransaya şark ticaretinde fevkalâde bir inkişaf sağlıyan 1740 muahedesi bu devletle imzalanan kapitülâsyon muahedelerinin sonuncusu oldu; bundan sonra Fransa ve diğer Avrupa devletlerile ticaret muahedeleri akdedildi, fakat bu muahedelerde de Avrupalılar kapitülâsyon ahidnamelerinin sağladığı imtiyazları bırakmadılar, bu ticaret muahedeleri de kapitülâsyon ahidnamelerinin başka bir şekle konulmasından ibaret oldu.

Yeni ticaret muahedelerinin akdine başlandığı 1838 den itibaren Osmanlı siyasî istilâhında kapitülâsyon muahedelerine «Uhudi Âtika» adı verildi; Türkiye iktisadiyatı ve ticareti bu eski ahidnamelerin imtiyazları altında Birinci Cihan harbine kadar ezilmekte devam etti. Birinci Cihan harbi içinde Osmanlı devleti 26 ağustos 1330 tarihli bir karar ile «Uhudi Âtika» = Kapitülâsyonların kaldırıldığını ilân etti ve hattâ bu tarihî karar posta pullarına yapılan bir sürşarj ile millî bayram olarak tesid edildi; ne kadar hazin ve garibdirki o zaman müttefikimiz ve silâh arkadaşımız olan Almanya ile Avusturya - Macaristan İmparatorlukları bu kararı kabul etmediklerini bildirmişlerdi! Birinci Cihan harbinden mağlûb olarak çıkan Türkiyede kapitülâsyon ahidnameleri eskisinden çok daha ağır olarak mer'iyete girdi.

Kapitülâsyonlara, Türk İstiklâl Harbinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin imzaladığı Lozan sulh muahedenamesile tarihe intikal etti ve aziz yurdumuz ve milletimiz çok ağır bir iktisadî ve sınai esaretten kurtulmuş oldu.

Fransız kapitülâsyon muahedelerinden bazı maddeler

Türkiye ile muharib bir devletin gemisinde tutulan Fransız tüccarlarına esir muamelesi yapılmaz ve malları musadere edilmez.

Türkiye ile muharib bir memleketten hamule alıp Fransaya veya başka bir yabancı memlekete giden bir Fransız gemisinin bu hamulesi musadere olunamaz.

Türkiye ile muharib bir memlekete aid bir gemide ücretle çalışan Fransızlara esir muamelesi yapılmaz. Korsan gemilerindeki Fransızlar bu hükmün dışındadır.

Fransız konsolosları ile elçisinin tercümanları her türlü vergiden muaftır.

Türkiyede oturan iki Fransız arasındaki davalara, cinayet davaları da dahil, Türk mahkemesi ve zabıtası elkoyamaz, bu davalara Fransada cari kanun ve âdetlere göre Fransız elçisi veya konsolosları bakar.

Bir Osmanlı tebaası bir Fransız konsolosundan davacı olursa, davaya divanı hümayun bakar ve elçilik tercümanı hazır bulunur.

Bir Osmanlı tebaasile bir Fransız arasındaki davalara Türk mahkemeleri, ancak elçilik veya konsolosluk tercümanları hazır bulunmak şartile bakabilir.

Türkiyede ölen Fransızların miras meselesi ile Türk mahkemeleri meşgul olmaz, terekeye konsoloslar vazyed ederler, borçlarını onlar tasfiye edip miraşçıların hakkını onlar muhafaza ederler.

Türkiyedeki konsoloslarla Fransız tebaası bir alım satım meselesinde kefalet ve taahhüde bağlanmak iktiza ederse muamele Türk mahkemesinde tescil edilir. Tescil edilmemiş bir kefalet veya taahhüd için konsoloslarla Fransız tebaası hakkında yalnız şahid ikamesi ile dava açılamaz.

Korsanlar tarafından yakalanıp köle diye satılan Fransız tebaası nerede bulunursa derhal hürriyetine kavuşturulur; onu köle diye satın alana bir tazminat ödenmez. Köle İslâmiyeti kabul etmişse hürriyetinin iadesile iktifa olunur.

Mutad bir resim mukabilinde Fransızlar Cezayir ve Tunus sularında balık avlıyabilir ve sünger ve mercan çıkarabilirler.

Fransız elçilerinin esvabları, kumaşları, getireceği hediyeler, şarabları sair erzakı gümrük resimlerinden muaftır.

Konsoloslar, konsolohanelerde rühban, tercümanlar ve Türkiyedeki Fransız tüccarları kendi nefileri için evlerinden şarap imâl edebilecekler veya dışarıdan şarab getirtebileceklerdir, bundan ötürü rencide edilmiyeceklerdir.

Fransızlarla Türkler arasında 4000 akçeden ziyade bütün alacak davalarına divanı hümayunda bakılacaktır.

Bütün ecnebiler için % 5 olan gümrük resmi Fransızlar için % 3 olacaktır.

Herhangi bir sebeble mahkemece veya zabıtaca bir Fransızın evine konsolosluğa ihbar edilmeden ve konsolosluğun memuru mahsus bulunmadan girilemiyecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

III. Sultan Murad

Sarı Selimin oğlu, babasının yerine yirmi sekiz yaşında padişah oldu ve yirmi bir sene hükümdarlık ederek 1595 te kırk dokuz yaşında öldü. Osmanlı padişahları arasında şahsiyeti düşük bir simadır. Nüfuzunu hiç çekemediği büyük vezir Sokollu Mehmed Paşanın 1579 da bir suikaste kurban olarak ölümünden sonra keyfî hareketleri yeniçeri ve sipahi asker teşkilâtının an'anevî nizamını bozmuş ve bizzat kendisi, bazı mühim memuriyetlerin tevcihi için rüşvet almak bayağılığını göstermiştir. Zamanında İran ve Almanya ile torununa miras kalacak iki uzun harbe başlamış olan bu padişah, hükümdarlığı boyunca para ve kadından başka bir şey düşünmemişti, bilhassa kadına düşkünlüğü bir nevi cinnet halindeydi; hükümdarın tevecchühüne nail olmak isteyenler, saraya mücevherle süslenmiş bir câriye takdim ederlerdi. Haremi Hümayun âdeta bir esirci hanı, esir pazarı halini almış, zaman olmuştur ki, beş altı odasında birden yeni doğmuş şehzade ve sultanların beşikleri sallanmıştır; sulbundan 102 çocuk dünyaya gelmişti, ölümünde yirmisi erkek olmak üzere kırka yakını hayatta idi. Bu Osmanlı Don Juanının bünyesini sarsan nefis heves ve hırslarının üstünde kelimenin asıl manasile «aşk» tatmadığı muhakkaktır. Valide şehzadeyi doğuran ikinci nikâhlı zevcesi Venedikli Safiye Sultan, devletin iç ve dış politikasında mühim rol oynamış, kurduğu büyük bir şebeke ile muazzam rüşvetler alarak Karun hazineleri toplamıştı.

Üçüncü Murad, ecdadını ve bilhassa dedesini taklid ederek şiirler yazar ve «Muradî» mahlâsını kullanırdı; gazellerinin Enderunu Hümayunda erbabı kalemden has nedimleri tarafından tashih olunduğu tahmin edilebilir; kadın düşkünlüğü gibi şiir zevkini de, sadrazamlarının gönderdikleri tezkerelere manzum cevablar yazarak iptizale düşürmüştü. İşte iki örnek:

Bu arzı bir dahi tetkike himmet
İdersen elbet eylersin isâbet ..
Bu tensibin mukarinidir Murâde
Anınçün eyledim icra irâde...

Asrın müverrihleri bu pâdişâhın ölümünü şöylece nakledeler: «Padişah hastalandı; tabiblerin ilâcları kâr etmedi, bir pazartesi günü âlî hayata göz yumdu. Yakınları anlatmıştır; hastalığının başlangıcında sarayda deniz kenarında sur üzerindeki Sinan Paşa köşküne gider. Mutadları üzere hanendeler ve sazendeler toplanır. Filân şey okunsun, diye nâdiren emir verirlermiş.. O gün:

Bimârun ey ecel bu gece bekle yânım al ..

Şarkısını istemiş. O esnada İskenderiye kadırgalarından iki kadırga İstanbula gelmiş. Âdet olduğu üzere Sinan Paşa köşkü önünden geçerken sarayı top ile selâmlamışlar. Bu kadar zamandır koca dönanmalar girip çıkarken koca balyemez topları atılır da bir şeycikler olmazken o gün bu selâm toplarından, padişahın önünde oturduğu camlar kırılıp dökülmüş. Köşk zangır zangır titreyerek ortalığı toz duman kaplamış. Herkese bir dehşet gelmiş. Sultan Murad:

— Bizim bu köşke son gelişimize işaret olsa gerek!..

Diyerek hüngür hüngür ağlamağa başlamış...

Ayasofya yanında müstakil türbesinde medfundur. Bu türbe de Türk yapı sanatının güzel eserlerindendir.

İKİNCİ SULTAN SELİM DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1566 İkinci Sultan Selimin cülûsu ve haşmetlû babasının na'şını karşılamak için Belgrada kadar gidip gelmesi.
1568 Avusturya ile sekiz sene için sulh.
1568 Özdemiroğlu Osman Paşanın Yemendeki isyanları bastırması.
1568 Edirnede Mimar Sinan elile Sultan Selim camii ve külliyesinin inşasına başlanması.
1569 Koca Sinan Paşanın Yemen ve havalisi serdarlığına tayini, Zeydîler eline geçmiş olan Adenin geri alınması.
1569 Turgudoğlu Hızır Reisin kumandasındaki Kızıldeniz filosunun Sumatra seferi.
1569 Ejderhan seferi, Sokollu Mehmed Paşanın Don ve Volga ırmakları arasında bir kanal açtırarak Türk donanmasını Karadenizden Hazar denizine geçirme teşebbüsünün siyasî entrikalarla yarım kalması.
1569 İstanbulda büyük yangın.
1569 Fransa ile ikinci kapitülâsyon mukavelesi.
1570 Lâla Mustafa Paşa serdarlığında Kıbrıs seferi.
1571 Dalmaçya sahillerinde faaliyet.
1571 Kanlı kale muhasaraları harblerinden sonra nihayet 23 kânunuevvelde Magosa kalesinin alınması ile adanın Venedikliler elinden tamamen fethi.
1571 7 teşrinievvel; Vezir Pertev Paşa serdarlığında ve kaptanderya Müezzinoğlu Ali Paşa kumandasında Türk donanmasının serdar ile Kaptanpaşanın deniz cengirden anlaşmaları yüzünden Lepanto (İnebahtı) mağlûbiyeti; Türk donanmasının sağ cenah filosu kumandanı Cezayir Beylerbeyisi Uluç Ali Paşanın kendi filosunu felâketten kurtarıp İstanbula dönmesi, geri kalan gemilerin ve pek seçkin deniz personelinin mahvolması. Bu deniz cengînde düşman donanması kumandanı İspanya Kralının amirali Don Juan'dır.
1571 Uluç Ali Paşaya Kılıç Ali Paşa unvanile Kaptan Paşalığın verilmesi; İstanbul tersanesinde geni mühekkiki Mustafa Ağa nezaretinde donanmanın ihyası için geceli ve gündüzlü hummalı faaliyet.
1572 Kaptanderya Kılıç Ali Paşanın 250 parça kadırgadan mürekkeb yeni ve muazzam bir Türk donanmasile Akdeniz seferine çıkması. Moranın cenubunda rastladığı müttefik düşman donanmasının bir deniz harbini kabulden kaçınması, Kılıç Ali Paşanın Türk sancağını tekrar şan ve şevketle dalgalandırarak Matrahan burnu açıklarından İstanbula avdeti.
1573 Venedikle sulh; Türklere tarafından Kıbrıs adasının fethinin Venedik cumhuriyeti tarafından tasdiki.
1573 Kılıç Ali Paşanın cenubî İtalya sahillerini vurması.
1573 Mimar Sinan elile Ayasofyanın tamiri ve iki minare daha ilâve edilmesi.
1574 Tunus seferi.
1574 Büyük dîn bilgini ve Şeyhülislâm Ebüssuud Efendinin ölümü.
1574 Avusturya sulhünün yenilenmesi.
1574 Edirnede Selimiye camii ve külliyesinin tamamlanması.
1974 İkinci Selimin vefatı.

ÜÇÜNCÜ SULTAN MURAD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1574 Üçüncü Muradın cülûsu.
1575 Nişancı Feridun Beyin «Münşeâtüsselâtin» adile meşhur eserini tamamlaması. Osman Gaziden bu devre kadar Osmanlı padişahlarının mektublarını, fermanlarını ihtiva eden kıymetli tarih kaynaklarımızdan biridir.
1575 Venedikle sulh muahedesinin yenilenmesi.
1575 İrandan cülûs tebriki için Tokmak Han adında fevkalâde bir elçi gelmesi.
1577 Avusturya sulh muahedesinin sekiz sene için yenilenmesi.
1577 Krallık tahtı boşaldığı zaman Kralı memleket zadegânı tarafından kaydı hayat şartile seçilen Polonyada yeni bir kral seçimi; bu memleket üzerinde bu seçim münasebetile Türk nüfuzunun hâkim oluşu ve Türkiye tarafından desteklenen Fransa Kralının kardeşi Henri de Valois'nın Polonya Kralı seçilmesi.
1578 Büyük Türk vezirlerinden Büyük Piyale Paşanın vefatı.
1578 Lâla Mustafa Paşa serdarlığında Gürcistan seferi dolayısile yeni bir İran harbinin başlaması. Bu seferde Türk ordusunun en namlı kumandanlarından biri Özdemiroğlu Osman Paşadır. 24 ağustos, Tiflisin fethi. Eylûl, Şirvanın fethi. Teşrinievvel, Osman Paşanın Şamahi zaferi.
1578 Sokollu Mehmed Paşanın nüfuzuna karşı Üçüncü Murad ile bendeğânının bilfiil mücadeleye başlaması; Sadrıâzamın mahremlerinden ve yetiştirmelerinden Nişancı Feridun Beyin azli, sonraki beyliğile sürgüne gönderilmesi; gene Padişahın emrile Paşanın kethüdası Hüsrev Ağa ile Kapıcıbaşı Sinan Ağanın azli; Paşanın amcası oğlu ve kıymetli vezirlerden Budin Valisi Mustafa Paşanın hiç bir suçu yok iken idamı.
1579 İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in üç İngiliz tüccarı ile Üçüncü Sultan Murada bir name göndermesi ve ilk Türk - İngiliz ticarî ve siyasî münasebetlerinin başlaması.
1579 12 teşrinievvel. Sadrıâzam Sokollu Mehmed Paşanın bir suikaste kurban olarak şehadeti; ikinci vezir Ahmed Pasanın sadareti.
1579 Gürcistan muharebeleri ve bu muharebelerde Özdemiroğlu Osman Paşanın muvaffakıyetlerle temayüzü.
1580 Lâla Mustafa Paşanın şark serdarlığından azli ve Koca Sinan Paşanın Gürcistan ordusu serdarlığına tayini.
1580 Sadrıâzam Ahmed Paşanın ölümü Lâla Mustafa Paşanın sadrıâzam vekilliğine tayini, az sonra ölümü, Koca Sinan Paşanın Sadrıâzam tayini; Paşanın İstanbula hareketi.
1581 Fransızlarla kapitülâsyon muahedesinin yenilenmesi,
1582 Valide Şehzade Sultan Mehmedin sünnet düğünü. Osmanlı tarihinde eşine az görülmemiş muhteşem bir düğün olarak kaydolunur; bu düğün münasebetile yeniçeri asker ocağı ile kapıkulu sipahileri asker ocağının disiplininin bozulması.
1582 Sadr ıâzam Koca Sinan Paşanın azli, Siyavuş Paşanın Sadrıâzam tayini.
1583 Ferhad Paşanın şark ordusu serdarlığına tayini.
1583 Kraliçe Elizabeth tarafından gönderilen ilk İngiliz elçisi İstanbulda. (Elçinin adı: William Harebone).
1583 Şark ordusunun güzide kumandanı Özdemiroğlu Osman Paşanın üstün İran kuvvetlerine karşı kazandığı Meş'ale zaferi. Düşmana gece meş'alelerle hücum edilerek kazanılmış olan bu meydan muharebesinden sonra ikinci defa olarak Şamahiye girilmiştir. Bu şark muharebelerinde Osman Paşanın yanında Cafer Paşa adında bir kumandanımız da fevkalâde cesaret ve liyakatile temayüz etmektedir. Osman Paşanın İstanbula daveti.
1584 Özdemiroğlu Osman Paşanın İstanbula gelmesi, fevkalâde hürmetle huzura kabulü; Sadrıâzam Siyavüş Paşanın azli, Özdemiroğlunun Sadrıâzam tayini; Paşanın orduyu hümayun ile şarka hareketi.
1585 Osman Paşa elile Tebrizin fethi ve Azerbaycanın Türkiyeye ilhakı. Tebrizden Erzurum kışlağına dönerken hastalanan Özdemiroğlu Osman Paşanın vefatı. Büyük vezirin türbesi Diyarbakırdadır.
1586 Mesih Paşanın sadareti. Şark serdarlığının tekrar Ferhad Paşaya verilmesi. Mesih Paşanın azli, Siyavüş Paşanın ikinci sadareti.
1586 Serdar Ferhad Paşa Tebrizde.
1587 Kaptanderya büyük Türk denizcisi Kılıç Ali Paşanın ölümü.
1588 (Hicrî 996 yılı rebiülevvel ayının 11/12 nci çarşamba gecesi) Minarelerin ilk defa olarak kandillerle donatılması ve bundan böyle dinî mübarek gecelerde bu âdetin yerleşip kalması ve Türkiyenin her tarafına yayılması.
1588 Koca Mimar Sinan Ağanın vefatı.
1588 Kalelerin ve şehirlerin elden ele geçmesile ağır insan kaybına ve ağır masraflara mal olan şark seferinin İranın bir sulh talebinde bulunmayışı üzerine devlete yüpratıcı bir derd halini alması. Kahraman Cafer Paşanın Şirvanda vefatı.
1589 Sadrıâzam Siyavüş Paşanın azli, Koca Sinan Paşanın ikinci defa olarak Sadrıâzam tayini.
1589 İranın bir sulh teşebbüsü, Safevî Şehzadesi küçük Haydar Mirzanın sulh rehinesi olarak Türkiyeye gönderilmesi.
1590 Haydar Mirzanın İstanbula gelmesi ve amcası Şah Abbasın gönderdiği giranbahâ hediyeleri Padişaha takdimi. İran ile sulh. Azerbaycan ile K. Irakayının Türkiyeye ilhakı.
1590 Avusturya ile sulh muahedesinin yenilenmesi.
1591 Sakarya nehri - Sapanca gölü ve İzmit körfezi arasında bir kanal açılması kararı ve bu karardan vazgeçilmesi.
1591 Sadrıâzam Koca Sinan Paşanın azli, şark serdarı Ferhad Paşanın sadareti.
1592 Sadrıâzam Ferhad Paşanın azli; Siyavüş Paşanın üçüncü sadareti.
1593 Sadrıâzam Siyavüş Paşanın azli; Koca Sinan Paşanın üçüncü sadareti.
1593 İran Şahının İstanbulda rehinesi olan küçük Haydar Mirzanın sünnet düğünü.
1593 Avusturya harbi.
1593 Teşrinievvel, Bespirem, Polata kalelerinin fethi.
1593 Estomihelgsad bozgunu.
1594 Tata, Yanık ve Papa kalelerinin fethi.
1594 Papalık makamı tarafından Türklere karşı bir mukaddes ittifak hazırlanması Türk tabiiyetinde hükümdar olan Erdel Kralile Eflâk ve Boğdan voyvodalarının bu ittifaka girerek Türklere ihaneti Eflâk ve Boğdandaki Müslümanların katliâmı
1594 Üçüncü Muradın ölümü.

Büyük

Bu büyük Türk veziri asilen Bosnalıdır; 1506 - 1510 arasında Sokol kasabasında doğmuştur. (Bu eserde Sokolinunun Osmanlı sarayına getirilmesi yazısına bakınız). Osmanlı sarayında, soğuğum bir Türk - İslâm terbiyesile yetiştirilen ve mükemmel tahsil gören Sokollu Mehmed Paşanın devlet kapısında ilk mühim vazifesi Barbaros Hayreddin Paşanın ölümü üzerine tayin edildiği Kaptan Paşalık oldu. Bu vazifede sonsuz bir sene kaldı, Rumeli Beylerbeyisi (Valisi) oldu; Şehzade Selimin kızı ve Kanunînin torunu Emihan Sultanla evlendi; ikinci vezir oldu, 1564 te Sadrıâzam Semiz Ali Paşanın ölümü üzerine de Sadrıâzam tayin edildi ve ölünceye kadar on beş yıl bu makamda kaldı; K. nunî Süleyman, İkinci Selim ve Üçüncü Murad, bu üç padişah zamanında koca bir İmparatorluğu parlak muvaffakıyetle idare etti ve cihan karşısında ehliyetle temsil etti.

Kanuniye hizmeti pek kısa, sancak ikî senedir; büyük Padişahın on üçüncü ve son seferi olan Zigetvar seferi ile İkinci Selim zamanında Kıbrıs adasını almak için açılan ve kısa süren Venedik harbi mütalâa edilirse, Sokollu Mehmed Paşanın Sadrıâzamlık devri, Türkiye İmparatorluğu tarihinde devamlı bir sulh devridir denilebilir. Kanunî Süleyman, Zigetvar kalesi önünde ölmüştü; yarım asra yakın saltanat sürmüş bir hükümdarın ölümünden sonra Türk ordusunda beklenmesi tabiî olan manevî sarsıntıyı Sokollu'nun dirayeti önlemişti. Kıbrıs adasında çetin harbler olurken de Venedikliler Lepantoda Türk donanmasını bemen yok edercesine mağlûb etmişlerdi, o zaman da altı aylık bir güz ve kış mevsiminde yüz elli küsur parçalık yepyeni bir donanma vücude getiren gene bu vezirin azim ve gayreti olmuştu. Lepanto felâketinden sonra huzuruna kabul ettiği Venedik elçisine: «Biz Kıbrıs adasını almakla sizin bir kolunuzu kestik, siz donanmamızı mağlûb etmekle bizim sakalımızı traş ettiniz... Traş olan sakal daha gür biter, fakat kesilen kol yerine gelmez...» demişti.

Sokollu Mehmed Paşanın büyük devlet adamı şahsiyeti, ne kadar yazıktır ki hakikat haline getiremediği iki büyük kanalı açma projesinde görülür! evvelâ Don ve Volga ırmaklarının birbirlerine pek yaklaştığı dirsekleri arasında bir kanal açtırmak istemişti; bu kanal açılırsa Karadenizdeki Türk donanması kolaylıkla Hazer denizine geçecek, Orta Asya Türklerile yakından temas edecek, büyük bir kültür ve ticaret gelişmesi olacaktı. Bu kanalın açılması işine başlamışken Kırım hanlarının entrikalarile yarım kaldı. Mehmed Paşa, bundan sonra Süveyş kanalını açmayı düşündü; bu teşebbüs dünyanın simasını değiştirecekti; Akdenizde yenilmez bir donanmaya sahib olan Türkler, Hind Okyanusuna hâkim olacaklar, milyarlık Hind ticareti Türklerin eline geçecekti. Kanal projeleri hazırlanmış, işe başlamak üzere iken büyük vezir, esrarengiz bir suikaste kurban oldu, bir deli tarafından hançerle vurularak öldürüldü... Bunun içindir ki Sokollu Mehmed Paşanın şehadetinde, Süveyş kanalının açılmasından zarar görecek, Hind ticaretini Afrikayı dolaşarak ele geçirmiş garblı devletlerin entrikalarını aramak lâzımdır.

Garib tesadüflerdendir; Sokollu Mehmed Paşa erken yatar, gece yarısından sonra kalkar, ibadet eder ve kâtibine tarih okutarak dinlerdi ve sabah namazından sonra da vezirlik vazifelerine başlardı... Bir gece kâtibi: «Nereden okuya-

Levent Şahverdi Arşivi

Sadırazam Sokollu Mehmed Paşa ve Ölümü

lam?» diye sormuş, Paşa da «Murad Hüdavendigârın Kosova sahrasında şehid oluşunu oku...» demiş... ve kâtib: «Miloş Kabiloviç, kolunun yeninden bir hançer sıyırıp Padişahın kalbine vurdu...» diyince koca vezir ağlamağa başlamış ve ellerini kaldırarak: «Ey Rabbim.. Bana da şöyle bir şehadet nasib eyle!» diye dua etmişti.. ve o günün ikindi vakti huzuruna giren deli bir derviş, kolunun yeni içinde gizlediği hançerle Paşayı kalbinden vurmuştu!.. Ölümü 1579 yılındadır. Türbesi Eyübdedir.

Sokollu ile Kılıç Ali Paşa

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi anlatıyor: İnebahtı mağlûbiyetinden sonra tersanede Türk donanmasının ihyası için çalışılırken bir gün Kaptan Kılıç Paşa büyük Vezire:

— Tekne icâd ve ihdası mümkindir ve illâ meselâ İki yüz sefineye beş altı yüz lenger ve buna göre alât ki palamar ve resen ve her sefineye yelken bunlar teknmil olunmak lâzımdır yoktur...

Der... Mehmed Paşa merhum da:

— Paşa hazretleri!.. Sen henüz bu devleti âliyyeyi bilmemişsin... Be vallahi böyle itikad eyle, bu devlet öl devletdir ki murad edinirse cümle donanmasının lengerlerin gümüşten, resenlerin ibrişimden, yelkenlerin atlastan itmekte güçlük çekmez ve hangi geminin mikdâr üzere alâtın ve yelkenin yetişdiremezsem bu mikyal üzre benden alt.

Cevabını verir...

Bunun üzerine Kılıç Ali Paşa yerinden kalkıp Sokollu Mehmed Paşanın elini öper:

— Tahkik bildim ki bu donanmayı siz teknmil edersiz!.

Der.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

İNCİLİ MUSTAFA ÇAVUŞ

TÜRK MİZAHININ BU BÜYÜK SİMASININ KABRİ EDİRNEKAPUSU DIŞINDADIR. ÖLÜMÜ H.1042 = M.1632

ELİYLE SADIRAZAM BIÇAKLAYAN PADİŞAH

ÇOCUK BİRİNCİ AHMED, SADIRAZAM DERVİŞ PAŞAYI HUZURUNDA BOĞDURTARAK İDAM ETDİRMİŞTİ; ÖLÜ BİR SİNİR GERİLMESİ İLE BACAĞINI OYNATDI. PADİŞAH DEHŞET İÇİNDE KALIP HANÇERİNİ ÇEKDİ VE YERDE YATAN PAŞANIN GIRTLAĞINA SAPLADI.

BAHRİYELİ MANDALAR

ESKİDEN TERSANE HAVUZLARINA GEMİ ALININCA, HAVUZLARIN SUYU BÜYÜK BOSTAN DOLABLARI İLE BOŞALTILIR. VE BU DOLABLARA MANDALAR KOŞULURDU. BU İŞ İÇİN TERSANEDE BİR "MANDA AĞASI" EMRİNDE "MANDACILAR" DİYE AYRI BİR BÖLÜK VARDI. TÜRKİYEDE ASKERLİK MÜKELLEFİYETİNİN KABULÜNDEN SONRA KURASI TERSANEYE DÜŞENLERDEN NAKDÎ BEDEL KABUL EDİLMEZ, BEDEL OLARAK ANCAK BİR MANDA KABUL EDİLİRDİ. SAHİBİNİN YERİNE ASKERLİK MÜDDETİNİ DOLDURAN MANDALARA BİR TERHİS TEZKERESİ VERİLİR, TEZKERELERİ SIRMALI KORDONLARLA BOYNUZLARININ ARASINA ASILIR, KÖYÜNDE, KASABASINDA MERASİMLE KARŞILANIRDI.

UNUTMA BİZİ DOLMASI

ESKİDEN RAMAZANLARDA MEYHÂNELER KAPATILIRDI. BAYRAM ARİFESİNDE MEYHANECİLER GEDİKLİ MÜŞTERİLERİNİN EVLERİNE MİDYA VE USKUMRU DOLMALARI GÖNDERİRLERDİ. BUNA «UNUTMA BİZİ DOLMASI» DENİLİRDİ.

Levent Şahverdi Arşivi

AKINCILAR

Ecdadımızın Balkanlar, Polonya, Macaristan ve Dalmaçya ve Yunan fütuhatının öncüsü akıncılar olmuştur. Sonsuz cesaretleri, ve beden yapısı kuvvetleri ve her türlü meşakkate tahammül kudretile beğdöndüren kahramanlık menkibeleri tarihimize altın kalemle yazılmış olan akıncılar, üzerinde devlet otoritesi olmıyan, sadece namlı bir kılıcın, bir akıncı beyinin etrafında toplanmış olan başıbozuk askerlerdi. Gursaklarına padişah ekmeği girmemiş, kimseye boyun iğmemiş bu şehbaz ve şehlevend ve tuvana yiğitler kelimenin en asil ve temiz manasile «mücahidi fi sebilillâh» idi; ve çoğu bu hayata genç irisi çocuk, bıyıkları terlememiş taze civan çağında atılmış ve hayatının bu bahar çağında şehidlik şerbetini içmiştir. Akıncıları, zamanımızın en korkunç uçuşlarını, gök yüzünde binlerce metrelik irtifadan yeryüzüne pike dalışlarını yaban on sekizer, on dokuz yaşındaki genç tayyarecilere benzetebiliriz.

Bir akından sağ dönenler, ekseriya büyük bir servetle dönerlerdi. Bütün akıncıların hayatı, ölümlerine kadar maceraları gibi göz kamaştıran bir lüks, bir hay ve huy, bir iş ve nüş içinde geçerdi. Elmas parıltısı ve altın şakırtısı içinde sazlı ve sözlü, içkili ve köçekli can sohbetleri ile dolu bir hayat... Kristof Kloomb'un seyahatinden sonra Amerika kıtasının kendisine Avrupanın en cüretkâr insanlarını çekip topladığı gibi, binlerce kilometre uzunluğunda olan o zamanki Avrupa hudutlarımızın boyunca sıralanmış sınır bekçisi kaleler ve palangalarla sınıra yakın şehirler ve kaleler, üç kıta üzerine yayılmış olan Türkiyenin her tarafından cür'et ve cesaret timsali tığ gibi gencleri bir miknatıs gibi çekerdi.. Baba ocağını bırakıp kaçan çocuk, yahud küçük delikanlı akıncı gazilere katılmağa geldiğinde ekseriya yalınayak, yarım papuç hırpani kıyafet bir şey olurdu; onu giydirip kuşatmak, beline bir kılıç takıp altına bir küheylân çekmek, gün değil, saat meseleyidi... Aslında, dillere destan olmuş sadece o akıncı tuvaleti bir genci baba ocağından çekip almak için kâfiydi:

Başta samur yahud kaplan derisi kalpaklar... Kalpağın önü altın suyuna batmış turna ve balıkçıl kuşu tellerile ve altın tellerle süslenmiştir... Bürümcükten kesilmiş gömleklerin, mintanların düğmeleri âkik, mercan zeberced ve hurda elmaslardandır. Cebkenler, camedanlar ,kısa serhadli kürkleri, şalvarlar, çağşırlar, kısa diz çağşırları en kıymetli çuhalardan ve kadifelerden.. Sırmalı ve çiçekli kadifelerden, altın sırma işlemeli çuhalardandır... Kuşaklar ve silâhlıklar bu lükse denk kıymet ve zarafettedir... Ayaklarına ceylân derisinden serhadli firarları, çizmeleri giyelrer.. Filar giydikleri zaman baldırlarına sırma işlemeli tozluklar takarlar... Ayakkablarının kabaraları gümüş ve altındır... Ellerindeki kamçılar kaplan kuyruğundandır.. Omuzlarına birer çift büyük karakuş ve kartal kanadları takarlar.. Kıymetli eğer takımları vurulmuş, alınları sorguçlu ve turna telli atların üzerinde dolu dizgin giderlerken bu kanad heybet ve haşmetle açılır.. Serhade gelen bir genç akıncı, istisnasız bir büyüğünün kan kardeşi olur.. Artık gece ve gündüz onun gölgesi gibidir.. Ve ekseriya şehadet de birlikte nasib olur..

Akın, müthiş bir atlı koşudur.. Yirmi gün, iki ay, belki daha fazla sürecek müthiş bir koşu... Bütün silâhları yay ve ok, kılıç ve hançer.. Mızrak ve kalkandır.. Ağırlık olacağı için zırh giymezler.. Ve akının devamınca at üstünden inmezler Kısa molalarda at üstünde uyurlar... Erzak ağırlıkları da yoktur... Günlük rızıklarını akın ettikleri memleketten bulacaklardır. Ve bir akına en az sekiz, on bin akıncı iştirak eder... Bazan bir çok namlı beylerin sancakları altında kırk, kırk beş bin kılıç toplanır...

Evliya Çelebi şöyle tasvir ediyor: «Mahabetli ve şeci askerlerdir.. Başlarına taçları samur ve kaplan postundan kalpak taş koyup arkalarında bebr, kurd, ayı postları var.. Koltukları altlarından karakuş kanadları bağlıdır; ellerinde kurd derisi sarılı olup nicesinin alât ve silâh levazımı kendisini garib ve acib şekle koyar. Korkunç ve düşmana belâyi asümani misal bir askeri zafer peykerdir». Rumeli paşaları da kapıları kulları arasından bazı şehbaz yiğitleri akıncılara ben zeterek giydirip kuşatırlardı... Meselâ Solakzade Hemdemi Efendi, Kanuni Sultan Süleymanın Nahcivan seferine iştirak eden Rumeli Beylerbeyisi Mehmed Paşanın askerlerini şöyle tasvir ediyor: «O gün, Rumeli beylerbeyisi Mehmed Paşa Rumelinin kaplan postlu, kurd derisi taçlı, birer karış mahmuzlu, tekne kalkanlı, elleri kostaniçalı, gömgök, demire müstağrak, al kızıl bayraklarla arâste ve pîrâste bir alay tertib edip orduyu hümayuna vasıl oldu...»

Akıncılar umumiyetle dünya evine girmezlerdi... Sınır palanga ve kalelerinin gerisindeki şehir, kasaba ve köylerden bir kız anlanlar da ekseriya neslini idame kaygusile alır, hayatı palangasında ve kalesinde geçerdi...

Akıncıların hayatı Rumelili şarileri çok yakından alâkadar etmiş... Onların meclislerini ve akıncı nevcivanların güzelliklerini tasvir eden, hâs manasile temiz ve güzel, candan söylenmiş şiirleri vardır... Meselâ şair Hayreti:

Be bu Rumelleridir, bunda şühendanlar olur
Bu irem gülşenidir, mürgi hoş el-

Levent Şahverdi Arşivi

hanlar olur
Altın üsküflü, yalın yüzlü güzel sâkiler
Sohbeti rüşen ider gem'i şebistanlar olur
Sâki, sâkın sığayuh nâz ile sakilik ider
Be bu yerlerde ne hoş servi hıramanlar olur

Edirneli şair Nazmi de bir gazelinde gene ve güzel akıncılar için:

Rumelinin güzel yerleridir götürü uç
Takınır başına güzelleri anın sorguç

Diyor. Şair Pirizinli Sâbî de en namlı akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Beyin cenge gidişini şöyle anlatıyor:

Seher vaktinde çün Zalî zemane
Giyindi ve kuşandı Rüstemane

Kuşandı tîgını çün tîgi rehşan
Takındı hançerin mirrihi devran

Getürdü âsûman altunlu sancak
Şafak çekdi ufuktan al sancak

Güneş tîg ü utârrıd hâmetıtdu
Ali Bey rezm içün hengâme tutdu..

Tarihimizin kaydettiği en büyük akınlardan birisi Fatih Sultan Mehmed saltanatının sonunda 45.000 kişi ile yapılan Transilvanya akınıdır. Bu akına o devrin en namlı kılıçlarından Mihaloğlu Ali Bey, Mihaloğlu İskender Bey, Evranosoğlu Hasan Bey, Evranosoğlu İsa Bey, Malkoçoğlu Bâli Bey ve daha yedi akıncı beyi iştirak etmişti. Bu memleketi başbaşa dolaşmışlar. Transilvanya Prensi İstefan Batori'yi ağır bir mağlûbiyete uğratmışlar. bu prensi ağır yaralı olarak yere düşmek üzere iken Macar Kralının gönderdiği Tameşvar kontu Kinizi taze kuvvetlerle yetişmiş ve meydan muharebesinin bu ikinci safhasında Türk akıncıları hemen tamamen kırılmıştı. Pek azı, bu arada Mihaloğlu Ali Bey kurtulabilmişti. Tamsevar Kontu, kendi ölülerini ve ölmüş olan Batori'yi defnettikten sonra Türk akıncılarının cesedlerini toplatmış, ölülerin ve ağır yaralıların üzerine kilimler attırarak bir işret sofrası kurdurmuş, zaferini böyle vahşi bir zevk içinde tesid etmişti.

Kanunî Sultan Süleyman Viyana muhasarasını kaldırırken de Türk ordusunu koruyan akıncılar olmuştu. Bu arada Kasım Voyvoda Almanya içerilerinde İnsburg'a kadar ilerlemişti... Bu dilâverlerden de bir ferd geri dönmemişti.

Türk ordusunun akıncı teşkilâtı arasında Kırım hanlarının 40000 - 45000 kişilik atlı ordusunu hatırlamak lâzımdır. (Bu eserde Kırım hanları yazısına bakınız). Türk ordusunun kale muhasaralarında ölüm eri olup da kale duvarlarına atılan «serdengeçti» ve «dalkılıç» gazileri de akıncılarla karıştırmamalıdır.

***

DELİ OSMAN

On altıncı asır sonlarındaki İran seferinde; Özdemiroğlu Osman Paşa Tebrizi zaptetmişti; az sonra da bu büyük vezir öldü. Hamza Mirza isminde bir serdarın kumandasındaki bir İran ordusu Tebrizi muhasara etti; kaleyi Cafer Paşa adında cesur bir kumandan müdafaa ediyordu. Türklerin bu Tebriz müdafaası kahramanlıklarla doludur.

İranlılar kale duvarlarını havaya uçurmak için büyük bir lâğım kazmışlardı. Deli Osman bu lâğımı keşfetmiş ve bin fedaisi ile bir tünel açıp bu lâğıma girmişti; yemek zamanı olduğundan İran lâğımcıları paydos etmiş bulunuyordu; Deli Osman bin serdengeçtisile yer altından İran ordugâhında tam serdar otağının önüne çıktı. Hamza Mirza işşi işrette idi. Çıktı.

Deli Osman: — Aşkolsun güzel Şah! diye bir nâra atıp bin arkadaşile dalkılıç Hamza Mirzanın üzerine hücum etmiş; serdar yahnıyak fırlayıp ve çıplak bir ata atlayıp gücile can kurtarmıştı.. Çadır, serdengeçtiler tarafından yağma edilmiş; Deli Osman, Hamza Mirzanın gözde bir sâkisi ile çengisini esir alarak gene aynı lâğımdan kaleye dönmüştü.

III. Sultan Mehmed

Üçüncü Muradın hayatta kalmış yirmi şehzadesinin en büyüğü idi; babalarının ölümünde yirmi dokuz yaşında idi; tahta oturduğu anda kendisinden küçük on dokuz erkek kardeşinin idamını emretmek suretile Topkapı sarayını bir mezbahaya döndürmüştü; bu bahtsız şehzadelerin bazıları analarının memesinden çekilip alınarak cellâd pençesine teslim olunmuştu.

Bir cihan imparatorluğu tahtına lâyık olmıyan iradesiz, zekâdan mahrum, bön bir adamdır. Sekiz yıl süren saltanatında anası Venedikli Safiye Sultanın nüfuzu altında yaşamış, Valide Sultan sarayda, oğlunun bütün hasekilerini (nikâhlı zevcelerini) gölgede bırakmıştı. Hükümet liyakatsiz vezirlerin, ordular değersiz kumandanların elinde kalmış, İran ve Almanya ile yapılmakta olan muharebeler devlet hazinesini adamakıllı sarsmış, yer yer şekavet almış yürümüş, bilhassa Anadolu da Celâlî isyanlarile mal ve can emniyeti kalmamıştı.

Üçüncü Mehmedin muhtelif kadınlardan, Mahmud, Selim, Cihangir, Ahmed ve Mustafa adında beş oğlu dünyaya gelmiş, bunlardan Selim ile Cihangir küçük yaşlarında ölmüşlerdi. Üçüncü Mehmed, büyük oğlu Mahmudu ise, Safiye Sultanın entrikasına âlet olarak boğdurtmuş, bu suretle, alınmakta kardeş kanı lekesine bir de evlâd kanı ilâve etmişti. (Bu asırda Osmanlı Şehzadesi yazısına bakınız).

Üçüncü Mehmed şiir de yazardı ve devrinin icraatı ile tamamen zıd olarak «Adlî» mahlâsını kullanırdı. Zor ile kaçmak üzereyken babasının hocası Şeyhülislâm Sadeddin Efendi, atılmakta olan gemilerinden tutarak mânî olmuş ve bu suretle bu meydan muharebesi kazanılmıştı; bu seferde (Erlav) Eğri kalesi zaptedildiği için Sultan Mehmede «Eğri Fatihi» unvanı da verilmişti. 1603 te öldü, henüz otuz yedi yaşındaydı, hastalığı üç, dört gün sürmüştü. Dedesi İkinci Selimin türbesine gömüldü.

ÜÇÜNCÜ SULTAN MEHMED DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1595 Üçüncü Mehmedin cülûsu ve on dokuz kardeşinin idamı (Bu eserde Osmanlı Şehzadesi yazısına bakınız.)

1595 Sadrıâzam Koca Sinan Paşanın azli ve Ferhad Paşanın ikinci sadareti.

1595 Eflâk Voyvodası Mihalin isyanı. Sadrıâzam Ferhad Paşanın orduyu hümayunla Eflâk seferine çıkması, Rusçuk menzilinde hiç bir sebeb yok iken rakibi Sinan Paşanın entrikalarile azli ve Sinan Paşanın dördüncü defa olarak Sadrıâzamlığa tayini; orduya doğru İstanbuldan hareketi.

1595 Alman ordusunun (kumandanı General Mansfeld) Estergonu muhasarası.

1595 Sadrıâzamın oğlu Mehmed Paşayı Macaristan üzerine serdar tayin etmesi; ayyaş ve sefih bir adam olan Sinan Paşa zade Mehmed Paşanın korkaklığı ile bedbinliği yüzünden Macaristandaki orduda bozgun.

1595 Muhasaradan kurtarılamıyan ve kurtarılma ümidi kalmamış olan Estergon kalesinin vire ile teslimi (Anadolu Beylerbeyisi Lala Mehmed Paşa da mahsurlar arasında idi. Bilfiil mesul müdafaa kumandası üzerinde olmamakla beraber en büyük rütbeli asker olduğundan düşman ile virenin konuşulmasında muhatab kendisi olmuştu. Estergonu bosaltan Türk askeri silâhları ve zatî eşyalarile gemilere binerek Visgrad kalesine çekildi).

1595 Düşmanın Visgradı muhasarası ve zaptı.

1595 Rusculta Tunayı geçen Sadrıâzamın Bükreşi zaptı ve geri çekilmesi... Asi Voyvoda Mihal'in Tergovişte ve Yerköyünü zaptı ve içinde bulunan Müslüman ahali ile Türk askerinin vahşiyane katliâmı.

1595 Eski Sadrıâzam Ferhad Paşanın idamı.

1595 Bu harb içinde ve bu yıllardadır ki Türk akıncıları hemen tamamen kırılmış ve akıncı ocaklarının kökü sönmüştür.

1595 Sadrıâzam Sinan Paşanın azli, Lala Mehmed Paşanın sadareti (Yukarıda adı geçen Lala Mehmed Paşa bu Lala Mehmed Paşa değildir.) ve az sonra ölümü; Koca Sinan Paşanın beşinci defa olarak Sadrıâzam tayini.

1595 İstanbulda rehine olarak bulunan Haydar Mirzanın ölümü.. 15-16 yaşlarında bir genci).

1596 Koca Sinan Paşanın ölümü; Damad İbrahim Paşanın sadareti.

1596 Üçüncü Mehmedin orduyu hümayun ile Macaristan seferine çıkması..

1596 Muhasara altında olan ve yardım görmiyen Hatvan kalesinin düşmana vire ile teslimi; Almanların vireye riayet etmeyip içindekileri katliâm etmesi.

1596 Eğri (Erlav) kalesinin Türkler tarafından muhasarası ve vire ile fethi; Hatvanda yapılana benzerile mukabele olunarak içindekilerin kılıçtan geçirilmesi.

1596 26 ve 27 teşrinievvel: Haçova meydan muharebesi. Türk ordusunda bir bozgun alâmeti görülmüşken durum değişerek muharebenin parlak bir Türk zaferi ile sona ermesi.

1596 Meydan muharebesinin kazanıldığı gün Sadrıâzam İbrahim Paşanın azli, Cağaloğlu Sinan Paşanın Sadrıâzam tayini.

1596 Haçova zaferinden sonra, muharebenin ilk safhasında kaçanların şiddetle cezalandırılmasını sağlamak için bir ordu yoklaması yapılması. (Bu yoklama ve ceza kararı Anadoluda yer yer Celâlilerin türemesine sebeb oldu. Bu eserde Celâliler yazısına bakınız.) Az sonra Sadrıâzam Sinan Paşanın azlile Damad İbrahim Paşanın ikinci sadareti.

1596 Kânunuevvel: (Eğri fatihi) unvanını alan Üçüncü Mehmedin İstanbula dönüşü.

1597 Satırcı Mehmed Paşanın Macaristan serdarlığı.

1597 Sadrıâzam Damad İbrahim Paşanın azli; Hâdim Hasan Paşanın sadareti.

1598 Yanık kalesinin düşman eline geçmesi.

1598 Padişahın anası Safiye Sultanın hayır eseri olarak Mimar Sinanın en değerli şakirdlerinden ve başmimarlıkta halefi Mimar Davud Ağa elile İstanbulda Yenicamiin temellerinin atılması (9 nisan). Aynı gün Sadrıâzam Hâdim Hasan Paşanın azli; Cerrah Mehmed Paşanın Sadrıâzamlığa tayini. Hasan Paşanın Yedikule zindanında idamı.

Tiryaki Hasan Paşa

Adı tarihimizin ölmez şöhretlerinden bir Türk kahramanıdır; merdlik, cesaret ve Türk zekâsının muhteşem bir timsalidir. Hangi kasabadan veya şehirden olduğu bilinmiyor, kendisi «Karadenizin yalı uşağıyım, çocukluğum denizde geçti..» dermiş. Doğum tarihi de bilinmiyor; Kanunî Süleymanın delikanlılık çağında Osmanlı Padişahları sarayının dış hizmeti ocaklarından birine girmişti. Zekâ ve kabiliyeti nazarı dikkati çekerek oradan Enderuna alınmıştı. Saraydan çıktıktan sonra sancak beyi olmuş, yirmi yıl kadar Zigetvar sancak Beyliği yapmış, sonra beylerbeyliğe yük selmişti. Macaristan seferlerinden birinde, ağır toplar müthiş bir yağmur altında çamura saplanınca Beylerbeyi Hasan Paşa hemen sırtından kürkünü atmış, çamura sapla nan mandaları sökerek bir topa kendisini koşmuş, bu fedakârlık numunesini gören asker Paşayı tak lit ederek toplara sarıldığı gibi bu taktan çekip çıkarmışlardı. Tiryaki Hasan Paşanın adını Türk tarihine altın harflerle yazdırtan, bu büyük kumandanın büyük bir düşman ordusuna karşı Kanije kalesini yetmiş gün kahramanca müdafaa etmesi ve bir çıkış hücumu ile düşmanı müthiş bir bozguna uğratmasıdır

Kanije kalesi kumandanlığı kendisine nisbetle çok küçük bir mevkiydi, Hasan Paşa bu vazifeyi gönüllü olarak üzerine almıştı. Avusturya arşidükası Ferdinand elli bin kişilik bir ordu ile kış ağzında gelmiş, Kanijeyi muhasara etmişti; Türk ordusu kışlığa çekildiğinden Hasan Paşa yardım görme ümidini kesmişti; evvelâ askerleri ne ruh metanetinin örneği oldu; kale etrafındaki söğüt ağaçlarını kes tirerek barut yaptırdı. Türlü hilelerle düşmanı hem şaşırttı hem kor kuttu. Güya Türk Baş Kumandanı na yazdığı mahrem mektupları mahsus düşman eline geçirtiyordu, bu mektuplarda şöyle bir dil kulanıyordu;

«Erzakım, cephanem var, askerimin maneviyatı yerinde, imdad istemem, bizi merak etmeyin».

«Erzakım yok, cephanem yok, askerim az imdadıma koşun».

«Erzakım yok, cephanem yok askerim az diyerek düşmanı şaşırttım kale önünde tutuyorum, sizin de yola çıktığınız haberi geldi, düşmanı iki kılıç arasına alacağız demektir».

Hasan Paşanın iki hıristiyan dönmesi hizmetkârı kaleden kaçmış ve kral Ferdinandan Paşanın müşkül durumda olduğunu, biraz daha sıkıştırılırsa kalenin zaptedileceğini söylemişlerdi, birkaç gece sonra da düşmanlar Paşanın yeni bir mektubunu ele geçirmişti, Kanije müdafii bu sefer de şöyle yazıyordu: «Hilemde muvaffak oluyorum... Güya benden kaçmış gibi iki casusumu düşman ordusuna yolladım. Bunlar benim müşkül durumda olduğumu söyleyecekler düşman da bu kerre kışta kaleyi bırakıp muhasaraya devam gafletini gösterecek ..Aman tez yetişin!..»

Ertesi gün iki hainin kesik başı mızraklara geçirilmiş Almanlar'a yollanıyordu; «Hasan Paşa! İşte casuslarının akıbeti!»

Nihayet mukavemetinin son haddine gelen Tiryaki Hasan Paşa, kanlı bir kış gecesinde kaleden bir çıkış hücumu yaptı, düşmanı gafil bastırdı, Türk serdarının imdadı geldiğini zanneden Kral Ferdinandın ordusu müthiş bir bozguna uğradı Kral çadırından fırlayıp geceliksiz kaçmağa yetişmiş zor kaçtı. Kralın çadırı ve ordu hazinesile beraber düşmanın bütün ağırlığı Türklerin eline geçti..

Bu büyük Türk kahramanı son yıllarını Bosna ve Budin Beylerbeyliğinde geçirdi; Budin Paşalığından emekliye ayrıldı, ve çok yaşlı olarak, seksen ilâ doksan arasında 1611 yılında öldü.

Uzun boylu, zayıf, köse sakallı, fevkalâde lâtifeci, sohbeti tatlı, ihtiyarı mürüvveti bol, askerlerine karşı bir baba şefkati besler, zevk dindar, ayvı zamanda keyif ehli, vatan sevgisi çoşkun, millî duyguları taşkın bir eşi bulunmaz adamdı. Tiryaki lâkabını afyon kullanma itiyadından almıştı.

Tiryaki Hasan Paşanın Kanije müdafaası vatan perver Türk şairi Namık Kemale bir ilham kaynağı olmuş ve ona bu isimle en güzel eserlerinden birini yazdırtmıştır.

1598 Erdel üzerine serdar tayin edilen Satırcı Mehmed Paşanın Varat seferi.

1598 Eylûl; Avusturyalıların Budini muhasarası.

1598 Teşrinisani; Türk ordusunun Varat kalesini muhasarası, Budinin muhasaradan kurtarılması ve Varat muhasarasının kaldırılması. Kânunuevvel, serdar Belgrad kışlağında.

1599 Sadrıâzam Cerrah Mehmed Paşanın azli; Damad İbrahim Paşanın üçüncü sadareti; Sadrıâzamın Satırcı Paşa yerine serdarlıkla sefere memur olması (Uyvar seferi).

1599 Eski Serdar Satırcı Mehmed Paşanın Belgradda idamı.

1599 Anadoluda Celâliler. Celâlilere karşı Sinan Paşa zade Mehmed Paşa serdarlığında ordu sevki (Bu eserde Celâliler yazısına bakınız) Şeyhülislâm müverrih Hoca Sadeddin Efendinin vefatı.

1600 İstanbulda sipahi ayaklanması, gümrükler mültezimi ve sarayın rüşvet eli ve Venedik casusu Yahudi karısı Ester Kira'nin linç edilmesi.

1600 Şair Bâkinin ölümü.

1600 Kanije seferi; 22 ikinciteşrin, Kanijenin vire ile fethi (bu eserde Kanijenin esir Mehmedciği yazısına bakınız).

1601 Sadrıâzam ve serdar Damad İbrahim Paşanın Belgradda vefatı. Yemişçi Hasan Paşanın sadareti ve serdarlıkla ordunun bulunduğu Belgrada hareketi.

1601 9 Eylûl - 19 teşrinisani Avusturyalıların Kanije muhasarası ve Tiryaki Hasan Paşanın bu kaleyi müdafaası (bu eserde Tiryaki Hasan Paşa yazısına bakınız). Bu muhasaranın düşman bozgunu ve çok parlak bir Türk zaferile tarihimize bir altın yaprak halinde geçmesi.

1602 Sokollu Mehmed Paşanın oğlu Hasan Paşanın Tokadda Celâlî cengiinde şehadeti.

1603 Sadrıâzam Yemişçi Hasan Paşa ile resmen saray ricaline karşı İstanbulda bir sipahi ihtilâli; saray ricalinden Kapıağası Gazanfer Ağa ile Kızlarağası Osman Ağanın idamları. İdam fetvası çıkan Sadrıâzamın İstanbula gizlice gelerek yeniçeri ocağına iltücası; sipahilerin tenkili.

1603 Celâli Deli Hasanın aman dilemesi ve Bosna Beylerbeyliğine tayini, ve bu suretle Rumelinde yeni maceralara atılması.

1603 Üçüncü Mehmedin büyük oğlu ve veliahdi Şehzade Mahmudu idam ettirmesi. (Bu eserde Osmanlı Şehzadesi yazısına bakınız).

1603 Türk ordusunun Peşte bozgunu.

1603 Şarkta Tebrizin İranlılar eline geçmesi, Sofiyan bozgunu.

1603 Sadrıâzam Yemişçi Hasan Paşanın azli ve idamı; Malkoç Ali Paşanın sadareti.

1603 Üçüncü Mehmedin ölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

KANİJE KALESİNİN ESİR MEHMEDCİĞİ

Miciristan da Balaton gölünden çıkan Berk ırmağı Drava nehrine karışır. Berk ırmağının ortasında, hemen dümdüz bir adacık vardır ki Kanije adını taşır.

Zamanından üçyüz elli yıl evveldi İşte bu adacığın ortasında, aynı isimle anılan bir kale vardı. Kanije kalesinin etrafı, ırmağa varınca birer ok atımı sazlık ve bataklık idi. Kanije kalesinin askerlik bakımından büyük bir önemi vardı. O zamanlar, Türkler Macaristana girelî yetmiş beş, seksen sene olmuştu; Kanije kalesi ise hâlâ Almanya İmparatorunun elinde idi.

Miladın 1600 yılında, Kanije üzerine bir Türk ordusu gönderildi; fakat Kanijenin zaptı kolay değildi; etrafı sazlık ve bataklık olduğundan ötürü ne metris yürütülebiliyor, ne de lâğım kazılıp atılabiliyordu kaleyi topla uzaktan dövmekten başka çare yoktu. Bu da, kesin bir zafer kazanmak için yeter bir baskı olmuyordu. Çünkü, topların açtığı gediklerden yaya cenk erlerinin hemen saldırması lâzımdır; bataklık ise askerin yürüyüşüne engel oluyordu.

Türk komutanı Kanijenin zaptından ümidini kesmişti ki, bir Mehmetçik imdadına yetişti.

Kanije kalesinde ardı arası gelmeyen cenk ve akınlarda tutulmuş bir çok Türk esiri vardı. Bunlar, her gece zindandan çıkarılıyor, o gün Türk gülelerile açılmış gediklerin tamirinde çalıştırılıyor sabah olur olmaz da tekrar zindana atılıyorlardı. Türk esirlerine, Türk ordusunun zaferini geciktiren bu iş çok ağır geliyordu; demir zincirli kamçı altında düşmana diş bileyerek çalışıyorlardı.

Türk esirleri, her gece zindandan çıkarılır, barut mahzeni önünden geçirilip tamir edilecek kale duvarlarına götürülürdü. Sabahın alaca karanlığında da zindana dönerlerdi. İşte esirlerin içinde kahraman bir er, bir fırsatını bulup bu mahzene girmeği, baruta ateş vermeği, Türk ordusuna Kanije kalesini kazandıracak müthiş bir gedik açmağı kafasına koymuştu. Bir sabah, zindana dönerlerken mahzen kapısının açık olduğunu farketti. Almanlar, mahzenden cephane çıkarıyorlardı.. Mehmetçik, sevincinden: Allah, Allah! diye bir nara atarak mahzene bir ok gibi fırladı, kendisini süngü ile durdurmak isteyen nöbetçiyi girtlağından yakalayıp mahzenin içine sürükledi; mahzenin demir kapısını kapayarak geniş omuzlarını kapıya dayadı; dev yapılı bir delikanlı idi, kapının arkasında, yerinden oynatılmaz bir kaya parçası gibiydi girtlağından kavradığı nöbetçiyi, bir an içinde boğuvermişti. Sonra, rahat bir nefes almıştı.

Karanlıkta bir kaç kıvılcım parlayıp söndü. Mehmetçik çakmağını çakmış, iri bir kav parçasını ateşlemişti.. Kav parçası kızarınca da, barut fıçılarına doğru fırlatmıştı...

Kanije kalesi müthiş bir gürültü ile sarsılmış, bin kantar barutun bir anda parlayıp patlamasile, koca kule havaya uçmuştukale kumandanı da havaya uçan bu burç içinde telef olmuştu. Bütün kale ikil saat duman içinde gömülü kalmıştı. Bir gün sonra da Türk ordusu hayatını hiç düşünmeden feda eden bu kahraman Mehmetçiğin açtığı gedikten Kanije kalesine girmişti.

BİR KAHRAMAN İHTİYAR

YAYABAŞIOĞLU ŞEYH HIZIR EFENDİ

On altıncı asır sonlarının namlı Halvetî şeyhlerinden ve vâizlerindendir. Abdülnevvâb oğlu İlyas adında bir yeniçerinin oğludur; çocukluğu ve ilk gençliği acemi oğlanı ve yeniçeri olarak geçmiş, fakat on sekiz, on dokuz yaşlarında iken tahsil hevesi galebe çalarak eski derslerine devam etmiş; ocaktan kaydını sildirmiştir.

Şeyh Hızır Efendi; hayli yaşlı olduğu halde Üçüncü Mehmedle beraber Macaristan sefer ine gitmiş; Eğri (Erlav) kalesinin fethinde bulunmuş ve Haçova meydan muharebesinde şehid olmuştur. Bu muharebenin ilk safhasında Türk askeri bozguna uğramıştı. Hızır Efendi, vâaz ve nasihatle askere metanet vermek için yalınkılıç en ön saflara atılmış, şehid olmuştu.

Zaferden sonra cenk meydanını arayan müridleri; Şeyh Hızırı kan ve çamura gömülmüş, parça parça bir halde bulmuşlardı. Yumulmuş olan sol elinde bir düşman askerinin saç perçemleri vardı. Adamın saçlarını nasıl kavrayıp çekmiş ise bu bir tutam saçı kafasının derisile beraber yolup koparmıştı.

Hızır Efendi, Haçova meydan muharebesinin ilk bozgun safhasında bir müridine: «Oğul! Rüyamda bugün Türk askerine zafer benim şahadet kanımla müjdelediler» demişti. İçi, dışı mamur olan Hızır Efendinin vakarlı ve nurlu yüzü meclisde bulunanları teshir edermiş. Çocukluğunda da; kendisine «Yusûfu Sanî» dedirtecek kadar güzelmiş...

KANİJE MÜDAFİLERİNDEN İNCEKARA AHMED AĞA

Tiryaki Hasan Paşanın Kanije müdafaasında topçubaşısıydı.. Düşmanın ilk ve son defa olarak yaptığı büyük hücumunu durduran müdafilerin sarsılmaz iman ve gayretile beraber bu İncekara Ahmed Ağanın topçuluktaki tecrübesi, hüneri ve mahareti olmuştu. Müverrih: «İncekara Ahmed Ağanın o gün attığı top Allahın iznile hata etmeyip düşmanın cemiyetlerini perişan ederdi diyor»

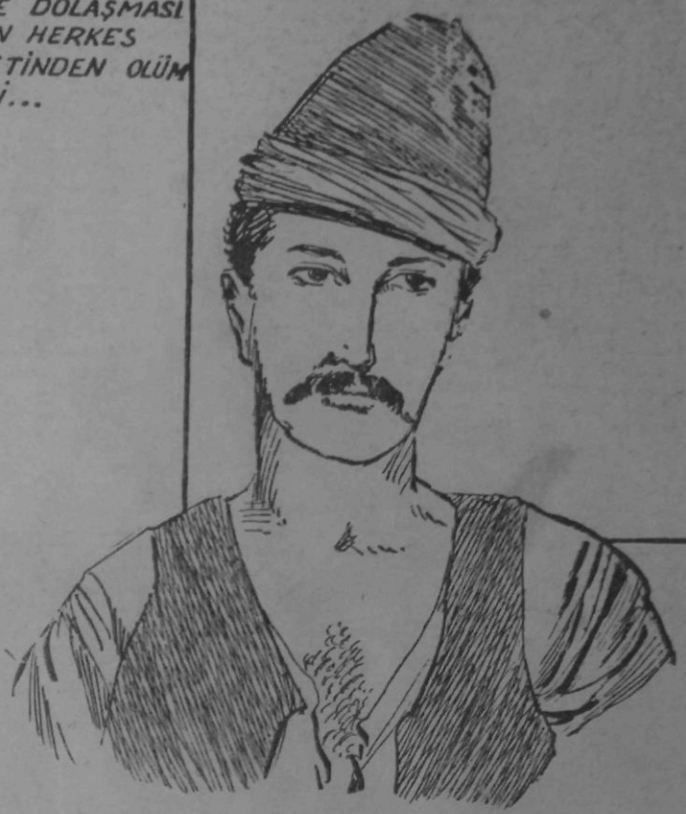
Levent Şahverdi Arşivi

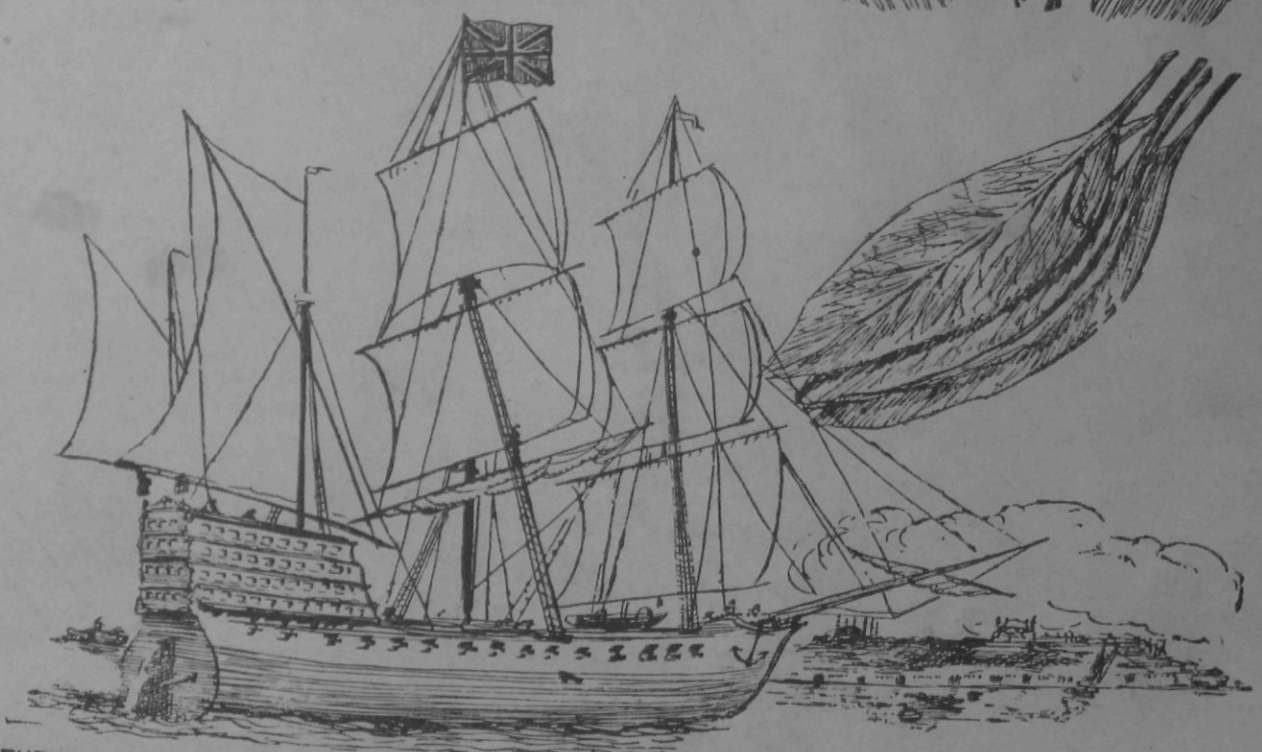
Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

ON SEKİZİNCİ ASRIN NAMLI VEZİRLERİNDEN CEZAYERLİ GÂZİ HASAN PAŞANIN HAYATI - MACERÂLARLA DOLUDUR. ON BEŞ YAŞINDA İKEN BİR KORSAN GEMİSİNE ATLAYARAK CEZAYERE GİDEN, HARİKULÂDE CESARETİLE PEK ÇABUK SİVRİLEN, GEMİ SAHİBİ OLAN VE NİHAYET İMPARATORLUK KAPTAN - PAŞALIĞINA VE SADIRAZAMLIĞINA KADAR YÜKSELEN HASAN PAŞANIN TÜRLÜ GARABETLERİNDEN BİRİ DE ŞEHİR İÇİNDE YANINDA TERBİYELİ BİR ARSLAN İLE DOLAŞMASI İDİ... O GEÇERKEN HERKES ARSLANIN DEHŞETİNDEN ÖLÜM TERLERİ DÖKERDİ...

İKİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİNDE HALİÇ SANDALCILARINDAN HASKÖYLÜ SALİH 15 DEFA DENİZ KAZASI GEÇİRMİŞTİ; BUNLARIN HEPSİNDE ÖLÜMDEN GÜÇ KURTULMUŞTU, BİR GÜN KAHVEDE SU İÇERKEN BOĞULDU (DEVRİN GAZETELERİ).

TUTUN MEMLEKETİMİZE 17 İNCİ ASIR BAŞLARINDA BİRİNCİ AHMET ZAMANINDA İNGİLİZ GEMİCİLERİ TARAFINDAN GETİRİLDİ VE KISA BİR ZAMANDA AYAK TAKIMINDAN DEVLET RİCALİ VE ULEMAYA KADAR HER SINIF VE TABAKA ARASINDA YAYILDI

Levent Şahverdi Arşivi

Atlas Okyanusunda Deniz Akıncıları

On altıncı asır sonlarile on yedinci asrın başı Cezayirli Türk deniz akıncılarının Akdenizi tam bir hâkimiyet altına aldıkları devirdir. Hattâ tarihimizde sadece «Cezayirli» veya «Cezayir korsanları» denilen bu akıncılar Cebelitarık - Sebte boğazından çıkıp Atlas Okyanusuna açılmışlar ve orada başdöndüren maceralara atılmışlardır.

Cezayir deniz akıncılarının Atlas Okyanusu akınlarının başbuğu, serdarı, Murad Reis isminde bir kahraman olmuştur. Bu büyük kaptanı, Cezayir Beylerbeyisi olup 1609 da vefat eden ve kabri Rodos adasında bulunan meşhur büyük Murad Reisle karıştırmamalıdır; Atlas Okyanusu seferlerile adını Türkiye tarihine altın harflerle yazdıran Murad Reis, Rodosta yatan büyük Murad Reisin himayesinde yetişmiş, fakat kahramanlık kılıcını arşa asmıştı.

1625 te Sebte boğazından çıkan akıncı Murad Reis İngiltere ile Irlanda arasındaki Bristol kanalının ağzında Lundi adasını zaptetti. 1626 da İngiltere ve Irlanda sahillerinden üç yüz kadar esir aldı. İskoçya sahillerini dolaşarak Şimal denizine indi, Hollanda ve Danimarka sahillerini vurdu... Eski Norman gemicilerinin akınlarını hatırlatan bu teşebbüs o memleketler halkını yıllarca korku içinde yaşattu.

Danimarkadan sonra Norveç fiyortlarına giren bu Türk gemicisi, hareketi akıl ve hayale sığmadığı için, efsanevî bir hâtıra bırakımştı.

1627 deki seferi daha parlak oldu. Gene İskoçyayı dolaşarak Şimal denizine çıktı... Yer yer Norveç sahillerini vurdu... İzlandaya kadar gitti... Bu adadan 800 esir aldı; Cezayire göndererek sattırdı. İşte İzlandalı esirler arasında bulunan Olaf adında Luter mezhebinden bir rahib nasılsa kaçıp kurtulmuş ve memleketine dönünce hâtıralarını yazarak neşretmiştir.

1628 de akıncı Murad Reis daha azametli bir teşebbüse girişti... Gene İskoçyayı dolaşarak ve İzlanda sularına çıkarak oradan Amerika istikametini tuttu ve Atlas Okyanusunu aşıp Ternöv'de Amerika kıtasını gördü... Fakat dönüşte düthiş bir fırtınaya tutuldu. Başta kendisi, bütün gemileri ve kahraman gemicilerile beraber Atlas Okyanusunun sularına gömülerek kayboldu.

Cezayir deniz akıncıları bu büyük kahramanın hâtırasını asılar boyunca muhafaza etmişlerdir. Adı meçhul bir halk şairi onun son seferi için şu güzel ilâhiyi yazmıştır:

Murad Reisin gemileri seksen direkli
İçinde tayfalar ağalar arslan yürekli
Enginlerden bir kuş geldi kondu aman serene
Beş Mısır hazinesi vereyim karayı görene
Murad Reisin gemileri çamdır dayanmaz
içinde tayfalar ağlar uyur uyanmaz...

Cezayirli deniz akıncılarına esir düşen İspanyol Prensi

Küçük Murad Reisin ve emrindeki Cezayirli kaptanların Atlas Okyanusundaki deniz akınlarından birinde tutulan bir İspanyol gemisinde küçük bir prens bulunmuştu; Habsburg hanedanından kimin oğlu olduğu ve adı Türk kaynaklarında yazılı değildir; bilinen bu çocuğun Cezayirliler tarafından İstanbulda Birinci Sultan Ahmede gönderildiği ve Enderunu hümayun oğlanları arasına verildiğidir. Cezayir rivayetleri çocuğun babasının bu acı ile bir manastıra kapandığını söyler. Cezayirli Gedâ Muslu adında bir halk şairi de vak'ayı bir destan mevzuu yapmıştır:

İspanya Cezayere haber göndermiş
Komazım oğlumu alırım demiş
Eğer vermezlerse kıyametedek
Ben bu derd ile ölürüm demiş
Kailim beş yıla itseler vâde
Cümle emlâkimi veririm yâde
Peşkeş verirlerse Sultan Ahmede
Müslüman iderler bilürüm demiş
Bin yesir ile yüz bin altın veririm
Tek heman bir gez yüzün göreyim
Bu kara başıma derman arayım
Ölünce çalışır bulurum demiş
Gör imdi ne demiş Cezayerli de
Virmeziz oğlunu bilmiş ol senin
Biz anı gönderdik Sultan Ahmede
Kara haberlerin almış ol senin

Cezayir akıncıları arasında Çırpanlı isminde bir halk şairi, akıncı Murad Reisi şu mısralarla anlatıyor:

Gazi Murad Reisi soranlar
Vardır bahâdır yarar delisi
Her kamde hû desen gelir yetişir
Vardır bâhâdır yarar delisi
Gelen Gazi Murad Reistir bak
Resulullâh sancağını çeker ak
Denizde karada yardımcıdır Hak
Odur magrib ulularının velisi
Cezayere Haktan nazar olmuştur
Her birimiz bir iklimden gelürüz
Savaşırken şehid düşer kimimiz
Al kırmızı kan içinde ölürüz

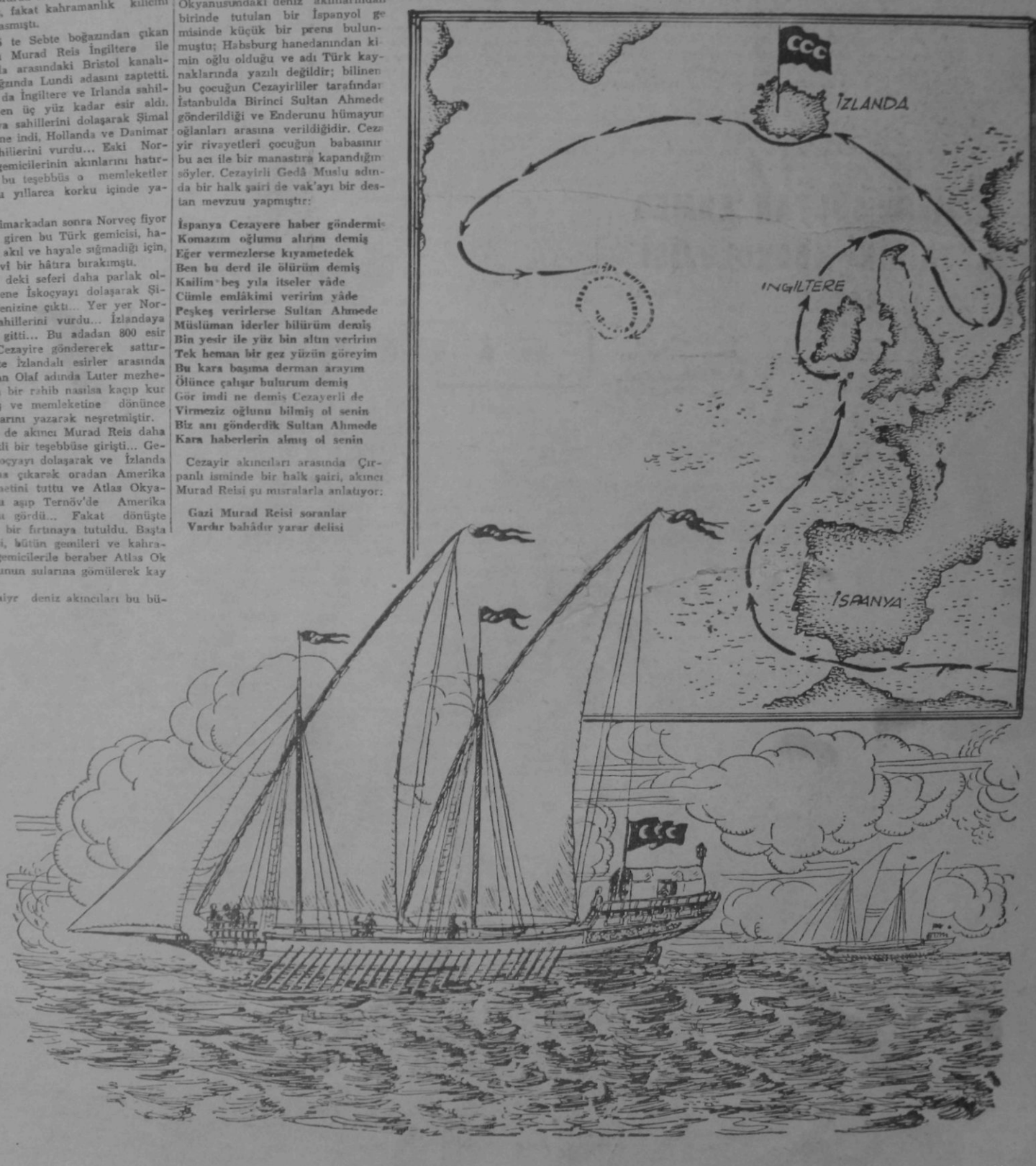
Tıpkı Macaristan sınırındaki kara akıncıları gibi Cezayirin deniz akıncıları da Anadoludan ve Rumelinden kopup orada tavattün etmiş ve akıncı korsan gemilerinde başdöndüren maceralara atılmış yiğitlerdi. Bin tehlike ile dolu olan bu hayatın akıncılara temin ettiği dünya nimetleri de fevkalâde büyüktü.

BİR DENİZ KURDU HACI REİS

Türk donanmasında kaptan paşaların (büyük amirallerin) bindiği Amiral gemisine Baştarde denilir. Kaptan Paşalar donanma kumandanıdır; bindikleri amiral gemisinin ayrıca kaptanı vardır; işte bu Hacı Reis on altıncı asrın sonlarından on yedinci asır ortalarına kadar tam yarım asır Baştarde kaptanlığı yapmış ve yüz küsur yaşında bu vazifede ölmüştür.

Hacı Reis, bir korsan gemisinde on, on bir yaşlarında bir tayfa yamağı iken meşhur deniz kurdu Turgud Reisi gördüğünü söylermiş... Deniz tarihimizde büyük bir bozgun olan İnebahtı muharebesinde Uluç Ali Reis filosunda bulunmuş; geminin kaptanı şehid olmuş; idareyi genç Hacı Reis ele almış ve filo kumandanının yüksek iktidarı ile o felâketten sıyrılıp kurtulmuşlar...

Kürek devrinde, kürekler «forsa» denilen gayrimüslim harb esirlerinin gürbüz olanlarına çektirilirdi. Bunlar zindanda muhafaza edilir; sefer mevsiminde gemilere konup kürekçi sıralarına zincirle çakılırdı. Kâfi esir bulunmazsa; bu ağır hizmete dolgun ücretle gönüllü Türk gençleri alınırdı. Hacı Reis: «Kâfi esir de bulunsa; geni forsaya emanet edilmez» dermiş. O şanlı devrin deniz menakibinin çoğu bu amiralın ağzından zaptedilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

I. Sultan Ahmed

1590 da doğmuştu; 1603 de on üç yaşında tahta çıktı, ondört sene padişahlık yaptı.1617 de henüz yirmi sekiz yaşı içinde iken bağırsak veremînden öldü. Çocukluğunda da delikanlılık çağlarında da güzelliği dillere destan olmuş bir padişahtır. Fevkalâde hassas, asabi, şiire ve edebiyata hevesli idi; ince ,uzun boylu, çelimsiz bir vücud yapısı vardı. Nihâyet kâhlı çevreleri arasında Kösem Mahpeyker Sultana derin bir aşkı ile bağlanmıştı.

Şiir yazmağa sekiz dokuz yaşlarındayken başlamıştı; şiirlerinde bazan kendi adını, bazan da «Bahtî» mahlasını kullanırdı. Gayet dindardı; Peygamberimizin ayağı izi resminde murassa bir sorguç yaptırmıştı, ortasına mavi mine üzerine altın ile kendisinin bir kıtasını yazdırmış. Cuma ve bayram günleri ve sair mübarek günlerde başına bu sorgucu takardı ki üzerindeki kıt'ası da şu idi:

Nola tâcım gibi başımda götürsem daim
Kademi resmini ol hazreti şâhi Reşulun
Güli gülzarı muhabbet o kadem sahibidir
Ahmeda durma yüzün sür kademine o gülün

Saltanatının ilk yılları, dedesinden miras kalmış olan İran ve Almanya harplerinin sonuna rastlar; bu şair çocuk hükümdar geri alınan kaleler ve Türk askerleri için de kahramanlık edebiyatımızda anılmağa değer şiirler yazmıştır.

Kuyucu Murad Paşa gibi ihtiyar değerli bir vezir iş başına getirilmiş, harplere şerefli muahedelerle son verilmiş (Zitvatorok muahedesi 1606); Anadoluda Celâliler dağıtılmış, tenkil edilmiş, memleket huzura kavuşmuştur. Bu genç padişah kendi adına İstanbulda da büyük Sultan Ahmed Camiini yaptırtmıştır. Mehmed Ağa ismindeki değerli bir sanat kârın eseri olan camiin kapılarını ibâdetle kendi eliyle açan Birinci Sultan Ahmed, pek az sonra ölüm döşeğine yatmıştı. Camiinin yanındaki türbesinde gömülüdür.

Hastalığında, Şehzadeleri pek küçük olduğu için Osmanlı veraset kanunu değiştirilmiş; eski kanunda babadan büyük oğluna kalan padişahlık, büyük oğul yerine, mecnun olmamak şartile, hanedanın en büyük erkeğinin hakkı olarak kabul edilmiştir.

BİRİNCİ SULTAN AHMED DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1603 Birinci Ahmedin 14 yaşında bir çocuk olarak Osmanlı tahtına cülûsu, cülûsunun üçüncü günü sünnet edilmesi.
1603 Sadrıâzam Malkoçoğlu Ali Paşanın garb ordusu, Cağaloğlu Sinan Paşanın da şar kordusu serdarlıklarına tayinleri.

1604 Erivan (Ervan) in İranlılar tarafından zaptı.
1604 Malkoç Ali Paşanın Belgradda vefatı, Lala Mehmed Paşanın Sadrıâzam ve garb ordusu serdarı olması (Üçüncü Sultan Mehmed devri kronolojisinde 1595 vak'aları arasında Estergon kalesinin viresini konuşan Lala Mehmed Paşa bu zattır).

1604 Eylûl; Peştenin geri alınması; teşrinievvel, Vaç kalesinin fethi.
1605 Lala Mehmed Paşanın Estergon seferi.

1605 Ağustos, Estergonun muhasarası, Ciğerdelenin geri alınması; eylûl, Visgradın geri alınması. Teşrinievvel, Estergonun vire ile Türklere teslim olması.

1605 Teşrinisani. Erdelde Türk dostluğu güden Macar milliyetperverlerinin vaziyete hâkim olması ve bunlardan Bocskay'in Türkler tarafından Erdel Kralı ilân edilmesi.
1605 Şark serdarı Cağaloğlu Sinan Paşanın ölümü.

1606 Türkiyeye İngiliz gemicileri tarafından tütünün getirilmesi ve tütün tiryakiliğinin süratle yayılması.
1606 İstanbula Estergonun ikinci fatihi olarak dönen Lala Mehmed Paşanın ölümü; Kaptanderya Derviş Paşanın sadareti.

1606 Cağaloğlu Sinan Paşa yerine Deli Ferhad Paşanın şark serdarlığına tayini; Kuyucu Murad Paşanın garb ordusu serdarı olması.
1606 Anadoluda Celâli isyanının büyümesi, Canbuladoğlu Ali Beyin zuhuru.
1606 Avusturya ile Zitvatorok sulh muahedesinin imzası.
1606 Sadrıâzam Derviş Paşanın idamı ve Kuyucu Murad Paşanın sadareti.

1607 Kuyucu Murad Paşanın Celâliler üzerine Anadolu seferi.. 23 teşrinievvel; Celâlilerin Oruç ovası bozgunu (bu eserde Celâliler yazısına bakınız).
1608-1609 Oruç ovası muharebesinden sonra Celâlilerin amansız takibi.. ve Celâlilikle suçlanan on binlerce Anadolu Türkünün küme küme idamı.

1610 İstanbulda Sultanahmed camii ve külliyesine Mimar Sedefkâr Mehmed Ağa elile temel atılması.
1610 Kuyucu Murad Paşanın İran seferi..
1611 İhtiyar vezirin Diyarbakırda vefatı.. Nasuh Paşanın sadareti.

1612 İranın sulh talebi; 20 teşrinisani; İran ile sulh (hudud Sultan Süleyman zamanındaki hudud olacaktı).
1613 Türkiyede içki yasağı.
1614 Kaptanderya Halil Paşanın donanma ile Akdeniz seferi.
1614 Karadeniz yalısında kazakların Sinob baskını, amansızca takib edilerek tenkil edilmeleri.
1614 Sadrıâzam Nasuh Paşanın idamı; Öküz Mehmed Paşanın Sadrıâzamlığı ve şark ordusuna serdar tayin edilmesi.

1616 Bosna Valisi İskender Paşanın bir Boğdan isyanını tenkile memur edilmesi ve bu işi parlak muvaffakiyetle başarması.
1616 Revan muhasarası ve muhasaranın kaldırılması.. Öküz Mehmed Paşanın azli ve Sadrıâzamlığa Kaptan Halil Paşanın getirilmesi.
1617 9 haziran cuma, Sultanahmed camiinin bir cuma namazile resmi küşadı.
1617 Halil Paşanın serdarlıkla şark seferine çıkması...
1617 Lehistan ile sulhün yenilenmesi.
1617 Birinci Sultan Ahmedin ölümü.

Mimar Mehmed Ağa

Türk sanat tarihinin büyük simalarından, İstanbulda Sultanahmed camiinin dahi mimarıdır. Mehmed Ağanın doğum tarihi bilinmiyor. Bu sanatkârın şanında muasırlarından ve dostlarından Cafer Çelebinin yazdığı «Risalei Mimariye» de nakledilen fıkralara dayanarak 1554-1558 arasında doğmuş olduğu söylenebilir. On yedi ile yirmi yaş arasında, 1575 de bir sene kadar Kanuni Sultan Süleymanın türbesi ile bahçesi bekçileri arasında bulunmuş, oradan has bahçeye alınmıştır. Bir gün hasbahçede musiki meşkeden Enderunu hümayun oğlanlarını görmüş, onların saz çalarak türküler, şarkılar söylemesi kendini cezbetmiş, dersden sonra, koynunda bütün servetini teşkil eden doksan altınını bu çocukların musiki hocasına vererek: «Size bütün paramı veriyorum... Kaç çeşit saz varsa bana birer tane alınız... Geri kalân da size ustalık hakkı olarak kalsın... Ben saz öğrenmek istiyorum» diye yalvarmıştı; ve adı bilinmiyen bu sazendeden kısa bir zaman için de olsa dükça bir şeyler öğrenmişti. fakat gördüğü bir rüya üzerine sazendeliği bırakmış, sedefkârlığa, marangozluğa ve mimarlığa heves etmişti ve yine kısa bir zaman içinde sedefkârlıkta hayli hüner sahibi olmuş. Allah vergisi olan yaratıcı sanat dehasiyle o zamana kadar görülmemiş güzel şeyler yapmağa başlamıştı. Üçüncü Sultan Muradın ilk saltanat yıllarında herkes tarafından büyük bir hürmet gören Koca Mimar Sinana Ağa sık sık Hasbahçeye gelir, sarayda mimarlığa hevesli genç lerle konuşur, onları sanata teşvik eder , Mehmed Ağa da bu büyük adamı âdeta vecd içinde dinlerdi. Bir gün çekinerek Koca Mimar Sinan Ağaya bir işini gösterdi, Mimar Sinan fevkalâde beyendi: «Aferin kalfa... Binaenaleyh bir iş işlemişsin... Şimdi bu senin yaptığını yapan sanatkâr yoktur niçin güzel bir şey yapıp da Padişahımıza hediye etmezsin; bir lûtuf ve ihsan görürsün» dedi ve sedefkâr Mehmed Ağayı teşvik etti. Genç sanatkâr da Mimar Sinanın teşviki ile bir sene uğraşarak 1589 da sedefli bir rahle işleyerek Üçüncü Murada takdim etti: Padişah rahleye kayıtsız oldu: «Sultanı Kur'anı azime, şehinşahı fürkanı kerime bundan güzel tabi olmaz...» dedi ve derhâl sedefkâr Mehmed Ağayı Hasbahçe bekçiliğinden Saray kapıcılığına yükseltti; o zamanlar saray kapıcılığı mühim bir mevki idi, Mehmed Ağa bahçe bekçilerinin giydiği acemi oğlanı külâhını çıkarmış, başına altın işlemeli üküf giymişti.

1579 senesine kadar geçen sekiz sene içinde muhtelif resmi vazifeler le Mısıra, Arnavudluğa, Bosnaya, Macaristana gitti, bütün Tuna boyunu dolaştı, Kırıma gitti. Anadolunun birçok yerini gezdi, bu seyahatlerde görgüsü, bilgisi zenginleşti. 1597 de İstanbulda su nazırı oldu 1607 de de Osmanlı İmparatorluğunun baş mimarı Ser Mimaranı Hassa tayin edildi; yaşı: 49-53 arasında idi bu suretle gayesine kavuşmuş olan büyük sanatkâr 1609 da şahe seri olan Sultanahmed camiinin yapısına başladı.

Altı minaresile bu büyük ve güzel cami, cihanın en büyük şehirlerinden biri olan İstanbulun sîmeti ne yeni bir ihtişam verecekti, İstanbulun üzerinde asil Türk damgalarından biri olacaktı; klâsik Türk yapı sanatının son büyük meralelerden birini teşkil edecekti. Etrafındaki medreseleri ve camiin bânisi olan Birinci Ahmedin türbesini olgun bir zevkin eseri bir plân içinde toplayan Mimar Mehmed Ağa camiin içini de harikulâde tezyin etmişti. Bilhassa çini tezyinatına çok ehemmiyet vermiş, duvarları, kubbeyi tutan fil ayaklarını ve dördüncü sınır başındaki Türk çiniciliğinin bir nefîsesi olan büyük pano larla adetâ bir cennet bahçesi haline getirmişti; ve nihayet camiie kendine zareti altında yapılan ve bir sanat harikası olan bir minber koymuştu ve bütün güzelliklerin görülmesi için de camiin içine bol bir ışık vermişti.

Risalei Mimariye müellifi Cafer Çelebi, Sultanahmed camiini yaptığı sıralarda ziyaretine gittiği büyük mimarı şöyle tasvir ediyor: «Mehmed Ağa, camiin şadırvanı önüne bir seccade serdirmiş, ama kendisi üzeride oturmaz, bir kuru ca yer bulup oturmuştu; sol elinde bir arşın sağ elinde de tesbih vardı durmadan tesbih çeker, zikrederdi ve etrafındaki ustaları güden geçi rirdi; işini ihmal edeni görünce elindeki arsını sallıyarak: «Bre işleyin» diye bağırırdı; ve arada kalkıp camii şerifi dolaşırdı .

Camin yapısı 1616 da, yani 7 sene içinde tamamlandı.

Bu büyük sanatkârın ölüm tarihini de tesbit edemedik.

(R. E. Koçu, Tarihimizin Etli Büyük Adamı)

KÜÇÜK NOTLAR

SARI ALİ BEY

On altıncı asrın ikinci yarısında namlı akıncı beylerindendir. Yıllarca Almanya sınırının üzerinde en önemli kalelerden Zigetvarda sancak beyliği yapmıştır ki bu kalenin muhasarası ve fethi sırasında Kanuni Sultan Süleyman vefat etmişti. Sarı Ali Beye «Pator Ali Bey» de denilirdi; yanında daima 800 - 1000 arasında bahadır yiğit beslerdi.

Sarı Ali Beye «İslâm serhaddinin aşılmaz seddi» denilirdi. Hudud tecavüzlerine şiddetle karşı koyar; baskın ile aldığı palangaları; sulh devri olup ilhak edemiyeceğinden ateşe verir, yerle bir ederdi. Hattâ bir seferinde «diyarı küffarın kilidi» denilen Kanije kalesinin varoşunu yakmış ve binlerce esirle dönmüştü. İran seferi açılınca; halkı en mükemmel sancak beyi olduğundan Çıldır Valiliğine tayin edildi.

GRİJAL PALANGASI BEYİ AHMED BEY

On altıncı asırda Macaristanda Budin Paşalığına bağlı sancakların; kalelerin, palangaların beyliklerine daima er meydanında yiğitleri ile anılan kimseler tayin olunurdu ki bunlar da istisnasız akıncılar arasından yetişirdi. On üçer, on dörder yaşında birer çocuk iken namlı bir akıncının ya evlâdlığı veyahud yakın bir akrabası olarak ata biner, kılıç kuşanır.

Büyük müverrih Peçevili İbrahim Efendi serhad gazilerinden bahsederken «Estonibelgrad Beyi Arslan Bey, Estergon Beyi Ahmed Bey; Novigrad Beyi Süleyman Bey; Seksar Beyi Sinan Bey; Hatvan Beyi Mehmed Bey; Şmontorne Beyi Nasuh Bey ve Grijgal Beyi Ahmed Bey.. Bunların hepsi cihad meydanının bir kükremiş arslanı, merdlik dağlarının parsı; kaplanı idi...» diyor.

AYDIN REİS

Batı Anadolu sahillerinden kopup Cezayiri vatan tutarak yerleşen namlı Türk korsanlarındandır. Barbaros Hayreddin Paşanın İmparatorluk hizmetine girmeden önce Cezayirde müstakillen hükümdarlık ettiği devirde Aydın Reis başlıca güvendiği simalardan biriydi. İmparatorluk hizmetinde Korsika ile Balear adaları arasında bir kaç tekne ile on beş İspanyol gemisine karşı bir muharebeyi kazandı.

GAZİ MURAD BEY

On altıncı asrın birinci yarısında namlı cengâverlerdendir; akıncı beylerinin en meşhurlarından Gazi Hüsrev Beyin yetiştirmesidir. Emrine verilen beş yüz kişi ile Bosna havalisinde bir palanga zaptettiği zaman henüz on altı yaşında imiş; bütün ömrü Bosna ve Macar sınırlarında sancak beyliklerinde geçmiştir. Kanuni Süleymanın ilk Macaristan seferlerinin hepsine iştirak etmiştir.

DELİ FAİK

Cafer Paşanın maiyetinde Hamza Mirzaya karşı Tebriz müdafaasında bulunmuş kahramanlardan bir serdengeçti ağasıdır. Kendisini yıllarca sonra Macaristanda Yanıkkalesi muharebesinde görüp tanımış olan müverrih Peçevili İbrahim Efendi şöyle tarif ediyor: «Uzun boylu... Kısa top sakallı; yanık yüzlü; yaşı hayli ilerlemiş bir vakarlı pir idi.»

SANCAKTAR ÖMER BEY

Eski müverrihlerin ağzı ile «pençei âfitab; şehbaz ve şehlevend ve bahadır taze civan idi». İstanbul surlarına yapılan ilk büyük hücumda bir yürüyüş kolunun başında Yeniçeri Murad; bir yürüyüş kolunun başında da bu dilâver yiğit bulunuyordu... Dört saat sürmüş olan bu müthiş hücumda yeniçeri Muraddan az sonra Ömer Bey de şehid olmuştu.

SAÇLI MAHMUD

Cafer Paşanın maiyetinde Hamza Mirzaya karşı Tebriz müdafaasında bulunmuş kahramanlardan bir serdengeçti ağasıdır, Aslen Arapkir taraflarından bir tuvana delikanlı imiş... Omuzlarına dökülen uzun saçları; kulaklarının arkasına attığı palabıyıkları; kulağında küpelerile kendisine hâs bir de kılık kıyafeti varmış... Bir cenk nârası attığı zaman bir saatlik yerden işitilirmiş...

BARBAROS İLE FRANSIZ ELÇİSİ ANTOİNE PAULİN

Birinci Fransuva'nın, Kanuniye yolladığı fevkalâde elçi Antoine Paulin, Provans seferinin hazırlanması için çok çalışmıştı. Seferde kat'i bir netice alınamamasının tek sebebi de Kral François'nin tereddüdleri, açık ifadesile, Müslüman Türklerle ittifakı yüzünden hıristiyanlık âleminin husumetini kazanmaktan korkusu olmuştu. Halbuki Sultan Süleyman donanmasının en necib dostluk duygularile göndermişti. Dönüşte, yeni bir İstanbul seyahati yapan bu elçi, Barbarosun ağır bir muamelesine maruz kalmak tan çok çekiniyordu. Türk donanması Moranın cenubunda Matabon burnu açıklarına gelerek Türk sularına girince Amiral, elçiyi gemisine davet etti ve Maulin'e şunları söyledi:

— Kabahat bendedir... Kralımızın sözünde sebatsız adam olduğunu bilirdim... Bu sefere çıkmamalıydım... Fakat ne yapayım ki nâ-mı-metli Padişahım emretti... Sizi Padişahımızın huzurunda müşkül vaziyete düşürmemek için İstanbula beraber gitmiyeceğim... Donanma ile biraz daha denizde dolaşacağım. Gidiniz, Padişahımızdan af dileyiniz. İstanbula gittiğinde benim de söyliyecek çok sözüm vardır!..

Dedi.. Ve Fransız gemileri, Türk donanmasından ayrılarak süratle İstanbul yolunu tuttular.

Levent Şahverdi Arşivi

Sultanahmed Camii

Türk İstanbulun simasında yapı sanatımızın ibda ettiği saheserlerden biri de Sultanahmed camiidir. Metanet, zarafet ve güzellik, plânın ve resmin çizgilerini bina yapan taşlara münhasır değildir, bu büyük mâbedin içi de yapının şanına lâyik bir zenginlikle ve olgun bir zevk ile tezyin edilmiştir. Bunun içindir ki mimar, mâbedin içine çok ışık vermiştir; burda bir köşesinde dahi görülmeğe değer bir güzellik vardır.

Bir büyük kubbenin etrafında dört yarım kubbe ile (Sinanın Şehzade camii plânı) ideal bir hacim elde edilmiş olan Sultanahmed camiinin dördü büyük kubbenin etrafında üçer şerefeli büyük ve ikisi de iç haremin giriş duvarı köşelerinde ikişer şerefeli küçük olmak üzere altı minaresi vardır; ince ve zarif, avamî tâbiri ile süğlün gibi minarelerdir.

Camiin yazılarını o devrin en kıymetli hattatı olan Kasım Gubârî yazmıştır.

Camiin çini tezyinatı güzellik ve zenginlik bakımından bir hârikadır. Türk çinilerinin en güzel örnekleri, cennet bahçelerine nazire olacak muhteşem panolar halinde kullanılmıştır. Meselâ Süleymaniye camii ve türbelerinde 4338 parça çini kullanılmış iken Sultanahmed camiinde 21043 parça çini kullanılmıştır. Sultanahmed çinilerinin yapılmasına nezaret eden çinici Hasan isminde bir sanatkârdır. Taş oymalara ve nakışlara gelince, işçiler kuyumcu gibi çalışmışlardır.

Bu arada minber bir sanat nefisesidir; mermerde dallar, yapraklar, çiçekler oyulmuş ve sonra bu dalların, yaprakların, çiçeklerin üzerleri de alçak kabartma olarak işlenmiştir. Tezyin motifi olarak kullanılmış olan güllerin, lâlelerin, karanfillerin, sünbüllerin ve nar çiçeklerinin güzellikleri ise kalem ile tarif edilemez.

Sultanahmed camiinin içinde meselâ hünkâr mahfili altı gibi tavan süsleri, pencere ve kapılar daki sedef kakma tezyinat, tunç döküm işleri mâbedin çinileri ve mimarî kıymeti ile ahenkli ve pek güzeldir. Esasen Mimar Mehmed Ağa bir sedefkâr olarak yaptığı işleri Mimar Sinan gibi bir zevk sahibine beğendirmiş bir usta idi.

Sultanahmed camiinin tunç kapıları bu arada bilhassa iç haremin orta kapısı mübalâğasız cennete lâyık bir sanat hârikasıdır; Evliya Çelebinin rivayetine göre bu güzel eser, Evliyanın babası kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zillinin elinden çıkmıştır. Serâpa Türk motifleriile müzeyyen olan bu tunç kapı kanatlarının böyle usta bir kuyumcu elinden çıkmış olacağı da muhakkaktır.

Camiin temel açma merasiminde kullanılan üzeri gümüş nakışlı ve sapı güvez kadife kaplı kazma, Topkapı Sarayı müzesindedir. Camiin bânisi olup henüz yirmi sekiz yaşında iken ölen Birinci Sultan Ahmed, mâbediîe beraber yaptırttığı müstakil türbesinde medfundur; meşru birer hükümdar olan Emir Süleyman ile Musa Çelebi de sayılarak Osmanlı hanedanının on altıncı hükümdarıdır; camiinin altı minaresinde de on altı şerefe bulunmaktadır.

SULTAN AHMEDİN ŞİİRLERİ

PEŞTENİN GERİ ALINMASINA GAZEL

(Birinci Ahmd bu şiiri yazdığında 14 yaşında idi)

Şükrü hamdim anadır cânü gönülden ki Şekûr
Ehli İslâmın olub yâveri kılmış mansûr

Peştenin fethi Budin ehline canbahş oldu
Bu beşâret haberi kıldı cihanı mesrûr

Lâk kaani' değilüm hen buna Hakdan umarım
Engürüsün haberi fethi dahi ide zuhûr

Ahmedâ zulmeti küfri giderüb ol Hâdi
Mihri îman ile küffar iline doldura nûr...

VİŞGRAD İLE ESTERGON FETHİNE GAZEL

(Birinci Ahmed bu şiiri yazdığı zaman 16 yaşındadır.)

Bihamdelillâh ki kılmış dini islâmı Hüdâ mansûr
Visgrad ile Estergonu almışlar olup mesrûr

Guzâti müslimine rişüb avni o kahhârın
Urub küffâra topü-kahri kılmışlar yine makhûr

Haat eyleyüb serdâre can ile çalışmışlar
Düam oldur ki indallâh olalar cümlesi me'cûr

Çün irdi müjdei fethi bu iki kal'anın Bahti
Aceb mi ehli islâmın şebi kad olsa rûzi sûr...

TÜRK ASKERLERİNE GAZEL

Ey uranlar kılıcı heybet ile küffâre
Cânü dilden sizi ismarlamışım Settâre

Eyledim size düa ile selâmım irsâl
Siz selâmetde olun düşmen ola biçâre

Cenkde nâmı Hüdâyi komanız hiç dilden
Avni Hakkı dileyüb yalvarınız Gaffâre

Umarım Hazreti Hakdan ki kurâlı bed ef'al
Hep vire şehrü hisarını gelüb yalvâre

Ahmedâ hayr düa eyle guzâte her dem
Diler isen ki muin ola Hüdâ anlâre

MÜNACAT

(Genç hükümdar bu münacaatı 19 yaşında iken yazmıştı. O tarihte bir Türk ordusu şarkta İranlılarla bir Türk ordusu da garbda Almanya İmparatorluğu ile harb ediyordu. Şairin «iki serdârı âlişan» dedikleri, Macaristanda Estergon kalesini Almanlardan geri alan Sadrıâzam Lala Mehmed Paşa ile şark ordusu kumandanı Cağalazâde Sinan Paşadır.)

İki cânibde iki serdâr âlişana kuvvet ver
Kulağuz olmak içün bunlara cündi zdâlet ver
Gazaya azmiden gazilere her yerde fırsat ver
İlâhi müjdei fethü zaferle kalbe râhat ver
Habibim hürmetine askeri islâma nusret ver

Ezelden hadden efzun lutfunu yârâb göre geldim
Gönüle yâre vardır derdime merhem sora geldim
Huzuri Hazrete pâyi niyâz üzre düra geldim
Tevekkül eyleyüb dergehine çün yüz süre geldim
Habibin hürmetine askeri islâma nusret ver...

Beni severlere serdârı âlişan iden sensin
Bu âciz bendeni ser defteri nerdan iden sensin
Duâyi bayrini makbul idüb ihsan iden sensin
Yoğiken var idüb bu Ahmedi sultan iden sensin
Habibin hürmetine askeri islâma nusret ver...

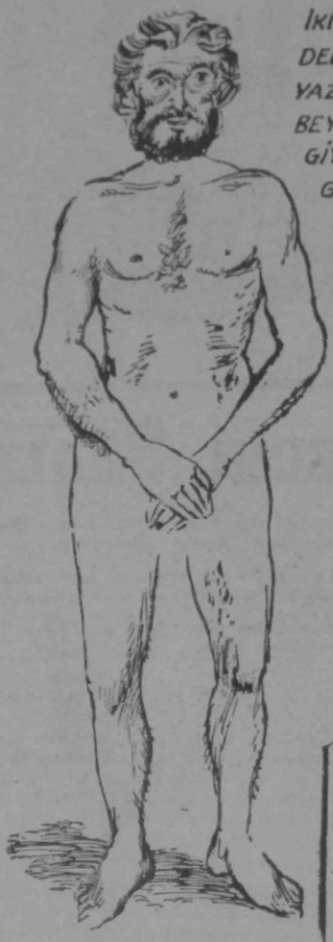

Abdest alan çocuk Sultan Ahmet
(Resim: Saim Özeren)

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

İKİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİNDE İSTANBULUN İKİ MEŞHUR DELİSİ VARDI: İSTANBUL TARAFINDA ÇIPLAK OSMAN, YAZ VE KIŞ ANADOĞMASI URYAN GEZERDİ. BEYOĞLUNDA MADAM UPALA, NESİ VAR NESİ YOK ÜSTÜNE GİYERDİ. O ZAMANIN TÂBİRİ İLE «SANDIĞI SIRTINDA» GEZERDİ. VE BU İKİ DELİ NE ZAMAN KARŞI KARŞIYA GELSELER BİRBİRİNİN ÜSTÜNE ATILIRDI. ONUN İÇİN HALK BU DELİLERE KÖPRÜYÜ GEÇİRTMEZDİ. İKİNCİ ABDÜLHAMİD, ÇIPLAK DELİYİ EVİNDE MUHAFAZA ETMESİ ŞARTI İLE OSMANIN KIZ KARDEŞİNE BİR MAAŞ BAĞLANMIŞTI.

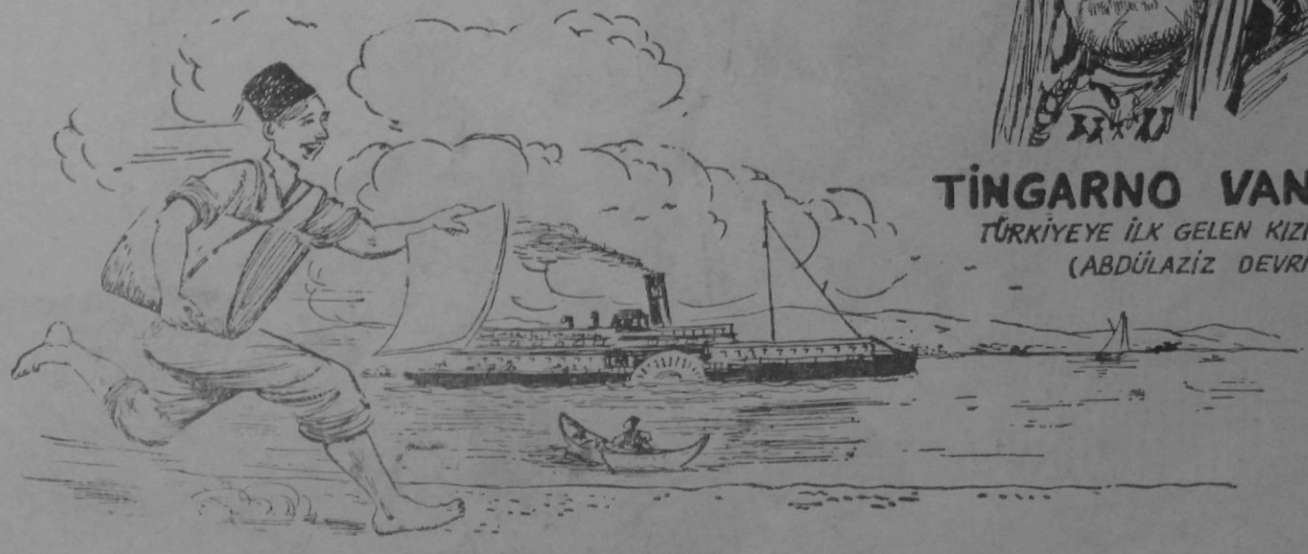

ÜÇÜNCU SELİM'İN KIZ KARDEŞİ **HATİCE SULTAN** LATİN HARFLERİYLE TÜRKÇE YAZAN İLK TÜRK KADINIDIR. BU MEKTUPLARI HİZMETİNDEKİ MİMAR **MELLİNGE** YAZMIŞTIR.

ÜSKÜDARLI GAZETE MUVEZZİİ DİGO MUSTAFA YAMAN BİR KOŞUCU İDİ.. BOĞAZİÇİ VAPURU ÜSKÜDARDAN KALKARKEN GAZETE SATARAK KOŞMAĞA BAŞLAR, KUZGUNCUKTA VAPURA YETİŞİR BİNER.. BEYLERBEYİNDE İNİP VAPURU ÇENGELKÖY İSKELESİNDE YAKALAR.. BÖYLECE BİR İSKELEDE İNİP ÖBÜRÜNDE BİNEREK ÇUBUKLUYA GELİR, ÇUBUKLUDAN BEYKOZA KADAR UZUN BİR KOŞU YAPAR, VAPURDAN EVVEL BEYKOZ İSKELESİNE GELEREK: «KAPTAN BABA!.. YAZIYOR.. HAVADİSLER!.. » DİYE BAĞIRIRDI.

TİNGARNO VANZOCİ

TÜRKİYEYE İLK GELEN KIZIL DERİLİ (ABDÜLAZİZ DEVRİ)

Levent Şahverdi Arşivi

Anadoluda Celâlîler

Onaltıncı, Onyedinci asırlarda devlet otoritesini sarsan ve hırpalayan büyük şakavet ve isyan hareketleri görülür. Osmanlı müverrih ve vakanüvisleri, isyan ile şakaveti ayırd etmeden eşkiya ile asileri «Celâlî, Celâliler» adı altında toplarlar. İki asır boyunca Anadolu kasaba ve köylerini kasıp kavuran ve yüz binlerce insan kanını dereler gibi akıtan Celâlî vakaları, bazan, Osmanlı hanedanının mutlakiyet idaresine karşı, ihmal edilmiş mustarib Anadolu halkının bir kükremesi şeklinde gösterilir; ki biz bu görüşü hakikatten uzak buluruz. Anadoluda Osmanlı idaresine karşı çıkan isyanların başlangıcı hiç bir zaman bir cemiyet nizamı davası olmamış, isyan bayrakları daima zedelenen şahsî menfaatler ve hırslarla çekilmiş ve isyan hareketi derhal bir şakavete inkılâb etmiş ve ortada ezilen, mahvolan gene kendi halinde yaşıyan, kanaatkâr ve fakir Anadolu halkı ve bilhassa Anadolu köylüsü olmuştur. Bir taraftan Celâliler, diğer taraftan onları tenkile memur hükûmet kuvvetleri Anadolu köylerini yakmış, yıkmış, soymuştur; ve bilhassa Celâliler eli silâh tutabilen köylü gençleri işinin başından zorla çekip alarak olmuyacak bir dava peşinde ölüme sürüklemişlerdir.

Tarih kaynaklarımızda «Celâlî» diye gösterilenler:

1 — Devlete meydan okuyan namlı şakiler (Katırcıoğlu gibi)

2 — Şahsî kinler ve ihtiraslarla devlet merkezine asi gibi gösterilip de fermanlı olduktan sonra çarei halâsı isyan ve şakavette bulan Anadolu beyzadeleri (Kara Haydaroğlu gibi)

3 — Dirlikleri alınan ve kendileri fermanlı olan sipahiler (Canpuladoğlu, Dasnik Emirze gibi)

4 — Zalim ve gaddar oldukları için azledilip idam edileceklerini anlıyan ve başını cellâd pençesinden kurtarabilmek için isyan eden sancak beyleri ve valiler (İbşir Paşa gibi)

5 — Devlet erkânının tuttuğu yolu beğenmeyip kendisinde âleme yeni ve âdil bir nizam verecek kudret görerek isyan eden valiler (Var dar Ali Paşa gibi)

6 — Rûhen maceraperest olup isyan eden valiler (Abaza Mehmed Paşa gibi)

7 — Nüfuzlu bir veziri devirmek için isyan eden valiler (Abaze Hasan Paşa ve ayakdaşları gibi) dir.

İsyan ve şakavet bayrağı çekildikten sonra, o bayrağın altında toplanacak on, on beş bin maceraperest daima bulunmuş, yukarıda da zikrettiğimiz gibi bazan köylü gençler, askere alınır gibi zorla sürüklenip çekilmiş, ve bu kuvveti besliyebilmek için başta bulunanlar her türlü tecavüze, yağmaya, çapula göz yummuşlardır. Celâlî vakaları bu eserin kronoloji notlarında sırasdile gösterilmiştir. Burada da bu vakaları bir panorama çerçevesi içinde toplayalım.

Yavuz Selim zamanında Bozoklu Celâl vakası

Tokad taraflarında Mehdilik davasile zuhur etti, başına yaya ve atlı 20.000 kişi toplandı; köy ve kasabaları yağma ve tahrib etti'er. Üzerine asker gönderildi, İrana kaçarken Dulkadiroğlu Şehsüvar Bey tarafından çevrildi, Celâl diri olarak yakalandı, idam olundu ve cesedi lokma lokma doğrandı. Anadoluda şakavet ve isyan bayrağını çekenlere «Celâlî» adının verilmesi bu vakadan sonra ve bu Bozoklu Celâle nisbetledir.

Kanunî Süleyman zamanında Baba Zünnun, Domuzoğlan, Veli Halife ve Kalender vakaları

Baba Zünnun da Bozoklu idi; 1527 de vilâyetinde Türkmen aşiretlerini ayaklandırdı; Bozok Sancak Beyi Mustafa Beyle Kadı Muslihiddin Efendi katledildi. Üzerlerine Hurrem Paşa ile Kayseri Sancak Beyi gönderildi; Baba Zünnun da asi Türkmen aşiretlerile Kayseri üzerine yürüdü, «Kurşunlubel» denilen yerde Hurrem Paşa ile *Kayseri Beyi şehid oldular.* Askerlerinin bir kısmı telef bir kısmı esir oldu. Bunun üzerine bütün o havali yağma ve tahrib edildi; Malatya üzerine yürüdüler, Malatya Sancak beyini de bozdular; nihayet Sıvas Valisi asi Türkmenleri evvelâ bozguna uğrattı, Baba Zünnun öldürüldü ;sonra Sıvas askeri bozuldu, Beylerbeyi Hüseyin Paşa yaralandı ve Sıvasa götürüldü, orada öldü; en son Diyarıbekir Valisi Hüsrev Paşa yetişerek Türkmenleri kat'l hezimete uğrattı ve dağıttı.

Gene 1527 de Vize taraflarında Domuzoğlan isminde bir şaki türedi, etrafına beş yüz kişi toplandı; gaile büyümeden şakiler tenkil olundu. Gene 1527de Adanada Kalyalı aşiretinden Veli Halife şakavete kalktı, Tarsus üzerine yürüdü; fakat Ramazanoğlu Piri Bey tarafından tenkil olundular, hepsi kılıcdan geçirildi.

Kalender. Hacı Bektaşı Veli evlâdındandı, Bektaşi ananelerine göre bu meşhur Velinin Kadıncık anadan burnu kanı damlasile olan oğlu Habib Efendinin torunlarındandı; Anadoluda gene Mehdilik davasile sancaklar çektirip, tabl ve nakkareler çaldırarak isyan etti, etrafına, vakanüvislerin tabirile «aşık, aptal, torlak, mülhid, bimezhez» 30,000 kişi toplandı. Kalenderin Mehdilik davası derhal bir saltanat havasına inkılâb etti; Sadırazam İbrahim Paşa sonsuz salâhiyetle Kalender üzerine serdar tayin edildi. Kalender Karaman Beylerbeyisinin ordusunu feci bir hazimete uğrattı, Beylerbeyi Mahmud Paşa ve Alâiye Sancak Beyi Mustafa Paşa cenk meydanında şehid düştüler; Kalenderli aşık torlaklar «üryan ve püryan iken giyinip kuşandılar, çadır ve eşya sahibi oldular». Vaka her tarafta dehşet uyandırdı. İbrahim Paşa Kalenderin harb ile tenkil edilemiyeceğini görünce casuslar vasıtasile yanında bulunanların ileri gelenlerine timarlar, mansıblar va'detti. Onlar da ilk fırsatta bir hayli asiyi kandırıp fırsat buldukça Kalenderin bayrağı altından kaçtılar. Bir bölük adamı ile kalan Kalender şiddetle takib ve adamlarile beraber kılıcdan geçirildi.

Haçova meydan muharebesi firarileri vakası

Kalender vakasından 1596 yılına kadar geçen yarım asır içinde Anadoluda Celâlilik adı unutulmuştu. 1596 da Haçova meydan muharebesinin birinci safhasında Anadolu eyaletleri askerinin büyük bir kısmı firar etmişti; zafer adeta mucizevî bir şekilde kazanılınca bu firarilerin dirlikleri (timarları) alındı ve kendileri fermanlı ilân olundu. Ordu Belgrada döndüğünde Sohrab Paşa ve Müteferrika Celâl isminde iki adam firarilikle itham olundu, kadın esvabiarile teşhir edilerek hakaret edildikten sonra idam olundular. Bundan sonra ihlâs niyet olanlar düşmanlarına bir «firari» damgası vurmağa başladı. Anadoluya kaçanlar kurtuluşu Celâlilikte buldu ve devletin başına büyük bir gaile açıldı. Eşkiya niyetli kimseler de,fırsatı ganimet bilip silâha sarıldı ve başına toplayabildiği kadar ayakdaşla şakavete koyuldu.

Karayazıcı Abdülhalim vakası

Bu devrin Celâlileri arasında ilk isyan bayrağını firarilerden Seksan Bölükbaşısı Karayazıcı Abdülhalim 1599 senesinde Urfada çekti. Hüseyin Paşa isminde zalimliği ile meşhur bir Sancak Beyi de kapıkulu askerile Abdülhalime iltihak etti. Sinan Paşazade Mehmed Paşa Urfayı muhasara etti ;Hüseyin Paşayı teslim etmek şartile Abdülhalime Amasya Sancak Beyliği veril-

Karahaydaroğlu Mehmed Beyle Katırcıoğlu Mehmed Sübhan tapışında

Levent Şahverdi Arşivi

di; Hüseyin Paşa İstanbulda Divanı Hümayun önünde eli... ve ayak- ları kırıldıktan sonra beygir üstün- de sokaklarda teşhir ve sonra O- dunkapısında çengele vurularak idam olundu. Abdülhalim kendisi- nin de hakkından gelineceğini his- sedince kardeşi Deli Hüseyinle be- raber ertesi yıl (1600) tekrar isyan etti. Yanına 20.000 kişi toplandı, üzerine gönderilen Hacı Paşayı Kayseri ovasında mağlûb etti. I- nun üzerine, «Halim Şah» adını alarak hükümdarlığını ilân etti, fer manlar yazdırıp timarlar, zaamet- ler vermeğe başladı. Etrafı kasıp kavurarak Elbistana çekildi, 1601 de orada Seyidli yaylasında üzeri- ne gelen Sokolluzade Hasan Paşa- ya mağlûb oldu, Canik dağlarına kaçtı ve orada öldü. Adamları ölü- sünü parça parça ederek, Osmanlı- nın eline geçmemesi için her bir parçasını bir başka yere gömdüler ve Karayazıcının kuvvetleri karde- şi Deli Hasanla Şahverdi, Yular- kaptı ve Tavil Halil gibi serkerde- lerine kaldı.

Karayazıcı kardeşi Deli Hasan vakası

Deli Hasan Canik dağlarından inip Tokada çekilmiş olan Sokol- luzadeyi bu kalede muhasara etti. Hasan Paşa şehid oldu. Deli Hasan Orta Anadoluda semavî bir âfet gi- bi dolaşmağa başladı. Senelerce Anadolu köyleri ve kasabaları Celâlilerin tasallût elleri altında in- ledi. Kütahyayı yaktılar, Afyonka- rahisarını yağma ettiler. 1604 te De- li Hasana paşalıkla Bosna valiliği verildi, çapulcu askerile Gelibolu- dan Rumeline geçti; Rumelinde ve Bosnada da türlü maceralarla ş••ka- veti terketmedi.

Kalenderoğlu ve Kara Said ve diğer Celâliler

Deli Hasanın Rumeline geçiril- mesile Anadoluda asayiş temin edilemedi. Aydın ve Saruhan taraf- larında Kalenderoğlu Mehmed ve Kara Said isyan bayrakları açtılar. «Saçlı» adında bir şaki de etrafa velvele saldı; Tavil Halil Karayazı- cı döküntülerile ayrı bir âfet oldu. Tenkile memur Nasuh Paşa 1605 te Bulvadin köprüsü önünde Tavile mağlûb oldu, kendi gücile Seydi şehrine kaçtı. Paşa askerinden tu- tulanlar Tavilin önünde boyunları vurularak idam olundu. Bulvadin yağma edildi ve yakıldı ve ahalisi katliâm edildi. Bu vaka Anadolu- daki şakaveti büsbütün körükledi.

Kuyucu Murad Paşanın Celâlile- ri tenkili ve Anadoluda asayişin iadesi

Anadoluda Celâlilere karşı dev- let otoritesini kuran 1607 de Oruc ovasında kazandığı bir muharebe ile Sadrazam ihtiyar Kuyucu Mu- rad Paşa oldu. O tarihte Anadoluda isimleri vakanüvisler tarafından kaydolunan namlı Celâliler Deli Derviş, Beyzade, Arnavud Hüse- yin, Kumkapılı Ahmet Bey, Ge- dizli Ali, Konyalı Tavil Mustafa Çelebi, Kiraz Dündar, Arnavud Süleyman, Tepesitüylü Deli Arslan, Deli Kaplan, Kör Hüseyin, Kara Mirahur, Kör Haydar, Geç Mehmed, Dağlar Delisi, Tanrıbilmez, Baldırı kısa, Kör Mahmud, Köse Ahmed, Gedizli Akdarması, Lâz Hüseyin, Kâfir Murad, Şakaloz Ahmed, Bü- yük Halil, Küçük Halil, Ağaçtan- pîri, Cinbölükbaşı, Kınalıoğlu, Yağ mur, Canbuladoğlu Ali Bey, Kalen deroğlu Mehmed idi.

Kalenderoğlu evvelâ Ankara ve havalisini soydu ve tahrib etti Baş- ta Kalenderoğlu bulunmak üzere bütün Celâliler Canbuladoğlu Ali Beyi kendilerinin başbuğu bilir- lerdi; Ali Bey de saltanat davasına kalkmış, namına hutbe okutmakta ve para bastırmakta idi. Kuyucu Murad Paşa evvelâ Canbuladoğlu üzerine yürüdü, onu ve yanındaki Celâli reislerini Oruc ovasında bü- yük bir bozguna uğrattı, bir günde 26,000 Celâli başı kesildiğini söyler- ler. Amansız bir takib başladı, ya- kalananlar sorgusuz idam olundu. Öldürülenleri ayrı ayrı gömmek imkânsız olduğundan büyük kı- yular açıldı ve cesedler onlara dol- duruldu. Canbuladoğlu padişahtan aman diledi, İstanbula gelerek boy- nunda kefen ile padişah huzuruna çıktı, affedildi ve kendisine Maca- ristanda Tameşvar paşalığı verildi. Canboladoğlunun kılıcdan kurtula- bilen adamları Kalenderoğlu Meh- medin bayrağı altına girdiler. Bu- nun üzerine Kalenderoğlu Bursa ü- zerine yürüdü ve bu namlı beldeyi yağma etti, oradan etrafı soyarak tahrib ederek Mihaliç, Aydın ve Saruhan havalisini dolaştı, Kara- man taraflarına gitti. Anadoluda bütün Celâlilere «Can tende olduk- ça Osmanlıya serfürü etmek yok- tur. Üsküdardan berisi bizimdir, Rumeli de Osmanlınındır» diye mektublar gönderdi; yayalar haric sancağı altında 20,000 atlısı vardı ve her yerde atlarına gök ekin ye- direrek gidiyorlardı. Koca Murad Paşa Kalenderoğlunu da Göksun derbendinde büyük bir bozguna uğ rattı; kaçanlar hangi köye, kasaba- ya uğradıysa kılıcı ve tüfeği elinde halk ile karşılaştı ve müthiş bir Celâli kırımı başladı. Kalenderoğlu kılıcdan kurtulabilen 2000 kişi ile İrana iltica etti (1608).

Anadolu bu suretle Celâli tahri- batından kurtulmuş oldu. Mevzii bazı şakavet hareketleri kolaylıkla bastırıldı.

Dördüncü Murad zamanında A- baza Mehmed Paşa vakası

Celâli Canbuladoğlu Ali Beyin hazinedarı idi. Efendisinin Oruc ovası bozgununda yakalanmış, pek güzel bir çocuk olduğundan Yeni- çeri Ağası Halil Ağanın himayesile idamdan kurtulmuştu. Bu zatın ka- pısında yetişti, Sancak Beyi ve ni- hayet Erzurum valisi oldu. Bu a- zifesine ilâve olarak Sıvas valiliği de verildi. 1624 te, İstanbulda feci bir şekilde öldürülen Padişah İkin- ci Sultan Osmanın (Genc Osma- nın) kanını dava ederek isyan bay- rağını çekti ve Celâli oldu. Bütün yeniçerileri bu kanlı vakanın faili olmakla suçlayarak valisi bulundu- ğu yerlerde bir yeniçeri katliâmına girişti. Yanında 40,000 Sekban (milis askeri) toplamıştı. Maraş valisi Kalavun Yusuf Paşa da Sivasa ge- lip Abazaya iltihak etti; gaile bü- yüdü. Tokadı zaptettiler; niyetleri kuvvetlerini bu büyük iş için kâfi İstanbul üzerine yürümekti, fakat görmediler; bir ihanet şüphesile Abaza müttefiki Yusuf Paşayı öl- dürttü. Çerkes Mehmed Paşa ser- darlığında üzerine bir ordu gön- derildi; Abazalılar o sırada Niğde- yi zaptetti; fakat Kayseri sahrasın- da Çerkes Mehmed Paşaya mağlûb oldular. Abaza Erzuruma kaçtı, af diledi, Erzurum valiliği üzerinde kalarak affolundu. 1628 de tekrar isyan etti; fakat Erzurumu muha- sara eden Serdar Hüsrev Paşaya aman ile teslim oldu; İstanbula git- tiğinde de hususi hayatının zevk ve meşrebi devrin padişahının hayat tarzına pek uygun olduğundan Dör düncü Muradın gözdeleri arasına girdi ve bir müddet sonra da güya bir rüşvet vakasından ötürü pa- dişah gazabına gelerek Kubbe Ve- ziri iken idam olundu.

Dördüncü Murad zamanında İl- yas Paşa vakası

Abaza Paşadan sonra tarihimizde Celâliler arasına konulabilecek bazı simalar vardır, meselâ Balıkesirli İlyas Paşa gibi. Yanında pek çok sarıca ve sekban besliyen bu paşa da Balıkesir, Alaşehir, Bergama ve havalisinde isyan etmişti, nihayet yakalanıp padişah huzurunda bo- ğazlanarak öldürüldü.

Sultan İbrahim zamanında Nasuh Paşazade Hüseyin Paşa vakası

Şahsî düşmanı olan Sadırazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşayı devirmek için ayaklanmıştı, Kayse- ri sahrasında üzerine gelen Sıvas Paşasını mağlûb etti; İstanbul üze- rine yürüdü, İzmit önünde de Os- man Paşayı bozdu. Devlet de Üs- küdara pek çok top ve asker yığdı, Hüseyin Paşa Bulgurluya kadar gelmişken «Sırırazamla şer'i da- vare için gelmiştim, padişahıma asi değilim, askerine silâh çekemem» diyip kaçtı, Karadeniz kenarından bir kaç sadık adamı ile, Rumeline geçti, Rusçukta bir eski bendesinin evinde gizlenmişken yakalandı ve işkence ile idam olundu.

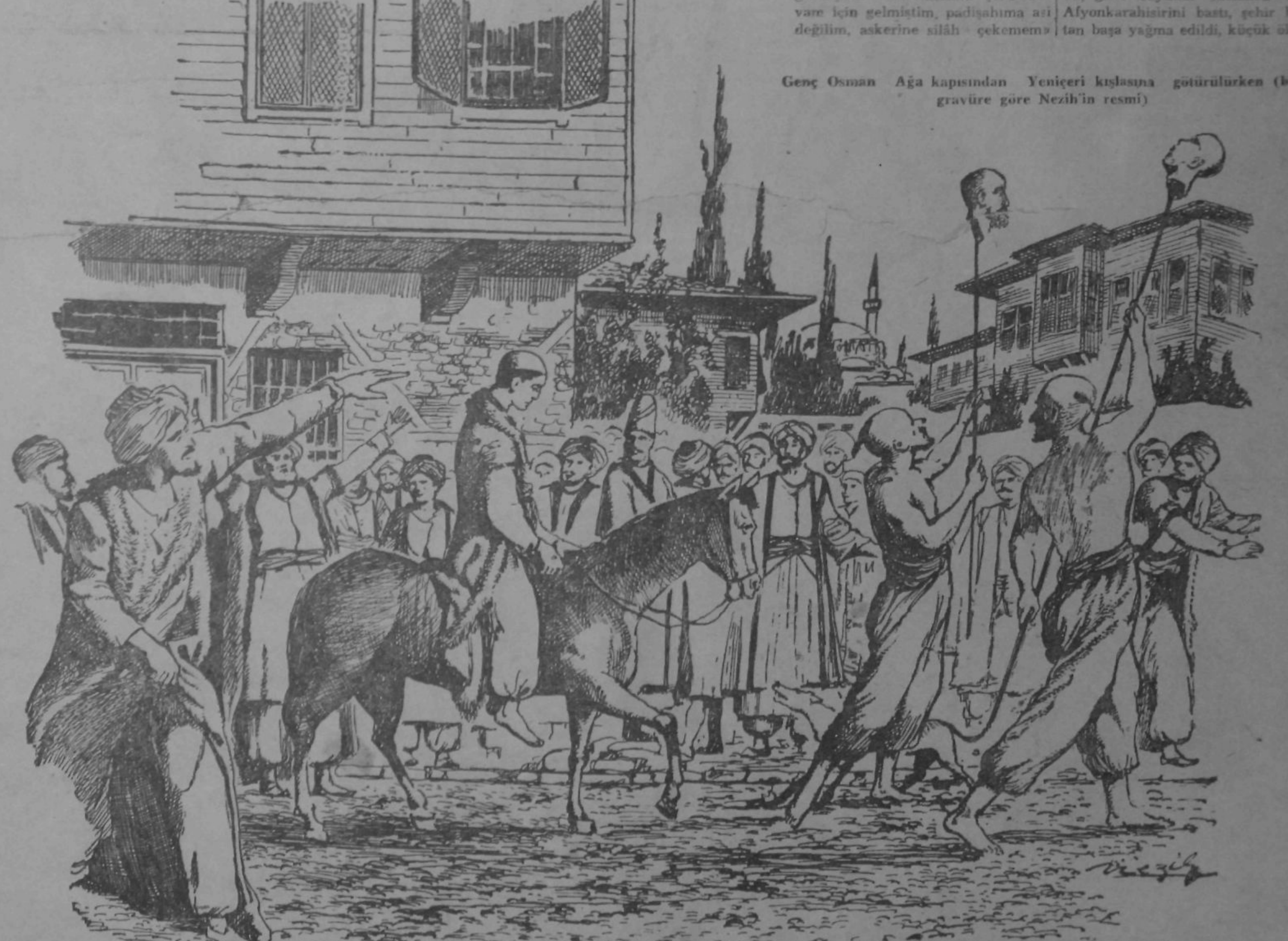
Sultan İbrahim zamanında Var- dar Ali Paşa vakası

Merd ve namuslu bir vezirdi; Sı- vas valisi bulunuyordu, kendisinden büyük bir para istedi. «Vergisini vermiş halkı zulüm ile ezemem!» dedi. Devrin ümerasından «İbşir Paşanın Sıvasta oturan nikâhlı ve çok güzel karısını İstanbula gön- dermesi emrolundu, o zaman da isyan bayrağını çekip Celâli oldu. Başına toplanan Sarıcalar, Sekban- lar ve Levendler köy ve kasabaları yağmaya başladı. Sıvas valiliğine Vardardan karısı istenen İbşir ta- yin edilerek Vardarın tenkiline memur edildi; ve Ali Paşa bu adam tarafından tutularak idam olundu. Yüzüze geldiğinde İbşir «Paşa baba, kendini niye böyle tehlikeye attın?!» diye sorunca Vardar Ali Paşa şaşırmış: «Bilmiyor musun?, Ulan senin namusunu korumak için bu işler başıma geldi.. Sonra başıma senin gibi herifi mu- llat ettiler!» demiş ve ağır hakaret- te bulunmuştu.

Sultan İbarahim ve Dördüncü Mehmed zamanında Kara Haydar- oğlu Mehmed Bey vakası:

Hamideli eşrafından Kara Hay- dar Bey bir gece şahsî düşmanları tarafından Uluborluda Velibaba tekkesinde pusuya düşürülüp öl- dürüldü. Oğlu Mehmed Bey, ki he- nüz on altı, on yedi yaşlarında bir çocuktu, bu tekkeyi bastı, içinde- kileri kesti ve Celâli olup Sükût dağına çıktı. Kısa bir zaman içinde etrafına binlerce adam toplandı. Katırcıoğlu Mehmed isminde namlı bir şakinin iltihakı ile kuvveti ve cüreti arttı, Ilgın ve Akşehire ka- dar bütün yolları tuttular, kuş u- çurtmaz oldular. Üzerlerine gönde- rilen Anadolu Beylerbeyisi Çavuş- zade Ahmed Paşayı Sandıklı ova- sında hezimete uğrattılar, Ahmed Paşa Katırcıoğlu tarafından öldürül dü, gaile büyüdü. Mehmed Bey Afyonkarahisirini bastı, şehir baş- tan başa yağma edildi, küçük ölçü-

Genç Osman Ağa kapısından Yeniçeri kışlasına götürülürken (bir gravüre göre Nezih'in resmi)

de bir de katliâm oldu. Celâliler ordusu Isparta üzerine yürüdüler. Isparta halkından büyük bir «fidyei necat» istediler. Ispartanın gül bahçelerinde işi-ü işretle gafil yatarlarken Ispartalıların bir gece baskınına uğrayıp bozuldular. Haydaroğlu Mehmed ayağından mızrak ile yaralandı, sığındığı bir köyde vakalanacağını görünce mütehara teşebbüs etti, ölmedi, ağır yaralı olarak tutulup İstanbulda Parmakkapıda asılarak idam olundu. «Sarı bıyıkları henüz terlemiş, iyi at ve silâh kullanmakta mahir, hârb ve darbe kadir, vacibülizale lâcir bir taze nevcivan yiğit idi». İdamı, Dördüncü Mehmedin ilk saltanat yıllarındadır.

Sultan İbrahim ve Dördüncü Mehmed zamanında Katırcıoğlu Mehmed vakası:

Namlı bir şaki idi. Haydaroğlu Mehmed Bey Celâli olunca veziri yerinde en cüretkâr ayakdaşı oldu. Isparta bozgunu ve Haydaroğlunun felâketinden sonra Akyakalı Bekir isminde bir ayakdaşı ve bir miktar askerle Celâlilikte ve kervan vurmakta devam etti. Daima bin kişiden aşağı düşmiyen bir kuvvetle Beyşehri ve Seydişehri havalisinde dolaştı. Köylerden kaldırdığı güzel kızların saçlarını kesdirterek oğlan kıyafetinde dağlarda gezdirdi. Nihayet Celâlilik ve şakavetten usanarak Çay kasabasında âyandan İsa Ağaya sığındı. Bu zatın delâletile affolundu, İstanbula geldi, Dördüncü Mehmedin ayağına yüz sürdü, kendisine Beyşehri Sancak Beyliği, Akyakalı oğlu ile sekiz on yarar adamına da sipahilikler verildi. Bilâhare Beylerbeyi (paşa) olan Katırcıoğlu Girid cengine iştirak etti, kahramanlığı dillere destan oldu ve bu adada bir cenkte şehid oldu.

Dördüncü Mehmed zamanında Gürcü Abdünnebi vakası:

O devrin namlı bir sipahisidir. Sadrazam Sofu Mehmed Paşa zamanında İstanbulda Sultanahmed vakası denilen şehir muharebesile kırılan sipahilerin kanını dava ederek Niğdede isyan bayrağını çekti ve Celâli oldu. Bütün Anadolu sipahileri başına toplandı; Konyaya geldi, Konya sipahileri de iltihak etti; köylerden ve kasabalardan da eli silâh tutan gençleri zorla kaldırıyorlardı; Gürcü Nebi Konyaya bir serdar şevket ve haşmetile girdi. Oradan İstanbul üzerine yürüdüler. Üsküdarda Bulgurlu sırtlarına kadar geldiler. Fakat devlet kuvvetlerile yapılan muharebede mağlûb oldular. Gürcü Nebi Kırşehir civarında öldürüldü, kesik başı İstanbula geldi.

Dördüncü Mehmed zamanında son Celâliler:

1. Sultan Mustafa

Birinci Sultan Mustafa ve İkinci Sultan Osman

Birinci Ahmedin küçük kardeşidir; 1592 de doğmuştu; Ahmedin ölümünde yirmi beş yaşındaydı. Yeni konulan veraset kanununa göre tahta oturtuldu, fakat devlet erkânı daha cülûs tebriki günü Padişahın deli olduğunu gördüler. Sultan Mustafanın anası ile taraftarlarını kuşkulandırmadan gayet ihtiyatlı bir hükûmet darbesi hazırlandı ve üç ay sonra Mustafa tahttan indirilerek Ahmedin büyük oğlu şehzade Osman, İkinci Osman unvanile padişah ilân edildi. Tarihimizde Genç Osman adıyla pek meşhur olan bu padişah dört buçuk yıl kadar hükümdarlıktan sonra kanlı bir yeniçeri ihtilâlinde feci bir şekilde öldürüldü; ihtilâlin başlıca körüklücülerinden biri olan Kara Davud Paşa Mustafanın eniştesi olduğundan mecnun ikinci defa tahta oturtuldu; birinci Mustafanın bu ikinci saltanatı da bir buçuk sene kadar sürebildi; ağzı üzerinde duramıyan ağzından salyalar akan, halka heybetli görünmek için boşuna kazan kadar kavuk giymek istiyen sakalının tellerine inci dizdiren, deniz gezintilerinde harcılık yapmaları için balıklara avuç avuç para serpen, huzuruna çıkan sadrazamın başına yumrukla vurup kavuğunu düşürdükten sonra kahkahalarla güleo padişahın deliliği halk ağzına düştü. Tekrar tahtından indirildi ve Birinci Ahmedin on dört yaşında bulunan ikinci oğlu Murad tahta oturtuldu; Mustafa sarayda bir odaya hapsedildi ve burada on altı sene daha yaşıyarak 1639 da öldü.

2. Sultan Osman

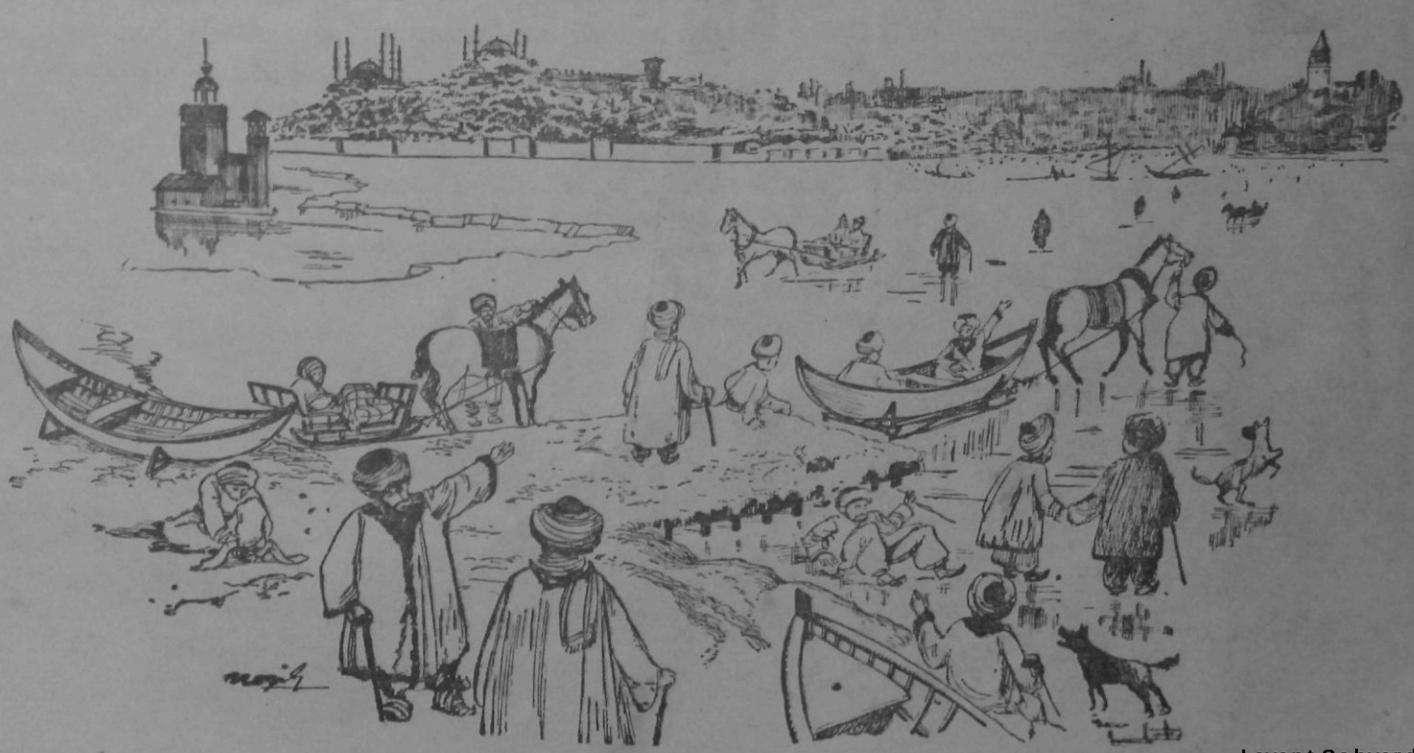
(Genç Osman)

Birinci Ahmedin büyük oğludur; 1604 te doğmuş, 1618 de mecnun amcasının yerine Padişah ilân edilmiştir. Vatanperver ve enerjik bir genedi; zeki, cesurdu. Türkiyede, Osmanlı hanedanından başlıyarak kökten bir inkılâb yapmayı düşünüyordu; Şeyhülislâmın kızıyla ve Türk anlanelerine göre bir düğün yaparak evlendi ve sultanının tek zevcesi olacağını söyledi; bu suretle temiz bir aile kuruyor, hanedanı, menşeleri meçhul kalmış ihtilâtlarından kurtarmak istiyordu; Genç Osman sarayındaki cariyeleri sadece sarayın harem dairesinin hizmetkârları olarak görmüş ve «Odalık, müştefrişe» unvânını kaldırmıştı. Bu hareketi bütün harem halkını ve ananelere bağlı saray takımını kendisinde düşman yapmıştı. Günlük hayatında, halktan zengin bir şahıs gibi giyinirdi; Padişahın bu asil hareketi de yadırgandı, yaşının küçüklüğü de eklenince Padişah olarak halkın ve askerin gözünü doldurmada, kendisile «Osman Çelebi» diye alay edildi. Hocası Ömer Efendi âlim bir adamdı, Sultan Osman kendisine büyük bir itimad gösterdi ve daima irşadlarına muhtac olduğunu bildirdi; bu hoca efendi ile genç Padişahın sair itimad ettiği kimseler bu itimadı suiistimal ettiler, servet yapmak için rüşvet kapılarını alabildiğine açtılar, öylesine ki Padişah âmmenin nefretini kazandı. İstanbulun asayiş ve inzibatı bakımından çok şiddetli davrandı, içlerinde bir çoğu yeniçeri olmak üzere uygunsuzluk yapanlar taş gemilerinde zincire vuruldu, bir kısmı idam olunup denize atıldı. Bu hareketler de yeniçerileri ve büyük şehrin uygunsuz takımını hükümdara can düşmanı yaptı. Polonyaya karşı harb açan genç padişah ordunun başında sefere gitti ve Hotzin (Hotin) kalesini muhasara etti. Padişahın zaferle dönmesini istemiyen yeniçeriler gevşek davrandılar, Sultan Osman bu küçük kaleyi zaptedemedi, hattâ bir nevi mağlûbiyet havası içinde döndü İstanbula geldikten sonra kafasına yeniçeri ocağını kaldırıp yeni bir asker ocağı kurmak fikrini koydu; bunun için de hacca gitmek bahanesdile Mısıra gitmek istiyordu; İstanbulda askerî ihtilâl çıktı; yeniçeriler, onlara katılan sipahi oğlanları ve halkın ayak takımı sarayı bastı, genç Padişah saraydan Ağa kapısına kaçarak yeniçeri ocağına sığındı, yeniçeriler kendi ağalarını da paraladılar, Sultan Osmanı Ağa kapısından alarak sırtında bir entrai ile, boşı açık, yalınayak bir hammal beyzirine bindirdiler ve türlü hakaretlerle Aksarayda Etmeydanındaki kışlalarına götürdüler.

Yolda Altınoğlu isminde yeniçeri haytalarından bir kopuk on sekiz yaşındaki genç ve güzel Padişahın baldır ve bacaklarını sıkmak cüretini gösterdi; «Canım Osman Çelebi!.. Şehbaz yiğitleri taş gemilerine doldurup denize atmak nasıldı?!» diyen serseriler oldu. O ihtilâl gününün

(Devamı 90 ıncı sayfada)

İkinci Osman zamanında 1621 yılında çok katı bir kış olmuş, Haliç tamamen, Boğaziçide kısmen donmuştu. «Yol oldu Üsküdara bin atuz da Akdeniz dondu» diye tarih düşürülen bu müthiş soğuklar da halk genç padişahın uğursuzluğundan bilmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

ŞİMALİ AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN KURULUSUNDAN ZAMANIMIZA KADAR AMERİKA CUMHUR BAŞKANLARINDAN YALNIZ İKİ ZAT TÜRKİYEYE GELMİŞTİR. BİRİ GENERAL GRANT'DIR, BAŞKANLIK MÜDDETİNİ TAMAMLADIKTAN SONRA SEYYAHATE ÇIKTI VE MEMLEKETİMİZE UĞRADI (İKİNCİ ABDÜLHAMİD DEVRİ) BİRİ DE ŞİMDİKİ BAŞKAN GENERAL AYZENHÖVER'DİR, SEÇİM ARİFESİNDE MEMLEKETİMİZİ ZİYARET ETMİŞTİ; HER İKİ BÜYÜK AMERİKALI TÜRKLERDEN HÜRMET VE SEVGİ GÖRMÜŞTÜR.

LÂLE DEVRİNDE ATÂ ADINDA BİR TABAKHANE AMELESİ GAYET GÜZEL 80 ÇEŞİT LÂLE YETİŞDİREREK HEM REKOR KIRDI, HEM DE ZENGİN OLDU.

2.000.000 TAŞIYAN İKİ EL

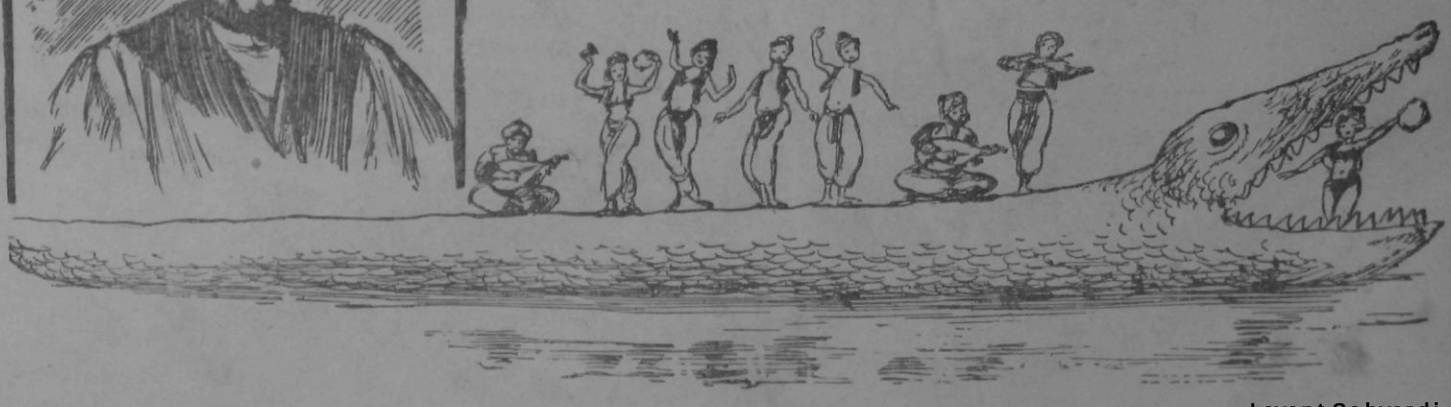

LÂLE DEVRİNİN BÜYÜK VEZİRİ DAMAT NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞA MÜCEVHER MERÂKLISI İDİ. İKİ ELİNİ GAYET KIYMETLİ ELMAS, ZÜMRÜD, YAKUT YÜZÜKLERLE DONATIRDI BU İKİ MURASSÂ ELİN TAŞIDIĞI YÜZÜKLERLE 2.000.000 ALTIN KIYMET BİÇİLMİŞTİ

235 YIL EVVEL İSTANBULDA BİR DENİZ ALTI GEMİSİ

1719 DA UÇÜNCÜ AHMED OĞULLARINI SÜNNET ETTİRDİ, BU MÜNASEBETLE İSTANBULDA ON BEŞ GÜN ON BEŞ GECE DEVAM EDEN MUAZZAM BİR DÜĞÜN YAPILDI. BİN TÜRLÜ EĞLENCE ARASINDA BİR GÜN HALİÇ'DE TERSANE KASRI KARŞISINDA BÜYÜK BİR TİMSAH GÖRÜLDÜ. DENİZ EĞLENCELERİNE GELEN KAYIKLAR KORKU İLE KAÇIŞIRKEN TİMSAH DENİZE DALDI; BİR SAAT SONRA TEKRAR SU YÜZÜNE ÇIKTI, AĞZINI AÇTI, AĞZININ İÇİNDEN ÇIKAN SÂZENDELER VE RAKKASLAR TİMSAHIN SIRTINA ATLAYARAK SAZ ÇALMAĞA VE OYNAMAĞA BAŞLADILAR. TERSANE KASRINDA BULUNAN PADİŞAH VE ŞEHZADELER VE YÜZLERCE SANDALI DOLDURMUŞ OLAN HALK HAYRETLER İÇİNDE KALDI. BU TİMSAHI TERSANE MİMARI İBRAHİM EFENDİ YAPMIŞTI; VE MUHAKKAK Kİ YER YÜZÜNDE YAPILMIŞ İLK DENİZ ALTI GEMİSİ İDİ.

Levent Şahverdi Arşivi

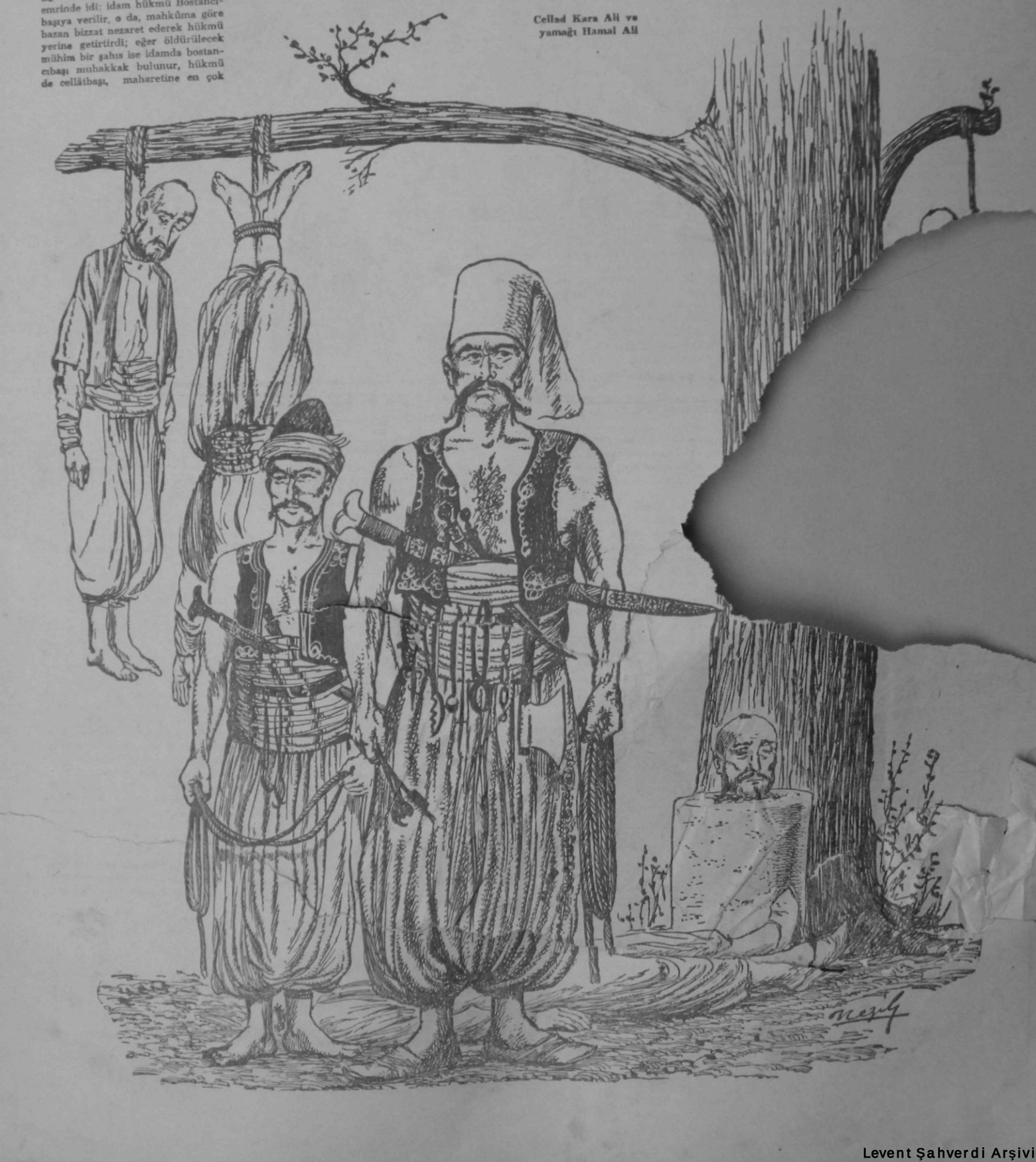
Celladlar ve idam cezaları

Her devletin tarihinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde de on binlerce suçlu veya masum insan, cellât pençesinde can vermiştir; kimi, işlediği cinayetin veya devlete ihanetinin cezasını görmüş, kimi bir entrikanın, bir iftiranın, bir kinin kurbanı olmuş, kimi de kurunun yanı sıra yanmıştır; kimi bir kement veya satırla bir anda yok edilmiş, kimi işkenceler altında inim inim inletilerek öldürülmüştür.

Osmanlı devletinin resmî cellât teşkilâtı, bir cellatbaşının idaresinde, sayıları devir devir değişen müteaddit cellâtlerdan mürekkepti ki hepsi de aslen Kıpti idi; cellatbaşı ile cellâtlar Bostancıbaşı ağanın emrinde idi; idam hükmü Bostancıbaşıya verilir, o da, mahkûma göre bazan bizzat nezaret ederek hükmü yerine getirtirdi; eğer öldürülecek mühim bir şahıs ise idamda bostancıbaşı muhakkak bulunur, hükmü de cellâtbaşı, maharetine en çok güvendiği bir veya iki cellât ile infaz ederdi ki bunlara da «cellât yamağı» denilirdi. Bostancıbaşı ağa, sarayın en büyük zabitlerinden biri olup başlıca vazifeleri, emrindeki bostancı neferleriyle sarayın ve padişahın şahsının muhafazası ile İstanbulun, Boğaziçi ile beraber bütün sahillerinin ve limanın emniyet ve inzibatına bakmaktı.

Siyasî mahkûmlar, yağlı kemend ile boğulurdu; bazan, idamdan sonra başı, «şifre» denilen gayet keskin hususî bir ustura ile gövdesinden ayrılır, ya bir «ibret taşı» nın üstüne konulur, ya da sarayın şehre açılan büyük kapısının, «Babı hümayun» un önüne atılırdı. Sabıkalı hırsızlar, bilhassa gece hırsızları, şehrin tensibedilen bir yerinde, umumiyetle suçun işlendiği semtte, hattâ bazan girdiği evin veya dükkânın, hanım kapısında asılırdı; katiller umumiyetle işkence ile öldürülürdü. Askerlerin, yani sipahi ve ya yeniçerilerin, başları kesilir, cesetleri, ayaklarına taş bağlanarak denize atılırdı. Bazan da; mahkûma gizli malını söyletmek için, idamdan evvel herhangi bir suretle cellâtlar eliyle işkence tatbik olunurdu.

İşkence ile idamın üç korkunç şekli vardı: Çenkel, çarmıh, kazık... Çengel İstanbulda, Eminönünde idi; kalın kalaslardan yapılmış kale burcu gibi bir şeydi, bir adam boyundan yüksek yerine, muhtelif büyüklükte ve uzunlukta, başları yukarıya doğru kıvrık ve sivri, keskin, bir tarak şeklinde bir sıra, kasap dükkânlarında olduğu gibi, çengeller konmuştu. Mahkûm ana doğması soyulur, elleri ayakları bağlanıp makaralı iplerle yukarı çekilir ve sonra birden bu müthiş çengellerin üzerine bırakılırdı; vücuduna saplanan çengeller bazan derhal öldürürdü, ekseriya da ölüm, müthiş acılarla uzun sürerdi. Çengel cezasına eşkıya, bilnassa korsanlar çarptırılırdı. Kaptan paşalar donanma ile Akdenizden dönerlerken hemen daima bir miktar korsan tutup getirirlerdi. Bunlardan bir kısmını kadırgaların direklerine astırır, İmana pürdehşet girer, bir kısmını da çengele taklardı. Çarmıh cezası da eşkıyaya ve bilhassa casuslara tatbik edilirdi, mahkûm gene ana doğması çırılçıplak soyulur, kolları ve bacakları açık, yüzükoyun bir çarmıh üstüne sımsıkı bağlanır, omuz başları ve butlarının kaba etleri bıçak ile oyularak buralara gayet iri yağ mumları dikilir ve yakılır, çarmıh, üzerindeki mahkûm ile beraber bir devenin üstüne konularak şehirde dolaştırılır, teşhir edilirdi; mahkûmun canı pek olup ölmezse, akşam üstü asılırdı. On yedinci asır ortasında İsi Abaza

Cellad Kara Ali ve yamağı Hamal Ali

Levent Şahverdi Arşivi

Mehmed Paşanın İstanbulda tutulan casusları böyle idam edilmişler di. Kazık da, müthiş sesle mahkûmu derhal öldüren bir cezaydı. Mahkûm keza çırçıplak soyulur, elleri ve ayakları bağlanır, bilek kalınlığında gayet sert ağaçtan yapılmış bir yağ kazığa çakılarak oturtulur, ekseriya da omuzlarına, çarmıhta olduğu gibi bir çift yağ mumu dikilir, gezdirilerek teşhir edilirdi. Bu da şakilere ve korsanlara tatbik edilen cezalardandı.

Mahkûmları söyletmek için celâtlar tarafından tatbik edilen işkencelere gelince, başlıcaları şunlardı: Ustura ile diri diri deri yüzmek, suçları kesilen başa ateşte kızıl hale getirilmiş demir 'as giydirmek, em hızla sinirleri çekmek, bir uzvun içine sonda gibi burgu sokmak, kaynar sudan soğuk suya ve soğuk sudan kaynar suya sokup çıkarmak, çekicle kol ve bacak, el ve ayak kemiklerini kırmak... İdamından evvel kendisine bu korkunç işkenceler tatbik edilmiş devlet adamları. Onyedinci asır defterdarlarından Yahnikapan Abdülkerim Paşa ile Sadrazam Melek Ahmed Paşa nın kethüdası (yani dahiliye nazırı) Gadde kethüdadır.

Usulen, bir devlet adamı idama mahkûm olunca, ferman, kendisine bostancıbaşı tarafından eteği öpülerek hürmetle gösterilir ve tesselli yollu sözler söylenir ve aptes alıp iki rekât namaz kılmasına müsaade olunurdu; bu tebliğ ekseriya da [illegible] karşılanırdı. Meselâ Vi[illegible] sonra, Belgrad[illegible]ifonlu Kara [illegible]an sonra diyo[illegible]tmış, [illegible]ra-

[illegible] Osmanın Lehistan seferi (Hotin seferi).
[illegible]otin kalesinin muhasarası
[illegible]eyin Paşanın azli, Dilâver Paşanın Sadırazamlığı
[illegible] Polonya ile sulh, Hotin muhasarasının kaldırıl-

[illegible]ltan Osman İstanbulda.
[illegible] Sultan Osmanın tahttan indirilmesi, Birinci [illegible] defa olarak tahta oturtulması; Sultan Os[illegible]e zindanında öldürülmesi.
[illegible]Paşanın sadırazamlığı
[illegible]kerin Sultanı Osmanın katili olarak itham ettiği [illegible]d Paşanın azli, Mere Hüseyin Paşanın sadareti.
[illegible] Mere Hüseyin Paşanın azlile Lefkeli Mustafa Paşanın [illegible] Eylûl, Lefkeli Mustafa Paşanın azlile Gürcü Mehmed Paşanın sadareti.

1622 Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşanın Sultan Osmanın kan davasını güderek isyanı
1623 Sultan Osmanın katilleri dava ederek sipahilerin ayaklanması
1623 Sultan Osmanın katilleri olarak eski Sadrazam Kara Davud Paşa, eski Cebecibaşı ve Kilindir Oğrusunun idamları
1623 Şubat, Gürcü Mehmed Paşanın azli ve Mere Hüseyin Paşanın ikinci sadareti
1623 Anadoluda Abaza Mehmed Paşa isyanının büyümesi, Abaza Paşanın Sivası ele geçirmesi
1623 Ağustos, Mere Hüseyin Paşanın azli, Kemakenkeş Ali Paşanın sadareti
1623 Eylûl. Birinci Mustafanın tahttan indirilmesi, Dördüncü Sultan Muradın cülûsu...

4. Sultan Murad

Birinci Ahmedin oğludur, anası Kösem Sultandır, 1609 da doğmuş; 1623 de Deli Mustafanın ikinci defa tahtdan indirilmesi üzerine on beş yaşında iken padişah ilân edilmişti. 1640 yılına kadar on yedi sene padişahlık yaptı. Çocukluğunda bir melek kadar güzeldi, delikanlılık çağında Hergül vücuduna Apollon başı konmuş bir pehlivan oldu; o kadar kuvvetliydi ki ikiyarısında pehlivanı bizer pençesiyle kisbetlerinden yakaliyarak havaya kaldırır, öyle dört arnavud kalkanını deler, Beyazıtta Eski Saray avlusundan havaya attığı oku, Beyazıt camiinin üzerinden uçurarak Marmara sahillerine düşürürdü. Âteşin bir zekâya, sonsuz bir cesarete sahipti. Küçük yaştan edebiyat ile meşgul olmuş, ortanın çok üstünde bir şairdi. Saltanatının ilk seneleri; İstanbul anarşi içinde, söz ayağa düşmüş idi; İran şahı Abbas bir desise ile Bağdadı ele geçirmiş, İran ile, bütün Şark hududu boyunca kanlı bir harp başlamıştı. İstanbulda tahtını tehlikeye koyan ve birbiri arkasından çıkan ihtilâlleri metanetle atlayan Sultan Murad, İstanbulun büyük bir kısmını kül eden bir yangından istifade ederek ilân ettiği bir tütün yasağı ile işe başlamış, bunu kahve yasağı, içki yasağı, toplantı yasağı akşamla yatsı arası sokağa fenersiz çıkma, yatsıdan sonra da evlerde ışık yakma yasağı takip etmiş; Sultan Murad korkunç bir müstebit olmuş, anarşiyi kan deryası içinde boğmuştu. Padişah gazabına gelen vüzeradan, ülemadan, ricalden, ayan ve eşrafdan ve bu yasakları dinlememek yüzünden halktan, askerden, Sultan Muradın ölümüne kadar yarım milyon insanın idam olunduğu tahmin olunur. Kendisi sık sık tebdil gezerek nazarında suçlu olarak yakaladıklarını derhal gözü önünde öldürtürdü.

Gece ve gündüz içerdi; içki sofraları ekseriya çoşkun, çılgın eğlencelerle sabahlara kadar devam ederdi. Şahsen hoş sohbet idi, meclisinde devrinin en güzide şairleri, edipleri, sanatkârları bulunurdu. Asrının büyük şiir üstadı Nef'i has nedimleri arasında idi, onunla müşaere-

Dördüncü Sultan Murad

de bulunurdu; meselâ bir gün tebdil gezerlerken demirciler çarşısında bir dükkânda demir döven harikûlâde güzel ve tuvanâ bir genç görmüştü, ateş karşısında yanmış çıplak gövdesinin çâlâk hareketleriyle her balyoz indirişinde kıvılcımlar saçılıyordu, Murad:

Düştü dâmeni dile bir şereri sûz efken

Demişti. Nef'i nefis bir mısrala beyti tamamlayıvermiştî:

Aşk âhengeri zenciri cünûn işler iken ...

Dördüncü Murad sapık zevklere sahip olma bakımından hakîkâten deliydi. Nazarında kadın, nesli beşeri üretmeğe vasıta idi. Tarihte Osmanlı hanedanının zincire vurulacak mahpubdost siması hatırası bıraktı. Kendi hakkında yazdığı ağır bir hicviyesi eline geçince Nef'iyi dahi cellât pençesine vermekte tereddüt etmedi ve boğulan büyük şairin cesedi denize atıldı.

Erkek evlâdı olmamıştı, kendisinden küçük dört kardeşinin üçünü idam ettirmişti, Şehzade İbrahimi Kösem Sultan müşkülât ile koruyabilmiş ve Osmanlı hânedanını inkırazdan kurtarmıştı.

Tarihte, dünyanın en güzel atlarına sahib bir hükümdar olarak tanınır. Giyimine, kuşamına fevkalâde itina ederdi, devrinin muhakkakkl en şık adamıydı. Mat edilmez bir satranç oyuncusuydu.

İki defa Şark seferine çıkmıştı. Birinded Erivan (Revan) kalesini zaptetmiş, diğerinde Bağdadı geri almıştı. Zevk arkadaşları, içki yârânı nedimleri, bu müthiş müstebidin kanatları altında et, erzak, ipek, kumaş, tuz.. koca imparatorluğun ticaret hayatında türlü kaynakları inhisarları altına almışlar, muazzam servet sahibi olmuşlar, başta İstanbul gelmek üzere memleketin iktisadî hayatında korkunç rahneler açmışlardı. Zahirî düzeni tutan Sultan Muradın kuvvetli şahsiyeti idi. Fakat o demir gibi genç adam içki ve sefahat ile on on iki sene içinde çürüyüp çökmüş, Bağdadın ikinci fatihi olarak İstanbula dönüşünün tezine sıroz hastalığı ile ölüm döşeğine yatmıştı; bir müfred beytinde:

Rindler bezminde câmâ bir acep nâm eyledik
Mescidin kandilini meyhânede câm eyledik:.

Diyen Dördüncü Murad hayata otuz bir yaşında göz yumunca, on yedi sene ölüm korkusuyla yaşamış ve bir sinir hastası olmuş bulunan kardeşi Sultan İbrahime, yeni bir anarşiye sürüklenmeğe hazır bir İmparatorluk bırakmıştı.

Topkapı sarayında yaptırdığı Revan odasiyle Bağdad Kasrı on yedinci asır Türk yapı sanatının şeheserlerindendir.

DÖRDÜNCÜ SULTAN MURAD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1623 Dördüncü Sultan Muradın cülûsu
1624 Bağdadda Bekir Sübaşının ihaneti, Bağdadın İranlılar tarafından işgali ve dolayısile Irak kıtasının elden çıkması; yeni bir Türk - İran harbinin başlaması.

(Devamı 90 ıncı sayfada)

2. Sultan Osman

(Genç Osman)

(Baştarafı 83 üncü sayfada)

gecesinde Yedikuleye götürüldü ve orada feci bir şekilde boğuldu. Naşı Sultanahmedde babası Birinci Ahmedin türbesine gömüldü. Saltanatı 1622 ye kadar dört yıl sürmüştü.

Uzun boylu, sarışın, vücud yapısı ve yüz çizgileri ile harikulâde güzel bir delikanlıydı. Hanedanının an'anesidne uyarak şiirle meşgul olmuş ve şiirlerinde «Fars!» mahlâsını kullanmıştı; şu beyti ölümünden az evvel felâketinin perişanlığı içinde söylemişti:

Niyetim hizmet idi saltanatü devletime
Çalışur hâsıd ü bedhah aceb nikbetime..

Şu da âşıkane bir kıtasıdır:

Merhemi vaslına gönül muhtac
Derdmende anınla eyle ilâc
Basdığın toprağı koydum câná
Âşıkın başına mücevher tac...

At meraklısı idi, «Sisli Kır» isminde sevgili bir atı ölünce sarayının bahçesine gömdürmüş ve hayvanın mezarına kitabesi manzum bir de taş diktirmişti.

Genç padişahın katilleri yeniçeri ocağının 65 inci ortasından (taburundan) idi; Dördüncü Murad zamanında bu tabur lâğvedildi; yeniçeriler, ocaklarından bir padişah kanının lekesini silmek için, üç ayda bir aylıkları dağıtılırken yapılan ananevî yoklamada bu orta çağrılınca susarlar, üçüncü hitabda başçavuşları: «Yoktur!..» diye bağırır ve o zaman bütün yeniçeriler hep bir ağızdan «Yok olsun!..» derlerdi.

Saltanatının son yılında İstanbulda bir daha görülmemiş müthiş bir kış olmuş, Üsküdar ile İstanbul arasında deniz donmuş, Halicin gerilerinde deniz üzerinde kızaklarla dolaşılmıştı.

1. Sultan Mustafa ve 2. Sultan Osman DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1617 Teşrinisani, Birinci Mustafanın cülûsu
1618 Şubat, Birinci Mustafanın tahttan indirilmesi, İkinci Osmanın cülûsu
1617 İran ile sulh, iki devlet arasındaki hudud, Kanunî zamanındaki Amasya muahedesine göre tanzim edildi. İran Şahı her yıl 100 yük ipek harac verecektir.
1619 Sadırazam Halil Paşanın azli, Kara Mehmed Paşanın ikinci defa olarak Sadrızama tayini, az sonra bu vezirin de azlile Güzelce Ali Paşanın tayini
Polonya (Lehisdtan) ile harb
Padişahın kardeşi şehzade Mehmedi idam ettirmesi (bu eserde Osmanlı şehzadesi yazısına bakınız)
İstanbulda çok şiddetli kış; Boğaziçi ile Halicin donması
Güzelce Ali Paşanın ölümü; Ohrili Hüseyin Paşanın Sadırazamlığı
Sultan Osmanın Lehistan seferi (Hotin seferi).
Hotin kalesinin muhasarası
Hüseyin Paşanın azli, Dilâver Paşanın Sadırazamlığı
Lehistan ile sulh, Hotin muhasarasının kaldırılması
Sultan Osman İstanbulda.
Sultan Osmanın tahttan indirilmesi, Birinci defa olarak tahta oturtulması; Sultan Osman'ın zindanında öldürülmesi.
Dilâver Paşanın sadırazamlığı
Yeniçerin Sultanı Osmanın katili olarak itham ettiği Mahmud Paşanın azli, Mere Hüseyin Paşanın sadareti.
Mere Hüseyin Paşanın azlile Lefkeli Mustafa Paşanın sadareti.
Eylûl, Lefkeli Mustafa Paşanın azlile Gürcü Mehmed Paşanın sadareti.
1622 Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşanın Sultan Osmanın kan davasını güderek isyanı
1623 Sultan Osmanın katilleri dava ederek sipahilerin ayaklanması
1623 Sultan Osmanın katilleri olarak eski Sadrazam Kara Davud Paşa, eski Cebecibaşı ve Kilindir Oğrusunun idamları
1623 Şubat, Gürcü Mehmed Paşanın azli ve Mere Hüseyin Paşanın ikinci sadareti
1623 Anadoluda Abaza Mehmed Paşa isyanının büyümesi, Abaza Paşanın Sivası ele geçirmesi
1623 Ağustos, Mere Hüseyin Paşanın azli, Kemakenkeş Ali Paşanın sadareti
1623 Eylûl. Birinci Mustafanın tahttan indirilmesi, Dördüncü Sultan Muradın cülûsu...

4. Sultan Murad

Birinci Ahmedin oğludur, anası Kösem Sultandır, 1609 da doğmuş; 1623 de Deli Mustafanın ikinci defa tahtdan indirilmesi üzerine on beş yaşında iken padişah ilân edilmişti. 1640 yılına kadar on yedi sene padişahlık yaptı. Çocukluğunda bir melek kadar güzeldi, delikanlılık çağında Hergül vücuduna Apollon başı konmuş bir pehlivan oldu; o kadar kuvvetliydi ki ikiyarısında pehlivanı bizer pençesiyle kisbetlerinden yakaliyarak havaya kaldırır, öyle dört arnavud kalkanını deler, Beyazıtta Eski Saray avlusundan havaya attığı oku, Beyazıt camiinin üzerinden uçurarak Marmara sahillerine düşürürdü. Âteşin bir zekâya, sonsuz bir cesarete sahipti. Küçük yaştan edebiyat ile meşgul olmuş, ortanın çok üstünde bir şairdi. Saltanatının ilk seneleri; İstanbul anarşi içinde, söz ayağa düşmüş idi; İran şahı Abbas bir desise ile Bağdadı ele geçirmiş, İran ile, bütün Şark hududu boyunca kanlı bir harp başlamıştı. İstanbulda tahtını tehlikeye koyan ve birbiri arkasından çıkan ihtilâlleri metanetle atlayan Sultan Murad, İstanbulun büyük bir kısmını kül eden bir yangından istifade ederek ilân ettiği bir tütün yasağı ile işe başlamış, bunu kahve yasağı, içki yasağı, toplantı yasağı akşamla yatsı arası sokağa fenersiz çıkma, yatsıdan sonra da evlerde ışık yakma yasağı takip etmiş; Sultan Murad korkunç bir müstebit olmuş, anarşiyi kan deryası içinde boğmuştu. Padişah gazabına gelen vüzeradan, ülemadan, ricalden, ayan ve eşrafdan ve bu yasakları dinlememek yüzünden halktan, askerden, Sultan Muradın ölümüne kadar yarım milyon insanın idam olunduğu tahmin olunur. Kendisi sık sık tebdil gezerek nazarında suçlu olarak yakaladıklarını derhal gözü önünde öldürtürdü.

Gece ve gündüz içerdi; içki sofraları ekseriya çoşkun, çılgın eğlencelerle sabahlara kadar devam ederdi. Şahsen hoş sohbet idi, meclisinde devrinin en güzide şairleri, edipleri, sanatkârları bulunurdu. Asrının büyük şiir üstadı Nef'i has nedimleri arasında idi, onunla müşaere-

Dördüncü Sultan Murad

de bulunurdu; meselâ bir gün tebdil gezerlerken demirciler çarşısında bir dükkânda demir döven harikûlâde güzel ve tuvanâ bir genç görmüştü, ateş karşısında yanmış çıplak gövdesinin çâlâk hareketleriyle her balyoz indirişinde kıvılcımlar saçılıyordu, Murad:

Düştü dâmeni dile bir şereri sûz efken

Demişti. Nef'i nefis bir mısrala beyti tamamlayıvermiştî:

Aşk âhengeri zenciri cünûn işler iken ...

Dördüncü Murad sapık zevklere sahip olma bakımından hakîkâten deliydi. Nazarında kadın, nesli beşeri üretmeğe vasıta idi. Tarihte Osmanlı hanedanının zincire vurulacak mahpubdost siması hatırası bıraktı. Kendi hakkında yazdığı ağır bir hicviyesi eline geçince Nef'iyi dahi cellât pençesine vermekte tereddüt etmedi ve boğulan büyük şairin cesedi denize atıldı.

Erkek evlâdı olmamıştı, kendisinden küçük dört kardeşinin üçünü idam ettirmişti, Şehzade İbrahimi Kösem Sultan müşkülât ile koruyabilmiş ve Osmanlı hânedanını inkırazdan kurtarmıştı.

Tarihte, dünyanın en güzel atlarına sahib bir hükümdar olarak tanınır. Giyimine, kuşamına fevkalâde itina ederdi, devrinin muhakkakkl en şık adamıydı. Mat edilmez bir satranç oyuncusuydu.

İki defa Şark seferine çıkmıştı. Birinded Erivan (Revan) kalesini zaptetmiş, diğerinde Bağdadı geri almıştı. Zevk arkadaşları, içki yârânı nedimleri, bu müthiş müstebidin kanatları altında et, erzak, ipek, kumaş, tuz.. koca imparatorluğun ticaret hayatında türlü kaynakları inhisarları altına almışlar, muazzam servet sahibi olmuşlar, başta İstanbul gelmek üzere memleketin iktisadî hayatında korkunç rahneler açmışlardı. Zahirî düzeni tutan Sultan Muradın kuvvetli şahsiyeti idi. Fakat o demir gibi genç adam içki ve sefahat ile on on iki sene içinde çürüyüp çökmüş, Bağdadın ikinci fatihi olarak İstanbula dönüşünün tezine sıroz hastalığı ile ölüm döşeğine yatmıştı; bir müfred beytinde:

Rindler bezminde câmâ bir acep nâm eyledik
Mescidin kandilini meyhânede câm eyledik:.

Diyen Dördüncü Murad hayata otuz bir yaşında göz yumunca, on yedi sene ölüm korkusuyla yaşamış ve bir sinir hastası olmuş bulunan kardeşi Sultan İbrahime, yeni bir anarşiye sürüklenmeğe hazır bir İmparatorluk bırakmıştı.

Topkapı sarayında yaptırdığı Revan odasiyle Bağdad Kasrı on yedinci asır Türk yapı sanatının şeheserlerindendir.

DÖRDÜNCÜ SULTAN MURAD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1623 Dördüncü Sultan Muradın cülûsu
1624 Bağdadda Bekir Sübaşının ihaneti, Bağdadın İranlılar tarafından işgali ve dolayısile Irak kıtasının elden çıkması; yeni bir Türk - İran harbinin başlaması.

(Devamı 90 ıncı sayfada)

Levent Şahverdi Arşivi

Bekir Sübaşı Vakası

1624 te Bağdadda Bekir Sübaşı isminde bir adamın ihtirasları, evvelâ bu eyaletin, sonra da Musul ve Kerkükle beraber bütün Irak kıtasının İranlılar eline geçmesine ve bu yüzden Türkiye ile İran arasında kanlı bir harbin başlamasına sebeb oldu. Kendisi de bu kanlı hengâme içinde ve feci bir şekilde öldürüldü.

Bekir Sübaşı, Bağdad yeniçerileriyle azeblerinin ağasıydı; bu büyük şehrin âyan eşrafı arasına girmiş, sonsuz bir nüfuz ve kuvvet sahibi bir mütegallibe olmuştu.

Azebler yüzbaşısı Mehmed Ağa Bekir Sübaşıya bir maddeden kin bağlamış, mütegallibeye suikasd teşebbüsünde olduğu anlaşılınca da can korkusile iç kalede vali Yusuf Paşaya iltica etmişti.

Bekir Ağa evvelâ, kendisine suikasd için yüzbaşı ile birlik olan beş yüz azeb askerini ve bu arada yüzbaşının bir oğlunu idam ettirdi; ve iç kaleyi muhasara ederek Paşadan yüzbaşının kendisine teslimini istedi. Yusuf Paşa hamiyet ve celâdet sahibi bir vezirdi, teklifi reddedince bir şehir muharebesi başladı. Paşa kalede kurşunla vurularak şehid oldu. Yüzbaşı Mehmed, iç kaledeki askerle beraber Bekir Sübaşıdan aman diledi ve kendilerine aman verilince de kaleyi mütegallibeye teslim ettiler. Fakat Bekir Sübaşı sözünü tutmadı, yüzbaşı Mehmedi diğer iki oğluyla beraber bir kayığa koydu, çırçıplak soyulmuş vücudlerine katran döktürerek Dicle nehri üzerinde ateşe verdi ve biçareler nehir üzerinde meşaleler gibi yanarak feci bir şekilde öldüler. Bekir Sübaşı bununla da kalmadı, şehirliden ve iç kale askerinden Yusuf Paşaya taraftar olarak tanınmış ne kadar adam varsa kılıçtan geçirdi ve cümlesinin malını, eşyasını ve kaledeki devlet hazinesini gasbetti. Sahte bir ferman yazdırtarak halka Bağdad valiliğinin kendisidne verildiğini ilân etti, Bekir Paşa unvanını aldı. Sonra İstanbula vakayı tahrif ederek arzetti ve kendisini mazlum, mağdur olarak gösterdi. Kâğıdı İstanbula gelince Bağdad valiliği Süleyman Paşa isminde bir vezire verildi; fakat Bekir Sübaşı bu paşanın müteselliminı şehre sokmadı, «Bize paşa lâzım değildir!.» dedi.

Bunun üzerine Diyarıbekir valisi Hafız Ahmed Paşa Bekir Sübaşının tedibine memur oldu. Bütün Kürd Beyleri ve o tarafın bütün Sancak Beyleri de Hafız Paşa ile beraber hareket için emir aldılar.

Hafız Paşa Bağdad önüne geldi, Bekir Sübaşıya şehre bir paşayı vali olarak kabul ederse sair cürümlerinin affedileceğini bildirdi. Bekir Sübaşı bu söze itimad etmedi. Gizlice bir mahrem adamını İran Şahı Abbasa gönderdi ve kaleyi valiliği kendisidne verilmek şartile teslim edeceğini bildirdi. Şah teklifi kabul etti ve Karcıgay Hanı kumandasında bir ordu yolladı. İran serdarı Hafız Paşaya: «Bekir şahımıza dehalet etmiştir, Bağdad Şahındır.. sulha mugayir iş görmeyin, Bağdad önünden çekilip gidin!» diye bir mektub yolladı. Hafız Paşa: «Bekir padişahımıza asi bir adamdır.. biz onun hakkından gelmeğe geldik.. Sulh neye bozulsun!» cevabını verdi. Karcıgay Hanın kumandasında 30,000 kişilik bir kuvvet vardı. Bekir Sübaşı Safi Kula Han kumandasında bir İran öncü kuvvetini Bağdad şehrine alınca vaziyet vahamet kesbetti. Bağdadda «Bağdad Şahındır!, Bekir Han şah kuludur!» diye tellâllar bağırdı. Vaziyetin vahamet kesbettiğini gören Hafız Paşa derhal serdarlık salâhiyetini kullandı ve Bağdad eyaletinin Bekir Sübaşıya verildiğini bildiren bir mensur yazdı, asi mütegallibeye gönderdi. Bekir Sübaşı yaptığına pişman oldu. Safi Hanı oyalama yolunu tuttu, şerefine parlak ziyafetler verdi. İranlı kumandan: «Nimet ziyade ola.. kale anahtarları nerede» diyince Bekir Sübaşı: «Şahın ve Karcıgay Hanın ömrü uzun olsun.. bizi Osmanlı galebesinden kurtardınız.. Komşuya yardım padişahlık mürüvvetidir!, Şimdilik hediyelerimizi Şaha götürün!..» cevabını verince Safi Han: «Bu ne maskaralıktır!.» diye bağırdı. Bekir Sübaşının da gazabını ateşlenip Safi Hanla beraber Bağdadda girmiş olan 300 İran askerini huzuruna getirtti ve Şah Abbasın gönderdiği tacı bir tekme vurup İranlıların önüne attı.. «Padişah cürmümüzü affetti.. Bağdad eyaletini bize verdi.. gidin ahvali Şahınıza bildirin!.» dedi. Bu harekete karşı direlenenlerin karınlarını yardırtıp kale bedenlerinden başaşağı astırdı, öbürleri de Bağdaddan çıkıp gittiler. Şehre tellâllar çıkartan Bekir Paşa Bağdad valiliğinin padişah tarafından kendisine verildiğini, Bağdadın eskisi gibi Osmanlı mülkü olduğunu ilân ettirdi.

Şah Abbas için artık ok yaydan çıkmıştı; İran Türkiye ile harbi göze aldı. Karcıgay Han otuz bin kişilik ordusile Bağdad önüne geldi, arkadan bizzat Şah Abbas da geldi. Bekir Sübaşı da Diyarıbekir Valisi Hafız Paşadan imdad istedi ve şehri imdad gelinciye kadar İranlılara karşı müdafaa edeceğini bildirdi. O da meseleyi bütün ehemmiyetile İstanbula arzetti. Fakat İstanbul hükûmeti (Sadırazam Kemankeş Ali Paşadır) kayıdsız kaldı. Beklenmedik korkunc bir iha net Bağdadı İranlıların eline düşürdü. Bekir Sübaşının oğlu Mehmed, Şah Abbasa haber yollayarak Bağdad valiliği kendisine verilmek şartile şehri, kaleyi ve babasını Şaha teslim edeceğini bildirdi. Teklif kabul edilince kalenin küçük kapılarından birini açtı. İran askeri güruh güruh kaleye doldu. Yer yer: «Bağdad güzelce şahındır!..» diye bağıran tellâlların sesini işitince Bekir Sübaşı neye uğradığını anlayamadı. Derhal yakalandı ve Şah Abbasın huzuruna çıkarıldı; kendi oğlunu Şahın yanında oturmuş görünce hainin kim olduğunu anladı. Şah: «Niçin böyle yaman iş etin?!» dedi. Bekir Sübaşı: «Şahım yaman iş ben etmedim.. bu veledimdir» diyerek oğlunu gösterdi. Bekir Paşayı demir bir kafes içine koydular. Yedi gün yedi gece uyutmıyarak türlü işkencelerle mallarının, hazinelerinin nerelerde gizli olduğunu sordular. Söylemedi. Sonra anadan doğma soydular, meydanda büyük bir ateş yaktılar. Vücudünün yağları sızdırılarak kebab etmeğe başladılar. Bu feci işkenceye dayanamıyan Bekir Sübaşı hazinelerinin yerlerini söyledi. Bekir Sübaşı ateş karşısında kızarırken Şah Abbas ile oğlu Mehmed karşısında şarab içerek kahkahalarla gülerler idi. Nihayet Şahın emrile Bekir Sübaşıyı o çıplak halile bir kayığın direğine bağladılar, üzerine katran buladılar ve ateş verdiler kayığı Dicle akıntısına bıraktılar. Bekir Sübaşı azebler yüzbaşısı Mehmed Ağaya ettiği azabın aynını çekerek Bağdad önünden yana yana geçti ve yanan kayıkla Diclenin sularına gömüldü.

Şah Abbas bir kaç gün sonra Bekir Sübaşının oğlu hain Mehmedi «Babasına hayrı olmıyan veledimsin bana ne hayrı olur» diyerek Horasana sürdürttü, arkasından da katli emrini yolladı... Şah Abbas Bekir Sübaşının feci idamile de kalmadı. Bağdadda ne kadar Türk askeri varsa hepsini kılıçtan geçirdi. Bunu da Bağdad şehri halkının katliâmı ve Bağdadın yağması takib etti. Hulâgû Han âfetinden sonra Bağdad tarihine yazılan ikinci büyük felâket Şah Abbas katliâmı ve yağmasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

BURSALI ŞAİR HÜSEYİN CAN

XVII. İNCİ ASIRDA YAŞADI. BİR AFYON TİRYAKİSİ İDİ, BÜTÜN GIDASI AFYON VE KAHVE İDİ. DERİSİ KEMİĞİNE YAPIŞMIŞ İSKELET GİBİ ADAMDI. HER GÖRDÜĞÜ GÜZELE AŞIK OLUR, ONLARIN RESİMLERİNİ YAPDIRIR VE BU RESİMLERE BAKARAK ŞİİRLER YAZARDI. O ZAMANIN KALEM SAHİPLERİ, YANLARINDA PORTATİF MÜREKKEB HOKKASI YERİNDE DİVİT TAŞIRLARDI; ŞAİR HÜSEYİN CAN DİVİTİNE ÜÇ MÜREKKEB ÇANAKCIĞI KOYDURMUŞTU, BİRİNDE SİYAH, BİRİNDE KIRMIZI VE BİRİNDE DE MAVİ MÜREKKEB BULUNURDU; SORANLARA SEBEBİNİ ŞU KIT'A İLE ANLATMIŞTI:

Üç hokka devâtında didiyâr ne var dır?
Didim ona ey husrevi şîrin şekerleb
Zülfi siyehin, lâal lebin, çeşmi kebûdun
Evsafını yazmak için üç türlü mürekkeb...

ESKİ AŞÇI DÜKKÂNLARINDA YEMEK PORSİYON HESABİLE SATILMAZDI.

ŞİŞ KEBABI, ÜZERİNE ARSIN KIYMETLERİ KONMUŞ UZUNLUK ÖLÇÜSÜ İLE

DOLMALAR DA SAYI ÜZERİNDEN SATILIRDI.

14 YAŞINDA AMİRAL

ŞEHZADE MAHMÛD CELÂLEDDİN, ABDÜLAZİZİN EN SEVGİLİ OĞLU İDİ. BU GÜZEL PRENS BAHRİYE ÜNİFORMASINI PEK SEVDİĞİ İÇİN BABASI ONA AMİRAL ÜNİFORMASI GİYMESİ İÇİN İZİN VERMİŞTİ. MAHMUD CELÂLEDDİN ABDÜLAZİZİN İNTİHARINDAN AZ SONRA 16-17 YAŞLARINDA ÖLDÜ.

TARİHİMİZDE UNUTULMUŞ BİR TÜRK DEVLETİ

BALKAN HARBİ MAĞLUBİYETİ ÜZERİNE GARBİ TRAKYA YUNANİSTANA BIRAKILMIŞTI. FAKAT HALKIN BÜYÜK EKSERİYETİ TÜRKTÜ; BUNLAR MERKEZİ GÜMÜLCİNE OLAN «GARBİ TRAKYA HÜKÛMETİ ADI İLE İSTİKLÂLLERİNİ İLAN ETTİLER. POSTA PULLARI BASILAN VE BİR DE BAYRAĞI OLAN BU DEVLET YUNANİSTAN TARAFİNDAN SİCAH KUVVETİLE İLHAK EDİLDİ. O ZAMANIN OSMANLI DEVLETİ BU TÜRK YURDUNU KURTARAMAMIŞTI.

Levent Şahverdi Arşivi

EVLİYA ÇELEBİ

Büyük Türk seyyahı ve muharriri Evliya Çelebi, bir şaheser olan on cildlik seyahatnamesinde yer yer kendi tercümei halini de yazmıştır. Eşsiz büyük bir muharririn hayatını kısmen aydınlatan bu otobiyografi parçaları, kemankeş pehlivanlar şanında kaleme alınmış bir risalede tesadüf ettiğim küçük bir kayıd istisna edilirse, Evliya Çelebinin hayatına dair yegâne vesikalardır; muasırı olan mü verrihler, vakanüvisler ve şuara tezkeresi muharrirleri, onun, müstakbel asırlarda saltanat sürecek kalem dehasını görememişler, kendisinden bahsetmek şöyle dursun, herhangi bir vesile ile adını dahi kaydetmemişlerdir.

Evliya Çelebi Birinci Sultan Ahmed zamanında, Hicrî 1020 yılı muharreminin onuncu Aşure günü (hesabda yanılmamış isem 25 mart 1611) İstanbulda Unkapanında doğmuştu.

Babası, Kanunî Sultan Süleyman ile Belgrad,Rodos, Budin, Estoni Belgrad ve Sigetvar gazalarında bulunmuş Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zilli Ağadır. Dedesi Demirci Kara Ahmed Ağa, onun dedesi de Yavuzer Sinan Bey idi. Kendi kaydına göre, baba tarafından şerecesi Hoca Ahmed Yesevîye kadar çıkıyormuş. Yavuzer Sinan Beyin halen ibadete açık Unkapanında bir camii vardır ve Fatih devri yapılarındandır.

Anası Abaza idi; On Yedinci Asır Sadrazamlarından Melek Ahmed Paşanın babası Tophaneli Abaza Pervane Kaptan tarafından pek küçük yaşta İstanbula getirilerek saraya takdim edilmiş, saraydan da Kuyumcubaşıya verilmişti.

Evliya, doğumunu şöylece anlatır: «Bu hakir Evliyayı bî riya, rahmi maderden bu âleme çıktığımızda merhum Sun'ullah Efendi hanemizde bulunup kulağımızda küpe olmak için Ezanı Muhammediyi savtı âlâ ile okumuşlar... Ve akika kurbanımızı dahi Mevlevî Şeyh İsmail Efendi kesip «İsmail kurbanıdır» buyurmuşlar. O gece hanemizde 70 kadar sâhibi sülûk ve ârifi billâh canlar bulunup Keysûdâr Kapânî Mehmed Efendi hakirin kundağını alıp kulağıma Ezanı Muhammedî okumak murad edindikte:

— Bu oğlanı âgâh edip kulağına kim ezan okudu?

Diye sual edince huzzardan üstadı ekremimiz dersiâm Ahfeş Efendi:

— Ezanı Sun'ullah Efendi okudu!.. der.

Keysûdâr Mehmed Efendi:

— Biz dahi indel inâbe fenâ fillâh ezanı okuyalım!..

Deyip bir savtı hazin ile ezan okuduktan sonra elindeki mâhud taberi dahi bir tarafıma koyup:

— Bunu bu oğlana ihsan ettim... Çok gazada bulunup fakrü fâkede sahibi seccadei celâl olsun ve zamanı fenalığında bir şeyden korkmayıp kumda oynasdın, ayağına çöp batmasın!..

Diye Fatihai şerife tilâvet ederek bâdesselâm giderler. Ve ilk defa ağzıma, Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Divane Abdi Dede mübarek ağzından nanpâre çıkarıp koyarak:

— Fıkara lokması ile perveriş bulsun!...

Demişler. Ve Yenikapı Mevlevihanesinin şeyhi Hazretü Doğanî Dede bu hakiri kucağına alıp havaya atarak:

— Bu oğlan, bu cihanda bizim uçurmamız olsun!

Buyurmuşlar...»

Bu satırlar, büyük muharririn baba evi hakkında oldukça aydın bir fikir vermektedir. Derviş Mehmed Zilli Unkapanında otururdu. O zamanlar Unkapanının iş yüzünde kuyumcu dükkânları vardı. Evliyanın çocukluğu da Unkapanında geçti. Semt, Evliya gibi büyük bir halk muharririnin yetişmesi için çok uygun, canlı ve hareketliydi; her an gürültü içinde, arı kovanı gibi Arabacılar meydanı; meydan önünde mahalle mektebi; mektebde yatıp kalkan ve yaz kış baş, ayak çıplak gezen uzun saçlı Keysûdâr Mehmed Efendi; Mehmed Efendiyi ziyarete gelen hemşerileri, Macaristanda Peçevi taraflarının kapanıçalı, kopçalı çağşırlı adamları; Âşık Derviş Ali; bir gün babasının dükkânında Kur'an okurken Evliyanın gözü önünde Âşık Aliyi meçlerin üstünden boşukla vurup öldüren Hacı Ahmed oğlu nam yiğit; bu delikanlının Ağa Kapısında idamından sonra cesedinin geceleyin Çardak iskelesinden denize atılması yıllarca sonra bütün renk ve hareket canlılığı ile hatırlıyacağı sahneler olacaktı.

Çok yaşamış ve çok görmüş olan Derviş Mehmed Zilli oğlunun üzerinde derin tesirler bırakmıştı. Gördüklerini bir ressam kudretile tasvir eden, canlı ve renkli nakleden Evliya Çelebinin şu çocukluk hâtırası da şayanı dikkattir:

«Pederimiz bir pîri fânî idi. Yârigârı refikı Sukemerlü Koca Mustafa Çelebi namında yine bir pîr vardı; Fransa Kıralı kızının akrabasından olduğu muhakkak idi ki kendisine Fransa Kıralından hediyeler gelirdi; âlemi sabavetimizde hakire bazı eşkâli garibe ve tasvirler bağışlar idi» diyen Evliya Çelebinin yıllarca sonra inkişaf eden ve bir muharrir için büyük kıymet teşkil eden müşahede kudreti üzerinde, küçücük iken, bir Fransa dönmesi olduğu belli Sukemerli Koca Mustafa Çelebi tarafından hediye edilen resimlerin terbiyevî tesiri inkâr edilemez: o asırda ki, bir Müslüman Türk kovinin eşiğinden resim namına bir kırpıntı dahi giremezdi, neler olduğunu aydın olarak bilemediğimiz o «eşkâli garibe ve tasvirler» karşısında saatlerce oyalanmak, küçük Evliya için muhakkak ki muhteşem bir mazhariyet idi.

Altı yaşında iken âr ile namusu farkettiğini hatırlıyan Evliya, mahalle mektebini bitirdikten sonra Filyokuşunda Hâmid Efendi medresesinde «hücrenişin» oldu; burada

Levent Şahverdi Arşivi

devrin tanınmış ulemasından Ahfeş Efendiden yedi yıl tahsil ve tekmîli fünun etti.

Evliya Çelebi Hicrî 1054 (Mîlâdî 1636) da Dördüncü Sultan Murad tarafından Enderunu Hümayun oğlanları arasına alındı; büyük muharrir 25 yaşlarında idi; hayatının bu mühim vakasını şöyle anlatıyor: «1045 Ramazanı şerifinin Kadir gecesinde idi; Ayasofyai Kebirde her sene üç gece ihya olunup nice bin âdem cemolurdu. Hakir ise o sırada üstadım merhum Evliya Mehmed Efendiden Kur'anı Kerim hıfzını tekmil ederek pederim merhum Derviş Mehmed Ağanın arzu ve teşviki ile o senenin Leylei Kadirinde Ayasofya camiinde müezzinler mahfilinde ve Bilâli Habeşî makamında teravihten sonra hatmi şerifi tilâvete başlamıştım. Surei Bakarayı bitirince Kozbekçi Mehmed Ağa ve Silâhdar Melek Ahmed Ağa mahfile çıkıp bu hakire o kalabalık cemaat içinde zer ender zer tâci Yûsufi giydirip:

— Buyurun... Sizi saadetlû padişah ister!..

Diyerek elimden yapışıp mahfili padişahiye götürdü. Gazi Murad Hanının cemâli bâ kemâlini müşahede edip huzuruna varınca zemini bus edüp bâdesselâm velkelâm vâfir tebessüm edüp:

— Kaç saatte hatmi şerif edebilirsin?!...

Buyurdular.

— Padişahım!.. Sürat etsem yedi saatte hatmederim...

Dediğimde:

— İnşallah merhum saidi şehid Musa Melek yerine yedi beyzâ gibi yedi tulânı ayan edip müsahibim olursun!..

Buyurdular ve iki avuç altın attılar ki cümlesi altı yüz yirmi üç sikkei hasene idi. Hakir o vakitler gerçi zayıf ve nahif, amma gayet necib ve reşid idim: âdabı meclisi bilip Vüzera, Vükelâ ve Şeyhülislâmlar huzurunda müsahabet ederdim. Bâdehu Sultan Murad Han Ayasofya camiinden kalkıp fanus ve meşaleler ile ve hakir dahi bir ata binerek Servi Kapısından Sarayı Hümayuna dühul edip kendileri bizzat Hasodaya girip hakiri Hasodabaşıya teslim eyledi; kendileri haremi hassa girdiler.»

Ertesi sabah Evliya Çelebi Kilercibaşı Ali Ağaya teslim edilir ve Kilerli koğuşuna kaydolunur. Burada, Turşucubaşı Ahmed Ağa lâlâsı, Güğümbaşı Mehmed Efendi yazı hocası, ihtiyar Derviş Ömer musiki hocası, ulemadan Keçi Mehmed Efendi türkçe hocası olurlar.

Derse, hıfza, musikiye çalışarak Kilerli koğuşu ağalarile gece ve gündüz Hüseyin Baykara fasılları eder. Anası tarafından akrabası olan Silâhtar Melek Ahmed Ağa, Evliyayı daima gözetir, himaye eder. Bir gün Civan Dilsiz ile Tavşan Dilsiz gelip sırtında «zer ender zer ekmişei fâhire» ve başında «zerdûz arakiyei Yûsufi» bulunan Evliyayı padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah zeki ve hazır cevab Evliyadan hazzetmiştir:

— Evliya!.. Sana destur... Şimdiden sonra musahibimsin... Sana niçin ve neden ve kapı ve baea yoktur!..

Diyerek bir samur kürk ihsan eder; Evliya da içinden «Hüdaya şükür ihsan etti bize bu kürkü» deyip padişahın eteğini öper; kürk, «zayıf ve nahif» gence büyük gelmiştir: Sultan Murad:

— Bu kürk sana uzundur, babana gönder, bizi duadan unutmasın!..

Diyerek istikbalin büyük seyyahına başka bir kürk ihsan eder ve başına da kendi elile bir samur kalpak giydirir. Evliya Çelebi bu samur kalpağı yıllarca kıymetli bir hâtıra olarak başında taşımıştır.

O güan Sultn Murad Evliyaya bazı şeyler okutur; bu arada bir de varsagi ister; Evliya da, güftesi Sultan Murad tarafından Musa Melek Çelebi için yazılmış olup Derviş Ömer tarafından bestelenmiş şu varsagi'yi okur:

Yola düşüp giden dilber
Musam eğlendi gelmedi
Yoksa yolda yol mu şaştı
Musam eğlendi gelmedi

Evliya hazin bir sesle okurken, Murad çevresini yüzüne tutarak ağlamağa başlar.. ve:

— Hay veled... Musanın ruhunu şadettin... Tiz doğru söyle... Ben bu türküyü yaptığıma pişman olup yasak eylemiştim... Sen kimden öğrendin?! Sana hünkâr huzurunda kim oku, dedi!?..

Diye delikanlıyı sıkıştırır; Evliya:

— Hünkârım... Ömrün uzun olsun... Pederimizin Ferahzad ve Bikzad adlı rahmetli köleleri vardı, Armağanı Mehmed Efendinin yazdığı taunda öldüler, onlardan öğrenmiştim... Kimse de hünkâr huzurunda oku dememiştir!...

Cevabını verir... Sultan Murad:

— Hay veled... Ne kadar âriftir, ölmüş adamlara ihsad etti ki sual olunmaz... İlâhi, berhurdar olasın, şu faslı tamam eyle!..

Der. Evliya bir murabba okur:

Yârin dehani sırrı nihandan haber verir
Güftâre gelse sihri beyandan haber verir
Hışmile baksa vermez aman Rüstemi zaman
Kirpiği ok, kaşı kemandan haber verir...

Sonra bir semai okur:

Âleti hüsnü mükemmel,
kaddi dilcû de güzel
Ol siyeh gözler ile hak bu ki ebrû de güzel
Hattı nevhiz ve devrin dedi,
rahmeyle dedim
Sende ol rû de güzel hattı
semen bû de güzel...

Hicrî 1045 Ramazanının Kadir gecesi Enderun gılmanları arasına alınan Evliya Çelebi, Dördüncü Sultan Muradın Bağdat seferi dönüşünde saraydan kırk akçe yevmiye ile çıkar ve Sipahî zümresine dahil olur; türlü vesile ve fırsatlarla seyahatlerine başlar. Maceralarla dolu hayatının bu kısmı, on muazzam cilt dolduran bir seyahat name olmuştur.

Saraya alındığı sırada «zayıf ve nahif, fakat necip ve reşit» bir genç olduğunu söyliyen muharririn, seyahatnâmesi dikkatle okunduğu zaman çok sevimli bir yüze sahip olduğu anlaşılır. Zamanının tanınmış kemankeşlerinden ve binicilerinden bulunması, sürekli ve tehlikeli ve meşakkatli yolculuklara ve seferlere tahammül etmesi bünyesinin çok sağlam olduğunu gösterir. Devrinin bütün ricali tarafından tanınmış ve sevilmişti; fakat en lûtufkâr hâmisi, anasının akrabası olan Melek Ahmed Paşa olmuştu. Bu vezirin Sadaretten düş mesiyle neticelenen Hicrî 1061 ihtilâlini naklederken muharrir, bir vesile ile, sakal bırakmamış olduğunu da kaydetmiştir.

Evliya Çelebi, seyahatlerini «seriya devrin tanınmış Vezirlerinin, bilhassa Melek Ahmed Paşanın mai yetinde yapmıştı. Vezirlere ulaklık etmiş, sefaret heyetlerine girmiş, harblere iştirak etmiştir; «Yirmi iki gazaya gittim ve elli yıl seyahat ettim» diyen Evliya Çelebi, bu yorucu ve mütemadi dolaşmaları arasında her fırsat düşürdükçe İstanbula uğramıştı.

Seyahatnamesinin hiçbir yerinde evli ve çoluk çocuk sahibi olduğuna dair kayıt yoktur. Buna dayanarak tereddütsüz hiç evlenmemiş olduğunu söyliyebiliriz. Unkapanındaki baba ocağını bozmamıştı. İstanbula uğradıkça bu evde kalırdı. Unkapanı çarşısında da irat dükkânları vardı. Kadıköyünde de bir bağı vardı.

Seyahatnamenin birinci cildinin muhtelif yerlerinde en son seyahatlerine ait hâtıralara temas edilmiştir; bu arada yaşadığı devrin kısa bir tarihçesi de kaydedilmiş ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sadaretine kadar getirilerek bırakılmıştır. Bundan da anlaşılır ki bu büyük seyahatname, uzun, yorucu ve hattâ bazan ölüm tehlikeleri atlatılarak yapılmış seferlerde ve seyahatlerde notlar toplanarak, zamanın muteber tarih ve coğrafya kitapları karıştırılarak, tercümei hal risaleleri okunarak, arasıra fırsat düşüp İstanbula uğradıkça büyük şehirde yazılmıştır. Ve muhtemel ki en son yazılan kısmı da birinci cildi olmuştur.

Evliya Çelebinin, Viyana seferine den hiç bahsetmediğine göre, 1683 yılına doğru öldüğü söylenebilir. İstanbulda ölmediği de muhakkaktır. Babası ve dedesi ve diğer ailesi efradı, İstanbulda, Tepebaşından Kasımpaşaya inen sırt üzerinde bulunan Âşıklar mezarlığında gömülü idiler. Bugün bu mezarlık kaldırılmıştır; İstanbulda ölseydi, evi Unkapanında olduğuna göre bu mezarlığa defnedileceği muhakkaktı; zengin adamdı ve yanından iki üç sadık kölesini eksik etmemişti, kabrine bir taş da dikilecekti. Âşıklar mezarlığının kaldırılmasından çok evvel burada Evliyanın kabri meraklılar tarafından dikkatle aranmış, fakat bulunamamıştır. Kabri İstanbulun diğer mezarlıklarında da bulunamamıştır. Bundan ötürüdür ki seyyahı şehirin, yolculuklarından birinde hayata pek garibane göz yumduğunu söylemek lâzımdır. Hattâ büyük muharrir için çok daha hazin bir âkibet de tahmin edebiliriz; hayli yaşlı olarak Merzifonlunun Viyana seferine iştirak ettiğini ve büyük bozgunun kanlı hercümerci içinde kaybolup gittiğini söyliyebiliriz. Bu takdirde 72 yaşlarında ölmüş olacaktır; bu yaş Evliya gibi enerjik bir adam için, Viyana seferine çıkmağa mâni değildir.

4. Sultan Murad Devrinin Kronolojisi

(Başlarafı 86 ıncı sayfada)

1624 Sadırazam Kemankeş Ali Paşanın idamı, Çerkes Mehmed Paşanın sadareti ve yeni sadırazamın İran üzerine yürüyecek bir şark ordusuna serdar tayini

1624 Kazak korsanların İstanbul Boğazına girerek Sarıyer ve Yeniköyü vurmaları

1624 Celâlî Abaza Mehmed Paşanın Kayseri civarında mağlûbiyeti; Celâlî Cennetoğlunun tenkili

1625 Sadırazam ve serdar Çerkes Mehmed Paşanın Tokad kışlağında vefatı; Hafız Ahmed Paşanın sadadeti ve serdarlığı

1625 Karadenizde Kazak korsanların Donanmayi Hümayun tarafından perişan edilerek tenkili

1626 Bağdadı muhasara eden Hafız Ahmed Paşanın şehri ve kaleyi alamıyarak muhassrayı kaldırıp dönmesi, Hafız Paşanın azli, Halil Paşanın sadareti

1626 Halîl Paşanın, kendi kapısından yetişmiş olan Abaza Mehmed Paşanın isyanını bastırmak üzere Anadoluya hareketi

1627 Erzurumun muhasarası, bu kalenin Abaza elinden alınamıyarak ordunun Tokada dönmesi

1628 Sadırazam Halil Paşanın azli, Hüsrev Paşanın sadareti ve serdarlığı, Erzurumun ikinci muhasarası ve Abaza Mehmed Paşanın Hüsrev Paşaya aman ile teslim olması; Sadırazamın ve Abazanın İstanbula gelmesi.

1628 Asrın namlı şeyhlerinden Aziz Mahmud Hüdâînin vefatı

1629 Sadırazam Hüsrev Paşanın İran seferi

1630 Mihriban ve Hemedanın zaptı; Hüsrev Paşanın Dergüzin üzerinden Bağdada hareketi, Çemhâl muzaferiyeti; Bağdadın ikinci muhasarası ve Bağdad gene alınamıyarak ordunun Musula çekilmesi

1631 Sadırazam Hüsrev Paşanın azlile Hafız Ahmed Paşanın ikinci sadareti

1632 İstanbulda askerî ihtilâl sarayın basılması, Sadırazam Hafız Paşanın Padişahın gözü önünde parçalanması; bu ihtilâlin müşevviklerinden Topal Receb Paşanın sadareti. Padişahın şahsî dostları Defterdar Mustafa Paşanın, Yeniçeri ağası Hasan Halifenin ve gene padişahın en sevgili gözdesi Musa Melek Çelebinin ihtilâlciler elinde feci ölümleri (şubat ve mart, payitahtta bir anarşi devri). Eski Sadırazam Hüsrev Paşanın Tokadda idamı

1632 Mayıs; Sadırazam Topal Receb Paşanın idamı; Tabanıyassı Mehmed Paşanın sadareti

1633 Büyük bir İstanbul yangını; bu bahane ile tütün, kahve, içki, toplanma yasakları, Dördüncü Muradın kanlı istibdad devrinin başlaması; Yeniçeri ve Sipahi zorbalarının ve uygunsuz takımının amansızca takibi ve imhası.

1633 İranlıların Van muhasarası ve bu kalenin kurtarılmsaı

1633 Sadırazam Tabanıyassı Mehmed Paşanın şark serdarlığı ile İstanbuldan hareketi

1634 Dördüncü Muradın bir Bursa seyahati ve İznik Kadısının, bir müddet sonra da Şeyhülislâm Ahizade Hüseyin Efendinin idamı ve ilmiyye sınıfın büyük nüfuzuna bu suretle bir darbe vurulması.

1634 Dördüncü Muradın Lehistan seferi; Padişahın Edirneye muvasalatında Lehistan hükûmetinin Türk tekliflerini kabul etmesile seferden vazgeçilmesi.

1634 Aman dileyip İstanbula gelmesinden sonra padişahın gözde nedimleri arasına giren Kubbe Veziri Abaza Mehmed Paşanın idamı

1635 Büyük ihsan ve nimetlerini gördüğü Sultan Murad hakkında ağır ve iğreng bir hicviye yazan büyük şair Nef'inin idamı

1635 Dördüncü Sultan Muradın Revan (Erivan) seferi

1635 Dürzi Emiri Maanoğlu Fahreddinin tenkili, İstanbulda idamı

1635 Temmuz, Revan muhasarası; Revan müdafii Yusuf Hanın bu kaleyi teslimi ve vezirlikle Sultan Muradın nedimleri, sevk arkadaşları arasına katılması

1635 Padişahın kardeşlerinden şehzade Beyazid ile Süleymanı İstanbul sarayında idam ettirmesi

1635 Eylûl; Sultan Murad Tebrizde; kânunuevvel, Dördüncü Muradın Revan fatihi olarak parlak bir zafer alayı ile İstanbula dönüşü

1636 Revanın İranlılar tarafından geri alınması; Türkiyenin şark kumandanlarından Küçük Ahmed Paşanın şehadeti

1637 Sadırazam Tabanıyassı Mehmed Paşanın azli, Bayram Paşanın sadareti ve şark serdarlığı

1637 Don kazaklarının Azak kalesidni ele geçirmesi

1638 Padişahın kardeşlerinden şehzade Kasımı idam ettirmesi.

1638 Dördüncü Sultan Muradın Bağdad seferi.

1638 Sakarya Şeyhi denilen ve büyük nüfuzile devlet otoritesi için tehlikeli görülen Şeyhin işkence ile idamı

1638 Haleb kışlağında Sadırazam Bayram Paşanın vefatı; Tayyar Mehmed Paşanın sadadeti

1638 Teşrinisani; Sultan Muradın Bağdad muhasarası Sadırazamı Tayyar Mehmed Paşanın şehadeti; Kemankeş Kara Mustafa Paşanın sadareti; kânunuevvel, Bağdadın ikinci fethi.

1639 Eski padişah mecnun Birinci Mustafanın İstanbulda ölümü

1639 Türkiye ile İran arasında Kasrı Şirin muahedesinin imzası. (Başlıca maddeler: Türkiye Tebriz, İran da Irak üzerindeki iddialardan vazgeçiyorlardı. Bu muahedenin çizdiği hudud, Atatürk zamanında Türkiye lehine Ağrı bölgesinde yapılan ufak bir tashih müstesna bugünkü Türk - İran hudududur.)

1639 Haziran; Sultan Muradın Bağdad fatihi olarak İstanbula dönüşü

1640 Şubat; Dördüncü Muradın ölümü.

SULTAN İBRAHİM

1615 te doğmuştu; 1640 ta kanlı bir müstebid olan kardeşi Dördüncü Muradın ölümü üzerine padişah oldu; yirmi beş yaşında koyu kumral levend endamlı bir vücud yapısına ve güzel bir yüze sahibdi; bütün çocukluğu ve gençliği haremde kapalı geçmiş, bilhassa Muradın son yıllarında her an ölüm korkusu içinde yaşamış idi. Sinirleri fevkalâde bozulmuş, o kadar ki erkeklik kuvvetini bile kaybetmişti. Tahta davet edildiği zaman cellâd pençesine verilmek için bir hiyle zannetmiş: «Bana saltanat gerekmez. Kardeşim sağ olsun.. Bana oyun ediyorsunuz!..» diyerek hapsedildiği odadan çıkmak istememiş, zorla çıkarılmıştı.

Sultan İbrahim Osmanlı padişahları arasında muhakkak ki en talihsiz, fakat şayanı dikkat bir simadır. Hayatı ciddî bir şekilde tetkik edilmemiş, bu hükümdar hakkında daima sathî hükümler verilmiş, yaşadığı asırda ise, ölümünden sonra kasden kötüleyici şeyler yazılmıştır. Zalim, gaddar ve duygusuz düşmanlarının pençesinde vahşiyane öldürülmesi cihan tarihinin en korkunc cinayetlerinden biri olmuş ve caniler tarih önünde mesuliyetten kurtulmak için İbrahimin aleyhinde hakikatleri tahrif etmeğe çalışmışlardır. Meşrutiyetten sonra Osmanlı tarihi üzerinde kalem yürütenler bu kötüleyici yazılara aldanarak Sultan İbrahime bir «Deli» sıfatı takmışlardır ki, bugün tereddüdsüz büyük iftiradır diyebiliriz. Sultan İbrahim tahta oturacağı zaman bir an tereddüd etmiş ve ellerini gökyüzüne açarak: «Ey Rabbim!.. Benim gibi zayıf kuluna saltanat nasib ettin!.. Biraz sonra koca bir devletin ülkelerinde yaşıyan insanların mal ve can emniyeti iki dudağının arasından çıkacak bir kelimeye bağlı kalacak.. Yeryüzünde irademin önüne geçecek bir kuvvet bulunmıyacak.. Eğer ben zulüm ve gadir ile insanların üzerinde bir kâbus olursam, kudreti ilâhiyeni göster, beni kahret!..» diye dua etmişti. Bunlar deli sözü değil, hükümdar sözü, hakim sözüdür.

İlk icraatı arasında, Dördüncü Murad istibdadının âleti olmuş si-

Levent Şahverdi Arşivi

saların darmadağın edildiğini, bunların arasında muahhbet ve zevk tellâllarının ve mürteşilerin, hırsızların idamlarını görürüz. Arkasından İstanbul kadısına bir ferman çıkmış, bunda, Sultan Murad zamanında halkın çok ezildiği belirtilerek rüşvetten sakınılması, yaşamada ucuzluğun temini, narhlarını dikkatle takibi emrolunmuştur. Sultan İbrahim dokuz yıla yakın saltanatında kadın erkek, sultan ve vezir hiç bir nüfuza râm olmamıştı. Hattâ bir ara, dışarıdaki elleriyle, Sultan Murad zamanında olduğu gibi rüşvet emrikaları çeviren anası Kösem Sultanı bile Topkapı sarayından sur dışındaki bahçesine sürmüş, ve bu haris kadını da kendisine can cüşmanı yapmıştı.

Erkeklik kudretini kaybetmiş göründüğünden, saltanatının ilk yılında, âli Osman neslinin sona ereceğinden korkulmuştu; on yedinci asır tababetinin mukavvi macunları ve Osmanlı sarayını dolduran yüzlerce güzel kızın sihri ve füsunu ile bu düğüm çözüldü; hasekilerinden Hatice Turhan Sultanın doğurduğu Şehzade Mehmedi diğer şehzadeler takib etti ve âli Osman inkırazdan kurtuldu. İbrahimin hasekilerinin (nikâhlı zevcelerinin) ve müstefrişelerinin sayısı diğer Osmanlı padişahlarınınkinden fazla değildi; bunların içinden Humaşah Sultanı hepsinden ziyade sevmiş, tel ve duvak taktırarak Türk ananelerine göre düğünle almıştı ve bu sultana «Telli Haseki» lâkabı verilmişti.

Tuvaletine, lükse düşkündü; kürkü, ve kürkler arasında da samuru pek severdi... Mücevherden de hazzederdi.. Bunlar da asrının en büyük devletinin hükümdarına çok görülecek şeyler değildir.. Sinir buhranlarile kıvranmadığı zamanlar eğlencesini bunlar teşkil etmişti.. beş yıl uzamasını, adanın büyüklüğünde, asker ve cephane vesair levazım sevkiyatının deniz yollarına inhisarında ve nihayet o devrin silâh imkânlarında aramalıdır... Unutmamalıdır ki bu harbe tekaddüm eden Avrupa devletleri arasındaki bir harb de otuz sene sürmüştü..

Lûtuf ve ihsanı bol padişahtı.. Halk «Baba» derdi.. Anası Kösemin ihtirasları ve bu ihtirasların kamçıladığı kini, yeniçeri ocağı ağalarının devlete tahakküm ve tagallüb hırsları bir askeri hükümet darbesi hazırladı. Silâhla ayaklanan yeniçerilere rüşvet elleri bağlanmış ulema da iltihak etti ve Sultan İbrahim tahtından indirilerek henüz yedi yaşındaki oğlu Şehzade Mehmed tahta oturtuldu. İbrahim sarayda pencereleri örülmüş bir odaya kapatılmış, kapısındaki kilide de kurşun dökülmüştü.. Yani diri diri mezara konulmuştu.. Sarayın Enderun halkı İbrahime çok bağlıydı.. İstanbul halkı ise kendisini candan sevmekte idi.. Vaka sarayda ve şehirde derin teessürle karşılandı. İbrahimin şehir halkı ile saray halkı tarafından tekrar tahta oturtulacağından korkuldu. Zindandan çıkarılarak o devrin meşhur cellâdı Kara Aliye feci bir şekilde boğdurtuldu; bu facia 1648 de olmuştu, ki Sultan İbrahim henüz otuz üç yaşında idi. Ayasofya camii avlusunda Birinci Mustafanın türbesinde gömülüdür.

ki Sultan Muradın meclisleri yanında pek masum şeyler kalır...

Devrinin en büyük vakası, Girid adasının Türk topraklarına katılması için Venedike karşı açılan harb oldu. Bu da Türkiye için bir zaruret idi... Doğu Akdenizin çevresini kaplayan imparatorluk, iç denizlerinin kilid noktasında yabancı toprağı bırakamazdı.. Girid cengi de bu padişahın kendi karihasının büyük eseridir.. Harbin yirmi

Sultan İbrahim Devrinin Kronolojisi

1640 Sultan İbrahimin cülûsu

1640 İstanbulda büyük yangın

1641 Dördüncü Muradın alabildiğine sapık hususî zevk ve eğlence ve işret âlemlerinin mütehassıs hizmetkârlarından Emirgûne Yusuf Hanın (İranın eski Revan valisi) idamı

1642 Azak kalesinin geri alınması

1643 Nasuh Paşazade Hüseyin Paşanın Sadırazam Kara Mustafa Paşayı devirmek için isyanı, yakalanması, ve idamı (bu eserde Celâliler yazısına bakınız.)

1644 Sadırazam Kemankeş Kara Mustafa Paşanın idamı; Sultanzade Mehmed Paşanın sadadreti

1644 Şeyhülislâm ve asrın büyük şairi Yahya Efendinin vefatı

1645 Venedik Cumhuriyetine karşı Girid cenginin başlaması; Kaptanı Derya Silâhtar Yusuf Paşanın serdarlığında Osmanlı donanmasının bu büyük adaya asker dökmesi (Doğu Akdenizi bir Türk denizi yapmış olan Osmanlı imparatorluğu için bu denizde bir kilid noktası olan Girid adasını alınması bir zaruret idi. Bu sefere hattâ çok gecikmiştir dahi diyebiliriz. Bu tarihte Rusya, Stenka Razin'in çıkardığı Don Kazakları isyanile meşguldü. İranda Şah Abbas ölmüş, dahill bir zaaf vardı. Avusturya otuz sene harblerinden yorgun ve perişan bir halde idi. Türkiyenin Akdenizde girişeceği bir harbde, bütün hududları boyunca kendisidni taciz edecek bir müdahale olamıyacaktı. Bu harbde tek müdahale Fransadan gelebilirdi. Bu devlet de şark ticareti menfaatleri için Türkiye ile hoş geçinmek mecburiyetinde idi. Zamanında açılmış olan harb maalesef kötü idare edildi. Venediklilerle denizde ve Girid adasında çok kanlı muharebeler oldu ve harb yirmi beş yıl sürdü. Dördüncü Mehmed zamanında ve Sadırazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa elile parlak bir Türk zaferile sona erdirildi.)

1645 Giridde Hanya kalesinin fethi; serdar ve Kaptanı Derya Silâhtar Yusuf Paşanın Hanya fatihi olarak İstanbula dönüşü.

1645 Sadırazam Sultanzade Mehmed Paşanın azli; Defterdar Salih Paşanın sadareti

1646 Bir sinir hastası olan Padişahla sert bir münakaşasdını müteakib kıymetli devlet adamı ve kumandan Hamya fâtihi Silâhdar Yusuf Paşanın idamı

1646 Deli Hüseyin Paşa Giridde. Dördüncü Sultan Muradın zevk arkadaşı ve gözdeleri arasında ölümden kurtulan hemen tek sima olan bu zat fevkalâde cesaretile ve halkçıl jestlerile geniş bir şöhret sahibi olmuştu. Bilâhare Giriddeki Türk ordusunun serdarlığı da kendisine verilecek ve Giridde geçecek uzun serdarlık yıllarında da kahramanlığı dillere destan olacaktır ve Gazi Deli Hüseyin Paşa diye anılacaktır.

1646 Giridde Kisamonun zaptı

1646 Eski Sadırazam Sultanzade Mehmed Paşanın serdarlıkla Giride gitmesi ve orada ölümü. Girid ordusu serdarlığının Deli Hüseyin Paşaya verilmesi.

1646 Giridde Retimo - Resmonun zaptı.

1647 Türkler Giridin idare merkezi olan Kandiye kalesi ve şehri önünde

(Devamı 94 üncü sayfada)

Çavuş, Memiş, Bodur Cafer ve Süleyman Reisler

Çavuş, Memiş ve Bodur Cafer Reisler.

On yedinci asır ortalarında namlı Türk gemicilerinden, tersane kaptanlarındandır. Girit harbi içinde; bu üç değerli kaptan 1200 yeniçeriyi Giritteki orduya götürmeğe memur oldular ve askeri gemilerine bindirerek yola çıktılar... Bunu haber alan Venedikliler bu üç gemiyi 32 kadırga ve 4 mavnadan mürekkep kuvvetli bir filo ile yakaladılar.

3 Türk kadırgasına karşı 32 Venedik kadırgasile ve 4 mavna... Böyle bir deniz muharebesi en çok bir saat sürebilirdi... Harb başlamadan denizde bir kasırga koptu... 2 Venedik kadırgası battı... Bodur Cafer Reis kadırgasının direkleri kırıldı ve gemi ağır yaralandı... Kasırgadan sonra harb başladı...

Çavuş Reisin gemisi harbin ilk safhasında fırsat bulup düşman çevberini yarmış ve kurtulmuştu... Venedik gemileri arkasında müvezzi hin tabiri ile «rüsvay» olup kaldılar. Beş Venedik kadırgası da Memiş Reis gemisini çevirmişti... Memiş Reis ve gemicileri ve gemideki yeniçeriler öyle kahramanca döğüştüler ki cenk ikindiye kadar altı saatten fazla devam etti. Nihayet bu türk gemisi de Venediklilerelinden kurtulup Girid yolunu tuttu.

Çavuş Reis ve Memiş Reis gemilerile cenk olurken; Venediklilerin geri kalan kuvveti; zaten direği kırılmış ve yaralı bulunan Cafer Reisin gemisini ortaya almıştı... Cafer Reisin Süleyman Reis isminde bir ikinci kaptanı vardı; bir bahadır taze yiğitti: «Gaziler... Bize bugün şahadet göründü... Allah Allah...» diye bir nâra attı.

Koca bir düşman filosunun bir tek yaralı Türk gemisile bu açık deniz muharebesi o gün akşama kadar; o gece sabaha kadar devam etti... beş yüz küsür düâverden ancak altı yedi kişi hayatta kalmış bulunuyordu. Yine teslim olmadılar; döğüşe döğüşe öldüler.

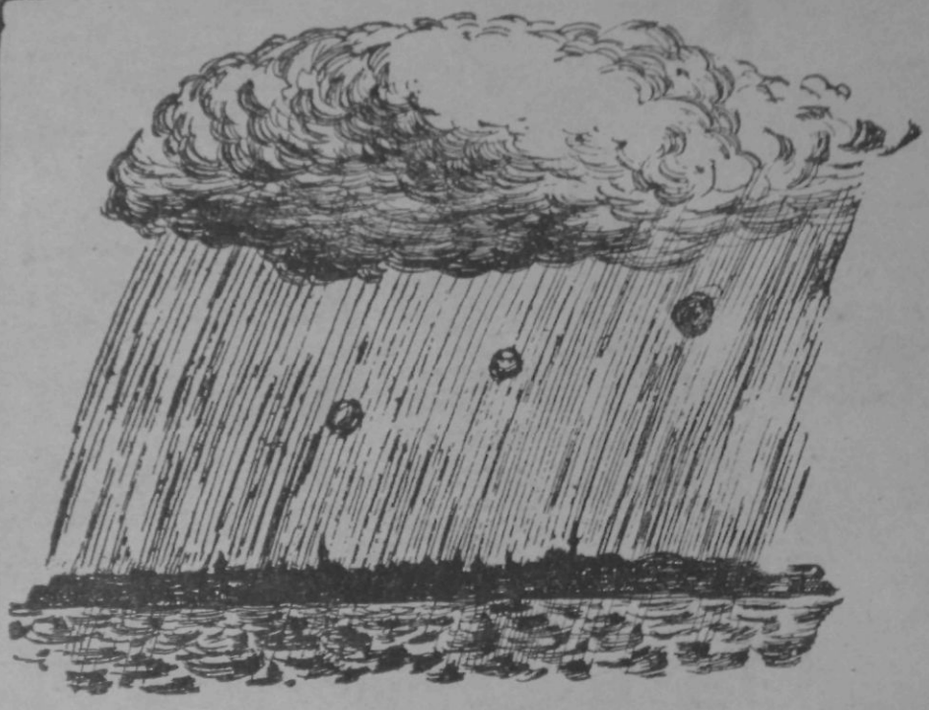
Yirmi beş yıl sürmüş olan Girid cenginin deniz muharebeleri, Türk denizciliği tarihinin, kelimenin hâs manasile kahramanlık sahnelerile doludur. Ne kadar yazıktır ki Millî Kütübhanemizde, bu menkıbeleri yapraklarında toplamış bir eser mevcud olmadığı gibi bu kahramanların isimleri ansiklopedilerimizde ve ansiklopedik monografilerde unutulmuştur. Meselâ hiç bir ölçüye sığmıyan üstün bir düşman kuvvetine karşı cengi göze almış bu üç namlı kaptanımızın yanında Durak Reis, Karabatay Mustafa Bey, Durak Reisin tayfalarından Mehmed, Memi Paşaoğulları, Hüsam Reisoğlu Ali Paşa tarihimize altın harflerle yazılacak isimlerdir.

Sultan İbrahim kürkü, kürklerin içinde de samuru pek severdi; bundan ötürü zamanına «Samur Devri» denilir. Gözdelerinden Hümâşahı telli duvakı bir gelin kıyafetinde nikâhla aldığı zaman bu güzel kadına «Telli Haseki» lâkabı verilmişti! Padişah Telli Hasekisi için duvarlarına varınca samurla kaplanmış, bütün döşemesi samurdan muhteşem bir salon yaptırmış ve Hümâşahın yanında, başına toplanan diğer cariyelerle en sevkli zıfaflarını geçirmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

KAN RENGİNDE YAĞMUR

HİCRİ 1028 (MİLÂDİ 1618) DE BUDİN VÂLİSİ KARATAŞ MEHMED PAŞADAN GELEN BİR MEKTUPDA MACARİSTANDA DAİRE ŞEKLİNDE BULUT BELİRİP BU BULUTDAN 'KAN GİBİ KIRMIZI BİR YAĞMUR YAĞDIĞI VE HER BİRİ 3-4 KANTAR KARA TAŞ GÜLLELER DÜŞTÜĞÜ YAZILIDIR.

3,600,000 ALTINI 7 SENEDE YİYEN MİRASYEDİ ÇOCUK

XV. ASIRDA BURSA MOLLA RÜSTEM ÖLÜRKEN 14 YAŞINDAKİ OĞLUNA 100 YIL ÖMÜR DÜŞÜNMÜŞ VE HER GÜNÜNE 100 FİLORİN (ALTIN) HESABİLE 3,600,000 FİLORİN BIRAKMIŞTI. BU ÇOCUK BABASINDAN SONRA ANCAK 7 SENE YAŞADI VE BÜTÜN PARASINI YEDİ; YALIN AYAK, PERİŞAN KIYAFET BİR KEBABCI ÇIRAĞI OLDU VE SEFALET İÇİNDE BİR HAMAM KÜLHANINDA ÖLDÜ. BU PARAYI NASIL HARCADIĞINA BİR MİSAL ZİKREDERLER: BİR GÜN 100 FİLORİNE BİR TAZI SATIN ALIR BİR BAĞDA BİR TAVŞAN OLDUĞUNU HABER VERİRLER, HABERCİYE 100 FİLORİN VERİR. TAVŞANI İNİNDEN ÇIKARAN ADAMA DA 100 FLORİN VE BİR KAT ESVAP VERİR. FAKAT TAZI TAVŞANIN ÜSTÜNE VARMAZ, MOLLA RÜSTEM OĞLU DA BİR KILIÇDA TAZIYI İKİYE BİÇER.

"ENDERUN TARİHİ» MÜELLİFİ TAYYAR ZÂDE ÂTA BEY ÇOCUK İKEN BABASI TARAFINDAN ELİNİ ÖPMEĞE GÖTÜRÜLDÜĞÜ SERASKER HÜSREV PAŞA SÜNNET HEDİYESİ OLARAK "EVLÂDIM FAKİRLİK ZAMANIM.. KUSURA BAKMA» DİYEREK BİR ZARFLI FİNCAN VERMİŞTİ. ARADAN YILLAR GEÇTİ. ATÂ BEY ÇOK SIKINTIYA DÜŞTÜ, BU KÜÇÜK HEDİYEYİ SATTI. MEĞER ZARF İLE FİNCAN BİR GİRANBAHA ANTİKA İMİŞ, PARASI İLE EVİNİ REHİNDEN ÇIKARDI, BÜTÜN BORÇLARINI ÖDEDİ, GERİ KALAN İLE DE BÜTÜN AİLESİ EFRADI İLE HACCA GİDİP GELDİ.

Levent Şahverdi Arşivi

Karadeniz Yalısında Ünyede Sancak Beyi Sarayı (Hükümet Konağı) Türk yapı sanatının bir şaheseri olan bu güzel bina, diğer emsali gibi maalesef bugün mevcud değildir

Beylerbeyi ve Sancak Beyleri

Osmanlı imparatorluğu hududlarının en geniş olduğu devirde, (On yedinci asır ortasında Köprülüler devri) idare şekilleri birbirine benzemiyen ülkelerden teşekkül etmişti. Bu idare şekli Tanzimat adını verdiğimiz uyanık istibdad devrine kadar devam etti. Unutmamalıdır ki Onyedinci asır ortasından Tanzimata kadar geçen bir buçuk asır içinde geniş ölçüde memleketler elden çıkmıştır.

Osmanlı devletinin dahilî idare şeklini mütalea için seçtiğimiz Onyedinci asır ortasında göreceğimiz panorama şudur:

1 — Devlet merkezi olan İstanbulun idaresi

Hududu Rumelinde Marmara sahilinde Küçükçekmece köprüsü ve Karadeniz sahilinde Kilyos, Anadoluda Marmara sahilinde Bostancıbaşı köprüsü ve Karadeniz sahilinde Şile idi (hemen zamanımızın belediye hududur). Mülkî âmiri olarak valisi yoktu, valinin vazifesini bütün devleti idare eden sadrazam lar görürdü. Bu eserde fırsat bulunursa İstanbul idaresinden bahsedilecektir.

2 — Merkeze bağlı vilâyetler ve sancaklar

Bu yazıda ve az aşağıda idare şekli etraflıca anlatılacaktır.

3 — Merkeze ismen bağlı eyaletler

Usulen birer vali tayin edilen, fakat devlet mütegallibenin elinde bulunan, uzak bulunmaları hasebile bu mütegalibeye resmen göz yumulan Cezayir, Tunus ve Trablusgarb eyaletleri.

4 — Mahallî hanedanlara yurdluk, ocaklık olarak verilmiş şark eyaletleri (Kürdistan)

Hân unvanını taşırlardı, hanlıkları bir berat ile tasdik olunurdu; hanlıklar evlâdı ekberlerine irsen intikal ederdi; asi olanları ordu ile tedib olunur; yerlerine ya arzı sadakat eden evlâdı getirilir, yahud hanlık muteberandan bir başkasına verilirdi. En büyükleri Bitlis hanlarıydı ve bütün yurdluk, ocaklık sahibi hanlar, devletle olan münasebetlerini Van valileri vasıtasile görürlerdi; ekseriya tediblerine de Van valileri memur olurdu.

5 — Dahilî idaresinde tamamen müstakil, hükümdarlığı irsen intikal eden, fakat Osmanlı padişahları tarafından tasdik olunan ve hükümdarı icabında azledilerek yerine aynı hanedandan bir başkası tayin olunan Kırım hanlığı.

6 — Dahilî idaresinde tamamen müstakil hükümdarlığı mahallî zadegândan birine padişahlar tarafından verilen, icabında azledilen, bir hükümdar sülâlesi bulunmıyan Macaristanda Erdel (Transilvanya) krallığı

7 — Erdel krallığının idare şeklinin aynına sahib Eflâk ve Buğdan voyvodalıkları.. Son zamanlarda bu prensliklere mahallî zadegân yerine İstanbulda Fenerde oturan Rum mutebranı tercihan tayin edilmişlerdir.

8 — Mahallî idaresi Peygamber sülâlesine bırakılmış Hicaz eyaleti.

Merkeze bağlı vilâyetlerin ve sancakların idaresi

Her vilâyet, hududunun genişliğine göre sancaklara ayrılmıştı. Bir vilâyetin her sancağının idare âmiri olarak bir sancak beyi vardı; sancaklardan vilâyet merkezini ihtiva edene «Paşa Sancağı» denilirdi, idare âmiri bizzat vali idi.

Valilere, bu unvan resmen verilmiş olmakla beraber daima «Beylerbeyi» denilirdi. Eski metinlerde beylerbeyi tabirinin yerine vali tabiri pek az geçer. Beylerbeyiler ve sancak beyleri merkezden tayin olunurlardı; ve kendilerine gündelik veya aylık hesabile bir maaş verilmezdi. Anlatabilmek için bir yazı çıkıntısı yapmak lâzımdır, şöyle ki:

İmparatorluğun bütün vergi geliri, maliye bakanı yerinde olan başdefterdara bağlı bir maliye teşkilâtile toplanırdı; her vilâyette bir defterdar bulunurdu, bunlar la başdefterdar tarafından, merkezden tayin edilirdi. Maliye, muhakkak ki çok mühim bir yekûn tutan ve onda bir hesabile «öşür» denilen toprak mahsulleri vergisine el süremezdi; toprak mahsulleri vergisi, «öşür», imparatorluğun mülkî idare âmirlerinin maaşı karşılığı ayrılmıştı, memuriyet bölgelerinde bunu bizzat cibayet eder, ettirirlerdi.

Bir vilâyetin bütün toprak mahsulleri geliri, devlet kütüğü defterler üzerinde en sağlam ortalama tahminlerle tesbit edilmişti. Vilâyet kaç sancak ise, her sancakta bir kısım arazinin öşrü âli Osman hanedanının yapacağı vakıflara ayrılmıştı; bir kısım arazinin öşrü «timar», bir kısım arazinin öşrü «zeamet», bir kısım arazinin öşrü «has», bir kısım arazinin öşrü de «hanedana mahsus has» olarak ayrılmıştı.

Timar, büyüklüğüne ve arazinin verimine göre bir veya bir kaç köyün öyle bir öşür geliri idi ki; bir atlı askerin atile ve altı aylık erzakile ve bütün silâh ve cepanesile teçhizine ve bir ailenin bir yıllık geçimine kifayet ederdi. Muharebelerde veya herhangi bir işte devlete hizmeti dokunmuş bir kimseye verilirdi. Timar sahibi olan zat, bir harb vukuunda, atlı olarak bütün erzak ve silâhlarile kendi sancağı beyinin bayrağı altında harbe gitmeğe mecburdu. Bizzat gitmezse yerine bir atlı asker teçhiz eder gönderirdi. Timar sahibi ölürse «dirlik», yani geçim vasıtası olan timarı evlâdından alınmazdı, oğlu babasının yerini doldururdu, çocuk küçükse, yerine bir atlı asker gönderirdi. Bilhassa Anadoluda, memleketi mahveden ve Celâlî isyanları denilen büyük isyan hareketleri bazan, merkezdeki devle ricalinin, dirlik sahiblerinin timarlarını haksız olarak üzerlerinden alıp rüşvetini aldıkları kimselere vermelerinden çıkmıştı (bu eserde Celâliler yazısına bakınız).

Zeamet, iki veya üç timar değerinde bir dirliktir. Sancak beylerile beylerbeyilere verilirdi. Hanedan hasları da, her vilâyette toprak mahsulleri vergisinin kaymağı gibi olan kısım idi; başta padişah olmak üzere şehzadeler, sultanlar, hasekiler, valde sultanlar kendilerine tahsis edilen bu hasların geliri ile geçinirlerdi.

Bir vali, beylerbeyi; tayin edildiği vilâyetin beylerbeyi haslarile, ki bu dirliğin ne kadar atlı asker çıkaracağı merkezce bilinirdi, o kadar askeri çıkarır, ayrıca kapısı kulunu ve ailesini besler, ve köşesine de bir miktar servet koyabilirdi. Bazı beylerbeyilerin kapısı kulu halkı, bendeğânı çok kalabalık olurdu, ayrıca «Sarıca» ve «Levend» denilen muhafızlar, başıbozuk askerle beslerdi, bu sefer beylerbeylik hasları yetişmezdi, vilâyeti halkından gelecek yılların öşrü ne mahsuben de cebren para toplardı, zalim, gaddar vali olurdu. (Tarihimizde kapısı kulu halkı 4000-5000 hattâ 15,000-20,000 arasında olan valiler görülmüştür ki tayin edildikleri vilâyete bir âsûmanî belâ gibi çökerlerdi) Azledildi mi, vilâyetten, halkına borclu olarak ayrılırdı. Halka zulüm ve gadir zincirleme devam eder, borclu valinin muhasebesi, defterdarlık vasıtasile teftiş olunur, imkân elverirse, haksız aldığı paralar kendisinden istirdad olunurdu.

Vilâyetlerde hanedan haslarına valiler ve sancak beyleri asla tecavüz edemezlerdi. Bunlar, has sahibi hanedan erkânının adamları tarafından cibayet olunurdu. Bizzat padişahın nefsidne mahsus ve «Havassı Şahane» denilen hasları, her vilâyette defterdarlar cibayet eder ve doğrudan doğruya saraya, hazinei hassaya gönderirlerdi.

Timar ve zeamet sahiblerine yerli kulu askeri yahud «timarlı sipahiler» denilirdi: bunlar, devlet bir harbe girince otomatik olarak harbe gitmekle mükellef değil idiler; bağlı bulundukları sancak beyi harbe memur ve davet edildiği za-

Yaygılı bir Sancak Beyi

Levent Şahverdi Arşivi

mur onun sancağı altında toplanırlardı. Bazan bir vilâyetin beyler beyisi harbe davet edilmez de vilâyetin sancak beylerinden biri veya bir kaçı çağırılırdı. Bir sancak beyi harbe memur oldu mu, sancağı dahilindeki bütün timar ve zeamet sahibleri otomatik olarak harbe memur olmuş olurlardı. Eğer bir vilâyet beylerbeyisi harbe memur olursa, vilâyetinin bütün sancak beyleri ve dolayısile bütün timar ve zeamet sahibleri otomatik olarak harbe giderlerdi. Timar ve zeamet sahibleri sancak beyinin bayrağı altında, sancak beyleri de beylerbeyinin bayrağı altında toplanırlardı.

Bir beylerbeyi sefere memur olursa; timarlı sipahiler sancak beyleri tarafından yoklama edilir ve önünde teftiş verirlerdi. Sancak beyi de kendi kapısı kulu askeri ve sancağı timarlı sipahisi ile beylerbeyinin önünde alay gösterir ve teftiş edilirdi. Beylerbeyiler de kendi kapı kulu askeri ve paşa sancağı timarlı sipahisi ve vilâyetin sancak beyleri ve askerlerile ordu kumandanı olan serdarın önünde alay göstererek teftiş görürdü. Vilâyetinin timarlı sipahisi derme çatma ve serdarda bulunan defterlere göre çıkması lâzım gelen miktardan noksan ise Beylerbeyi sorumlu tutulur, bazan idam bile edilirdi. Beylerbeyiler için vilâyet merkezinde, sancak beyleri için sancak merkezi olan kasabalarda birer miri saray vardı. Her yeni vali ve sancak beyi o miri saraya konardı. Bunların içinde çoğu, Türk yapı sanatının hakikaten muazzam ve güzel eserleri idi. Maalesef zamanımıza kadar bu binalardan hiç biri kalmıştır. Geçmiş asırlarda Türkiyeye gelmiş ecnebi ressamların yaptıkları resimlerden tanıdığımız eski paşa sarayları ve sancak beyi sarayları, mubalâğasız birer sanat bediasıdır. Bu yapılardan Karadeniz dahilinde Ünye sancak beyliği sarayının resmini, eski bir sulu boya resimden ressam Nezihin kopyası olarak bu sahifeye koyuyoruz. Ondokuzuncu asırda İngiliz ressamı Allom'un yaptığı Manisa Paşa sarayının içinde bir salon ise, en basit tarifle bir ihtişamın ifadesidir.

Her vilâyet merkezinde bir iç kale bulunurdu. Bu iç kaleler umumiyetle şehrin içinde ve şehre hâkim bir mevkide idi. İç kaleler bir kale dizdarı (kale kumandanı) ile bir yeniçeri kıtasının emrinde idi; vilâyet merkezlerindeki yeniçeri kıtalarının ağaları, İstanbuldaki yeniçeri ağası tarafından tayin edilirdi. Vilâyetlerdeki yeniçeri ağalarını valiler azledemezlerdi. Tedibleri icab etse bile merkeze yazarlar, merkezden azlolunurlar, yeni ağa da gene merkezden tayin olunurdu. Beyerbeyi iç kaleye kapısı kulu askerile asla giremezdi; sadece merak sadkasile ziyaret etmek isterse bir kaç kişilik maiyetile girer, dolaşır, çıkardı. Vilâyet merkezlerindeki iç kalelerle muhafazasına memur yeniçeriler, valilerin asi olabilecekleri ihtimaline karşı merkezin birer emniyet teşkilâtı idi. Kâfi miktarda erzak ve cepane depoları, şehre hâkim topları ve su sarnıçları bulunan iç kaleler, tarihimiz boyunca, herhangi bir sebeble isyan eden valilere karşı, daima büyük bir tezlike teşkil etmiş ve asi valileri, tediblerine gelen kuvvetle iki ateş arasında bırakmıştır. Yahud da, beylerbekiler, isyanlarından evvel bir hile ile evvelâ vilâyetleri merkezinin bu iç kalelerini ele geçirmişlerdir.

Sancak beyleri bazan bir veya iki tuğlu bir paşa da olabilirdi. Beylerbeylik için üç tuğlu paşa olması şarttı. Beylerbeyilerin ekserisi de vezir rütbesini haiz bulundurdu.

Vilâyetler arasında bir derece yoktu; yalnız vilâyetlerin toprak serveti bakımından paşalarının hasları az veya çok olurdu. Valiliklerin içinde has geliri en zengin vilâyet Mısır idi; pek tabii bir vezirin Mısır valiliğine tayini arzu edilir bir muvaffakiyet idi.

Şarkta Erzurum ve Van valilikleri büyük memuriyetler bilinirdi; birincisi, İranın hudud valileri ile merkeze danışmadan bazı hudud meselelerini resen görüşmeğe ve halle salâhiyetli bir makamdı; Erzurum valileri bu muhaberatında evrakın üzerine tuğralarını çekerlerdi. Van valiliği ise, yurdluk ocaklık sahibi Kürdistan hanları üzerinde bir hâkim idi, onların zengin yıllık hediyelerini alırdı. Rumelinde de en büyük valilik, keza bir tuğrakeş vezirlik makamı olan Manastırda Budin beylerbeyliği idi.

Sancak beyliği ve beylerbeylik için tahsil şart değildi. İçlerinde çoğu okuma yazma dahi bilmezdi. Otoriter bir şahsiyet, fıtrî bir celâdet kâfi meziyetlerdi. Bu bakımdan valilerin çoğu zalim kimseler olurdu. Hususî tahsil ve terbiye görmüş kimseler, medrese tahsili görmüş şizade valiler, dükten sonra mülkî memuriyete intisab ederek valiliğe kadar yükselmiş simalar, ve Enderunu Hümayundan valilikle çıkmış olan kimseler, tarihimizde beylerbeylerin güzideleri olarak görülebilirler. Unutmamalıdır ki çocukluğu ve gençliği en süfli işlerde geçmiş pespayelerin, dağlarda yol kesmiş, kervan soymuş şakilerin dahi bir fırsat bularak veya aman dileyerek sancak beyi ve bilâhare de beylerbeyi olduğu az değildir. Osmanlı imparatorluğunun siyasî bünyesi tetkik edilirken bu mevzu, muhakkak ki üzerinde ehemmiyetle durulması gereken, bize, koca bir imparatorluğun izmihlâl sebeblerini aydınlatarak mühim bir noktadır.

SULTAN İBRAHİM DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Başlarafı 91 inci sayfada)

1647 Sadrıazam Salih Paşanın idamı; Kara Musa Paşanın sadareti. Bu vezirin işe başlamadan azli ve Şehrî Ahmed Paşanın sadareti (bu zat, ölümünden sonra tarihimizde Hezarpâre Ahmed Paşa diye şöhret alacaktır).

1647 Venedik Cumhuriyeti ile Dalmaçya hududunda da muharebelerin başlaması

1647 Birinci Kandiye muhasarası

1648 Sivas valisi Vardar Ali Paşanın Celâlî olması ve İbşir Paşa elile idamı (bu eserde Celâliler yazısına bakınız)

1648 Venedik donanmasının Çanakkale Boğazını ablukası Türk donanmasının Boğazdan çıkarak Giride yeni kuvvetler, erzak ve cepane götürmesine mâni olması. Venedik filosunu yarıp çıkamıyan Kaptanı Derya Himaroğlu Mehmed Paşanın idamı İstanbulda Yeniçeri asker ocağı erkânile Padişahın valdesi Kösem Sultanın hazırladığı askerî hükümet darbesi, Sadrıazam Ahmed Paşanın evvelâ azli, sonra idamı ve cesedinin ihtilâlciler tarafından paramparça edilmesi. Mevlevî Sofu Mehmed Paşanın sadareti. Sultan İbrahimin tahttan indirilmesi ve henüz yedi yaşındaki oğlunun cülûsu. Sultan İbrahimin pencereleri örülmüş ve kilidine kurşun dökülmüş bir odada hapsi, sonra, bu padişahı seven İstanbul halkı ile Saray halkının bir ayaklanmasından korkularak Sultan İbrahimin Cellâd Kara Ali ve yamağı Hamal Ali ellerile idamı

1648 Bir idam fetvası hükmünü yerine getirmek için verilen bir emirle ve hattâ Sadrıazam tarafından sopa ile dövülerek Sultan İbrahimi boğmuş olan Cellâd Kara Ali ile yamağı Hamal Alinin bir padişahı boğmak işinin ağır töhmetile idamları

4. Sultan Mehmed

1648 de yedi yaşında padişah oldu, hâtta iki sene sonra padişah iken sünnet edildi. Kırk sene hükümdarlık yaptı. Türk müverrihlerinin «Avcı» muasırı Avrupalıların «Büyük» lâkaplariyle andıkları bu padişahın zamanında Türkiye imparatorluğu şevket ve azametinin en yüksek noktasına ve siyasî haritasının en geniş hudutlarına ulaştı.. Yine bu padişahın zamanında Avrupa harplerimizde büyük bozgun devri başladı..

Osmanlı tahtına, babasının kaatillerinden büyük anası Kösem Sultanın vesayeti altında çıkmıştı; koyu kumral, güzel bir çocuktu; cülûsu günü manen heybetli görünmesi için alnının ortasına siyah mürekkebile ismi celâlin ilk harfi olan bir «elif» yazılmıştı; tahta oturamamış, ülemadan Kara Çelebizade Aziz efendi çocugu koltuklarından tutup oturtmuştu. Saltanatının ilk yılları, denizde ve karada devam eden ve kötü idare edilen Girit harbininin doğurduğu güçlükler, İstanbulda hükûmet iktidarı için sık sık çıkan ihtilâller, Anadolu ve Rumelinde şekavetlerle dolu geçti.. Bir ara anası Turhan Sultanla ninesi Kösem Sultan arasındaki rekabet, çocuk padişahın hayatını tehlikeye koydu; evvelâ sünnet düğününde bir suikaste uğradı, ameliyat edilen uzvunun bağları çözülerek yatakta seylâni demden ölmek üzere iken kurtarıldı; sonra yeniçerilerle Kösem, Sultan Mehmedi indirip kardeşi Süleymanı tahta oturtmak için askeri bir hükûmet darbesi hazırladılar, vaktinde haber alındı, Kösem sarayda öldürüldü, halk çocuk padişah ile anasına müzaherek etti, yeniçeri ocağının fitne başı olanları da yokedildiler.

Nihayet Turhan Sultan ihtiyar Köprülü Mehmed Paşayı bir diktatör salâhiyeti ile Sadrâzamlığa getirdi. Bu vezirin iradesi ve namusu ve amansız şiddet politikasiyle imparatorluğun iç dirlik ve düzeni kuruldu; şekavet, tegallüp binlerce baş uçurularak kökünden kazındı: Yedi sene vezirlik yapan Mehmed Paşanın vasiyeti tutularak yerine aynı salâhiyetlerle yirmi altı yaşındaki oğlu Fâzıl Ahmed Paşa getirildi. Türkiye tarihinin en büyük vezirlerinden biri olan Ahmed Paşa da genç yaşında ölü müne kadar on beş yıl iktidarda kaldı. Bu yıllar devletin en muhteşem ikbal devri, Sultan Mehmedin de en mesut seneleri oldu. Çılgın avcı merakı bu devirde başladı. İstanbulda pek oturmadı, âdeta Edirne sarayına yerleşti ve oradan sık sık, bazan haftalarca süren ve çok ağır masraflara malolan, hattâ bazan 20-30 bin kişilik bir maiyetle yapılan sürgün avlarına çıktı. Devlet işleriyle hiçmeşgul olmadı. Fâzıl Ahmed Paşa bizzat Giride giderek son mukavemet noktası olan Kandiye kalesini fethetmiş ve Adanın kat'î ilhakını tamamlamış, bir Polonya seferinde Podolya eyaleti ilhak edilmiş, Almanya imparatoruna karşı açılan Harb de, Vasvar da şerefli bir sulha bağlanmıştı. Lehistan ve Almanya seferlerine yolların yarısına kadar bir ihtişamın mümessili olarak Sultan Mehmed de gitmiş ti; bu sefer yollarında da sürgün avlarını kaçırmamıştı.

Fâzıl Ahmed Paşanın ölümünden sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sadrâzam oldu; bu büyük vezir de Türk kılıcını Viyana kalesi kapılarına dayadı; fakat ikinci Viyana muhasarası, büyük serdara yapılan ihanetler yüzünden bir bozgunla neticelendi.. Dördüncü Mehmed de Sadrâzamın aleyhinde çalışanların tezvirlerine kapılarak bu büyük veziri Belgrad'da idamettirince, Viyana önünde başlıyan bozgun durdurulamadı. Polonya, Venedik ve Rusyanın da bize harb açmasiyle harb felâketli

(Devamı 98 inci sayfada)

KÜÇÜK NOTLAR

CELLAD MEZADI

Bir mahkûm cellâda verildi mi, esvabile beraber üzerinden çıkan her şey cellâdların olurdu; bu eşyalar toplanır ve senede bir veya iki defa büyük bir mezad ile satılır, tutar bedelleri cellâdlar arasında taksim edilirdi. Buna «Cellâd mezadı» denilirdi. Cellâd mezadlarında ekseriya çok kıymetli eşya bulunurdu ve sahibleri cellâd elinde can verdiklerinden, bir uğursuzluk yorularak hakiki değerlerinden çok ucuza satılırdı; fakat cellâd mezadından bir şey satın almak da her kişinin yapabileceği şey değildi. Bazı devlet adamları, zenginler, cellâdın pençesi yakalarına yapışmadan üzerlerinde bulunan kıymetli kürkleri, yüzükleri, saatleri, keselerini çıkarırlar orada bulunanlara «Beni anar.. Bir fatiha okursunuz!» diye hediye ederlerdi. Müverrih Peçevili İbrahim Efendi cellâd mezadı ve uğursuz eşya üzerine fevkalâde şayanı dikkat bir fıkra naklediyor.

İstanbulda Atatürk Bulvarı üzerinde Bozdoğankemerinin hemen yanıbaşında Belediye Müzesi yapılmış güzel medresenin bânisi, Onaltıncı asır sonu saray ricalinden Kapı ağası Gazanfer ağadır. Padişah Üçüncü Murad üzerindeki sonsuz nüfuzu ile rüşvet yolundan büyük bir servet yapmıştı. O zamanlar İstanbulda Rasim Ağa isminde namlı bir saatçi ve kuyumcu vardı. Hakikaten büyük sanatkârdı. Gazanfer Ağa bu zata fevkalâde kıymetli elmaslarla müzeyyen bir koyun saati yaptırmıştı; (ceb saatinin daha büyüğü, koynunda muhafaza edilen saat), saatin cevahirini de kendisi vermişti. Kapı ağası Gazanfer Ağa cellâda verilince, Ağanın meşhur murassa saati koynundan çıkmış, cellâd eline düşmüştü. Cellâdlar, başlı başına bir servet olan bu saat için bir mezad yaptılar... Saati cellâd mezadından Tırnakçı Hasan Paşa satın almıştı. Az sonra Tırnakçı Hasan Paşa da idam olundu, saat gene cellâd mezadına düştü... Bu sefer de bu harikulâde güzel saati pek ucuz bir bedel mukabili Kasım Paşa satın aldı... Bir iki ay geçti geçmedi... Kasım Paşa da cellâda verildi, saat onun da koynunda çıktı ve üçüncü defa cellâd mezadına düştü... Bu sefer de Gazenfer Ağanın meş'um saatini Sadrıazam Derviş Paşa satın aldı ve kardeşi bir Ahmed veya Mehmed Beye hediye etti. Ahmed veya Mehmed Bey dedim, müverrihler bu zatın ismini yazmıyorlar, pek genç yaşında, yani tüysüz bir delikanlı iken Sadrıazamın himayesile Eğriboz Sancak Beyliğine tayin edildiği için «Civan Bey» diye lâkab takılmış ve adı unutulmuştur.

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi Civan Beyle Eğribozda bey konağının deniz üstüne kurulmuş salaş taraçasında sohbet ediyorlarmış.. Söz saatten açılmış.. İbrahim Efendi de saat meraklısı imiş... Civan Bey koynundan m urassa bir saat çıkararak müverrihe göstermiş... İbrahim Efendi: «Ömrümde bu kadar güzel saat görmedim!» demiş.. Civan Bey de saatin hikâyesini anlatmış... Peçevili elindeki saati hemen bırakarak: «Böyle uğursuz saati insan düşmanına vermez... Paşa nasıl olmuş da size hediye etmiş!..» demiş... Bu söz Civan Beye tesir etmiş, hemen hançerile saatin elmaslarını çıkarmış ve bir çekiç ile de çarklarını kırarak denize atmış..

Denizin dibinde saatin parıltısı görülüyormuş... Beyle İbrahim Efendi taraçada oturuyorlarmış... Bir atlı gelmiş, Civan Beye vazifesinden azledildiğini tebliğ etmiş, Civan Bey şaşırmış: «Azlimi mucib bir şeyimiz yok idi!...» demiş... Gelen adam: «Beyim... Beyim!... Derviş Paşa idam olundu... Sizin dahi idamınız için ferman çıkıp bostancılarla gönderildi... Sonra şefaatçileriniz himmet ettiler... İkinci bir ferman ile ben gönderildim.. ve ida mınıza memur olanlara yarım saat evvel yetişebildim!..» cevabını vermiş.

KÖSEM

Kösem Mahpeyker Sultan kocasının, iki oğlunun ve bir torununun zamanında, Haseki Sultan, Valide Sultan ve Büyük Valide Sultan olarak saltanat sürmüş muhteşem bir kadındır. Sevmiş, sevilmiş, hoş tanı edilmiş; Osmanlı sarayında türlü entrikalarla karşılaşmış ve rakiblerinin hepsini yere sermiş, saltanatı oğluna emniyete varınca her şeyi meşru görmüş; sonsuz bir maddî lüks içinde yaşıyarak Karun hazineleri toplamış ve bu yolda rüşvet almış, ticaretle meşgul olmuş, halkın olmasını bilmiş, denyadan kadınlar sarfederek yetim, öksüz, yoksul kızlara çeyizler yaptırmış, şefik ve rahim görünmüş; sarnıç yaptırmış, mektep yaptırmış, hamam yaptırmıştır; gök yüzünde elmas gibi parlıyan yıldızlara benzer, zalında cehennemî bir ateş külçesidir.

Osmanlı sarayında geldiği tarihte on üç yaşından büyük değildi, on dört yaşındaki velîahd şehzade Ahmedin koynuna verildi ve bir kaç ay sonradır şehzadesi Padişah, Kendisi Haseki sultan oldu.

Adalı bir Rum kızıydı, ırkının asil güzelliğine ve âteşin zekâsına sahibdi; genç Padişahı teshir etti; Sultan Ahmed ona «Kösem» lâkabını verdi. Kösem, sürünün başında giden demekti. Mahpeyker de Padişahı çılgın gibi sevdi; Sultan Ahmed ince, zarif, güzel bir çocuktu, gayet dindardı. İstanbul hahçelerin de ve kasırlarında saz ve söze inhisar eden zevk ve safa ve kalp temizliği içinde ibadetle geçen bu yıllar, Kösem Sultanın hayatında en mesud devirdir.

Sultan Ahmedin muhtelif kadınlardan beş oğlu dünyaya gelmişti; büyük şehzade Osmanın anası Mah firuz Haseki idi. Büyük şehzadeyi doğurmak fırsatını kaçırmak Kösenin istikbali için ağır bir darbeydi.

Sultan Ahmed pek genç, yirmi sekiz yaşında öldü. Kösem de Sultan Ahmedin bütün harem takımiyle beraber Beyazıttaki eski saraya gönderildi. Burada, belki de ölünceye kadar bir odada çile dolduracakdı.

Sultan Ahmedin kardeşi Birinci Mustafa padişah oldu, fakat az sonra bir mecnun olduğu görüldü ve tahttan indirildi; henüz on dört yaşında bir çocuk olan ikinci Osman tahta oturdu. Sihhatli ve âteşin bir gençdi. Kendisine uzun bir saltanat vadedilmiş görünüyordu. Fakat dört sene sonra kanlı bir ihtilâlin bahtsız kurbanı oldu. Tımarhanelik deli ikinci defa tahta oturdu. Mustafanın bu ikinci padişahlığı ancak bir yıl sürdü. Dördüncü Murad padişah, anası Kösem Mahpeyker sultan da valide sultan oldu.

Osman gibi on dört yaşında tahta oturan Dördüncü Muradın ilk yılları gürültülü ve kanlı bir anarşi devri oldu. Genç padişah ancak on sekiz yaşından sonradır ki devlet idaresini eline alabildi. Ve Osmanlı tarihinin amansız müstebit hükümdarlarından biri oldu. Kösem Sultan, haremde padişah gözdesi kadınlara tahammül edecek analardan değildi; oğlunu enderunu hümayunun güzel delikanlılariyle düşüp kalkmağa teşvik etti ve kendisi haremin rakibsiz hâkimesi kaldı; oğlunun üzerinde nüfuz sahibiydi, Kösem sultanın kapısı, koca imparatorluğun hacet kapısı oldu; mansab arıyan, mansabını korumak istiyen, büyük ticaret işleri peşinde koşan oraya başvurdu ve Valide sultanın ayaklarına altın ve elmas akmağa başladı. Sultan Murad gözde nedimleri ile gece gündüz içiyordu; müthiş bir ayyaş ve kanlı bir müstebit olmuştu. Kardeşlerinden evvelâ Süleymanla Ahmedi, sonra da Kasımı cellâda vermişdi. Öz evlâdı Kasımı kurtaramıyan Kösem oğlunun sırasının diğer oğlu İbrahime ve hattâ kendisine geldiğini görüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

MAHPEYKER VALİDE SULTAN

Sultan Muradın çılgın ve kirli eğlencelerinde mütehassıs bir nedim olarak hizmet gören İranlı bir Prens, Yusuf Han, ayyaş padişahı anası aleyhine muvaffakiyetle tahrik ediyordu. Kösemi ve İbrahimi beklen medik bir hâdise, sultan Muradın sirozdan ölüm döşeğine yatması kurtardı.

İbrahimin hükümdarlığı, Kösem sultana rahat bir nefes aldırttı. İbrahim, osmanlı hanedanının tek erkeği olarak kalmıştı; yıllarca ölüm korkusu içinde yaşamış olduğundan erkeklik kudreti, zürriyet kabiliyeti düğümlenmişti. Kösem Osman oğullarını inkırazdan korumayı kendisine mukaddes bir vazife bildi; padişahdan döl almak için her şeyi yaptı. hekimler kuvvet macunları hazırlarken; hocalar muska yazar ve üfürükçüler okur üflerken Valide sultan da haremi hümayunu, her biri cennet kaçkını hurilerle doldurdu. Bu hümmalı çalışma muvaffakiyetle neticelendi; sarayın odaların da, birbiri peşinden doğan şehzadelerin ve sultanların beşikleri sallanmağa başladı. Her biri türlü işve ve cilve ile padişahı bendedmeğe çalışan kadınlar, Kösemin nüfuzu için bir tehlike olmağa başladılar; öylesine ki, bir hiddet ve gazab anında, sultan İbrahim, haşmetli ve azemetli anasını Topkapı dışındaki bahçesine sürgün etti. Kösem sultan derhal hazinesine el attı; yeniçeri ocağının ileri gelen ağalariyle anlaşdı ve ocak kuvvetine dayanarak padişahın arzusuna rağmen saraya döndü. Saraya döndükden sonra da intikamını pek gaddarane aldı. Bir yeniçeri ayaklanması sultan İbrahimi evvelâ tahttan devirdi, sonra cellât kemendine kadar götürdü; son korkunç emir anasından alınmışdı; Kösem: «İbrahim mahpesinden boşanırsa bizi ve sizi sağ komaz!» demişdi. Yedi yaşındaki torunu yeni padişah Dördüncü Sultan Mehmed, Kösemin elinde bir kukla demekti; Mehmedin anası çok genç ve toy Hatice Turhan sultan da, artık «Valide'i Muazzama» unvaniyle anılan Kösemin karşısında bir rakib sayılamazdı. Fakat halk «valide-i Muazzama» ya «Evlât katili» diyor ve Kösemden nefret ediyordu.

İstanbulda hiç beklenmiyen bir esnaf ayaklanması Kösemi ve Kösemin siyasî müttefiki yeniçeri ocağı ağalarını dehşet içinde bırakmıştı. Halk, ağaları, padişahın saltanat ortağı, memleketi rüşvet ve zulümle inleten türedi mütegallibeler olarak itham ediyor ve onların sarayda ki müttefiki «Valide-i muazzama» nın eski saraya gitmesini istiyordu: «Küçük padişahımızın kendi anası vardır!.. «diyordu..

Kösem yeniçeri ağalariyle beraber yeni ve korkunç bir saltanat darbesini hiç tereddüd etmeden hazırladı; çocuk padişah zehirlenecek; bunda muvaffak olamazlarsa Kösemin para ile elde ettiği bostancıbaşı bir gece saray kapılarını açık bırakacak, ağalar da yeniçerilerle beraber sarayı basıp Dördüncü Mehmedi, anası Turhan Sultanı ve Turhanın sadık taraflarını, bu arada kızlar ağası zenci Uzun Süleyman ağayı katledeceklerdi. Tahta, Sultan Mehmedin kardeşi Süleyman oturtulacaktı. Fakat Kösemin esiryeeirinden Meleki isminde bir kız

Bu suikasdı Turhan sultana haber verdi ve Turhanlılar, suikasd gecesi Kösemin dairesi ni basarak Valide-i Muazzamayı öldürdü. Sahne pek müthiştir:

Kızlar ağası yalın kılıç başa geçmiş.. Arkasında «padişahımız uğruna canımız feda olsun!..» diyen sadık zülüflü baltacılar, kapıya dayanmıştı.. Kösem gelenleri yeniçeriler zannetmiş, elinde bir altın şamdan kapıya koşmuş:

— Geldiniz mi?!.. diye sormuştu. Süleyman Ağa:

— Beli geldik.. demişti.

Zencinin sesini tanıyan Kösem dehşet içinde dona kalmış.. Şamdanı kapının önünde bırakarak içeriye kaçmış, bir yüklüğün içine saksaklanmıştı..

Kapıyı kıran Turhanlılar, Valide-i Muazzama dairesini yağma etmişler... Fakat aradıklarını bulamamışlardı. Kuşçu Mehmed isminde bir genç baltacı yüklük kapağını açmış.. Bir iki şilte çekince, Kösemin yuvalarından fırlamış gözleriyle karşılaşmıştı. Delikanlı:

— Çık!.. diye emretmiş.. Cevab alamayınca pençesini ihtiyar sultanın yakasına atarak çekip çıkarmış ve Valide-i Muazzama genç baltacı neferinin çıplak ayaklarına kapanarak:

— Kıyma bana şehbazım.. Seni Karun hazinesine gark edeyim... Beni padişahımıza diri götür!..

Diye yalvarmıştı...

Mehmed:

— Koca Valide burada.. Bre koşun.. Koşun!.. diye bağırmıştı.

Ortalık karışmış, baltacılar Kösem'e kılıç ve hançer üşürmek istemişti. Kuşçu:

— Kılıç çalman.. Bre savulun!.. diye bir nağra atmış ve Kösemi boğmak üzere kollarını sıvamıştı.. O sırada Kösem elini koynuna sokmuş yattığı yerden avuç avuç mücevher ve altın saçmağa başlamıştı. Baltacılar bunları yağma için birbirlerini çiğnerken Valide-i Muazzama yerinden kalkmış, ve yaşından umulmıyan bir çeviklikle fırlıyarak kaçmak istemişti... Fakat Kuşçu bir pars gibi atılarak Kösemi altına almış ve pençelerini gırtlağına geçirmişti.

Kösem:

— Yiğit.. Kıyma bana.. Celâdım olma!.. diye inlemiş, Mehmed de:

— Merhamedden, bilmediğin şeyden bahsetme.. Kelimei şahadet getir!.. demişti.

Delikanlının parmakları boynuna gömülürken Kösem bir şeyler mırıldanmıştı; biraz sonra da yere bir külçe halinde serilmişti. Kuşçu Mehmed üzerinden kalkınca yeni bir yağma başlamıştı.. Kösemin üstüne atılan baltacılar, koynunda kalan son mücevherleri, parmaklarından yüzüklerini, boynundan altın muskalarını, kulaklarından küpelerini alıyorlardı. Bu arada:

— Öldü!.. Öldü!.. Sesleri yükselmişti.. Bunu da bir panik takib etmiş. Zülüflü baltacılar Kösem sultanın dairesinden çıkmışlar.. kaçmışlardı.. Odada yalnız Kuşçu Mehmed kalmıştı.. Delikanlı, bir padişahın kanı, iki padişahın anası ve bir padişahın büyük anası olan bir kadını boğmuş olmanın ağır mesuliyeti ve dehşeti altında perişan bir haldeydi. O sırada Kösem, derin bir inilti ile başını çevirmiş ve gözlerini açmıştı.. Mehmed: görür görmez de cesareti bir çığlık atmıştı.. Delikanlıya gelince, artık deliye dönmüştü... pençelerini kullanmağa cesaret edememiş.. Gözüne ilişen bir perde kordonunu koparmış ve ilmek yapıp Kösemin boynuna geçirmiş ve iki ucunu çılgın gibi çekmeğe başlamıştı. Kösemin ağzından ve burnundan bir kan boşanmış.. Kuşçu Mehmedin üstü ve elleri kan içinde kalmıştı. Osmanlı sarayında yarım asırdan fazla hüküm sürmüş muazzam ve muhteşem kadın ölmüştü.

Ertesi gün, birkaç kişinin omuzunda, saltanatına, aşkına, güzelliğine doyamadığı kocası Birinci Sultan Ahmedin türbesine götürülecek, defnedilecekti

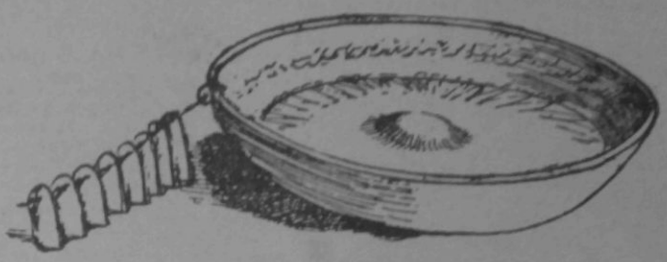
Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

YER MAHYASI

ASRIMIZ BAŞLARINDA İSTANBUL ÇOCUKLARININ RAMAZAN GECELERİ EĞLENCESİ İDİ. MİDYA KABUKLARINA ZEYTİN YAĞI VE FİTİL KOYAR VE BU UYDURMA KANDİLLERLE SOKAKLARDA YERE TÜRLÜ RESİMLER YAPARLARDI.

SARILIK TASI

SÜLEYMANİYEDE DÖKMECİLER HANINDA ŞÖHRETİ XVI. ASIRDAN BERİ DEVAM EDE GELEN BİR HAMAM TASI VARDI. SARILIK HASTALIĞINA TUTULANLARIN BU TASLA YIKANDIKLARI TAKDİRDE İYİLEŞDİKLERİNE İNANILIRDI. TASIN BİR KENARINDA BİR TELE BAĞLI BAKIR TABLETCİKLER VARDI, BUNLARIN ÜZERİNDE HASTALIK DUALARI YAZILI İDİ. BU TAS 1944 YILINA KADAR DÖKMECİLER HAMAMINDA İDİ.

2000 ELMASLI SORGUÇ

ÜÇÜNCÜ SELİM İNGİLİZ AMİRALİ NELSONA HEDİYE ETMİŞTİ. BU MEŞHUR AMİRAL FRANSIZLAR O ZAMAN BİR OSMANLI VİLÂYETİ OLAN MISIRI İŞGAL ETDİĞİNDE EBUHÛR (ABUKIR) DA FRANSIZ DONANMASINI İMHA ETMİŞTİ.

CELLAD MEZARLIĞI

İSTANBULDA EYYUBDA KARYAĞDI BAYIRI GERİSİNDEDİR. ECDADIMIZ, BİR ÜCRET KARŞILIĞI CAN ÜÇURMAYI MESLEK EDİNMİŞ CELLADLARI, ÖLDÜKLERİ ZAMAN DİĞER İNSANLARIN YATDIĞI BİR MEZARLIĞA GÖMÜLMEĞE LAYIK BULMAMIŞTI.

Levent Şahverdi Arşivi

KÜÇÜK NOTLAR

ESİR PAZARLARI VE ESİRCİ REZALETLERİ

Oğlan ve kız, köle veya cariye alım satımı türlü uygunsuzluklarla, fuhşiyata ve şenaate müsaid olduğu için, esircilik müselsel kefalete bağlanmış, esirciler sıkı devlet kontrolu altında tutulmağa çalışılmış, buna rağmen çeşidli edebsizlikler olmuş ve zaman zaman şiddetli tenbihler, yasaklar çıkmıştır.

Kadın veya erkek esirciler ile esir dellâlları tarafından yapılıp da Onaltıncı, Onyedinci ve Onsekizinci asırlarda İstanbul Kadılığına gönderilen fermanlardan öğrendiğimiz başlıca edebsizlik, sahibi tarafından satılan köle ve cariyeleri ucuza kapatmak idi, fakat asıl korkunç şenaatleri, meslekleri ni fuhşa vasıta yapmaları idi. Kendi ellerindeki taze dul cariyelerle şâhsemred köleleri yüksekçe bir para mukabilinde bekâr levend odalarına götürüp bir kaç gün kapatırlar, haber alınıp da zabıtaca sorguya çekildiklerinde: «Esire talib oldu, pey akçesini verdi, beğenmedi, peyinden geçip geri getirdi, sun'u taksirimiz yoktur, usuldür» derler idi. Bazı kadın esirciler ve bilhassa esir dellâlları da evleri ve konakları dolaşırlar, hakikaten hasnâ ve müstesna cariyeler için değerinden kat kat üstün bir fiat tahmin ederek:

«Bir maldar efendi cariye ister, satıverelim» diye sahib veya sahibesinin tamahını tahrik ederler, bir miktar pek akçesi bırakıp kızı alırlar, İstanbulda ticaretle meşgul zengin hıristiyanlara, Polonya ve Buğdan elçilerine götürürler, büyük bir ücret mukabilinde bir kaç gün kapatırlar, kıza da sus hakkı bir köpe veya yüzük alıverirler, sonra yerine iade edip: «Huyunu veya kaşını gözünü beğenmedi, peyinden vazgeçti, kıza bir küpe aldı» derlerdi.

Hicrî 967 (Milâdî 1559) yılında, gayrimüslimlerin esir ve azadlı kullanması kat'î olarak yasak edildi; evvelâ, bu yılın Safer ayında, İstanbul Kadılığına gönderilen bir ferman ile gayrimüslimlerin yanında bulunan âzadlı veya esir köle ve cariyelerin tesbiti emredildi, sonra aynı yıl Cemaziyelâhırında çıkan ikinci bir fermanla gayrimüslimler yanındaki esirlerin bedeli mukabilinde sahiblerinden alınarak Müslümanlara satılması ve âzadlıların da Müslümanlar yanında çalışmalarının temini emrolundu. Bu tarih ten itibaren gayrimüslimler köle ve cariye kullanamadılar.

Kadıasker Efendiler

Divanı Hümayunun iki büyük rüknü, ilmiyye sınıfının en kıdemli simaları arasından seçilerek bizzat padişah tarafından tayin edilen iki büyük hâkim, bütün imparatorluğun adliye teşkilâtının başları idi. Biri «Anadolu kazaskeri», diğeri «Rumeli kazaskeri» unvanını taşır, ikisine birden «Sadreyn efendiler» denilirdi. Rumeli kazaskerliği makam olarak Anadolu kazaskerliğinden bir derece üstündü; divanı hümayunda Rumeli kozaskeri sadrazamın solunda, Anadolu kazaskeri de onun yanına otururdu. (Kadıasker»lere halk ağzında Kazasker denile gelmiştir.

Rumeli kazaskeri efendi, terfi ederse, şeyhülislâm olurdu; yahud tekaüd edilirdi. Azledilen bir Rumeli kazaskeri, artık ilmiyye mesleğinde başka bir makama getirilemezdi, ya gene Rumeli kazaskeri olur, yahud ilmiyye mesleğinden emekliye ayrılırdı. Anadolu kazaskeri terfi ederse, Rumeli kazaskeri olurdu. İlmiyye mesleği ananelerine göre Rumeli kazaskerliği yapmadan hiç kimse şeyhülislâmlığa yükselemezdi. Bazan bilfiil kazaskerlik yerine bu makamların pâyesi verilirdi, ilmiyyeden böyle bir pâye alan zat, o vazifeyi bilfiil ifa etmiş gibi bir üst makama tayin edilebilirdi. Meselâ bir İstanbul kadısına Anadolu kazaskerliği pâyesi verilir, bilfiil Anadolu kazaskeri efendi yerinden alınmadan boşalan bir üst derece Rumeli kazaskerliğine tayin olunurdu. (Bu hususatı etraflıca okumak için bu eserde medreseler yazısına bakınız).

Yevmiyeleri kırk akçeye kadar olan medrese müderrislerini ve yevmiyeleri yüz elli akçeye kadar olan kadıları (hâkimleri) kazaskerler tayin ederdi; ve Rumelindeki müderris ve kadıları, Rumeli kazaskeri, Anadoludaki müderris ve kadıları da Anadolu kazaskeri tayin ederdi. (Anadolu tabirine Mısır, Suriye, Hicaz ve Irak da dahildir). Üst tarafını, kazasker efendiler inha eder, tayini padişah yapardı. «Taht kadısı» denilen Bursa, Edirne, Mekke ve İstanbul kadılarını bizzat padişah tayin ederdi; taht kadılarile kazaskerlerin tayininde de padişah ekseriya şeyhülislâm efendiyle istişarede bulunurdu; ve ekseriya sadrazamın da fikri, reyi alınırdı. Kazasker efendilerin en mühim vazifelerinden biri de Divanı Hümayuna gelmiş olan davaları, diğer divan azasının önünde rüyet etmekti.

Divanı Hümayun salı günü sabahı toplanır, öğleye kadar devam ederdi. Diğer günler, kazaskerler kendi konaklarında çalışırlar, divan kurarlar, kendilerine başvuran iş ve dava sahiblerini dinlerler, müderrislik, kadılık istiyenlerin evrakını tetkik ederlerdi. İşlerinde yolsuzluk olduğundan şüphe edilen, rüşvet ve türlü suiistimal ile zulüm ve gadrettiği görülen kazaskerler, sadrazamın emrile emekli bir Rumeli kazaskeri tarafından teftiş olunurdu, azli veya azlile beraber sürgüne gönderilmesi icab ediyorsa sadrazam tarafından padişaha arzolunurdu. Beylerbeyilere, vezirlere verilen haslar gibi, taht kadılarile kazaskerlerin de hasları vardı, fakat bunlara has denmez, «arpalık» denilirdi. Kazaskerlerin arpalığı tutarı yevmiye beş yüz akçe idi Emek'i bir kazaskere yevmiye yüz akçe getiren bir arpalık verilirdi; bu efendi de ya arpalığı olan yere gidip yerleşir, yahud arpalığı gelirini toplamak üzere bir adamını gönderirdi. Rumeliğneki mahkemelerin aldığı miras taksimi vergileri, Rumeli kazaskerine, Anadolu daki mahkemelerin (Mısır, Suriye, Irak dahil) aldığı miras taksimi vergileri de Anadolu kazaskerine aiddi. Bu «resmi kıymet» ile Rumeli kazaskerinin yevmiyesi 3000 akçeyi aşardı; kendisinden bir basamak aşağıda bulunan Anadolu kazaskerinin yevmiyesi ise, kaza sahası çok daha büyüyor olduğundan 16,000 akçeyi bulurdu. Rumeli kazaskerliğinin bu bakımdan tamah edilecek tarafı yoktu; fakat şeyhülislâm eşiği idi. Kazaskerler azledildikleri zaman da 150 akçe mezuliyet yevmiyesi alırlardı. İlmiyye mesleğinde kazaskerlik, hakika ten bir refah ve saadet kapısıydı. İçlerinde erbabı zevk olanlar muhteşem bir hayat sürerlerdi. Hele ba badan kalan bir serveti de olursa, bu hayat göz kamaştıran bir şa'şaa arzederdi. Osmanlı tarihinde hususî hayatının ihtişamı bilhassa dillere destan olmuş bulunan zat da Onyedinci asır ulemasından Kara Çelebiza de Abdülâziz Efendidir. Sultan İbrahimi deviren ihtilâde yeniçeri ağaları ve Kösem Sultanla birlik olan ve çocuk Dördüncü Sultan Mehmedi koltuklarından tutarak Osmanlı tahtına oturtmuş bulunan bu zat, Rumeli kazaskerliğinden şeyhülislâmlığa yükseldiğinde, servet bakımından o kadar müstağni bulunuyordu ki şeyhülislâm tahsisatını devlet hazinesine terketmiş, bu büyük vazifeyi sadece bir şeref meselesi telâkki etmişti.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendinin Muhteşem Hayatı

On yedinci asır ortalarında müverrih ve şair Kara Çelebizade Abdülaziz Efendinin hususî hayatındaki ihtişam, kadıaskerliğe ve şeyhülislâmlığa kadar yükselmiş ülema efendilerinin muazzam serveti hakkında güzel bir fikir verir. Abdülaziz Efendi için vakanüvis: «Meskeni, giyim ve kuşamı ve sofrası, adamlarının ve hizmetkârlarının terbiyesi, dâratı ve ihtişamı vezirane, belki mülûkâne idi» diyor. Sofrasında daima seçkin misafirleri bulunur, yemekten sonra yanına ancak konuşmak istedikleri girebilir, herkesle gayet resmî konuşurdu. Ekseriya tek başına kütüphanesine kapanır, saatlerce mütalea ile meşgul olurdu. Aşağıdaki satırlar vakanüvis Naimâ Efendi nindir: «Tâzerû mehpâre beş altı tane nâzenin hizmetkârı eksik olmazdı. Pâhdamen ve salih idiler, lâkin müşahede-i cemâli hûban ile mütelezziz olup olmakule sureti ve siyreti mahbub çelebileri evlâd yerine terbiye edip, okutup yazdırıp çırağ etmeğe mail idiler. Hattâ mahdumlara eyyam-ı şitade hind alacası ve mirzarj boğası kapama ve şal kuşak ve eyyam-ı sayfide ince Kırım kesimi beyaz sade ve som sırma kolan kuşak kuşadıp eyyam-ı mutedilede süd maisi ince bez cantiyanlar giydirip çağır giydirmez imiş. Yırtmaç şikâfı şatrengi şal ile iki karış miktarı olup bir iki yerden rapt için altın kopça dikerler imiş ki misafir huzurunda açılmamak için, yırtmaçlar iliklenür idi. Sair evkatta küşade olup süratle gidip gelikte yırtmaçlardan simin topukların şa'şaası meclise pertev salardı. Mahremlerinden biri kendisine:

— Sultanım.. Bu taze uşakları istihdam ettiğiniz çendan münasib görülmez.

Dedikte Aziz Efendi:

— Hüsni suret, kabiliyet siyrete alâmettir; bir alay Kabihül vecih Ehramen istihdamından bunlar münasibdir ve bir alay fesaka gerrinden koruyup terbiye ile adam ettiğimiz cihetle me'cûr oluruz..

Demişti.

KÜÇÜK NOTLAR

KADINLAR HAKKINDA YASAKLAR

Fetihten meşrutiyete kadar geçen devirde kadınlar, tek veya iki çifte kayıklara erkeklerle beraber binemezlerdi. Yasağın konulmasına sebeb, bazı hafifmeşreb nazenin taze kadınların kayıklarda, kırıkları olan erkeklerle buluşmalarına mâni olmaktı. Bazı kayıkçılar, bu oynaşmalara göz yumma karşılığı devletçe tesbit edilen narhtan kat kat üstün para kopardıkları için yasağa rağmen kayıklarına erkekle beraber kadın alırlar, görülüp de niçin aldığı sorulunca «erimdir dedi aldım» derlerdi .Bu gibi uygunsuzlukların önüne geçilmesi için de, kayıkçılar kâhyasına, bostancıbaşıya, sık sık şiddetli emirler verilirdi. Taze kadınların, Halic ve Boğaziçi iskelelerine dolmuşa işliyen kayıklara bile erkekle binmesi yasaktı. Bu yasaktan yalnız ihtiyar kadınlar, o da dolmuşa işliyen kayık olmak şartile istisna edilmişti.

***

Onaltıncı asırda yirmi beş, otuz yıl evveline kadar Eyyubun kaymağı ve kaymakçı dükkânları İstanbulun şöhretlerinden idi. Onaltıncı asırda, herhalde türbe ziyareti bahanesile Eyyuba gelen bazı hafifmeşreb kadınların kaymakçı dükkânlarına girip evvelce anlaştıkları erkekle bu dükkânlarda buluştukları görüldü ve Eyyub Kadısı tarafından hükûmete şikâyet edildi, bunun üzerine kadınların Eyyubda kaymakçı dükkânlarına girmesi yasak edildi.

***

İstanbul civarındaki uzakça mesireler, hafifmeşreb kadınların, nâmahremlerle buluştukları yerlerdi. Azıcık tehlikeli olmakla beraber ağyâr diline düşmeden can sohbeti edilirdi. Hükûmete bir kaç ihbar oldu; kadınların arabalarla uzak mesirelere gitmesi ve arabacıların da kadınları alıp oralara götürmeleri yasak edildi. 1752 tarihli bir fermandır.

«Nisvan taifesinden bazıları tenezzüh ve teferrüç bahanesile Üsküdardan Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca ve Merdivenköyüne, bazıları dahi Boğazdan Tokad; Akbaba, Dereseki ve Yuşaya arabalarla gidip ve edeb ve hayâyı atıp envaı şenaati irtikâb ettikleri ihbar olundu. Bundan böyle, kadınların, arabalarla bu uzak mesirelere gitmeleri yasak edilmiştir. Gidenlerle onları yasağa rağmen arabasına alıp götürecek arabacılar, yakalandıkları gibi İstanbuldan taşraya sürülecekler dir.»

Levent Şahverdi Arşivi

KÖPRÜLÜLER

Mehmet Paşa, Fazıl Ahmed Paşa, Fazıl Mustafa Paşa

Köprülü Mehmed Paşa on yedinci asır ortasında korkunç bir anarşi devrinde iktidara gelerek azmi, iradesi, metaneti ve namusu ve cesareti de devlet ve millete büyük hizmetlerde bulunmuş büyük devlet adamıdır.

Sultan İbrahim kanlı bir ihtilâl ile tahtından indirilib, yerine yedi yaşındaki oğlu Dördüncü Mehmed geçirilince devlet mütegallibe yeniçeri ağaları ile ihtiyar ve haris Kösem sultanın elinde kalmış rüşvet ve suiistimal kapıları ardına kadar açılmış, söz ayağa düşmüş imparatorluk izmihlâle doğru sürüklenmeğe başlamıştı. Çocuk padişahın anası yeniçeri ocağı mütegallibeleri ile Kösemi ortadan kaldırtdıktan sonra devletin mukadderatını namuslu bir ele tevdi etmek istemiş ve ihtiyar Köprülü Mehmed Paşayı bulmuştu.

Yetmişbeş yaşında bir ihtiyar olan Köprülü Mehmed paşa sadrazamlığı dört şart ile kabul edebileceğini söyledi: 1 — Padişaha ne arzederse derhal yerine getirilecek; 2 — Devlet makamlarında kullana cağı kimseleri kendisi seçecek; 3 — Hiç bir işte müdahale edilmiyecek; 4 — Aleyhindeki dedikodu ve jurnallara kıymet verilmiyecek... Mülâdin 1656 yılında idi, on dört yaşına başmış olan genç padişah ile anası, ihtiyar vezirin şartlarını kabul ettiler ve Köprülü Mehmed Paşa sadrazam oldu.

Köprülü Mehmed Paşa Anadolu Vezirköprüsünde doğmuştu; babası kasabanın hatırı sayılır simalarından imiş... Tahsil görmemişti. Genç yaşında İstanbula gelmiş, sarayın hel vahane ocağından yetişmiş, birinci mirahurluğa kadar yükselmiş, sonra Sancak beyliklerinde, valilikler de bulunmuştu... Memuriyet hayatında silik ve sönük yaşamıştı.. Sadrazamlık teklif edildiğinde İstanbulda emekli olarak oturmakta idi.. Pek fakirane yaşıyordu.. Saraya gitmek için sırtına giyeçek bir kürkü bile yoktu, emanet kürk alıb giyinmişti. Kendisini saraya davete memur şahıs anlatırmış: «İçimden bu biçare ihtiyarı da nereden buldular. Bundan ne hayır umulur, dedim. Mehmed Paşanın ağası telâşa düştü: - Efendim sırtınıza ne giyeceksiniz.. dedi.. Mehmed Paşa: Devlet bizden giyim kuşam, âlâyiş değil, hizmet bekliyor!. cevabını verdi.. O zaman karşımdaki ihtiyarın ne olduğunu anladım... Der imiş.

Köprülü Mehmed Paşa yedi buçuk yıl kadar süren sadrazamlığını da şu işleri başardı:

1 — Boğazda Venediklileri mağlûp etti. Ve Boğaz ablukasını tamamen söktib attı..

2 — Transilvanyada çıkan büyük ihtilâli bastırdı..

3 — Her türlü fitnenin başı olan bir takım yobazları tepeledi..

4 — Zorba, mürteşi, gaddar ve zalim valileri, sancak beylerini aman vermeden temizledi.

5 — Mütegallibeyi ve eşkiyayı amansızca tenkil etti..

Kısa bir zaman içinde devlet otoritesini gereği gibi kuran Köprülü Mehmed Paşa imparatorluğu korkunç anarşiden kurtarmış, devlete yarım asır daha devam edecek yepyeni bir kuvvet vermişti.. Bu uğurda içlerinde, pek çok şöhretli vezirler, kumandanlar da bulunmak üzere 36,000 kişiyi idam ettirdiği söylenir..

Şu fıkra Köprülünün karakterini göstermek bakımından dikkate değer: Transilvanya isyanını bastırmak üzere Macaristana gittiğinde Ankebud Ahmed Paşayı sadaret vekili bırakmıştı. Anadolıda bu uzaklaşma fırsat bilinmiş, Abaza Hasan Paşa isyanı çıkmıştı.

Ankebud Ahmed Paşa padişaha bir tezkere sunarak: «Asi paşalar sadrazamı istemiyorlar.. paşalar sadrazamı istemiyorlar.. Köprülü Paşayı azledib yerine beni tayin ederseniz, hepsi derhal aftayin edeceklerdir» dedi. Padişah cevap vermedi, Köprülüyü süratle geri çağırdı ve Mehmed Paşa gelince vekilinin tezkeresini eline verdi: «İşine karışmamağa söz verdiğim için Ahmed Paşaya ilişmedim.. Yoksa derhal celâda verirdim..» dedi. İhtiyar Köprülü: «İsabet olmuş padişahım.. Ben zorbaları, hırsızları ve zalimleri öldürüyorum... Ankebud Ahmed Paşa namuslu vezirdir.. Bu devlete hizmet edecek adamdır.. Yaptığı işe gelince mazurdur, zira sadramazlık makamı herkesin hırsını tehrik edecek makamdır..» dedi. Bu, ancak büyük adam ağzına yakışacak bir sözdür.

Mehmed Paşa ölürken padişaha, eğer rahat etmek isterse oğlu Fazıl Ahmed Paşayı sadrazam yapmasını vasiyet etti ve Dördüncü Mehmed büyük vezirinin vasiyetini tutarak Fazıl Ahmed Paşayı babasının yerine tayin etti. Fazıl Ahmed Paşa Sadrazam olduğunda henüz 26 - 27 yaşlarında bulunuyordu.

Fazıl Ahmed Paşa ciddî tahsil görmüştü; çocukluğunda babası tarafından o devrin seçkin simalarından Kara Çelebi Zade Abdülâziz Efendinin himayesine emanet edilmişti; bu zat sonsuz bir medenî cesarete sahip idi, şair ve edibdi, zevk sahibi, ilim ve irfan sahibi, servet sahibi, sohbeti ve meclisi zengin adamdı; çocuğun üzerinde büyük tesirleri oldu: Köprülüzade onun teşviki ile sağlam bir medrese tahsilini pek genç yaşında bitirdi ve ilmiye mesleğine girerek müderris oldu. Fakat babası sadrazam olunca ilmiye mesleğinden ayrıldı, Sancak beyi, az sonra da beylerbeyi (Vali ve Paşa) oldu; gittiği yerlerde halkın sonsuz sevgi ve hürmetini kazandı; hattâ bir Valilikten ayrılırken halk atının ayakları altına atılmış: «Paşamız.. Paşamız.. Bizi kime bırakıb gidiyorsun!.» diye ağlaşmıştı.

İhtiyar Köprülünün yerine sadrazam oluşu, bir kaç hasud insan müstesna bütün imparatorlukta hoş nutlıtkla karşılanmışdı. Pek zarif fıkradır; Fazıl Ahmed Paşa sadrazam olub da Divanıhümayunu ilk topladığı gün herkes genç vezire hoş görünmek için babasının kıymetlerinden bahsediyordu Şeyhülislâm Bursalı Mehmed Efendi kendisini tutamadı: Nahak yere çok kan döktü!..» dedi.

Fazıl Ahemd Paşa da: - Ama zan nederim babam idam ettirdiği kimselerin fetvasını sizden almıştı!. değil mi.. dedi.. korkumdan fetva veridim!. Bunun üzerine genç vezir acı acı güldü: - A efendi!. Siz bir ilim ve din adamısınız!. Allahtan korkmayıb Mehmed Paşadan korkmak size yakışır mıydı!!. Dedi.

Girid harbi, kanlı muharebelerle 25 yıldanberi devam ediyordu; adanın hemen her tarafı fethedilmiş, fakat idare merkezi olan Kandiye kalesinde Venediklîler şiddetle dayanıyorlardı: Devlete yüzbinlerce can ve ağır masraflara mal olan bu harbe bir son vermek lâzımdı. Almanya imparatoru Macaristanda Türkler aleyhinde tahriklerle meşguldü, Transilvanyada çıkan büyük bir isyanı Köprülü Mehmed Paşa güçlükle bastırmıştı. Polonya Kralı açıkça Türk düşmanlığı güdüyordu. Fazıl Ahmed Paşa düşmanların en kuvvetlisinden işe başladı; büyük bir ordu ile Almanya imparatoruna karşı sefere çıktı, Macaristanda imparatorun kalelerinden Uyvar'ı muhasara etti ve bir buçuk ayda zaptetti; Türk askeri bu muhasarada o kadar kahramanca döğüşmüştü ki bundan sonra Macarlar ve Almanlar bir kahramanı övmek için «Uyvar önünde bir Türk gibi.» sözünü kullanır oldular. Almanya İmparatoru Birinci Leobold Papadan ve Fransa Kralı Ondördüncü Luiden yardım istedi; en seçkin Fransız şövalyelerinden 4000 kişi İmparatorun yardımına koştu: Tunaya dökülen «Râbe= Raab» suyu kenarında Fazıl Ahmed Paşa mağlûb oldu, fakat ordusunu intizamla geri çekmeğe muvaffak oldu ve İmparator Türk şartlarını kabul ederek «Vasvar» da bir suh muahedesi imzalandı. Avrupa sulhunu yaptıktan sonra Fazıl Ahmed Paşa Giride geçti; iki buçuk yıl süren şiddetli ve kanlı bir muharebeden sonra Kandiye kalesi de alındı; bu suretle adanın fethi tamamlandı; Venedikle de sulh yapıldı. Büyük vezir Girid zaferinden sonra Polonya üzerine yürüdü, Podolya eyaleti Türkiyeye ilhak olundu.

Ahmed Paşa iki kışı siperlerde geçirdiği Kandiye muhasarasında verem denilen amansız hastalığa tutulmuştu; aşırı derecede içki kullanırdı; vücudce de sağlam bir yapıya sahib değildi, kendisini ronsuz enerjisi yaratıyordu; hayatının en şaşaalı devrinde İstanbuldan Edirneye giderken hastalığı birdenbire şiddetlendi, seyahate devam edemedi, konakladığı bir çiftlikte öldü; naşı İstanbula getirilerek Çemberlitaş civarında babasının türbesine *defnedildi (1676)*; ölümünde henüz 41-42 yaşlarında idi. On beş sene süren sadareti, Osmanlı tarihinin mal ve can emniyeti olan kanlı devirlerinden biridir. Harikulâde zarafetile meşhurdu; bir kış seferinde padişahın sevgili zevcesi Gülnuş Sultanın gümüş arabası çamura saplanmış, Fazıl Ahmed Paşa hemen atından inerek bu kıymetli binek hayvanını çamurdan çıkarmak üzere Sultanın arabasına koşmuştu. Bir gün ananevî Türk-Fransız dostluğundan bahseden Fransız elçisine de: «— Bunu pek iyi bilirm, Râbe suyu muharebesinde ve Kandiye muhasarasında Fransız şövalyelerinin kılıçlarına karşı döğüştüm!.» cevabını vermiş ve elçiyi susturmuştu.

Köprülünün küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa, büyük kardeşi Fazıl Ahmed Paşanın ölümünden on üç sene sonra, 1689 da, ikinci Viyana muhasarası bozgununun en buhranlı zamanında Sadırazam oldu ve bu mevkide ancak iki sene kadar kaldı. 1691 de Salankamen meydan muharebesinde Türk ordusunun en ön saflarına atılarak alnından vurulup şehid oldu; ve cesedi Mührü Hümayun ile beraber cenk meydanında kayboldu.

Ahmed Paşa gibi sağlam bir medrese tahsili görmüş, sonra idarecilik mesleğine girmiş, sancak beyliklerinde, valiliklerde bulunmuş; nihayet, ahvali düzeltmek için, bozgunu durdurmak için Edirnede toplanan bir saltanat divanı tarafından Sadırazamlık makamına davet olunmuştu.

Saliha Hanım

Köprülü Mehmed Paşanın zevcesi, Fazıl Ahmed Paşa ile Fazıl Mustafa Paşanın anaları büyük, asil ruhlu bir Türk kadınıdır. Ahmed Paşa Türk ordusunun serdarlığı ile Girid adasına giderken oğlu ile beraber cenge gitmişti ve Kandiye kalesi önünde iki müthiş kışı oğlunun serdarlık otağında geçirmişti, Ahmed Paşaya her gece: «Oğlum.. üzülme.. kaleyi bugün de alamadın.. fakat yarın alacaksın!.» diyerek bir azim ve iman kaynağı olmuştu.

4. Sultan Mehmed

(Baştarafı 94 üncü sayfada)

bir safhaya girdi.. Padişah ise, devletinin uğradığı toprak kayıpları karşısında kayıtsız kaldı.. Av eğlencelerinden başını alamadı. Devlet ehliyetsiz ellerde idi. Halk ve asker bozgun felâketlerinden padişahı mesul tuttu ve 1687 de bir askeri ihtilâl ile tahttan indirildi, kardeşi Süleyman tahta oturtuldu.

Dördüncü Mehmed çocuk denilecek yaşlarından hayatının son anına kadar hasekilerinden Gülnuş Sultana çoşkun bir aşk ile bağlanmıştı, Gülnuş Giritli bir Rum dilberi idi; Girite Retimo şehrinin zaptında Türk serdarı Deli Hüseyin Paşanın eline geçmiş ve İstanbulda küçük padişaha gönderilmişti. Bu kadından Mustafa ve Ahmed isminde iki şehzadesi olan Sultan Mehmed, uzun sürecek sürgün avlarına çıkarken veya ordu ile sefere giderken de Gülnuşu gümüş bir araba içinde peşi sıra götürürdü. Bu güzel kadın, padişahını tahttan indirildikten sonra da terketmedi, sarayda hapsedildiği odada felâketinin ortağı oldu. Sultan Mehmed Padişahlığını kaybettikten sonra beş sene daha yaşadı ve 1692 de öldü; yeni camiin karşısında anası Turhan Sultanın türbesine gömüldü. Gülnuş Sultan ise, kocasının ölümünden üç sene kadar sonra tekrar ikbal devrine kavuştu, oğulları Mustafa (İkinci Mustafa) ve Ahmed Üçüncü Ahmed)in padişahlıklarını gördü ve on iki sene de Valide Sultanlık yaptı.

Dördüncü Mehmed anası Turhan Sultan için «Uğur yıldızım» derdi; Üçüncü Muradın sevgilisi ve Üçüncü Mehmedin anası Sofiye Sultan tarafından başlatılmış olup da yapısı yarım kalmış olan yeni camii tamamlatan Turhan Sultandır; ilk mimarı Davut Ağa, tamamlıyanı da Mustafa Ağadır.

DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMED DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1648 Dördüncü Sultan Mehmedin cülûsu ve babası Sultan İbrahimin idamı

1648 Anadoluda Celâli Kara Haydaroğlu Mehmed ile Katırcıoğlu Mehmedin tuğyan devri; tenkile memur Anadolu Beylerbeyisi Çavuşzade Ahmed Paşanın Celâliler elinde maktul düşmesi

1648 İstanbulda büyük Sipahi ihtilâli (tarihimizde Sultanahmed camii vakası diye meşhurdur); Sipahilerle Yeniçeriler arasında Sultan Ahmed meydanı ve civarında yapılan kanlı şehir muharebesi, sipahilerin hezimeti ve amansızca imhaları; Yeniçeri ocağı ağalarının tagallüb devrinin başlaması

1648 Sultan İbrahim devrinin büyük nüfuz sahibi ricalinden Cinci Hoca Hüseyin efendinin sürgün edildiği Mihalıçta idamı.

1648 Celâli Kara Haydaroğlu Mehmedin ele geçirilmesi ve İstanbulda idamı

1648 Venedik Cumhuriyeti ile harb Girid adasında, Dalmaçyada ve denizde bütün şiddetile devam etmektedir.

1649 Sadrazam Sofu Mehmed Paşanın azli, yeniçeri ağası Kara Murad ağanın (Murad Paşa) sadareti.

1649 Anadoluda Celâli Gürcü Abdünnebinin tuğyan devri.. Celâlilerle yeniçerilerin Üsküdar arkasında Bulgurlu muharebesi, Celâlilerin hezimeti; Abdünnebinin tenkili.

1649 Giridde ikinci Kandiye muhasarası

1650 Venedik donanmasının Çanakkale Boğazını ikinci defa ablukası

1650 Çocuk padişah Dördüncü Sultan Mehmedin sünnet düğünü

1650 Celâli Katırcıoğlu Mehmedin aman dilemesi, affı ve kendisine Sancak beyliği verilmesi.

1650 Sadarazam Kara Murad Paşanın sadaretten istifası, Melek Ahmed Paşanın sadareti

1651 Giride cepane, erzak ve asker götüren Donanmayi Hümayunun Nakşa takımadaları sulrında deniz cengi; Bey gemileri kaptanlarile gemilerdeki yeniçerilerin cebaneti yüzünden bozguna uğraması

1651 İstanbul esnafının Sadarazam Melek Ahmed Paşaya karşı ayaklanması, Sadrazamın azli; Siyavüş Paşanın sadareti.

1651 Büyük Valde Kösem Sultanla müttefikleri yeniçeri ocağı ağalarının çocuk Dördüncü Sultan Mehmedle anası Turhan Sultana karşı bir hükümet darbesi hazırlaması; Kösemin sarayda öldürülmesi, yeniçeri ocağı mütegallibeleri Bektaş Ağa, Çelebi Mustafa Ağa ve Kara Çavuş Mustafa Ağanın idamları.

1651 Sarayın kara ve ak hadım ağalarının tegallüb devrinin başlaması

1651 Sadrazam Siyavüş Paşanın azli; Gürcü Mehmed Paşanın sadareti

1652 Sadrazam Gürcü Mehmed Paşanın azli; Tarhuncu Ahmed Paşanın sadareti. Bu vezir tarafından Osmanlı devletinde ilk bütçe taslağının yapılması

1653 Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşanın azli ve idamı; Derviş Mehmed Paşanın sadareti

1654 Eski sadrazamlardan Kara Murad Paşanın Kaptanı Deryalığı; bu zatın himmet ve celâdeti ile Donanmayi Hümayunun Akdenizde eski azamet ve kudretile dolaşması.

1654 Sadrazam Derviş Mehmed Paşaya felc gelmesi,azli; İbşir Mustafa Paşanın sadadeti. Yeni bir anarşi devrinin başlaması

1655 İstanbulda askeri ihtilâl; Sadrazam İbşir Mustafa Paşanın azli ve idamı; KaraMurad Paşanın ikinci sadareti

1656 Kara Murad Paşanın azli ile Süleyman Paşanın sadadeti; 28 şubat Süleyman Paşanın azlile Mührü Hümayunun Girid Serdarı Deli Hüseyin Paşaya gönderilmesi ve Zurnazen Mustafa Paşanın sadaret kaymakamlığı.

1656 4 mart, İstanbulda mütegallibe saray ağalarına karşı askeri ihtilâl, (tarihimizde Vak'ai Vakvakiye diye meşhurdur) ayak divanı; hadım ağaların idamile cesedlerinin Atmeydanındaki çınar ağacına asılması; Mührü Hümayunun yoldan geri çevrilerek Zurnazen Mustafa Paşaya verilmesi; bir saat kadar sonra bu Sadrazamın azlile Siyavüş Paşanın ikinci sadadeti; Siyavüş Paşanın ölümü, Boynu iğri (boynu yaralı) Mehmed Paşanın sadareti.

1656 Haziran, Venediklilerin Çanakkale Boğazını ablukası; Rus dönmesi SarıKenan Paşa serdarlığında Donanmayi Hümayunun Boğaz ablukasını yarıp çıkma teşebbüsü, Kenan Paşanın acizi ve cebaneti yüzünden donanmamızın müthiş bir bozguna

(Devamı 102 inci sayfada)

Levent Şahverdi Arşivi

HATİCE TURHAN SULTAN

Dördüncü Sultan Mehmedin anası Hatice Turhan Sultan Osmanlı tarihinde siyasî entrikalardan, hasis servet hırsından uzak, kadınlık zarafet ve şefkatini göz karaştıran bir haşmet ile temsil eden tek kadın simasıdır.

Aslen Ukraynalıydı ve bir köyü kızıydı. Tatarlar tarafından kaldırılmış, aşağı Tuna boyu valilerinden Süleyman Paşa isminde bir devletliye satılmış, o da, İstanbuldan almış olduğu bir tebliğe uyarak payitahta, Sultan İbrahime gönderilmişti. Gayet narin, nazlı, oya gibi bir kızdı. Koyu kumral saçlı ve buğday tenliydi. Osmanlı hanedanına Sultan İbrahimin ilk şehzadesini, Şehzade Mehmedi doğurdu. Fakat, asifte cilvesi bilmediği için haşmetli kocasının sevgisini kazanamadı, basit bir cariye gibi ihmal edildi. Oğlunu emziremediği için, Şehzade Mehmede sütnine tutulan Zafire isminde pek güzel bir Gürcü kızının kendisine, bu sütninenin babası meçhul oğlunun da şehzadesine tercih edildiğini gördüğü gün, sarayda bayağı büyük bir rezalet koptu ve o günden itibaren Valide Kösem Sultanın himayesine sığınarak yaşadı. Bir kaç yıl sonra Sultan İbrahim anasının entrikasına kurban olarak tahttan indirilince, Turhanın yedi yaşındaki oğlu tahta oturdu. İbrahim idam olundu. Bütün bu büyük vakalarda Turhan Sultan sadece ürkek bir seyirci olmuştu.

Osmanlı sarayında ismen Valide Sultandı, hakikî hüküm ve idare büyük Valide Kösemdeydi. Turhan da bu durumdan hoşnuddu. Küçücük oğlunun istikbali ve hayat emniyetinden başka bir siyasî hırsı yoktu. Kösem Sultanla yeniçeri ocağı ağaları anlaşmış ,kocaman çarkları bütün şiddetile dönen bir suistimal, rüşvet, zulüm ve istibdad idaresi kurmuşlardı. Sadrazamlar bir kukla olmaktan kurtulamıyordu. Halk ayaklandı, ağalarla Kösemin istibdadına isyan etti. Sarayda padişahımızın anası varken büyük valdenin ne lüzumu var dediler. Bu suretle Kösemi Turhana ve oğluna karşı düşman yaptılar. Bu halk ayaklanması yatışınca, Kösem yeni bir hükûmet darbesi hazırladı; yeniçeriler bir gece sarayı basacak, Turhan Sultanla oğlu Sultan Mehmedi öldüreceklerdi. Suikasd haber alındı ve Turhan Sultanı tutan Kızlarağasile zülüflü baltacılar ağası daha evvel harekete geçti. Kösemin dairesi basılarak bu ihtiyar haris kadın feci bir şekilde boğuldu. Bu vakadan sonradır ki Turhan, reşid olmıyan oğlunun adına icrayı saltanat edecekti. Fakat bu hiç de sevdiği bir şey değildi. Nihayet ortaya ihtiyar Köprülü Mehmed Paşa gibi bir vezir çıkınca genç ve güzel valde sultan oğlu ve kendi adına, hükûmeti, diktatör salâhiyetlerile ona bıraktı. Yedi sene sonra Köprülü öldü.. Aynı salâhiyetlerle iktidara oğlu Fazıl Ahmed Paşa geçirildi On beş yıl süren Ahmed Paşa sadareti, Osmanı devletinin en muhteşem devri oldu. Ahmed Paşayı aynı salâhiyetlerle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa takib etti.

Kırkına yaklaşmış olan Dördüncü Mehmed çılgın bir av meraklısıydı. Sürgün avlarına 40 - 50 bin kişiyle çıktığı olurdu. Bir Rebia Sultanı vardı. Dildade-i ruhu idi. Onu da peşsıra gümüş arabalar içinde sürüklerdi. Turhana gelince.. Kâh Edirnede, kâh İstanbulda, devletin bir azamet ve şevket sembolü olmuştu.. Bir yere ayak attı mı, halk, ardından bet ve bereket beklerdi. Padişah ise anasına, sonsuz derecede hürmetkâr: «Benim uğur yıldızım mübarekk anam» derdi.. Ve Turhan Sultan, oğlunun tahttan indirilme felâketini görmeden, bu azamet ve haşmet içinde öldü...

Turhan Sultanın hayatını süsliyen şirin bir vakadır: Bir zamanlar İstanbulda Divanyolunda «Manav Güzeli Yusuf» isminde bir çocuk büyük şehrin bir şöhreti olmuştu. Hakikaten «Yusufu sani» denilecek güzellikte olan bu çocuğu görmek için en ağırbaşlı insanlar dahi bu manav dükkânına bir kere uğramışlardı.

Bir gün manav güzelinin adeta cebren Valde Sultanın emrile saraya kaldırıldığı öğrenildi. Valde Sultan duldu, fakat genç ve güzel bir kadındı. Herkesin hürmetini kazanmıştı. Hâdiseyi kimse kötüye yormadı ama güzel bir manav çırağının saraya kaldırılmasını da izah edemedi. Sarayda ise, şöyle bir sahne cereyan etmişti:

Valde Sultan:

— Oğlum.. Senin memleketin neresi?..

Diye sormuş, manav güzeli:

— Çok uzaklarda Sultanım.. Beni Taarlar kaçırıp getirdiler, demişti.

Valde Sultan:

— Sağ bacağında bir nişanın var mı?

Diye sorunca da çocuk fevkalâde bir heyecanla:

— Var Sultanım.. Ben küçükken beni bir kurd ısırmış...

Demiş ve kalçasında kurdun diş izlerini göstermişti.

O zaman Valde Sultan kollarını açarak:

— Ben senin ablanım! diye bağırmış ve Yusufu bağrına basmıştı.

Turhan güzel kardeşini bulunca, dünyalara, hazinelere sahib olmuş oldu. Yıllarca tahsil ve terbiyesile meşgul oldu. Siyasî hayata karıştırmadı.. Kendisine kâhya yaptı. Yusuf ağa, İstanbulda, temiz bir kibar ve zengin hayatı sürdü.

Bugün İstanbulu tezyin eden ve Türk yapı sanatının şaheserlerinden biri olan Yenicamii bu büyük kadının hayır eseridir. Kendi türbesi de camiin karşısındadır. İş Bankası köşesindeki muazzam sebil ve çeşme de onun yadigârıdır. Gene o civarda, İş Bankasının arkasında yeni yapılan İş Hanının yerinde bir de büyük hamamı vardı ve «Haseki Hamamı» diye meşhurdu.

Hatice Turhan Sultanın, adı Yusuf olan ve Divanyolunda manav çıraklığı yapan küçük kardeşini nasıl bulduğunu bize o devirde İstanbula gelmiş olan bir Fransız seyyahı nakletliyor. Divanı Hümayun vesikalarından biri de, yıllarca sonra, kardeşi Valde Turhan Sultana kethüdalık yapmış olan İstanbul zenginlerinden Yusuf Ağanın varis bırakmadan öldüğünü ve bütün servetinin devlet adına müsadere olunduğu bildiriliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

YATAKTA YATMAYAN SERDAR

XVI. ASRIN BÜYÜK VEZİRLERİNDEN HABEŞİSTAN VE GÜRCİSTAN FÂTİHİ ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA SEFERLERDE YATAĞA GİRMEZDİ. HER AKŞAM MÜKELLEF BİR ŞEKİLDE İŞRET EDERDİ, SONRA İBÂDETE BAŞLAR, VE HUZURU İLÂHİDE O KADAR SAMİMİ GÖZ YAŞLARI AKITIR DİKİ, SECCADESİNDE BAŞ KOYDUĞU YER BİR KAP SU DÖKÜLMÜŞ GİBİ ISLANIRDI; VE NİHAYET BAŞINI «İÇ OĞLANI» DENİLEN HİZMETKÂR ÇOCUKLARDAN BİRİNİN OMUZUNA KOYARAK ANCAK 2-3 SAAT UYURDU.

IV. SULTAN MURADI DOLANDIRAN ARAP KIZI

XVII. ASIRDA SURİYENİN FERMAN DİNLEMEZ DÜRZİ EMİRLERİNDEN FAHREDDİN YAKALANIP İDAM EDİLDİĞİ ZAMAN YETİŞKİN BİR KIZI ERKEK KIYAFETİNDE DİYARI BEKİRE KAÇTI VE ORADA NAMLI BİR ŞEYHE SIĞINDI, VE ORADA KİMSE KIZ OLDUĞUNU FARK EDEMEDİ. BAKIRI ALTIN VE GÜMÜŞ YAPTIĞINI SÖYLEYEN BU SAHTE DELİKANLI ŞEYHİ DE BİR TAKIM KİMYA OYUNLARI İLE KANDIRDI. DEVRİN AMANSIZ KANLI PÂDİŞÂHI IV. MURAD BAĞDAD SEFERİNE GİDERKEN BU ŞEHRE UĞRADI; ŞEYH EFENDİ TARAFINDAN HÜKÜMDARA TAKDİM EDİLEN DELİKANLI SULTAN MURADI DA KANDIRDI, VE BAKIRI ALTIN YAPMAK İÇİN MALZEME BEDELİ OLARAK 1000 ALTIN ALDI, FAKAT BU PARAYI DIYARIBEKİRİN HÂNEDAN VE SÂZENDE NEVCİVANLARI TOPLAYARAK ÇILGIN İÇKİ VE SEFÂHAT ALEMLERİNDE YEDİ. VE YAVUKLU EDİNDİĞİ BİR GENÇDEN GAYRİ MEŞRU İKİZ KIZ ÇOCUĞU DOĞURDU. SEFERDEN FATİH OLARAK DÖNEN PÂDİŞAH DIYARIBEKİRE GELİNCE SAHTEKÂRLIĞI MEYDANA ÇIKTI, KENDİSİ VE İKİZ KIZLARI BOĞULARAK CESETLERİ IRMAĞA ATILDI. HÂMİSİ OLAN ŞEYH EFENDİ DE İDAM OLUNDU.

KAŞIKCI ELMAS'I

OSMANLI HAZİNESİNİN BU MEŞHUR ELMASINI FAKİR BİR ADAM İSTANBULDA YENİ KAPIDA BİR ÇÖMLEKTE BULDU; İKİ TAHTA KAŞIĞA DEĞİŞTİ. KAŞIKCI DA KUYUMCUYA YÜK BAHASINA SATTI. VAKA ŞAYİ OLUNCA KIYMETLİ TAŞ IV. SULTAN MEHMED TARAFINDAN HAZİNEYE ALINDI.

Levent Şahverdi Arşivi

Amcazade Hasan Paşa Medresesinde Mescid (İstanbul)

MEDRESELER

Bu eserde devlet memurlarının yetiştikleri sıbyan mektebleriyle kalemlerden ve kalem efendilerinden bahsetmiştik. Mülkî ve askerî âmirlerin, valilerle kumandanların çoğu da saraydan, saraydaki iç oğlanları (Enderunu Hümayunun zülüflü ağaları) arasından yetişmişti. Bu bakımdan Enderunu Hümayun da hakikî bir mekteb olmuştu. (Bu eserde Sadrazam yazısına bakınız) Orta ve yüksek tahsil müesseseleri olan medreseler de kendi müderrislerini (muallim ve profesörlerini) ve imparatorluğun derece derece bütün hâkimlerini (kadıları ve kadıaskerleri) ve «fetva» denilen en yüksek ve kesin şer'î hükmü veren şeyhülislâm, müftüyü yetiştirmiştir. İlmiyye sınıfı yahud ulema efendiler denilen medreseliler, imparatorlukta imtiyazlı bir sınıftı siyasî sebeblerle veya herhangi bir suç veya suiistimal sebebile gördükleri en büyük ceza azil ve tazminden ve sürgün edilmekten ibaretti; idam olunamazlar, malları müsadere edilemezdi. (Burada unutmamalıdır Dördüncü Sultan Murad gibi bir müstebid hükümdar bu ananeye rağmen haklı veya haksız kadı efendiler astırmış ve hattâ şeyhülislâm dahi idam ettirmiştir). Medreseler, bina olarak, payitahtta ve imparatorluğun her tarafında padişahlar, şehzadeler, haseki ve valide sultanlar, vezirler, zengin ulema ve servet sahibleri tarafından hayır müesseseleri olarak kurulmuştu. Banilerinin çoğu da medreselerdeki odalarda barınacak ve tahsil görecek talebenin iaşesi, ders levazımı, müderrislerin ücretleri için zengin vakıflar yapmışlardı.

Medreselerin tahsil dereceleri, müderrislerinin yevmiye üzerinden aldıkları akçelere göre ayarlanmıştı; «yirmili, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı medrese..» diye anılırdı. Hayır sahibleri, yaptıdıkları medreselerin yanına ekseriya bir sıbyan mektebi, bir sebil, bir imaret, bir mescid veya cami de yaptırırlardı. Şer'î ilimlerden «hadis» ilminin tedrisi için yapılan medreselere de ayrı bir isim verilir, «Dârülhadis» denilirdi. Medreseler umumiyetle banilerinin isimlerile anılırlardı: Hâmid Efendi medresesi, Ekmekçizade medresesi, İbrahim Ağa medresesi gibi... Tahsil derecelerine göre ayrı tabirler kullanılırdı. Sıbyan mektebini, ilk mektebi bitiren çocuk, medrese tahsili görüp ilmiyye sınıfına girmek isterse, ilk basamak olarak bir «iptidaî haric» medresesine girerdi ve çocuğa «softa» denilirdi. Burada türkçe ve arabca sarf ve nahiv öğrenirdi.

Sonra mantık ve ilmî kelâm tahsili için; «Haşiyei tecrid» medresesine girerdi; Haşiyei tecrid medreselilerce muteber bir kelâm kitabının adı olup bu ikinci basamak medreselere de alem olmuştu. Buradan şehadetname alan softa, bir basamak üstün bir «Hareketi haric» medresesine giderdi; bu medreselere «Miftah» adı da verilir, burada fıkıh ve belâgat okurdu. Gene bir şehadetname alır, onunla bir «Tetimme» medresesine giderdi. Tetimme medreseleri de «haric» ve «dahil» diye iki basamktı, softa bu medreselerde de hey'et, hendese, bedi', beyan ve edebiyat tahsili görür, yine bir imtihan verip şehadetname alır, sonra bir «Sahn» medresesine girerdi, artık «softa» lıktan çıkar, «danişmend» unvanını alırdı. «Sahn» medresesi bir ihtisas tahsili yeri idi. Şehadetname aldıktan sonra mesleğe girerdi, evvelâ bir mahkemede bir kadının yanında «Mülâzim» unvanile staj görür, sonra, ilmiyye mesleğinde iki yoldan birini tercih ederdi: Ya kadılık mesleğini tercih ederdi, buna «tariki kaza» derlerdi; bir taşra kadılığına tayin olunur, ve yolile memleket memleket dolaşarak terfi eder, talih elverirse ömrünün sonlarına doğru da kadıasker, şeyhülislâm olabilirdi. Yahud muallimlik mesleğini tercih ederdi, buna da «tariki tedris» derlerdi; bir «iptidai haric» medresesi muallimliğinden başlıyarak sahn müderrisliğine kadar yükselirdi. Müderris efendiler bir üstün dereceli medresede ders verebilmek için heyetler huzurunda imtihan verirlerdi; meselâ yirmili müderrisler kelâm ilminden, otuzlular beyan ilminden, kırklılar fıkıh ilminden, ellîler hadis ilminden ve alımışlılar tefsir ilminden bir eseri okutmağa kadir olduklarını ispat ederlerdi.

Tariki tedristen tariki kazaya geçilmiştir. Bu tarik, ilmiyye sahibi kimselerin verdikleri şehadetnamelerin, icazetnamelerin ayrıca manevî bir kıymeti vardı: «Filân genc falan efendiden mezun olmuşturl.» diye övülürdü.

Medrese tahsilinin ilk basamakları kaza ve vilâyet merkezlerinde görülebilirdi, fakat Sahn medresesi için İstanbula gelmek lâzımdı. İstanbuldaki büyük medreseler de Fatih, Süleymaniye ve Ayasofya medreseleriydi.

***

İlmiyye tarihinde onsekizinci asırdan itibaren bir de «Beşik uleması» görülür. İlmiyye mesleği bazı aileler tarafından ananeleştirilmişti. Bu aileler kız alıp verme ile akrabalıkçenler kadılık vazifesini ehliyetle ifa edebilirler, fakat ömrü tariki kazada geçen bir efendi bir medresede kolaylıkla ders veremezdi. Müderrisler arasında ehliyet ve salar kurdular. Devir geldi ki şeyhülislâmlık, kadıaskerlikler, İstanbul kadılığı, taht kadılıkları, Galata, Eyüb ve Üsküdar kadılıkları aynı ailenin ve akraba ailelerin efradı arasında paylaştırıldı. Bunlar bu inhisar ile kanaat etmediler, Beşiktaki çocuklarına «yirmili müderrislik» payesi verdiler. Çocuk yürüyünce otuzlu müderris oldu, konuştu kırklı müderris oldu.. ve nihayet on üç, on dört yaşında «İstanbul kadısı» payesi aldı. Tarihimizde bu yolda en büyük suiistimalleri yapanlardan biri İkinci Mustafanın Şeyhülislâmı Feyzullah Efendidir. (Kronolojide Edirne Vak'asına bakınız).

Amcazade Hasan Paşa Medresesinin cephesi (İstanbul)

GEÇMİŞTE CEMİYET HAYATI

İstanbulda bekâr uşakları nizamı

Zamanımızda olduğu gibi, tarihimiz boyunca, İstanbula, Anadoludan ve Rumeliden iş bulmak için akın akın bekâr uşağı gelmiştir; ve büyük şehirde, her gelen, ekmeğini çıkaracak, kesesinde birkaç altın biriktirecek bir iş, bir kapı bulmuştur.

Gelenler evvelâ hemşehrileri ile buluşurlar, kayıkhanelerin, kahvehanelerin üstündeki, veya müstakil bekâr odalarında, bekâr hanlarında, hamamlarda çalışanlar hamamlarda kalırlardı, ve ırz ehli, edeb sahibi olduğuna, uygunsuz takımından olmadığına dair de kefalete bağlanırdı; mahalle aralarında bekâr lara oda vermek, bekâr uşaklarının İstanbulda kefilsiz oturması katiyyen yasaktı. Buna rağmen, bekâr uşaklarının oturdukları han ve odalarda türlü fuhuş ve fisk-ü fücur olur, kan dökülürdü; bilhassa on yedinci ve on sekizinci asırlarda, ve on dokuzuncu asrın ilk rub'unda sık sık çıkmış olan askeri ihtilâller de, İstanbuldaki bekâr uşakları da silâha sarılıb fitneye karışırlar, vüzera ve rical saray ve konaklarının, çarşı ve pazarın yağmalarına iştirak ederlerdi. Onun içindir ki, İstanbulda bekâr uşağı çokluğu hükûmetçe tehlikeli görülür, Anadoludan ve Rumelinden İstanbula bekâr uşağı girmesi, zaman zaman, fermanlarla yasak edilirdi ve bu işlerle uğraşan zabıta âmirlerine, esnaf kâhyalarına şiddetli emirler, tenbihler verilirdi. Bazan da, İstanbula gelen bekâr uşaklarının şehre girebilmesi ve bir iş bulub kalması için sıkı kayıdlar konulurdu. Buna güzel bir örnek olmak üzere, Aşağıdaki satırlar 1826 tarihli ihtisab nizamnamesinden alınmıştır:

Bund an böyle İstanbula gelecek ve hâlen şehirde bulunan bekârlar için münasib semtlerde İstanbulda

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü Sultan Mehmed Devrinin Kronolojisi

üç dört, Üsküdar, Galata ve Eyübde birer ikişer han tahsis olunacaktır ve bekârlar, müslüman ve gayrimüslim karışık olarak bu hanlarda yatıb kalkacaklardır. Bir san'ata işe girinceye kadar, hemşehrilerinden kefil alındıktan sonra doğru o hanlara sevkedileceklerdir. Oradan ihtisab ağalığına (yâni o devrin belediye reisliğine) götürülecek, silâhı var ise, silâh kendisinde kalacak, fakat fişekleri alınacaktır ve kendisinden hangi dükkâna gireceği, yahut hangi iskeleye hammal olacağı, yahut hangi hamamda işliyeceği sorulacak ve ismi o işler için tahsis edilmiş deftere yazılacaktır, eğer defterde kâfi miktarda isim var ise adı yazılmayıb geldiği yere dönmek üzere, şehirden çıkarılacaktır.

«İşini bırakıb memleketine gidecek bekâr uşağı da, kadıdan mürur tezkeresini aldıktan sonra ihtisab ağalığındaki defterinden adını sildirdikten sonra memleketine gidebileceklerdir. Elindeki mürur tezkeresine bu husus işaret olunmamış ise, karakol noktalarından geçmesine izin verilmez. Bir bekâr uşağı ölürse kefili ve bulunduğu yerin bir âzamı gelip ihtisab ağalığına haber verecek, ölenin adını defterinden sildirecektir.

«Rumelinde Küçükçekmece köprüsünde, Anadolu yakasında Bostancı (Bostancı) köprüsünde ihtisab ağalığının memurları bulunacaktır; bunlar, İstanbula gelen bekâr uşaklarından eğer yaya ise 4, atlı ise 6 para tezkere harcı parası alacaklar ve isimlerini ve ne iş için geldiklerini ve kefil olarak kimi göstereceklerini kaydedecekler ve derhal ağa bâ bildireceklerdir.

«Hammal ve kayıkçı vesair bekârlar şurada burada bekâr odası tedarik edib kalamazlar. Ancak kendilerine gösterilen bekâr hanlarında kalabilirler. Bekâr taifesi akşam olub işlerini bitirince hanlarına girib sabahleyin işlerine gitmek üzere çıkacaklardır. Bekârlara tahsis edilecek hanlar, ahşab binalar olacaktır. Bekâr uşaklarının odalarında silâh ve cephane saklamaları yasak tır. Saklarlar ise hanın odabaşısı ve hancısı ihtisab ağasına ihbar edecektir.

Çekmece ve Bostancıbaşı köprülerindeki ihtisab memurları, İstanbula gelen bekâr uşaklarını dikkat le gözden geçireceklerdir; şöylece serserice gelmiş müfsid ve şerir olmasından şüphelenirse, mürur tezkeresine âdeta ihtisaba diye kaydettikden sonra ihtisab ağalığınca araların da kararlaştırılmış bir rakam veya ayrıca bir işaret konulacak, bu bekâr uşağı ihtisab ağalığına geldiğin de, tezkeresindeki işaret görülünce hal ve şânı gereği gibi istintak olunacaktır; uygunsuzluğu meydana çıkarsa Bâbıâliye ihbar ve İstanbul dan tard olunacaktır. Anadolu ve Rumelindeki idare âmirleri de, İstanbula gitmek istiyenlere, gerekli tahkikat yapıldıktan sonra mürur tezkeresi vereceklerdir.

«İskelelerde çalışan hammallar ve hamam uşakları yazıcılar marifetile sık sık yoklanacak ve buralarda lüzumundan fazla adam çıkarsa ihtisab ağalığına haber verileceklerdir. İhtisabın haberi olmadan ve kefilsiz alınmış ise hamallar kâhyası, kayıkçılar kâhyası ve hamamcılar kâhyası ve yiğitbaşıları tecziye olunacaktır.

«Kayıkçı, mavnacı ve salapuryacı bekârları da bostancıbaşı ağa tarafından defter edilecektir. Bekâr uşağı hangi iskelede işliyecek ise, kefili ile beraber o iskelenin kâhyası tarafından ihtisab ağalığına getirilecektir.

Sıvacı, nakkaş, reneber vesaire diğer bekâr uşakları hakkındaki kayıdlar da bunların aynı olacaktır. Bir efendi yanında çalışan ve yersiz yurtsuz olub da efendisinin yanında kalan bekâr uşaklara efendisi kefil olacaktır. Yanından çıkardığı takdirde başı bozuk kalmaması için bekâr uşağını ihtisab ağalığına getirib teslim edecek ve eline bu husus için tezkere verecektir. Efendisinden böyle bir tezkere almıyan bekâr uşağı başkasının yanına giremez, bir yere gidemez. Eğer efendisi tezkere vermiyerek bekâr uşağına gadrederse, bekâr uşağı gelib ihtisab ağalığına şikâyet edecektir.»

İstanbul Surları üzerine ev yapma yasağı

Fatih Sultan Mehmed, İstanbulu aldıktan bir müddet sonra, yeni Payi tahtın zabtu güveni bakımından surları tamir ettirmişti. Fakat, büyük hükümdarın ölümünden çok geçmemişti ki, kurnaz geçinen bazı kimseler, zabıtanın gafletinden istifade ederek veya icab eden makamlara rüşvetler vererek, temel veya bir duvar masrafından tasarruf kasdile surların üzerine veya kale duvarlarına bitişik evler, dükkânlar yaptırmağa başladılar. Bu tecavüz o kadar ileri gittiki nihayet 1558 yılında İstanbul Kadısına ve Subaşısına hitâben yazılan bir fermanda İstanbul surlarının iç ve dış yüzlerine bitişik veya surların üzerinde ev ve dükkân yapılması yasak edildi; bununla kalınmayıb, sur dışında deniz kenarında bulunan arsalarda odun deposu kuranların, odun yığınlarını surların dış yüzüne yapıştırmamaları ayrıca tenbih olundu. Bu yasak da uzun müddet yürürlükte kalamadı; İstanbul halkından erbabı, zamanımızın gecekonduları gibi, surların üzerine veya sur duvarlarına bitişik ev yapmakta, dükkân kon durmakta fırsatı kaçırmadı; sur dışında ve içinde mantar gibi biten evler ve dükkânlar yapıldı.

İstanbulun, Haliç sahili boyunca uzanan kale duvarının dışı, hemen boydan boya odun depoları, kereste ardiyeleri, kalafat yerleri, iskeleler, kahvehaneler, bekâr odaları ve kayıkhanelerle bezenmişti. Çıra gibi olan bu ahşab yapılarda kaza en bir yangın çıktımı, şehir içine hemen ekseriya, sur üzerindeki ahşab evler vasıtasile atlamıştı, biraz sıkıca bir poyraz da esti mi, bu semtte çıkan yangınlar, büyük şehri tahrib eden birer âfet olurdu.

(Baştarafı 98 inci sayfada)

uğraması ve hemen tamamen mahvi (tarihimizde Baştankaralar vakası diye meşhurdur). Venediklilerin Bozcaada ve Limniyi zaptı.

1656 Boynu iğri Mehmed Paşanın azlile kendisine diktatör selâhiyeti verilerek Köprülü Mehmed Paşanın sadareti

1656 İstanbulda «Kadızadeli Vâizler» diye meşhur koyu yobaz vâizlerin Köprülü Mehmed Paşa tarafından bir gece içinde toplu olarak tevkif etirilerek sürgüne gönderilmesi

1656 Eski Sadrazam Boynuiğri Mehmed Paşa ile Abaza Ahmed Paşanın idamları; Köprülü Mehmed Paşanın, zorba, mürteşi, vazifesinde ihmal ve tekâsül gösteren devlet ricaline karşı amansız mücadelesinin başlaması.

1657 Haziran; Venedik donanması Çanakkale Boğazında, Boğaz ablukası.

1657 Temmuz; Donanmayi Hümayunun Çerkes Osman Paşa serdarlığında Boğaz ablukasını yarıp Akdenize çıkma teşebbüsü; Boğazda Sarı Kenan Paşa bozgununun (Baştankaralar vakasının) aynen tekerrürü ve donanmamızın korkunc hezimeti. Karadan Boğaza gitmiş olan Köprülü Mehmed Paşanın bu faciayı görmesi. Venedik Amiralı Lazaro Mocenigo'nun zafer sarhoşluğunun verdiği azamet ve haşmet içinde Boğazdan geçerek İstanbul önüne gelme teşebbüsü; Kara Mehmed isminde bir topçunun attığı tek gülle ile Amiral Mocenigo'nun gemisi ve erkânıharbiyesile ve ikinci amiralın da keza gemisile berha va oluşları, paniğe uğrayan Venedik donanmasının Boğazdan çıkıp kaçması. Başta Çerkes Osman Paşa gelmek üzere bozgun mesullerinin idamları.

1657 Ağustos, Bozcaadanın Venediklilerden geri alınması

1657 Müverrih Şeyhülislâm Kara Çelebizade Abdülâziz Efendinin menfası olan Bursada vefatı (orijinal bir kıymet taşıyan tarihinin adı: Ravzatülebrar'dır).

1657 Macar zadegânından Rakoci George'nin Erdel (Transilvanya) da isyanı.

1658 Serdarlığı üzerine alan Sadrazam Köprülü Mehmed Paşanın Erdel seferi; Erdelde Enova kalesinin fethi. Şebeş ve Logoş kalelerinin fethi

1658 Köprülü Mehmed Paşayı devirmek üzere Anadoluda Abaza Hasan Paşa ile yedi paşanın ve elliye yakın sancak beyinin isyanı; padişahtar asdrazamın azlini istemeleri, Anadoluda yeni ve büyük bir gaile (bu eserde Celâliler yazısına bakınız)

1658 Girid serdarlığından geri alınmış olan Deli Hüseyin Paşanın evvelâ Kaptan Paşa, sonra, Rumeli Beylerbeyisi tayini; rüşvet ve suiistimal ile ithamı ve idamı

1659 Abaza Hasan Paşa ile sancağı altında toplanmış olanların Halebde Serdar Murtaza Paşa tarafından pusuya düşürülerek idam ları ve kesik başlarının İstanbula gönderilmesi.

1659 Rokoci ile ittifak ederek isyan eden Eflâk Voyvodası Mihnanın tenkili ve sadakatine güvenilen Gikanın Eflâka Voyvoda tayini

1659 Çanakkale Boğazının «Seddülbahir» ve «Kilidülbahir» kalelerinin inşasile tahkimi

1660 Erdelde asi Rakocinin Seyyidi Ahmed Paşa kılıcı ile tenkili

1660 İstanbulda büyük yangın. İstanbul tarihinin kaydettiği en büyük yangıdır ki şehrin hemen yarısı ateş afetinde bahvolmuştur (300 saray, saray yavrusu konak; 360 cami ve mescid; 100 mahzen; 100 han ve kervansaray; 40 hamam; 280,000 ev; 200 den fazla medrese, tekke; enkaz altında kalanlar haric 4000 can kaybı)

1660 Erdelde Varatın fethi.

1661 Temmuz; İstanbulda Yenicamiin yapısına Valde Turhan Sultanın hayir eseri olarak tekrar başlanması. (Türk yapı sadnatının şaheserlerinden olan bu mabedin inşasına 1598 de Valde Safiye Sultanın hayir eseri olarak başlanmıştı. Temeli, Mimar Sinanın en değerli talebesi ve imparatorluk başmimarlığında halefi Davud Ağa tarafından başlanmış, bu kıymetli sanatkârın az sonra ölümile yapıya mimar Dalgıç Ahmed Ağa devam etmişti. Baniyesinin de 1605 te ölümü ile yapı, üst pencere hizalarında yarım kalmış idi. Etrafı bir yahudi mahallesi olmuş, cami 56 yıl böylece metruk kalmıştı. Turhan Sultan bir cami yaptırmak isteyince, Köprülünün tavsiyesile bu eseri itmama karar verilmiş, yahudi mahallesi de büyük yangında silinip yok olduğundan yahudilerin arsaları istimlâk olunmuş, kendilerine Hasköy ve Balatta yer gösterilmiş, yeni Valdecamii olup halk ağzında sadece Yenicami denilegelmektedir.)

1661 Teşrinievvel. Diktatör Sadrazam Köprülü Mehmed Paşanın ölümü ve oğlu Fazıl Ahmed Paşanın sadareti (bu eserde Köprülüler yazısına bakınız).

1662 Rakoci Gorge'nin silâh arkadaşı Türk düşmanı Macar asilzadesi Kemeni Yanos'un Erdele hücumu, Türk dostu Erdel Kralı Dark Czay'ı ele geçirerek öldürmesi, Türkler tarafından Spafi Mihalin Erdel tahtına oturtulması; Yanova Sancak Beyi Küçük Mehmed Bey tarafından Kemeni'nin tenkili.

1663 Sadırazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa Serdarlığında Almanya İmparatoruna karşı Uyvar seferi.. Bu kalenin muhasarasında Türk askerinin dillere destan olan kahramanlıkları ve kalenin Türklere vire ile teslim olması

1663 Novigrad ve Live kalelerinin fethi

1664 İkincikânun. Almanlar tarafından Sigetvar kalesinin muhasarası ve bir müddet sonra muhasarayı kaldırmağa mecbur olması

1664 İstanbulda yapısı biten yeni Valde camiinin fevkalâde parlak bir törenle resmiküşadı

1664 Drava nehri üzerinde Serinvar kalesinin fethi

1664 1 ağustos. Fazıl Ahmed Paşa kumandasındaki Türk ordusunun, Mareşal Montekukolli kumandasındaki Alman ordusuna (bu orduda Macar gönüllülerile 4000 gönüllü Fransız asilzadesi de vardır) Rabe (Raab) nehri üzerinde Sen-Gotor köyü civarındaki geçidde mağlûbiyeti. Türk ordusunun harb kudretini aynen muhafaza ederek geri çekilmesi..

1664 İmparatorun talebi üzerine 10 ağustosta Vasvar'da Türk - Alman sulhunun imzası (bu mushedenin Zitvatorok sulh mushedesinin hemen aynen tecdidi. Metnin hulâsası:

Rakoçioğlu veya Kemenioğlu veya herhangi bir orta Macarlı -Almanya elindeki Macaristdandan- asker toplıyarak Erdele girmesine ve yeni bir karışıklık çıkarmasdına Almanya İmparatoru mâni olacaktır.

Erdelden veya Macaristdandaki Osmanlı eyaletlerinden orta Macara aynı maksadlarla girecek kimselere de Padişah mâni olacaktır.

Her iki tarafın ihanet eden tebaaları, iki hükümdar tarafından karşılıklı olarak himaye edilmiyecektir.

Almanya İmparatoru Kanije civarına yapturdığı kaleyi yıktırtacak ve bir daha yaptırtmıyacaktır.

Türkiye bu seferde fethettiği Oyvar ve Nodigrad kalerini muhafaza edecektir

Almanya İmparatoru bir defaya mahsus olmak üzere Padişaha 200,000 filorin tutarında kıymetli hediyeler gönderecektir. Buna münasib hediyelerle mukabele olunacaktır.

Bu sulhun müddeti 20 yıl olarak tesbit edilmiştir.)

1666 Sadırazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa serdarlığı üzerine alarak Girid adasına gitti ve Girid cengi, son Kandiye muhasarasile gene kanlı ve şiddetli bir safhaya girdi. (Bu son cenk safhası 1669 eylûlüne kadar devam etti).

1669 27 eylûl; Kandiye kalesinin Türklere teslimi ve Girid cenginin bir Türk zaferile sona ermesi

1670 Fazıl Ahmed Paşanın Giridden muzaffer bir serdar olarak Edirneye dönmesi (bir av meraklısı olan padişah Dördüncü Mehmed devamlı olarak Edirnede oturmağa başlamıştır; İstanbula senede ancak bir kaç aylık kısa tenezzühler için gelmektedir.)

1672 Dördüncü Mehmedin Fazıl Ahmed Paşa ile beraber Polonya seferine çıkması; Kamaniçe kalesinin muhasarası ve fethi.. Polonya ile Buçaç musalâhası

18 ikinciteşrin, müsahede maddelerinin hulâsası:

Podolya eyaleti Türkiyeye terkedildi..

Ukrayna hatanlığına Türk dostu Doroçenko getirildi.

Polonya kıralı Türk padişahına senevi 220.000 düka altını haraç vermeği kabul etti.

1673 Dördüncü Mehmedin İkinci Polonya seferi. Hotin önünde bir Türk ordusunun bozulması, Ukraynada Ladzin kalesinin fethi.. (Bu ikinci Polonya seferi 1676 yılına kadar deva medecektir.)

1676 Sadırazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşanın vefatı; Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın sadareti

1676 Polonya ile Zorovno musalâhası (27 teşrinievvel) Podolya ve Ukraynanın Türkiyeye ilhakı

1677 Ukrayna Kazakları Hatman Doroçenko'nun ihaneti.. Bu asi hatmanı himaye eden Rusya çarına karşı harb açılması.. Dördüncü Mehmedin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa serdarlığındaki ordu ile beraber Rusya seferine çıkması.. (Bu sefere tarihimizde Çehrin seferi denilir); bu kalenin fethi.

1681 Rusya çarı ile sulh.. (maddelerin hulâsası): Dinyeper nehri hudud kesilmiştir. Her iki taraf bu ırmak boyunca yeni tahkimat yapmıyacaktır. Kırım hanlarının Rusyaya akınlar yapması paydışah tarfından menedilecektir. Esirler mübadele olunacaktır).

1671 Fransız donanmasının Sakız adasına baskını (Bu eserde küçük notlar arasında Sakız baskını yazısına bakınız).

1682 Türk dostu Bulgr asilzadesi Tökeli İmre'nin Türkiyeye sığınması ve kendisine padişah tarafından orta Macar krallığının verilmesi ve orta Macar topraklarının Avusturyadan alınması için padişah ile Almanya imparatoru arsında yeni bir harbin başlaması. (Tarihimizde 2. Viyana seferi diye meşhurdur) Budin Valisi İbrahim Paşanın öncü ordu ile orta Macar topraklarına girmesi (temmuz), (ağustos) Kaşar kalesinin fethi ve Tökeli

(Devamı 110 uncu sayfada)

KÜÇÜK NOTLAR

ABDİ REİS

On yedinci asır ortalarında yaşamış namlı denizcilerimizden ve Tersane Kaptanlarındandır. 1625 de Karadenizde Rus Kazak korsanlarile yapılan büyük deniz muharebesinde dillere destan olacak kahramanlık göstermişti. Kazaklar yirmi bir Türk kadırgasına 350 şayka ile saldırmışlardı; şayka bir kadırga ya nisbetle hayli küçük bir tekne idi; iki topu ve elli kadar da cenkçi si bulunurdu.

Türk kadırgalarını otuzar kırkar parça gemi ile her tarafından sarak yalınkılıç tırmanan korsan Kazaklar, Türk gemicileri ve gemilerdeki cenkçi yeniçerilerden öyle müthiş bir mukavemet gördüler ki kadırgaların üstü Kazak cesetlerile doldu. Harb sabahtan ikindiye kadar devam etti; ancak 30 düşman şaykası kaçmağa muvaffak oldu; geri kalandan 148 i battı; Kazak korsanların müthiş bozgun ve kayıba uğradıkları deniz muharebesi Köstencenin biraz şimalinde Karaharman sahil köyü açıklarında olduğu için bu muharebeye de Karaharman muharebesi adı verilir. Bu cenkte başta devin Kaptan Paşayı Receb Paşa gelmek üzere bütün Türk gemicileri ve gemilerdeki cenkçi yeniçeri ve sipahiler yararlık göstermişti. Fakat cengin kazanılmasında başlıca âmil olan, Abdi Reisin o günkü harikulâde yararlığı idi.

Levent Şahverdi Arşivi

BUDİN KALESİNİN MEHMED ÇOCUĞU

Ordumuzun Viyanayı ikinci defa olarak muhasarası sırasında uğradığı büyük ve acı bozgun devri içinde erzak, cephane ve can imdadı alamıyan Türk kumandan ve askerleri, Macaristanda yüz elli yıldanberi sahib olduğumuz kaleleri ve şehirleri kanlarının son damlasını akıtıncaya kadar müdafaa etmişlerdi. Türk ordusu, Macaristanı bir tek meydan muharebesile almıştı. Almanya imparatorunun ordusu ise, Viyana bozgunundan tam on iki yıl sonra Budin kalesi önüne geldi ve eski Macar krallığının baş şehrini muhasara etti.

Budinin son kahraman müdafileri arasında on üç, on dört yaşlarında bir de çocuk vardı. Adı Mehmed olan bu çocuğun sonsuz cesaretini ve büyük hizmetlerini, o devirle yaşamış müverrih Fındıklılı Mehmed Ağa şöylece anlatıyor:

Bu ateş gibi çocuk, geceleri kendisini ip ile bağlatarak kale bedeninden aşağıya sarkıttırırdı; düşmanın ileri hatlarına sokulur, her seferinde bir tüfek, bir boru, trampet, yahud bir sancak almış olarak dönerdi.

Düşmanın, Türk askerleri tarafından çarkıfelek adı verilmiş yeni bir muhasara aletleri vardı. Hemen kale hendeği önüne kurdukları bu aletlerle Budin kalesine amansız bir şekilde kumbara yağdırıyorlardı. Bir gün Budin Yeniçeri Ağası: «Düşmanın çarkıfeleklerini ortadan kaldıracak olana büyük bir nakdî mükâfat verilecek!» diye askerler arasına tellâllar çıkardı. Yeniçeri Ağasına «Bu işi ben yaparım!» diye tek müracaat eden Mehmed çocuk oldu: «Bana yardım edilsin.. dediklerim yapılsın.. çarkıfelekleri kaldırırım!» dedi. Yeniçeri Ağası çocuğun cesaretini ve zekâsını bildiği için teklifi tereddüdsüz kabul etti.

Bir gece, kale duvarından aşağıya on kangal kadar halat sarkıtıldı; Mehmed çocuk kendisini de belinden iple bağlatarak kale duvarından aşağıya indi. Başta Budin Paşası olmak üzere kaledeki bütün kumandanlar, zabitler ve asker, gecenin zifiri karanlığı içinde muhakkak ki çok tehlikeli bir maceraya atılan kahraman çocuğun muvaffakiyeti için dua ediyordu. Karanlığa saplanan binlerce göz hiç bir şey görmüyordu; binlerce yürek heyecanla çarpıyordu. Yalnız, arada bir sarkıtılan halatların aşağıdan çekildiğini görüyorlardı.. Mehmed çocuk, gecenin derin sessizliği ve zifiri karanlığı içinde bir şeyler yapıyordu.

Evet, çocuk bir şeyler yapıyordu.. yerde bir kertenkele sessizliği ile sürünerek çarkıfeleklere yaklaşmış, halatları bu kocaman cenk aletlerinin ana direklerine bağlamış.. sonra işaret vererek kendisini kaleye çektirmişti.. Bundan sonrası kaledeki Türk askerlerinin bazu kuvvetine kalıyordu.. Halatların öbür ucları kalede büyük bocurgadlara bağlanmıştı. Askerler «Ya Allah!» diye bucurgadların kollarına yapışarak çevirmeğe başlayınca, aşağıdaki çarkıfelekler, zifiri karanlıkta müthiş gürültülerle yerlerinden oynamış ve kaleye doğru havada yükselmeğe başlamıştı.. Bu gürültü ile uyanan düşman neye uğradığını anlayamamış.. ve çarkıfelekleri de yerinde bulamamıştı!..

Küçük Mehmed, bu sevimli, güzel, cesur çocuk, artık, Budin müdafilerinin gözbebeği olmuştu..

Budin muhasarası iki yıldan fazla sürdü. Bozgun bütün dehşetile devam ediyordu. Düşman nihayet Budini aldı. Kalenin son müdafii, ihtiyar bir kumandan, uzun beyaz sakalı ve nurlu yüzü ile kahraman Abdi Paşa olmuştu. Düşmanın başkumandanı kaleye girdiği zaman Abdi Paşa da şehidler arasında yatıyordu. Bu kahramanlık menkıbesini şöyle bağlayabiliriz:

İhtiyar Paşanın yanında bir de çocuk uzanmıştı. Bu küçük şehid de çarkıfelek kahramanı Mehmed idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

AYAKLARI İLE YAZI YAZAN KOLSUZ ÇOCUK

DÖRDÜNCU MEHMEDE GETIRDILER, PÂDİŞAHIN HUZURUNDA ÇOK GÜZEL BİR HAT İLE BİR SATIR YAZI YAZDI. PADİŞAH ELİ OLANLARIN ÇOĞU YAZI BİLMEZ.. BU GENÇ AYAĞI İLE ÖĞRENMİŞ.. NE MUTLU..» DİYEREK 100 ALTIN İHSAN ETTİ. (XVII. ASIR)

AŞİYAN

ŞAİR TEVFİK FİKRETİN EVİ (İSTANBUL RUMELİHİSARI) TÜRKİYEDE MÜZE OLAN İLK VE TEK ŞAİR EVİ

ÇOK KIYMETLİ BİR KABİR TAŞI

(EDİRNE KAPI DIŞI. İSTANBUL) YAVRUSU İLE ÖLEN LOHUSA BİR KADINA AİD OLAN MASUMUN TAŞI, ANASININ BAĞRINDA YEKPÂRE KABARTMA OLARAK YAPILMIŞTIR.

XVII. ASIRDA UÇAN ADAM HAZARFEN AHMED ÇELEBİ

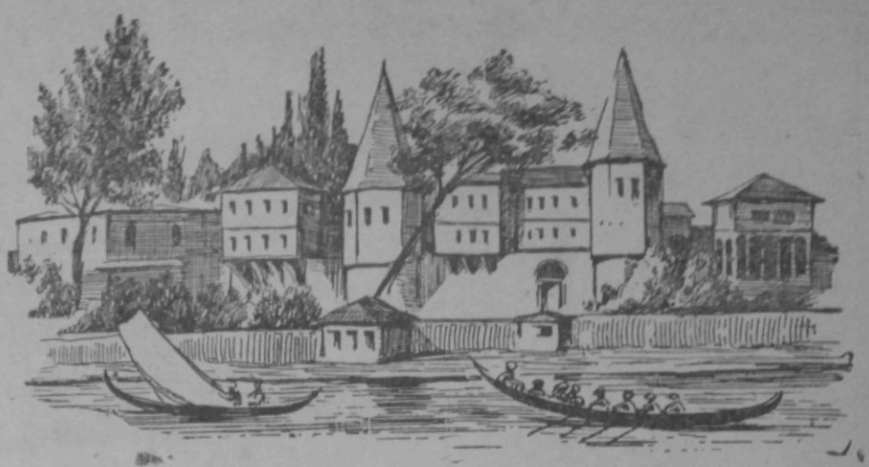
DÖRDÜNCÜ MURAD ZAMANINDA KANAD TAKIP GALATA KULESİNDEN ÜSKÜDARA UÇMUŞTU. PARA MÜKAFÂTI İLE TAKDİR EDİLDİ, TEHLİKELİ ADAM OLARAK SÜRGÜNE GÖNDERİLDİ.

TÜRKİYEDE UZUN ÖMÜR REKORU KIRMIŞ OLAN HAMMALBAŞI ZARO AĞANIN KABRİ, EYYUBDA, PİYER LOTİ KAHVESİNE ÇIKAN YOLUN AZ ÜSTÜNDEDİR.

Levent Şahverdi Arşivi

TOPKAPU SARAYI

İstanbulun en güzel bir yerinde, Osmanlı padişahlarına beşyüz sene resmî ve dâimî ikametgâh hizmetini görmüş kasırlar, köşkler, daireler, kütübhaneler, camiler, hamamlar, mutfaklar bahçeler, taşlıklar, avlular, ahırlar, bostanlardan mürekkeb muazzam bir yapı mecmuasıdır. Esası Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan bu saraya asırlar boyunca ilâveler yapılmış, en son bina olarak da Abdülmecid tarafından Boğaza nazır cihannümâ misalî bir köşede «Mecidiye Kasrı» yaptırılmıştır.

Topkapı Sarayının Osmanlı tarihinde ve teşrifatında resmî adı «Sarayı Cedidi Âmire» dir.

Sarayı çeviren kale duvarının deniz kenarındaki kısmı Bizanstan kalmadır; hemen tamamen yıkılmış, yer ile bir olmak üzeredir. Ahırkapısı civarında Cankurtaran denilen yerden Ayasofya önüne doğru çıkan, oradan Soğukçeşmeye inen ve burada kıvrılarak Demirkapıda deniz kenarındaki Bizans surlarına kavuşan kara suru Fatih Sultan Mehmed tarafından ördürülmüştür, sağlam durumdadır, «Sûri Hâkanî» adını taşır.

Deniz ve kara surları üzerinde saray yapıları etrafındaki bahçelere açılan küçük oğrun kapılar vardır. Deniz suru üzerinde Demir Kapı, Topkapısı ve Balıkhane kapısı adındaki üç büyük kapıdan hemen eser kalmamıştır. Sarayın büyük merasim kapısı kara suru üzerinde, Ayasofya karşısındadır, Fatih devri yapısı bir sanat eseri olup «Bâbühümayun» adını taşır. Asırlar boyunca padişah gazabına uğrayarak celâda verilmiş eşkıyadan vezirlere, sadrazamlara varıncaya bin'erce mahkûmun kesik başları, cesedleri bu muhteşem kapının önüne atılarak ibret olmak üzere teşhir edilmiştir. Yine bu kara surunun üzerinde, Soğukçeşmedeki köşede kale duvarının üstünde «Alay Köşkü» adını taşıyan bir binada, Osmanlı tarihinde, padişahların ihtilâllerde halk karşısına çıktıkları ayak divanlarına sahne olmak bakımından, büyük ordu ve esnaf alaylarını padişahların seyrettikleri yer olması dolayısile zengin hâtıralara sahibdir.

Denizden ve karadan kale duvarlarile çevrilmiş olan Topkapı Sarayı üç büyük parçadan mürekkebdir:

1: Sarayın kül halinde muhafazasına memur Bostancılar ocaile beraber sarayın ağır ayak ve el himetlerile mükellef sair ocaklarının, mutfakların, ahırların, odun ambarlarının ve Divanıhümayunun toplandığı Kubbealtı denilen dairenin bulunduğu «Birûn»; buraya halk herhangi bir iş zımnında girmekte serbest idi.

2: Padişahın şahsına hizmetle mükellef «Zülüflü ağalar» denilen saray içoğlarının bulunduğu ve içinde padişahın günlük hayatının geçtiği «Enderunu-hümayun»; Topkapı Sarayının en güzel ve mükellef kasırları ve bahçeleri bu kısımdadır. Buraya, padişahın ismen tasrih ederek davet ettiği kimselerden gayri kimse, hattâ sadrazam dahi giremezdi.

3: Harem, padişah, şehzadeler ve hadım zenci ve habeşî ağalardan gayri erkek giremezdi.

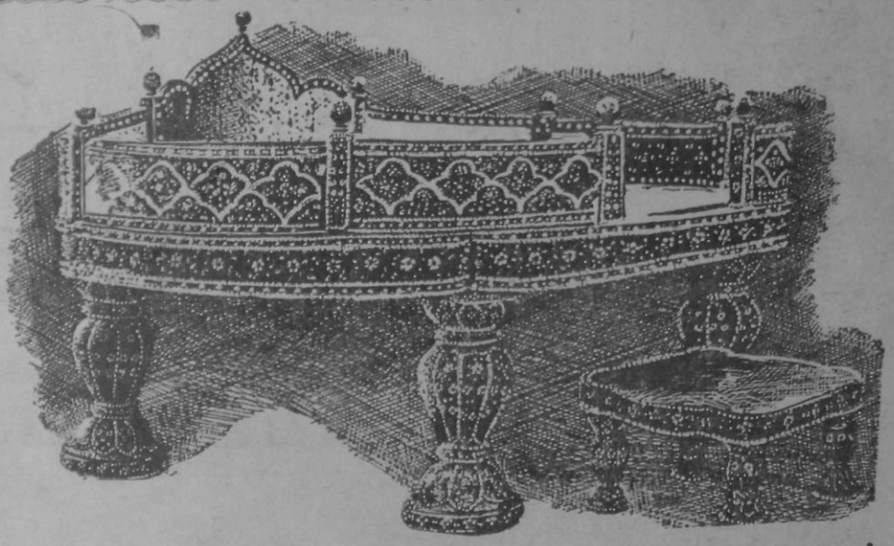
Dışarıdan gelindiğine ve Bâbıhümayundan girildiğine göre Topkapı Sarayı binaları «birinci yeri», «ikinci yeri», «üçüncü yeri» ve «dördüncü yeri» diye anılan dört büyük avlu etrafında toplanır ve Enderuna kadar üç büyük ibâdevî kapıdan geçilir. Kapılardan birinci Bâbıhümayun, ikinci Bâbüsselâm, veya Orta Kapıdır, bu iki kapı arasında kalan alanımsı saha «Birinci yeri - Birinci avlu» dur. Bâbüsselâm ile üçüncü kapı olan Bâbüssaade arasında kalan saha «ikinci yeri - ikinci avlu» dur, Kubbealtı ile saray muntakaları buradadır. Bâbüssaade, Enderunu hümayunun methalidir; bu kapıdan girilince üçüncü avlu etrafında ve içinde Arz odası, Ahmed III kütüphanesi, Zülüflü Ağalar Camii ve zülüflü ağaların koğuşları toplanmıştır. Buradan bir geçid ile dördüncü avluya geçilir. bu avlu etrafında da Mustafapaşa Kasrı, Revan köşkü, Bağdad köşkü, Mecidiye Kasrı, Hekimbaşı dairesi toplanmıştır.

Yalı Köşkü, Hasırcılar Köşkü, Sultan Bayezid Köşkü ve Sinanpaşa Köşkü gibi bir kısım binalar da deniz kenarında yapılmıştır, bugün hepsi yıkılmış bulunmaktadır; Abdülâziz zamanında, harabiye yüz tutmuş halde iken, demiryolunun geçirildiği sırada kaldırılmışlardır.

Onsekizinci asırda, sahilde, Birinci Sultan Mahmud tarafından, Topkapısı adını taşıyan kapının üstünde ve Sarayburnunu tamamen kaplamak üzere büyük bir ahşab saray yaptırılmıştı; «Topkapı Sarayı» adı evvelâ buraya verilmişti, fakat, bu ahşab saray bir yangın ile sinilip kalkmış, adı ise halk ağzında «Sarayı Cedidi Âmire» nin diğer bütün yapılarına alem olarak kalmıştır. Müzede, Osmanoğullarının ikametgâhına adını veren bu ahşab Topkapı Sarayının çok güzel resimleri vardır.

Bu eserde, Topkapı Sarayının yapılarını bir plân üzerinde dolaşacağız.

TOPKAPU SARAYI MÜZESİ

Osmanoğullarının beşyüz senelik ikametgâhı olan bu saray Cumhuriyet devrinde bir müze olarak tanzim edilmiş ve halkın ziyaretine açılmıştır. Topkapı Sarayını gezenler:

1 — İstanbulda beş asırlık Türk yapı sanatının benzerleri hiç bir yerde bulunmıyan binaları, bu binalarda eşsiz zenginlikte ve güzellikte çini tezyinatını, kalemkârlık işlerini, tunç ve mermer tezyinatı, eski sarayların döşeniş tarzını ve mobilyalarını görür.

2 — Yanında sarayda geçen vakayii iyi bilen bir rehber varsa, her odada, salonda, dairede fevkalâde alâka çeken vakalar dinler, hükümdarların ve sultanların hariminde yaşar.

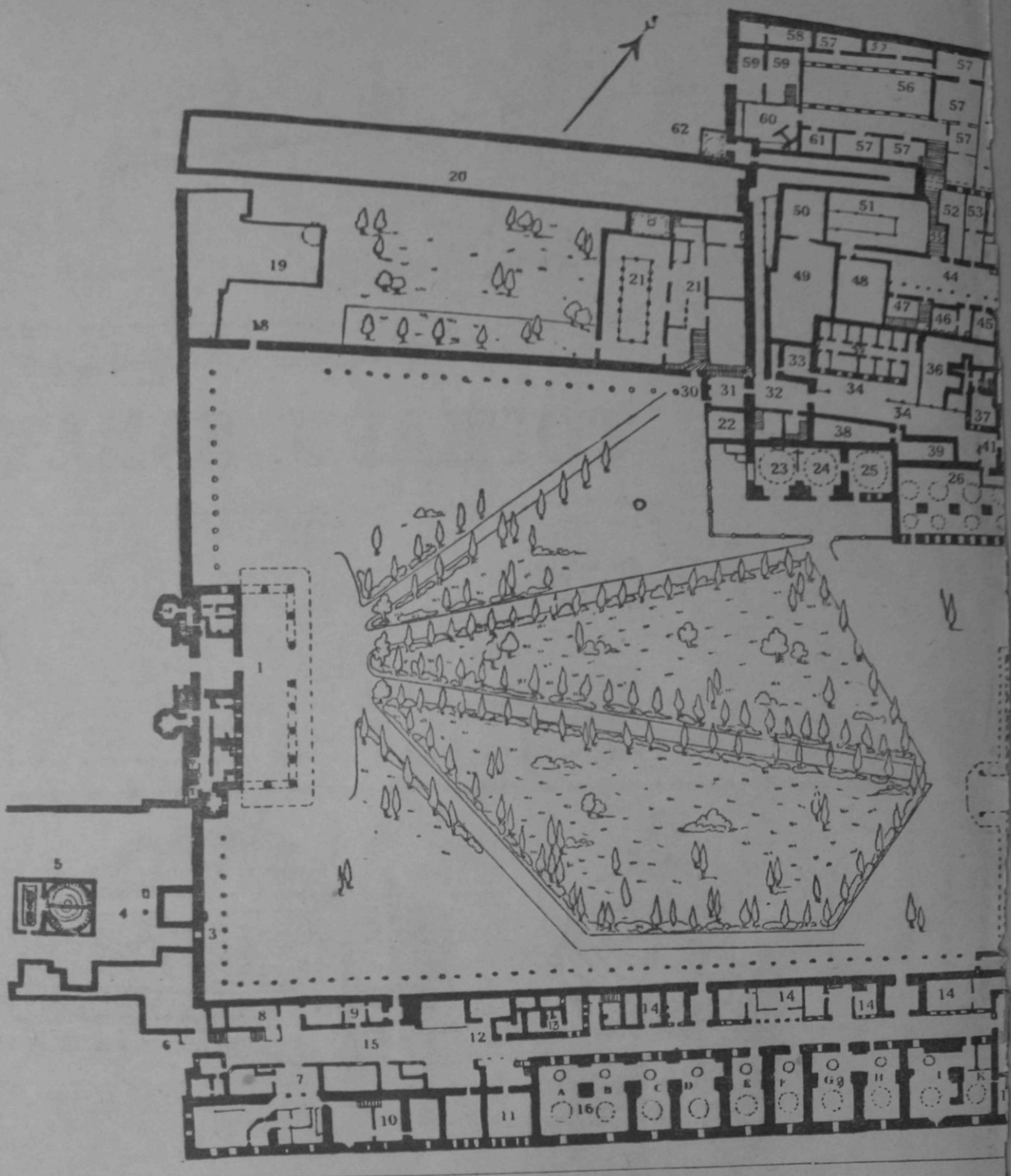
3 — Birer müze salonu olarak tanzim edilmiş bazı salonlarda, binalarda baha biçilmez kıymette koleksiyonlarla orijinal kıymette eşya ve Osmanoğulları hazinesinin Cumhuriyete devredilmiş bakiyyesdini görür. Bunun muhtasar müfredatını şöylece kaydedebiliriz:

Türk çini sofra ve mutfak takımları
Çin ve japon porselenlerinden muthak takımları
Billûr koleksiyonları
Eski kıymetli Türk kumaşları
Eski Türk nakış işleri
Yazı koleksiyonları, minyatürler, resimler, kitablar
Padişahların, şehzadelerin, sultanların esvabları vesair zati eşyaları
Kılıç, kalkan, ok, yay, mızrak, gürz, meç, topuz, tabanca, tüfeklerden mürekkeb gayet zengin bir silâh koleksiyonu, ki bu silâhların içinde çoğu, hem sanat eseri olarak hem de taşıdığı tarih hatırası bakımından müstesna kıymettedir.
Kıymetli eski Türk eğer takımları, eski saray arabaları
Kadın ve erkek ziynet eşyası olarak mücevherat
Murassa beşlikler
Murassa tahtlar
Gayet kıymetli satranç takımları
Altın ve gümüş şamdanlar
Altından, gümüşten, elmaslar vesair kıymetli taşlarla

müzeyyen «tuhaf ve tefrik» adı altında toplayabileceğimiz eşya

Müze küüphanesinde gayet kıymetli, çoğu nadide ve tek nüsha el yazmaları, tarihî ve edebî kaynaklarımız arasında neşhur ve maruf eserlerin en doğru, en güzel nüshaları, sayısı büyük bir yekûn tutan tarihî vesika, bu arada padişahların en mahrem hususî hayatlarını aydınlatan mektublar, Türk yazı sanatı ile minyatürcülüğün şaheserleri bulunmaktadır. Fakat Topkapı Sarayı Müzesi kütübhanesi halka açılmamıştır; buradaki zengin kaynaklardan istifade etmek istiyen ilim erbabı, Müze müdürlüğünden hususî izin alarak mütalea imkânını sağlar. Ne kadar yazıktır ki bu hazinenin müfredatını bildiren bir «arşiv kataloğu», Müze müdürlüğü tarafından iki cild çıkarıldıktan sonra yarım kalmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu köşk Gülhane parkına sonra üç odadan mürekkebdir.

1. Ortakapı Bâbüsselâm
Orta kapı (Babüsselâm): sarayın iç bölme duvarı üzerinde iki yanında iki kule bulunan kapı. Esası Fatih devrinde yapılmış olub sonradan hayli tâdil görmüştür.
2. Harab çeşme
3. Su tesislerine açılan küçük demir kapu
4. İki kuyu
5. Merdivenli büyük kuyu. Dolab ocağı

6 - 17. Mutfaklar ve müştemilâtı
Mutfaklar: Orta kapıdan girince sağa düşen ve iki sıra üzerine yirmi kubbeli binalardır. 1574 te yanmış ve bugünkü binalar bu yangından sonra Mimar Sinan tarafından yapılmıştır; Burada her gün 4000 - 5000 kişilik yemek pişerdi. Askere para dağıtılacağı günlerde de 15.000 kişilik yemek pişerdi. Saray müze olunca on kubbeli birinci kısmında gayet zengin Çin porselenleri koleksiyonları, Avrupa porselenleri ve İstanbulun kıymetli cam mamulâtı buraya yerleştirilmiştir.

6. Erzek için mutfaklara girilen medhal
7. Tablakarlar koğuşu
8. Mutfaklar mubassırı dairesi
9. Kiler
10. Aşçılar koğuşu
11. Aşçılar Mescidi
12. Mutfak edevatı yeri
13. Kalaycılar yeri
14. Aşçı, şekerci, tatlıcı yamakları ve bulaşıkcılar koğuşu

15. Mutfaklar yolu
16A. Hassa Mutfağı
Padişahın nefsine mahsus yemeklerin pişirildiği mutfak
16B. Valde Sultan mutfağı
16C. Hasekiler ve ve sair kadınlar mutfağı
16D. Kapu ağası mutfağı
16E. Divanı hümayun azasına pişen yemeklerin mutfağı
16F. Zülüflü Erderun Ağaları İçoğlanları mutfağı
16G. Sarayın en aşağı tabaka mensubininin mutfağı
16H. Cariyeler mutfağı
16İ. Divanıhümayunun küçük memurlarına pişen yemeklerin mutfağı
16K. Şekerciler
16L. Kahve odası
17. Şekerciler Mescidi
18. Meyyit kapusu
19. Beşirağa Camii
20. Rahd Hazinesi

21. Zülüflü Baltacılar Koğuşu
Sarayın ahşab mimarî bakımından eşsiz güzellikte bir yapı mecmuasıdır. Koğuş, cami, hamam ve bir mektebden mürekkebdir.
İçinde kıymetli saray arabaları ve eğer takımları teşhir edilmektedir.
22. Büyük Kule, Divan Kulesi

23. Kubbealtı
Sarayda vezirlerin toplandığı divan yeridir. Esası Fatih devrinde yapılmış, asırlar boyunca hayli tâdil görmüştür. Asırlar boyunca koca imparatorluğun idare edildiği yerdir.

24. Divanıhümayun kalemi, Defterhane. Devlet arşivi

25. Sadrazama mahsus daire
26. İç Hazine
Silâh Muzesi

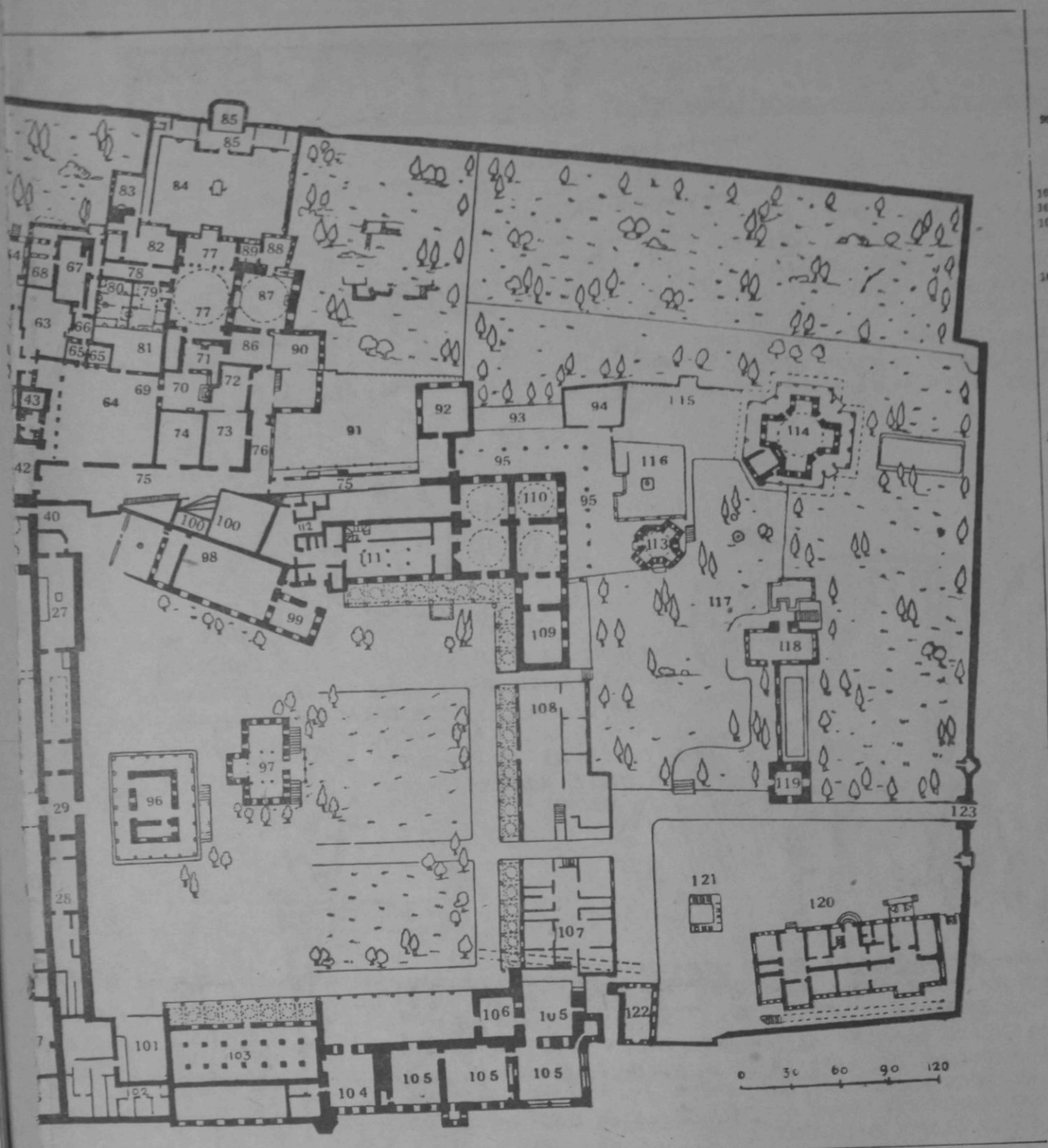
27. Bâbüssaadenin muhafızı hadım (tavaşi) ak ağaların koğuşu

28. Kapuağası Dairesi
Hadım ak ağaların başı olan Kapuağası sarayın en büyük ricalinden biridir.
29. Bâbüssaade (Akağalar kapusu)
İkinci bir bölme duvar üzerinde sarayın üçüncü büyük kapısıdır. Sarayın mahremiyeti bu kapıdan başlardı. Asırlar boyunca hayli tâdil gördüğü muhakkaktır. Yeni padişahlar ilk defa bu kapının önünde kurulan tahta otururlardı; ve padişahlığı resmen «cülûs» adı verilen bu merasimden sonra başlardı.
30. Araba Arabacılar Kapusu
31. Dolablı Kubbe
32. Kapu
33. Karaağalar Camii
Aynı dehlizde güzel bir mescittir. Küçük şehzadeler Kur anı Kerim tilâvetini burada talim ederlerdi.
34. Karaağalar Taşlığı
35. Karaağalar Koğuşu
36. Şehzadeler Mektebi
Kızlarağası dairesinin üst kısmında bir dairedir. Kapısının yanında üzerinde Kâbe resmi bulunan bir çini pano vardır. Pek mükellef ve müzeyyen bir salondur. Duvarlarının alt kısmı rokoko üslûbunda oymalı ve yaldızlı ahşab işçiliğin en nefis dolap ve hücrelerile bezenmiştir. Bir alçı ocak, odanın sair tezyinatına denk güzelliktedir.
37. Kızlarağası dairesi
Haremin cümle kapısından çıkılınca geçid ve kapılarla bölünmüş bir taş yol gelir; üstü yer yer örtülü ve açıktır; revaklar, kubbeler vardır, duvarları 17 nci asrın en güzel çinilerile müzeyyendir. Bu yol, büyük sarayın romantik bir parçasıdır. Etrafındaki daireler, hadımağaların koğuş larıdır. Bu yol üzerinde bir mermer merdivenle zenci hadımlardan olan kızlarağasının dairesine çıkılır.
Güzel bir ocakla bezenmiş, duvarları, ayakyoluna varınca klâsik devrin güzel çinilerile süslenmiştir.
38. Hazinedar Dairesi
39. Müsahibler Dairesi
40. Kuşhane Kapusu
41. Haremihümayun cümle kapusu
42. Nöbet yeri
43. Cariyeler Dairesi
44. Cariyeler Taşlığı
45. Cariyeler mutfağı
46. Cariyeler Hamamı
47. Yatak odalarına çıkan merdiven
48. Müze idaresine tahsis edilmiştir.
49. Harem çamaşırhanesi
50. Çamaşırhanenin bir kısmı
51. Zemin katının üstünde cariyelerin yatak odaları
52. Çamaşırcı ustası dairesi
53. Kahyakadın Dairesi
54. Dadı Usta Dairesi
55. Kule sahanlığına çıkan merdiven
56. Cariyeler Hastahanesi
57. Hastane ayakyolları
58. Hastane hamamı
59. Hastane aşçılar koğuşu
60. Hastane mutfağı
61. Hastahane bulaşıkhanesi
62. Şal kapusu
63. Sultan Ahmed Köşkü
Haremin en güzel dairelerinden biridir.
64. Valde Taşlığı
Harem taşlığı da denilir. Taş döşeli, üstü açık bir küçük avludur.

Valide Sultan Dairesine Valide taşlığına açılan kapısından bir dehlizle girilir. Bir oturma odası, bir yemek odası, bir yatak odası ve bir hamamdan mürekkebdir. İçi ahşabdır, on sekizinci asır üslûbunda tezyin edilmiştir. Yüksek kubbeli bir oda olan yemek odası İkinci Mahmud devrinde tamir edilmiştir; bu tamir den evvel on yedinci asrın en güzel çinilerile müzeyyen olduğu bazı bakiye çini parçalarından bellidir. İşlemeli dolab ve kapı kanadları da 17 nci asır işidir. Yatak odası ışığını bu yemek odasile tepe penceresinden alan küçük bir odadır. Duvarları 17 nci asrın pek nefis çinilerile müzeyyendir. Hamama gelince on yedinci asırda Yenicamiin baniyesi Turhan Sultan tarafından yaptırılmıştır.
65. Valde Sofası
66. Valde koridoru
67. Valde Sultan yemek odası
68. Valde Sultan Yatak Odası
69. Taht Kapusu
Ocaklı sofanın valide taşlığına açılan kapısıdır. Yanında bir binek taşı vardır. Padişahlar buradan ata binerlerdi ve sarayın erkeklerle meskûn Enderun kısmına (Arz odası, Mecidiye kasrı, Mustafa Paşa kasrı, Bağdad köşkü... gibi binaların bulunduğu kısmı) atla giderlerdi.
70. Ocaklı Sofa
Çeşmeli sofanın yanındadır. Dördüncü Mehmed devri yapılarındandır. Yaldızlı tunçdan ocağı sarayın en güzel ocaklarından biridir. Kapı ve dolab kanadları da Türk sedef kakmacılığının nefiselerindendir.
71. Çeşmeli Sofa
Duvarları yeşil ve mavi çinilerle müzeyyendir. Işığı tepe pencerelerinden alır. Adından da bellidir, içinde on yedinci asırda yapılmış güzel bir çeşme vardır.
72. Harem hazinesi
73. Kadınlar, Hasekiler dairesi

Topkapu S
üzerinde

Levent Şahverdi Arşivi

Sarayı Plânı
bir gezinti

74. Başkadın, başhaseki dairesi
Onsekizinci asırda yapılmış bir dairedir.
75. Altın Yol
76. Cinlerin meşveret yeri
Kadimdenberi saray halkı arasında yerleşmiş bir hurafe olup geceleri buradan «destur!» demeden geçilmez.
77. Hünkâr Sofası
Haremin en büyük ve en süslü salonudur. Üstü bir büyük kubbe ile örtülüdür. Mimar Sinan yapısı bir şaheserdir. Eskiden bütün duvarları 16 ncı asrın en kıymetli çinileri ile süslü imiş; Üçüncü Osman zamanında tamir edilirken kaldırılarak yalnız kubbe ile duvarların birleştiği yerde salonu fırdolayı çevirmiş olan ve Kur'an âyetlerini ihtiva eden bir çini su bırakılmıştı. Tamirde rokoko üslûbile tezyin edilmiştir. Sol tarafta görülen büyük ayna aslında bir kapıdır,buradan saz heyetlerine mahsus olduğu kuvvetle tahmin edilen şirvana çıkılır. Sağ tarafta ortada bulunan aynada bir kapı olub buradan da Üçüncü Ahmedin yemek odasına geçilir. Hünkâr sofası Müze müdürlüğünce, imparatorluğun ihtişamını gösteren en kıymetli eşya ve kumaşlarla döşenmiştir.
78. Hamam Yolu
79. Hünkâr Hamamı
Mimar Sinan yapısıdır. Soğukluk ve harem kısmı pek nefis çini panolarla müzeyyen iken gördüğü bir tamirde her nedense bu çiniler sökülmüştür. Hamam, lûleleri altın yaldızlı dört kurnadan mürekkeb dir. Bir banyosu vardır. Hünkâr kurnası yaldızlı bir bronz parmaklık içine alınmıştır.
80. Valde Sultan Hamamı
81. Hünkâr hamamı külhanı
82. Birinci Abdülhamidin yatak odası
Üçüncü Osman tarafından yaptırılmış, bu hükümdar tarafından da benimsenerek tamir ettirilmiştir. Türk rokokosunun en güzel örneklerindendir.
83. Üçüncü Selim Odası
Asma bahçenin köşesindedir. Harab bir halde iken son zamanlarda dikkatle tamir edilmiştir. Ahşab oyma tezyinatı, alçı çerçeveli camlarile bol ışıklı ferah, güzel bir odadır.
84. Asma bahçe ve Havuzlu taşlık
85. Üçüncü Osman Köşkü
86. Geçid yeri
87. Üçüncü Muradın Yatak Odası
Hünkâr sofasından bir dehlizle ayrılmıştır. Odanın mermer kapısı, onaltıncı asır Türk yapı sanatının bir bedia sıdır. Bu yatak odası Mimar Sinanın Topkapı Sarayındaki şaheser yadigârlarındandır. Kapının sedef, fildişi ve bağa kakmalı kapı kanadları eşsiz kıymettedir. Odanın üstü bir kubbe ile örtülmüştür, dört duvarı, yerden kubbe eteğine kadar onaltıncı asrın en güzel çinileri ile kaplanmıştır. Bu çini hazinesi üstünde beyaz zemin üzerine mavi celi hatla Kur'an âyetleri odaya ayrı bir ulviyet bahşetmektedir. Geniş bir mermer çeşme, dolablardaki tezyinat, tepe pencereleri, ecdadımızın dünyaya hükmettiği bir devirde Türk kültür ve sanatının ne olduğunu cihana ilân edecek yadigârlardır.
88. Birinci Ahmed Kütübhanesi
Üçüncü Murad yatak odasından bir dehlizle geçilir, küçük bir kubbe ile örtülüdür. Çini tezyinatı, mermer ve sedef işçilik bakımından klâsik Türk yapı sanatının pek güzel eserlerindendir.
89. Üçüncü Ahmedin yemek odası
Kapısı Birinci Ahmedin kütübhanesidne açılır. Küçük bir saray odasıdır. Duvarları ve tavan lâke kaplıdır ki Türk sanat dilinde ruganî denilir. Duvarlar çiçek ve meyva nakışları ile donanmıştır.
90. Kafes. Şehzadeler dairesi, Veliahd dairesi
91. Kafes taşlığı
92. Mabeyinihümayun
93. Takılır sökülür camekânlı taraça
94. Sünnet odası
Hırkai Saadet dairesile aynı çatı altındadır. Sultan İbrahim tarafından yaptırılmıştır; iç duvarları en güzel çinilerle tezyin edilmiştir.
95. Hırkai şerifin ruvaklı kısmı
96. Arz odası
Babüssaadenin hemen önünde etrafı ravaklı bir köşk şeklinde bulunan odadır. Padişahlar huzuruna çıkacak olan kimseleri burada kabul ederdi.
97. Üçüncü Ahmed Kütübhanesi
Tekmil beyaz mermerden yapılmış, Lâle devri Türk mimarisinin şaheserlerindendir.
98. Zülüflü ağalar Camii.
Sarayın en büyük camiidir. İkinci Mahmud devrinde yeniçeri ocağının kaldırılması kararı bu camiin içinde verilmiştir. Bina Fatih devrinden kalmadır, içi on yedinci asırda en nefis çinilerle tezyin edilmiştir. Saray müze olduktan sonra burası yeni bir kütübhane olarak tanzim edilmiştir.
99. Sultan Ahmed Camii.
Saray müze olduktan sonra burası da kütübhanenin mütalea salonu olarak tanzim edilmiştir.
100. Harem Camii
101. Taşlık
102. Müdiriyet. İkinci Selimin meşhur hamamının külhanları burada imiş.
103. Seferli Koğuşu.
Seferli Koğuşu, Sarayda hükümdarın hizmetinde bulunan koğalanlarının en acemilerinin (yenilerinin) koğuşudur. Esası Fatih yapısı idi, yıkılmış, bugünkü bina Abdülmecid zamanında yapılmıştır. Müzenin resim ve minyatürler salonu olarak kullanılmaktadır.
104. İkinci Selim Hamamı.
Mimar Sinan yapısı bir şaheserdir. Yalnız camekân kısmı kalmıştır. Müzenin billûr ve gümüş koleksiyonları salonu olmuştur.
105. Fatih Sultan Mehmed Köşkü ve ruvaklı hayatı.
Türk mimarisinin sadelikte zenginliğin zirvesine erişen bir şaheseridir. Müzenin hazine salonları olmuştur.
106. Elçi hazinesi.
Müzenin hazine salonlarından biridir.
107. Kilerli Koğuşu.
Esası Fatih devrinde yapılmış, sonra yıkılmış, şimdiki bina Abdülmecid devrinde ihya edilmiştir. Müzenin müdürlük dairesi olmuştur. Bu koğuşun altından tonozlu bir yol üçüncü ve dördüncü avluları birleştirir. Yol kemer altı adını taşır.
108. Hazineli Koğuşu
Kiler koğuşu ile beraber eski binasının yerine yapılmıştır. İçinde Türk işlemeleri teşhir edilir.
109. Emanet hazinesi
110. Hırkai Saadet dairesi
Sarayın kudsiyet taşıyan bir yapısıdır; mübarek emaneter burada saklanır.
111. Hasodalılar koğuşu
Müze idaresi
112. Hasoda erkânının dairesi
113. Revan Köşkü
Dördüncü Murad devrinde yapılmış bir yapı şaheseridir. Bilhassa iç tezyinatı bir hârikadır.
114. Bağdad Köşkü
Dördüncü Murad devrinde yapılmıştır. Revan köşkü ile aynı üslûbdadır. Türk yapı sanatının bedialarındandır. İç tezyinatı, binanın umumî güzelliği ile ahenkli, harikûlâde nefis, göz kamaştıran ihtişamdadır.
115. Taşlık. Taşlıkda Sultan İbrahim kameriyyesi
Revan ve Bağdad köşkleri arasındaki havuzlu mermer taraçanın kenarına yapılmıştır; zamanında «iftariye» diye anılırdı.
116. Büyük havuz
117. Lâle bahçesi
118. Mustafapaşa Sofa Köşkü
Buraya yapısına nezaret eden Mirahor Mustafa Paşaya nisbetle «Mustafa Paşa Köşkü»de denilir. 1704 de Üçüncü Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Lâle devrinden kalmış harikulâde güzel binalardandır.
119. Hekimbaşı odası
120. Mecidiye Köşkü
Hasbahçe üzerinde bir sed üstünde inşa edilmiş cihannüma bir köşktür. Önündeki taraçadan Üsküdar, Boğaz ve karşı yakanın görünüşü pek muhteşem bir panoramadır.
121. Esvab odası
122. Sofa Camii
123. Üçüncü kapı.
Gülhane Parkına açılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

GEÇEN ASIR ORTALARINDA CHARLES VERNE 14 YAŞINDA BİR FRANSIZ ÇOCUĞU TÜRKLERİ GİYABEN SEVMİŞ, KENDİ KENDİNE TÜRKÇE ÖĞRENMİŞ, 16 YAŞINDA İKEN ARUZ VEZNİ İLE YAZDIĞI BİR KASİDEYİ O DEVRİN PADİŞAHI ABDÜLMECİDE YOLLAMIŞTI. XVII ASIRDA JEAN DE TEVENOT İSMİNDE 17 YAŞINDA BİR FRANSIZ GENCİ DE TÜRK DOSTU OLARAK İSTANBULA GELMİŞ, O DA LÂTİN HARFLERİLE TÜRKÇE GAZELLER YAZMIŞTI. TEVENOT, GÜZEL BİR TÜRKİYE SEYAHATNÂMESİ YAZMIŞTIR.

ŞAİR CEVRİ ÇELEBİ (XVII Asır)

İSTANBULDA DOĞDU, İSTANBULDA ÖLDÜ, ÖMRÜNDE KAYIĞA BİNMEDİ, DENİZİ UZAKTAN SEYRETTİ, ÜSKÜDARA GEÇMEDİ; GALATA TARAFINDA İŞİ OLUNCA HALİCİ ATLA DOLAŞTI VE ALİBEY DERESİ İLE KAĞITHANE DERESİ KÖPRÜLERİNDEN GEÇTİ.

XVI ıncı ASIR SONUNDA ESTER KİRA İSMİNDE BİR YAHUDİ KADINI İSTANBUL GÜMRÜKLERİ MÜLTEZİMİ İDİ. SARAYIN, BU ARADA BİLHASSA SÂFİYE SULTANIN DA BİR RÜŞVET ELİ İDİ. MANSAP ALMAK İSTEYENLER KİRA KADININ KAPUSUNA BAŞ VURURLARDI. BU YOLDAN VE GÜMRÜKLERDEN MİLYONLAR BİRİKTİRMİŞTİ. ÜÇÜNCÜ MEHMED ZAMANINDA BİR SİPAHİ İHTİLÂLİNDE ESTER LİNÇ EDİLDİ. CESEDİ PARAMPARÇA EDİLEREK HER UZVU, KİRA KADINLINA RÜŞVET VERİP MANSAP OLANLARIN KAPULARINA MIHLANDI.

GEÇEN ASIR ULEMASINDAN KETHÜDAZÂDE ARİF EFENDİ PEK ZARİF BİR ZÂT İDİ. ULEMADAN, ASÂ YERİNE BASTON KULLANAN İLK O OLMUŞTU. KÖYLÜ SOFULARDAN BİR GÜN BASTONUNA «FRENK DEĞNEĞİ» DİYE DİL UZATTI, ARİF EFENDİ GÜLDÜ «ÜZÜLME!.. DEDİ..BEN ONU MÜSLÜMAN YAPTIM AYOĞ!...

Levent Şahverdi Arşivi

Karlofça Muahedeleri

Sadırazam ve Serdar Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Viyanayı muhasara ettiği sırada uğradığı ağır mağlûbiyet ile tarihimizde ilk bozgun devri başlamıştı. 1683 ten 1699 yılına kadar, mevzii bir iki muvaffakiyet müstesna, bozgun önlenemedi. Nihayet Sadırazam Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın Slankamen meydan muharebesinde şehid olması, Osmanlı devletini mukadderata boyun eğmeğe mecbur etti; ilk fırsatta geri almak ümidile dört düşman devlete toprak verilmesinin bir emrivaki olduğu kabul edildi. Müttefikler de çok yorgun düşmüş olduklarından Macaristanda Karlofça kasabasında Türkiye ile Rusya, Almanya (Avusturya), Polonya ve Venedik ile ayrı ayrı dört sulh muahedesi imza olundu. Bu muahedelerin metin hulâsaları şudur:

Rus mütarekesi
(4 kânunusani 1699)

Ruslar tarafından zaptedilmiş olan Azak denizi nihayetindeki Azak kalesi Rusyaya terkedilmiştir. (Bu kale 1711 Perut mpahedesile geri alınacaktır. Sulh için kroloji cedveline bakınız).

Avusturya muahedesi
(26 kânunusani 1699)

Erdel Avusturyaya terkedilmiştir - bu memlekette yalnız Tamışvar (Banat) eyaleti Türkiyede kalmıştır (Almanlar buraya girememişlerdi) - Tuna ve Tunaya dökülen sularda ticaret gemileri serbest işliyecektir, Tuna ve Tunaya dökülen sularda hududda bulunan adalar Avusturyaya aid olacaktır - her iki taraf hududda yeni kale yapmıyacaktır, fakat mevcud kaleleri tahkim ve takviyede serbest bulunacaktır - Her iki taraf çeteciliği şiddetle önleyecektir - Her iki tarafın tebaasından müfsid ve asiler karşı tarafa iltica ederse kabul ve himaye olunmıyacaktır - Bu harbde Türk taraftarı olan Erdelliler (Macarlar) Osmanlı imparatorluğunun Avusturya hududundan uzak eyaletlerinde yerleştirileceklerdir ve Osmanlı tabiiyetine kabul olunacaklardır - Harbin devamınca her iki tarafın elinde beylik zindanlarda bulunan esirler, fidyei necat karşılığında serbest bırakılacaktır, eşhas elinde bulunan esirler ve Kırım tatarları elindeki esirler münasib veçhile ve makul, mutedil fidyei necatlarla serbest bırakılacaktır; esirin sahibi ile uzlaşılamazsa, fidyei necatı mahalli hâkim takdir edecektir - Her iki tarafın tüccarları, bundan evvelki muahedelerin hükümlerine göre himaye edileceklerdir - Bundan evvelki muahedelerin, bu muahede ile değişmiyen maddeleri aynen yürürlükte kalacaktır - iki hükümdar yekdiğerine büyük elçiler gönderecek, bunlar fevkalâde merasimle karşılanacak ve her iki hükümdarın şanına lâyık hediyeler getireceklerdir. Bu sulh yirmi beş yıl için akdedilmiştir.

Venedik muahedesi
(26 kânunusani 1699)

Mora yarımadası bütün şehir, kasaba, kale ve palangalarile Venedik cumhuriyetine terkedilmiştir. - Yunanistanın geri kalan kısmı Osmanlı devletine aid olup bu harbde Venediklîler tarafından zaptedilen İnebahtı Osmanlı devletine iade olunacaktır - Osmanlı devleti Preveze kalesini yıkıtıracaktır - Ayamavra adası Venedikte kalacaktır- Korent körfezinden her iki devlet müştereken istifade edecektir ve bu körfez sularında korsanlık müştereken önlenecektir - Yunan sahillerinde ve Akdenizde bu harbden evvel Osmanlı devletinin elinde bulunan adalar yine Osmanlı devletine kalacaktır - Mora civarında bulunan Egine adası Venediğe terkedilmiştir - Dalmaçyada Venedik lehine hudud tashihi yapılmış ve bazı kaleler Venedik cumhuriyetine terkedilmiştir - Raguse arazisi Osmanlı topraklarına ilhak olunmuştur- Hududda şakavet önlenecek, her iki devlet, kendilerine iltica eden haydudları, şakileri karşı tarafa iade edecektir - Bu harb esnasında ihanetten ve casusluktan mahkûm olanlar için bir umumi af ilân olunacaktır - Bundan evvel Venedikle akdedilmiş olan ticaret muahedeleri tecdid olunacak ve aynen yürürlükte kalacaktır.

Polonya muahedesi
(26 kânunusani 1699)

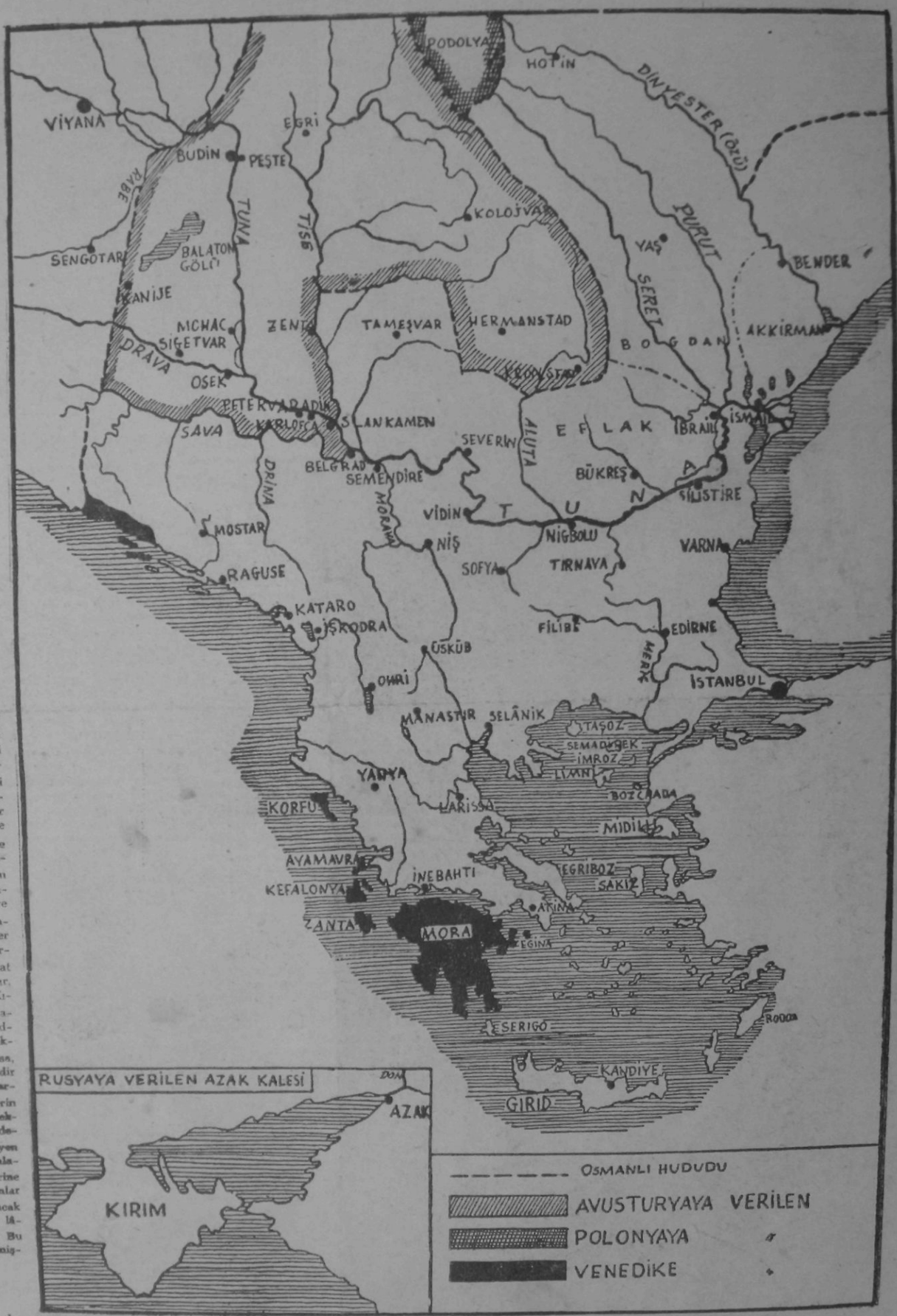
Türkiyenin Buçaç muahedesile ilhak ettiği Podolya eyaleti Polonyaya iade edilmiştir.

***

Bu ağır muahedenin imzasına varan mağlûbiyetler Viyana önündeki bozgunumuzla başlamıştı; bu bozguna da Polonya Kralı Jan Sobyeski'nin mutaassıb hıristiyanlık duygularile Viyananın imdadına koşması sebeb olmuştu.

Almanya imparatorluğunun payitahtını ve hattâ mevcudiyetini kurtaran bu adam, daha kılıcının üstündeki Türk kanları kurumadan Almanlardan en ağır istiskalı görmüştür.

Muahede 1699 da, yani Onsekizinci asrın eşiğinde imzalanmıştı. Onsekizinci asırda ise Polonya, Rusların, Avusturyalıların ve Prusyalıların pençesinde parçalanırken Polonyanın istiklâlini kurtarmak için çırpınan tek asil Avrupa milleti Türkler olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Türk kılıcını ikinci defa olarak Viyana kalesi kapılarına dayayan büyük vezir ve onyedinci asrın büyük sadrıazamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 1634 te Merzifonda doğmuştur. Babası bu şehrin âyan ve eşrafından Sipahi Oruc Beydi. Köprülü Mehmed Paşanın şehbal dostu olan bu zat oğlu Mustafayı küçük yaşta iken tecrübe ve namusuna itimad ettiği Köprülü Paşaya bir manevî evlâd gibi vermiş ve Merzifonlu Mustafa Bey Mehmed Paşa konağında itinalı bir terbiye ve tahsil ile yetiştirilmiş, henüz on sekiz, on dokuz yaşlarında iken Mehmed Paşa, esmer, fakat çok yakışıklı, güzel bir yüze ve merd ve cesur bir ruha sahib olan bu delikanlıya kızını vermişti.

Köprülü Sadrıazam olunca Merzifonlu Mustafa Beye de ikbal yolu açılmıştı; telhisci, mirahur oldu; Silistre valiliği ile paşa oldu.

Çocukluğu ve gençliği Fazıl Ahmed Paşa ile kardeşten ileri bir arkadaşlıkla geçmişti. Ahmed Paşa genç yaşında Sadrıazam olunca Merzifonlu Mustafa Paşa da Sadrıazamın en yakın iş arkadaşlarından biri oldu; Sadrıazam Girid cengine giderken Kaptanı deryalık ile Türk donanması bu cesur vezirin eline teslim edildi; Sadrıazamın Edirnede oturan padişahın yanında kaldığı yıllarda. «Sadaret kaymakamı» unvanı ile İstanbul onun eline emanet edildi; Ahmed Paşanın genç yaşında ölümü üzerine de 42 yaşında sadrıazam oldu.

1682 de Avusturyaya karşı yeni bir harb hazırlığına başlandığı zaman, Merzifonlu Viyanaya kadar giderek Mukaddeş Roman Cerman imparatorluğunun payitahtı ve Avrupanın o asırda en büyük şehri olan bu beldeyi muhasara ve zaptetmeğe kat'î olarak karar vermişti. Estoni Belgradda topladığı bir harb meclisinde bu fikrini açığa vurdu, yanındaki Türk kumandanlarına da kabul ettirdi. Haklıydı.. Türk ordusunun önüne geçecek bir kuvvet tasavvur edilemezdi ve nitekim Türk ordusu Avusturya hududunu geçtikten sonra Viyana önüne kadar adeta mesireye gider gibi yürüdü ve bu büyük şehri muhasara etti.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Türk ordusu Viyanaya yaklaşırken, Almanya İmparatoru Birinci Leopold şehirden kaçmış. «Haşmetmeab, bizi bırakıp nereye gidiyorsun!» diye feryad ederek sokaklarda atının ayağı altına atılan Viyanalıları ciğniyerek geçmişti.

Macaristanın istiklâlini Türk devletinde ve Türklerin asil ve necib yardımında gören Macar ileri gelenlerinden Erdel Kralı Apafi Erdel ordusu ile orta Macar kralı tayin edilmiş olan Tökeli İmre de yeni kurulmuş ve gönüllüler den mürekkeb Orta Macar ordusile Türk serdarının ve sadrıazamının yanında idi. Hattâ Tökeli İmre, türkçe yazdırdığı namelerine bastığı mührü de türkçe kazdırmıştı; bu mührde dostluğunun, asil ve necib duygularının ifadesi olarak şu beyit yazılıydı:

Mahi Âli Osmanin, itaat üzreyim emre;
Kırah Orta Macarım, nâmım Tökeli İmre...

İmparator Leopold Avrupanın bütün hıristiyan hükümdarlarına yardım istiyen nameler göndermişti. Fakat, Avrupa hükümdarları bu saylet karşısında dehşet içinde ve tereddüd içinde idiler... Yalnız Polonya kralı Jan Sobyeski, ki mütaassib bir katolikti. Cenedi.. ve muhakkak ki cesurdu.. Neticesi mes'ûd bir macera olarak Polonya ordusunun başında Viyananın imdadına koştu. Türk ordusuna ağır bir darbe vuracağını tahayyül bile etmiyordu.. maksadı.. sadece bu şehrin Türklere karşı mukavemetini biraz daha uzatmaktan ibaretti. Fakat Viyananın imdadına geldiği haber alınan Sobyeski ve kırsı Tuna geçitlerini tutmağa memur olan Kırım Hanı Murad Giray, Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın azamet ve ihtişamını çekemediği için ihanet etti.. Buna aynı vazife verilmiş kumanlardan İbrahim Paşanın da ihmali inzimam edince, Sobyeski, Tatar süvarilerinin boş bıraktığı Tuna geçidinden geçti ve beklenmedik bir anda Viyana önündeki 200,000 kişilik büyük Türk ordusunun ta kalbini vurdu.. Ordumuzda beklenmedik, umulmadık müthiş bir panik oldu.. serdar, otağını olduğu gibi bırakarak canını fedakâr bendelerinin yardımile zor kurtardı ve perişan olan Türk ordusunun dağılan birliklerini zorlukla toplayarak Belgrada çekitldi.. Murad Giray Hanlıktan atıldı. Bozgunun hakiki mesulü olmamakla beraber, yaşı hayli ilerlemiş bir ihtiyar olan İbrahim Paşa derhal idam edilmişti.. Bu asil adam, cellâd pençesinde hayatının son ânını yaşarken son söz olarak «Pâhişahımıza söyleyin.. Sadrazam beni haksız yere öldürtüyor. Fakat onu öldürmesinler.. bozgunun önünü gene ancak o alabilir, müthiş bir felâketi ancak o önleyebilir!» demişti.

İbrahim Paşanın başdüşmanlarından biri de, sarayda Kızlarağası zenci Yusuf Ağa ile Başmirahur Boşnak Sarı Süleyman Ağa idi. Viyana bozgununu haber aldıkları zaman Sarı Süleyman Edirne sarayında zenci Yusufun odasına koşmuş: «Düşmanımızın işi bitti, ntikam alacak günler geldi!» diyerek, bu cahil, kanyürekli, duygusuz adamlar ellerinde-mendilleri dîne dönüne, göbek çalkaya çalkaya zıplayıp oynamışlardı.

Merzifonlu harbe giderken padişahın yanında sadaret vekili olarak Kara İbrahim Paşa isminde bir vezîri bırakmıştı.. Yusuf Ağa hemen İbrahim Paşa ile buluşmuş, Merzifonluyu kasdederek: «Bu herifin niceyedek kılıcı altında asılasın.. muradın sadrıazamlık değil mi.. işte bundan iyi fırsat mı olur!» diye İbrahim Paşayı da kendi taraflarına çekmiş ve üçü birden Kara Mustafa Paşanın ölümüne doğru yürümüşlerdi. Evvelâ padişahın sadrıazama olan itimadını sarstılar: «Asker söyle dursun kendisinden halk bile yüz çevirmiştir!» dediler. Sonra av düşkünü padişahı korkuttular: «Saltanat sevdasına düşmüştür.. Anadolu ve Rumelindeki âyan ve eşrafa bu madde için kâğıdlar göndermiştir!» dediler; hükümdara sahte mektublar gösterdiler.

O sırada Edirneye Sadrıazamın en emin adamlarından telhiscisi İsmail Ağa geldi.. hükümdara Merzifonlunun mufassal bir rapor-mektubunu getirmişti. Sadrıazam Padişaha takdim edilmek üzere 100,000 altın ve 50,000 altın değerinde mücevher göndermişti.. Kara İbrahim Paşa, zenci Yusuf ve Boşnak Süleyman telâşa düştüler: «Padişah bizi ele verirse mahvoluruz!» diyerek Yusuf Ağa avda bulunan padişahı ikna etti. İsmail Ağayı avden dönen padişahın huzuruna akşam karanlığında çıkardılar. Yorgun ve sinirli hükümdar vezirin adamını söyletmedi: «Paşan da sen de bir alay yalancılar, bir alay mel'unlarsınız.. devleti yıkıp ırzını payimal ettiniz.. askerlerim ve paşalarım öldürüldü.. memleketlerimi kâfire sıldırdınız» diye bağırdı ve saraya girdi. Akşam ile yatsı arası da İsmail Ağanın idam fermanı çıktı. Merzifonlunun mektubu ve gönderdiği paralar ve mücevherler yok edildi. Belgrada da Kapucular Kethüdası Ahmed Ağa ile Merzifonlunun idam fermanı gönderildi.

Bir öğle üzeri.. Belgradda Paşa sarayının üst kattaki divanhanesinde namaz kılması için Sadrıazamın seccadesini sermişlerdi.. namaza durulduktan az sonra Merzifonlu pencereden Kapucular Kethüdası ile maiyetini gördü ve:

— İmam efendi.. namazı boz.. İş gayrı yüzde oldu!, dedi. ve ellerini uğuşturarak divanhanede dolaşmağa başladı. Kapucular Kethüdası huzuruna girince hiç bir şey söylemeden el kavuşturup durdu.. Kara Mustafa Paşa:

— Ne haber?..

Diye sorunca Kapucular Kethüdası:

— Sevketlû Padişahımız sende emanet olan Mührü Hümayunla Sancağı Şerifi ve Kâbe anahtarını istedi!, dedi Paşa:

— Emir Padişahımın!.

Diyip koynundan mührü çıkarıp verdi.. Sancağı Şerif ile Kâbe anahtarını da sandıklarile getirtip teslim etti ve:

— Bize ölüm var mı?

Iedi Ahmed Ağa:

— Olmak gerek.. Allah imandan ayırmasın?.

Dedi. Sadrıazam seccadesini serdirtti. Gelenler dışarı çıktılar. Öğle namazını kıldı, dua etti. Yanındaki bir kaç sadık içoğlanına:

— Siz artık gidin.. beni duadan unutmayın!

Dedi. Kürkünü, sarığını çıkardı, bir adamına:

— Söyle gelsinler.. şu halıyı da kaldırın.. vücudüm toprağa düşsün! dedi.

Cellâdlar içeriye girdi, ipi hazırladılar.. merd adam uzun sakalını eline kaldırdı: «Vallâhile billâh!» dedi ve Kelimei Şehadet getirdi..

Cellâdlar ipi iki defa çekinceye teslimi ruh etti. Cesedini edada soydular.. Saray avlusuna indirip bir köhne çadırın içinde gasletliler. Namazı kılındıktan sonra cellâd tabut içinde bu büyük başı gövdesinden ayırdı.. cesedi sarayın karşısındaki camiin hatîresinde defnedildi. Kesik baş gafil Dördüncü Sultan Mehmede gösterilmek üzere Edirneye götürülecekti.. Dördüncü Sultan Mehmed yalnız devletinin değil, kendi şahsî saltanatının da en sağlam direğini kendi elile kesmiş, devirmişti. Koca Türkiye İmparatorluğu müthiş bozgunun ilk yılında bir takım cahil, hırs adamlarının elinde kalmıştı.

DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMED DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Başlarafı 102 nci sayfada)

İmre'nin burada parlak merasimle orta Macar tahtına otururak taç giymesi

1683 Nisan: Dördüncü Sultan Mehmedle Sadrıazam ve Serdar Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın orduyu hümayun ile Edirneden hareketi (padişah Belgradda kalmış, Serdar ordu ile harbe gitmiştir)

1683 (27 haziran). Sadrıazam ve Serdarın Estonibelgrad'da büyük bir harb meclisi toplaması ve bu mecliste doğrudan ddoğruya Viyana üzerine gidilerek bu namlı şehrin muhasarası ve fethine karar verilmesi.

1683 (Temmuz): Türk ordusu Viyana önünde (bu ayın 14 üncü çarşamba günü Türkler tarafından Viyananın ikinci defa muhasarası başlamıştır.

1683 12 eylûl; Kırım Hanı Murad Girayın ihaneti ve Budin Beylerbeyisi ihtiyar İbrahim Paşanın ihmali yüzünden Türk ordusunun Viyana önünde uğradığı mağlûbiyet, muhasaranın kaldırılması ve ordumuzun perişan bir halde geri çekilmesi (bu eserde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa yazısına bakınız)

1683 7 teşrinievvel; idam olunan İbrahim Paşa yerine Budin Beylerbeyisi olan Kara Mehmed Paşanın Ciğerdelen (Parkani) kalesi önünde Polonya kralı Sobyeski'yi müthiş bir hezimete uğratması

1683 Büyük vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Belgradda idamı; Kara İbrahim Paşanın sadareti; Bekri Mustafa Paşanın Almanlara, Boşnak Sarı Süleyman Paşanın Polonyalılara karşı serdar tayin edilmesi

1684 Papa, Almanya imparatoru (Nemse çasarı), Polonya kralı, Venedik cumhuriyeti ve Rus çarı arasında Türklere karşı bir mukaddes ittifak akdedilmesi; Venedik cumhuriyetinin harbe girmesi ve Yunanistanın cenubunda ahalisinin Türklere karşı asiliği ile meşhur Moraya asker çıkarması

1684 Vişgradın sukutu. Budinin birinci muhasarası (bu eserde Budinin son günleri yazısına bakınız)

1684 Ayamura adasının ve Preveze kalesinin Venedikliler tarafından zaptı

1685 Uyvar kalesinin Almanlar tarafından zaptı

1685 Bu yıl içinde ve geçen 1684 yılında Polonya kralı Sobyeski Türklere karşı birbiri arkasından mevzii mağlûbiyetlere uğramaktadır.

1685 Sadrıazam Kara İbrahim Paşanın azli; Boşnak Sarı Süleyman Paşanın sadreti

1686 Navarinin Venedikliler tarafından zaptı

1686 2 eylûl. Budinin Almanlar tarafından zaptı (bu eserde Budinin son günleri yazısına bakınız)

1687 Cephedeki ordunun Sadrıazam ve Serdar Sarı Süleyman Paşaya karşı isyanı; vezirin bir gemiye binerek Tuna yolile İstanbula firarı, Haleb Beylerbeyliği ile orduda bulunan Siyavüş Paşanın askerin ısrarile serdar vekilliğini kabul etmesi ve isyan vakasını padişaha bildirmesi. Firarî Sadrıazamın Mührü Hümayun ile Sancakı Şerifi saderet kaymakamı bulunan Receb Paşaya teslim ettikten sonra büyük şehirde gizlenmesi. Asi ordunun cepheyi bomboş bırakarak Belgrada çekilmesi, oradan Edirne üzerine yürümesi ve askerin isteği üzerine Süleyman Paşanın azlile Siyavüş Paşanın Sadrıazam tayin edilmesi. Sarı Süleyman Paşanın bulunması, idamı ve orduyu durdurmak için kesik başının askere gönderilmesi; fakat asi ordunun İstanbula doğru yoluna devamı (yeni Sadrıazam asi askerin elebaşı zorbaları elinde bir kukla halindedir; bu zorbaların en namlıları Küçük Mehmed, Cadı Yusuf, Fetvacı Hüseyin, Kel Pirî ve Hacı Alidir)

1687 Atinânın Venedikliler tarafından zaptı

1687 İstanbul önüne gelen ve artık payitahta hâkim olan asi ordunun, padişahı çılgınca av merakı devlet işlerini yüzüstü bırakmakla itham etmesi; Dördüncü Mehmedin tahttan indirilmesi ve Üçüncü Sultan Süleymanın cülûsu..

3. Sultan Süleyman

Sultan İbrahimin ikinci oğlu idi. 1642 de doğmuştu. Büyük kardeşi Avcı Sultan Mehmed tahttan indirilip de padişahlığa davet olunduğu zaman kırk beş yasında bulunuyordu; beş yaşından yani kırk yıldanberi İstanbul ve Edirne sarayları hareminin bir odasında mahbus yaşamıştı. Uzun boylu, koyu kumral, yakışıklı, güzel adamdı. çocukluğu, gençliği insan olarak en cevval ateşin yılları dört duvar arasında geçmişti.

Kasten tahsili ihmal edilmiş, ibadet için Kur'anı Kerimden bazı ayetler ezberlemişti. Saadetini ahretinde arayarak ümitsiz, dünyasından bezmiş, cihandan bîhaber ölümünü beklerken padişah olduğu söylenmişti. Üstünde yeşil atlastan soluk eski bir entari, takatsiz adımlarla odasından çıkmış, bir müddet etrafını hayran hayran temaşa edip kendisi gibi kırk se nedenberi mahbus bulunan küçük kardeşi Şehzade Ahmedin derhal serbest

(Devamı 114 üncü sayfada)

Levent Şahverdi Arşivi

Budinin Son Günleri

İkinci Viyana muhasarası bozgunu içinde Budin kalesini ve şehrini 1686 yılı eylûlunun ikinci günü kaybettiğimiz. Orta Avrupadaki Türk hâkimiyetinin bir timsali olan bu namlı belde artık bir daha elimize geçmiyecekti. Hatırası gözyaşlarile anılacaktı.

Düşman Budin önünde evvelâ 15 temmuz 1684 te göründü ve bu büyük kaleyi muhasara etti. Türk askeri kaleyi, tarihimize altın harflerle geçecek bir kahramanlıkla müdafaa etti. Muhasara 3 teşrinisani tarihine kadar 111 gün sürdü ve nihayet düşman muhasarayı kaldırmağa mecbur oldu. Budinin kurtuluşu haberi Türkiyenin her tarafında sonsuz meserretle karşılandı.

Budinin bu ilk muhasarasında Türk kahramanlığından örnek olarak Mehmed isimindeki bir çocuğun menkıbesini nakletmiştik (Bu eserde Budinin Mehmed çocuğu yazısına bakınız); burada da tarih kaynaklarımızın kayıd ve tesbit ettiği diğer isimlerden bahsedelim.

Budin müdafileri kırk bin kılıç idi; başbuğları da, bilfiil Budin valisi olan Vezir Kara Mehmed Paşa idi; Mehmed Paşanın şehadetinde başbuğluk ve Budin valiliği onun vasiyetile Vezir Şeytan İbrahim Paşaya verildi.

Dalkılıç Veli Bey: Muhasaranın üçüncü günü bir huruç kıtasının başında düşman metrislerine saldırdı, 3000 düşman askeri kırıp iki top aldı.

Kara Mehmed Paşa: Budin müdafaasında kılıcını arşa asan kahramanlardan biri oldu; Dalkılıç Veli Beyin kumandasındaki huruç hareketine basit bir serdengeçti gibi iştirak etmiş, kendi elile on beş düşman askeri öldürmüştü. Bir gün alnından bir kumbara parçasile yaralandı, yaralı olduğu halde müdafaa hatlarındaki askerin başından ayrılmadı; iki üç gün sonra bir kumbara da yanında patladı ve beden asabiyetini alıp götürdü.. o halde bile metanetini bozmadı: «Asker görmesin!» diyip üzerine bir örtü attırdı ve Şeytan İbrahim Paşa ile sair ümerayı çağırtıp vasiyette bulundu ve ruh teslim etti.

Abdülmümin Paşa: Karaman valisi idi ve Karaman askerile Budin müdafaasına memur edilmişti. Merd ve cesur bir askerdi; bir gün bir camide namaz kılarken kubbeye bir güle isabet etti, kubbe çöktü, Paşa, camide bulunan cemaatin bir kısmı ile beraber kubbe altında kalarak şehid oldu.

Demir Kazık Rüstem Paşa: Kara Mehmed Paşa kapısından yetişmişti; Abdülmümin Paşanın şehadeti üzerine Karaman valiliği ile paşalık verilmişti, muhasara devamınca müdafilerin yaptığı beş büyük huruç hareketine iştirak etmiş ve Rüstemane cenklerle şan almıştı, müdafaa ettiği gediklerde de demir kazık misali yerinden kıpırdatılmaz bir askerdi.

Yeniçeri Hasekisi İbrahim Ağa: O mertebe cenk eder idi ki cüret ve şecaatine herkes aferin der idi. Cümle gazilerin kaplanı idi.

Çerkes Ahmed Paşa: Budin müdafaasında Adana valisi olarak iştirak etmiş, yararlıkta naziri gelmemiş, her cenkte askerin nerimanı ve kahramanı idi.

Şeytan İbrahim Paşa: Kara Mehmed Paşanın şehadetinden sonra birinci Budin müdafaasının belkemiği olan bu kahramandır. Cesareti, kahramanlığı askere karşı sefkati, merdane hareketlerile düşmanın dahi hürmetini kazanmıştı. Arıgidük Maksimiliyan kalenin teslimi için gönderdiği bir mektubda: «Sen ki kale muhafızı İbrahim Paşasın, efendine hizmet ise ancak bu kadar olur. İhtiyar, gün görmüş, bahadır, tedbir ve tedarike kadir ve namlı askersin, padişahına senin kadar kimse hizmet etmemiştir.. Yüz gün oluyor, bu kadar askeri kırdırdığın yetişir.. işte kale dört duvardan ibaret kaldı.. Senin ve askerlerinin yüzü ak oldu, fakat bundan gayrı bu kaleden size hayır yoktur.. Arabalar ve gemiler tedarik ettik.. Sizi emin ve sâlim dilediğiniz yere gönderelim, kaleyi teslim edin.. kılıç ile girer isem, çocuk ve büyük, kadın ve erkek cümlenizi kılıçdan geçiririm» demişti. Paşa bu mektubu getiren elçiye: «Sultan Süleyman Han bu kaleyi fethettiğinde müdafaasını paşalara değil, askere emanet etmiştir.. Askerler konusun!» dedi.

Budinin son müdafii şehid Abdi Paşa

Askerden seçilen mümessiller de elçiye: «Padişahınız bizi bu kaleyi düşmana teslim etmek için değil düşmana karşı korumak için gönderdi.. şevkimiz hergün artmaktadır.. Yüz günden beri cenk ederiz.. Bir yüz gün daha cenkelsek ne olur ki..» dediler. Elçi: «Cephaneniz tükenirse ne yapacaksınız?..» diye sorunca askerden biri: «Yıktığımız kalenin taşlarını size güle güle diye atarız!..» dedi. O zaman İbrahim Paşa dayanamadı: «Elçi Bey!.. Var Herşeğe söyle, bu askerin sağlığında size kale yoktur!..» dedi.

Budin muhasaradan kurtulduktan sonra padişahtan gelen bir fermanda İbrahim Paşaya «Melek İbrahim Paşa» diye hitab olunmuştu, bu suretle «Şeytan» lâkabı hükümdar tarafından «Melek» lâkabına çevrilmişti. Budin muhafızlığı Abdi Paşaya verilerek Melek İbrahim Paşa bütün orduya serdar tayin edilmişti. Padişahın kendisini Sadrazam yapacağı hissedilince Kızlarağası Yusuf Ağa, Boşnak Sarı Süleyman ve Sadrazam Kara İbrahim Paşalardan müteşekkil üçlü fesad çetesinin kurbanı oldu, ortada hiç bir sebeb yokken idam fermanını çıkarttılar, Belgrad'da idam olundu. (Bu eserde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa yazısına bakınız).

Budinin bu muhasarası için müverrih Fındıklılı Mehmed Ağa: «Bu kale binasından beri bu mertebe ateş görmemiştir. Kırktan fazla balyemez topuna ve yirmi sekiz havan topuna bir fitilden ateş veriliyordu. Bir seferde her danesi yirmi dörder okkalık güller uçardı.. Açılan gedikler sabaha kadar tamir olunurdu. Her danesi yüz seksen, üç yüz okkalık kumbaralar atılardı, rastgeldiği binaları temelinden kaldırır, hâk ile yeksan eder, içinde bulunan insanları havaya uçurup yere canasız inerlerdi.. Ama kâfir fasidleri encamında kendi başlarına oldu. Budin gazileri ve Budin'in kemankeşlikte binazir adamları kanıkmış kurd gibi esnayı muhakkelede rüstemane ve kahramanane nâralar urup düşmandan intikam alırdı. Öyle cenkler olurdu ki gökte melekler tahsin ederdi, serhad gazilerinin bu mertebede cengi bir tarihte görülmemiştir» diyor. Budin müdafileri bu 111 gün içinde sekiz büyük huruç hareketinde bulunmuş ve hepsinde de düşmana çok ağır kayıblar verdirtmişti.

Sevinç uzun sürmedi; Budinin ikinci muhasarası 18 haziran 1686 da başladı. Kaleyi saran 90.000 kişilik düşman ordusu devrin namlı kumandanlarından Dük dö Loren'in kumandasında idi ve kale nihayet 2 eylûlde düşman eline geçti.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın katillerinden Boşnak Sarı Süleyman Ağa süratle yükselerek o sırada Sadrıazam ve serdar olmuştu. Budin muhafızı Abdi Paşa feryadcılar gönderdikçe: «Düşman kaleye zafer bulmak ne mümkündür!» der idi. Müverrih Fındıklılı Mehmed Ağa şu hazin satırları yazıyor:

«Bu muhasarada kalede ancak altı bin cenkçi vardı. Anın da ekseri kırılıp kalenin her köşesi cenkciden hâli kalmıştı. Hikmeti illâhî düşmanın attığı bir kumbara iç kale cebehanesi önüne düşüp yere dökülen baruta ulaştı, onları yakarak cebehâne içindeki otuz altı bin kantar barutu tutuşturdu; üzerinde olan eski kral sarayı ile beraber kalenin yarısı havaya uçtu. Bir mehib zelzeleği azime oldu ki kale ve küffar ordusu yere geçti sanıldı. Kale etrafında olan müsliminden dört yüz kişi bu ateş ile helâk oldu.. Nihayet düşman fırsat bulup yedinci hücumda kaleye girdi Son müdafiler Budinin Balipaşa meydanından iç kale gibi küçük bir hisara sığındılar, yatsıya kadar da orada döğüştüler. Nihayet kendilerine mühürlü kâğıdlarla aman verilince çıkıp teslim oldular. Fakat düşman cümlesini tutunca hemen çırılçıplak soydu ve esir etti. Vezir Abdi Paşa son cenkte kurşun ile yaralanıp şehid olmuştu.. Ölüsünü bir kaç gün meydanda yatırdılar, sonra esirlere defnettirdiler. Sair şühedayı Tuna nehrine attılar. Kale ve şehirde bütün Müslüman - Türk evleri yağma edildi. Kadın, kız, oğlan ve ahalinin cümlesi çırılçıplak soyuldu; kız ve oğlan çocukların ve kadınların güzelleri esir olarak küffarın ruesası arasında paylaşıldı, çasarları dahi sekiz yüz kız ve oğlan gönderdiler. Geri kalan halk, çırılçıplak, üzerlerinde setriayret edecek bir şey bile yoktu, çukurlar kazıp o soğuk havada içine girerlerdi. Soğuktan ve açlıktan kırılıyorlardı.. Yüzme bilenler Tunanın sularına atılıp karşı yakaya can atarlardı.. Bazıları da sallar yapıp Tuna suyu ile kurtuldu. Ümmeti Muhammed böyle azim bir hakaret oldu.»

Budin Türküsü

Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu
Bülbülün figanı bağrımı deldi
Gül alup satılmanın zamanı geldi
Aldı Nemse bizim nazlı Budini

2

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
Camilerde namaz kılınmaz oldu
Mamur olan yerler hep harab oldu
Aldı Nemse bizim nazlı Budini

3

Budinin içinde Uzun çarşısı
Orta yerde Sultan Ahmed Camisi
Kâbe süretine benzer yapısı
Aldı Nemse bizim nazlı Budini

Budinin içinde serdar kızıyım
Anamın babamın iki gözüyüm
Kafesde besli kınalı kuzuyum
Aldı Nemse bizim nazlı Budini

5

Cebhane tutuştu, aklımız aldı
Selâtin Camiler yandı tutuşdu
Hep sâbi sibyanlar âteşe düşdü
Aldı Nemse bizim nazlı Budini

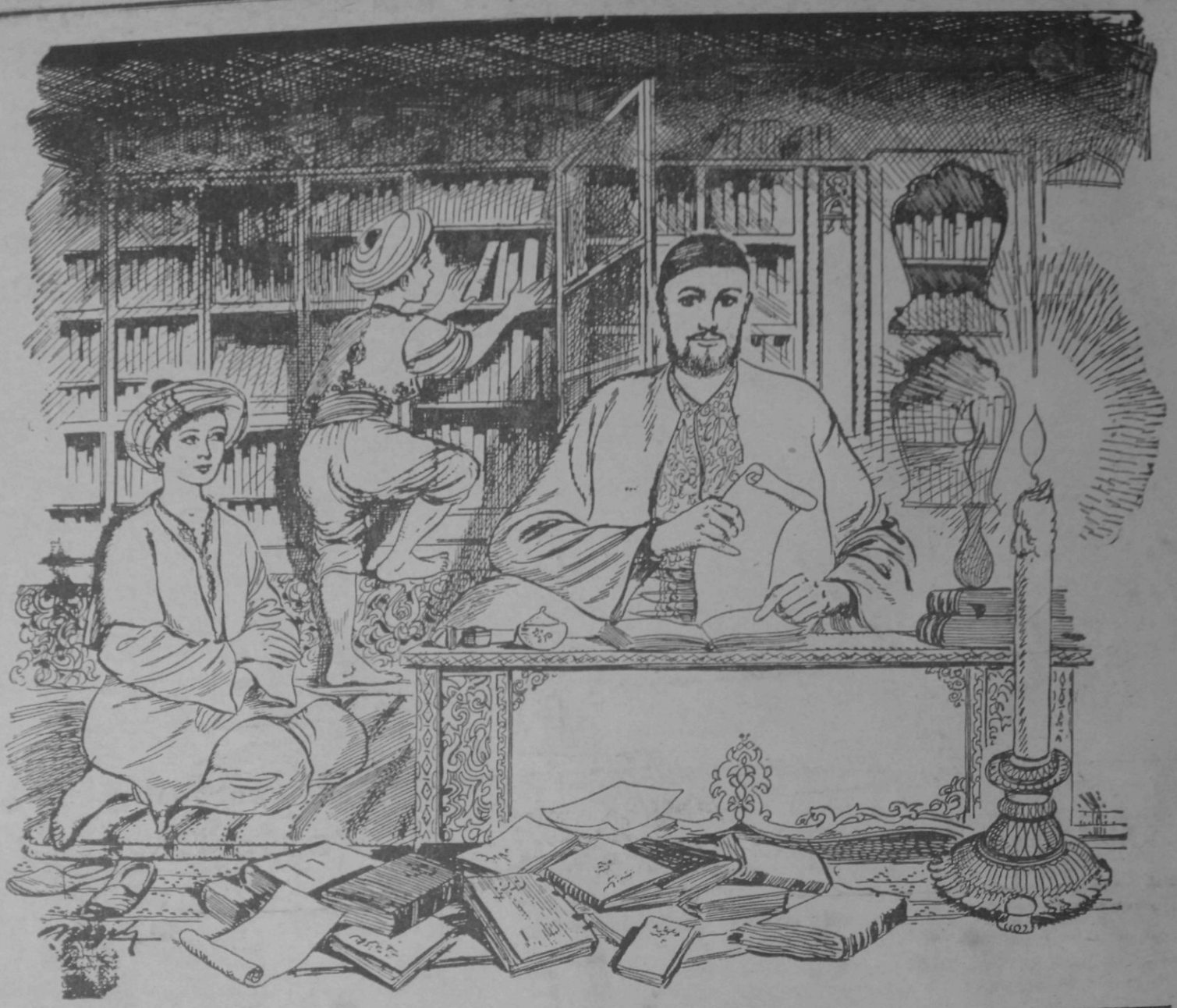
6

Serhadler içinde Budindir başı
Kanla yoğrulmuş toprağı taşı
Çerkes Alemdardır şehidler başı
Aldı Nemse bizim nazlı Budini

Kıble tarafından üç top atıl
Perşenbe günüydü güneş tutuldu
Cuma günü idi Budin alındı
Aldı Nemse bizim nazlı Budini

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Kâtib Çelebi

Asıl adı Mustafadır; onyedinci asır ortalarında yaşamış ve geniş ansiklopedik bilgisi ile tanınmış bir Türk büyüğüdür. «Bir âlim için evvelâ çalışacağı sahada kendisinden evvel neler söylenmiş ve yazılmış olduğunu bilmek gerekir» diyen Kâtib Çelebi, üçyüz kadar ilim ve fen kolu üzerinde yazılmış bin beş yüze yakın kitabın adını muazzam bir eser halinde arabca alfabe sırasile toplamış, bu esere «Keşfüzzünûn an esâmiil kütübü vel fünun» ismini koymuş ve yine arabça olarak her eser hakkında kendi mutalealarını yazmış ve bu suretle bibliografya ilminin de büyük bir temel taşını koyarak bu ilmin kurucularından biri olmuştur.

1607-1608 arasında İstanbulda doğdu, onbir oniki yaşlarında iken, Anadolu sipahilerinin kaydının tutulduğu kaleme kâtiblikle girdi ve bütün memuriyet hayatı bu kalemde geçti; o zamanlar için «kalem» denilen bu devlet bürolarından çok değerli, bilgili kimseler bulunurdu; bu kalemler hakiki bir mektebden farksızdı. (Bu eserde kalemler ve kalem efendisi yazısına bakınız). Kâtib Çelebi de mükemmel arabca öğrendi; bir taraftan da ordu ile beraber daha çocuk sayılabilecek yaşlarda sefere gitti, görgüsü, tecrübesi genişledi. Kâtiblere «Efendi» ve «Çelebi» unvanı verilirdi; 1631 de İran seferinde Türk ordusu Haleb kışlağında bulunurken Sadrazamdan izin alarak Hacca gitti; bundan sonradır ki kendisine «Hacı Halife» demeğe başladılar. Türk matbaası henüz kurulmamıştı; Türkiyede yazma kitab devri idi, kitablar çok pahalı idi, herkes edinemezdi; (Bu yazıda elyazması kitab ve hattatlar yazısına bakınız) Okumak ve öğrenmek ateşile yanıb kavrulan genç Hacı Halife, kaleme gitmediği günlerini sahhaf dükkanlarında geçiriyordu; Allahın bir lûtfu olacak, kendisine, yakın akrabalarından ve birbiri arkasından iki önemli miras kaldı; Kâtib Çelebi eline geçen servetin büyük bir kısmı ile devrinin en mûteber sayılan fen, edebiyat, lûgat ve tarih kitablarını satın aldı ve kendi tâbiri ile sabahlara kadar okumağa başladı; kendisini genç sayılacak yaşta emekliye ayırttı; «mumlar tükenir, gün doğar, ben hâlâ okurdum, gözüme uyku girmezdi» diyen büyük adam nihayet kendi eserlerini de birbiri arkasından vermeğe başladı ve tarihimizdeki ölmez mevkiini yaptı.

En çok tarih, coğrafya, matematik ve tıb ile meşkul olan Kâtib Çelebi, bu ilimlerde devrinin en derin bilgi sahibi bir simâsı olmuştu. Fakat büyük ümitler beslediği Mehmed isimindeki oğlunu onbeş yaşında; ve yine Mehmed adında çalışkan ve zeki ve bir melek kadar güzel sevgili bir talebesini de onsekiz yaşında kaybetti, bu iki ölüm değerli bilgine iki ağır darbe oldu..

Bir müddet tesellisini yine kitablarda aradı ise de bulamadı.. Bahçe ve çiçekle uğraştı, bu sahada da kısa zamanda İstanbulun en namlı çiçekçileri sırasına girdi ve 1663 de öldü, kabri İstanbulda Atatürk Bulvarı kenarında bir sed altında, Voynuk Şüca camiinin karşısındadır.

*

Kâtib Çelebinin «Keşfüzzünun» adındaki büyük eseri Alman âlimlerinden Flugel tarafından arabça dan lâtinçeye onsekizinci asır başlarında tercüme ve neşredilmiş ve Avrupalı âlimlerin «Hacı Kalfa» dedikleri müellifine büyük bir şöhret temin etmişti. Kâtib Çelebinin diğer mühim eserleri şunlardır: Büyük bir tarihî coğrafya olan «Cihan nümâ»; Türk denizciliğinden ve deniz muharebelerile Kaptan Paşaların hal tercümelerinden bahseden «Tuhfetül kibar fî esfarilbihar»; Bir Türkiye tarihi olan iki ciltlik «Fezlike»; bir kronoloji cetveli olan «Takvimüttevarih»; yobazlara karşı müsbet ilimleri müdafaa ettiği «Mizanül hak»... İbrâhim Müteferrika ilk Türk matbaasını kurduğu zaman ilk basılan kitablar arasında bilhassa Kâtib Çelebinin eserleri de seçilmişti. (R. E. Koçu, Türk Tarihinin elli büyük adamı).

İçki Yasakları

Memleketimizde devir devir konulmuş, şiddetle takib edilmiş, göz yumulup unutulmuş, sonra tekrar konulmuş ve son zamanlara kadar devam etmiş yasakardan biri alkollü içkiler yasağıdır. Hattâ Cumhuriyet devrinde bile, 1946 ve 1950 tek dereceli mebus seçimi günlerinde yirmi dört saat için içki yasağı konulmuştur. Tarihimizdeki içki yasaklarından bazılarını sıralayalım:

Kanuni Sultan Süleyman zamanında şiddetli bir içki yasağından, devrin büyük şairi ve âlimi Bâki Efendi şöyle şikâyet eder:

Rehi meyhaneyi katetti tigi kahrı Sultanın
Ne deklû ola ey Bâki zamanı iyşı dünyanın?..

Şâir Nev'inin feryadı ise çok daha fıraklıdır:

Kalbi âşık gibi viran ettiler meyhaneyi
Bivefalar ahdine döndürdüler peymâneyi
LA'li canan gibi gözlerden nihan oldu şerâb
Çeşmi dilber gibi bimar ettiler mestâneyi

1567 tarihinde İstanbul ve Galata kadılıklarına (ki o zamanlar kadılar aynı zamanda belediye reisi vazifesini de görürlerdi) gönderilen bir fermanda meyhane işletmenin yasak oduğu halde, İstanbulun muhtelif yerlerinde, Galata ve civarında meyhaneler peyda olduğu yazılmakta ve içki yasağının şiddetle tatbik edilerek meyhanelerin kapattırılması emredilmektedir. Fakat bu yeni emrin de bir müddet sonra unutulduğu ve büyük şehirde yer yer, hattâ mahalle aralarında meyhaneler kurulduğu 1575 tarihli İstanbul kadısına gönderilen bir fermandan öğreniliyor. Bu fermanda, Lânga civarındaki Müslüman mahalleleri halkının Divanı Hümayuna gelerek meyhanelerden ve meyhanelerdeki sarhoşlardan pek acı bir lisanla şikâyette bulundukları anlatılıyor; şöyle ki: «Lânga ve civarında oturan Ermeniler ve Rumlar, evlerinin alt katlarını meyhane yapmışlar.. Buralara dadanan sarhoşlar, hamama giden kadınların yollarını çevirirler, camiye giden Müslümanlara alenen küfreder ve üzerlerine şarab dökerler imiş.. Bu yüzden kanlı kavgalar olmuş.. Hattâ bir seferinde bir azılı sarhoş bir kadınlar hamamına girip iç halvetten çıplak bir kadın yakalayıp zor ile kaldırmak istemiş.. Hamamdaki kadınlar, biçareyi eli açıklı sarhoşun elinden kurtararamşlar, feryad ve figana başlamışlar.. Hamama koşan mahalleli, kadını azgın müteceavizin pençesinden zorla almış. Bir seferinde Safer Efendi isminde bir müezzini zorla meyhaneye çekmişler ve üzerine şarab dökerek hakaret etmişler. Bu fermanın sonunda İstanbul kadısına, mal alle arasında, bilhassa mescid ve hamamlar civarında bulunan meyhanelerin

Levent Şahverdi Arşivi

kapattırılması emir ediliyor ki, sekiz yıl evvelki fermanda meyhanelerin istisnasız kaldırılması emrine nazaran içki vasadın tamamen tavsadığı anlaşılıyor. Devet, içkiden ağır bir vergi alıyor. İstanbulda, içki getiren tüccardan verginin cibayeti için de bir «Hamir emaneti» kurulmuştu ve bu emanetin gelirçok kabarıktı. İçki yasağının gevşetilmesini, hazine menfaatini korumak endişesine verebiliriz.

1748 tarihli Bostancıbaşı Ağaya gönderilen bir fermanda -ki bostancıbaşının başlıca vazifelerinden biri İstanbul sahillerinin muhafazası idi- İstanbul ve civarına bir katre şarab ve rakının sokulmaması emrolunuyor: bundan da anlaşılıyor ki bu tarihte içki yasağı gene gidetlenmiştir. Gene bu fermanda, İstanbulda bulunan Hıristiyan devletleri elçilerile tercümanları, miktarı devletçe tavir[illegible] ancak kifafı nefisleri için bir miktar şarab getirtebilecekler, fakat bu şarablar da bostancıbaşı tarafından dikkatle takib edilecek ve harice sattırılmıyacaktır.

1613 (Hicrî 1022) vakaları arasında Naima Efendi yazıyor: «Bu yıl cemaziyelâhiresinde şeriatin muhyisi ve şenaatlerin düşmanı olan Padişahı dindar (Ahmed I.) fitne ve şerre sebeb olan hamr dedikleri ümmül-habaisi memaliki İslâmiyeden külliyen kaldırdı. Meyhaneleri âvare edüp meyhaneleri kapattı, nice yük akçe getiren emaneti kaldırdı zararına bakmayıp menfaatinden geçti. Lâkin, insanın yaradılışında fesad ve şer galib olduğundan çok geçmeyip eskisi gibi içki içilir oldu.»

Dördüncü Sultan Mehmed zamanına aid 1653 yılı vakaları arasında yine Naima Efendi yazıyor: «Yeniçeri Ağası Kenan Paşa ki aslen Güreü bir tuvâna kimse idi, aslında (içki yasak olduğu halde), meyhanecileri aylık harca bağlamış haklar durur, meyhanelerde türlü fisk-ü fücure had ve pâyan yoğidi.»

Dördüncü Mehmed zamanında 1681 yılı vakaları arasında Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa yazıyor: «On bir senedenberi şarab emaneti kaldırılmış, meyhaneler yıktırılmıştı. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, meyhanecilerden dört yüz kese akçe rüşvet almış, meyhane açmalarına göz yummuştu. Padişah da o sırada Çatalca civarında Yapağcı çiftliğinde bulunuyordu, bunu haber alınca Sadrazama: «Hattı Hümayunumda yasak olan hamre ne sebeble izin verdin» diye şiddetli bir ferman gönderdi; Kara Mustafa Paşa hemen: «Padişahla söyleşmek kolaydır» deyip hiç bir şeyden haberi olmıyan kethüdası Hasan Ağayı hapsettirdi, hesabını gördürüp geceleyin boğdurttu ve ölüsünü evine yolladı. Padişaha da vakayı: «Benim haberim yok, kethüdam izin vermiş, hattı hümayunsuz gelmeden ben esasen hainî boğdurtmuş ve cezasını vermiştim» dive cevab verdi.

İkinci Sultan Süleyman zamanında 1687 yılı vakayi arasında Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa yazıyor: «Hazine çok sıkıntı içinde idi, içki yasağı kaldırıldı, hamr emaneti yeniden kuruldu, meyhanelere ve tütün içmeğe izin verildi ve tütüne de ayrıca gümrük kondu».

Üçüncü Selim devrine aid muazzam bir vakayinâme bırakmış olan Câbi Said Efendi yazıyor: «Sultan Selim ne kadar meyzede var ise kapattı, şarab, rakı ve onlara benzer ne kadar içki var ise hepsini şiddetle yasak etti; yasağa rağmen içki kullanan bir kaç kişi idam olundu; Rumlara ve Ermenilere patrikleri, Yahudilere de Hahambaşı, Müslümanlara içki vermemeleri ve satmamaları için muhkem tenbih ettiler, aksi takdirde idam olunacaklarını bildirdiler, elallından gizli içki satanlar da peyda oldu. Meselâ bir adam eline bir bülbül kafesi alıp sokağa çıkar, sorana bülbülümü gezdirmeğe giderim derdi, amma kafesin içine barsak konulmuş, barsaklarda rakı ile doldurulmuş.. Kafesin ağırlığından şüphelenen zabita herifi yakalamış, rakıyı meydana çıkarmış.. Ağa kapısına götürmüşler ama şefaatçileri çıkıp kurtulmuş... Bazıları da işçi, çamaşırcı kefere karıları tedarik etmişlerdi.. Bekâr çamaşırı getirip götürmek bahanesile çamaşır, yatak ve yorgan çarşafları içinde gizli rakı ve şarab getirtmişlerdi... Teneke boru satan ve boru vesaire lehimleyen Yahudiler türedi. Boruların içi rakı ve şarab dolu.. Erbabına rastladıklarında içindekini sunarlar, bir yabancı borulara müşteri olsa satılık değil, ısmarlamadır derlerdi.. Bir çok müptelâlar, evlerinde, bahçelerinde inbikler kurup kendi içkilerini kendileri yapmağa başladı-...lar.. Sultan Bayezid tarafındaki bakırcılarda bu kadar senedir durup da bir müşteri çıkmıyan inbiklerin bir tanesi kalmadı, satıldı.. Bazı çelebiler, çoğu lâz olan bakırcılara: «Sende inbik var mı?» diye sorararken kızarırlar, onlar da kis kis gülerek: «Sarhoşlar meyhanecilığe heves etti.. İnbikler yağma oldu yağmal.» diye cevab verirlerdi..

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti de, Millî Mücadele yıllarında Anadoluda, zafere kadar devam eden bir içki yasağı koymuştu, fakat müptelâları, Câbi Said Efendinin anlattığı yollardan içki tedarik etmekte müşkülât çekmemiş, evlerde, bağlar ve bahçelerde gizli inbikler kurulmuştu. Millî kuvvetler İstanbula geldikten sonra içki yasağı büyük şehre teşmil edilmişti.

İçki yasağının en amansız devri, Dördüncü Murad zamanı olmuştu. Ne kadar garib bir tesadüftür ki ayyaşların piri Bekri Mustafa da o devirde yaşamıştır; muhtemeldir ki lâyemut şöhretini, o müthiş yasağa rağmen içki içmesi yüzünden ve bu kahhar padişahın lûtfu mahsusuna uğrayarak başını cellâd pençesinden kurtarmasından almış olacaktır. (Bu eserde Dördüncü Sultan Murad yazısına bakınız.)

3. Sultan Süleyman

(Baştarafı: 110uncu sayfada)

bırakılmasını emretmişti. Padişahlık vazifesini yapabilmesi için ulemadan iyi bir adam olarak tanınmış Arapzade Vehap efendi muallimi sultanî tâyin edilmiş, okuma yazma öğreninceye kadar her güh sabahtan akşama kadar yanında bulunmuştu.

Almanya, Polonya, Venedik ve Rusya ile feâketli bir harp devam ediyor orduda disiplin kalmamış ve koca imparatorluk idaresi türedi zorbaların oyuncağı olmuştu. Sözün ayağa düştüğü kötü bir devirdi. sıhhatı bozuk olan bu hükümdar üç sene sekiz ay kadar devam eden saltanatında harb dolayısiyle hemen hep Edirnede oturmuştu. Hükümdarlığının son yılında topladığı fevkâlâde bir saltanat meclisinin karariyle sadrazamlık makamına Köprülü Mehmed Paşanın küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşayı getirmiş ve uyakatli devlet adamı o hercümerç devrine son verdikten başka

Üçüncü Süleyman ve İkinci Ahmed

düşmanlara karşı da muvaffakiyetli harbler yapmış, Niş, Semendire ve Belgrat kalelerini geri almıştı Muhitinde halim, selim bir padişah olarak çok sevilen üçüncü Sultan Selim bu kıymetli vezirin zamanında 1691 de öldü. Naaşı İstanbula gönderilerek Kanunî Sultan Süleymanın türbesine defnedildi.

ÜÇÜNCÜ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1687	Eğri kalesinin dire ile düşmana teslim olması
1688	İstanbulda kanlı vakalar. Ordu zorbalarını birer birer ortadan kaldırmağa başlıyan Sadırazam ,Siyavüş Paşaya karşı askerin ayaklanması, Paşa sarayında bir şehir muharebesi ve Siyavüş Paşanın şehadeti; Nişancı İsmail Paşanın sadareti (mart).
1688	Dürüst bir adam olan yeni vezirin elile İstanbulda zorbaların tenkili; fakat mürteşi ulema efendilerle arasının açılması üzerine Süleyman Paşanın azli, Bekri Mustafa Paşanın sadareti (mayıs)
1688	Estonibelgrad kalesinin Almanlar tarafından zaptı
1688	8 eylûl; Belgrad kalesi ve şehrinin Almanlar tarafından zaptı
1688	Eğriboz adası muhafızı Çelebi İbrahim Paşanın bu adaya çıkmak istiyen Venediklileri bozguna uğratması
1689	Ruslarla beraber tecavüze geçmiş olan Kazak hatmanı Mazeppanın Kırım Hanı Selim Giraya Urkapu gejidinde mağlûbiyeti
1689	Bütün imparatoriukta nefiriâm ile eli silâh tutan bütün müslümanların askere ve vatan müdafaasına çağırılması; Padişah Üçüncü Sultan Süleymanın orduyla beraber Sofyaya hareketi
1689	Temmuz. Fethülislâm ve Orsova kalelerinin geri alınması
1689	Eylûl. Serdar Receb Paşanın Niş bozgunu, yukarıda geri alındıkları kaydolunan kalelerin boşaltılması, Edirneye dönen Padişahın emrile bir şûrayi saltanatın toplanması ve cesareti, civanmertliği ve sağlam bilgisi mümtaz bir devlet adamı olarak tanınmış Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın Sadırazamlık makamına geçirilmesine karar verilmesi; Bekri mustafa Paşanın azlile Fazıl Mustafa Paşanın sadareti
1689	Vidinin Avusturyalılar, Avlonyanın Venediklîler tarafından zaptı
1690	Yedi yıldanberi tecrid edilmiş bulunan Kanije kalesinin nihayet açlık ve mutlak ümidsizlik karşısında vire ile teslim olması
1690	Serdarlığı da üzerine alan Sadırazam Fazıl Mustafa Paşanın Edirneden Belgrada doğru sefere çıkması ve Fazıl Mustafa Paşa eliyle Belgradın geri alınması
1691	Avlonyanın geri alınması
1691	Üçüncü Süleymanın Edirnede ölümü.

2. Sultan Ahmed

Üçüncü Süleymanın kardeşi ve birkaç yaş küçüğü idi; 1691 de Süleymanın ölümü ile padişah olduğunda kırk dokuz yaşında idi. Şahsiyeti sönük ve silik kalmış, hilkati, kardeşi gibi halim ve munis bir hükümdardı. İstanbulun fethinden sonra, Padişahların hükümdarlık kılıcını Eyüp Sultan camiinde kuşanmaları an'ane haline gelmişti: cülûsu takip eden Cuma günü saraydan saltanat kayığı ile Eyübe giderler,Hazreti Halidin türbesini ziyaret ederler, Cuma namazından sonra camide kılıç kuşanırlar ve tertip edilen muazzam ve muhteşem bir alay ile karadan dönerler ve şehre de Edirnekapısından girerlerdi. İkinci Sultan Ahmed Edirnede Eski camide kılıç kuşandı. Dört seneye yakın saltanat sürerek 1695 de Edirnede öldü. Cülûsunda Köprülüzade Fâzıl Mustafa Paşayı yerinde bırakmıştı. fakat bu büyük devlet adamı birkaç ay sonra Slankamen meydan muharebesinde alnından vurularak şehit oldu. İkinci Ahmed Köprülüzade nin yerini dolduracak adam bulunamadı; dört sene içinde değişen dört sad râzam, şahsî hırs ve menfaatlerini tatminden, garezkârlıktan başka bir şey düşünmediler; devlet adamı serdar kıymetlerinden mahrum olan bu adamlar bu padişahın kısa sürecek hükümdarlık devrinde haksız yere pek çok kan dökülmesine sebep oldular. Zamanında İstanbulda büyük bir yangın âfeti olmuş ve yine İstanbulda müthiş bir kasırga, birkaç dakika içinde birçok gemi ve yüzlerce kayık batırmış ve yüzden fazla insan boğulmuştu.

Ölümünden az evvel de Edirnede garip bir vaka olmuştu: Üç şerefeli cami avlusunda bir araba içinde rüya tâbir eden ve münecciimlik yapan kötürüm bir Arap kendisine gelen ve ahvali alemden gayri memnun birkaç kişiye bu padişahın zamanında yümün olmadığını, halk ayaklanmağa davet olunursa bu ihtilâlin kolaylıkla başa çıkarılacağını söylemişti. Onlardanbiri de sabah namazını müteakip Sultan Selim camii minberine çıkarak halkı ayaklanmağa ve İkinci Ahmedi tahttan indirmeğe davet etmiş, camide bir panik olmuş ve bu biçarelerin hapsi yakalanarak idam edilmişti. Yatalak müneccim Arabı da arabasiyle beraber köprü üstünden Tunca nehrine atmışlardı.

İkinci Sultan Ahmedin naaşı İstanbula getirilmiş ve Kanunî Sultan Süleymanın türbesine gömülmüştür.

İKİNCİ SULTAN AHMED DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1691	Haziran. İkinci Sultan Ahmedin Edirnede cülûsu
1691	19 ağustos. Slankamen meydan muharebesi ve en ön saflara kahramanca atılan Sadırazam ve serdar Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın şehadeti, bu büyük insanın kaybı üzerine Türk ordusunun yeni ve ağır bir mağlûbiyete uğraması.
1691	Arabacı Ali Paşanın sadareti.
1692	Âciz ve haris, sadaret makamı için rakib telâkki ettiği kimseleri arabalara bindirip sürgüne gönderdiği için kendisine halk tarafından «Arabacı» denilen Ali Paşanın azlile Çalık Ali Paşanın sadareti
1692	Varat kalesinin Almanlar (Avusturyalılar) tarafından zaptı
1692	Giridde Hanyayı muhasara eden Venediklilerin mağlûbiyeti ve adadan çekilmeleri
1693	Edirne sarayında mahbus bulunan Dördüncü Mehmedin ölümü
1693	Sağlam karakter sahibi bir vezir olan Çalık Ali Paşanın, haksız yere azli istenen Başdefterdar Canib Efendiyi müdafaası yüzünden azli ve Bozoklu Mustafa Paşanın sadareti
1693	İstanbulda büyük Cibali yangını
1693	Petervaradin mağlûbiyeti üzerine muhasara edilmiş olan Belgrad kalesinin muhasaradan kurtarılması.
1694	Sağlam karakter sahibi bir vezir olan Bozoklu Mustafa Paşanın zenci Kızlarağasının tezviratile azli, Sürmeli Ali Paşanın sadareti
1694	Düşman tarafından Petervoradin kalesinin muhasarası.
1694	Sakır kalesinin Venediklîler tarafından muhasarası ve kalenin vire ile teslimi..
1695	İkinci Sultan Ahmedin Edirnede ölümü

2. Sultan Mustafa

Dördüncü Mehmedin en büyük ve sevgili oğludur; 1663 de doğmuştu; yirmi dört yaşına kadar Osmanlı hanedanının mesut bir prensi olarak harikulâde muhteşem bir hayat sürdü; seferlerde, Avcı Mehmedin büyük sürgün avlarında bir göz bebeği olarak daima yanında bulundu. Veçhen güzel, yakışıklı, tez canlı ve zeki idi. Devrine göre iyi bir tahsil görmüştü. Babasının tahttan indirilmesi üzerine Osmanlı hanedanının Birinci Ahmedden sonra başlıyan ananesince sarayda hapsedilmiş, iki amcasının kısa saltanatları devamında bir gün padişah olmak ümit ve hayallerile yaşamış ve hayali tahmininden çok evvel hakikat olmuştu. 1695 de otuz iki yaşında padişah olmuştu. Padişahlık vazifesine hevesle başlıyan bu genç padişah dört devlete karşı on iki yıldan beri devam eden harbe bir son vermek, ordularının başında harbe gitmek, zaferler kazanmak, kaybedilen Macaristanı ve Mora ile Dalmaçya sahillerini geri almak istiyordu. Donanma zafer yolunu açmış, bir sene evvel Venediklilerin eline geçen Sakız adasını geri alarak Sultan Mustafaya âdeta bir cülûs hediyesi olarak vermişti. Sultan Mustafa da tahta oturduktan az sonra Türk ordusuyla Macaristana gitmiş ve Lippa kalesini fethetmişti. 1697 de ikinci seferine çıktı, yine Macaristana giderek Almanların muhasara ettiği Tamşuvar kalesini muhasaradan kurtardı.1698 de tekrar Macaristana gitti. Fakat bu sefer Türk ordusu Tunaya dökülen Tise nehri kenarında Zenta mevkiinde büyük bir bozguna uğrad. Sadrazam Elmas Mehmed Paşa gibi cesur ve kıymetli bir vezirle beraber on

(Devamı: 113 üncü sayfada)

Levent Şahverdi Arşivi

XVII. Asrın Muhteşem İstanbulu

VE ONU MAHVEDEN YANGINLAR

Fetihten bu yana Türk yapı sanatının olgun bir zevk mahsulü cami, mescid, medrese, mekteb, sarây, konak, han hamam, kervansaray, imaret, sebil, çeşme... binlerce eserile imar ve tezyin edilmiş olan büyük Türk İstanbul, zaman zaman bir köşesinden çıkan bir ateş sebebinin kurbanı olmuş, bir semti, bir parçası, bazan yarısına yakın yeri kül olmuştur. İstanbul yangınları içinde en müthişi de Döğüncü Mehmed zamanında ve Köprülü Mehmed Paşanın sadaretinde Hicrî 1070, Milâdî 1660 yangınıdır. O devirde yaşamış Sarayı Hümayun içoğlanlarından Hasodab Mehmed Halife «Tarihi Gilmanî» ismile küçük bir tarih yazmıştır ve tarihinde bu büyük ateş afetinden çok daha mufassal tarih kaynaklarında bulunmıyan tafsilâtı vermiştir. Aşağıdaki satırlar tarih gulmabından alınmıştır:

«Halen âli Osman karargâhı ve ehli islâmın iftiharı olan İslâmbol ulema ve küberası bol bir şehirdir. Fetihtenberi bin yetmiş tarihine varınca şol mertebe mamur ve abadân olmuştu ki (Seyyahı cihan olanlardan) bir ferd rûy zeminde bu na mümasil bir şehir görmemiştir. Bu şehirde maruf ve meşhur olan sultanlar ve hanım sultanlar ve vüzera sarayları yüz yirmiden fazladır ki her biri bina-i Şeddad'dan nümune idi. Bu sarayların ednası Atmeydanında olan İbrahim Paşa sarayıdır ve sarayların âlâsı Süleymaniye camiinin altında Sultan Süleyman vüzerasından Siyavuş Paşa sarayıdır. Şol mertebe saray idi ki Ayasofya ondan nümune ve nişan olur. Zamanımızda veziri âzâm olan Arnavut Murad Paşa tasarrufuna malik oldukta eski saray olmakla tamirine mübaşeret olundukta sarayın pencerelerini bin iki yüz penceredeyimişler ve üçyüz odadan mücerred saymışlar ve üçyüz odadan mütecaviz ve on beş hamam ve üçekmekçi dükkânı içinde mevcut idi. Ve (Sair devlet erkânı) ve bazirgânların sarayları hesaba gelmez. Bu şehrin büyüklüğüne ve halkının kesretine ve devletine göre (sayısız) mahzenler ve kervansaraylar ve hamamlar ve tekkeler ve medreseler ve hanlar ve imaretler ve mescitler ve camiler ver idi ki vasfı hadden (aşkındır). İşte bu şehri İslâmbol bu mertebe mamur olup kemal kemal bulduktа halkı devletlerine mağrur olup tarikî haktan ayrıldı. Dalma birbirlerini aldatmağa, belâya ve töhmete (sürüklemeğe), birbirinden elinde olanı almağa ve büh tana başladılar. İlim ehline itibar etmez, ulema dahi ilmin muktezası üzere amel etmez, (Çarşılı esnefi dahi alış verişde türlü hile yapar idi). Avam dahi zina ve livata fiiline ekseriya meyil ve muhabbet eder ve asker tasyası tuğyan ve fesat üzere idi. Bundan evvel nice kerre tâun (salgını) olup bir iki ay miktarı her gün yedi yüz, sekiz yüzadam fevt olurdu ve dahi nice kere yangın olup İslâmbolun yarısı yanmış idi. Bu sefer de Ayazma kapısından dışarı Ahi Çelebinin Camii kurbünde kalenin dışında 1070 tarihinde Zilkadenin on altısında ve mahı Temmuzun dördüncü günü Cumartesi beşinci saatte (Milâdî 1660; vakit öğleye doğru) bir duhan içici yaramazın elinden ateş isabet edip ve ateşin bir bölüğü kalenin dışından Unkapanına varınca ne kadar kereste var ise yakdı (O zaman burası kerestecilerdir ve bunların ahşap dükkânlariyleaşkaplıdır). Bir bölüğü de kalenin içine düştü, ol dahi, bir iki bölük olup bir bölüğü Unkapanına ve bir bölüğü dahi Süleymaniyeye ve bir bölüğü dahi Süleymaniye altından bedestana ve Has bahçe semtine gidib yayıldı. O gün emri hakla akşama yakın gün dolunur ken Sülcymaniye camiinin etrafını ihata edib camiin harcminde ne kadar adam ve esvap var ise çoğunu helâk etmiştir, ve dahi camiin dört minareleri evci eflâkte iken emri hakla mum gibi külâhları yandı ve hareminde olan ağaçların çoğu yandı. Bu minval üzere İslâmbolda dört tarafa ateş bölük bölük olup yayıldı ki asla kimse karşısına durmağa ikdarı olmadı. Gûya ki bizzat cehennem ateşi dünyayı tutup halkı helâk edip Mahşer yerine sürer, halk ise evlerinden ümidini kesip kuşça canların esvap ile halâs edevüz deyümatadı kadim üzere salâtin camilerinin kendilerine mahalli mezburu melce ittihaz edib ateşten emin oluruz ümidinde iken hikmeti bâri ateş, rüzgâr kuvveti ile cami harem lerinde olan adamlar ve esvaplar üzerine dolu gibi yağıb esvaplarını yakıp ademden nicesi esvapların halâs ederiz deyü ihtimam üzere iken ateş yalımı isabet edip helâk etmiştir.

Hattâ bir dostumuzun Beyazıd Camiinin hareminde esvabına ateş isabet edip halâs edeyim derken ateş yalımı arkasına erişip ve üzerinde olan esvabı tutuşup ol vakit eğer soyunmasa yanıp helâk olurdu, hele gücüyle kendüyü kurtarmıştır, dünya matamdan bir habbe ve bir fülusu ahmer halâs etmiştir. Bu minval üzere her nereye sığınıb halâs oluruz deyü hilâfı zahir olmuştur. Ve eski saray (Beyazıd) kurbunde Kebeci hanı demekle maruf bir han var idi ki bundan evvel ne kadar yangın oldu ise onu ateş zarar etmemiştir.

Bu defa emri Hakla ateş isabet edip içinde bulunan esvap ve emvali ve âdemi cümle helâk etmiştir, içinde olan bazirgânın ekseri Bosna ve Acem tüccarı idi, naklolunur on Mısır hazinesi mal yanmıştır. Ne tatvîl kelâm edelim, ol gün ki Cumartesi beşinci saatte ateş düştü Pazartesi yedinci saatte varınca has bahçeden (Gülhane parkından) Un kapanına, andan Zeyrek yokuşu üstünden Sultan Mehmede (Fatihe) ev andan Sarıkireze ve andan Molla Güranîye ve andan Esekapısına ve tâ Samatyaya varınca ve andan Ağacamiine ve andan Kadirga limanındaki Siyavûş Paşa sarayına ve andan Atmeydanına (Sultanahmede) varınca ve Ayasofyanın altından ve Selâm (Alay) Köşkünden Demirkapıya varınca yaktı ve niha yet bulup sakin oldu. Vasfettiğimiz minval üzere ateş halka aman vermeyib kimini malıyla yakıp helâk etti; ve kimini uryan ve giryan yalınayak başı kapak Atmeydanına ve Yenicami haremine ve Has Bahçe kapısına sürüp götürdü. Has Bahçe kapısına gelen halkı hemşehrimiz bostancıbaşı olan Bosnalı İbrahim Ağa Has Bahçeye almıştır.

Yüzbinden ziyâde er ve avrat ve müslüman ve kâfir idi. Ve Atmeydanında ateş şiddetinden ve hayfından gelen halk dahi şol mertebe iz diham ile cami ve haremi ve Atmeydanına doldu ki bir kimse sağ ve sola meyletmeğe ve bovun döndürmeğe ve belki nefes almağa ikdarı yok idi, ateş dahi Atmeydanında Ibrahim Paşa sarayının bazı odalarına ulaştıkta halk dahi ateşin gidetinden ve mahı Temmuzun hararetinden ve ziyade izdihamdan şol mertebe muztar oldu, gûya ki yevmi Mahşerden nümune idi. Herkes nefsi nefsi deyü oğul babaya ve anaya ve ana baba oğluna ve karındaş karındaşını bakmayıp ateş teşgin olunca hayran ve sergerdan kaldılar. Badehû akılları başına gelidikte üç günden beru aç ve susuz helâk mertebesine varmışlar, ne ve ne ekmek var, zira ateş su yollarını ve değirmenleri bozdu, ve unu ve buğdayı ve ekmekçi dükkânlarını bilkülliye yakıp harap etti, halk bir ekmek bulunsa bin akçeye alırlardı. Bu minval üzere dört beş gün miktarı aç ve susuz ve etsiz her kes ne yerde ateşten necat bulduysa geçindi. Sonra tedricle Üsküdar ve Sultan Eyübten ve Tophaneden nice yüz bin dert ve belâ ile ramak miktarı ekmek ve yemiş getirip ehil ve ayaliyle ifâkat buldu.

Andan sonra herkes bir tarafa perişan olup gitti. Derya kenarında bahçesi olan bahçesine gitti ve kimi çadırlarla taşrada kaldı ve kimi etraf ve eknafa perişan olup gitti. İhrakı binar olunan haberi tevatür ile 2700 âdem ve 120 saray ve 100 den ziyade mahzen ve 300 cami ve 40 hamamı meşhur ve namdar ve buna göre medreseler, mescitler, tekkeler, hanlar ihrak olmuştur. Ve bilinmeyip helâk olan âdem hesaba gelmez. İşte bu minval üzere İslâm bol mamur iken bu yüzden harab oldu bulayıki Allahü teâlâ tekrar mamur ve âbâd eyliye.

Levent Şahverdi Arşivi

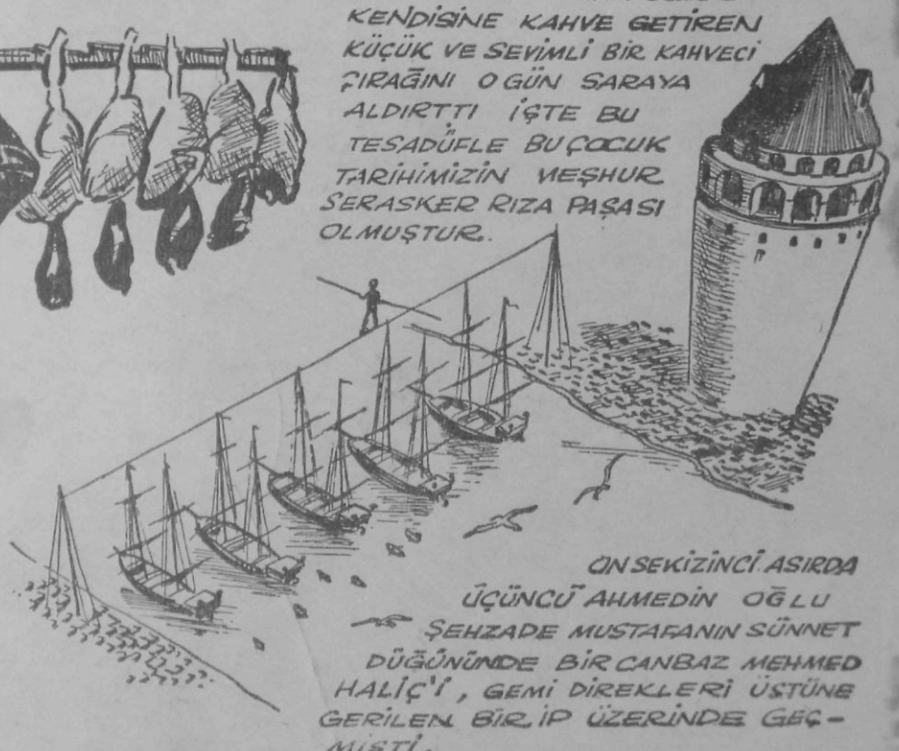
Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

BİR GÜN İKİNCİ MAHMUT MISIR ÇARŞISINDA HAMLACIBAŞI'NIN KAYIKLI DÜKKANINA UĞRADI. KENDİSİNE KAHVE GETİREN KÜÇÜK VE SEVİMLİ BİR KAHVECİ ÇIRAĞINI O GÜN SARAYA ALDIRTTI İŞTE BU TESADÜFLE BU ÇOCUK TARİHİMİZİN MEŞHUR SERASKER RIZA PAŞASI OLMUŞTUR.

MEMLEKETİMİZDE TARİHE KARIŞMIŞ TİPLERDEN OMUZUNDAKİ SIRIĞA ASILI CİĞERLERLE DOLAŞAN ARNAVUD CİĞERCİLER.. BAŞ MÜŞTERİLERİ HAYIR SAHİPLERİNİN BESLETDİĞİ BAŞIBOŞ SOKAK KÖPEKLERİ VE HANEBERDUŞ KEDİLER İDİ.

ON SEKİZİNCİ ASIRDA ÜÇÜNCÜ AHMEDİN OĞLU ŞEHZADE MUSTAFANIN SÜNNET DÜĞÜNÜNDE BİR CANBAZ MEHMED HALİÇ'İ, GEMİ DİREKLERİ ÜSTÜNE GERİLEN BİR İP ÜZERİNDE GEÇMİŞTİ.

Levent Şahverdi Arşivi

El Yazması Kitablar

İlk Türk matbaası Onsekizinci asrın birinci yarısında, Üçüncü Ahmed devrinde Nevşehirli İbrahim Paşanın Sadrazamlığı zamanında İstanbul ricalinden Said Mehmed Efendi ile bir Macar muhtedisi olan İbrahim Müteferrikanın şahsî teşebbüsleri (bu eserde İbrahim Müteferrika yazısına bakınız) ve büyük vezirin himayesile açılmıştı.

Matbaadan evvel yurdumuzun ilim ve irfan hazinesi elyazması kitablarda idi. Bu devre muhtelif köşelerden bakalım:

Kitab

Mevzuu ne olursa olsun bir kitab, evvelâ müellifinin kaleminden tek nüsha olarak doğar. Matbaadan evvelki devirde o tek nüshayı çoğaltmak için ilk sahifesinden son sahifesine kadar el ile yazarak bir kopyasını çıkarmak lâzımdır. Bir kitabdan yüz nüsha elde etmek için bir kişinin aynı emeği yüz defa sarfetmesi, yahud yüz kişinin aynı emeği sarfetmesi lâzımdır. Dolayısile elyazması bir kitab ,hele büyükçe olursa çok pahalıdır; ve ne kadar kıymetli olursa olsun elyazması bir kitab, bir kopyasını edinmek istiyen bir kimsenin çıkması üzerine çoğaltılacaktır. Hususî kütübhane sahibi olmak ancak büyük bir servet sahibi olmağa bağlıdır.

Yazı

Matbaadan evvelki devirde bir kitabın evvelâ müellifin elyazısile olan orijinal nüshası vardır; sonra da bu nüshaya bakılarak müellifi veya başkaları tarafından kopya edilmiş şu kadar aded kopyaları vardır. Kopyalarda hata yapılması her zaman ihtimal dahilinde bulunduğuna göre elyazması devrinde bir eserin en makbul nüshası muhakkak ki müellifin elyazısile olandır. Müellifin elyazısı güzel ve okunaklı olmıyabilir, ve hattâ Hiyeroglif gibi sökülüp okunması pek güç karşacık burgacık bir şey de olabilir. Mevzuda doğruluk bakımından buna rağmen kıymetlidir. İkinci derecede kıymeti olanlar, dikkatli ve tanınmış kimselerin kaleminden çıkmış kopyalardır. Güzel, okunaklı, usulüne ve kaidesine göre yazı yazabilmek muhakkak ki uzunca süren bir meşk ile öğrenilebilir; bir nevi, sanat, marifet, hünerdir ve insanın Allah vergisi olarak elinin bu işe yatkın olması da şarttır. Matbaadan evvel güzel, okunaklı, usul ve kaidesine göre yazı yazabilmek sanatı bir insana maişetini kazandırabilirdi, yani bir meslek idi; «Hattatlık» denilirdi.

Hattat

Her mesleğe bir heves ve arzu ile girilir ve insan kabiliyeti ölçüsünde mesleğinin adamı olur. Bütün zanaatlerde, *elişlerinde kabiliyet ve* yatkınlık çocuk denilecek yaşlarda kuvvetlidir; ve uzun meşklerle, talimlerle inkişaf eder. Yani güzel yazı yazmak sanatı da öğrenme çağında elde edilir. Şu halde bir hattat yetişirken, başka bir bilgi kolunda tahsil imkânını bulamıyacaktır. Yahud herhangi bir ilim kolunda ihtisas tahsili gören bir genç, güzel yazı yazmağa hevesli de olsa, bu hüneri, bir hattat gibi elde etme fırsatını bulamıyacaktır.

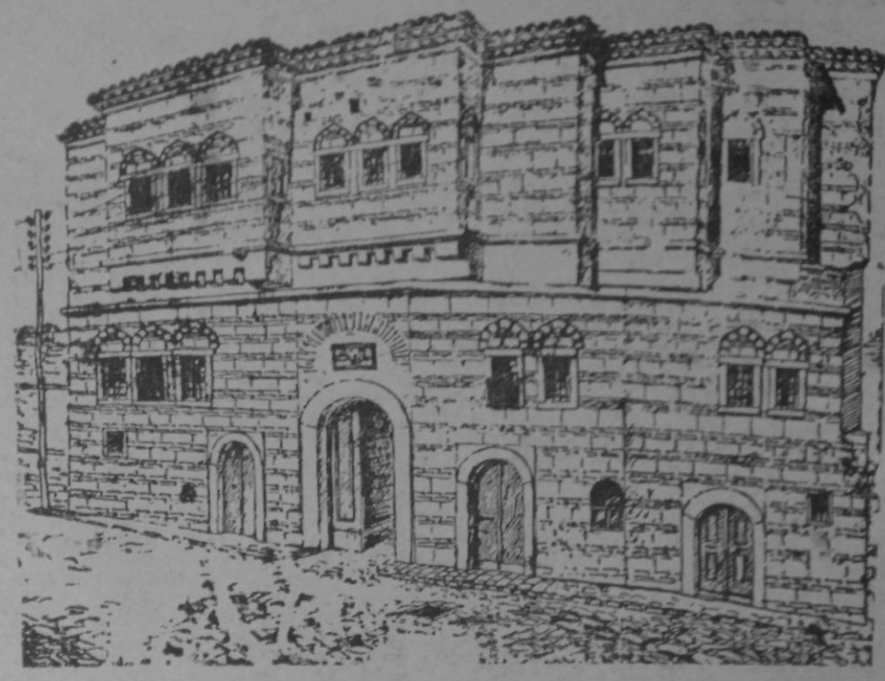
Matbaadan evvel bir meslek olan güzel yazı yazma sanatının verimli olması için hattatın aynı zamanda süratli yazmak mecburiyeti de vardır. *Her işte sürat, dikkatin zararına* olduğuna göre süratle beraber dikkati muhafaza edebilmek hattat için muhakkak ki bir *ilâhî* vergi olacaktır.

Yukarıda yürütülen mütalaaya göre hattatların çoğu cahil kimselerdir; buna mesleğin verimi için süratli çalışma mecburiyeti de eklenince matbaadan evvelki devirde bir kitabın müellif hattından gayrı kopyalarında hatalar bulunması bir zaruret olacaktır. Müellifin veya kitabın mevzuunda müellif kadar bilgi sahibi bir zatın hattatın başı ucunda bulunarak kopya ettirdiği nüshanın da pek makbul ve kıymetli bir nüsha olacağı bellidir.

Sahhaf - Kitabcı

Matbaadan evvelki devrin kitabcısı «sahhaf» adını taşır. Başta İstanbul olmak üzere her şehirde bir çarşı içinde, aynı sokakta toplanırlardı; mürekkebciler, kalemciler, kâğıdcılar, divitçiler, mücellidler, müzehhibler ve hattatlar da sahafların etrafında toplanırlardı. O devirde sahhaflık muhakkak ki büyük sermaye işi idi. Sahhaflar çarşısının ayrıca kitab tellâlları vardı, bir aile mirası olarak kalmış olan kütübhaneler, müellif hattile eserler, bir müellifin metrukâtı kalemiyesi bu çarşılarda büyük müzayedelerle satılırdı. Sahhaflar çarşısı kalem erbabının, mütalea meraklılarının, medrese talebelerinin, nadide ve muteber eser meraklısı kibar ve ricalin sık sık uğradıkları, saatlerce oturdukları, dükkân, dükkân dolaştıkları bir edebî ve ilmî mahfil gibiydi. Sahhaflar, kitab alacak parası olmıyan fakat bir medresede tahsilde bulunan veya sadece mütalaaya hevesli gençlere okuma imkânını vermeği, bir millî ananе olarak muhafaza etmişler, onlara dükkânlarının mevcudunu arzettikten başka okudukları kitablardan diledikleri yerleri istinsah etmek (kopya etmek) müsaadesini bahşetmişlerdir. (Bu eserde Kâtib Çelebi yazısına bakınız)

Sahhaflar ellerine geçen bazı nadide ve muteber eserleri, dükkânlarına çağırtarak çalıştırttıkları hattatlara kopya ettirirler ve böylece nüshalarını çoğaltırlardı; yani zamanımızın tâbi ve nâşir kitabcısının yerini tutmuş olurlardı. Fakat müellifin eserini bir telif hakkı bedeli ile satın alarak onu hattatlar elile çoğaltıp satma o devrin yapmadığı bir iştir.

Vefada Atıfefendi Kütüphanesi

Müellif ve mütercim

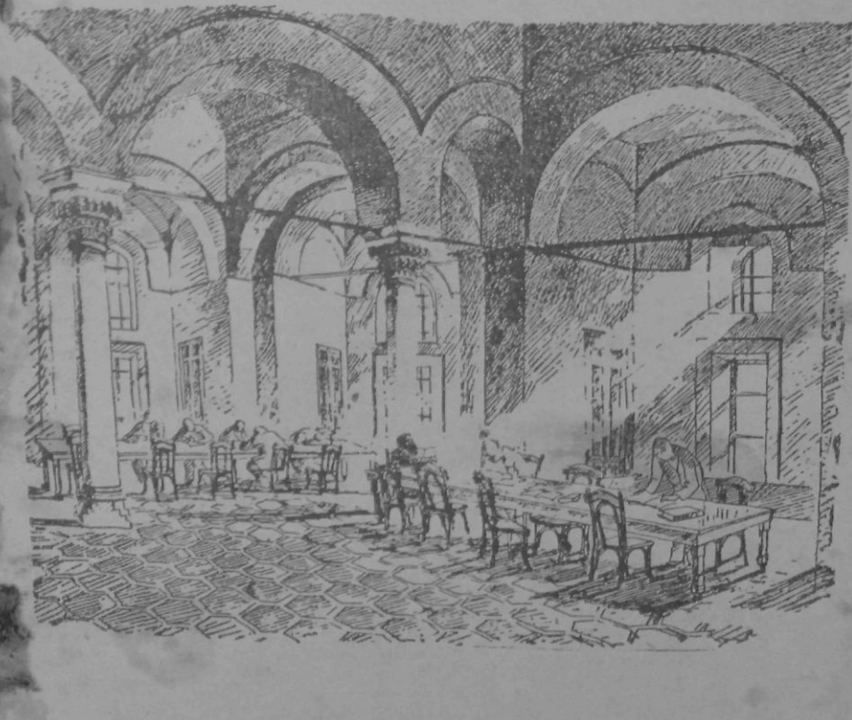
Edib, âlim, müverrih; bir kalem sahibi edebiyat, tarih, şeriat, hukuk, tıb vesair ilimler üzerine bir eser vücude getirdiği zaman; veya muteber bir esere zeyiller, hâşiyeler, tefsirler yazdığı zaman; yahud bir mütercim muteber bir eseri türkçeye tercüme ettiği zaman bu *işin karşılığı meşru hak* olan telif ve tercüme bedelini devrin hükümdarından, vezirlerinden, *ilim ve sanat hâmilerinden bekler* di. Eserinin bir iyi hattata kendi nezareti altında bir veya iki kopyasını çıkartır, bu nüshaları *tezhib* ettirir, teclid ettirir, yani üstelik bir hayli de para sarfeder, sonra ilim ve sanat hâmisi bilinen hükümdara veya vezire veyahud âyan ve eşraftan kerem sahibi bir zata takdim ederdi ve şahane veya vezirâne, kerimane bir ihsana nail olurdu; ekseriya müellif veya mütercim verilen yeni bir mansab ile de, devlet kapısındaki vazifesinde terfiler ile de taltif edilirdi. Tarihimizin kaydettiği büyük devlet adamı vezirler, büyük hükümdarlar aynı zamanda ilim ve sanat hâmisi olarak da tanınmışlardır. Erbabı kalemin himayesi saltanat ve vezaretin şanından bilinmiştir.

Yangın ve elyazması kitab

Büyük şehir İstanbul asırlar boyunca ateş âfetile sık sık harab olmuş, hattâ bazan şehrin yarısı bir yangında kül olmuştur. Hâk ile yek sân olan hanümanlar içinde bir anda kül olan muazza mservetler arasında, kibar ve ricalin eşsiz kıymette hususî kütübhaneleri de vardır. Bu hususu Onyedinci asrın büyük ilim adamı Kâtib Çelebi pek acı bir hakikat olarak kaydediyor. İlk Türk matbaasının çok geç açılması, yani matbaanın Gutenbergden tam üç yüz sene sonra Türkiyeye gelmesi bu bakımdan da bir felâket olmuştur. Elyazması, tek nüsha, nüshası ender nice kıymetli eserler yangınlarda yok olmuştur.

Vakıf kütübhaneler

Kitab sahibi bazı servet erbabı, kitablarının verese elinde satılarak dağıtılacağından, yahud bir ateş *âfetile mahvolacağından* korkarak bir mütalea yeri ile kitab hazinesinden mürekkeb sağlam taş yapı kütübhaneler yaptırmışlar, bunları millete vakfetmişlerdir. Kitablarının mütalaası imkânını herkese bahşederek hayir yolunda en asil müesseseyi kurmuşlardır. Çarşambada Murad Molla kütübhanesi, Koskada Koca Ragıb Paşa kütübhanesi, Şehzadebaşında Şehid Ali Paşa kütübhanesi, Vefada Atıf Efendi kütübhanesi bu vakıf kütübhanelerin en güzel örnekleridir. Zamanımızda tamamen yıkılmış bulunan Şehid Ali Paşa kütübhanesinden ayakta duran tek kısım, mütalea odası onsekizinci asır Türk yapı sanatının bir bedîası halindedir. Atıf Efendi kütübhanesi, bilhassa kitab hazinesinin ateş karşı korunması tertibatı bakımından bir yapı hârikasıdır.

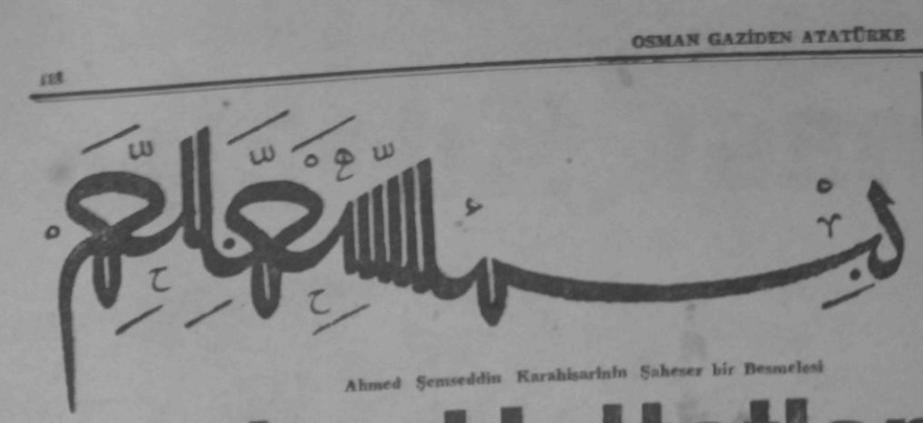
Küçük Notlar

Bostancı Başı Defterleri

«Tanzimat devri» dediğimiz uyanık mutlakıyetten evvel devlet erkân ve ricali ve İstanbul âyan ve eşrafı, yazın, kendi mülkü olan veya kira ile tuttukları yalılara canlarının istediği zaman taşınamazlar ve mevsim sonu, keza canlarının istediği zaman şehirdeki konaklarına dönemezlerdi. Hükûmet, herkesin, o yazı, Boğaziçinin hangi köyünde veya Halicin hangi tarafında oturacağını evvelden öğrenir, o yılın havalarına göre, nihayet bir gün yalılara göç müsaadesi çıkardı. Şehre dönüşte de aynı usul tatbik edilirdi. Bu izinler çıkmadan hiç kimse yerinden kıpırdayamazdı. Her yıl sayfiye mevsimi için, payitahtın sahillerini muhafazaya memur Bostancıbaşı Ağa tarafından Haliç ve Boğaziçi sahillerinin bir defteri tanzim edilirdi. «Bostancıbaşı defteri» denilen o defterlerin sahifeleri altın yaldızdan çizgilerle dama tahtası gibi *kutu kutu bölünmüştü; liman ağ*zında Yalı köşkünden Eyyubun ötesinde Baharîye, karşı tarafta Karaağaçdan Rumelikavağına, Anadolu yakasında da Anadolukavağından Haydarpaşaya kadar, yalı, ev, dükkân, kıyıkhane, cami, mescid, iskele, bahçe, arsa ve ilh. ne varsa sırasile her birine bir kare tahsis edilmiş, meskenlerin dahilleri, kirada ise sahiblerile beraber kiracıları yazılırdı.

Padişahlar, yazın saltanat kayığı *ile deniz tenezzühüne* çıktıklarında dümende Bostancıbaşı dururdu; Hünkâr merak edip şu yalı kimin diye sordu mu, Bostancıbaşı önündeki defterden: «Falan kulunuzun yalısı kiracısı filân kulunuz» diye okuyuverirdi. Yahud Padişah defteri önünde bulundurur, merak ettiği yeri kendisi okuyup öğrenirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmed Şemseddin Karahisarinin Şaheser bir Besmelesi

Meşhur Hattatlar

Şeyh Hamdullah

Onaltıncı asrın büyük hattatı, Türk yazı sanatının eşsiz büyük üstadıdır. Babası, Mustafa Dede isminde Buharalı bir derviş olup Anadolu da Amasyada tavattun etmiş, Hamdullah 1436-1437 arasında bu şehirde doğmuştu. Yazıyı Maraşlı Hayrreddin adında bir hattattan öğrenmiş ve daha pek genç yaşında iken kendisine mahsus olan tavır ve vadiyi bulmuştu. İkinci Sultan Beyazıd Amasya valisi iken bu genç sanatkârla tanışmış, aynı zamanda pek zarif, nüktedan ve gayet zeki olan Hamdullah Prensin en yakın dostlarından, en sadık ben değanından olmuştu. Sultan Beyazıd Osmanlı tahtına oturunca Şeyh Hamdullahı da Amasyadan İstanbula getirtmiş, sanatkâr Kadıasker hamamı yanında bir ev alarak büyük şehirde yerleşmişti. Fakat az sonra Sultan Beyazıd kıymetli hattatı Topkapı Sarayında yerleştirmişti. Yavuz Sultan Selim askeri bir hükümet darbesile Osmanlı tahtına oturunca Şeyh Hamdullah Sultan Bayezidin en mahrem hassa dostu sıfatile başından korkmuş, tebdili kıyafetle saraydan kaçarak Alemdağı civarında bir köyde gizlenmişti ve Yavuz Selim ölünceye kadar izini kimseye belli etmemişti. Kanuni Süleymanın cülûsunda meydana çıkmış ve huzura kabul edilerek iltifat görmüş, hattâ Sultan Süleyman kendisine bir Mushafı Şerif yazdırtmak istemişti; fakat Şeyh Hamdullah çok ihtiyarlamış olduğunu söyliyerek özür dilemişti. Son yıllarını Üsküdarda geçirmiş ve 1519 da orada ölmüş ve Karacaahmed mezarlığına gömülmüştü.

Bu büyük sanatkâr bütün ömrü boyunca büyük ve küçük 47 Mushafı Şerif yazmış idi bugün paha biçilmez kıymettedirler. Bayezid camiinin mihrab ve kubbe yazıları ve orta kapı üzerindeki yazı Firuzağa ve Davudpaşa camilerinin kapılarındaki tarihler onun yadigârlarıdır. Sur üzerinde Edirnekapısı üzerindeki Kelimei Tevhid de Şeyh Hamdullahındır.

Ahmed Şemseddin Karahisari

Türk yazı sanatının kutublarından sayılan bir hattattır; Karahisarlıdır; 1470 e doğru doğmuş, 1555 'te İstanbulda ölmüştür. Süleymaniye camiinin büyük kapısı üzerindeki kitabe, Piyâle Paşa camiinin yazılarından «Selâmünaleykum tıbtüma» fiyeti kerimesi bu büyük üstadın elinden çıkmış yadigârlardır. Azadlı bir kölesi ve aynı zamanda manevî evlâdı yerinde talebesi olan ve «Karahisari Kulu» lâkabile anılan hattat Hasan Çelebi de Mimar Sinanın şaheser yapılarından çoğunun yazılarını yazmıştır.

Yazıda Arab ve Fars zevkinden ayrılarak Türkün sadelik içinde asaleti ifade eden zevkini hâkim kılan bu sanatkâr olmuştu; bir şair:

Yazının Karahisâridir ağartan yüzünü

Demiştir ki pek haklıdır. Bu yazıyı tezyin etmek için koyduğumuz bir besmelei şerifesi, üstadın ibdâ kudretini gösteren bir şaheserdir.

Hafız Osman Efendi

İstanbulda Haseki camiinin müezzini bir Ali Efendinin oğlu olarak 1642-1643 arasında doğmuştu; mahalle mektebi tahsilinden sonra Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın hizmetine girdi ve bu değerli vezirin bir ilim ve irfan ocağı olan muhitinde yetişti; aynı kapının bendelerinden Derviş Ali isimindeki bir hattattan yazı meşkederek, o zamanlar çok ihtiyar olan bu ilk hocasının iznile namlı hattatlardan Suyolcuzade Mustafa Efendinin talebesi oldu ve 1659 da on sekiz yaşında iken hattatlık icazeti, yazılarına imza koyma izni aldı. Yazıda, harflere verdiği kendine has latîf bir eda ile derhal mümtaz bir mevki sahibi oldu; devrinin büyük yazı ustalarından Ağakapılı İsmail Efendi bir gün bir mecliste Hafız Osmanı: «Hüsnü hattı biz bildik, Osman Efendimiz yazdı!» diye takdir etmişti. İsmail Efendi öldüğünde çekmecesi içinden Hafız Osmanın her biri ayrı güzellikte pek çok yazısı çıkmıştı. 1694 te İkinci Sultan Mustafaya yazı hocası oldu ve kendisidne Filibe kadılığı pâyesi verildi. Bu padişahın fevkalâde sevgisini kazanmıştı. Kocamustafapaşa dervâhında Sünbüliye şeyhlerinden Alâeddin Efendiye intisab etmişti; alâyişten uzak, dervişane, babayane yaşıyordu. Bir gün müayyen vaktinde derse gelmiyen bir talebesine Cerrahpaşa hamamı önünde rastlamıştı. «Niye gelmedin?» diye sordu, delikanlı makul ve meşru bir mazeret beyan edince hemen atından inerek sokak orta oturarak o günkü meşki oracıkta verdi. Kendisini çekemiyenler «Şarab içer, ayyaştır» derlerdi; fakat en yakın dostları bile bir içki iptilâsını görmemişlerdi. Ders günleri pazartesi ve çarşamba idi, kendi tabirile biri fıkara günü, biri zenginler günüydü. Fakir talebelerinden, izzetinefsi okşamak için hiç denilecek bir ücret alırdı. Ölümünden üç sene evvel bir felc geçirdi, iyileşti, fakat kalemlerini en güzide talebelerinden Çinicizade Abdurrahman Efendi açmağa başladı; 1698 de öldü. Kabri Kocamustafapaşa camii mezarlığındadır. Bugün imzasını taşıyan Mushafı Şerifler, levhalar paha biçilmez bir kıymet taşır.

Emir Efendi

«Mîrahur camii imamı» diye meşhurdur; Yedikulede Mîrahur camii imamı Seyid Hasan Haşimi Efendinin oğludur; kendisi de bütün ömrünü bu camiin imametinde geçirmiştir. Yazıyı büyük üstâd Hafız Osmandan öğrenmişti; icazetini aldıktan sonra pek çok talebe yetiştirmiş, yeni bir hattat neslinin hocası olmuştu. Sarayı Hümayun içoğlanlarına da yazı muallimi tayin edilmişti. Üstadı Hafız Osmana sadık bir köle gibi hürmet ve sevgiyle bağlılığı yazı sanatı edebiyatına geçmiştir; şöyle bir fıkra nakledilir:

Hoca ve talebe iki büyük sanatkâr ekseriya beraberce gezip dolaşırlarmış. Bir gün gene hayli yol yürümüşler ,bir ara dinlenmek için Hafız Osman bir dükkânın önüne oturmuş, Emir Efendiye de dükkânın içine girip istirahat etmesi için izin vermiş,. O sırada sokaktan geçen atlı bir zat Hafız Osman Efendiyi görünce hürmeten atından inmiş ve üstadın elini öpmüş:

— Sultanım.. talebelerinizden bir Emir Efendi varmış, bahsetmiştiniz. Kendilerini ve yazılarını ziyaret mümkün olmaz mı?.. diye sormuş: Hafız Osman da dükkânın kafesli penceresini açarak:

— Emir Çelebi işte budur.. benden güzel yazar...

Demiş Emir Efendi: «O anda hicabımdan ne yapacağımı şaşırdım.. üstadım o zamana kadar yüzüme karşı bu derecede iltifat etmemişti» diye anlatırmış. Emir Efendi 1702 de altmış iki yaşlarında ölmüştür. Levha, kıta, risale olarak pek çok eser bırakmıştır. Zamanımıza imzasını taşıyan eserlerin hepsi gayet kıymetlidir. İkisi Üçüncü Sultan Ahmede olmak üzere 24 Mushafı Şerif yazmıştır. Mushafı Şeriflerini de devrinin üstad müzehhibleri olan Üsküdarlı Ruganî Ali Çelebiye Hazarfen Bursalı Mehmed Efendiye, Süleyman Çelebiye ve Haydarpaşalı İbrahim Çelebiye tezhib ettirirdi.

Eğrikapulu Mehmed Râsim

Türk yazı sanatının ölmez büyük şöhretlerindendir. İstanbulda Eğrikapı Mollaaşkı mahallesinin imamı Yusuf Efendinin oğlu olarak 1687 de doğmuştur. İlk tahsilini babasından görmüş, güzel yazıyı da evvelâ gene babasından öğrenmiş, sonra Mirahur camii imamı üstad Emir Efendiye talebe olmuş 18 yaşında hattatlık icazetnamesi almıştır. 1714 te Galatasarayı acemi oğlanları meşteb'ine yazı muallimi tayin edilmişti. 1737 de de kendisine zamanının en kıymetli yazı hocası olarak Topkapı Sarayı Enderunu hümayun oğlanları muallimliği ve Sarayı Hümayun başkâtibliği verildi. Pek çok eser bırakmıştır; bilhassa «Hilye» levhaları pek güzeldir; 66 tane Mushafı Şerif yazmış, bir çok Mushafı Serifi de yarım kalmıştır. 1755 te Berat gecesi ölmüş ve Eğrikapu dışına gömülmüştür. Azabkapusunda Çeşme meydanı denilen yerde Valde Sultan meydan çeşmesi ve sebilinin yazıları da bu Mehmed Râsim Efendinindir.

Yesârizade Mustafa İzzet Efendi

Ondokuzuncu asrın birinci yarısında yaşamış Türk yazı üstadlarındandır. Yazıyı sol elile yazdığı için Yesârî lâkabını almış olan Hattat Mehmed Efendini oğludur. Doğum tarihi bilinmiyor. Medrese tahsili görmüş, ilmiyye mesleğinde Rumeli kadıaskerliğine kadar yükselmiştir; bilhassa «tâlik» yazıda eşsiz sanatkâr olarak tanınmıştır. İkinci Mahmud zamanında yapılmış büyük resmî binaların, çeşme ve sebil gibi hayir eserlerinin üzerlerindeki yazıların çoğu bu hattatın kaleminden çıkmıştır. Yesârizade Mustafa İzzet Efendi, zamanının musiki âlimleri ve bestekârları arasında da değerli bir şöhret olmuştu. Sohbeti tatlı, nüktedan adamdı ve sohbetlerinde mübalâğayı pek severdi.. Anlattığı vakalar, yalan olduğu bilindiği halde lezzetle dinlenirdi. Ömrü boyunca durmadan yazı yazmağa mecbur oluşu kendisini ilmî ve edebî mütalea ve tetebbudan mahrum bırakmıştı.

Mustafa Râkım Efendi

Geçen asrın büyük hattatlarından dır. Ünyeli Mehmed Kaptan isminde bir denizcinin oğludur; Ünyede doğmuştur, doğum tarihi bilinmiyor. Genc yaşında İstanbula gelmiş, medrese tahsili görmüş ve ilmiyye mesleğine intisab etmiştir. Bu meslekte Anadolu Kadıaskerliğine kadar yükselmiştir. Fakat ömrü boyunca bütün gayretini yazıya ve hattatlığa vererek zamanının en kudretli sanatkârlarından biri olmuştur. Devlet erkânı ve ricalinin çocuklarına yazı muallimliği yapmış, evvelâ Üçüncü Selim, sonra da İkinci Mahmud tarafından himaye edilmiştir. 1825 te ölmüştür.

2. Sultan Mustafa

(Baştarafı: 114 üncü sayfada)

beş Paşa ve on beş bin asker şehit oldu. Padişah derin bir teessürle döndü ve sadaret makamına yine kıymetli bir devlet adamı olan Amcazade Hüseyin Paşayı geçirdi. Artık harbe muvaffakiyetle devam edilemiyeceği anlaşılarak 1699 da düşmanlarla Karlofça sulhu imzalandı. Tamşuvar eyaleti müstesna bütün Macaristan Almanyaya, Azak kalesi Rusyaya, Podolya Polonya ve Mora da Venedike bırakıldı. Amcazadenin politikası, devlet idaresinde ve orduda ciddî ve büyük ıslahat yapmak, ondan sonra bu memleketleri geri almak için fırsat gözlemekti. İkinci Sultan Mustafa şehzadeliği zamanında hocası olan ulemadan Feyzullah efendiye son derecede itimad ederdi; Şeyhülislâm yaptığı bu adam gayet haristi, hükümet işlerine müdahalesi Amcazadeyi devlet idaresinden çekmeğe mecbur bıraktı. Şeyhülislâm efendinin tegallübü ve istibdadı, 1703 de tarihimizde «Edirne Vakası» denilen bir ihtilâlin çıkmasına kadar varmış, Feyzullah efendi hakaretle öldürülmüş, İkinci

İkinci Mustafa ve Üçüncü Ahmed

Mustafa da tahttan indirilmişti. Bu padişah hasekilerinden Hafize Sultana derin bir aşk ile bağlanmıştı. Fakat her gördüğü güzele karşı da kayıtsız kalmazdı. Rivayet edilirki bir gün nedimlerinden biri kendisini hercaimeşreplikle itham etmiş, Sultan Mustafa da:

Başımızdan hiç hâvayi zülfi yâr eksik değil
Mürtefi yerdir, anınçün rûzigâr eksik değildir

Cevabını vermişti, Bir padişah ağzından çıktığına göre de nefis bir beyittir. Tahttan indirilmesi çok ağrına giden bu hükümdar teessüründen hastalandı ve az sonra da öldü; Yenicamide ninesi Turhan Sultan türbesinde babasının merkadi yanına gömüldü.

İKİNCİ SULTAN MUSTAFA DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1695 İkinci Mustafanın cülûsu.

1695 Kaptanı Derya Mezemorto Hüseyin Paşa elile Sakızın Venediklilerden geri alınması..

1695 Sadırazam Sürmeli Ali Paşanın azli; Elmas Mehmed Paşanın sadareti

1695 Haziran. Padişahın orduyu hümayun ile beraber Avusturya seferine çıkması, eylûl; Tameşvar civarında Lipve kalesile Logoj ve Şekeş kalelerinin geri alınması; padişahın Edirneye avdeti.

1696 Rus çarı Deli Petro tarafından Azak kalesinin zaptı.

1696 İkinci Mustafanın ikinci Avusturya seferi; muhasara edilmiş olan Tameşvarın kurtarılması, padişahın Macaristandan Edirneye avdeti (ağustos).

1697 Sadırazam Elmas Mehmed Paşa kumandasındaki Türk ordusunun Zenta mağlûbiyeti ve bozgunu. Başta Sadırazam olmak üzere on beş paşa ve 20,000 asker şehid olmuş ve 10,000 asker de düşman eline esir düşmüştür.

1697 Amcazade Hüseyin Paşanın sadareti

1698 İngiltere ve Holanda devletlerinin muharibler arasında sulh teşebbüsü ve beş muharib devlet murahhaslarının Macaristanda Karlofça kasabasında toplanması

1699 26 ikincikânun; Osmanlı devletile Avusturya, Polonya ve Venedik arasında ayrı ayrı üç sulh muahedesinin imzası (bu eserde Karlofça muahedesi yazısına bakınız)

1700 14 temmuz. Rusya ile İstanbul sulh muahedesi (metnin hulâsası: Azak kalesi ve havalisi Rusyaya terkedilmiştir; Ruslar Dinyeper nehri boyunda zaptettikleri kaleleri yıktıktan sonra araziyi Türkiyeye geri vermiştir; Rusyanın istiklâli tasdik ve Rus çarlarının Kırım hanlarına veregeldikleri haraç ilga edilmiştir; çar, Kazakların Karadeniz çapuculuğuna mâni olacak, padişah Kırım hanlarını Rusyaya tecavüzden menedecektir; harb esirleri mübadele edilecektir.)

1701 Kaptanı Derya Mezemorto Hüseyin Paşanın vefatı

1702 İkinci Mustafanın hocası olan Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin bu padişah üzerindeki sonsuz nüfuzu; efendinin hükümet üzerin de tagallübü ve bu vaziyete tahammül edemiyen karakter sahibi devlet adamı Amcazade Hüseyin Paşanın (Köprülü Mehmed Paşanın kardeşi Hasan Ağanın oğludur) sadaretten çekilmesi ve Daltaban Mustafa Paşanın sadareti.

1703 Sadırazam Daltaban Mustafa Paşanın azli; Rami Mehmed Paşanın sadareti

1703 22 ağustos; Edirne vakası: Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin çekilmez bir hal alan nüfuz ve tagallübünü yıkmak üzere askerin İstanbuldan Edirne üzerine yürümesi (İkinci Mustafa bu şehri İstanbula tercih etmiş, Edirne sarayında oturagelmektedir); İkinci Mustafanın Osmanlı tahtından indirilmesi;

Levent Şahverdi Arşivi

İbrahim Müteferrika ve İlk türk Matbaası

İbrahim Müteferrikanın Sultanahmeddeki evinde ilk türk matbaası

İbrahim Müteferrika

Büyük Vezir Damad Nevşehirli İbrahim Paşanın himâyesinde Türk irfanının büyük simalarından Said Mehmed Efendi ile beraber ilk Türk matbaasını açan bir iş adamıdır. Aslen Macar olduğu halde yaptığı hayırlı hizmetten ötürü ilelebed Türk büyükleri arasında anılacak bir simadır. Asıl adı bilinmiyor, 1672 de Macaristanda Kolojvar kasabasında kalvinist (protestan) mezhebinde fakir bir ailenin evlâdı olarak dünyaya gelmişti: 1683 de Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Viyanayı muhasarası ile başlıyan harbin ilk yıllarında, 1690 da onsekiz yaşlarında iken Türklerin eline esir düşmüş, İstanbulda köle olarak satılmış ve çok zalim bir adamın eline düşmüştü; ağır hizmet ve hakaretten kurtulmak istiyen bu Macar delikanlısı İslâmiyeti, kabul etmiş ve İbrahim adını alarak hürriyetine kavuşmuştu. Memleketinde iken protestan rahibi olmak için tahsil görmüştü, parlak bir zekâya sahibti, İslâm dinini vicdanının en samimî duygularile kabul etmiş ve 1711 de «Risalei İslâmiye» adiyle bir kitabcık yazmıştı. Nevşehirli İbrahim Paşa Rikâbihümayun kaymakamı bulunduğu sırada bu risaleyi okumuş beğenmiş, müellifini himaye ederek saray müteferrikaları arasına almıştı. Macar vatanperveri Rakoci Ferenc arkadaşlarile beraber Türkiyeye sığındığı zaman İbrahim Müteferrika onlara tercüman tayin edilmiş, bu hizmetile de vezirin ayrıca teveccühünü kazanmıştı.

Türk münevverlerile yakından temas etmek fırsatını bulmuş olan İbrahim Müteferrika, sadaret mektubçuluğu kaleminde kâtiblik yapan Said Mehmed Efendi ile tanışınca, kendisini Türk tarihinin unutulmaz adamlarından yapacak yola çıkıverdi. Said Efendinin babası Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi elçilikle Parise gitmişti ve Said Efendiyi de beraber götürmüştü. Parisin türlü güzellikleri arasında bir Türk çocuğunun gözüne en cazip görünen şey matbaalar ve matbaa sayesinde elde edilmesi çok kolaylaşmış olan kitablar olmuştu. İstanbula, ilk Türk matbaasını açmak arzusu ile dönmüştü. İbrahim Müteferrika ile tanışınca, bu gayesini tahakkuk ettirecek iş adamını bulmuş oldu; İbrahim «Vesiletüttabaa» adile bir risale yazarak hâmisi Sadrâzama takdim etti; bu risalede matbaanın bir memleketin irfan hayatındaki büyük hizmeti belertilmişti. Nevşehirli İbrahim Paşa teşebbüsün derhal tatbik sahasına geçmesini sağladı. Matbaanın açılması, hayatlarını kitab kopya ederek temin eden hattatlara bir darbe olacaktı, acı şikâyetler yükselecek, yobazlar matbaacıları belki de kâfir olmakla itham edecekti; paşa, devrin Şeyhülislâmı Abdullah Efendiden, dini eser olmamak üzere türkçe kitab basacak matbaanın açılması için bir fetva aldı.

O zaman için bu, büyük bir muvaffakiyet, bir medeni cesaret idi. Fetvâya bir de izin fermanı eklendi. Bu iki mühim koruyucu siperin arkasında Said Mehmed Efendi ile İbrahim Efendi ilk Türk matbaasını kurdular. Matbaa Sultanahmeddeki İbrahim Müteferrikanın evinde açılmıştı. Viyanadan matbaa harflerini yapacak hakkâklar ve bu harfleri dökûb çoğaltacak dökümcüler getirtilmişti.

1726 da bu matbaada basılan ilk kitab Vankulu Mehmed Efendinin «Sahhah Tercemesi» adile tanınmış bir lûgat kitabı olmuştu; bin nüsha basılmış olan kitaba ciltsiz olarak 35 kuruş fiat konmuştu. Kitab fevkalâde rağbet gördü. Bunu Kâtib Çelebinin «Tuhfetülkibar» isminideki Türk denizciliği tarihi takib etti; halk tarafından bu eser de şevk ve heyecanla karşılandı.. 1730 irtica ihtilâlinde matbaa kapandı; fakat pek az sonra yeni Padişah Birinci Mahmud ihtilâlçileri tepeleyib vaziyete hâkim olunca, İbrahim Efendi terakkisini devlet kapısında gören ortağından ayrıldı, matbaasını yanlız kendi adına tekrar açtı ve faaliyetine ölünceye kadar devam etti. 1747 de öldü. Bugün İbrahim Müteferrika baskısı kitablar koleksiyon sahibleri indinde gayet makbuldür ve aynı devir de Avrupada basılmış kitablardan kağıt, mürekkeb, temizlik, güzellik ve doğruluk bakımından kat kat üstündür. (R. E. Koçu, Türk Tarihinin elli büyük adamı).

İbrahim Müteferrika Matbaası

İbrahim Müteferrika, İbrahim Efendi isminde adaşı bir genci matbaacı olarak yetiştirmişti; büyük ustâ ölünce, bu ikinci İbrahim Efendi devrin padişahı Birinci Sultan Mahmuda bir istida vererek işletilmek üzere matbaanın kendisine devrini istedi: isteği derhal yerine getirildi ise de her ne sebebden ise derhal faaliyete geçemedi. İlk Türk matbaası uzunca bir müddet muattal kaldı. Nihayet aynı müteşebbis adam, Üçüncü Sultan Osman zamanında tekrar izin istedi ve hicri 1168 (Milâdi 1755 de matbaa faaliyete geçti, ilk iş olarak, mevcudu tükenmiş olan ve her yerde rağbetle aranan Van Kulu (Sahhah Tercümesi) lûgatinin ikinci baskısı yapıldı.

İkinci İbrahim Efendi de bu sıralarda ölünce matbaa tekrar kapandı. Yerine bu işte ihtisas yapmış bir kimse yetiştirmemişti; devlet de ağır harb galileri içinde çırpınıyordu. Türk matbaasının bu ikinci kapanışı yirmi yıl kadar sürdü. Bir ara matbaayı İstanbuldaki Fransız sefarethanesi satın almak istedi. Fakat hükûmet bin türlü müşkülât ile kurulmuş bu hayırlı müessesenin yabancılar eline geçmesini reva görmedi; matbaa, işletme teklifinde bulunan Beylikçi Raşid Mehmed Efendi ile Vakanüvis Vasıf Efendiye devrolundu. Bu zevat da matbaanın ataletten fersudeleşmiş alât ve edevatını yenilediler, amele ve işçisini tavin edib icab eden şeyleri öğretdiler ve 1785 te Sami, Suphi ve Şahir Tarihini basarak işe başladılar; bu eseri İzzi Tarihi ve devrin diğer bazı muteber eserleri takib etti. Vasıf Efendi matbaacılıktan ayrılarak müesseseyi tamamen Beylikçi Raşid Efendiye devretti. Raşid Efendi de 1797 de ölünce matbaa tekrar başsız ve muattal kaldı.

Üçüncü Selim Mühendishaneyi kurarken, talebeye verilecek kitabların basılması için bu müessesenin içinde 1795 te bir de matbaa tesis etmişti. Bu suretle ikinci Türk matbaası açılmış oldu. İki yıl sonra İbrahim Müteferrika matbası kapanınca Türkiyenin yegâne matbaası olarak Mühendishanedeki müessese kaldı.

Üçüncü Türk matbaasını da gene Üçüncü Selim kurdu; 1802 de Üsküdarda bir matbaa açtırdı. Bu büyük hükümdarın şehadetine kadar varan Kabakcı İhtilâlinin ve onu takib eden karışık ve kanlı vakaların doğurduğu buhran geçince, matbaacılık bazı Türk müteşebbislerinin nazarı dikkatini çeken birişe oldu.. Resmî matbaaların yanında hususî teşebbüs ve sermayenin kurduğu müesseseler, küçük de olsalar, gün geçtikçe çoğalmağa başladı.

İbrahim Müteferrika Matbaasında basılan Kitablar

İbrahim Müteferrika tarafından kurulan ilk Türk matbaasının ömrü 1726 dan 1797 ye kadar yetmiş bir yıl sürmüştü.

Bu yıllar içinde bu tarihî müessesede ancak 23 eser basılmıştı ki şunlardır:

Matbaanın müessisi İbrahim Müteferrika devrinde

1 — Vankulu lûgati (Sahhai Cevheri tercümesi)

2 — Kâtib Çelebinin «Tuhfetülkibar» ı

3 — «Tarihi Seyyah» ın İbrahim Müteferrika tercümesi

4 — Emir Muhammed ibni Hasanüssüûdî'nin «Tarihi Hindi Garbi» adındaki Amerika tarihi

5 — Bağdadlı Nazmi zadenin Timurlenk tarihi

6 — Süheyli'nin eski ve yeni Mısır tarihi

7 — Bağdadlı Nazmizadenin «Gülşeni Hülefâ» adındaki eseri

8 — İbrahim Müteferrikanın «Usuliilhikem fi Nizâmülümem» adındaki eseri

9 — İbrahim Müteferrikanın «Füyuzâtı Miknatısiyye» adındaki eseri.

10 — Kâtib Çelebinin «Cihannümâ» sı

11 — Kâtib Çelebinin «Takvimüt tevârih» i

12 — Naima Tarihi (2 cild üzerine)

13 — Raşid Tarihi (3 cild üzerine)

14 — Çelebizade Asım Tarihi

15 — Ferhengi Şuuri (2 cild)

Müessisin yetiştirmesi İkinci İbrahim Efendi devri

16 — Van kulu lûgatinin ikinci baskısı (2 cild)

Beylikçi Raşid Mehmed Efendi devri

17 — Sami, Suphi, Şakir Tarihi

18 — İzzî Tarihi

19 — Kafiyye adındaki eser

20 — Fenni Harb

21 — Fenni Lûğım

22 — Fenni Muhasara

23 — Türkçe - Fransızca gramer

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

SEMİZ ALİ PAŞA

KANUNİ SULTAN SÜLEYMANIN BU VEZİRİ, OSMANLI SADRAZAMLARI ARASINDA İRİLİK VE ŞİŞMANLIK REKORU KIRMIŞTIR. ZERAFETİ VE NÜKTEDANLIĞI İLE DE MEŞHUR OLAN SEMİZ ALİ PAŞAYI TAŞIYABİLECEK, zora İMPARATORLUKDA YALNIZ İKİ AT BULUNABİLMİŞTİ.

KATMERLİ MOR SÜNBÜL

BÜYÜK TÜRK ÂLİMİ KÂTİP ÇELEBİ TARAFINDAN BULUNDU.

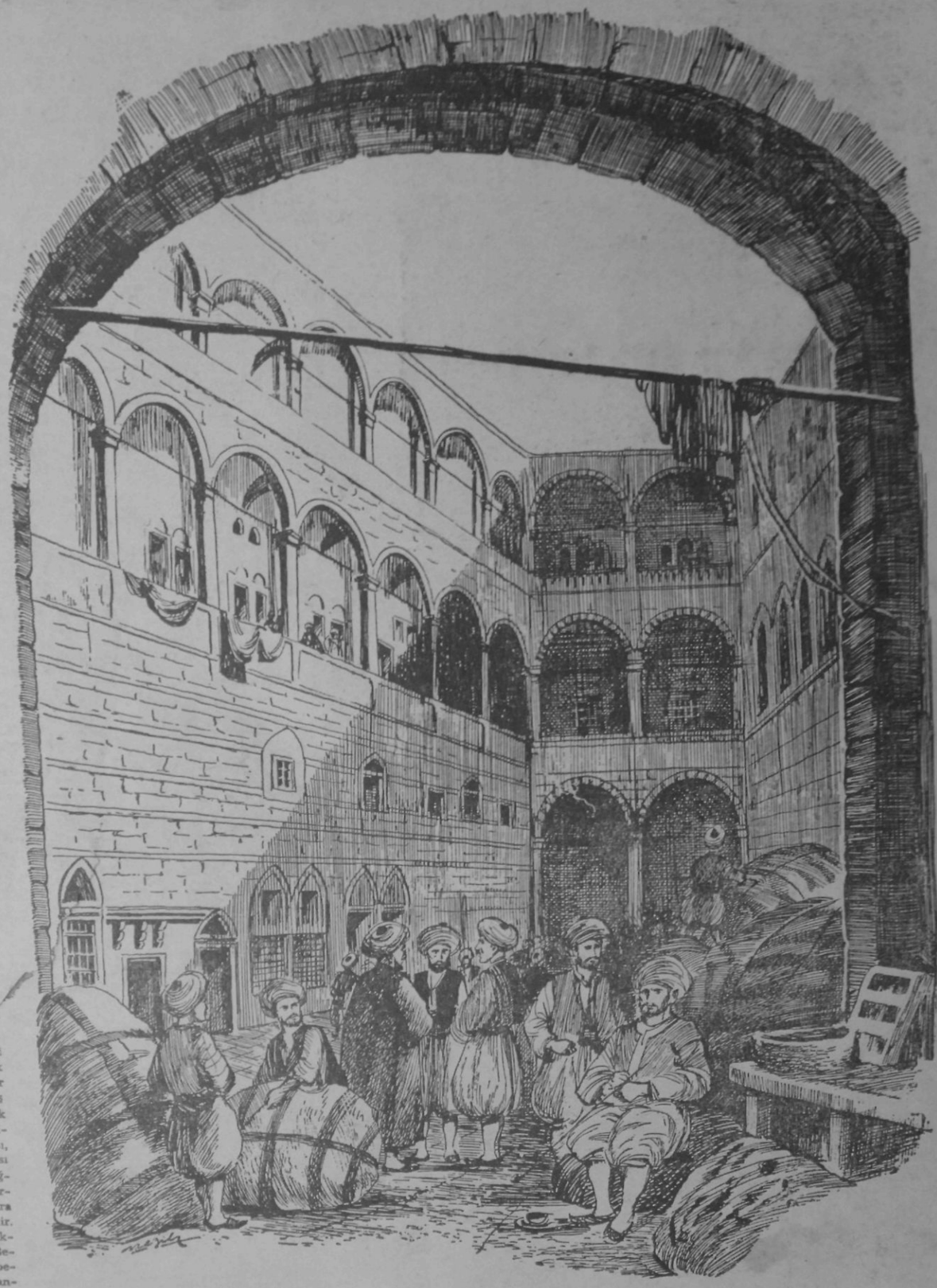
SOKOLLUZADE HASAN PAŞANIN HAZİNESİ

CELÂLİ DELİ HASANIN ELİNE GEÇTİĞİNDE BU HAYDUDUN YALIN AYAKLA VE ÇIPLAK ADAMLARI ALTINI KALKAN İLE, KIYMETLİ KUMAŞLARI DA KILIÇLA ARŞINLIYARAK ÜLEŞMİŞLERDİ.

Levent Şahverdi Arşivi

Esnaf ve Zanaat Ehli. Ordu - Esnaf Alayları

İstanbulun büyük hanlarından Üçüncü Mustafa devrinde yapılan Büyük Yeni Han

Eski cemiyet hayatımızda, geçim yolunu devlet kapısı dışında arayarak ticaret ve zanaat ile meşgul olmak, bir dükkân açmak, imalâthane kurmak serbest değildi, «gedik» denilen bir tahdide tâbidi ve her sınıf esnaf ve san'atkâr loncalar halinde toplanmıştı: her lonca mensubu sıkı ve müselsel bir kefalete bağlanmıştır. Gedik sahibi ölünce dükkân veya imalâthane, o işin başında bulunmak, çalışmak şartile evlâdına kalırdı. Evlâdı yok ise, veya baba mesleğini terketmiş ise o «gedik» malûl addedilir ve lonca tarafından, kendi başına dükkân veya imalâthane sahibi olmağa lâyık addedilen bir kalfaya devrolunurdu; eski gedik sahibinin veresesine, işi terkeden evlâdına da dükkânda veya imalâthanede kalan malın, alât ve edevatın değer bedeli ile gediğe takdir edilen bir peştemallık bedeli ödenirdi.

Her loncanın reisi olarak bir «pîr» i, inzibat âmiri olarak da bir «yiğitbaşı» sı vardı; bunlar o lonca mensubları tarafından seçilir ve kaydihayat ile o mevkide kalırlardı. Her loncanın hükûmet ile olan münasebetini temin eden bir de «kâhya, kethuda» sı vardı; bunları da hükûmet tayin ederdi; kethuda işten, meslekten gelme değildi, «doğru adam» olarak tanınmış ve kâtib sınıfından temayüz etmiş kimselerdi. Memur olduğu lonacının idarî ve malî işlerini murakabe eder veo lonca mensublarının devletçe olan işlerini takib eder, her hangi bir yolsuzluktan ve suiistimalden devlete karşı mes'ul olurdu.

Her loncanın bir tasarruf sandığı vardı. Lonca mensubları; gedik sahibi, kalfası, çırağı, ustası, amelesi, kazancından, yevyimesinden yüzde bir veya iki bu sandığa muayyen bir para yatırmağa mecburdu; her hangi bir felâket karşısında bu sandıktan yardım görür, kendisine mahlûlden bir gedik alınacağı zamanda parası yetişmezse, sandık ikrazda bulunurdu. Kethudaların yevmiye hesabile istihkakları da sandıktan ödenirdi. Onun içindir ki başlıbaşına bir sandık idare edemiyecek kadar az olan esnaf, kendilerine iş olarak bağlı daha kalabalık bir esnaf zümresine «yamak» adile bağlanırdı. Meselâ uncular, un elekçileri, buğday çalkayıcılar, kalburcular ve nişastacılar değirmencilerin yamağı addedilmişti.

Aynı iş ile meşgul zanaat ehli ve esnâf umumiyetle bir büyük han içinde yahud bir çarşıda, bir çarşının bir bölüğünde toplanmış olurdu; meselâ İstanbulda Büyük Sarac Hanı (Sarachane), Ketenciler Hanı, Fermeneciler çarşısı, Dökmeciler çarşısı, Mısır çarşısı (Baharatçılar), Kürkçü Hanı, Yağkapanı, Balkapanı, Örücüler, Sırmakeş Hanı... ve daha bunlara benzer yüzlerce isim hatırlanabilir. Zanaat ehli ile esnafın bekâr uşakları da (Bu eserde İstanbulda Bekâr Uşakları yazısına bakınız) bekâr hanlarında otururlar, bu hanlara da lonca kefaleti ile alınırlar ve şehir âsayiş ve huzurunu bozacak hallere mâni olacak sıkı inzibatî tedbirler alınırdı.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinin birinci cildinde İstanbul şehrini tasvir ederken yer yer büyük şehrin zanaat ehli ve esnafının hayatını pek canlı ve renkli olarak tasvir ediyor; meselâ Kasımpaşa bahsinde:

«Ezcümle debbağlar esnafı gümrâh taifedir. Üç yüz kadar büyük kârhaneleri vardır ki her birinde yirmişer, otuzar geberdest pehlivanlar işler ... sarı sahtiyanı, kırmızı köselesi ve tutkalı meşhurdur. Bu taife, aralarına bir kanlı veya hırsız girse cümlesi baş kaldırıp o mücrimi hâkime vermezler. Amma o mücrim de ölünceyedek bunların içinden halâs olamaz, bir hizmete tayin edilerek sana'tü öğrenir ve haramilikten geçer» diyor; ve yine aynı semtte bir «Terziler çarşısı» olduğunu kaydederek «Kasımpaşa terzileri Cezayir biçimi elbiseler biçerler ve öyle iğne vururlar ki İstanbul üstadları ona benzer iğne vurmağa kadir olamazlar» diyor. Bu büyük muharrir Yedikule dışındaki debbağhaneleri de şöyle anlatıyor: «Fetihten sonra Sultan Mehmed cümle selhhaneleri ve debbağhaneleri buraya koyup mamur etmiş idi. Üç yüz aded debbağhane, elli aded tutkalcı kârhanesi, leb-i-deryada yetmiş ader kirişçi kârhanesi vardır. Amma bu esnafın cümlesi bekâr taifesidir. Muharebelerde orduyu hümayuna beş bin tuvana debbağ bekâr şehbazları çıkar ki her biri birer âhene benzer».

Esnaf ve zanaat ehli bekârlarının oturdukları bekâr hanları ve bekâr odaları hakkında da Evliya Çelebi Seyahatnamesinde şirin, canlı ve renkli tasvirler vardır; büyük muharrir İstanbul cildinde: «En büyük bekâr odaları Yolgeçen odalarıdır, dört yüz höcredir; lüzumunda bin aded eli silâhlı yiğit çıkarır. Sonra Mercan Yokuşunda sekiz aded bekâr hanında pabuccu bekârları sakin olup sekiz bin nefer bekâr yiğitlerdir. Cebehane bekârları odaları Mahmudpaşada, hilâlca bekârları odaları Süleymaniyededir. Kırk kadar bekârhane de Atpazarındadır; kırk büyük odalar Karamandadır, Gedikpaşa bekâr odaları, Unkapanında tersanenin azebleri sakin olur yedi aded bekârhane ve daha bir çok bekâr hanları vardır ki bunların hepsinde birer ikişer yüz bekâr yiğitler sakin olur, sarıca arı erler, şahbazlardır» diyor. Mercandaki odalarda oturan pabuccu bekârları hakkında da bir fıkra naklediyor: «Bir kere Sultan Süleyman Han yeniçerilere dilgîr olarak gazab âlûd oldukta buyurdular ki: — Terbiyeli olun.. Yoksa sizi Mercan çarşısında pabuccu bekârlarına kırdırırım! dediler. Bu kelâm pabuccu bekârlarına vasıl oldukta derakab pürsilâh eli muştalı ve beli puşkalı kırk bin namdar yarar fetâlar Allah Allah diyerek bab-ı hümayundan içeri girdiler. Bir de Gülbangi Muhammediye reha bulduruncа Süleyman Han işitip bunların eşbehlerini huzuruna çağırıp: — Nedir şahbazlarım! dedikte onlar da: — Demin padişahımız pabuccu bekârlarını yeniçerileri kırmak için taleb etmişsiniz.. Ferman padişahımızındır.. İşte kırk bin yiğit hazırbaştır, eğer sabaha kalacak olsa seksen bine iblâğ ederiz.. Fermanı. Dediklerinde Süleyman Han hazzedip: — Benden ne dilerseniz di-

Levent Şahverdi Arşivi

leyin! der, onlar da: — Padişahım.. Malumuna çarşıda bahası malûm olmak için bir pahar ve mest yüz ve iki yüz hesabile satılsın.. Diye rica ettiler, ricaları kabul olunup halen bu usul üzere satılmaktadır».

Bütün zanaat ehli ve esnaf Türk ordusu sefere çıktığı zaman, seferin devamı müddetince ordunun ihtiyacını temin ile mükellef tutulmuştu (Bu eserde yeniçeriler yazısında Türk ordusunun kadrosunu gösteren şemaya bakınız); ordu ile beraber gidecek olanlar loncaları tarafından tayin ve tesbit edilirdi, bunlara ordu esnafı denilirdi. Bu suretle ordunun peşi sıra terzisinden kuyumcusuna, aşçısından bakkalına, bezzasına... demirciler, çizmeciler saraçlar, silâhçılar çadırcılarla büyük bir seyyar çarşı yürürdü. Ordu esnaflığı kârlı, avamî tabirile «tatlı iş» idi. fakat tehlikeleri de büyüktü. Zaferlerde sonsuz nimetleri olurdu, bozgunlarda, bütün malları, ağırlıkları, arabalar üzerindeki seyyar dükkânları düşmandan evvel, düşmana kalmasın diye bozgun asker tarafından yağma edilirdi. Zafer nimetlerine gelince, bazan asker bir çift çizme alır bedeli olan bir hasna ve müstesna cariye, yahud bir gulâmı sün endam verirdi. Ordu esnafı sefere pek tabidir ki pürsilâh giderlerdi ve icabında cenk saflarına girerlerdi; bundan ötürüdür ki ordu esnafı, esnaf ve zanaat ehlinin sefer meşakkatine dayanacak sinde olanlarından seçilirdi. Ordu sefere çıkacağı zaman, imparatorluk payıtahtı olan İstanbul şehrinin esnafı ve zanaat ehli ekseriya iki, üç gün devam eden büyük bir alay gösterirdi; buna «Ordu alayı» denilirdi; padişahlar ordu alayını, saray sürunun Soğukçeşmede Bahâli (Sadaret sarayı) karşısındaki Alay köşkünden seyrederlerdi. İstanbul esnafı, padişahların çocukları dünyaya geldiğinde, kızlarını evlendirdikleri veya oğullarını sünnet ettirdikleri zaman da böyle büyük alaylar tertib ederler, bu alaylarda da gelin sultana veya sünnet çocuğu şehzadeye verecekleri hediyeleri de halka teşhir ederlerdi. Tarih kaynaklarımız arasında en muhteşem bir ordu alayını Evliya Çelebi kaydeder ki Dördüncü Sultan Muradın zamanında Hicrî 1048 Milâdî senesinde yapılmıştı. On sekizinci asırda Lâle devrinde şair Seyyid Vehbi Üçüncü Ahmedin şehzadesine yaptırdığı büyük sünnet düğünü münasebetile kalma aldığı «Sürnâmei Hümayun» da, şair Haşmet de yine aynı asırda Üçüncü Mustafanın kızı Hibetullah sultanın doğumu için yazdığı «Viladetnâmei Hümâyun» da esnaf alaylarından oldukça tafsilât ile bahsederler; bu çeşid eserlerin hemen hepsinde esnaf alayları üzerine kaydlar tasvirler vardır.

Biz bu esere Evliya Çelebinin tasvir ettiği büyük ordu - esnaf alayından bir kaç sahne almakla iktifa edeceğiz:

«Cümle alay çavuşları ellerinde çevgân (başı iğri bir nevi değnek) dillerinde virdi Dâvudi olduğu halde kühaylân atlara binip altınlar pâre yancıklar ve günâgûn zillerle atlarını bezedip kendileri dahi günâgûn fâhir kumaşlar giyip Yâ Sübhan! sadasile cadde üzerinde durrular ve askeri alaya teşvik ederler.. Evvelâ Tâhir sübaşı (şehrin temizlik âmiri) ve lâğımcıbaşı ağa ve ardları sıra cümle içoğlanları ve onların ardından sekiz kat mehterhâne (eski Türk bandosu) çalarak acemi oğlanları, arayıcı esnafı, mezarcılar, lâğımcılar, sakahorlar, lâğımcıbaşı teberdarları geçerler.. Alayda bunların önce geçmesi yolların temizlenmesi içindir.. Ondan sonra ordu pazarı geçmeğe başlar..

Acemi oğlanlarının piri (Bu eserde Yeniçeriler yazısına bakınız) Hacı Bektaş Velidir. Tahir sübaşının alayında bin kadar acemi oğlanı, cümlesi matruş, iğri külâh, pürsilâh olup ellerinde süpürge ve küreklerle yolları pâk ederek geçerler. Ardları sıra arayıcı esnafı gelir, İstanbulda konak ve saraylarda ve yollarda ne kadar nerbeleri ve çerçöp var ise zenbillerle toplayıp derya kenarında tekneler içinde yıkayıp akçe ile mangır ve çivi ve gayri buldukları eşya ile kifâfiaarlar. Amma bazan içinden, sorguç, cevahirli kuşak ve yüzüklerden düşmüş cevahir mahkulesi kıymetli taşlar bulurlar ki tahir olunmaz.. Tâhir sübaşıya sefer nevi 60,000 akçe aidat verip İstanbul içinde arayıcılık yaparlar.. Beş yüz nefer kadar olup ta kasıklarına kadar siyah çizmeler giyerler. üzerlerinde kırmızı ve siyah meşin kaftanlar ve başlarında Teke ve Hamid külâhları ve omuzlarında uzun ucunda çapa demir kazmalı uzun sırıklar ve arkalarında müdevver ve bazılarında süpürge ve küreklerle, çerçöp sepetleri bir hay ve huy ile geçerler.. Onların arkasından mezar kazıcı esnafı cümle 2000 neferdir; müeddebane geçerler, bu taifenin gazalardaki işi şühedayı defnetmektir. Onların sonra lâğımcı esnafı 5000 neferdir; bu taife pürsilâh olup büyük boş barut fıçılarını günâgûn yeşil dallarla süsleyip sırıklarla fıçıları omuzlarında götürüp ellerinde kazma ve küreklerle ve meydan süpürgeleri ve gerdeller nöbetle sığ.. ışığ.. ederek yer yer yolları süpürüp gerdellere ve fıçılara doldurup geçerler. Bu esnaf gazalarda fetholunacak kalenin duvarı dibinde lâğım kazıp içine barut doldurup ateş ile duvarı berhava ederler. Bundan sonra salahurlar gelir; bu taife sefer yollarında çengelistan ve ormanistanı kırıp ve batak yerleri doldurup asker-i islâmın balyemez topların geçmesine yol açarlar, alayda kazma ve kürekleri ve demir küskülleri ve baltaları, ferhadi külünkleri ile geçerler. Onların ardından lâğımcıbaşı teberdarları gelir, anlar da yollarda dağları kesip yol açarlar. (Bundan sonrası için alınan parçalar alayda bir geçiş sırasına göre seçilmemiştir). Esnafı hafızanı Kur'anı azîm - 6000 neferdir, İstanbulda bunlardan gayri üç bin kadar da hafize hatunlar vardır ;hafız ve hafizeler külheylân atlar üzerinde alayda fethi şerif okuyarak geçerler.

Esnafı yazıcıyan - dükkân 400, nefer 500 bu taife şehirde ve ordüda arzuhal ve mektub yazarlar.

Esnafı sahhafan - dükkân 50, nefer 300. Ulema kılığında ulema hizmetinde esnaftır. Kadıasker efendilerin alayında tahtıravanlar üzerinde dükkânlar kurup nice bin kitabları ile geçerler.

Ekmekçiler esnafı — Dükkânları 999 olup neferatı on bindir. Bunlar arabalar üzerinde ekmekçi dükkânları yapıp kimi hamurkârlık eder, kimi pişirir; alayda seyircilere küçücük ekmekler öleştirirler, tahtıravanlar ve arabalar üzerine de hamam kubbesi kadar üstü çörek otulu hâs beyaz ekmekler yüklettirler, her biri elli kantar gelir ekmeklerdir, bunları fırında pişirmek mümkün olmayıp handek kazın ateş yakıp pişirirler. Bu büyük ekmekleri Alay köşkü önünde padişah huzurunda fıkaraya yağ ma ettirirler.

Saka esnafı — Şehri İstanbulda 9999 çeşme vardır. Yeniçeri sakaları 700 nefer, şehir sakaları da atlı saka 1400 nefer ve arka sakası 8000 neferdir. Atlarını, kırbalarını gûnâgûn yeşil dallarla, çiçeklerle, zillerle ve çıngıraklarla, beyaz ablak sorguçlarla tezyin ederler, siyah çizme, siyah meşin dolma giyerler, başlarına turna telleri takarlar.. Yeniçeri ve şehir sakaları gazalarda «Sevâl, Sebîl, İçene rahmet sebîl.» diyerek bezli hayat ederler.

Karadeniz gemicileri — Sultan Murad zamanında 9000 Karadeniz gemicisi vardı. Ocalı Ali Reis şayikası. (Şayika, yolcu ve ticaret eşyası nakleden kalyonun küçüğü yelkenli gemi), iki anbarla gümrük emini Ali Ağanın «Kumzavrak» nam şaykası, Fırtalıoğlu şaykası Cido Ali şaykası, Kostikça Mustafa şaykası, Abacı oğlu şaykası, Kalafatçı şaykası, Katrancıoğlu karamürseli (Karamürsel de bir nevi gemidir adıdır). Aşçı karamürseli, Çiço karamürseli, daha nice şayka, karamürsel, zerbana, çekdive ve menkesle gibi gemiler Karadenizde yanavetlik ederdi. Bunların neferatı 2000 nefer kadar pâk müsellâh, katı ve bahadır askerlerdir. Bunlar alaydan evvel bir kaç gemiyi kazan gemisi şekline koyup Karadenize gönderirler, sonra kendileri de gidip o gemileri yedeklerine alıp Alay köşkü dibine geldiklerinde şayka ve karamürseller ile cenk edip islâm gemileri kazak gemilerini fethedip cümle taifesini bağlayarak fetih ve zafer nakkareleri çalarak toplar atarak geçerler.

Kalafatçılar esnafı — Bunlar gemicilerin yamağıdır. 300 dükkân ve 1000 neferdirler. Bunlar da pürsilâh kızaklar üzerinde gemi kalafat ederek ellerinde tokmakları, malaları, arkalarında zift ve katran ile bulaşık esvabları, başlarında kenevir destar ve demir çengel habillerinin ucuna Kâğıdhane dağlarının süpürge fundaları bağlayarak geçerler.

Esnafı gemi marangozları — Gemicilere yamaktır,. Galatada, Tophanede, Kasımpaşada bulunurlar, 3000 nefer üstadlardır,. İslâm ve urum ve frenk karışıktır. Bu taife de pürsilâh olup ellerinde keser ve destere, hızar, çırpılarla kızaklar üzere gemi yaparak geçerler.

Urgancılar, kendirciler, yelkenciler, ziftiçiler ve katrancılar, serenciler, gemi tulumbacıları, pusulacılar, kum saatçileri, haritacılar ve dalgıçlar esnafı da gemicilere yamaktır

Akdeniz kaptanları — Bu esnaf anka bazirgân reislerdir ki pek tantanalı alay etmişlerdir. Bunlardan Bursalı Bali Kaptan, Gürcü Cafer Kaptan, Karamanlı Ali Kaptan, Sarı Veli, Sarı Solak, Topal Muharrem, Çavuşoğlu, Kartaloğlu, Karaca Hoca, Tuğralı, Yenaki, Dimitraki nam kaptanlar ile cümle karavana kalyonlardır ki her biri dörder beşer kat anbarlı, ikişer yatırma toplu, beşer kat palavra kuşlu ve kuçında bahçeli ve hamamlı ve el değirmenli gemilerdir. Her biri beşer ayda dolar, boşalır. Bunlar Sarayburnunda üç yaylım toplar atarak sekiz bin kadar dal silâh Cezayir tüfekli yelkenci, dümenci, gomanacı, kumanyacı dayılar Allah Allah diye geçerler.

Esnafı esireiyan — Neferat 2000 dir. Dükkânları Esir hanı hücreleridir. Bu taife Gürcistan, Mekrilistan, Abaza ve Çerkesistan ve Kırımdan iğtinam olunmuş gulman ve cariyeleri süsleyerek onları sürü sürü elele verdirip yaya olarak Alay köşkü dibinden geçirirken saadetlû padişah yüz aded âfitab misali Gürcü ve Abaza ve Çerkes gulâmlarını sarayı hassa alıp sahiblerine belâgan mâ belâğ ihsan etti. Sonra nice bin pâk ve pakize esir kızları ve süğlün gözlü, münevver yüzlü mahbubu devran esir oğlanları şatırlar önlerine alıp saf saf geçtiler.

Kavaf esnafı — Bunlar dikilmiş pabuç, çizme, paşmak, postal, elvan elvan tomak, terlikler satarlar. Dikiciden kaç kuruşa almış ise altına fiatını rakam ile yazıp müşterilere satacağı zaman alimallah diye ikna ederler, her pabucu beş akçekâr ile satmağa kani değil huyığı matruş, gözleri sürmeli bilinsaf kavimdir.

Açmez ol besmelesiz dükkânı
Aldatır bulsa veli Şeytânı

Müşteriye kan ağlatır, şeytan gibi çarparlar

Esnafı hamamcıyan — İstanbulun dört kadılık yerinde yüz elli hamam vardır. Yüz elli hamamcı da alayda pürsilâh geçerler... Zengin ve salih kimselerdir. Hamamcılar küheylân atlara süvar olup hamam uşakları arabalar üzerinde keçeden hamamlar kurup camlarla tezyin eyleyip «Gel.â... Vefa hamamına hayatımı. Gir hâ... Haer Kadın hamamına canımı. Gör â... Çinili hamam sultanımı.» diye sihir urgan dellâklâm nida ederek geçerler. Esnafı dellâkân cümle 2000 neferdir. İbriğim peştemalli dilberleri kâküllerini perişan ederek ellerinde keseleri, bellerinde sengi Musa ve misketi sabun ile birbirlerine kese ve sabun sürerek geçerler.. Esnafı natıran 1000 neferdir, bu natırlar da bellerindeki peştemallar üzerine kılıçlarını kuşanıp ayaklarını, baldırları çıplak olup çimşir ve abanoz ve sadefkârî nalınlarla pürsilâh geçerler... Cümle Rûk hande edip hayran olurlar...

★

Evliya Çelebi meşhur Seyahatnamesinde ordu alayında geçen yüzlerce esnafın adım adım kaydetmiş ve dükkân adedi ile zanaat ehli ve esnafın sayısını da muhakkak ki çok mübalâğalı rakamlarla göstermiştir. Büyük muharrir alayda en son geçenlerin de bezzazlarla Yahudi meyhaneciler olduğunu söylüyor.

3. Sultan Ahmed

Dördüncü Mehmedin ikinci oğludur; 1703 de kardeşi Süleymanın yerine Padişah ilân edilmişti. Padişah olduğunda otuz yaşında idi. Güzel ve yakışıklı adamdı; fakat zayıf karakterli, kolay tesir altında kalır, sevgisine güvenilmez, mücevhere ve parayı karşı son derece hariş idi.

Şefkat ve merhamet hislerinden de mahrumdu; yirmi yedi sene süren saltanatının ilk yılları çok buhranlı geçti Sadrazamlarından Şehit Ali Paşa zamanında yeniden başlıyan Avrupa harbi, bu vezirin Harb meydanında şehit düşmesiyle başlıyan bozgunun üzerine Şimâlî Bessarabyanın, Belgrad'la beraber Şimali Sırbistanın ve Eflak memleketinin bir kısmının elden çıkmasiyle sona erdi. Üçüncü Ahmedin saltanatının son iki senesi ise Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşanın yüksek himmeti ile tarihimizde «Lâle devri» adını almıştır. Bu yıllar, fikir ve sanat hayatı bakımından bir gelişme devri oldu; başta Nedim gelmek üzere edebiyatımızdan kıymetli simalar yetişti. İlk Türk matbaası bu devirde açıldı. Türk mimarî son güzel ve zarif eserlerini verdi. Padişah ve veziri ile yakınları ise kasırlarda, bahçelerde, saraylarda, göz kamaştıran bir lüks ile muhteşem bir hayat sürdüler.

«Neciba mahlas ile şiirler yazan Üçüncü Ahmede ilham perisi ekseriya ancak bir musalla lûtuflarda bulunmuştur; hoş fikradır: Bir gün bahçede dolaşırken, üzerinde yavrularıyla dolu bir bülbül yuvası bulunan bir ağaca bir yılanın sarılıp çıkmakta olduğunu görmüş, yılanı öldürmüş ve şairliği tutuk:

Tırmanıp çıktı dirahtı öerünü mûri ecel..

Demiş. Fakat aşkına getirememiş. Şair Nâbiyi çağırtmış, önüdüe şu mısrala beyti tamamlamış:

Âsiyam tende yatur bülbüli can bîhaber

Üçüncü Ahmedin en güzel mısralarından birisi, Ayasofya yanında kendi adını taşıyan ve bir sanat şaheseri olan meydan çeşmesinin kitabe kasidesindeki tarih mısraıdır; kaside şair Seyit Vehbiniindir, yalnız tarih mısraı Paşanındır:

Tarihi Sultan Ahmedin câri zehâsî îöledrn
Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmede eyle dua

Devrinin kıymetli hattatları arasında da adı geçen bu padişah, kıymetli vezirinin öldürüldüğü 1730 ihtilâlinde tahtından indirildi; sarayda kapatıldığı dairede 1736 da öldü ve Yenicami karşısında Valide Sultan türbesinde babası Dördüncü Mehmedin yanına gömüldü.

ÜÇÜNCÜ SULTAN AHMED DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1703 Üçüncü Sultan Ahmedin cülûsu.. Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin idamı

1703 Edirne vakası denilen ihtilâlde gizlenmiş olan Sadrazam Rami Paşanın azlile Kavanoz Ahmed Paşanın sadareti

1703 Bir Venedik elçisinin İstanbula gelmesile bu devletle olan siyasî ve ticarî münasebetlerin başlaması

1703 Sadrazam Kavanoz Ahmed Paşanın azli; Damad Hüsnü Paşanın sadareti

1704 Eski padişah İkinci Mustafanın hükümdarlıktan ayrılması teessürü ile hastalanması ve ölümü.

1704 Rusya çarı Deli Petronun sulh şartlarına yerine getirmede gayet gevşek davranması üzerine, Rusyaya karşı Karadeniz kalelerile hudud kalelerinde bir harb ve tecavüz için ihtiyat tedbirleri alınması

1704 Macaristanda Rakoçi Ferenc'in Alman idaresine karşı Macar istiklâli için isyanı

1704 Sadrazam Damad Hasan Paşanın azli, Kolaylıkoz Ahmed Paşa sadareti; alâyiş ve nümayişte müfrit hareketleri ve türlü garabetlerile meşhur olan Sadrazam Kalaylıkoz Ahmed Paşanın azlile Baltacı Mehmed Paşanın sadareti

1705 Kânunuevvel; Kasımpaşada Tersanei Âmire gemi kalafatlanırken ihmal yüzünden ateş isabet etmesile bütün kereste depolarının yanması ve yangın yerine giden padişahın bu ihmalden Kaptanı Derya Abdurrahman Paşayı mesul tutarak ibret olmak üzere hemen idam ettirmesi..

1706 Sadrazam Baltacı Mehmed Paşanın azli; Çorlulu Ali Paşanın sadareti

1707 Üçüncü Ahmedde çiçek ve bilhassa lâle merakının başlaması ve Sarayı Hümayunda Şimşirlik denilen yerde büyük bir çiçek bahçesinin tarh ve tanzimi ve bu bahçede ilk defa olarak bir çırağan eğlencesinin yapılması.

1707 Sadrazam Çorlulu Ali Paşanın tersaneden zindan önüne yaptırttığı camiin tamamlanması ve resmikûşadı.

1808 Eyyubda büyük bir yangın; iskele civarı yalılarile Eyyub çarşısının yanması

1708 Üsküdarda Yeni Valide camii yapısına başlanması (bu güzel eseri yaptıran Valide Sultan Dördüncü Mehmedin sevgili zevcesi Emetullah Rabia Gülnüş Sultandır; kendisi de camiinin yanında çok güzel bir yapı olan bir açık türbede yatmaktadır).

1708 Eylûl; İstanbulda büyük bir Hocapaşa yangını

1708 O zamana kadar 70-80 kantarlık cenk kalyonu lengerleri bizde yapılamayıp İngiltereden getirilen bu büyüklükteki gemi lengerlerinin ilk defa olarak Kasımpaşa tersanesinde Kumbaracı Ali usta isminde bir sanatkâr tarafından yapılması; ve bu kıymetli usta elile tersane büyük bir lengerhanenin kurulması.

(Devamı: 126 ncı sayfada)

Levent Şahverdi Arşivi

BÜYÜK DEVLET ADAMI

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa

Büyük vezir Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ve çok sevdiği güzel İstan buldan Kağıthâne

Büyük Türk veziri, sanat ve edebiyat hâmisi, Türk milletinin fikir ve sanat alanında yükselmesine ve Türk yurdunun imarına çalışmış devlet adamı; ilk Türk matbaasını açtıran ve bu suretle, Türk milletine en büyük ve şerefli hizmetlerden birini yapmış olan insan; 1664-1668 yılları arasında Ürgübün Muşkara köyünde doğdu; baabsı Alî ağa isminde, Voyvodalıklarda bulunmuş bir zat idî. İbrahim Paşa, doğumundan yarım asır sonra Sadrâzam olduğundan doğduğu köyü büyütmüş ve imar etmiş, Türkiye haritasına «Nevşehir» adı ile yeni ir şehir olarak hediye etmiştir.

İtîkbalini temin etmek için genç yaşında İstanula gelen Muşkarah İbrahim, hemşehrilerinin delâleti ile saraym Baltacılar ocağına neferlikle girmiş ve Dördüncü Mehmedin küçük oğlu şehzade Ahmedin hizmetine verilmişti; sadakatî, nezaketi ve hizmeti ile bu prensin sevgi ve itimadını kazanmış, şehzade 1703 de Üçüncü Ahmed ünvanile Osmanlı tahtına oturunca, İbrahim ağaya da devlet kapısında ilerleme yolu açılmıştı; nihayet 1718 de Sadrâzam, Padişahın kızı Fatma Sultan ile evlenerek Osmanlı hanedanına damad oldu. İktidar mevkiinde 1730 yılına kadar on iki sene kaldı.

1711 de Rus Çarı Büyük Petro Prut mevkiinde Türklerin eline esir düşmekten kendisini güçlükle kurtarmış, Azak kalesini Türklere bırakarak sulh imzalamıştı. Avusturya ve Venedikle yapılan bir harb de Avusturyalılara karşı mağlûbiyetimizle sona ermiş, İbrahim Paşanın Sadrâzam olduğu sırada imzalanan Pasarofça muahedesiyle, Belgradla beraber şimali Sırbistan, şimali Bosna ve garbî Eflak Avusturyaya verilmiş, Venedikliler de Morayı Trkiyeye terketmişti. İbrahim Paşa, sadareti müddetince Avrupa sınırları boyunca kurulmuş olan bu sulhü muhafazaya dikkat etti. Buna karşılık İranda Safevî hanedanı inkıraz halinde idî, şarkta kolaylıkla fütuhat yapılabileceği zannedildi, İranla bir Şark harbi başladı ve İbrahim Paşanın Sadrâzamlığı boyunca sürdü; evvelâ bazı muvaffakiyetler elde edil, sonra kazanılan yerler elden çıktı, ağır zayiat verildi. İbrahim Paşanın düşmanları bundan istifade ederek yeniçerileri ve İstanbulun ayak takımını teşvik ederek Payitahtta 1730 ihtilâlini çıkardılar. İhtilâlin lideri olan Patrona Halil ismindeki bir baldırı çıplak serseri ile ayakdaşları — ki Halili gözleriyle gören Holiândalı ressam Van Moor bu adamın dalkılıç ve yalın ayaklı bir portresini yapmıştır — büyük veziri devirmeğe muvaffak oldu.

Sarayda idam olunan İbrahim Paşanın na'şı ihtilâlciler tarafından hakaretle sürüklendikten sonra yakınları tarafından Şehzadebaşında kendisi tarafından yaptırmış Darülhadisin caddeye bakan mezarlığına defnedildi.

Nevşehirli İbrahim Paşanın on iki senelik sadareti yukarıda da kaydedildiği gibi memlekette yüksek bir fikir ve sanat devri olmuş, İstanbul, yeryüzünün en güzel beldelerinden biri olarak imar edilmiş idi. Büyük Sadrâzam, Said Mehmed Efendi ve İbrahim Müteferrika imzindeki müteşebbislerini taassuba karşı himayesi altına alarak ilk Türk matbaasını açtırmış, Yalovada bir kâğıd imalâthanesi kurdurmuştu.

İstanbulda Üçüncü Ahmed için yapılan kasırlarda, devlet erkânının kâşanelerinde yazın çırağan eğlenceleri ve kışın helva sohbetlerile ilmî ve edebî meclisler kurularak pek tantanalı ve haşmetli geçmiş olan bu devre, tarihimizde «Lâle devri» adı verilmiştir. Çiçek sevgisi ve merakı Türklerin hususiyetlerinden birini teşkil eden kıymetlerdendir; işlemelerimizde, kumaşlarımızda, çinilerimizde, kuyumculuğumuzda çiçek hemen yegâne süs motifi olmuştur. İbrahim Paşa devrinde ise, İstanbulda dünyanın en güzel çiçek bahçeleri kurulmuştu ve türlü çeşitleri ile lâle en çok itibar gören bir çiçek olmuştu. Zamanımızda Lâle devrinin hâtırası olarak Nevşehirde İbrahim Paşa hayratı ile İstanbulda birer sanat şaheseri olarak gösterilen Üsküdar iskelesi çeşmesi ve Sultanahmed çeşmesi vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

MASUM HAYVANA EZİYET CEZASI

GEÇEN ASRIN İSTANBUL İKTİSAP AĞALARINDAN (BELEDİYE REİSLERİNDEN) HÜSEYİN BEY, EKMEK KÜFELERİ İLE ATINI BİR AĞACA BAĞLAYIP KAHVEDE İSKAMBİL OYNAYAN BİR SEYYAR EKMEKÇİYE MASUM HAYVANA EZİYET CEZASI OLARAK ATIN YERİNE BAĞLATMIŞ VE SIRTINDA EKMEK KÜFESİYLE AYNI MÜDDET BU VAZİYETTE BIRAKMIŞTI.

RAKIYA ASLANSÜTÜ DENİLİR

ESKİ MEYHANELERDE, İÇEN YÜREKLİ OLMAK GEREK MANASINA RAKI GÜĞÜMLERİNİN ÜZERİNE BİR YÜREK ŞEKLİ KONURDU.

ŞEMSİYE MODASI

ON SEKİZİNCİ ASIR SONLARINDA İSTANBUL NEVCİVANLARI ARASINDA BİR ŞEMSİYE MODASI ÇIKMIŞTI; RENGARENK, İPEK PÜSKÜLLÜ ŞEMSİYELER, PIRPIRI KIYAFET, YALIN AYAKLI GENÇLERİN ELİNDE BİLE GÖRÜLÜRDÜ.

KİBAR KÜÇÜKBEYLER, KÜLHANİ LEVEND ESVAPLARI GİYERLER, AT ÜSTÜNDE ŞEMSİYE AÇARAK DOLAŞIRLARDI

MİZAH ŞAİRLERİ DE BUNLARA ŞARKILAR VE GAZELLERLE TAKILIRLAR ALAY EDERLERDİ

GEÇEN ASRIN ULEMASINDAN VE MÜVERRİHLERİNDEN SAHHAFLAR-ŞEYHİ ZADE ESAD EFENDİ İÇİN ŞEYHÜLİSLÂM OLMAK BÜTÜN ÖMRÜ BOYUNCA BİR GAYE OLMUŞTU. KIŞA RASTLAYAN BAYRAMLARDA, KAYIĞINA TANDIR KOYDURARAK SARAYA GİDER "PADİŞAH BENİ UNUTMASIN, ELBET BİRGÜN ŞEYHÜLİSLAM TAYİN EDER, DERDİ. BU GAYESİNE ERİEMEDEN ÖLDÜ.

Levent Şahverdi Arşivi

ŞAİR NEDİM

Onekizinci asırda Lâle devrinde yaşamış ve şiirlerile Türk dilinin zarafetini işlemiş büyük Türk şairidir; yaşadığı devri bugün Türkiye tarihinde temsil eden bir sima olmuştur.

Üçüncü Sultan Ahmedin vezirlerinden evvelâ Damad Şehid Ali Paşa, sonra Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından himaye edilen şairin asıl adı Ahmeddir; babası ulemadan Merzifonlu Mehmed Efendi, anası Karaçelebizadeler diye anılan bir aileye mensub Saliha hatundur. Muntazam ve ciddî bir medrese tahsili görmüş ve çocuk denilecek bir yaştan itibaren şiirle meşgul olmağa başlamıştır. Resmî hayatında İstanbulda muhtelif medreselerde müderrislik yapmış, bir ara da Mahmud Paşa mahkemesinde İstanbul Kadısının naibi (vekili) olarak bulunmuştur. Son vazifesi de Sekban Ali medresesi müderrisliğidir ki şairin edebiyatımızdaki kıymeti ile ölçülmiyecek kadar küçük bir mevkidir. Nedimin parlak hayatı hususî hayatıdır; Padişah ve vezir meclislerinde pek muhteşem geçmiştir.

1718 den 1730 yılına kadar on iki sene iktidar mevkiinde kalan Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa, başta İstanbul gelmek üzere memleketi imâra çalışan büyük vezirlerdendi. Memleketin sanayiini, ticaretini himaye etmiş, ilk Türk matbaasını açtırmış, Fransa ile yakın bir dostluk kurmuş, İstanbulda Parisin Versay saraylarını andıran birbirinden güzel kasırlar, yalılar yapılmış, bu zarif binalara emsalsiz çiçek bahçeleri, gül ve yasemin koruları tanzim edilmiş, havuzlar, fıskiyeler, sebiller yapılmıştı. Bu arada bilhassa Kâğıdhane «Sâdâbâd» adı ile bir cennet köşesi haline getirilmişti. Bu muhteşem dekorlar içinde helva sohbetlerile yazın Çırağan eğlenceleriyle binbir gece ve peri padişahı masallarını andıran bir hayat sürülmüştü. On küsur yıl devam etmiş olan bu rahat ve neş'eli devrin nimetlerinden, İstanbulda ayak takımına varınca bütün halk istifade etmişti. Şair Nedim ise, büyük vezir tarafından pek cömertçe himaye görmüş, İbrahim Paşanın hususî kütübhanesinin hafızı kütüblüğüne tayin edilmiş, ayrıca, Arabçadan ve Farsçadan en mühim ilmî ve tarihî eserleri tercümeye memur edilen bir heyete de âza olarak seçilmişti. Sâdâbâd'da ve Boğaziçi bahçeleriyle yalılarda tertib edilen eğlencelerde, saz ve söz âlemlerinde hazır bulunmuştu, Nevşehirli İbrahim Paşanın hemşehrisi olup büyük vezirin hayatı ve devri üzerinde ilk tetkikleri yapmış olan zamanımızın tarih bilginlerinden merhum Ahmed Refik Bey bu devre «Lâle devri» adını vermişti. Sebebi de Paşanın ve dolayısile o devirde yaşamış İstanbulluların bu çiçeğe karşı fevkalâde bir sevgi beslemesi idi. Nedim, şiirlerinde Lâle devrini taklid edilmez bir zarafetle ve inceilikle terennüm eden şairdi. Muasırları arasında büyük kıymetli şairler vardı, fakat o, vezirin ve padişahın meclislerinde toplanan bu kıymetlerin arasında «Taze dilli Nedim» diye anılıyordu. Ümmü Gülsüm isminde güzel bir kadınla evlenmişti, Lebabe isminde güzel bir kızı vardı, Beşiktaşta Çırağan safalarının yapıldığı Beşiktaş sarayına yakın Arab iskelesi civarında Tekerlek Mustafa Çelebi mahallesinde kanarya kafesi gibi zarif bir köşkte oturuyordu. Gece ve gündüz içerdi, her yeni şiiri şahane ihsanlarla mükâfatlandırılıyordu; İstanbulun güzelliklerine âşıktı.. Şiirlerinde, renkli ve sesli birer peyzaj halinde İstanbul yaşıyordu.. Onu bu bakımdan kimse taklid edemiyordu; meselâ bir kasidesinde: «İstanbul, eşsiz paha biçilmez bir şehirdir, bir taşına İranı değişmem. İki deniz arasında koca bir elmas parçasıdır ki kıymeti ancak güneşle tartılır. Cenneti âlâ bu şehrin altında mıdır, üstünde midir?.. Aman bu ne güzellik... Bu ne âbü havadır!.. Onu dünyaya değişmek insafsızlıktır; bahçelerini cennete benzetmek hatadır.. Çarşılarında bilgi satılır.. Hüner pazarı, ilim ve irfan madenidir..» diyor.

1730 da Nedimin güzel İstanbulu kanlı bir ihtilâle sahne oldu. Baldırı çıplak Patrona Halil ve ayakdaşları büyük vezir İbrahim Paşayı devirdiler ve öldürttüler. Şair Nedim bir rivayete göre, İbrahim Paşanın yakın dostu olarak takib edildi, damdan dama atlayıp kaçmak isterken düştü ve öldü. Diğer bir rivayete göre de takib edileceği ve öldürüleceği korkusile tecennün ederek öldü. Kabri Üsküdarda, Tunus Bağı mezarlığının yukarısında, Çiçekçi kahvesi karşısındaki mezarlıkta yola yakın bir yerdedir; kabir taşındaki kitabede adı sadece «Müderris Nedim Ahmed Efendi» olarak yazılmıştır, ölüm tarihi de Hicrî 1143 (Miladî 1730) olarak kaydedilmiştir. Nedimin divanı muhtelif yazma nüshalarından ve mecmualardan merhum şair Halil Nihad Bey tarafından büyük emeklerle toplanmış ve Sadakat ve İkbal kütübhaneleri tarafından bastırılmıştır. Lâle devrinin bu zarif ve ince şairinin divanı da doyumluk değil, tadımlıktır; muasırları ile ölçülecek olursa Nedimin şiirleri çok azdır diyebiliriz.

NEDİM DİVANINDAN SEÇİLMİŞ ŞİİRLER

Şarkı

Yine oldum esiri âh bir şûh-i sitemkârın
Ki dilber sevmemiş bilmez belâsın âşık-ı zârın
Ne kâfirliklerin gördüm ben ol zülf-i sitemkârın
O ebrûnun, o zalim gamzenin, ol çeşm-i mekkârın.

O tıfli nâzı gördüm rûyine hurşid eser itmiş
Haberdâr olmamıştım sonra bildim, neylemiş, netmiş
Meğer zâlim kaçub tenhâce Sâdâbâdadek gitmiş
Temâşâ eylemiş âlâyını şevketlu hünkârın..

Gezermiş havzun etrafında yer yer tâze mehrûlar
Mükâhhal gözlü, şirîn sözlü, leyli yüzlü âhular
Heman alkış sedâsın andırırmış çağlayan sûlar
İderlermiş düâsın Pâdişâhı ma'deletkârın...

Gazel

Uşşâkın olsa nola fedâ nakdi canları
Seyr itmedin mi dünkü fedâyi civanları

Şevk âteşine sen de tutuşdun mu ey gönül
Gördün mü dün güreş tutuşan pehlivanları

Ol perçemin nâzirimi hatırda mı gönül
Görmüş idik geçen sene sünbül zamanları

Çeng ü çegane zevki biraz dursun el amma
Seyridelim bu seyre gelen dilistanları

Mâlûmdur benim sühanim mahlâs istemez
Fark eyler âni şehrimizin nüktedanları

Şarkı

Bir safâ bahşidelim gel şu dili nâşâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâde
Işte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâde

Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyâdan
Mâi tesnim içelim çeşme-i nevpeydâdan
Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâde

Geh varub havz kenârında hirâman olalım
Geh gelüb Kasr-ı Cenan seyrine hayran olalım
Kâh şarkı okuyub kâh gazelhan olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâde

İzn alub cum'a namâzına deyû mâderden
Bir gün oğruyalım çerhi sitemperverden
Dolaşub iskeleye doğru nihan yollarden
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâde

Bir sen ve bir ben ve bir mutrib-i pâkize edâ
İznin olursa eğer bir de Nedîm-i şeydâ
Gayri yârân bugünlük idüb ey şûh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâde...

Bir gazelden iki beyit

Bir kimseye âçılmaz idim dâmenin olsam
Kim görürdü sîneni pîrahenin olsam

Dâim arayan bulsa civânım seni bende
Bir gonce gül olsan da senin gülşenin olsam

Müfred beyit

Gel ey gönül yine bir âh-i hasret eyliyelim
Sipihri tahta-i meşk-i felâket eyliyelim

«Gülruhsâr» adındaki lâleye beyit

Bu nâzik lâle-i zîbâ ki olmuş nâmı Gülruhsâr
Ola hünkârımın bezminde sad şevk ile hizmetkâr

Bir Sünnet Düğünü

Geçmiş asırlardaki âdet ve ananelerimiz bakımından saray düğünleri üzerine yazılmış ve «Sûrnâme» adı ile anılan eserler tarih kaynaklarımız arasında hususî bir kıymet taşır. Bunların içinde en güzellerinden ve en mufassallarından biri de, Üçüncü Ahmedin oğullarının on beş gün on beş gece sürmüş büyük sünnet düğününden bahseden şair Seyyid Vehbi'nin «Sûrnâmei Hümâyunu»dur. Aşağıdaki satırlar bu eserden seçilmiştir:

Düğün yeri olarak Okmeydanı seçilmişti. Bu on beş gün içinde şehzadelerle beraber 5000 fakir çocuk sünnet edildi. Bayazıddaki eski sarayın avlusunda (bugünkü Üniversite binası) çadırlar kurularak bu çadırlarda şehzadelere gelen hediyeler halka teşhir olundu. Düğün sofraları için Tekirdağı ile Bursa civarından 1000 ördek, 2000 hindi, 2000 güvercin, 3000 tavuk, 8000 kaz getirtildi.

Okmeydanının etrafında geceleri mahyalar kurmak için 15,000 kandil hazırlandı. Camcılara 10,000 şerbet kavanozu sipariş edildi. Halka verilecek ziyafet için İzmite 10,000 ağaç sepeti sipariş edildi. Devlet ricali ve İstanbul eşrafı, aylarca evvelinden İstanbulun bütün çengi ve köçeklerini, sazende ve hanendelerini, oyuncu kollarını peyleyip tuttular; taşradan binlerle oyuncu ve sazende getirildi. Devrin güzide bir sanatkârı ve hanendesi olan saray hanendeleri başı Burnaz Hasan Çelebinin emrinde devrin tanınmış sazende ve hanendelerinden mürekkeb seksen kişilik bir saz heyeti hazırlandı. Başta Nedim gelmek üzere en namlı şairler bu düğün için şarkılar yazdı ve bu şarkılar bestelenerek bu muhteşem saz heyeti tarafından aylarca evvelinden meşke başlandı. Sünnet edilecek 5000 fakir çocuğa birer kat esvab ve münasib hediyeler hazırlandı. Düğün başladıktan sonra halk inkıtasız eğlence ve oyun sahnelerile karşılaştı. Bunlar arasında topçuların yaptığı bir kukla arabası herkesin takdirini kazandı: Arabanın üstüne altın yaldızlı bir köşk kurulmuştu; araba yürüdükçe, köşkün içinden üç tanesi sazende üç tanesi de rakkas altı tane büyük kukla çıkıyor, sazende kuklalar def çalıyor, rakkas kuklalar da döne döne oynuyordu. Mısır valisi düğün için Hacı Şahin ve Hacı Mehmed adında iki hünerli hokkabaz - cambaz yollamıştı. Geceleri harikulâde ve biri diğerinden güzel havai fişekleri atılmıştı, Benizde şehrayinler yapılmıştı. Muhtelif asker ocakları tarafından Halicin ortasında bütün deniz boyunca büyük sallar konulmuş, bu sallar kandiller ve meş'alelerle donatılmış, sallara saz takımları, köçek ve çengiler bindirilmişti. Bunların içinde de topçuların salı birinciliği almıştı; bu saldan bir gecede 700 havai fişeği atılmıştı; üzerine renkli kandillerden üç katlı bir fıskiye kurulmuştu; fıskiyeden rengârenk ışıklar içinde sular savruluyordu.

Topçular salının yanında tersane ocağının salı da bir başka güzellikte idi; bu sal, su üzerinde yüzen bir köşk şeklinde idi; içinde saz çalarken köşkün önünde gazal ve âhu misali köçekler oynuyordu; bu salın bir ucunda da bir atlıkaraca kurulmuştu; içine «dört adet mehparegânı çârebrû» oturmuştu; salın öbür ucuna da bir dönme dolab yapılmıştı; her gözünde «bir âfitâbı Yûsuf liska» vardı. Cebecilerin salı üzerinde rengârenk kandillerden on tane ağaç yapılmıştı, dalları kandilden meyvalarla donanmış idi. Cebecilerin deniz üzerinde yanarak dolaşan fişekleri İstanbul halkını hayran bırakmıştı.

Sallardan birinde kandillerden kale, diğerinde arslan, bir başkasında tavuskuşu, öbüründe horoz.. hulâsa türlü şekil ve resimlerle İstanbul, on beş gece bir peri masalı şehri olmuştur. Seyyid Vehbiden naklettiğimiz bu satırlar, sözle nasıl bir deryada bir katredir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kadınların Açık Saçık Gezme Yasağı

Müslüman kadınlarının, tâbiri yerinde «Muhadderatı İslâmiye»nin sokak kıyafetleri, hükûmetin üzerinde titizlikle durduğu meselelerin başında gelmişti. Bu hususta asırlar boyunca, İstanbul Kadılığına hitaben çok şiddetli fermanlar çıkmış, sokaklarda ve mesire yerlerinde nâmahremlerin nazarını üstlerine çekecek kılık ve kıyafette gezen «avret»lerin cezalandırılması ile iktifa edilmiyerek onlara böyle şeyler diken terzilerin de mes'ul tutulması emrolunmuştur. Bu yasak fermanlarının en güzel örneklerinden biri, İstanbulun pek muhteşem ve cazip bir lüks ve sefahat devri yaşadığı Lâle devrinde, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Sadaretinde, 1725 yılında çıkmıştır ki bugünkü yazı dilmize çevrilmiş en mühim kısımları aşağı yukarı şudur:

«Allah her türlü belâ ve âfetten korusun, İstanbul, Osmanlı ülkesinin yüzü suyudur; ulema, sulâha, üdebâ beldesidir, ahalisinin tabaka tabaka tesbit edilmiş kıyafetleri vardır. Hal böyle iken bazı yaramaz avretler, halkı baştan çıkarmak kasdile sokaklarda süslü püslü gezmeğe, libaslarında türlü türlü bidatler göstermeğe, kefere avretlerini taklid ederek serpuşlarında acaip şekiller yapmağa başlamışlardır İsmet âdâbını tamamen kaldıracak mertebede kıyafetler uydurmaları evvelce menedilmiş iken nâmus perdesini tekrar kaldırmaktan korkmamaları, türlü türlü kötü kıyafetlerle dolaşmaları, birbirini görerek ismet ehli hatunları da baştan çıkarmak mertebelerine varmıştır. Irz ehli ve ismet sahibi kadınlar, kocalarını, kendilerine bu yeni çıkma elbiseler tedarikine zorlamakta imiş.. Kudreti yetmiyenler veya yetip de karılarının bu nev-zuhur kıyafetlere bürünmelerine rızası olmıyanlar karılarından ayrılma derecelerine varmışlar... Bu garip kıyafetler yasaktır.. Kadınlar, bundan böyle büyük yakalı feracelerle sokağa çıkmıyacaklardır, başlarına üç değirmiden büyük yemeni sarmıyacaklardır.. Feracelerinde süs olarak bir parmaktan kalın şerid kullanmıyacaklardır.. Kadınlar, sokaklarda veya mesirelerde yeni çıkma büyük yakalı feracelerle görülürse, feracelerinin yakaları o anda alenen kesilecektir, uslanmayıp ısrar edenler olursa, ikinci ve üçüncü seferinde yakalanıp İstanbuldan taşraya sürgün edileceklerdir. Bu husus, mahalle imamları vasıtasile bütün İstanbul kadınlarına tebliğ olunsun..Yaramaz avretlere uymak yüzünden sokakta elbiseleri yırtılarak perdei ismetleri lekeleneceği ırz ehli hatunlara anlatılsın..

Bunları diken terzilere ve şeridcilere de tenbih olunsun.. Yasak gereği gibi tatbik olunsun...»

Kadın taifesile uğraşmak kolay mıdır? Türlü işve ve cilve ile sokağa fırlamış bir İstanbul aşifteşinin fettan bakışları karşısında, hangi Yeniçeri veya bostancı neferi ve zabitinin eli o süslü feracenin gayet büyük bir kelebek kanadını andıran yakasını kesebilir?

Üçüncü Selim zamanında 1791 yılında birer nüshası İstanbul, Eyüb, Galata ve Üsküdar Kadılarile Yeniçeri Ağasına ve terzibaşıya gönderilmiş bir yasak fermanı daha:

«... Kadın taifesinin sokaklarda ve pazarlarda iştiha çekici tavırlarla dolaşmaları ötedenberi yasaktır. İngiliz şâlisi denilen çuha gayet ince olduğundan, o çuhadan ferace giyen kadınların ferace altındaki esvabları dışarıdan görünüyor. Kadınların İngiliz şâlisinden ferace kestirmeleri evvelce şiddetle men'edilmişti. Kadınlar Engürü şâlisinden ferace kestirmeğe başladılar, fakat bu kumaş da ince ve kadınlar âdeta sokağa feracesiz çıkmış gibi olduğundan o da yasak edilmişti. Arahkta bazı hayâsızların yine Engürü şâlisinden ferace kestirdiklerini ve giydiklerini işittik ve gördük.. Yasağımızın dikkat ve şiddetle tatbikini ve terzilerin Engürü şâlisinden ferace kesip dikmemelerini tekrar emrediyorum.. Bu yasağımızı dinlemiyen terzi tutulup aman verilmeyip dükkânının kapısına asılacaktır.»

ŞEHİD ALİ PAŞA SARAYI ve BİR GELİN HAMAMI

Lâle Devrinde İstanbula gelmiş olan İngiliz edibesi Lady Monta gu'nun mektuplarından iki parça

Boğaziçinden daha lâtif bir yer olamaz. Türkler onun kıymetini pek iyi biliyorlar. Sayfiyelerini Boğazın sahillerine yaptırmışlar. Gözün önünde Asya ve Avrupanın en güzel manzaraları seriliyor. Yanyana yüzlerce muhteşem saray var. Mevki ve büyüklükler burada her yerdekinden daha kararsız olduğundan ekseriya üç tuğlu bir paşanın vârisleri, onların bıraktığı evleri muhafaza ve idare edebilecek kadar zengin olmuyorlar; bu yüzden birçok harab saraylar var.

Dün, Petervaradinde ölen Sadrazamın (Şehid Ali Paşanın) sarayını gördüm. Bu sarayı karısı ve şimdiki Padişahın kızı (Fatma) Sultan için yaptırmış. Bu şerefin safasını sürecek kadar da yaşıyamamış.

Boğazın en lâtif bir yerinde; arkasında büyük ormanlarla kaplı bir tepe var. Çok büyük bir saray. Kapıcısının söylediğine bakılırsa sekiz yüz odası varmış. Ben saymadım, fakat, muhakkak ki pek çok, her biri, altın yaldızlar, mermerler ve en ince boyalarla yapılmış çiçek ve meyva resimleriyle tezyin edilmiş, ve bunlar pek bol harcanmış; pencerelerde İngilterenin en güzel billûrları, bu sarayda, devletin bütün servetini emrinde bulunduran ve onu istediği gibi harcıyan muhteşem ve mağrur bir delikanlının yapabileceği lüks var. Bu sarayın en güzel yeri de hamamları. Yanyana ve eş iki hamam: Yıkanılacak yerler, kurnalar tabanlar, hepsi beyaz mermerden, tavan altın yaldızlı; duvar, Japon porseleni ile kaplanmış.

Hamamın yanında iki salon var; biri öbüründen yüksekçe, yüksekçe döşenmiş. Bu salonlar, hamamın ılık ve sıcak havasından sonra, serin bir hava almak için kullanılıyor. Bu salonlar da, hamam gibi, mermerden, altın yaldızlı, çiçek ve meyva resimleriyle tezyin edilmiş, ve bunlar pek bol harcanmış; pencerelerde İngilterenin en güzel billûrları, bu sarayda, devletin bütün servetini emrinde bulunduran ve onu istediği gibi harcıyan muhteşem ve mağrur bir delikanlının yapabileceği lüks var. Bu sarayın en güzel yeri de hamamları. Yanyana ve eş iki hamam: Yıkanılacak yerler, kurnalar tabanlar, hepsi beyaz mermerden, tavan altın yaldızlı; duvar, Japon porseleni ile kaplanmış.

Hamamın yanında iki salon var; biri öbüründen yüksekçe, yüksekçe döşenmiş. Bu salonlar, hamamın ılık ve sıcak havasından sonra, serin bir hava almak için kullanılıyor. Bu salonlar da, hamam gibi, mermerden, çanaklara sular dökülüyor, ve yere kadar, böylece kat kat şelâleler meydana geliyor. Bu sular nihayet salonun ortasındaki büyük bir havuzda toplanıyor, havuzun göbeğinde de, suları tavana kadar püskürten bir fıskiye var. Duvar bir kafesten ibaret, boydan boya asma ve hanımelleri ile örtülmüş. Bu nebatî duvar halıları, suların serinliği, loşluk, insanı gaşşediyor.

Arasıra kızını ziyarete gelen Padişah için yapılmış daireye gelince, her taraf sedef nakışlı, ve çivi yerine zümrüdler kakılmış. Bu sarayın diğer birçok odaları var ki, ahşab kısmı, sedef nakışlı zeytin ağacından. Bir takım odalar çinilerle tezyin edilmiş. Pek çok ve hepsi de geniş olan sofalar, vazolara konmuş alçı çiçekler ve çini tabaklara konmuş yine alçıdan çeşid çeşid meyvalarla süslenmiş, fakat bunlar öyle incelikle yapılmışlar ki ve o kadar nefis boyanmışlardır ki seyrine doyum olmuyor.

* * *

İstanbuldan ayrılmağa hazırlanıyorum. Müteessirim. Hergün Türk kadını kıyafetinde sokakları dolaşıyorum, merakla olan herşeyi görmek istiyorum.

Türk kadınları dünyanın en bir kadınlarıdır.. Ömürlerini daima bir zevk ve eğlence ile geçirirler. Bütün meşguleleri misafirliğe gitmek, misafir kabul etmek, yıkanmak, para harcamak için hoş vesileler aramak, yeni modalar ıcad etmektir.

Bununla beraber Türk kadını umumî yerlerde görünmez, hemen yegâne toplandıkları yerler hamamlardır. Bir yeni gelini görmek için üç gün evvel İstanbulun güzel hamamlarından birine gittim; bana Theocrite'den Hélène'nin izdivacını hatırlattı. Bana öyle göründü ki, eski düğün âdetleri aynen muhafaza edilmiş.

Yeni birleşen iki ailenin bütün dostları, akraba yahud tanıdıkları hamamda toplanıyorlar, yabancılar da tecessüs saikasile gidiyorlar: O gün zannederim hamamda iki yüz kadın vardı. Evliler ve dullar, hamamın ilk kısmının etrafını çeviren mermer sedir üstüne oturdular. Kızlar çarçabuk soyundular. Tek ziynetleri inciler yahud kordelelerle örülmüş uzun saçları olduğu halde çırılçıplak ortaya çıktılar. İçlerinden ikisi, yeni gelini karşılamak üzere kapıya doğru gitti. Gelinin yanında anası ve akrabasından bir kadın vardı. Gelin on yedi yaşlarında güzel bir kızcağız idi. Pek muhteşem giyinmişti ve şakır şakır elması içindeydi. Derhal anadan doğma soydular. Öbür kızların ikisi gümüş yaldızlı iki küçük vazoya güzel kokular koydular diğer otuz kadar kız da ikişer ikişer onları takib ederek alay yaptılar. Başları olan iki kız bir düğün ilâhisi söylüyorlar, öbürleri de bir ağızdan tekrarlıyorlardı. En gerideki iki kız da aralarına gelini almışlardı; gelin kız lâtif bir tevazu ile gözlerini yere indirmişti. Alay hamamın üç salonunu da dolaştı. Bu manzaranın bütün letafeti ve cazibesile tasvirî, çok güçtür. Bu kızların çoğu pek mütenasip vücudlu ve tenleri göz kamaştıracak kadar beyazdı. Sık sık yıkandıkları için cildleri çok güzel, perdahlı idi.

Gelini bütün hamamda bu suretle gezdirdikten sonra, çepeçevre dizilmiş olan kadınlara, birer birer takdim ettiler. Her hanım gelineiltifat ediyor, mücevher, kumaş, çeşit çeşit hediye veriyorlardı. Gelin teşekkür ederek ellerini öpüyordu.

ÜÇÜNCÜ SULTAN AHMED DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Baştarafı 122nci sayfada)

1700 Üçüncü Ahmedin henüz dört yaşındaki kızı Fatma Sultanı gözdesi Silâhtar Ağaya nikâhla vererek damad edinmesi (fevkalâde zekâsı ve harikulâde güzelliği ile tanınmış olan bu genç istikbalin sadrazamı şehid Ali Paşadır).

1709 Sadrazam Çorlulu Ali Paşanın Çarşıkapısında yaptırdığı cami ile imaret ve Darülhadisin resmiküşadları.

1709 Sarayın Helvacılar ocağından yetişmiş ve Kızlarağası kâtibliğine tayin edilerek padişahın muhabbet ve itimadını kazanmış olan Muşkaralı İbrahim Ağanın, Silâhtar Ağanın saraydaki tahakkümüne tahammül edemiyerek kendi rızası üzerine barameyn muhasebeciliği memuriyetile saraydan çıkarılması (bu zat da istikbalin büyük Sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşadır).

1709 Üçüncü Sultan Ahmedin lâle merakının gittikçe artması, Sarayı Hümayunda has oda sofası önünde yeni bir lâle bahçesinin tanzimi ve çiçekebaşı ile adamları tarafından bu bahçenin gerekli hususî billûr kandiller ve billûr menşurlarla tezyin edilmesi.

1709 Beşiktaşta Kara Mehmed Paşadan alınan yalının bir sahilsaray olarak tevsii, tahdidi ve bahçesinde lâleler yetiştirilmesi.

1709 İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın Poltavada Rus çarı Deli Petro'ya mağlûb olması ve mahiyeti ile beraber Türk hudûdundan geçerek Benderde Türkiyeye iltücası.. Rusların donmuş olan Dinyeper ırmağını geçerek Bendere hücumu ihtimaline karşı bu kale ve civarında fevkalâde müdafaa tertibatının alınması; İsveç Kralının ve Benderden İstanbula gönderdiği elçisinin Türk hükûmeti tarafından gayet dostane kabulü.

1710 Buğdan Voyvodası Mihalin ihanetile Rusların bu prenslik toprağında mülteci olarak bulunan İsveç askerleri üzerine bir baskın yaparak iki bin İsveç askerini kılıçtan geçirmesi; Voyvoda Mihalin azlile Divanı Hümayun tercümanı Nikolanın bu memlekete Voyvoda tayini ve Türk - Rus münasebetinin gerginleşmesi; buna rağmen her iki tarafın harbden çekinerek sulhun yenilenmesi.

1710 İsveç Kralına karşı gösterdiği hüsnükabulün devlete ağır külfetler ve gaileler yüklediği görülerek ve Kral Şarl'ın Benderdeki ikametinin bir gün Rusya ile yeni bir harbe sebeb olacağı düşünülerek Sadrazam Çorlulu Ali Paşanın azli. Numan Paşanın sadareti.

1710 İsveç Kralının Polonya üzerinden memleketine gönderilmesi imkânlarının düşünülmesi.

1710 Sadrazam Numan Paşanın azli; Baltacı Mehmed Paşanın ikinci sadareti.

1710 Üsküdarda Yeni Valde camiinin resmi küşadı.

1711 Sadrazam Baltacı Mehmed Paşanın serdarlığında Türk ordusunun Rusya üzerine seferi, Çar Deli Petronun Prut bataklığında Rus ordusu ile beraber kuşatılması. Rusya ile Prut muahedesinin imzası: 1— Çar, 1699 Karlofça muahedesi ile aldığı Azak kalesini Türkiyeye iade edecektir. 2— Rusya bundan böyle Lehistan işlerine karışmayacaktır. 3— Türkiyede mülteci olarak bulunan İsvec Kralı Demirbaş Şarl'ın memleketine dönmesine Rusya müsaade edecektir.

1711 Sadrazam Baltacı Mehmed Paşanın azli, Yusuf Paşanın sadareti.

1712 Sadrazam Yusuf Paşanın azli, Süleyman Paşanın sadareti.

1713 Sadrazam Süleyman Paşanın azli, İbrahim Paşanın sadareti; az sonra İbrahim Paşanın azli ve idamı, Damad Ali Paşanın sadareti (Şehid Ali Paşa).

1714 Mülteci İsvec Kralının Erdel üzerinden memleketine avdeti.

1714 Akdenizde korsanlık vak'aları yüzünden Venedik sulhunun bozulması, Sadrazam Ali Paşanın Mora seferine hazırlanması.

1715 Sadrazam Damad Ali Paşanın orduyu hümayun ile hareketi, Karada ve denizde başlayan muharebelerde Venediklilerin birbiri arkasından mağlûb ve münhezim olması ve Moranın Venediklilerden geri alınması.

1715 İstanbulda büyük yangın, Bayazıdla Kumkapı ve Eskinişancı arası yandı.

1715-1716 Sadrazam Damad Ali Paşanın Venediğe karşı Dalmaçya seferi.

1716 Venedik harbine Avusturyanın müdahalesi ve Sadrazamın Avusturyalılara karşı hareketi; Petervaradin meydan muharebesi, Sadrazam Ali Paşanın şehadeti ve Türk ordusunun hezimeti.

1716 Halil Paşanın sadareti ve serdarlığı, Avusturyalıların muzafferâne ilerlemesi, Temeşvarın sukutu ve Macaristandan elimizde kalmış olan bu son eyaletin de kaybı.

1717 Belgradın sukutu.

1717 Sadrazam Halil Paşanın azli, Nişancı Mehmed Paşanın sadareti.

1717 Köprülüzade Numan Paşanın Bosna cephesinde zaferleri.

1717 Sadrazam Nişancı Mehmed Paşanın azli, Damad Nevşehirli İbrahim Paşanın sadareti.

1718 İstanbulda büyük Cibali yangını.

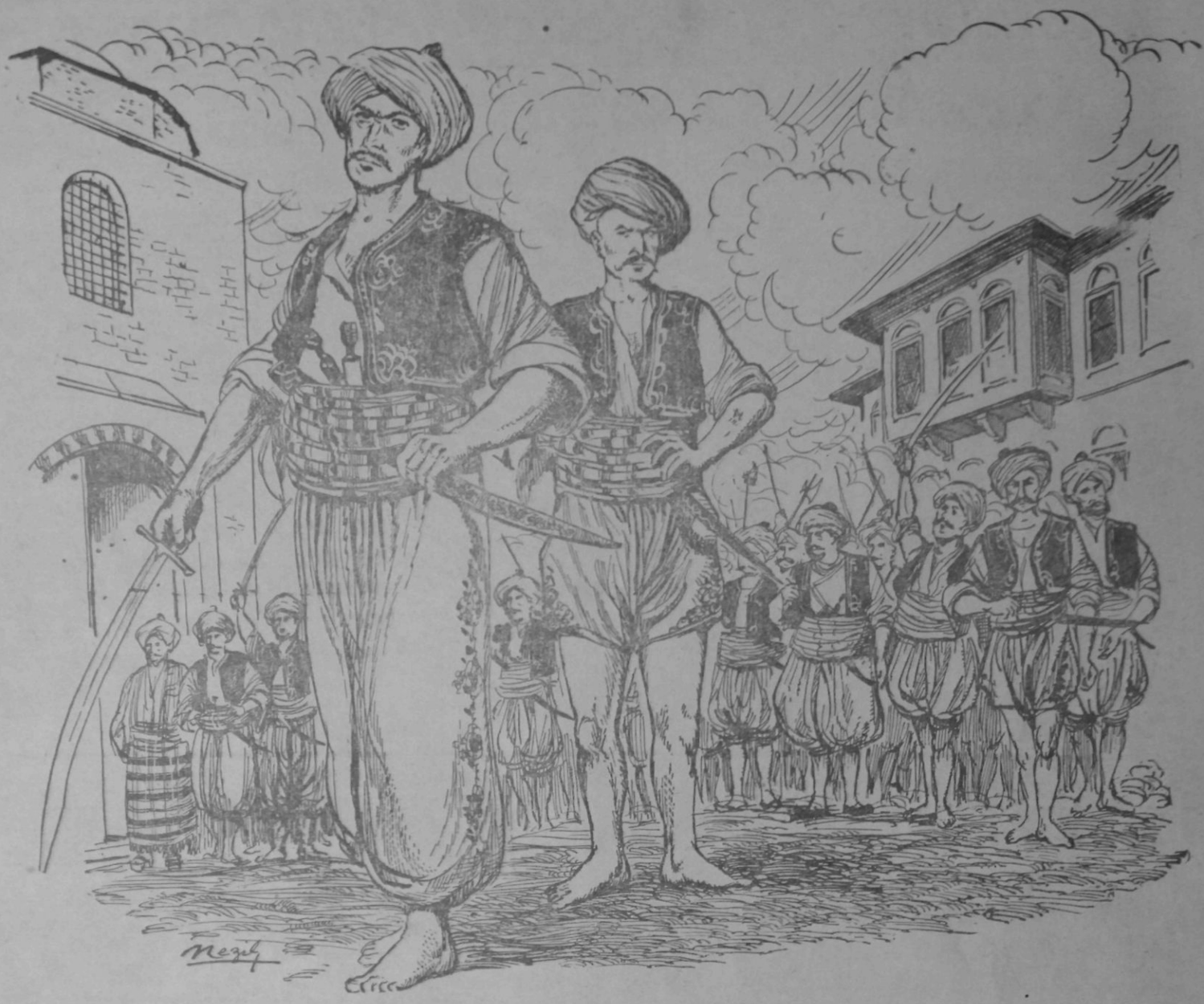
1718 Avusturya ve Venedikle Pasarofça musalehası.
(Avusturya muahedesi: Bütün Banat eyaleti; Eflâk'ın Aluta suyuna kadar uzanan ve Kükçük Eflâk ismi verilen garb yarısı; Sırbistanın, Belgrad da dahil şimal kısmı ve şimali Bosna tamamen Avusturyaya bırakıldı).
(Venedik muahedesi: Hersekte, Dalmaçyada ve Arnavudlukta bazı kaleler Venediğe terkolundu. Akdenizde Venedikten zaptedilen Çeka=Çerigo adası Venediğe iade olundu. Venediklilerin zaptettiği Freveze kendilerinde kaldı. Türkler tarafından baştanbaşa zaptedilen Mora Yarımadası Osmanlı İmparatorluğunda kaldı. 1669 Kandiye muahedesile Venediklilerde kalmış bulunup ve bu harbde Türkler tarafından zaptedilmiş olan Giridideki Karabusa, Suda ve Spinalunga iskeleleri Venediklilere tarafından Türkiyeye terkedildi).

1719 Topkapı Sarayında Üçüncü Ahmed kütübhanesinin inşası.

1719 İstanbulda büyük Gedikpaşa yangını.

1719 Lâle devrinin çırağan ziyafetleri ve helva sohbetlerinin başlaması. Halicde ve Boğaziçinde Lâle devri kasır ve yalılarının inşası, çiçek bahçelerinin tanzimi.

Levent Şahverdi Arşivi

Hamam Uşağı Patrona Halil

1730 (Hicri 1143) ihtilâline kadar İstanbul hamamlarında tellâk taifesi büyük ekseriyetle Arnavuddu. Bu ihtilâlde askerden evvel silâha sarılmış olan büyük şehrin baldırı çıplak ve ayak takımının başına geçen Arnavûd Patrona Halil, Beyazıd hamamından çıkmıştı. Kendisinin bir tellâk veya nâtır olduğu hakkında şüpheye düşen müellifler vardır, bunlar, lâkabı bir Patrona gemisindeki hizmetinden gelen Halilin sadece, ihtilâlin arifesinde hükûmetin dikkatini celbetmemek üzere ayakdaşlarile beraber hamamda toplandıklarını ve geceyi orada geçirdiklerini söylerler. Ne gibi bir hissin tesiriyle olduğu bilinmez, Ürgübün Muşkara köyünden çıkarak Türk irfan ve sanatına büyük hizmetler yapmış olan şehid Damad İbrahim Paşayı sefahatle itham eden bazı tarihçiler de Patrona Halilin şahsında bir millî kahraman görmeğe çalışırlar. Halil süfli meslekler-den olan tellâklıktan ve natırlıktan çıkarak kanlı bir ihtilâlin hercümerci içinde kısa bir müddet büyük şehrin mukadderatına hâkim olmuş bir zorbadır ki aşağıdaki vesika bunun aydın bir şahididir. Bu vesikanın şimdiye kadar nazarı dikkati celbetmemesi şayanı hayrettir.

Tarih kaynaklarımızın bildirdiği aydın bir hakikattir ki 1730 ihtilâline kadar İstanbulda tellâk ve natır hamam uşakları ekseriyetle Arnavudlardan olagelmişti. Şa'şaalı bir fikir ve sanat devrini kanlı bir ihtilâl ile yıkan, bir hükümdarı tahtından indiren, kısa sürmüş de olsa koca bir İmparatorluğun mukadderatına bütün gılzet ve süfliyeti ile hâkim olan Patrona'nın meş'um sîması ve onun yalın ayaklı, siyah hamam uşağı peştemallı türedi hüviyeti Osmanlı sarayında unutulmamıştı. Patrona ile arkadaşlarının başlıcaları sarayda bir pusuya düşürülüp idam olunduktan sonra Birinci Mahmud kanlı ihtilâlin halk üzerindeki ürpertici tesirinin silinmesini beklemiş, ihtilâlden dört sene sonra İstanbul Kadısına gönderdiği bir ferman ile bütün İstanbul hamamlarında Arnavudların her ne sıfatla olursa olsun istihdam edilmelerini şiddetle yasak etmiştir. Ve bu yasak, Meşrutiyetin ilânı tarihine kadar yürürlükte kalmıştır; fermanın sureti şudur:

«Badelyevm hamamlarda tellâk ve nâtur alınmak iktiza ettikte Arnavud taifesinden kebir ve sağir ferdi vahidi uğratmayıp Anadolu yakasından gelme Türk uşakların dan ve nefsi İstanbuldan zimmî cinsinden intihab olunup yarar kefilleri alındıktan sonra isim ve cisimleriyle (yani şekil ve şemailin tarifiyle) deftere kayıd ve kadîmden hamamlarında mevcud bulunup hini tahrirde isimleri deftere kaydolunan Arnavud taifesinden vefat edenlerin yerine ve bir tarik ile hamamlardan çıkıp vilâyetine gidenler badelyevm gelip tellâk olmak murad eyledikte alınmayıp yerlerine ecnası saireden alınmak cümlesine muhkem tenbih ve tekid olundukta... H. 1147 (M. 1734)».

Bu defterin bir nüshası Beyazıd Belediye Kütübhanesinde M. Cevdet elyazmaları arasındadır.

Arnavud olanların isimleri altına kırmızı mürekkeble «Arnavuddur» diye şerh verilmiştir. Bazı tellâkların isimleri altında da «boştancı, topçu, kalyoncu, hammal, cebeci, tulumbacı» gibi diğer meslek unvanları da kaydolunmuştur; bundan da anlaşılıyor ki, o zamanın asker ocaklarından birine giren İstanbul esnafı arasında hamam uşakları da vardır; Patrona Halil de, Bayazıd hamamında tellâklık ederken aynı zamanda kalyoncu ocağına kayıdlı ve bir Patrona gemisi mürettebatı arasına ayrılmış bulunuyordu. O devrin tarih kaynakları da kalyoncuların türlü rezaletlerinden uzun uzadıya bahsederler; Halil, bu hezele ve hayta güruhu içinden çıkmış ve bir ihtilâl hercümercinde meş'um rolünü oynamıştır. 1730 ihtilâlini görmüş olan Hollandalı ressam Van Moor, Halil ile ayakbaşı Muslu Beşe'nin de bir arada birer boy resmini yapmıştır; yalın kılıç gösterilmiş olan bu iki serseri yalın ayaktırlar.

Bu eclâf zorbalığının diğer simaları da hamam uşağı Patrona'nın ayarındadırlar: Manav Muslu sakal sahıverip Yeniçeri ocağı kethüdası olmuştur. Halile ihtilâl günlerinde parasız et ve borc pâra veren kasab Yanaki Buğdan Voyvodalığına tayin edilmiştir. Bir cer softası olan Deli İbrahim İstanbul Kadısı olmuş, Etmeydanındaki Yeniçeri kışlasında 79 uncu cemaat ortasının koğuşunu mahkeme yaparak Kâğıdhanede Sâdâbâd adı altında toplanmış birbirinden güzel yüzden fazla kasrın yakılması için fetva vermiştir; zavallı Sultan Mahmud ancak: «Yanmasun.. Rızam yoktur.. Ağyare gülünç oluruz.. Yıkılsun!» diyebilmiş; tellâk, ırgad, hamlacı, mavunacı, kaldırımcı, hammal bir sürü baldırı çıplak ve tabanı yanık eşirrâ bir kaç gün içinde o mamur reyi bir harabezara çevirmiş, dümdüz etmişti. Bizzat Patrona da şair Nedimin arkadaşı ve devrin güzide bir şairi Defterdar İzzet Ali Beyi konağından atmış, süfli zevklerini, bir kâşanede tatmine çalışmıştı. Sarayda idamlarından sonra, Patrona'nın, Muslu'nun, Sarac Mehmedin, Boynu Urlu'nun ve daha sekiz on serserinin cesedleri Babı Hümayun önündeki Üçüncü Ahmed çeşmesi önüne atılmışlardı. Bir sanat şaheseri olan büyük meydan çeşmesi ile bu cesedler, tesadüfün bir garib cilvesile bir kaç gün ibret ile temaşa edilmişti.

1720 Üçüncü Ahmedin şehzadelerinin Okmeydanında onbeş gün onbeş gece devam eden sünnet düğünü.

1721 İstanbulda Kızkulesine ilk defa olarak bir deniz feneri konulması.

1721 Halicin arkasında Alibey deresi üzerinde Hüsrevâbâdın yapılması.

1721 İstanbulda büyük Balat yangını.

1721 Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin elçilikle gittiği Fransadan avdeti. Bu eserde İbrahim Müteferrika ve ilk Türk matbaası yazısına bakınız.

1722 Ramazanlarda İstanbulun iki minareli selâtin camilerinde mahyalar kurulması için ferman.

1722 Kâğıdhane deresi üzerinde Sâdâbâdın yapılması.

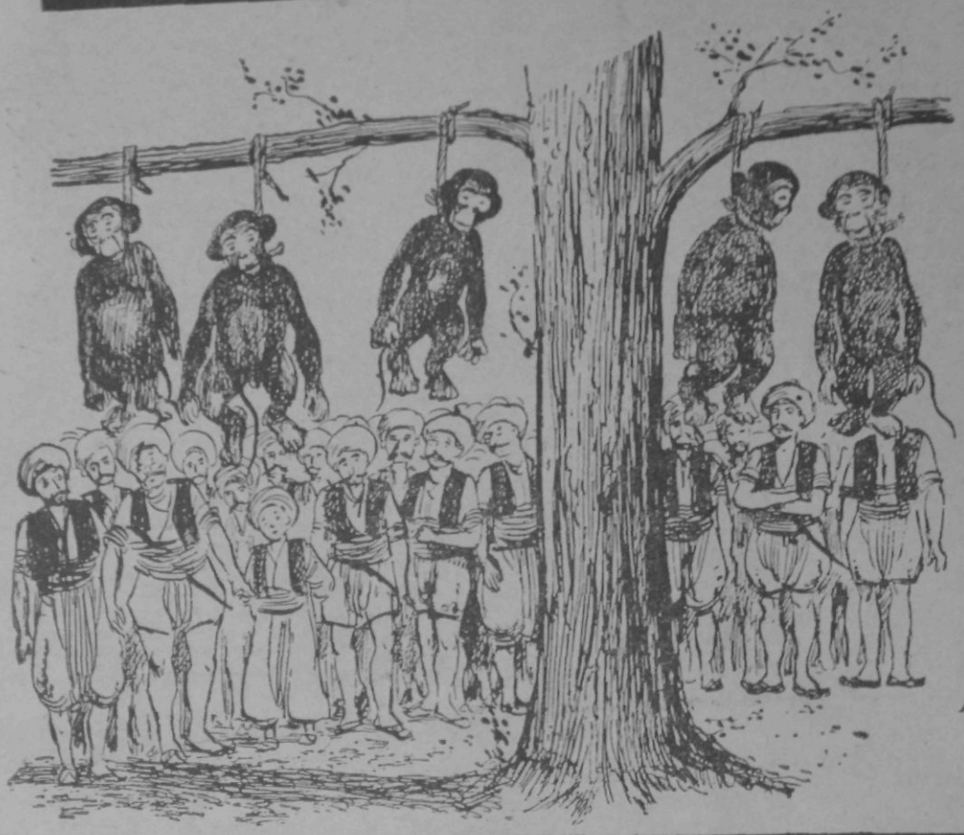
1723 İran ile harb. İlk muzafferiyetler.

1724 Rusya ile Türkiye arasında İranın taksimi için İstanbul anlaşması. (Bu muahedeye göre Aras ırmağının aşağı mecrasından itibaren şimalde kalan Hazar sahili bölgesi, Hazarın cenub sahili, Geylân ve Mazenderan Rusyaya bırakılacaktı. İranın garb vilâyetleri Türkiye tarafından ilhak olunacaktı. Bu menfaatleri İranlılara karşı Rusya ve Türkiye müştereken müdafaa edeceklerdi. Bu uzlaşma bir kısım Azerî Türklerin ve Türk kalelerinin Rusyaya terki ve Derbend-Bakû dağ geçidi-

(Devamı 130 uncu sayfada)

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

MAYMUNLARIN İDAMI

YELKEN VE KÜREK DEVRİ GEMİCİLİĞİNDE DİREK TEPELERİNE TIRMANARAK KORSAN GÖZCÜLÜĞÜ YAPAN TÂLİMLİ MAYMUNLAR KULLANILIRDI. İSTANBULDA TERSANE KAPUSU ÖNÜNDE "GEMİ MAYMUNU" YETİŞTİRİP SATAN ESNAF VE DÜKKÂNLAR VARDI. BİR GÜN ÜÇÜNCÜ MURADIN HÜRMETİNİ KAZANMIŞ VÂİZLERDEN ABDÜLKERİM EFENDİ (XVI. ASIR SONU) "MAYMUN, DUL KADINLARIN FUHŞUNA ÂLET OLUR MAHLUKTUR!" DİYE BAŞINA TOPLADIĞI BİNLERCE KİŞİ İLE BU DÜKKÂNLARI BASTI VE BİÇARE HAYVANLARI İDAM ETTİRDİ. BUNDAN ÖTÜRÜ BU VAİZ EFENDİYE "MAYMUNKES" LAKABI TAKILMIŞTIR.

KIZKULESİ FENERİ

KIZKULESİNE İLK DEFA OLARAK DENİZ FENERİ ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİNDE SADIRAZAM NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞANIN EMRİ İLE KONDU: BU, AHSAB BİR KULECİK İÇİNDE AĞIR YAĞLAR YAKILAN BÜYÜK BİR KANDİLİNİ YALIMI İLE TUTUŞARAK DENİZ ÜZERİNDE BİR MES'ALE GİBİ YANDI. VE DERHAL, KIZKULESİ DENİZ FENERİ İÇİN KARKIR BİR KULE YAPTIRILDI.

CENGÂVER KOÇ

(XVII. ASIR) MACARİSTAN SOBATZKA PALANGASI MUHAFIZLARI BİR KOÇ BESLEMİŞLERDİ. İKİNCİ VİYANA MUHASARASI BOZGUNU İLE BAŞLAYAN FELÂKETLİ DEVİRDE BU PALANGADA ALMANLAR TARAFINDAN MUHASARA EDİLDİ. KURTULUŞ IMKANI GÖREMEYEN TÜRK ASKERLERİ BİR SABAH ANLAŞARAK KALEDEN ÇIKTILAR VE MUHASARA HATTINI YARARAK BUDİN YOLUNU TUTTULAR. BESLEDİKLERİ KOÇDA ONLARLA BERABER ÇIKMIŞTI, MÜTHİŞ BOYNUZLARİLE SEKİZ ON DÜŞMAN ASKERİ YARALAMIŞ VE KENDİNİ TUTTURMAYARAK BUDİNE GELMİŞTİ. BU GAZİ CENGÂVER KOÇ BUDİNDE BÜYÜK ŞÖHRET KAZANDI VE O YILIN KURBAN BAYRAMINDA KESİLDİ.

Levent Şahverdi Arşivi

Yeniçeri Kahvehâneleri ve Nişan Alayı

Eski İstanbul kahvehaneleri arasında dikkate şâyan olanı, ocaklarının lâğvına kadar büyük şehirde pek gürültülü bir hayata sahne olmuş bulunan yeniçeri kahvehaneleridir.

17 inci asır ortalarında Yeniçeri ocağının zaptu raptı bozulup da hemen bütün İstanbul esnafı ocağa yoldaş yazıldıktan sonra, kahveciler de, kahvehanelerinin kapısı üzerine mensup oldukları Yeniçeri ortasının nişanını asmağa başlamışlardı. Her ortanın yoldaşları da kendi nişanlarını taşıyan kahvehanelere çıkar olmuşlardı.

Son elli yılı içinde ise yeniçeri ocağı, kelimenin en yerinde ve kuvvetli mânasiyle bir haşarat yatağı olmuştu. Öyle ki, İstanbul civarında, meselâ Galata, Tophane, iki yakalı Boğaziçi köyleri ve bilhassa Üsküdarda ırz ve namus sahipleri, fevkalâde bir lüzum görmedikçe evlât ve eyalini sokağa çıkaramazdı. Kız ve kadın şöyle dursun, dört kaşlı delikanlılar bile yeniçeri erâzilinin şeni sarkıntılarına uğrardı. Bir 18 inci asır vakanüvisi, bu haşaratı şöyle tasvir eder:

«Yeniçeri adı ile çoluğa çocuğa tecavüz eden manav, dellâh, hamal, börekçi ve kayıkçı makulesinden ve köşebaşı kabadayılarından olup paskalya ve domuz kırımında, sokaklarda abalarını yayarak geçen hıristiyanlardan birer ikişer para almağa tenezzül eden utanmazlar, hangi ortaya mensup ise koluna o ortanın nişanını nakşettirir, güya görenler korksun diye de kolları sıvalı gezerler. Başlarına bir endazeden uzun acayip bir sarık sarıp sokak ve pazarlarda itlikten kinaye baldırı çıplak, yalın ayak dolaşırlar.»

Yeniçeri kahveleri yukarıdaki satırlarda canlandırılan baldırı çıplak külhanîlerin sabahtan akşama kadar saz ve söz ve hattâ iyşü nûş, afyon ve esrar ile keyif çatıp eğlendikleri yerlerdi. Hemen hepsi gayet büyük ve fevkalâde süslü olan bu kahvehaneler, umumiyetle İstanbulun manzarası en güzel yerlerine, bilhassa denize nâzır sur bedenleri üstüne yapılır, yahut, deniz üstüne kazıklarla atılmış salaşlarda kurulurdu. Her kahvehanenin mahbub köşkleri, sazendeleri, kıssa hanları, eli ayağı düzgün tüysüz uşakları bulunurdu.

Peykeler kilim ve seccadeler, kuzu pöstekileri ile döşenir, duvarlara bektaşî levhaları asılır, yerlere fırdolayı hasır döşenirdi. Tavandan peykelerin hizasına kadar inen camların önü çiçek saksıları, bilhassa fesleğenlerle donatılırdı. Kahvehanenin ortasında daima, etrafı saksılarla süslü bir havuz ve fıskiye bulunurdu. Kahve ocakları ise bir gelin köşesi gibi süslenirdi. Kapaklı ve açık boy boy cezveler, dolap dolap fincanlar, en az bir kaç tanesi gümüş ve altın başlıklı billûr şişeli olmak üzere nargileler, kehribar ağızlıklı çubuklar, çiçekli oymalı levhalar bir servet teşkil ederdi. Ocak başında da, umumiyetle, kahvehane sahibinin evlât niyetine büyüttüğü bir delikanlı bulnurdu.

Her yeniçeri kahvehane yaptırıp açamazdı, kahvehane sahiplerinin hemen hepsi, en namlı yeniçeri zorbaları idi. Ocağın son yıllarında kahvehane sahibi olan yeniçeri zorbalarının en namlıları Kuledibi kahvehanesinin sahibi kalyoncu Burunsuz Mustafa, Hendek kahvehanesinin sahibi Tersane başçavuşu Darıcal İbrahim çavuş, Çardak iskelesi kahvehanesinin sahibi 56 lı yoldaşlarından Galatalı Hüseyin Ağa, Toygar tepesi kahvehanesinin sahibi Tiflisli Ali, Balaban iskelesi kahvehanesinin sahibi Kız Mustafa, Esir Pazarı kahvehanesinin sahibi Babadağlı, Hasan Paşa hanı kahvehanesinin sahibi Sarhoş Mustafa, Irgat pazarı kahvehanesinin sahibi Turnacı Ömer idi.

Yeni yapılan bir yeniçeri kahvehanesi döşenip dayandıktan sonra, kapısının üstüne asılacak olan orta nişanı için parlak bir alay tertip edilerek açılırdı. Orta nişanı, umumiyetle şimşir, nadiren de abanoz üzerine kabartma olarak işlenir, münasip boyalarla boyanır ve tezhib edilirdi. Kahvehanelerin nişan alayı, Süleymaniyedeki Ağa kapısından başlardı. Nişan levhasını baş karakollukçu başının üstünde tutardı. Kırk elli ve hattâ daha fazla delikanlılar, altın ve gümüş kınlı hançerler, Keşmir şalları, Cezayir kesimi esvaplariyle levhanın önü ve ardı sıra yürürlerdi.

Alayın en önünde de elleri teberli bektaşi babaları bulunurdu. Soytarılar, çengiler, köçekler envai maskaralık yapıp oyun oynarlar, atlı alay çavuşları, nişanın geçeceği yollardaki halkı kırbaç ve kamçı ile dağıtarak: «Savulun bire savulun... Nişan geliyor!» diye bağırırlardı:

Yeni bir kahvehane açan bir yeniçeri zorbası, kahvehanesini kesesinden hemen metelik sarfetmeden döşer ve dayardı; o semtin, müslim ve gayrımüslim, zengin ve hallice ne kadar tanınmış siması varsa isimlerini bir deftere yazar ve her ismin yanına dilediği eşyayı kaydederdi; sonra adamlarından, gözüpek, zıpırlığı, itliği ile tanınmış birisine bu defteri verir ve isimleri kayıtlı olanlara gönderirdi; bu serseri de: — Ağa selâm ediyor, defter gönderdi, kahvehane hediyesini bekler!.. diyerek kestiği haracı tebliğ ederdi... Bu tebliği alanlar da, hiç tereddüt etmeden hediyesini gönderir, hattâ korkusundan bizzat götürürdü... Hele göndermesin... Ne mahallesinde evinde, ne de dükkânında, işinde gücünde rahat yüzü göremez, türlü tecavüzlere uğrar ve hattâ öldürülebilirdi. Yeni açılan bir yeniçeri kahvesine, yeniçeriler kendi aralarında, en makbul hediye olarak bir kanarya kuşu götürürlerdi. Kanraya kuşu, kahvehane için bir uğur, maskot sayılırdı. Büyük bir yeniçeri kahvehanesinde en az 30-40 kanaraya kafesi bulunurdu.

Burada yeniçeriliğin rezâlet devrinden bazı hâturalar kaydedelim.

Zorba küfeleri:

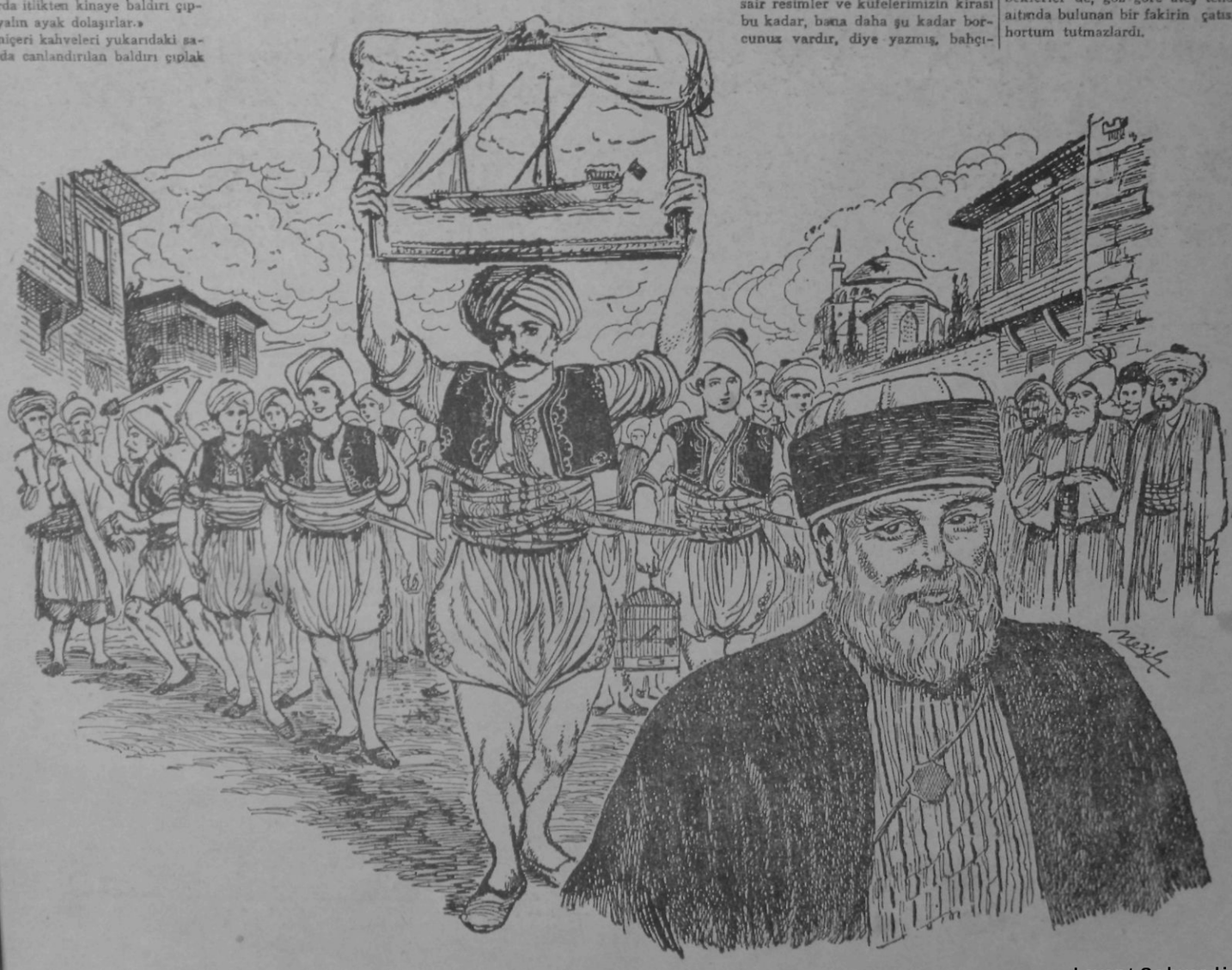
İstanbulda yaş sebze ve meyve ticaretine musallat olmuş zorbalar, işi daha ileri götürmüşler, kendilerinin nişan ve işaretlerini taşıyan bususî küfeler yaptırmışlardı; bunları, büyük şehre sebze ve meyve sevkeden Marmara iskelelerinden peyledikleri yerlere gönderirlerdi; bostan ve bahçe sahipleri, malları bu küfelere yüklemiye ve yeniçeri zorbasının göndereceği para ile kanaate mecbur idiler. Hattâ bir seferinde, bir yeniçeri zorbası, Karamürselli bahçıvanlara pusula göndererek: Mal şu kadar noksan çıktı, bu kadarı çürük çıktı, hamaliye ve kantariye masrafları şu tuttu, sair resimler ve küfelerimizin kirası bu kadar, bana daha şu kadar borcunuz vardır, diye yazmış, bahçıvanlar da, bu pusulayı ibret olmak üzere Karamürselde kahvehanenin duvarına asmışlardı.

Semer devirmek:

Yeniçeriler arasında, bir yoldaşın mensup olduğu bir ortayı bırakıp başka bir ortaya geçmesine semer devirmek denilirdi. Bu hal terkedilen orta yoldaşlarına karşı en ağır hakaret sayılır, semer devirten yeniçeri muhakkak öldürülür ve bu yüzden iki yeniçeri ortası arasında kanlı boğuşmalar olurdu. Meselâ Galata yeniçerilerinden 25 inci orta yoldaşlarından biri 1810 da, gene Galata'nın muhafazasına memur 71 inci ortaya semer devirdiğinden Galata derhal karıştı, iki taraf mağaza, dükkân ve depoların kepenklerini kırarak şarap, su ve yağ varillerinden, fıçılarından, dolu erzak çuvallarından sokaklarda siperler yaptılar. Karşıdan silâh seslerini duyan İstanbul yeniçerileri de, taraftar bulundukları bu iki ortadan birine yardım için kayıklarla «Galata»ya geçti; muharebe iki gün sürdü.

Kızıl bayram ve tulumbacılar:

O devirlerde sık sık çıkan yangınlardan birçoğunun da ocaklı eşkıya tarafından konulan kundaklarla çıktığı söylenir; zira her büyük yangın, bu gibi haşarılar ve haytalar için bir yağma vesilesi olurdu, bundan ötürü yangına kızıl bayram derlerdi. Yeniçeri tulumbacılarına gelince, yangınlarda, yalnız kendilerine fazla para ve bahşiş vaadeden zengin kimselerin konaklarını koruyarak ateşin yayılmasını önlemiye çalışmazlar, ateşten gayet uzak bir yeri beklerler de, göz göre ateş tehdidi altında bulunan bir fakirin çatısına hortum tutmazlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

KÜÇÜK NOTLAR

Hamamlar ve külhanbeyi Yeniçeri haytaları

Yeniçerilerin azgınlık devrinde mevki ve haysiyet sahibleri çarşı hamamlarına gidemez olmuşlardı. Bilhassa Fındıklı hamamı Tophanede Kılıçalipaşa hamamı, Galatada Bıçkıulucа hamam, Çeşmemeydanında (Sokollu Mehmed Paşa) Yeşil Direk hamamı, Kasımpaşa büyük hamamı, Unkapanında Azepler hamamı, Hacıkadın hamamı, Küçükpazar hamamı, Tahtakale Rüstempaşa hamamı, Bahçekapıda Sultan hamamı, Yenicamide Haseki hamamı, Yıldız hamamı, Hocapaşa hamamı, Küçükağa hamamı, Şengül hamamı, Kadırga hamamı, Gedikpaşa hamamı Çemberlitaş Valde hamamı, Aksaray hamamı gibi çarşı ve pazar ortasındaki hamamlara kendini bilenler girmezdi. Gaflet edip girenler ya bednam olurlar, ya da başlarına bir belâ gelmeden çıkamazlardı; en hafiften kesesi ve saati muhakkak alınır, şikâyete kalksa dayak yerdi. Bazılarının da şalı, çizmesi alınır; acamcağız aranacak olsa: «Geldiğinde şalın yoktu ve yalın ayaktın!» cevabını alırdı. Geceleri de, bu hamamların içi ve camekân odaları, bekâr uşakları tarafından iskân edilir, türlü sebeple, sık sık kanlı vakalar çıkardı. Bu hamam zorbalarıdır ki İstanbulda ilk defa «külhanbeyi» ünvanını almışlardır ve ilk külhanbeyleri de Gedikpaşa hamamının külhanındaki bekâr odalarından çıkmışlardır.

Erkeklere sefihâne kıyafet yasağı

Geçen asır müverrihlerinden Şânizade Atâullah Efendi Hicrî 1224 (Milâdî 1809) yılı vak'aları arasında anlatıyor:

«Sefihane süslenmekten sakınmak İslâmiyet şiarından iken zamanımızın halkı birbirinden görerek, cehâlet, nâdânlık ve bilhassa ar ve edeb noksanlığından kadınlar gibi süs ve alâyişe düşmüştü. Hele avâmi nâs ve ayak takımı, insanlık kadir ve itibarını kıyafet ve kılıkda sandılar, âlâsından veya âdisinden türlü türlü acayip tarzda giyinip kuşandılar; meselâ bostancı baratayı, serdengeçti destarı, içağası üst kaftanını ve kavuğu yohaz softa tetimmesini terk edip kimi başına Cezayirî ve kimi lâhurî ve kesmirî ve kimi derizal ve mârpiç şal sarınarak terzane hademesi gibi bir hey'et peydâ ettiler; kimi burnuş, dizlik ve tozluk giyip beline gümüş kakmalı yatağan bıçağı takarak meyhane ve kıhâne ve mesire ve kahvehânede fodulluk edip dolaştılar, uygunsuzluk edip kavga çıkarıp yakalandıkları zaman da sorguya çekilince kimi bayrakdar, kimi içağası, kimi bostancı ve eski püskü bir yâdigâr o olduğu anlaşıldı. Herkes bir acâyip kıyafetle bipervâ icrayı kabaset ederdi. Bir takımı şer'an ve aklen memnu; ağı yerde sürünür kaftan giyer, beş altı endâze çuhadan cübbe yaptırır, ve altı yedi endâzeden binniş kestirir, başlarına çark kadar sarık sarar, ayaklarına ucu hanım iğnesi mest giyer, üstü ayağının yarısını örtmez, parmaklarının en yerleri görünür pabuçla dolaşır. Bu haller nihayet padişahın nazarı dikkatini çekti ve halkın bu sefihâne kıyafeti şiddetle yasak edilip herkesin edebi ile, mesleğine, işine gücüne uygun kadimden beri giyile gelen kılık ve kıyafet ile dolaşması emredildi, ve bu hususun gereği gibi takibi için de Bostancıbaşıya, İstanbul Kadısına, Sekbenbaşıya, Sübaşıya vesair zabıtana hitaben fermanlar yazıldı.»

ÜÇÜNCÜ SULTAN AHMED DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Başlarafı 126 mcı sayfada)

nin, yani Anadolu yolunun Ruslara açılması demekti).

1724 İstanbulda büyük Hocapaşa yangını.
1725 İstanbulda Tekfursarayında bir çini imalâthanesi açılarak Türk çiniciliğinin ihyası.
1725 İstanbulda büyük Gedikpaşa yangını.
1725 Fransız mühendisi Davud Gerçek Ağa isminde bir zatın İstanbulda ilk defa olarak yangın tulumbası yapıp kullanması ve bu zatın ağalığı altında Yeniçeri ocağına bağlı bir tulumbacı ocağının kurulması.
1725 İran harbi devam etmektedir. Tebrizin fethi, Gencenin fethi.
1726 İstanbul kadınlarının sokaklarda süslü ve açıksaçık gezmelerinin yasak edilmesi.
1726 İstanbulda Boğaziçinde Bebekte cami ve hamam ve Hümayunâbâd sahil sarayının yapılması.
1727 İstanbul çiçekçilerinin lâle soğanı ihtikârı, riayet etmeyenlerin cezası uzak memleketlere sürgün edilmek olmak üzere lâle soğanlarına narh konulması.
1727 İlk Türk matbaasının açılması. Bu eserde ilk Türk matbaası yazısına bakınız.
1728 İranda mağlûbiyetler. Nevşehirli İbrahim Paşa aleyhinde ilk ehemmiyetli hoşnudsuzluklar.
1729 Sadırazam İbrahim Paşanın bizzat İran seferine çıkacağı şayaları ile halkı oyalaması.
1730 Sadırazam Nevşehirli İbrahim Paşaya karşı İstanbulda ihtilâl. İbrahim Paşanın azli ve sarayda idamı. Üçüncü Sultan Ahmedin tahttan indirilmesi.

Birinci Sultan Mahmud

İkinci Mustafanın oğlu olan Birinci Sultan Mahmud 1730 ihtilâlinde tahta çıktığı zaman otuz dört yaşında idi. Yakışıklı, zarif, zeki, azim ve irade sahibi, hükümdarlık sanatını bilen adamdı. Güzel konuşurdu, kalem sahibi idi, «Sebkatî» mahlâsı ile şiirler yazardı. Münevver bir dindardı; ilk icraatı, başta Patrona Halil ve ayakdaşları gelmek üzere 1730 ihtilâlinin mutaassıb zorbalarını ortadan kaldırmak oldu. İhtilâlde kapanan Türk matbaasını tekrar açtırttı; Yalovada bir kâğıd imalâthanesi yaptırttı. Memlekette ve bilhassa İstanbulda imar işlerine

Üçüncü Sultan Ahmet ve Birinci Sultan Mahmut

ehemmiyetle devam etti. Umumî kütübhaneler tesis ettirdi, kütübhanelerde gençlere lisan, din ve edebiyat dersleri veren muallimler tayin etti.

Rusya ve Avusturya «Almanya imparatorluğu» ile başlıyan bir Avrupa harbinde Avusturya orduları mağlûb oldu, 1740 ta Belgrad muahedesile bu kaleyi ve şimali Sırbistanı, Eflâkı ve Şimali Bosnayı Türkler geri aldılar. Sultan Mahmudun memleketteki nüfuzu bir kat daha yükseldi; dış politikada şahsına ve devletine bir prestij temin etti; İranla başlıyan bir şark harbi de eski hududun aynen muhafazasile sulha bağlandı. Saltanatının son on yılı bir sulh ve refah devri oldu.

Lâle devrinin muhteşem hayatını vakar içinde devam ettiren, şairleri, âlimleri, sanatkârları himaye eden Birinci Mahmud, Şark musikisine de hakkile vâkıftı, Beylerbeyi camii ile Nuruosmaniye camiini bu hükümdar yaptırmıştır. İkinci mabed bitmek üzere iken bânisi ölmüş ve tahta geçen Üçüncü Osman da eseri resmi küşadile benimseyerek «Nuruosmanî» adını vermişti.

Sultan Mahmud 1754 te bir cuma namazından sarâya dönerken at üzerinde kalb sektesinden öldü; ölümü memlekette derin teessürle karşılandı. Nâaşı Yenicami karşısında, Valde Sultan türbesinde babası İkinci Mustafanın yanına gömüldü.

Bir kıt'ası:

Varalım kûyi dilâraya gönül hû diyelim
Kokalım gidlerini goncei hoşbû diyelim
Şerbeti lâ'li hayali örülürdü meded
Gidelim Küyine yârin bir içim su diyelim..

Birinci Sultan Mahmud zamanında Âhırkapı ile Sarayburnu arasında sûr üzerine büyük bir saray yapılmıştı; manzarası fevkalâde olan bu saraya sahilde toplar ve Top kapısı diye bir de sur kapısı bulunduğundan «Topkapı Sarayı» adı verilmişti. Harem dairesidile ve diğer müştemilâtı ve kasırlarile asıl saray da *Yeni Saray = Sarayı Cedidi Âmire* adını taşımakta idi. Bilâhare sahildeki Topkapı sarayı bir yangın ile yok oldu. Fakat bundan Fsonra adı asıl saraya, yani Yeni Saraya verildi; ki hâlâ bu isimle anılan bir milli hazinemiz ve müzemizdir.

BİRİNCİ SULTAN MAHMUD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1730 Birinci Mahmudun cülûsu, Silâhtar Mehmed Paşanın sadareti.
1730 Anarşi. İhtilâlin pespaye türedilerinin tegallübü; sarayda bu adamlara bir suikasd hazırlanarak İran harbini görüşecek fevkalâde bir saltanat meclisine davetlerinde başta Patrona Halil olmak üzere hepsinin idam olunması (altı ay içinde Patrona avenesinden gizli ve alenî üç bin kişi kadar idam olunmuştur).
1731 Sadırazam Silâhtar Mehmed Paşanın azli; Topal Osman Paşanın sadareti.
1731-1732 İranda askerî hareketin lehimize inkişafı, müzminleşen bu harbe bir nihayet vermek için sulh konuşmaları, Tebriz'in İrana terki fedakârlığile hazırlanan bir sulh projesine padişahın muhalefeti; Sadırazam Topal Osman Paşanın azli; *Hekimoğlu Ali Paşanın* sadareti.
1732-1733 İranlılar tarafından Bağdadın muhasarası ve bu şehrin muhasaradan kurtarılması. Kerkük muharebesi ve Topal Osman Paşanın şehadeti.
1733 Kızlarağası Beşir ağanın Padişah üzerindeki nüfuzuna dayanan tegallübü; bu tahakküme boyun eğmiyen Sadırazam Hekimoğlu Ali Paşanın azli, Gürcü İsmail Paşanın sadareti; az sonra bu zatın da azliyle Silâhtar Esseyid Mehmed Paşanın sadareti.
1734 Kırım hânlarının Gürcistan üzerinden İran seferine iştirâkine Rusyanın mâni olması; Türk - Rus münasebetlerinin gerginleşmesi, bu fırsattan istifade eden İranlıların sulh için kendilerine daha faydalı şartlar ileri sürmeleri; Avrupada harb halinde bulunan Fransanın da kendi menfaati icabı bir Türk - Rus harbini körüklemesi ve bir Türk - İsveç ittifakının akdi için çalışması.
1735 Rusların Azak kalesini muhasarası ve bir Rus ordusunun Kırıma saldırması.
1736 Türkiyenin Rusyaya harb ilânı.
1736 Eski Padişah Üçüncü Ahmedin ölümü.
1736 İran ile sulhun imzası (İstanbul muahedesi).
1736 Azakın Ruslar tarafından zaptı ve Rus Mareşali Münih'in Kırım istilâsı ve yağması.
1736 Avusturyanın Rusya ile gizli ittifakı ve Türklere karşı harbe hazırlanması; Avusturyanın İstanbuldaki elçisi Talman'ın diplomasiye sığmıyan bayağılık ile hükûmetinin Türk - Rus münasebetlerini dostane hal tavassutunda bulunduğunu beyan ederek Sadırazam Seyid Mehmed Paşayı oyalaması ve Türk ordusunun bir an evvel Ruslara karşı harekâta geçmesine mâni olması.
1737 Rus - Avusturya ittifakının açıklanması ve Avusturyanın Türkiyeye harb ilânı.
1737 Sadırazam Seyyid Mehmed Paşanın azli; Talman'ın oyunlarına âlet olan sadaret kethüdası Osman Beyin idamı; Muhsinzade Abdullah Paşanın sadareti.
1737 Bosna valisi olan eski Sadırazam Hekimoğlu Ali Paşanın Bosna hududunda Avusturyalıları birbiri arkasından hezimete uğratması, bir Avusturya ordusunun da Vidin önünde bozulması.
1737 (Birincikânun) Sadırazam Muhsinzade Abdullah Paşanın azli; Yeğen Mehmed Paşanın sadareti.
1738 Yeni Sadırazamın, bu sefer bir sulh tavassutuna girişmiş olan Fransız elçisi Marki de Villeneuve'e Türk sulh şartlarını «Rusya tarafından Azak ile Kılburunun Türkiyeye terki; Avusturya tarafından da Belgrad ile Tameşvarın Türkiyeye terki; ve Rakoci'nin müstakil bir Erdel Macar Krallığı tahtına oturtulması» maddeleri olarak bildirmesi.
1738 Avusturyaya karşı askerî hareketin muvaffakiyetle inkişafı, Kırımdan Rusların tardı.
1739 Kızlarağasının tezviratı ile Sadırazam Yeğen Mehmed Paşanın azli; İvaz Mehmed Paşanın sadareti.
1739 Belgradın muhasarası ve fethi.
1739 Fransanın tavassutu ile Belgradda Avusturya ve Rusya ile sulh muahedenamelerinin imzası. (Rus muahedesi metninin hulâsası: Azak kalesi yıkılacak ve o mıntaka iki devlet arasında boş bırakılacaktır. Rusya, Don ırmağı üzerinde Çerkaski adası karşısında, Osmanlı İmparatorluğu da Kuban eyaletinin Azak semti hududunda yeni birer kale yapabileceklerdir. Rusya Azak denizinde ve Karadenizde tüccar gemisi ve harb gemisi bulunduramıyacaktır. İki taraf hudud güven ve asayişine âzamî itina göstereceklerdir. Küçük ve büyük kabartaylar her iki devlete de tâbi addolunmıyacaklar, iki devlet arasında serbest kalacaklardır. Hangi tarafa tecavüz ederlerse o taraf tedib hakkına sahibdir. Rus tüccarları Karadenizde ancak Osmanlı İmparatorluğu tebaasının gemilerile icrayı ticaret edebileceklerdir. Rusya Çariçesinin İmparatoriçe ünvanı tasdik ile Çariçenin hatırı tatyib olunacaktır. Muahedenin musaddak nüshaları Fransa Elçisinin tavassutile mübadele olunacaktır.)
(Avusturya muahedesi metninin hulâsası: Belgrad, Osmanlı İmparatorluğuna iade olunacaktır. Eskikale halen mevcud tamirat ve istihkâmlarile teslim olunacaktır; tersane, cephane, mahzenler, kışlalar ve varoşta bulunan bilcümle böylk mebani olduğu gibi teslim olunacaktır. Bunlardan gayrı kalede ve şehirde yapılmış yeni istihkâmlar yıkılacaktır. Böğürdelen kalesi de aynı şartlarla Osmanlı İmparatorluğuna iade olunacaktır. Belgrad ile beraber şimali Sırbistan Osmanlı İmparatorluğuna iade olunacak, Tuna ve Sava, iki devlet arasında *hudud olacaktır.* Küçük Eflâk Osmanlı İmparatorluğuna iade olunacaktır. Tameşvar eyaletini Avusturya muhafaza edecektir. Şimali Bosna Osmanlı İmparatorluğuna iade olunacaktır. Bu muahede 27 sene için aktedilmiştir).
1740 Fransa ile Kapitülâsyon muahedenamesinin yenilenmesi.
1740 Türkiye ile İsveç arasında tedafül ve tecavüzi bir ittifak muahedesinin akdi.
1740 *Birinci Mahmud* tarafından Ayasofya camii içinde bir umumî kütübhanenin tesisi.
1740 Sadırazam İvaz Mehmed Paşanın azli; Nişancı Ahmed Paşanın sadareti.

Levent Şahverdi Arşivi

1746 İran Şahı Nadirin Türk hududunu tecavüzü, Türk - İran muhasamatının yeniden başlaması.
1746 Sadrazam Ahmed Paşanın azliyle Hekimoğlu Ali Paşanın sadareti.
1743 Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşanın azliyle Ağa Hasan Paşanın sadareti.
1746 Kızlarağası Beşir ağanın ölümü. (Bu zat Birinci Mahmuda on altı sene kadar hizmet etmiz ve sonsuz bir nüfuza sahibdi; sadrazamları birer kukla haline getirmişti); Hacı Beşir ağanın kızlarağası teyini ve selefi gibi hükûmete karşı müstehakkim bir tavır takınışı, yeni kızlarağasının nüfuzu ile Sadrazam Ağa Hasan Paşanın azliyle Kethüda Abdullah Paşanın sadareti.
1746 Sadrazam Abdullah Paşanın azliyle Divitdar Emin Paşanın sadareti; bir müddet sonra Emin Paşanın azliyle Mustafa Paşanın sadareti.
1748 Birinci Mahmudun hayır eseri olarak Nurosmaniye camii yapısına başlanması.
1754 Birinci Sultan Mahmudun ölümü.

Üçüncü Sultan Osman

İkinci Mustafanın oğlu. Birinci Mahmudun küçük kardeşidir; 1754 te padişah oldu, elli altı yaşında bir ruh hastasıydı; şehir içinde sık sık tebdil gezerdi, ticaretle meşgul zengin bir İstanbullu kılık ve kıyafetile mahalle kahvelerine uğrar, kendisini «Topkapılı Osman Ağa» diye tanıtır, devlet kapısında işi sürüncemede kalmış kimselere kendisini tanıtacak bir eda ile «Sadrazama git... Benden selâm söyle.. Ahbabımdır.. Senin işini hallediversin!..» derdi. Kadından, bilhassa sarayın harem takımından nefret ederdi. Hareme girdiği zaman yolundan çekilip kaçışmaları için ayakkabılarının altına gümüş kabaralar çaktırmıştı; hareme gelirken padişahın ayak şıkırtılarını işiten kadınlar, dairesine gitmek üzere geçmesi mutad olan yerlerden derhal uzaklaşırlardı. Devrin değerli vezirlerinden Hekimoğlu Ali Paşayı Sadrazamlıktan azlettikten sonra, sürgüne gönderilinceye kadar: «Gözümün önünde bulunsun!» diye Kızkulesine hapsettirmişti; ki bu âbide tarihi boyunca bu suretle bir sefer de mahpusane vazifesi görmüştü. Son Sadrazamı da devrin diğer kıymetli bir veziri Koca Ragıb Paşa olmuştu; Ragıb Paşayı da hiç bir şey yokken, sırf müfsitlerin entrikalarına âlet olarak azil ve hattâ idam ettirmek arzusunda iken kendisi bir kalb sektesinden öldü; padişahlığı 1758 başlarına kadar üç sene sürmüştü. Yenicami türbesinde babası İkinci Mustafanın yanına defnedildi

ÜÇÜNCÜ SULTAN OSMAN DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1754 Üçüncü Osmanın cülûsu.
1755 Kânunusani. Çok şiddetli kış, İstanbulda Halicde Defterdarla Sütlüce arasının donması.
1755 Sadrazam Mustafa Paşanın azli, Hekimoğlu Ali Paşanın sadareti; az sonra Hekimoğlu Ali Paşanın azliyle Naili Abdullah Paşanın sadareti, Naili Abdullah Paşanın azliyle Tevkil Ali Paşanın sadareti.
1755 İstanbulda büyük Hocapaşa yangını, bu arada Paşakapısı (Babâli)nin yanması.
1755 Sadrazam Tevkil Ali Paşanın azli ve idamı ve Mehmed Said Paşanın sadareti.
1756 Yapısı biten Nurosmaniye camiinin resmi küşadı.
1756 Mehmed Said Paşanın azli ve ikinci defa olarak Mustafa Paşanın sadareti.
1756 İstanbulda büyük Cibali yangını.
1757 Sadrazam Mustafa Paşanın azli, Ragıb Mehmed Paşanın (Koca Ragıb Paşa) sadareti.
1757 Üçüncü Osmanın ölümü.

3 üncü Sultan Mustafa

Üçüncü Ahmedin büyük oğludur; 1716 da doğmuştu; 1758 de kırk iki yaşında padişah oldu; on dört yaşına kadar çocukluğu, Lâle devrinin Binbir Gece masallarını andıran ihtişamı içinde pek sevilen bir

Üçüncü Sultan Osman ve Üçüncü Sultan Mustafa

şehzade olarak geçmişti. Okmeydanında yapılan sünnet düğünü, on beş gün onbeş gece sürmüş ve İstanbulun bir daha göremiyeceği bir düğün olmuştu ki devrin büyük şairi Seyid Vehbi bu düğünü «Surname-i Hümâyun» adındaki meşhur eserile tarihimize maletmiştir. Sadrazam olarak bulduğu Koca Ragıb Paşayı mevkiinde bırakmış ve saltanatının ilk beş yılında devleti bu namlı vezir idare etmişti; programını «Mevcud ahengi bozar isek eski düzeni de veremeyiz» cümlesinde toplamış olan Ragıb Paşa idare-i maslahat usulüne dayanan bir sulh politikası takib etmişti. Fakat, edebiyat tarihimizde büyük bir şöhreti olan Ragıb Paşanın ölümünden sonra 1768 de Rusya ile bir harb başladı. Har-

(Devamı 134 üncü sayfada)

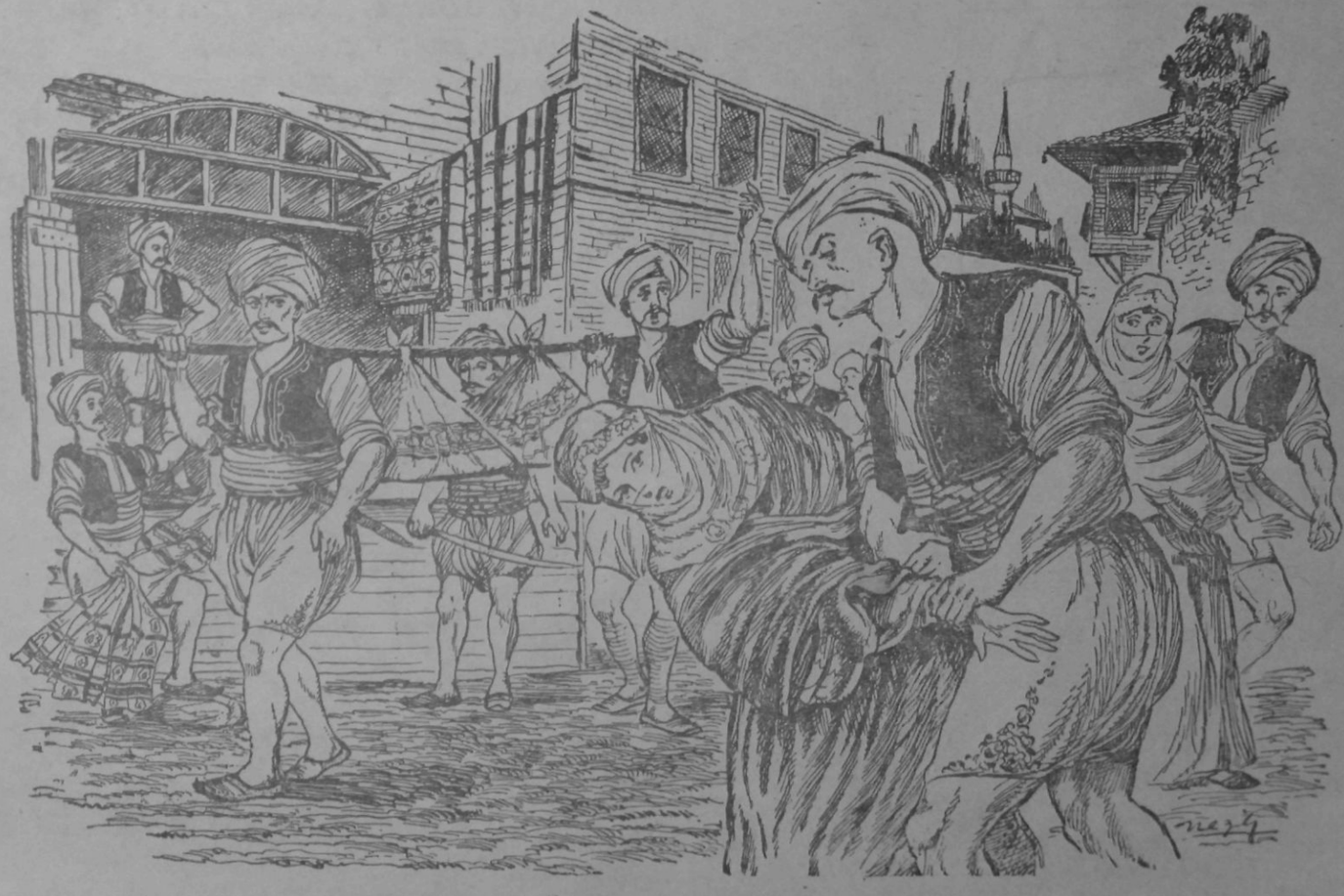
Baklava alayı

Kanuni Sultan Süleyman zamanından kalma bir âdet olarak ramazan aylarının onbeşinci günleri Topkapu Sarayındaki Hırkai Saadet dairesi ziyaret edilir ve bu vesile ile ünde bekleyen ve Enderuncun en ocuklarına, 16 nefere bir tepsi hesabı ile saray baklavası dağıtılırdı.

Silâhdar ağa I. inci orta neferleri arasında yazılı olan pâdişah için iki tepsi baklava alırdı. sonra her orta dan iki nefer gelerek kendilerine aid baklava tepsilerini futalarının düğüm yerlerinden yeşil havlu sarıklara geçirirlerdi. bu suretle bütün asker baklavasını aldıktan sonra görültülü bir şekilde alayla bölüklerine giderlerdi. Tepsilerle futalar ertesi gün saray mutfaklarına iade edilirdi.

Yeniçeri Ocağının, tazbuti bozularak bir haşarat yatağı haline geldiği zamanlar tepsilerle futalar geri getirilmez olmuştu kü'hanfaraziği ile «Baklavalar o kadar güzeldi ki tepsisile futasile beraber yedik.» diye haber gönderirlerdi. Baklava alayları ayrıca türlü kepazeliklere de vesile olurdu. Onsekizinci asır vak'anüvislerinden Râşid «Evzaı bi edebânei neferâtı yeniçeriyan» başlığı altında şöyle bir vak'a kaydediyor: «Yeniçeri neferâtı mütâdı kadîm üzere ramazanın onaltıncı günü matbahı hümayundan baklavalarını alub odalarına giderken çarşılarda bi edebâne hareket ve nice dükkânları gaaret eyledikleri sem'i hümâyuna vasıl oldukta Kulkedhüdası ve yanında olan çorbacı ve odabaşılardan on kadar adam inzibatda tekâsüllerinden azil edildiler ve sürgüne gönderildiler.»

Baklava alayı her sene İstanbulluların eğlencelerinden birini teşkil ederken ocağın son devrinde dükkân ve çarşı yağması ile beraber ırz ehli hâtunlara ve tâze gençlere yeniçeri haşarat ve erazilinin sözle ve ele uluorta tecavüze yeltendikleri bir baldırıçıplak curcunası olmuştu; kaldı ki bu alay bir mübârek ayda yapılırdı.

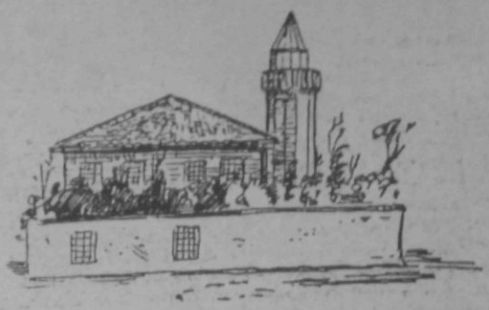

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

TARİHE KARIŞAN TİPLERDEN, AYI OYNATAN ÇİNGENE

KASIMPAŞA'DA YELDEĞİRMENİ MESCİDİ. 16. ASIR SONUNDA BİR GECE İÇİNDE YAPILMIŞ İDİ. ŞİMDİ MEVCUT DEĞİLDİR.

İSTANBUL ANTİKİTE MÜZESİNDEKİ EN GÜZEL HEYKELLERDEN BİRİ: TRAL'DE BULUNMUŞ EFEBOS

ARAP RAKAMLARIYLE YEDİ VE SEKİZİN ARASINA ÇEKİLMİŞ BİR ÇİZGİ OKUMA YAZMA BİLMEYEN BİR ABDÜLHAMİD PAŞASININ İMZASIDIR.

KUMAŞÇI GÜZELİ GÜMÜŞENENDAZE

LALE DEVRİNDE KAPALI ÇARŞIDA BİR KUMAŞÇI TEZGAHTARI OLAN FEVKELADE GÜZEL BİR ERMENİ GENCİ İSTANBULDA BU LAKAPLA ŞÖHRET ALMIŞTI. DÜKKÂN HAFİFMEŞREP KADINLARLA DOLUP BOŞALIRDI. TOYÇOCUK BİR GECE MÜSLÜMAN BİR KADINLA YAKALANDI VE İDAM EDİLDİ

Levent Şahverdi Arşivi

Geçmiş Asırlarda Hayat Sahneleri

Bir hükûmet emri ile çocuklara varınca silâhlanmış payitaht halkı

Silâh taşıma yasağı zamanımızda da yürürlükte olan yasaklardandır; zabıta memurları, sık sık, bilhassa vurucu kabadayı makulelerinin ve ayak takımının kesafet üzere bulunduğu kahvehanelere ve meyhanelere girip silâh araştırırlar ve ekseriya da taşıması yasak kama, bıçak, sustalı ve tabancalar bulup silâhları müsadere ve taşıyanları adliyeye teslim ederler.

Türklerde silâh taşımak yiğitliğin şânından sayıldığı için asırlar boyunca, uygunsuz takımı tarafından taşınmış dahi olsa, bir silâh yasağı düşünülmemişti. İlk mühim silâh yasağı, on dokuzuncu asır başında, ikinci Mahmud zamanında bu Padişahın has mutemedi Hâlet Efendinin ikbal devrinde konmuştur; şöyle ki:

Hâlet Efendinin kötü siyaseti, devletin başına Mora ihtilâlini dolamıştı. 1820 yılında, İstanbul Rumlarının ayaklanarak Müslümanları katliâm edeceği rivayeti çıktı, hükûmet büyük bir tedbirsizliğe düşerek, silâh taşıyagelenlerden maada bütün İstanbul Müslümanlarının silâhlanmasını emretti. Bu emir, büyük şehir halkını bir taraftan fevkalâde heyecana düşürdü, bir taraftan da tüysüz oğlancıklara varınca silâhlanan İstanbul halkının ipsiz sapsız uygunsuz takımı türlü rezalet ve kepazeliğe fırsat buldu. O devri yaşamış olanlardan Şâni Zade Ataullah Efendi, meşhur tarihinde manzarayı «Ahvali Âsitâne» başlığı altında şöyle tasvir ediyor:

«Ötedenberi garip hallerile tanınmış İstanbullular, bu sefer de, silâhını bir nevi süs ve ziynet ve çocuk oyuncağı haline getirdiler. Gece ve gündüz, mahalle aralarında, sokaklarda, evlerin pencerelerinden, kayıklarda, iskelelerde, cami avlularında, hasılı her yerde ve boş yere, kestane fişeği gibi tüfek ve tabanca atmağa başladılar; İstanbul silâh seslerile inleyip durdu ve silâh sesinden, bir kaza kurşununa kurban olucum korkusundan kendileri de serseme dönüp perişan oldular. Kaza kurşunu ile kimi anasını babasını, kimi arkadaşını, zevce veya hemşiresini öldürdü; bu vesile ile hezele güruhu ise kasdi menfaatle kan döktüler. Bazı eşkiya sarraf evlerinin kapılarını kırıp girdiler; böyle tecavüzlere uğrayanlar malını canına feda edip şikâyette bulunamazlardı; Unkapanı tüccarından Hacı Halil Ağanın bir çuval içinde ve hammal sırtında sarrafına gönderdiği yedi bin beş yüz kuruşu Asmaaltında silâhlı hammallar tarafından çevrilip yağma edildi. Bir kısmı da dükkânlara girip: «Sefere gideriz» diye pabuç, çizme, eibise ve eşya gazbedip: «Bazirgân hakkını helâl eyle!...» diye ellerini kollarını sallayarak çıkıp giderlerdi; dükkân sahiplerinden ağzını açanlar hemen katlolunurdu. İş bu hale dökülünce, ilk emrin tamamen aksi, bir silâh taşıma yasağı çıkamıyacağından, sokaklarda, evlerde silâh atılması yasak edildi. Uygunsuz takımının, soyguncu makulesinin takibi için de Yeniçeri Ağasına emir verildi.

Bir sefahat devri ve tuhaf bir israf yasağı

Tarihimizde rastlanan garabetlerden 1821 yılında çıkmış fakat gereği gibi tatbik edilememiş bir israf yasağı vardır. Bu tarihlerde, ki «Devlet Kâhyası» diye anılan Nişancı Hâlet Efendinin İkinci Mahmudu avucunun içine alıp koca İmparatorluğu çiftliği gibi idare ettiği devirde, devlet erkân ve ricali arasında bir debdebe, tantana, ihtişam ve lüks merakı dolu dizgin alıp yürümüştü. Konakların, yalıların içi, birbir gece masallarını andıran bir zenginlikte idi, harem takımı ise âdetâ yekdiğeri ile rekabet derecesinde bir israf ve sefahate dalmıştı. Hanımefendiler şöyle dursun, haremdeki kâhya kadınlar, câriyeler, hizmetciler şöyle dursun, dışarıda ayvazlara ve seyislere, at uşaklarına varınca, en âlâ çuhalardan kesilmiş sırmalı esvaplar içinde idi. Lüks ve israf, kâşânelerin döşemesi dayaması, bendegânın kılık ve kıyafeti ile de kalmıyordu, büyüklerin konak ve yalılarında mutfak masrafları da akıl durduracak derecede idi; her gün, âdeta ziyafet sofraları kurulur nâm için, şân için bu sofraların başına yüzlerce yârân, bendegân dalkavuk oturtulurdu; çorbası, sebzesi eti, böreği, pilâvı zerdosi, tatlısı ve hoşafı, envai meyva, dondurma, şekerleme, reçeller, çerezlerle sofralara kırk, elli kap şey taşınırdı. Aşçısının hüner ve maharet ile övünmek devrin bir moda'sı halinde idi; aşçılardan, mâlûm yemeklerin hazırlanmasında ustalıktan başka yeni yeni yemekler icad etmesi beklenirdi. Hele ramazanlarda iftar sofraları, ziyafetleri, eski Roma İmparatorlarının zamanını gölgede bırakacak bir hal alırdı.

Pek tabildir ki bu israfa, ne kadar dolgun olsun, hiç bir maaş kifayet etmiyeceğinden, erkân ve rical, rüşvet kapılarını da o ölçüde açmışlardı. Hâlet Efendinin sofralarına gelince bazan konağın içinde yer bulunamadığından bahçeye kurulur, her zaman için 200 den aşağı dâvetlisi olmazdı. Bu haller, pek yerinde olarak kendisini ve etrafını halkın diline düşürmüştü. Bunun üzerine efendi padişâha, bir israf yasağı çıkartmış, ve işe yemekten başlamıştı; Bu yasak emrinin kısaltılmış sureti şudur: «...İsraf günahtır, bundan böyle evlerde nihayet beş türlüden yedi türlüye kadar yemek pişirilebilir, yedi türlüden fazla yemek pişirtilmiyecektir.» Fakat yasak kâğıt üzerinde kaldı; bu israf ve sefâhet düşkünlüğü Hâlet Efendinin pâdişah gazabına uğradığı zamana kadar devam etti.

Ay - Yıldız yasağı

İkinci Mahmud zamanında kırmızı zemin üzerine beyaz Ay-Yıldız Türk bayrağı olarak kabul edildikten sonra; halk, her tarafta, ay yıldızı bir süs motifi olarak kullanmağa başladı. Seyyar esnaf takımlarına, dükkân sahipleri kapılarına, pencerelerine, duvarlarına, birer ay-yıldız nakşettiler, arabalar, sürücü beygirleri ay-yıldızlarla süslendi. Hükûmet bu merakı iyi karşılamadı, ay-yıldızın kadir ve kıymetini, şerefini korumak için, resmi dairelerde ve askeri üniformalarda icabeden yerlerden ve bayrağımızdan gayri ay-yıldız kullanılmasını şiddetle yasak etti. Fakat bir müddet sonra, bu yasakda tavsadi. Maalesef zamanımızda da, ay-yıldız motifi, meselâ bazı kundura boyacılarının süslü sandıkları gibi, lâyık olmadıkları yerlerde kullanılmaktadır.

Kahvehanelerde devlet sohbeti

Vak'anüvislerimiz tarafından «siyasetten bahsetmek» yerine kullanılan «devlet sohbeti» pek güzel bir tâbirdir. Türkiyenin mutlâkiyeti mutlaka ile idare edildiği asırlarda, devlet sohbetinin nekadar tehlikeli olduğunu yazmağa lüzum yoktur. Fakat bunun yasak olarak ilânı ilk defa Alemdar Mustafa Paşa zamanında görülür. Bir hükûmet darbesile ikinci Mahmudu tahta oturtan bu namlı vezir, o zamanlar en azgın ve küstah devirlerini yaşayan yeniçerileri de sindirdikten sonra devlet sohbetini yasak etmiş, hanlara, hamamlara ve bilhassa kahvehanelere de sayısız hesapsız hafiyeler koymuştu. Kahvehanelerde siyasetten bahsedenleri derhal yakalatıp dil suçlarının cezasına göre hapse attırdıktan sonra bu gibi sohbetlerin yapıldığı kahvehaneleri de derhal kapattırmıştır. Suçu, siyasetten bahseden adamın ağzını kapatmamaktan ibâret olan kahveci, semtinin veya mahallesinin şeref ve hay siyet sahiplerinden mazbut kimse ise, itibarının kırılmaması için, kahvesi zabıta tarafından hakaretle kapanmaz, akşamdan kendisine haber verilir, ertesi günü de adamcağız kahvesini açmaz, zabıta memurları gelip kapalı kahvehanenin kapısını mühürlerler idi. Devlet sohbeti yasağının pek insafsız ve kanlı bir şekil aldığı zaman ise, İkinci Mahmudun mutemedi ve gözdesi meşhur Halet efendinin ikbal devridir. O devirde, hükûmetin siyasetini tenkit şöyle dursun, Halet Efendi ile yâranının hakkında küçük bir söz söylemek, hattâ imada bulunmak, hattâ isimlerini ağıza almak, en hafifinden sürgün edilmek için kâfiydi; bu devirde «devlet sohbeti» suçu ile pek çok kimse derhal idam olunmuşlardır. Vak'anüvis Şani Zade 1820 vakayyi arasında yazıyor:

«Bazı kibar hakkında lisanı hıfzetmediğinden Ahmed Paşa adındaki sahıs Çemberlitaşda Elçi hanı önünde, yine aynı suçtan bir fakir dervış de Parmakkapıda asıldılar!!!».

Bir terzi hesabı

1884 de İkinci Abdülhamid devrinde devlet ricalinden bir izzetli, utufetli Mehmed Selim Beyefendi, bir yıl içinde terzisine yalnız 46 lira 30 kuruş ödemiştir. Bu terzi faturasının sureti şudur.

Kuruş.	
400	İçi ipek astarlı 1 redingot.
550	Arabacı ile seyis için birer takım esvap.
750	Tekrar 1 redingot ve âlâ kazmirden 2 pantalon.
425	Siyah çuha üniforma
400	vatalı paito
100	Kapi oğlanına 1 takım hazır esvap
70	kâhyaya şayak pantalon
550	Bir açık renk kazmir pardesü, 1 siyah kazmir pantalon, 1 yelek, 1 pike yelek
90	1 beyaz fanila pantalon
250	2 adet Çin fanilâsından caket
325	Konak bendegânından Ahmed Ağa ile mektepli oğluna birer kat esvap

***

Geçen asrın başlarında kahvelerde siyasetten, devlet adamlarının icraatından bahsetmek şiddetle yasaktı; en hafif cezası sürgüne gönderilmekti. Kahveler hafiyelerle dolu idi ve halk bunlara «böcek» derdi. Bu yasağın devamınca, ayak takımı müstesnâ kahvehanelere çıkılmaz olmuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

Eski donanma soytarıları

Üçüncü Mustafanın kızı Hibetul lâh Sultanın doğumu münasebetile yazdığı bir «Surname» de şair Hasmet İstanbulun eski külhanî tipleri hakkında da şu satırları yazıyor:

Bu donanma günlerinde lâtifeci bir adam, başında koçaman bir destar, sırtında binbir renkte ve yırtık bir ferace, yüğrek bir eşeği acayib nakışlarla ve semer ve döşemesiyle Deccalın eşeğine döndürüp üstüne binmiş, on beş yirmi kadar da uzun boylu, elleri değnekli simseler başlarında kâğıddan yapılmış Yeniçeri keçesine benzer külâhlar ile ikişer ikişer önünde ve yanında yürüyorlardı. Önünde bir nerîd terazi çekerek arkasında da bir başkası falaka değnek tutarak bu adam: «Donanma muhtesibiyim!» diye ağır ağır etrafa selâm ererek gidiyor, İstanbul sokaklarını taraf taraf gezip dolaşıyordu. Bazı kalabalık olan dükkânlar önünde duruyor, orada bulunan seyircilere ekşi bir surat ile hitab ediyordu:

— Bakın adamlar, ben Donanma muhtesibiyim. Donanmanın muhtaç olduğu şeylerin noksan ve kusurunu gözler, teftişe çalışırım. Ben sizin için uykumu ve rahatımı terkettim. Gece ve gündüz at ve eşek boynuna düştüm. Bakayım zevk ve safanız tamam mı? Sakın ha zevklerinizden bir şey eksik işlemeyin, sonra pişman olursunuz.

Her an yağlı ballı ülfete ve dudak dudağa tatlı tatlı sohbete kıvam verip, bu vakti gayri vakte kıyas etmeyip, sırtınızdaki esvabı ucuz baha ile satın da zevkiyata verin, tek hemen zevkiniz tamam olsun, göreyim sizi, ben sizin için çalışıyorum, muradım ve maksadım sizi bugünlerde zevk ve safaya alıştırıp da Donanmayı hümayun bittikten sonra sizlere en hasından dayak yedirmekdir.

Bu sırada, göz terazisinde tarttığı cephesi pürnur, gözleri mahmur, gerdanı kâfur, kolları billûr, gül yanaklı, kiraz dudaklı, inci dişli, türlü türlü söyleyişli güzellere de hitab ediyordu:

— Bakın ey nazenin güruhu, ey Şehrâyin gecesinin çırağanı olan Çelebilerim ve kuzularım; size benden tenbih ve nasihat, evvelâ âşık biçarelerinize kendinizi dirhem dirhem satmayın, üftadelerinizi aldatmayın, Ali Paşa narhına riayet edin ve piramı hâvâya hürmet edin, vüslat meyvasını lâyık olana verin ve şeftaliyi parasız verin, ve işinizi sağdan sola görüp birbirinizle geçmişleriniz için kuru yere çekişmeyin.

Diye tekrar tekrar tenbih edip, sonra yolda tesadüf ettiği perçemi misk kokulu, beni amber, sinesi gümüşten taze ve ter, dilfirib ve dilber Rum beççe'lerini dahi eliyle tutup okşıyarak ve bazı güldürücü sözler söyliyerek bunun emsali nice lâtifeler ile pazarı devre gitmek üzere iken kolluğun önünde hayvanının gemini çekip durmuştu. Kolluğun sopalarını getirip önündeki mahud terazi ile tarttırıp çorbacıyı azarlamağa başlamıştı:

— Baka bire Çorbacı ağa! Sen bu kadar eyyamdır çorbacıyım, diye yiğitlik taslarsın da, ve dayağıma kucak meydanım pâk bir ağayım dersin de senin kolluğuma iştiha ile dayak yemeğe gelen kimselere bu derecede eksik sopa yedirmek lâyık mıdır; bunların vezni kanundan eksiktir; sen zabit değil misin, sende eksik sopa ne arar? Zabitin ve hâkimin azarı ve değneği eksik olursa hiç ekmekçi tamam işler mi?

Gerek çorbacıyı ve gerek hazır olanları güldüren bu lâtife unutulacak şeylerden değildir. Lâubali zevk-u safa ile ülfet etmiş bir herif de başına üzüm küfesinden yapılmış kafesi destar şeklinde bir garib külâh, arkasına bükalemûn nakışlı bir acayib hırka giyip belinde bir divit takımı ve koynunda bir kaç eski kâğıd parçası ile acayib eğerli bir merkebe binmişti. Yanında beş altı kadar kazmalı ırgadlar, altı yedi nefer kürekli amele sağını ve solunu alıp bu cemiyet ile çarşı ve pazarı gezip dolaşmağa başlamıştı. Nerede çeşid çeşid mermerle döşenmiş bir avlu ve nerede çiçekli ve muntazam nakışlı dükkân önü vaç ise o tarafa doğru mahmuz vurup ve orada eşeğini durdurup önünde ve arkasında avenesi olan ırgadlar dahi kimi kazmasına ve kimi küreğine dayanıp metbuları olan eşekli süvariye dönüp durdular. O da kendisini tarife başlayıp dedi ki:

— Ey yârânı sefa, ben define çıkaran bir remilciyim; ilmi nücum ve ilmi remil saçmaları ile nerede bir define ve nerede bir hazine varsa çıkarmak için kazmamın ucu ile bir anda şu mamur ve matruh olan yerleri zürzüveler edip kürei arzı kalbur gibi delik deşik etmeğe memur ve mecburum. Kaldı ki, ötedenberi yarahlışımızdaki habislikten ötürü, baba ve ecdadımdan ve akraba ve üstadımdan «Altına yapışır isen toprak olsun» diye aldığım duanın eseri olarak, kazmam ile Karun'un definesini bile çıkarsam, o anda kara toprağın rengini alacak; mahvolacaktır; bunda şüphem yoktur, lâkin hele bakalım define bu mahalde nerelerdedir.

Daha nice güldürücü sözler söyleyip, edevatı kırık dökük mahud diviti çıkarıp kalemi ile bir miktar nokta ve şekil yaptıktan sonra, remilci:

— İşte gömülü mal ya şuradadır, ya buradadır!

— Bire dur Remmal çelebi ne yapıyorsun! Hanümanımızı harab ve kaldırımlarımızı delik deşik ettin!

Dediklerinde, Remmal:

— Behey canım, ne durayım, bu hususta hiç bir sabır ve karar olur mu? Züğürdlük canıma kâr etti, gerçi sizin hareketiniz yıkılır amma biz yapılırız; mani değil, siz bir miktar sükût edin, şu malı çıkaralım, yer altında kalmasın; kaldı ki biz pek derin kazmıyoruz, hemen şu mahaller tarümar olacak kadar kazarız; isterse mal çıksın, isterse çıkmasın, sonra elimizi çekeriz, elem üzere olmayın.

Diyordu. Etraftan da:

— Canım Remmal çelebi, kerem eyle, lûtfeyle, ortalığın nizamına halel verme!

Diye rica ve niyaz ediyorlardı. Hilekâr remilci:

— Hoş imdi siz adam olmağı istemezseniz, günahı boynunuza, bari bize bir miktar hakkı sükût verin de sonra bir boş vakitte defineyi çıkartın da sefalarını!

Diye bir kaç akçelerini alıp:

— Kazmamıza hak berekât versin!

Diye bir hanenin, yahud bir dükkânın önünde geçen ölüb üzere alaya gidiyordu. Hulâsa bu şahıs bu suret ile geçim sermeyesi olacak pek çok akçe toplamıştı.

3 üncü Sultan Mustafa

(Baş tarafı 131 inci sayfada)

bin sebebi Rusların Polonya işlerine müdahalesi ve bu vesile ile Rus Çariçesi İkinci Katerina'nın Türk düşmanlığı siyasetini terbiyeye uymıyacak şekilde ileriyete vurması idi. Üçüncü Sultan Mustafa gayret sahibi, hüsnüniyet sahibi bir hükümdar olmasına rağmen harbin fenâlıklı bir safhaya girmesini önliyemedi. Kendi gayret ve hüsnüniyetine sahib kumandanlar, devlet adamları bulamadı. Kırım Ruslar tarafından istilâya, donanmamız Çeşmede, ordumuz Prut civarında Kartal denilen bir mevkide ağır mağlûbiyetlere uğradı.

Hanedanın ananesine uyarak şiirle meşgul olan ve «Cihangir» mahlûsunu kullanan bu padişah zamanından en acı dille ve açıkça şöyle şikâyet ediyor:

Yıkılubdur bu cihan sanma ki bizde düzele
Devleti, çerhi denî virdi kamu mübtezele
Simdi! ebvabı saadette gezen hep hezele
İşimiz kaldı heman merhameti lemyezele...

Bir münacatında da pek fıraklı bir feryad ile yalvarıyor:

Yâ Rab beni bu mesnedi valâya götürdün
Envai inâyatını kıldın bana ihsan
Gördün fukara kullarının hali perişan
Her biri 'der mihnet ile çakî giriban
Tahribi bilâd itmekile düşmanı islâm
Mahzunu mükedder ulemamız dahi hayran
Her semti memalikde nice türlü mehâlik
Buldum ki teaddi ile yıkılmış nice bûldan
Fikretmekile çare bulunmaz buna aslâ
Tedbir ile tanzimi değil kabili imkân
Bildim ki meded senden olur, kimseden olmaz
Ey kadiri kayyum meded derdime derman!...

Rus harbinin en şiddetli bir devrinde 1774 te teessüründen felç geçerek öldü; kendisi tarafından yaptırılmış olan Lâleli camiinin yanındaki türbesine gömüldü. Bugünkü Fatih camii ile Üsküdardaki Ayazma camii de İstanbula bu padişahın hediyesidir. Şefkatli, hayratı ve hasenatı seven, oturduğu imparatorluk tahtına lâyık simalardandır.

ÜÇÜNCÜ SULTAN MUSTAFA DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1757 Üçüncü Sultan Mustafanın cülûsu. Mehmed Ragıb Paşanın sadarette ikâsı. (Padişahın kız kardeşi Saliha Sultanla Ragıb Paşanın izdivacı).

1759 Sakarya nehri ile Sapanca gölü ve göl ile İzmit Körfezi arasında bir kanal açılmasına başlanması, bir miktar yer kazıldıktan sonra oraların arazi sahiblerinin hasis menfaat entrikalarile bu teşebbüsten vazgeçilmesi.

1760 Bu Padişahın hayır eseri olarak İstanbulda Lâleli camiinin yapısına başlanması.

1760 Üsküdarda Üçüncü Mustafanın anası Mihrimah Sultanın adına yaptırttığı Ayazma camiinin tamamlanması ve resmi küşadı.

1761 Sadrazam Ragıb Mehmed Paşa tarafından Koskada bir mektep ile büyük bir umumî kütübhanenin tesisi.

1763 Tesis ettiği kütübhane ve mektebin resmi küşadından az sonra Sadrazam Ragıb Mehmed Paşanın vefatı; Hâmid Hamza Paşanın sadareti. Az sonra Hâmid Hamza Paşanın azli, Mustafa Paşanın üçüncü defa olarak sadareti.

1763 Lâleli camii yapısının tamamlanması ve resmi küşadı (Bu camiin temellerinden çıkarılan toprak ile Yenikapıda Bizanstan kalma eski liman doldurulmuştur).

1765 Sadrazam Mustafa Paşanın azli; Muhsinzade Mehmed Paşanın sadareti; Mustafa Paşanın sürgün edildiği Midillide idamı.

1766 İstanbul ve havalisinde iki dakika süren büyük zelzele (13 Zilhicce 1179, 23 Mayıs, perşembe günü). Büyük şehir bir harabeye döndü; bu arada Fatih Sultan Mehmedin camii yıkıldı ki onun yerine Üçüncü Mustafa bugünkü Fatih camiini yaptırttı.

1768 İstanbulda ihtiyaca fazlasile kifayet edecek kadar çarşı hamamı bulunduğundan İstanbulda odun ve su sıkıntısının önlenmesi için bundan böyle irad olarak yeniden çarşı hamamı yapılmasının yasak edilmesi.

1768 Polonyanın taksimi üzerine Rusyaya harb açmak isteyen Üçüncü Mustafaya devleti yeni bir harbe hazırlanmış bulamadığı için muhalefet eden ve bu hususta evvelâ hazırlık yapılmasını ileri süren Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşanın azli, Silâhtar Hamza Paşanın sadareti.

1768 Huzuru Hümayunda Rusya üzerine seferi hümayun için meşveret. İstanbuldaki Rus elçisinin Polonya taksimi meselesinde istintakından sonra tevkifi ve Yedikule zindanında hapsi.

1768 Silâhtar Hamza Paşanın azli; Tevkil Mehmed Emin Paşanın sadareti.

1769 Üçüncü Sultan Mustafanın Rusya seferi.

1769 Hotin kalesine hücum eden Rusların bu kale muhafızları tarafından bozguna uğratılması üzerine Sultan Mustafaya «Gazi» ünvanının verilmesi. (Hükümdarın şahsî arzusile girişilen bu seferin nasıl idare edileceğini ordumuzun İsakcı menzilinde geldiğinde toplanan harb meclisinde Sadrazam ve Serdar Mehmed Emin Paşanın şu sözleri pek aydın gösterir, veziri: «Benim sefer ile ülfetim yoktur! Ne tarafa hareket etmek hayırlı ise söyleyin!..» demişti.

1769 Buğdan Voyvodası Ligorun ordu erzakını teminde ihmal ve ihaneti üzerine azli ve İstanbula gönderilerek orada idamı.

1769 Divanı hümayun tercümanı Nikolakinin Rus casusu olduğu anlaşılarak idamı.

1769 Sadrazam Mehmed Emin Paşanın sinir hastalığı cinnet derecesini bulması, azli ve Dimetokaya sürgün edilmesi; Moldovancı Ali Paşanın sadareti. Mehmed Emin Paşanın sefer perişanlığından mes'ul tutularak idamı.
Askerin tiaatsizliği, ordudaki başbozuk zihniyeti ve sair ümeranın ehliyetsizliği yüzünden Moldovancı Ali Paşanın Hotin civarında Dinyester bozgunu; Kâmuruvvad, Sadrazam ve serdar Moldovancı Ali Paşanın azli; Halil Paşanın sadareti ve serdarlığı.

1770 Buğdan serdarı Abdi Paşanın Kartal hezimeti.

1770 Kaptanı derya Hüsameddin Paşa kumandasında Türk donanmasının Çeşmede Akdenize geçmiş olan Rusyanın Baltık donanması tarafından basılarak yakılması.

1770 Bender, Kili Yaş, İsmail, İbrail, Yerköyü, Bükreşin birbiri arkasından Ruslar tarafından zaptı.

1770 Sadrazam Halil Paşanın azli, Silâhtar Mehmed Paşanın sadareti.

1771 İsakcının Ruslar tarafından zaptı.

1771 Kırımın Ruslar tarafından istilâsı ve Rusların Kırım Tatarlarına istiklâl vâdi; Selim Giray Hânın İstanbula firarı.

1771 Ordumuzun perişan halinden casusları vasıtasile mufassalan haber alan Rusların, Tolçi'yi zapt ve tahkimden sonra Sadrazam kuvvetlerine hücumu. Askeri toplayamıyan Sadrazam ve Serdarın kışlak olmak üzere Hacıoğlu Pazarcığına çekilmesi. Vidin bozgunu. Pazarcığın her taraftan kaçan muhacirlerle bir mahşer yeri halini alması. Ordunun buradan da Edirneye çekileceğini haber alan Pazarcık halkının silâhlarla ve sopalarla «Kırımı verdiniz.. Bu kadar ülkeyi Moskofa bıraktınız.. Memleketimizi de bırakıyorsunuz» diye hücumu ve kendilerine ordunun Pazarcıktan çekilmiyeceğinin bildirilmesi. Sadrazam Silâhtar Mehmed Paşanın azli ve Muhsinzade Mehmed Paşanın sadareti.

1772 Prusya ve Avusturyanın tavassutu ile mütareke (Her iki taraf olduğu yerde harbi bırakacak ve sulh imzalanıncaya kadar Tuna hudud olacaktır. Bir Rus memuru İstanbuldan geçerek Akdenizde bulunan Rusyanın Baltık donanmasına bu mütarekenin aktedildiğini bildirecektir).

1773 Sulh müzakerelerinin akim kalması üzerine harbin başlaması, Rusların Ruscuk önünde Dağıstanlı Ali Paşa ve Silistre önünde Osman Paşa tarafından çok ağır ve kanlı bozgunlara uğratılması.

1773 Dağıstanlı Ali Paşanın ikinci bir Rus hücumu karşısında Karasu civarında mağlûbiyeti. Harbin bidayetindenberi devam edegelen Rus zulüm ve vahşetinin bütün dehşeti ile devamı ve Rusların her girdikleri yerde korkunç katliâmlar yapması.

1773 Üçüncü Mustafanın ölümü.

1. Sultan Abdülhamid

Üçüncü Ahmedin küçük oğludur; 1725 de doğmuştu; kardeşinin yerine padişah olduğunda kırk dokuz yaşında idi. Kardeşinden taht ile beraber miras olarak bir de felâketi harb bırakmıştı. Bu hükümdarın cülûsunun tezine, 1774 de Ruslarla Kaynarca mevkiinde bir sulh imzalandı; bu muahede ile Türkiye Kırım Hanlığına istiklâl verdi ki Ruslar az sonra bu müstakil devleti, iç işlerine karışarak ilhak edeceklerdi. Türkiyededki Ortodoksların hâmisi tavrını takınan Rus Çarları Türkiyenin de iç işlerine karışmak fırsatını elde ettiler. Birinci Abdülhamid tabaasına karşı din ve milliyet gözetmeden samimi bir şefkat besliyen, halk tarafından âdeta evliyalığına inanılmış tertemiz bir insandı, içli mürüvvetli adamdı. Muhtelif kadınlardan on ikisi kız ve onu erkek yirmi iki evlâdı olan bu hükümdar son günlerinde Ruh şah ismindeki bir kadına da çılgın gibi aşkık olmuştu.

1786 da Ruslar ve Avusturyalılarla yeniden bir harb başlamıştı. Türk ordusu Avusturyalılara karşı muvaffakiyetli harekâtta bulundu, fakat Ruslar Tuna boyuna dayandılar, 1789 da Özü kalesi kahramanca

Levent Şahverdi Arşivi

bir müdafaadan sonra Rusların eline düştü, Ruslar, burada asker ve ahaliden bütün müslümanları vahşiyane katliâm etti. Birinci Abdülhamit bu felâket haberinin raporunu okurken bir fenalık geçirdi. Ve bu tesirle buhranını ağır bir felç darbesiyle ölüm takib etti. Bahçekapı'da yaptırdığı hayır müesseselerinin yanındaki türbesine defnedildi.

BİRİNCİ SULTAN ABDÜLHAMİD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1773 Birinci Abdülhamidin cülûsu.

1774 Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşanın vefatı; İzzet Mehmed Paşanın sadareti

1774 Rusya ile sulh; Küçük Kaynarca muahedesi. Ruslar, Prusya ve Avusturyaya karşı Türkiyeden fazla arazi istemiyeceklerine söz vermişlerdi. Bundan ötürü bu muahedede hile yollarına saparak Osmanlı İmparatorluğunun istiklâline uymayan bir takım siyasî ve dinî imtiyazlar almağa çalıştılar. Hileli tâbir ve ifadeler kullandılar ve mânalı tekrarlar yaparak bunu temin ettiler. Muahede metninin hulâsası: Kırım Hânlığı müstakil bir devlet olmuştur. Kırımlılar tarafından Cengiz hanedanından seçilen Hânlar hiçbir devlete tâbi olmıyacaktır. Türkiye ve Rusya Kırım işlerine müdahale etmiyecekler. Yalnız İslâm olmaları münasebetile şer'î işlerde Osmanlı Padişahını halife olarak tanıyacaklardır. Kabartay arazisi, Yenikale, Kerç, Dinyester ile Buğ nehri arasındaki memleketler ve bu arada Kılburun kalesi Rusyaya terkedilmiştir. Her iki devlet istediği yerde kale yapabilecektir. Rusyanın İstanbulda daimî bir elçisi bulunacak ve kendisine Babıâli nezdinde en muteber elçiye gösterilen muamele gösterliecektir. Osmanlı Devleti hıristiyan tebaasile kiliselerini sıyanet edecektir. Rusya elçilerinin İstanbul'daki ortodoks kiliselerini korumasına müsaade edilecektir. Rusya tebaasına ve rühbanına Kudüs ve diğer mukaddes ziyaret yerlerini gezmelerine müsaade olunacaktır. Rusya Karadenizde serbestçe gemi inşa edebilecek ve bunları bütün denizlerde yüzdürebilecektir. Rusya devleti lüzum görecegi yerlerde tebaası olsun olmasın konsoloslar bulundurabilecektir. Rusyaya, Beyoğlunda bir kilise inşası için müsaade olunacaktır. Rusya bütün Bucak memleketini, Akkirman, Kili ve İsmail kalelerini ve Bender kalesini Türkiyeye iade edecektir. Bütün Eflâk ve Buğdan memleketlerini bütün şehir ve kalelerile kezâ Türkiyeye iade edecektir. Türkiye bu memleketlerde bir umumî af ilân edecektir. Eflâk ve Buğdan beyleri İstanbul'da birer maslahatgüzar bulunduracaklar ve bunlar birer sefir muamelesi göreceklerdir. Rus sefirlerinin Eflâk ve Buğdan menfaatlerine dair arzedecekleri hususlar Babıâli tarafından hürmetle telâkki olunacaktır. Rusya Akdenizde zaptettiği adaları Türkiyeye iade edecektir. Türkiye bu adalar halkı için bir umumî af ilân edecektir. Azak kalesi Rusya tarafından tahkim olunabilecektir. Belgrad muahedesi mülga addedilmiştir. Türkiye Rusyaya 4.000.000 ruble (15.000 kese yani 7.500.000 kuruş) harb tazminatı verecektir.

1775 Sadrazam İzzet Mehmed Paşanın azli; Derviş Mehmed Paşanın sadareti.

1775 Bir İspanyol donanmasının Cezayire hücumu ve karaya asker çıkarması; fakat Cezayir dilâverleri tarafından İspanyolların denize dökülmesi.

1776 Valilerin maiyetinde kullanılan ve türlü yolsuzlukları, çapulculukları ve hattâ şekavetleri görülegelen levend askerinin kaldırılması; ki halk bu askere «levend eşkiyası» derdi.

1776 İstanbulda Bahçekapısında Birinci Abdülhamid hayratının yapısına başlanması (bir imaret, bir medrese, bir sebil ve çeşme ve türbe. Zamanımızda imaretin yerine Dördüncü Vakıf hanı yapılmış bulunmaktadır; sebil ve çeşme Gülhane Parkı karşısına nakledilmiş. Medrese ile türbe yerindedir; medrese Zahire Borsası olmuştur).

1777 Sadrazam Derviş Mehmed Paşanın azli; Darendeli Mehmed Paşanın sadareti.

1777 Arabistanda Neced'de Mehmed bin Abdülvehhab'ın ve Vehabîlerin zuhuru (İslâm akidelerine çok aykırı bir mezhebin müessisi olan bu adam ile başına toplananlar bilâhare devlete büyük bir gaile çıkaracaktır).

1777 Rusların artık tamamen müstakil bir devlet olan Kırım Hanlığının iç işlerini karıştırması ve bu devletin iç işlerine müdahale vesilesi araması. Ruslara âlet olan bir hizbin Devletgiray Hân yerine Şahingirayın Hânlığını istemesi ve himaye

(Devamı 138 inci sayfada)

Ruhşah Sultan

Bugün elimizde, Birinci Abdülhamid tarafından mâşukası Ruhşâh Sultana yazılmış beş mektub vardır. Bunlar, Topkapı Sarayı evrak hazinesindedir. Bu mektubların beşi de, hazmetli âşıktan kendi kulu, zariyesi olan mâşukasına göz yaşlariyle yazılmıştır.

Koca âşık, bir başka gün de mâşukasını şöyle davet ediyor:

«Abdülhamid'in tâcı Ruhşâh..

«Kuşca canım, efendim yoluna feda olsun. Hak Teâlânın birliği hakkı için bilesiz, kademin türabına yüzüm süreyim.

Yaşlı Padişahın başka bir davet tezkeresi:

«Efendim

«Hamid sana kurban olsun. Bu gece teşrifinle kulunu ihya eyle. Billâhi sabra mecalim kalmadı. Hem ayın iptida gecesidir, kerem senindir. Bu gece kendimi güçle zaptettim. Ayağını öpeyim, Allanü Teâlâ aşkına beni bu gece mahzun eyleme efendim. Sana kul ve kurban olayım efendim.»

Birinci Abdülhamid, mâşukasına yazdığı diğer uzunca bir mektubunda: «.... Bu gece de gelmezsen bilirim ki bana muhabbetin yoktur. Benim bu halime düşmanın bile rahmeder. Akşam ve sabah, gelip bir lâhza oturmak iş değildir.. Kulun ayağına gider, yüzümü sürerdi, beni istemezsin diye gitmedim.. Ölürsem, sen ne olursun diye düşünüyorum. Sen de böyle edince, ölüm bana hayır geliyor.» diyor.

Birinci Sultan Abdülhamide kendi tâbiriyle «hayır» olan ölüm, pek âni olarak geldi. Haşmetli âşık öllünce, cefakâr mâşuka ne oldu?! Bir hiç!.. Osmanlı sarayının muazzam harem dairesinde alelâde bir kadın oluverdi... Birinci Abdülhamidin ayaklarına yüz ve göz sürdüğü Ruhşâh, bundan sonra başını taştan taşa vurabilirdi!

***

Birinci Abdülhamidin el yazısı ile güzel Ruhşâh'a bir mektubu.

«Ruhşâhım, Hamid'in sana kurban ola..

«Cenabı Hallâkı âlem cemii mahlûkatın hâlıkıdır. Bir kusur ile azab eylemez. Efendim, sana pend olmuş bir kulunum, ister darbeyle, ister öldür, sana teslimim. Bu gece gel, niyazımdır. Billâhi sebebi illetim ve belki mevtim olursun. Ayağın altına yüzüm, gözüm sürerek rica ederim. Kendimi zaptedemiyorum billâhilâzim!..»

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

AYAKLI MEYHANE

MEYHANELERİN MÜŞTERİSİ OLAMIYACAK BALDIRIÇIPLAK GÜRUHUNA RAKI VE ŞARAP SATAN VE HEPSİ DE ERMENİ OLAN BİR TAKIM ADAMLARDI. BELLERİNE UCU MUSLUKLU VE İÇİ İÇKİ DOLU UZUN BİR BARSAK SARARLARDI. KUŞAKLARINDAN ÇIKARDIKLARI KADEHİ DOLDURUP SOKAK ORTASINDA MÜŞTERİLERİNE SUNARLARDI. MEZE, İÇENİN EL TERSİ İLE AĞZINI SİLMESİNDEN İBARETTİ Kİ HALK AĞZINDA "YUMRUK MEZESİ" DENİLİR.

SİYAVUŞ PAŞA KASR

İSTANBUL'DA BAKIRKÖY CİVARINDA MİMAR SİNAN YAPISI BİR ŞAHESERDİR. BÜYÜK BİR HAVUZUN ORTASINDA OLUP KASRA BİR KÖPRÜ İLE GEÇİLİR. HALEN HARAP BİR HALDEDİR.

HAVAYA UÇURULAN YENİÇERİ

ÜÇÜNCÜ MURAT ZAMANINDA BİR İMAMIN GENÇ VE GÜZEL KARISINI KAÇIRAN VE KADINI, SAÇLARINI KESEREK YENİÇERİ CİVELEĞİ KIYAFETİYLE KAHVE VE MEYHANELERDE GEZDİREREK BİR BEKAR ODASINDA YATIP KALKAN ZIPIR BİR YENİÇERİ NİHAYET YAKALANDI. KENDİSİNİ YAKALAYAN ZABİTA AMİRLERİNDEN FERHAT AĞA GÖRÜLMEMİŞ BİR İDAM CEZASI TATBİK ETTİ. AYAK VE BACAK KEMİKLERİNİ KIRDIRTTI. YENİÇERİYİ BİR HAVAN TOPU İLE HAVAYA UÇURTTU.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Dede Efendi

Asıl adı Hamamî Zâde İsmail Dede Efendi, klâsik Türk musikisinin ölmez şöhretlerinden büyük bestekârdır; talebesi ve yine klâsik musikimizin en kıymetli simalarından büyük sanatkâr Zekâi Dede ile karıştırılmaması için kendisine «Büyük Dede Efendi» denilir. 1777 de İstanbulda doğdu; babası on sekizinci asrın ikinci yarısında namlı vezirlerden ve Napolyonu Akâ önünden çekilmeğe mecbur eden Cezar Ahmed Paşanın mühürdarlığında bulunmuş Süleyman Ağa isminde bir zat olup Cezar Paşa hizmetinden ayrıldıktan sonra İstanbulda yerleşmiş ve hamamcılık yapmağa başlamıştı. İsmail Efendi bundan ötürüdür ki Hamamî zade diye tanınmıştı. Daha sekiz dokuz yaşlarında ilkmekteb talebesi iken musikiye hevesi ve sesinin fevkalâde halâveti nazarı dikkati çekmiş ve Hekimoğlu Ali Paşa camii yanında «Çamaşırcı mektebi» diye anılan bu mektebde ilâhici başı olmuştu.

Mes'ud bir tesadüf eseri olarak devrin değerli musikişinaslarından Uncuzade Mehmed Efendinin konağı da o civarda bulunduğundan küçük İsmaile karşı bir alâka göstermiş, zeki ve istidadlı çocuğa ilk ciddî musiki dersleri vermiştir. O zamanlar Yenikapı Mevlevihanesi de devrin bir sanat ve edebiyat mahfili, Süleyman Ağa da Mevlevî muhibbi idi; oğlu ile beraber her pazartesi ve perşembe günleri bu meşhur Mevlevihanedeki toplantılara giderdi; İsmail, Mevleviliğin cazibesine kapılarak tarikata girmiş ve pek genc yaşında çileye girerek 1800 de derviş olmuştur. Yine bir Mevlevî muhibbi ve büyük bir musiki bilgini olan Padişah Üçüncü Selim bir gün bu Mevlevihaneyi ziyaretinde genc derviş İsmailin «Zülfündedir bahtı siyahım..» bestesini dinlemiş, İsmail Dedenin kudretli bestekâr dehâsını keşfetmiş ve huzuruna getirterek teşvik etmiş, kendisine, devrin tâbiri ile «ihsanı şahanede» bulunmuştur. Bundan sonra, sarayda Sultan Selimin huzurunda yapılan musiki toplantılarına çağırılmağa başlanmış, az sonra resmen bu sanatkâr Padişahın musahibleri arasına alınmış ve sermüezzin tayin olunmuştur. Yine Sultan Selim tarafından hediye edilen bir saraylı ile evlenerek Akbıyık'da bir ev almıştır ki bu bina Akbıyık hamamı karşısında hâlâ durmaktadır; Garb âleminde bu gibi binalar belediye tarafından satın alınarak büyük sahibinin hâtırası, bir beldenin şerefi olarak muhafaza edilir. Ölmez eserlerini birbiri arkasından vermeğe başlıyan sanatkâr, Üçüncü Selimin felâketinden sonra İkinci Mahmud tarafından da şahane bir himaye görmüş, Abdülmecid zamanında aynı şerefli mevkiini muhafaza etmiş; 1845 de zamanının değerli musikişinaslarından Delilâl Zâde İsmail Ağa ve Mutaf Zâde Ahmed Efendi ile birlikte üçüncü defa olarak Hacca gitmiş ve memleketine dönmek nasib olmıyarak 79 yaşında Mekkede ölmüş ve orada gömülmüştür. İsmail Dede Efendinin sanat kıymeti hakkında sanatkâr Mes'ud Cemil Tel şunları söylüyor: «Üçüncü Selimin yenileşme isteklerini takib eden devrin ses tekârlarından hem ananeye bağlı, hem de yeni temayülü ile en iyi duymuş olanların başında büyük Dede Efendi gelir. O zamanlar saraya girmiş olan İtalyan musikisile kulaktan meşgul oldu, Dedenin bir çok eserlerinde, bilhassa «rast kâr nevi» ile «yine bir gülnihal..» şarkısında pek aydın görülür. O, Avrupai melodi kuruluşunu öylesine hazmetmiştir ki bu iki eseri kolayca armonize edilebilir. O, klâsik Türk musiki mektebini kudretle devam ettirmiş ve Garbden gelen sanat havasını, zamanının şartları içinde yadırgamadan teneffüs etmiştir. Bu bakımdandır ki Büyük Dede Efendiyi, musiki tarihimizin, bugünkü çalışmalarımız üzerinde bile tesiri ve mânası olan bir önemle tanımak, sevmek ve tâziz etmek lâzımdır.. Kâr, beste, semaî, şarkı, ilâhi ve âyin olarak iki yüze yakın eser bestelemiştir». (R. E. Koçu, Türk Tarihinin Elli Büyük Adamı»

Levent Şahverdi Arşivi

KAHRAMANLAR

Giresunlu Abdullah onbaşı

Kırım Harbinin başlangıcında, beş kalyon (yelkenli ceak gemisi) ve birer vapurdan mürekkep iki Türk filosu, Bozcaadalı Hüseyin Paşa ile Osman Paşanın kumandasında 1853 yılı ikinciteşrininde Anadolu ve Rumeli sahillerini muhafaza etmek üzere Karadenize çıktılar. Fakat fırtınaya tutularak Sinop limanına sığındılar. Bunu fırsat bilen Rus amirali, bütün Karadeniz donanmasiyle Sinop limanına hücum etti, Sinopta geçen asrın en kanlı bir deniz muharebesi oldu. Türk filoları, Rus kuvvetlerinin karşısında çok zayıftı. Fakat Türk bahriyelileri harbi kahramanca kabul etmekte bir an bile düşünmemiş erdi. 2,5 saat süren bu deniz cenginde on iki Türk gemisinden 11 gemi ve içinde amirallar ve değerli kaptanlar da bulunmak üzere bin Türk gemicisi mahvolmuştu. Yalnız Taif adındaki bir vapur yaralı bereli, akın altında limandan çıkmağa ve kaçmağa muvaffak olmuştu, «Nâvegi Bahrî» adındaki kalyonun kaptanı İmam oğlu Ali Bey Kaptan, gemisinin düşman eline geçeceğini anlayınca, cephaneliğe kendi elile ateş vermiş, gemisi ve hepsi yaralı gemicileriyle beraber ölmüştü. Aynı yüksek kahramanlığı Feyzi Mahmut adındaki kalyonda Giresunlu Ethem Abdullah onbaşı göstermişti. Bu geminin kaptanı Yalovalı Hasan Beydi; geminin bütün zabitleri ile beraber şehit olmuştu. Feyzi Mahmudun kumandasını genç bir bahriye onbaşı, Giresunlu Abdullah eline almıştı. İki saat kahramanca döğüşmüştü. Nihayet memesi üzerinden misketle ağır yaralandı. Bunun üzerine gemide kalan son bahriye neferini denize atlamasını emretti. Bu nefer denize atlarken, onbeşinin barut anbarına doğru süründuğünü gördü. Birkaç dakika sonra da, Feyzi Mahmut, korkunç bir infilâkla parçalanıp havaya uçtu.

BİRİNCİ SULTAN ABDÜLHAMİD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Baştarafı 135 inci sayfada)

için Petersburg'a heyet göndermesi; aynı maksadda yanlarında bir de Rus memuru bulunarak dört Kırımlının İstanbula gelmesi.

1778 Şahin Girayın Rusyaya dayanarak Kırım Hânlığını ilânı; Şahin Girayı korumak için Rusyanın Kırıma asker sokması. Selim Girayın Kırımdan firarı ve Rusyanın Şahin Girayı asla feda edemiyeceğini, icab ederse bu yüzden Türkiye ile harbedeceğini resmen beyanı. Türkiyenin de harbi göze alarak Kırıma yedi kalyondan mürekkeb bir filo göndermesi.

1778 Polonya taksimi. Milliyetperver Polonyalıların perişan bir halde Türkiyeye iltıcaları; taksim arifesinde İstanbula gelmiş bulunan bir Polonya elçisine karşılık Numan Bey isminde bir zatın Polonyaya elçi tayin edilerek Rusların Kırımda takındıkları vaziyete mukabele kabilinden bu tayin ile Polonya taksiminin zımnen protesto edilmiş olması.

1778 Birinci Abdülhamidin anası Rabia Sultan adına yaptırttığı Beylerbeyi camiinin resmi küşadı (Temeli 1777 de atılmıştı).

1778 Sadrazam Darendeli Mehmed Paşanın azli; yeniçeri ağalığından gelme Mehmed Paşanın sadareti.

1779 Küçük Kaynarca muahedesinin muğlâk ifadeli maddeleri yüzünden çıkan ihtilâfları hal yolunda İstanbula gelen bir Rus elçisiyle müzakereler ve «Aynalı Kavak tenkihnamesi» adıyle anılan bir siyasî vesikanın imzalanması. Metnin hulâsası: Kırım tamamen müstakil bir devlettir. Cengiz sülâlesinden olan Hân bu memleketin idaresinde serbesttir, ve Kırım halkı tarafından intihab olunur. İntihabı müteakib, Osmanlı Padişahının İslâmların halifesi olarak Hân ve Tatar taifesi kendisinden bu intihabın tasdiki şer'isini isterler. Rusya devleti bu dinî hususata müdahle etmiyecektir. Bilmukabele Türkiye de dinî meselelerden gayrı Kırım Hânlarının mülkî işlerine hiçbir suretle müdahale etmemeği taahhüd eder. Hânlık münhal olunca buraya memleket halkı tarafından kim seçilirse seçilsin, Padişah halife sıfatiyle tasdik meselesinde hiçbir müşkülât göstermiyecektir. Küçük Kaynarca muahedesile Kırım üzerindeki siyasî hukukundan feragat eden Padişah bunu geri almak için hiçbir teşebbüste bulunmıyacaktır. Kırımda, bu muahedede düşünülmemiş herhangi mühim bir mesele çıkarsa, Rusya ve Türkiye bu meseleye, aralarında anlaşmadan müdahale etmiyeceklerdir. Şahin Girayın Hânlığı tasdik olunmuştur. Rusyaya Karadeniz ve Akdenizde seyrisefain serbestisi verilmiştir. Rusyaya bu hususta verilecek hak, Fransa ve İngiltereye verilen hakkın aynıdır.

1779 Sadrazam Mehmed Paşanın azli; Silâhtar Kara Mehmed Paşanın sadareti.

1779 Birinci Abdülhamidin hayır eseri olarak Emirgân camiinin inşası.

1780 Hindistanda Malabar sahillerinin müslüman kadın hükümdarı Bibi Sultan tarafından İstanbula bir elçi ile fağfurî eşya ve Hind kumaşlarından hediyelerle beraber bir name gönderilmesi; Mülsümanların halifesi olan Osmanlı padişahından memleketine musallat olan İngilizler de Portekizlilere karşı yardım istemesi; İngiltere hükümetine bu hususta bir şefaatname gönderilmesi, Hindli elçinin mukabil kıymetli hediyelerle memleketine iadesi.

1781 Tuna boyunda İsmail kasabasında, mevkiin ehemmiyeti dolayısiyle yeni bir kalenin inşası.

1781 Sadrazam Silâhtar Kara Mehmed Paşanın vefatı; Mehmed İzzet Paşanın ikinci sadareti.

1782 İstanbulda büyük Cıbali yangını.

1782 Sadrazam Mehmed İzzet Paşanın azli; Yegen Mehmed Paşanın sadareti.

1782 Kırım Hânı Şahin Girayın Rus Çariçesi Katerina tarafından kendisine verilen Rus miralay rütbesi üniformasile dolaşması ve sair hafif meşreblikleri, ayyaşlığı, genç çocukları cebren asker yazıp maiyetine alması, kendisine muhalefet edenleri idam ettirmesi yüzünden çıkan Kırım ihtilâli, Şahin Girayın bir gemiye atlayıp Yenikale taraflarına firarı ve Ruslara iltıcası; Kırımda ihtilâlciler tarafından Bahadır Girayın Hân ilân edilerek İstanbula arzedilmesi ve Bahadır Giraya Hânlık menşurü gönderilmesi.

1782 Sadrazam Yegen Mehmed Paşanın azli; Halîl Hamid Paşanın sadareti.

1783 Kırım meselesinin büyümesi, Rusların Kırımı istilâ, ve bunu bir beyanname ile Avrupa devletlerine ve Türkiyeye bildirmesi; Mareşal Potemkin'in Kırımda 30,000 Tatarı idam ettirmesi. Bahadır Girayın Türkiyeye iltıcası. Kendisine Tekirdağında bir çiftlik verilerek yerleştirilmesi. Türkiyenin Rusyaya karşı harb hazırlığı.

1783 Gürcistanda Tiflis Hânı Ergeli Hânın Rus himayesine girmesi; bu suretle Rusyanın bu memleketin istilâsına doğru da yeni bir adım atması.

1783 Türkiyede askerî ıslahat ve kalkınma teşebbüslerine başlangıç olarak Kaptan derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından İstanbulda Kasımpaşada bir kalyoncular kışlasının yaptırılması ve bu tarihe kadar Kasımpaşada ve Galatada bekâr odalarında oturan kalyoncuların zapturapt altına alınmasına doğru bir adım atılması (Gazi Hasan Paşa bu kışlayı kendi kesesinden yaptırmış, devlet hazinesinden tek kuruş harcamamıştır).

1785 Sadrazam Halil Hamid Paşanın azli; Şahin Ali Paşanın sadareti; Halil Hamid Paşanın sürgün edildiği Bozcaadada idamı.

1785 Soğucak ve Anapa kalelerinin tamiri ve o havalideki Çerkes kabilelerinin İslâmiyeti kabulü.

1786 Rusların istikal etüği Şahin Girayın al talebi ile Türkiyeye sığınmak istemesi, kendisine bu müsaadenin verilmesi ve Rusların da muvafakati ile Türkiyeye gelmesi, Rodosa sürgün olarak gönderilip bir devlet hânî sıfatile orada idamı.

1786 Sadrazam Şahin Ali Paşanın azli; Yusuf Paşanın sadareti.

1787 Kırımın istilası üzerine Rusya ile olan ihtilâf sulh yoliyle halledilemiyerek Rusyaya harb ilânı; Rus elçisi Polçakof ile baştercümanı Pizani'nin Yedikulede hapsi ve Türkiye limanlarında bulunan Rus gemilerinin müsaderesi için her tarafa emirler gönderilmesi.

1787 Rusyanın müttefiki olarak Avusturyanın Türkiyeye ilânı harbi.

1787 Hududda Özü muhafızı İsmail Paşanın nehrin öte yakasında Rusların elindeki Kılburun kalesini zaptetmek için nehrin öte yakasına geçirdiği 6000 kişilik bir Türk kuvvetinin Ruslar tarafından pusuya düşürülerek tamamen şehid edilmesi; bu vak'anın Türkiyenin her tarafında maneviyat üzerinde derin sarsıntılar yapması.

1788 Yaş ve Hotin'in Ruslar tarafından zaptı.

1788 Türk ince donanmasının Özü kalesi önünde yakılması ve bu kalenin Ruslar tarafından muhasarası.

1789 İkinciKânun; uzun bir mukavemetten sonra Özü'nün Ruslar tarafından zaptı. Asker, erkek, kadın, çocuk Özü Müslümanlarının katliâmı.

1789 İsvecin Rusyaya harb ilânı.

1789 Özü felâketini öğrenen Birinci Sultan Abdülhamide tesirinden felc gelmesi ve birkaç gün sonra vefatı.

Üçüncü Sultan Selim

Büyük inkılâbcı, bir irtica ihtilâlinin kurbanı olmuş, Osmanlı hanedanının büyük şehidi kıymetli bir bestekâr ve musiki bilgini, büyük bir ilim ve sanat hâmisi, şiirlerinde «İlhamî» mahlâsını kullanmış seçkin bir şair hükümdardır. Üçüncü Mustafanın oğludur, 1761 de doğmuş, yirmi sekiz yaşında padişah olmuştu. On dokuz sene kadar devam eden hükümdarlığı Osmanlı imparatorluğunun en buhranlı devirlerinden biridir. Tahta çıktığı sırada Fransada büyük ihtilâlin başlaması birer müstebit hükümdar olan Avusturya imparatoru ile Rus Çarını sulha yanaştırmış, Avusturya ile Zistovi, Rusya ile de Yaş muahedeleri imzalanmıştı; Kırımın Ruslar tarafından ilhakı tanınmış ve Dinyester nehri hudud kesilmişti.

Nihayet Sulha kavuşan padişah da süratle ıslahata başlamış, Yeniçeri ocağına sözde bağlı olarak «Nizamı Cedid»i ile talimli yeni asker bölükleri kurulmuş ve bunlar için Levend Çiftliği ve Üsküdarda Selimiye kışlaları yaptırılmıştı. Donanma ve Tophane ıslah edilmiş, donanmaya ve orduya zabit yetiştirmek üzere Mühendishane ve Bahriye mektebleri açılmıştı. Askerî müesselere ve orduya Avrupadan mütehassıs ustalar, muallimler ve zabitler getirilmiş, ders ve ihtisas kitabları tercüme ettirilmiş, maliyenin tanzimi de ciddî şekilde ele alınmıştı. Bu işler de yeniçerileri ve mutaassıb zümreyi inkılâbcı padişaha düşman yapmıştı. Sultan Selimi gâvurluğu özenmekle itham ediyorlardı. Padişahın etrafına topladığı kimseler de itimadına lâyık çıkmadılar, yapılan ıslahat işleri yanında kendi maddî menfaatlerini düşündüler. Bunlara büyük siyasî gaileler de eklendi; Napolyon Fransız donanması ve ordusile Mısıra baskın yaptı ve bu memleketi istilâ etti; vakıâ Fransızlar sonunda mağlûb oldular, fakat Mısır meselesi devlete ağır masrafa mal olmuştu. Bunu yeni bir Rus harbi takib etti. Türk ordusu Ruslarla harb ederken mürteciler ve İstanbulda Boğaz muhafazası için kalmış olan yeniçeriler Kabakçı Mustafa ismindeki zorbanın idaresinde bir ihtilâl çıkardılar. Üçüncü Selim hükümdarlıktan çekilmeğe mecbur oldu ve amcası oğlu Dördüncü Mustafa Padişah oldu. Sultan Selim taraftarı rical den bu 1807 ihtilâlinde güzlenip canlarını kurtarabilenler Rusçukta Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşanın etrafında toplandılar, bu cesur adamın kuvvetinden istifade ederek Üçüncü Selimi tekrar tahta çıkarmağa teşebbüs ettiler. Rusya ile bir mütareke imzalanmıştı.

Alemdar Paşa kendi ücretli askerlerile orduya katıldı ve İstanbula geldi, bir hükümet darbesi yaparak sarayı bastı, fakat kapıları kırıp da içeri girdikleri zaman, Arz odası önünde Sultan Selimin kanlı cesedile karşılaştı. Büyük padişah sarayda Dördüncü Mustafanın taraftarlarından Güreli Abdülfettah ve Sırb Selim ve ayakdaşları tarafından feci bir şekilde şehid edilmişti. Katiller, tahtın diğer vârisi şehzade Mahmudu da öldürmek istemişler, fakat ele geçirememişlerdi. Bunun üzerine Alemdar Paşa şehzade Mahmudu tahta oturtmuş, Dördüncü Mustafa da hapsedilmişti... Şehid Üçüncü Selim Lâlelide babasının türbesine defnedildi (1808)..

Kıymetli bir bestekâr olarak kendisinin «Suzidilârâ» faslında iki bestesi ile iki semaisi, «Pesendide» de bir beste ve semaisi; «Mahur», «Şehnaz», «Muhayyer sünbüle», «Şehnaz buselik», «Hüzzam», «Şevkefzatarab» ve «Şevkefza» fasıllarında üstadane şarkıları vardır. Galatalı Avrupa medeniyetine çevirmiş ve memleketinde Avrupalılaşma hususun-

Üçüncü Sultan Selim ve İki Avrupalı Kız

Üçüncü Sultan Selim Kızkardeşi Hatice Sultanı çok severdi; Osmanlı Sarayının an'aneleri dışında Hatice Sultan İstanbul mesirelerinde sık sık görünürdü. Bir gün kayık ile Büyükdereye gitdiğinde Danimarka sefiri Baron dö Hübş'ün yalısını görmüş, fevkalâde hoşuna giderek sefirin sarayına uğramıştı. Sultan Hazretlerinin bu âni ziyaretinden pek ziyade mütehassis olan sefir, Sultanı parlak bir surette istikbâl ederek sarayının ve bahçelerinin her tarafını gezdirmişti. Hatice Sultan Baron dö Hübş'ün yalısını ve bilhassa parklarını gezdikten sonra onlara âdeta hayran olmuştu. Kendi sarayını da tadil ettirmek ve böyle bahçeler yaptırtmak arzusunda bulunduğunu izhar edince, Baron, Sultana İstanbulda bulunan mimar ve ressam Melling'i tavsiye etmişti.

Hatice Sultanın sarayı, Nebâdâbâd, o zamanlar çubukluk yasemineriyle meşhur olan Orta köyde, Defterdar burnunda idi. Sarayın selâmlık dairesinde ressam Melling'e derhal bir daire tahsis olunmuştu. Kendisine ayrıca «Sultan mimarlığı» unvanı verilmiş, ve bir maaş bağlanmıştı.

Hatice Sultan yeniden yapılan sarayı İstanbulda misilsiz bir şöhret kazanmıştı.

Bir gün Hatice Sultan sarayını «İki Sicilya sefiri Kont dö Lüdof ziyaret etmişti. Sefir ve ailesi saray, gezip dolaştıktan, büyük bir misafirperverlik görerek şerbetler içip şekerlemeler yedikten sonra kayıklarına dönünce, Sultanın haşmetli bir hediyesi ile karşılaşmışlardı: Kayığa nadide Kişmir şalları, müzeyyen ve kıymettar Hint kumaşları, sırmalı çevreler, saray şekerlemeleri gülyağı şişeleri konulmuştu. Bu haşmetli misafirperverlikten pek ziyade mütehassis olan Kont Dö Lüdof, Hatice Sultana mukabele etmek istedi. Hem arzı şükran etmek ve hem de san'atkârane vazolardan ve nadide mücevheratdan mürekkep olan hediyesini takdim etmek üzere harikulâde güzel olan kızını Hatice Sultana gönderdi. O gün tesadüfen Üçüncü Selim de hemşiresinde bulunuyordu. Bir melek kadar güzel olan Matmazel Lüdofa, Fransanın sabık İzmir konsolosunun kızı olan Matmazel Amuro refakat etmekte idi. İki genç kız, Hatice Sultana takdim edildiler. Sultan, matmazel Lüdofun vakur ve sakin etvarına, melek gibi yüzüne ve nazrin vücudüne hayran olmuştu. Matmazel Amuröye gelince, o da, zeki bir esmer güzeliydi. Şen ve şuh bir kız idi. Bir ergenon getirildi. Matmazel Amuro alafranga havalar çaldı, sonra iki kız beraber dansettiler.

Hemşiresi genç matmazellerle meşgul iken, Sultan Selim Melling ile beraber, bir kafes arkasından kendilerini seyrediyordu. Kızlar Üçüncü Selimin pek hoşuna gitti, Bilhassa danslarına meftun olmuştu. Melling'i göndererek onları tebrik ettirdi ve kızlara kıymetli hediyeler verdi.

(Devamı 141 inci sayfada)

Âdi bir odunlardan birini atmış olan Sultan Selim garb musikisine karşı dv kayıtsız kalmamıştı. Bir gün Arnavudköyünde hemşiresinin yanında bulunurken yalıya İki Sicilya krallığı elçisinin güzel kızı ile bir Fransız dilberi olan Fransanın İzmir konsolosunun kızı gelmiş iki Avrupalı dilber padişaha valsler, polkalar çalmışlar ve biri dam biri kavalye olarak dansetmişler, Sultan Selim hayran kalmıştı. Omrü vefa etseydi, klâsik musikimizin bu parlak devrinde garba doğru büyük bir reform hareketinin gelişeceği muhakkak idi.

Resmi pek severdi; değerli bir hattattır; bir enfiye tiryakisi idi. Son derecede, kendi felâketine sebeb olacak kadar merhametli, son derecede nazikti. Orta boylu, uzun kumral sakallı idi, iyi ata biner, iyi ok atardı.

Vatanperver padişah şu kıtayı Kırımı kaybetmenin teessürü içinde söylemişti:

Kalalım mı kılıç altında öyle
Oturmak dinimizde var mı böyle
Esir etmiş nice tâtârı bir bir
Kırım Rusyada kalsun mu söyle
O Moskofdan varup öcüm alayım
Ya düşmen içre helâk olam söyle

ÜÇÜNCÜ SULTAN SELİM DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1789 Üçüncü Selimin cülûsu.

1789 Donanmayı ve tersaneyi ihya eden ve zamanının Hayreddin Paşası denilen Cezayirli Gazi Hasan Paşanın Kaptan paşalıktan alınıp bir ordu kumandanlığına tayini ve derhal İstanbuldan cepheye hareketi (Paşanın sadece kendi kapısı kulu halkı 5000 kişi idi).

1789 Bir Türk ordusunun Rus ve Avusturyalıların müşterek hücumu karşısında Foksan mağlûbiyeti.

1789 İsmail Paşa ordusunun Eflâk'da Boza = Bozeo bozgunu.

1789 Gazi Hasan Paşanın Mareşal Potemkin kumandasındaki büyük Rus ordusunu İsmail önünde ağır zayiat verdirterek bozguna uğratması.

1790 Türk ordusunun Şumnu kışlağına çekilmesinden istifade eden Rusların Akkırman kalesini zaptı.

1790 Belgrad, Semendire ve Fethülislâm kalelerinin Avusturyalılar tarafından zaptı

1790 Sadrazam ve Serdar Kethüda Hasan Paşanın azli; Cezayirli Gazi Hasan Paşanın sadareti ve serdarlığı.

1790 Rusların Bender'i zaptı.

1790 Prusya ile ittifak muahedesi.

1790 Sadrazam Gazi Hasan Paşanın Şumnu'da hummaya tutularak vefatı; Rusçuklu Hasan Paşanın sadareti.

1791 Adalar Denizinde ve Akdenizde Rus bayrağı çekerek korsanlık eden Rusların donanmayı hümayun tarafından takib ve tenkili (bu korsanların en mütecasir ve küstahı Karakaçan ve Lâmbro'dur).

1791 Büyük âlim Gelenbevî İsmail Efendinin vefatı.

1791 Karadenizin şimali şarkî sularında deniz muharebesi. ağır şekilde hırpalanan Rus donanmasının «salkım saçak» Kefe limanına firar ve ilticası.

1791 1789 da başlamış olan Fransız Büyük İhtilâli Avrupada hürriyet ve milliyet fikirlerini yayması üzerine birer müstebid hü-

Levent Şahverdi Arşivi

Tarihimizden Garib ve Meraklı Şeyler

DÜNYANIN EN BÜYÜK KAHVE FALCISI

DARÜŞŞEFAKA'NIN KIYMETLİ RESİM MUALLİMİ AGÂH BEY MERHUM BÜYÜK BİR AŞKIN ISTIRABI İLE KTİĞI KAHVE FALLARINDA GÖRÜNEN ŞEKİLLERİ BİR DEFTERE RESMEL MİŞ, OKUDUĞU HÜKÜMLERİ YANINA KAYD-ETMİŞ VE BU SURETLE YER YÜZÜNDE BİR EŞİ BULUNMAYAN HARİKULADE ORİJİNAL BİR ESER YARATMIŞTIR.

KARILARININ VE ANASININ KAVGALARINDAN KAHROLARAK ÖLEN HALİL AĞA İSMİNDE BİR ADAMIN VASİYETİYLE KABİR TAŞINA ŞU SATIRLAR YAZILDI: "KARI DIRILTISINDAN ÖLEN ESSEYİD HALİL AĞA NIN RUHUNA FATİHA. HİCRİ SENE 1260 " (İSTANBUL MERKEZEFENDİ MEZARLIĞINDA)

ON SEKİZİNCİ ASIRDA ZENGİN BİR ALİ PAŞA KÜÇÜK OĞLUNA BÜYÜK BİR MİRAS BIRAKTI. SADRAZAM HEKİMOĞLU ALİ PAŞA, TEK GÖZ MEHMET EFENDİYİ ÇOCUĞA VASI TAYİN ETTİ. ÇOCUK BİR GÜN SADRAZAM HUZURUNA ÇIKARAK: "BENİ İSRAFTAN KORUMAK İÇİN TAYİNETTİĞİNİZ VASİ, KULLANDIĞI GÖZLÜĞE GÖRMEYEN GÖZÜ İÇİN DE CAM TAKTIRACAK KADAR MÜSRİFTİR." DEYİNCE, HEKİMOĞLU ZENGİN PAŞAZADEYİ SERVETİNE SAHİPOLMAKTA SERBEST BIRAKTI.

ASRIMIZ BAŞININ SAZENDELERİNDEN UDİ APET (APET) SAZINI EKSERİYA ENSESİNDE ÇALARDI.

Levent Şahverdi Arşivi

Tırnava Cadıları

Cadıya, gulyabaniye, hortlağa inananlar dünyanın her tarafında her zaman bulunur. Hüseyin Rahmi merhum bu korkunç mevzuu mizah edebiyatımıza mal etmişti. Zamanımızda da gazeteler perili, cinli evlerden, geceleyin taşlanan pencerelerden bahsederler, arası çok geçmez, bu cinlerle perilerin huysuz ve geçimsiz komşular ve bir takım kilâhani serseriler olduğunu öğeniriz. Tarihimizde garip vak'alara, ve pek tuhaf ve hattâ tüyler ürpertici bâtıl itikatlara rastlanır. Bakınız, Bulgaristanın Türk idaresinde bulunduğu zamanlarda Tırnava kadısı Ahmet Şükrü Efendi hükûmet merkezine gönderdiği resmî yazıda neler anlatıyor! Bu mektup Hicrî 19 Rebiülâhir 1249 (Milâdî 1833) tarihli olup devletin resmî gazetesi olan Tekvim-i Vekayiin 68 inci nüshasında neşredilmiştir; bugünkü yazı dilimize çevirerek okuyalım:

«Tırnavada cadı türedi. Gün batıktan sonra evlere musallat olmağa başladı. Zahireye dair un, yağ, iğ gibi şeyleri birbirine katar, ve kâh içlerine toprak karıştırır... Yüklüklerde bulduğu yastık, yorgan, silte ve bohçaları didikler, açar ve dağıtır... İnsanların üzerine taş, toprak, çanak ve çömlek atar... Hiç kimse bir şey göremez... Birkaç erkek ve kadının da üzerine saldırmış... Bunlar çağırıldı, soruldu: Üstümüze sanki bir manda çökmüş sardık, dediler... Bu yüzden iki mahalle halkı evlerini bırakıp başka tarafa kaçtılar... Kasaba halkı bunların cadı denilen habis ruhların eseri olduğunda ittifak etti... İslimye kasabasında cadılık ile tanınmış Nikola ismindeki adam Tırnavaya getirildi ve sekiz yüz kuruşa pazarlık edildi. Bu adamın elinde resimli bir tahta vardı, mezarlığa gider, tahtayı parmağı üzerinde çevirir, resmi hangi mezara bakarsa cadı o mezardaki ruhu habis imiş... Büyük bir kalabalık ile mezarlığa gidildi... Resimli tahtayı parmağında çevirmeğe başlayınca resim, sağlıklarında yeniçeri ocağının kanlı zorbalarından olan Tetikoğlu Ali Alemdar ile Apti Alemdar denilen iki şahsın mezarlığına karşı durdu... Mezarlar açıldı... Cesetlerin yarım misli büyümüş, kılları ve tırnakları da üçer, dörder parmak uzamış bulundu... Gözlerini kan bürümüş, gayet korkunç idi... Mezarlıktaki bütün kalabalık bunu gördü... Bu adamlar, sağlıklarında her türlü fesadı irtikâp etmiş, ırza, namusa, mala tecavüz etmiş, adam öldürmüş, ocakları lâğvedildiği zaman her nasılsa yaşlarına riayet olunarak cellâda verilmemiş, eceller iyle ölmüşlerdi... Sağlıklarında yaptıkları yetişmemiş gibi şimdi de halka ruhu habis olarak musallat olmuşlardı... Cadıcı Nikola'nın tarifine göre bu gibi habis ruhları defetmek için cesetlerinin göbeğine birer ağaç kazık çakılır ve yürekleri kaynar su ile haşlanır imiş... Ali Alemdarla Apti Alemdar'ın cesetleri mezarlarından çıkarıldı... Göbeklerine birer ağaç kazık çakıldı ve yürekleri bir kazın kaynar su ile haşlandı, fakat hiç tesir etmedi. Cadıcı bu cesetleri yakmak lâzım, dedi. Bu hususta şer'an da izin verilebileceğinden ruhsat verildi... Ve iki yeniçerinin mezarlarından çıkarılan cesetleri mezarlıkta yakıldı ve çok şükür kasabamız da cadı şerrinden kurtuldu...».

Bizce bu Tırnava Cadıları meselesinin asıl ikinci Mahmudun, bilhassa kesif bir kitle teşkil eden cahil halk nazarında Yeniçeriliği kötülemek için dehşet verici bir propagandasıdır. İstanbul'daki kanlı şehir muharebesinden sonra Yeniçerilerin mezar taşları da kırdırılmış, Tırnavada da bir cadı tevâtüründen pek güzel istifade edilmiş ve devletin resmî gazetesinde Kadı Efendinin yazısı ile hâdise, Yeniçeriliğe olan kağları henüz tamamen tavsamamış olan İstanbulun aşağı tabaka halkına da duyurulmuştu.

ÜÇÜNCÜ SULTAN SELİM DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Başlarafı 139 uncu sayfada)

kümdar olup çeşidli milletlere hükmetmekte olan Rusya Çarı ile Avusturya İmparatorunu telâşa düşürmesi ve Türkiye ile devam edegelen harbe bir an evvel son verme temayülleri; Avusturya ile mütareke, Ziştovi'de sulh müzakeresi.

1791 Gazi Hasan Paşa bendeganından olup Paşanın himayesi ile Eflâk Voyvodası tayin edilen ve bu harbde Sarkana hizmetleri görülen Mavroyani Beyin Paşanın vefatından sonra azli, ve az sonra Fenerli münafık Rumların tezviratile idamı.

1791 Kili kalesile Tuna boğazlarının Ruslar tarafından istilâsı ve İsmailin Ruslar tarafından zaptı.

1791 Sadrazam ve serdar kuscuklu Hasan Paşanın bu mağlûbiyetlerden mes'ul tutularak idamı; Koca Yusuf Paşanın ikinci defa olarak sadareti.

1791 Şarkta Anapa'nın Ruslar tarafından istilâsı ve Rusya ile mütareke.

1791 Ziştovi'de Avusturya ile sulh muahedesinin imzası. (Muahede metninin hulâsası: Her iki devlet harb esnasında karşı tarafı tutmuş olan tebaasına af ilân edecektir. Bundan evvel aktedilmiş olan muahedelerin yürürlükte olan maddeleri yine yürürlükte olacaktır. Avusturya bu harbde zaptettiği bütün kale, palanga ve şehirleri Türkiyeye iade edecektir. Asker veya halktan bütün esirler bilâbedel serbest bırakılıp memleketlerine iade olunacaktır. Yalnız İslâmiyeti kabul eden hıristiyanlarla tanassur eden Müslümanlar bundan istina edilecektir).

1792 Yaş'da Rusya ile sulh müzakereleri ve Yaş muahedenamesinin imzası. (Metnin hulâsası: 1774 Kaynarcı ve 1779 Aynalıkavak muahedelerile 1783 ticaret muahedesi; ve 1783 tarihli Kırım ile Taman'ın Rusyaya ilhakını beyan eden siyasî sened yürürlükte kalacaktır. Turla nehri iki devletin hududu olacaktır. Diğer sınırlar bu harbden evvelki şeklinde olacaktır ve Rusya bu hududlara göre, bu harbde işgal ettiği bütün kale, palanga ve şehirleri Türkiyeye iade edecektir; bu arada Bucak memleketi, Bender, Akkirman, Kili, İsmail kaleleri Türkiyeye iade olunacaktır. Ruslar tarafından istilâ edilmiş olan Buğdan tamamen tahliye edilecektir. Türkiye Buğdanlılardan eski alacaklarını tamamen affedecektir; harb görmüş olan bu voyvodalık her türlü vergi ve tekâlüften iki sene için affolunacaktır. Halktan ve askerden bütün esirler bilâbedel serbest bırakılacak ve memleketlerine iade olunacaktır. Yalnız esaretleri zamanında tanassur edenler Rusyada ve İslâmiyeti kabul edenler de Türkiyede kalacaklardır. Her iki devlet yekdiğeri nezdine büyük elçiler gönderecektir).

1792 Bu harb birinci sadaretinde açıldığı için halk tarafından iyi görülmiyen Sadrazam Koca Yusuf Paşanın azli; Melek Mehmed Paşanın sadareti.

1792 Kaptanı derya Küçük Hüseyin Paşa tarafından Akdenizdeki Rum korsanlarının tek gemileri kalmayınca tamamen temizlik.

1792 Sultan Selim tarafından talimli asker yetiştirilmesi düşünülerek talim mevkuma olarak Kâğıdhane çayırının seçilmesi ve askere yakından nezaret maksadı ile harabe halinde bulunan Kâğıdhane kasrının tamiri.

1792 Tersane ıslahatına girişilmesi ve yeni bir tersane nizamı kurulması.

1792 Devlet erkân ve ricali tarafından Padişahın arzusu üzerine devlet nizamının ıslahı hakkında lâyihalar yazılması.

1792 Haskövde Kumbaracı ve Lâğımcı asker ocaklarına kışla inşasına başlanması ve bu asker ocaklarının ıslahı yolunda yeni kanunlar ve nizamnameler tanzimi.

1793 Donanma ve tersane ıslahatı meyanında bahriye zabitlerinin maaş zamları'le terfihi ve terfilerde liyakat ve ehliyet gözetilmesi.

1793 Üçüncü Selimin Türk donanmasını kuvvetlendirmek için bizzat alâkadar olarak yaptırtacağı büyük yeni gemilerden birincisi olan «Asarı Nusret» kalyonunun tersanede denize indirilmesi; Fransa ve İsveçden getirilen muallim ve zabitler ve mühendislerle 200 gencin bahriye zabiti ve mühendis olarak yetiştirilmesine başlanması; Yeniçerilerin zıraki olarak ilk talimleri.

1793 Girişilen ve girişilecek olan askerî ıslahat işinde ağır masrafları karşılamak için yeni gelir kaynakları aranması; bir «İrad-ı cedid defterdarlığı» ihdası; bazı yeni vergiler ve bir kısım halkta ilk hoşnudsuzluklar.

1793 Yeniçeri ocağına bağlı olarak seçme talimli efrad ile nizamı cedid asker ocağının kurulması.

1793 Asrın büyük şairi Şeyh Galib'in postneşin olduğu o devrin bir ilim ve sanat ve edebiyat mahfeli Galata Mevlevihanesinin tamiri.

1793 İstanbulda büyük Odunkapısı yangını.

1793 Rasih Paşanın Petersburg'a, Ağâh Efendinin Londra'ya Büyük Elçi tayini.

1793 Anadoluda asayişin bozulması, şekavet; Rumelinde Dağlı eşkiyası gailesi, bunların köylere, kasabalara vahşiyane tecavüzleri.

1793 Arabistanda Vehhâbîlerin ayaklanması.

1793 Baruthane nizamı, baruthanenin ıslahı.

1794 Karadeniz Boğazı kalelerinin tamiri.

1794 Sadrazam Melek Mehmed Paşanın azli; İzzet Mehmed Paşanın sadareti (Bu zatı Birinci Abdülhamid devri sadrazamlarından Mehmed İzzet Paşa ile karıştırmamalıdır).

1795 Fransa'da kurulmuş olan Cumhuriyet hükûmetinin tasdiki (İlk Fransız Cumhuriyetini Avrupada evvelâ Prusya ve ikinci olarak da Türkiye tasdik etmiştir).

1795 Fransa Cumhuriyeti ile İstanbul ittifak muahedenamesi (Fransa ve Türkiye Avrupada bir harbe girdiği takdirde müttefiki ona, dilediği yere en geç dört ay zarfında atlı ve yaya 30,000 asker, yahud on harb gemisi gönderecektir.

1795 Kafkasyada Derbend kalesinin Ruslar tarafından işgali (Kale İrana aiddir. Fakat Türkiye yolu üzerindedir).

1795 İstanbulda Kasımpaşa Mevlevihanesinin inşası (Üçüncü Selim Mevlevî tarikatı muhibbi olduğundan bu devrin kibar ve ricalinin konaklarında bir Mevlevi dedesi bulundurmak âdeta bir moda haline girmişti. Hattâ donanmayı hümayun denize, Mevlevilerce nezir sayısı olan 12 gemi ile çıkar olmuştu).

1795 Küçükçekmecede Azadlı baruthanesinin kurulması ve tersane büyük havuzunun inşası.

1796 Rumelinde Dağlı eşkıyasının ortalığı kasıp kavurması. Vidinde mütegallibe Pazvandoğlunun Dağlı eşkiyasına arka olması ve Tırnava'yı basıp tarak bu şehri yağma ettirmesi.

1797 Pazvandoğlunun fermanlı şaki ilânı.

1798 Pazvandoğlu'nu tedib için gönderilen askerin Vidin önünde mağlûbiyeti.

1798 Galata Mevlevihanesi şeyhi ve asrın büyük şairi Şeyh Galib'in vefatı.

1798 Fransız Cenerali Bonapart'ın Mısır baskını ve İskenderiye'yi zaptı; Avrupa devletlerile Fransa'ya karşı ittifak müzakereleri; Fransızların Mısır istilâsını sür'atle genişletmesi.

1798 Mısır ihracını yapmış olan Fransız donanmasının Ebuhur limanında Amiral Nelson kumandasındaki İngiliz donanması tarafından yakılması.

1798 Sadrazam İzzet Mehmed Paşanın azli; Yusuf Ziya Paşanın sadareti.

1798 Fransaya ilânı harb.

1798 [illegible]

[illegible] m şur. [illegible] diğeri, tecavüze uğ[illegible] asker göndererek yardım[illegible] akdi ile çıkmıyacaklardır. Yaz[illegible] diğer devletin sularına girdiği andan [illegible] hane tedariki hususunda âzamî kolaylık görecektir. H[illegible] düşmandan alınacak ganaim onu alan askere aid olacaktır. İngiltere ve Prusya Kralları ve bu ittifaka girmek isteyen sair devletler ittifaka alınacaktır. Bu ittifak sekiz sene için aktedilmiştir; Çar ve Padişah ittifakın temdidi için halisane duygular beslemektedirler; bu ittifak muahedenamesinin gizli maddeleri: Fransayı idare edenler, dinî bu memleketten ihraç etmişler ve nizamı âlemi bozmağa teşebbüs etmişlerdir; bu sebeple Devleti Osmaniye topraklarına da tecavüz etmişlerdir. Padişahın talebi üzerine Rusya Çarı Rusyanın Karadeniz donanmasının İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçerek Akdenize çıkması için emir vermiştir. Türk ve Rus donanmalarının başlıcaları Akdenizdeki Fransız harb gemilerile tüccar gemilerini mahvetmek için aralarında anlaşarak hareket edeceklerdir. İngiltere de Fransa ile hali harbde bulunduğundan Akdenizdeki İngiliz filosu ile anlaşılacaktır. Harbin hitamında Rus donanması Karadenize dönecektir. Harb'in devamınca Rus donanması Türk limanlarından istifade edecektir. Harbden sonra Rusya, Boğazların Rus donanmasına açılması için bir hak iddia etmiyecektir. Bu ittifakı girecek herhangi diğer bir müttefik devletin donanması herhangi bir bahane ile Karadenize giremez. Karadeniz Türkiye ile Rusya arasında kapalı bir denizdir. Akdenize çıkacak Rus donanmasının inşasını Osmanlı

Levent Şahverdi Arşivi

Devleti tanıdığı etmiştir. Bunun için İstanbuldaki Rus Elçisine her üç ayda bir 1200 kese verecektir. Padişah talep ederse Rusya Çarı 75 - 80 bin kişilik bir kara ordusile de yardım edecektir. Bu ordunun taşesini Padişah deruhte etmiştir).

1798 Fransa ile hali harbde bulunan Rusyaya Boğazları açmamız ve Karadeniz Rus donanmasının Akdenize çıkması.

1799 İkincikânun; İngiltere ile İstanbul ittifak muahedesi (Bu muahede ile İngiltere Türk - Rus ittifakına girmiştir).

1799 Mısıra hâkim olan Bonapart'ın Suriye'ye hücumu, El'arîş, Gaze Yafa, Rimle ve Hayfanın Fransızlar tarafından istilâsı Ake muarebeleri ve Fransızların hezimeti ile firarı.

1799 İki Sicilya Krallığı ile İstanbul ittifak muahedesi (Bu muahede ile bu Krallık Türk - Rus ittifakına girmiştir).

1799 Sadırazam Yusuf Ziya Paşanın orduyi hümayun ile Mısır üzerine hareketi.

1799 Hakkından gelinemiyen Vidin mütegallibesi Pazvandoğlu Osman ağaya vezirlik rütbesi ile Vidin muhafızlığının verilmesi.

1799 Adriyatik Denizinde eski Venedik Cumhuriyetine aid olup Fransızlara intikal etmiş bulunan ve Fransızların elinden de Rus donanması tarafından alınan Korfu, Kefelonya, Zante, Ayamavra, İtaki, Yakso ve Cerigo adalarından mürekkeb «Yedi ada Cumhuriyeti» adiyle yeni bir devletin kurulması ve metbuu Osmanlı Padişası olan bu Cumhuriyetin Rusya Çarının himayesi ve kefaleti altına konulması.

1799 Tiflisin Rusya tarafından ilhakı.

1799 Ceneral Bonapart ın Mısırdaki Fransız ordusunun başına Ceneral Kleber'i bırakarak gizlice İskenderiyeden Fransaya firarı (Bonapart Mısır sularını abluka eden İngiliz donanması Amiralı Sidney Smit'den üç küçük gemiyi Fransaya göndermek için müsaade almış ve büyük bir cür'etle bunlardan birine binmişti. İngiliz Amirali bu firar hâdisesini geç haber alabilmiş. takibe koyulmuş ise de Ceneral Bonapart'ı yakalıyamamıştı. Fransaya dönen Bonapart evvelâ bir hükûmet darbesiyle direktuvar idaresini devirmiş, sonra da İmparatorluğunu ilân etmiştir).

1799 Mısıra girmek isteyen orduyi hümayunun Fransızlara mağlûbiyeti.

1800 Mısırdaki Fransız ordusu kumandanı Ceneral Kleber'in Kahirede Halebli Süleyman isminde bir genc tarafından hançerlenerek öldürülmesi; Süleymanın bir eli yakıldıktan sonra kazığa vurulmak suretiyle idamı. Mısırda sözde İslâmiyeti kabul ettiği söylenen ve hattâ Reşid kasabasından bir Müslüman kızıyle de evlenmiş bulunan Ceneral Abdullah Menü'nün Fransız ordusu kumandanlığı.

1800 Rumelinde Dağlı eşkiyasının tekrar ortalığı kasıp kavurması, köy ve kasabaların basılması ve türlü şenaatin icrası; eşkıyayı himaye eden Pazvandoğlunun vezirliğinin ref'i ile Vidin muhafızlığından azli.

1800 İstanbulda Eyyub camiinin esaslı büyük tamiri.

1800 Hindistan hükümdarlarından Bahadır Hân tarafından Üçüncü Sultan Selime kıymetli Hind kumaşları gönderilmesi.

1800 Akdenizdeki Rus donanmasının Karadenize avdeti.

1801 İngiliz donanmasının Ebuhûr'da karaya asker çıkarması.

1801 Türkler tarafından Reşid kalesinin Fransızlardan istirdadı. İskenderiyenin muhasarası.

1801 Fransızların Kahire şehrini tahliye ederek Türklere teslimi.

1801 Mısırdaki Fransız ordusu kumandanlığı ile Türk - İngiliz orduları kumandanları arasında İskenderiye şehrinin Türkiyeye terki hakkında mukavelename. Mısırdaki Fransız ordusunun İngiliz donanması tarafından Marsilyaya götürülmesi ve Bonapart'ın işgal macerasile başlıyan Mısır gailesinin sona ermesi.

1801 Osmanlı ricalinden Galib Efendinin sulh müzakeresi için Parise gönderilmesi.

1802 Yer yer Rumeli âyanının tegallübü, birbirlerile mücadeleleri; Rumeli âyanı tarafından hasımlarına karşı kullanılmak üzere Kırcalı ve Dağlı diye anılan eşkıyanın himayesi; Rumelinde büyük anarşi.

1802 İngiltere ile Fransa arasında Amyen musalehası; (Bu musalehanın Türkiyeye aid maddeleri: Fransa Yedi ada Cumhuriyetini tasdik edecektir. İngilterenin müttefiki olarak Türkiye ile de bir sulh muahedesi akdolunacaktır).

1802 Fransa ile Türkiye arasında sulh muahedesi.

1803 Arabistanda Vehhabî mezhebinin yayılması, Suudî Vehhabînin Mekkeye girmesi; Hazreti Peygamber ile Asrı Saadet ekâbiri İslâmının asırlardanberi muhafaza edilegelen doğdukları evleri yıktırtması, mezarlıkların tahribi, mescidlerin yıktırılması; Mekkenin bir harabezara dönmesi.

1803 Vali Hüsrev Paşa, Arnavud askerleri başbuğu Tahir Paşa ve Mısırdaki Kölemen beyleri arasında geçimsizlik; Mısırda bir anarşi başlangıcı.

1803 Yeniden başlıyan Fransa - İngiltere harbi münasebetiyle Osmanlı İmparatorluğunun bîtaraflık beyannamesi.

1803 Mısırda anarşinin hâd bir şekil alması, Vlia Hüsrev Mehmed Paşanın Arnavud askerleri tarafından Kahireden kaçırtılması, Arnavud Tahir Paşanın yeniçeriler tarafından katli, Kölemen Beylerinin de bu karışıklıktan istifade ederek Mısırın idaresini ele geçirmesi, Trabluslu Ali Paşanın Mısır Valisi tayini.

1804 Maktul Arnavud Tahir Paşanın sergerdelerinden Kavalalı Mehmed Ali ağanın entrikalarile Mısır Valisi Ali Paşanın Kölemeler elinde katli; kölemenler arasında rekabet mücadelesi ve sergerde Mehmed Ali ağanın bundan istifade ederek Mısırın idaresini ele geçirmeğe çalışması.

1804 Mütegallibe âyan ile Dağlı eşkiyası elinde kalmış olan Rumelinin karışık ve perişan halinin devamı.

1804 Sergerde Kara Yorgi idaresinde Sırbların isyanı ve Kara Yorginin Avusturyadan yardım istemesi, Rus ajanlarının Sırb isyanını tahriki, âsiler tarafından Belgradın muhasarası. Karadağda isyan ve Karadağlıların ele geçirdikleri köy ve kasabalara Rus bayrağı çekmeleri.

1804 İstanbulda Tophanede yangın ve bütün çarşiyle beraber topçu kışlalarının yanması.

1805 Rusyanın teşviki ile Kara Yorginin kendisini Sırbların gospodarı ilân ederek Osmanlı Devleti Sırb istiklâlini tasdik etmedikçe silâhı elden bırakmıyacağını beyan etmesi.

1805 Fransada İmparatorluğunu ilân eden Napolyon Bonapart'ın bu

(Devamı 145 inci sayfada)

Yeniçeri ağzından Alemdar Mustafa Paşa destanı

— 1 —
Mustafa Paşa fermanlar yazar
Defterdar efendi tedbirin düzer
Ocaklu kulları hilesin sezer
Yürün keleşlerim der yeniçeri

— 2 —
Geldi Rumelinden nice bin Çitak
İslâmbol içinde kanlar akacak
Kadir gecesinde yediler bıçak
Kesin kelleleri der yeniçeri

— 3 —
Açıldı bayraklar yürüdü asker
Hacı Bektaş ocağı kahraman bekler
Nizamı Cedîtler bir satır ister
Urun arslanlar der yeniçeri

— 4 —
Sahur taâmında yediğim yağlı
Dört yanım ateştir kollarım bağlı
Kara kın içinde kılıçlar zağlı
Kıymayın canıma der Mustafa Pa

— 5 —
Alın emaneti kıyman canıma
Nazlı kölelerim gelsin yanıma
Derterdar efendi gir dî kanıma
Aman gaziler yazıktır bana

— 6 —
Mustafa Paşa kaldı srada
Ocaklu der ki mühür nerede
Ölmüşse vezir eğer kulede
Leşini sürüyün der yeniçeri

— 7 —
Hacı Bektaş ocakları uyandı
Eğri kılıç al kanlara boyandı
Yeniçeri cephaneye dayandı
Dayanın gaziler der yeniçeri

— 8 —
Sekbanları tutup azat eyleme
Alıp şobarasın mezat eyleme
Kesin kellesini cevap söyleme
Varın keleşlerim der yeniçeri

— 9 —
Saray kapıları birden açıldı
İslâmbol içinde ateş saçıldı
Sultan Mustafaya hülle biçildi
Ağlaman gaziler der yeniçeri

— 10 —
Yaşa Kul Kethüdası sen binler yaşa
Yeniçeri kulları çıktılar başa
Üsküdar kışlası yandı ateşe
Tılsım bu imiş der yeniçeri

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Borçları

Osmanlı Devleti ilk defa Abdülmecid devrinde hariçden ve Galata Bankerlerinden istikraza başlamıştır. Abdülâzizin zamanında borçlar artmış ve devletin alacaklılara karşı ödeme taahhüdlerinin şümulü genişlemiştir. 1876 Rus harbine kadar geçen 35 yıl içinde Osmanlı Devletinin borcu 300 milyon altını geçmiş bulunuyordu. Devletin gelirleri bu borcun faizine dahi yetmediğinden kupon bedellerini ödemek için yeni yeni istikrazlar akdiyle istikraz hasılını evvelki borclara tahsis eylemek en tabii bir iş biliniyordu. İstikraz yapılamadığı zaman bir kaç yıl sonraki vergiler Galata bankerlerine iltizama verilmek suretiyle para alınırdı. İstikraz faiz ve şekli de ağırdı, meselâ 100 lira borclanıp 46 lira alınır, ayrıca da komisyon verilirdi; hulâsa 1876 ya kadar yapılmış istikrazlardan üstüste ortalama hesabla devlet hazinesine giren para borçların ancak yarısı kadardır.

1877 tarihine kadar ödenmiş olan miktarlardan bakiye kalan borçların bir kısmı üzerinde faiz cihetinden küçük bir tecil yapılmış ve buna o zamanın maliyecileri arasında «Ramazan Kararnamesi» denilmişti.

1879 tarihinde Osmanlı hazinesi ne borçlara, ne memur maaşlarına ve ne de devlet masraflarına verecek para bulamadı; ödemeyi kesti, bunun üzerine borç senedlerinin hâmillerinin vekilleriyle İstanbulda iki sene süren müzakerelerden sonra 1882 de bir «Muharrem Kararnamesi» çıkarıldı.

Bu kararname ile varılan anlaşmaya göre 191 milyon İngiliz lirası tutan borçların anasından, faizinden ikramiyesinden indirmeler yapılarak borç yekûnu 96,437,234 lira olarak tesbit edilmişti.

Yine bu Muharrem kararnamesine göre:

A): Borç senedleri hâmilleri tarafından seçilmiş yedide altısı ecnebi olmak üzere bir «Düyunu Umumiye Meclisi = Umumi Borçlar Meclisi» idaresi kuruldu. Bu meclisin salâhiyeti mutlak, idaresi müstakil idi.

B): Türkiye İmparatorluğu aşağıdaki gelirleri kat'i ve değişmemek üzere Düyunu Umumiye Meclisi idaresine terkediyordu:

1 — Tütün, tuz inhisarları (imal, ihrâc hakkı da dahil).

2 — Damga resmi ve ruhsatiye hareları.

3 — İstanbul ve tekmil Marmara havzası ve Manyas gölü balık resmi.

4 — Edirne, Bursa, Tokat, Kavala, Yenice, İskeçe, Saruhan, Şile, İzmit, Kartal, Gebze, Darıca tütün ve ipek âşarı.

5 — Bulgaristan emaretinin devlete maktu olarak verdiği yıllık vergi. Bu vergi tahsil edilinceye kadar her sene yukarıdaki maddede yazılı yerlerden gayri tütün âşarından 100,000 altın.

6 — Kıbrıs vergisi. Bu vergi hükûmet tahsil edip Düyunu Umumiye veremezse Maliye her sene 130,000 altın verecektir.

7 — Şarkî Rumeli maktu vergisi.

8 — Tömbeki resminden senede 50,000 altın.

C): Düyunu Umumiye Meclisi idaresi yukarıda kaydedilen vergi ve resimleri tarh, tahakkuk, tahsil, kambiyoya tahvil, alacaklılara gönderme ve dağıtmada tamamen serbesttir. Bu işler için istediği teşkilâtı kurar ve bu işler için kullanacağı memur ve müstahdemlere dilediği maaşı verir. Düyunu Umumiyeye terkolunan devlet gelirlerinin kanunlarını değiştirmede Osmanlı Devleti serbest değildir. Düyunu Umumiyeye terkolunan devlet gelirlerinin borç karşılığı olarak tahmin edilen miktardan fazlası bu idare tarafından hazineye iade olunur (Not: Darlık içinde olan devlet hazinesi bu gelir fazlasını Düyunu Umumiyeden ekserîya zamanından evvel yüksek faizlerle avans olarak almıştır. Hazindir).

D): Devlet bu Muharrem Kararnamesini bozduğu takdirde borcu otomatik olarak aslına yani 191,000,000 İngiliz lirasına çıkacaktı.

Son tehdit maddesi olmasa dahi Muharrem Kararnamesi bir borç indirme karşılığı Türkiyede Düyunu Umumiye Meclisi İdaresi denilen ve devlet gelirinin kaymağını sömüren bir canavar yaratmış idi.

Berlin Muahedesi ile Türkiyenin Sırbistana, Bulgaristana, Karadağa ve Yunanistana bıraktığı yerlerin İmparatorluk borclarından bir hissesi olacağı kabul edilmişti; fakat, bu dört Balkan devleti kendilerine düşen borc hissesinin yalnız faizini Düyunu Umumiyeye ödeyecekler, ana borcu Osmanlı İmparatorluğu ödeyecekti.

Muharrem Kararnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu Maliye Nezareti Düyunu Umumiye İdaresinin âdeta vasiliği altına girmişti. Maliye Nazırları para bulmak için bu idareye kayıdsız şartsız teslim olmuşlardı. Düyunu Umumiye Meclisi reisleri İstanbula yarım asra yakın tacsız bir kral olarak saltanat sürmüşlerdi. Düyunu Umumiye İdaresi, Osmanlı İmparatorluğu para sıkıntısına düştükçe devletin diğer gelir kaynaklarını da rehin alarak yeni yeni borc esabları açmağı çok kârlı bir iş bulmuştu.

Acı ve şayanı dikkat bir zihniyet meselesidir: Osmanlı İmparatorluğu Kırım «kaime» denilen bir kâğıd para çıkarmıştı; tebaasına ordu işe ve hizmetlerinden borcianmıştı. Kaimelerin kıymeti yarıya düşürüldü. Borcların da % 50 si hazine menfaatlerine terkin edildi, diğer yarısı da alacaklıların vergi borclarına mahsub edildi.

1293/M. 1876 Türk - Rus harbinde de dahili bir istikraz demek olan bir kâğıd para çıkarılmıştı. Bu harbde de devlet ordu nakliye ve işaesinden tebaasına hayli borcianmıştı. Kâğıd paralar altına tebdil edilmedi, halk elindeki kaimeleri yaktı. Kıymeti sıfır oldu. Borc senedlerine gelince, iki sene sonra % 75 i hazine menfaatine terkin edildi, ancak % 25 hümillerinin vergi borclarına karşılık kabul edildi. Harici borclarına karşı en mühim gelir kaynaklarını ecnebilerin eline Düyunu Umumiye müessesesi vasıtasiyle rehin veren bir hükûmetin kendi halkının alacağına karşı bu hareketi ibret ile görülmeğe değer.

***

Muharrem Kararnamesinden Meşrutiyete kadar İkinci Abdülhamid zamanında İmparatorluk 6,452,335 lirası dahildeki müesseselerden avans şeklinde alınarak; 62,173,090 lirası da hariçden uzun vâdeli istikraz olarak cem'an 68,625,425 lira tutarında yeni bir borc altına girmiştir. Bunların karşılığı olarak da devletin çeşidli sağlam gelirleri Düyunu Umumiyenin eline bırakılmıştır. Müfredatı şudur:

1 — 4,999,500 Türk altını, 1890 Osmanlı Tahvilâtı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) Muharrem Kararnamesi ile Düyunu Umumiyeye tahsis edilen varidattaki devlet hissesi; b.) Bursa, Karahisar, Kırşehir, Yozgad, Kayseri âşarı; c) Gümrüklerden 80,000 altın.

2 — 3,272,720 Türk altını tutarında 1896 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) Aydın, Hüdavendigâr, Selânik vilâyetleri ağnam resmi; b.) İzmir, Saruhan, Menteşe, Denizli, Biga sancaklarının palamut, afyon ve zeytinyağı âşarı.

3 — 6,948,612 Türk altını tutarında 1891 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: Mısır vergisinin bakiyyesi.

4 — 9,033,574 Türk altını tutarında 1894 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: Mısır Zeylâ vergisi bakiyyesi.

5 — 2,640,000 Türk altını tutarında 1903 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) Muharrem Kararnamesiyle Düyunu Umumiyeye tahsis edilen yerlerden gayri Türkiyenin her tarafındaki balık avcılığı resmi; b.) İpek âşarı Düyunu Umumiyeye bırakılmış yerlerin koza âşarı; c.) İzmir sancağı hububat âşârından senede 30,000 altın; d.) Damga resmine tâbi evrakın tevsiinden elde edilecek gelir fazlası.

6 — 2,950,000 Türk altını tutarında 1904 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: Konya, Haleb, Urfa âşârından kısmen müretteb yerler.

7 — 3 tertibde ve 13,064,000 Türk altını tutarında Bağdad Demiryolu istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: 1908 yılına kadar, Düyunu Umumiyeye terkedilmiş olan bütün varidatın tamin fazlası olup devlet hazinesine iadesi icab eden devlet hisseleri.

8 — 2,640,000 Türk altını tutarında 1905 techizatı askeriyye istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) Bütün vasıtasız vergilere ilâve edilen techizatı askeriyye zammı; b.) Gümrüklerden müretteb bir meblâğ.

9 — 5,306,664 Türk altını tutarında 1905 istikrazı.

Gülcemâl Sultan

Meşrutiyetde, eski Seyrisefain İdaresi (Devlet Denizyolları) Atlas Okyanusunda yıllarca dolaşmış, dört direkli ve iki bacalı eski bir transatlantiği satın almış, yemi İstanbul limanında evvelâ Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemişti. Sultan Reşad vapuru saraydan seyrederken: «Ne güzel gemi.. buna rahmetli anacığımın adını koysunlar..» demişti; ve büyük vapura Gülcemal ismi verilmişti.. Yaşlı, fakat nâzik ve zarif bir tekne idi. Dilber bir sultanın hâtırasına lâyikdi. Sultan Reşad anasını pek küçük yaşda kaybetmişti.. Simasını bile hatırlamadığını, fakat güzelliğinden bahsedildiğini söylermiş.. Aşağıdaki satırlar, Abdülmecidin hususî tabibi Dr. Spitser'in hatıralarından alınmıştır:

«...Birgün, Dolmabahçe sarayında pâdişahı hissolunacak kadar heyecanlı gördüm.. teessür dolu bir sesle:

— Doktor.. geçende sana üçüncü kadınımın hastalığından bahsetmiştim.. o da, oğlu da pek fena halde.. hele oğlu Reşad Efendi kurtulamıyacak sanırım.. fakat anasını kurtarmak için herşeye baş vurmak istıyorum.. bilmiş ol ki bu kadını hakiki bir muhabbetle seviyorum.. kalbible bağlıyım.. hastayı gör.. eğer ümid yoksa tereddüd etme, söyle.. bitkin hâlinde ilâçlarla yormayalım.. dedi, ve gözleri yaşardı..

Hasta, müzeyyen ve muhteşem bir odada yatıyordu.. baha biçilmez kıymetde bir cibinliğin içinde, yatağın üstüne bir lâhur şalı örtülmüştü.. hastanın yüzü üstüne de kıymetli bir şal örtülmüştü.. pâdişah çok nâzik bir sesle:

— Rahatsızlığınız nasıl efendim?.. diye sordu.

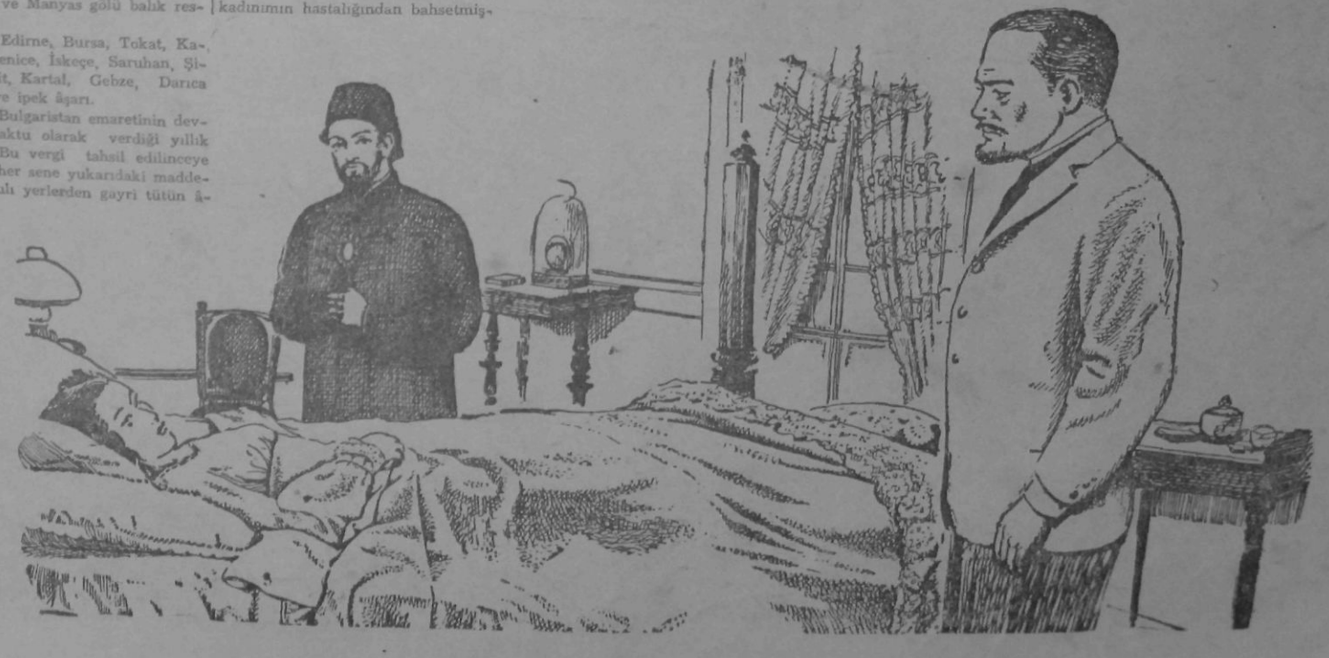
Tatlı, pek sevimli bir ses cevab verdi:

— Kendimde iyilik hissediyorum efendimiz..

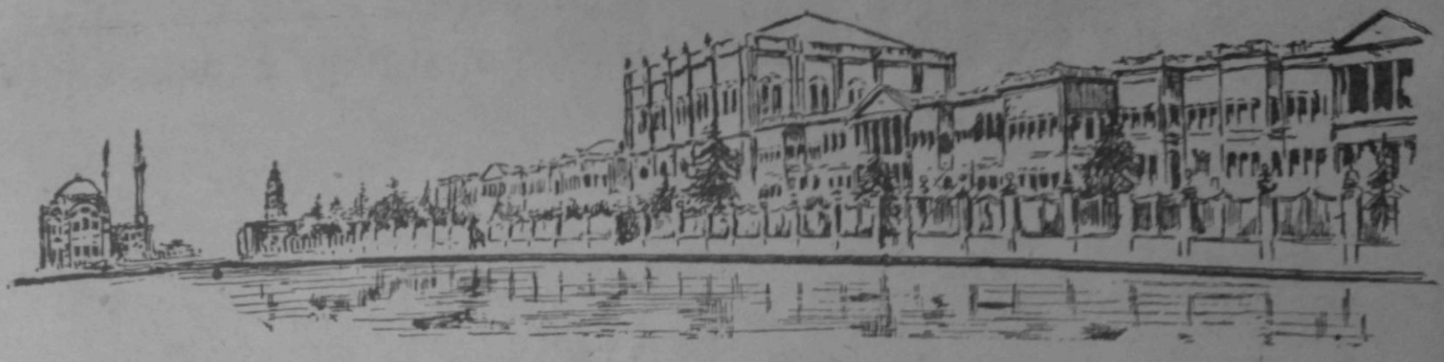
Pâdişah:

— Doktorumu getirdim.. sizi de görsün.. dedi, ve nabzını uzatmasını rica etti. Yorganın ve şalın altından gayet nâzik, son derece mütenasib, fakat üzücü hastalığını gösteren zayıf bir el uzandı. Abdülmecid eğildi, hastanın yüzünü örten şalı kendi eliyle açtı. İşte o zaman öyle güzel bir kadın başı gördüm ki, ömrümde böylesini görmemiştim.. Istırabın tesirleri, yüzün solgunluğu, hastalığın tesiri ile gözlerinin parıl parıl parlayışı bile câzibdi.. güzel kadın kurtulamıyacaktı.. hakikati söylemeye söz verdiğim halde dilim varmadı:

— Diğer doktorlarla beraber bir daha muayene edelim.. dedim..»

Levent Şahverdi Arşivi

İtibarî kıymet karşılığı: a.) Menteşe, Ayıntab, Cuma, Serfiçe, Ünye, Terme âşârı; b.) Düyunu Umumiyeye terkedilen âşâr üzerine % 0,5 zam.

10 — 1,000,000 Türk altını tutarında 1893 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: Bağdad ve Yemene idhal olunan tömbekilerden alınan resim.

11 — 8,600,000 Türk altını tutarında 1894 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) Aydın; Hüdavendigâr, Beyrut, Selânik Edirne gümrükleri hasılatı; b.) Gümrük varidatı umumiyyesinden ayrıca senede 390,000 altın.

12 — 858,000 Türk altını tutarında Konya ovasını sulama istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) Demiryolları kilometre teminatı; b.) Sulama neticesi bu sahada hasıl olacak âşâr fazlası.

***

Abdülhamid devrinde istikrazlardan gayrı bir takım avanslar da alınmıştır ki şunlardır:

1 — 350,000 Türk altını, Fenerler İdaresinden.

Karşılığı: Fenerler İdaresi hasılatındaki devlet hissesi.

2 — 800,000 Türk altını, Buratlı maden şirketinden.

3 — 17,335 Türk altını, Köstence kablo şirketinden.

Karşılığı: Posta-telgraf varidatından.

4 — 2,000,000 Türk altını, Eytam Sandığı ile Mülkiye Tekaüd Sandığından karşılıksız.

5 — 5,000,000 Ziraat Bankasından.

Karşılığı karışık, müzmin bir takım hesablar, devletin bu millî bankaya olan borcunu Türkiye Cumhuriyeti ödemiştir.

6 — 890,000 altın, demiryolları kilometre teminatından.

Karşılığı: Düyunu Umumiyeye terkedilen âşâr ki müfredatı şudur:

a. Haydarpaşa - Ankara hattı için İzmit, Kütahya, Ankara âşârı.

b. Selânik - Dedeağaç hattı için, bu hattın geçidi Dedeağaç, Gümülcine, Drama, Serez âşârı.

c. Selânik - Manastır hattı için Selânik ve Manastır âşârı.

d. Eskişehir - Konya hattı için Trabzon, Gümüşhane âşârı ile bu hattın geçtiği yerlerin âşâr fazlasından müretteb hisse.

e. İzmir - Kasaba hattı için, Saruhan, Denizli, Aydın âşârı.

f. Alaşehir - Afyon hattı için hattın işletme hasılatından hükûmet hissesi ile hattalara teminat olarak tahsis edilen âşârın fazlası.

g. Konya - Ereğli hattı için bu hattın hasılatının hükûmet hissesi.

h. Hama - Rayak hattı için Şam, Akkâ, Hama âşârı.

i. Bağdad hattı ikinci kısmı için Konya ve Adana ağnam resimleri.

Görülüyor ki bu avans arabacı tâbir edilen şekilde karışık ve daima Düyunu Umumiye menfaatini sağlıyan bir malî hesabdır.

***

Osmanlı İmparatorluğunda Meşrutiyet ilân edildiği zaman, devlet yukarıda anlattığımız şekilde borclu ve devletin belli başlı varidatı maliyenin elinden çıkmış, Düyunu Umumiye Meclisi İdaresi denilen kırk başlı canavarın pençesine girmiş bulunuyordu. Hangi partinin olursa olsun Meşrutiyet hükûmetlerinin Düyunu Umumiye cephesinden bir değişiklik yapmasına imkân yoktu. Bu takdirde memlekette iktisadî ve içtimaî bir kalkınma yapmak için gereken para yine yeni istikrazlarla aranacak, bulunacaktı. Meşrutiyetin ilânından Birinci Cihan Harbine girdiğimiz tarihe kadar geçen yedi senelik zaman içinde 48,633,442 Türk lirası tutarında harici istikraz yapıldı; 8,500,000 Türk lirası tutarında hazine tahvilâtı çıkarıldı; haricdeki ve dahildeki müesseselerden 19,731,286 Türk lirası tutarında uzun vâdeli avans muamelesi yapıldı. Bunları da müfredat ve karşılıkları ile kaydedelim:

1 — 4,411,212 Türk altını tutarında 1908 istikrazı.

Karşılığı: a.) Rüsumat emaneti umumî hasılatından; b.) Düyunu Umumiyeye havale edilmiş demiryolları kilometre teminatı ve âşâr fazlası.

2 — 7,000,000 Türk altını tutarında 1909 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) Sivas, Konya, Adana vilâyetleri âşârı; b.) Kalecik âşârı; c.) Helb vilâyeti ağnam resmi fazlası.

3 — 11,000,000 Türk altını tutarında 1911 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: İstanbul gümrükleri hasılatından senede 550,000 Türk altını.

4 — 22,000,000 Türk altını tutarında 1914 istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) 1914 senesine kadar aktedilecek bilcümle istikrazların karşılıkları olan varidatın mukaveleleri mucibince kendi tertibleri ayrıldıktan sonra artacak meblâğdan; b.) Âşâr üzerine zammedilen ilkokul ianesinin Düyunu Umumiyeye tahsisi (!); c.) Düyunu Umumiyeye bağlı Tütün Rejisi (inhisarı) şirketinin maliyeye aid kâr hissesinden Reji avansları karşılığı ayrıldıktan sonra geri kalan devlet kâr hissesi.

5 — 1,000,000 Türk altını tutarında Hudeyde - Sana demiryolu istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: Hudeyde ve Cidde gümrükleri hasılatı.

6 — 1,210,000 Türk altını tutarında havuzlar ve doklar istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: Sivas vilâyeti âşârından.

7 — 1,712,300 Türk altını tutarında Bandırma - Soma demiryolu istikrazı.

İtibarî kıymet karşılığı: a.) İzmir - Kasaba demiryolu hasılatından hükûmet hisseleri; b.) Demiryolları işletme kilometre teminatı hasılatından artacak hükûmet hisseleri.

8 — 3,000,000 Türk altını tutarında % 6 faizli hazine tahvilâtı.

Karşılığı: Vasıtasız vergilerden Maliye ödeyecektir. 100 kuruşa 80 - 85 kuruştan hepsini Periye Bankası satın almıştır.

9 — 5,500,000 Türk altını tutarında % 5 faizli hazine tahvilâtı.

Karşılığı: Vasıtasız vergilerden Maliye ödeyecektir. 100 kuruşu 80 - 85 kuruştan hepsini Almanı bankerleri satın almıştır.

10 — 1,500,000 Türk altını tutarında hazine tahvilleri.

Karşılığı: Maliye ödeyecektir. Dahilde satılmıştır.

11 — 1,320,000 Türk altını tutarında avans. 1911, 1912, 1913 yıllarında üç defada Bank dö Frans'dan alınmıştır.

İtibarî kıymet karşılığı: Trabzon vilâyeti gümrükleri.

12 — 510,000 Türk altını tutarında avans. 1913 de Bağdad Demiryolu Şirketinden alınmıştır.

Karşılığı: a.) Düyunu Umumiye devlet hisseleri fazlalarından; b.) Bu şirket hasılatı hükûmet hissesinden.

13 — 1,650,000 Türk altını tutarında avans. 1912 de Türkiye İtibarî Millî ve Selânik Bankalarından alınmıştır.

Karşılığı: Edirne, Selânik, Aydın, Hüdavendigâr, Beyrut vilâyetleri gümrük hasılatından evvelce Düyunu Umumiyeye tahsis edilenden arta kalacak hasılat.

14 — 60,000 Türk altını tutarında avans. 1914 de Selânik Bankasından.

Karşılığı: Hazine tahvilleri terhin edildi.

15 — 5,622,200 Türk altını tutarında avans. 1912 - 1914 arasında altı defada Osmanlı Bankasından.

Karşılığı: a.) Düyunu Umumiyece cibayet edilmekte olan ağnam resimleri ve âşâr fazlalarından; b.) Umum gümrükler varidatından Düyunu Umumiyeye evvelki istikrazlar karşılığı tahsis edilenden arta kalan kısım. c.) Harb vergisinden hazineye kalan kısım; d.) Sivas âşârından geriye kalmış olan kısım; e.) Diyarıbekir, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Şam, Musul, Karasi, Bolu, Erzurum vilâyetleri ağnam resimleri.

16 — 1,800,000 Türk altını tutarında avans, iki sene içinde ve beş seferde Tütün Rejisi şirketinden.

Karşılığı: a.) Bu şirketin kârından devlet hissesi; b.) Düyunu Umumiyeye İzmir âşârından tahsis edilmiş olandan bakiye kalan kısım.

17 — 200,000 Türk altını tutarında avans, 1914 de Bazdad demiryolu şirketinden.

Karşılığı: Gümrükler hasılatı umumiyesinden.

18 — 2,951,167 Türk altını tutarında avans, 1913 ve 1914 senelerinde 15 seferde Düyunu Umumiye Meclisinden.

Karşılığı: a.) Gümrük resmi zammı; b.) Müteferrika âşâr bakiyyesi; c.) Hazine tahvilleri terhini.

19 — 500,000 Türk altını tutarında avans, 1913 de Fenerler idaresinden karşılık: Bu idare hasılatının hükûmet hissesi. Bu hisse 1/16 dır. Fenerler idaresinden alınan avansların faizine dahi kifayet etme mektedir. Ana borcu itfası imkân dışında olduğundan fenerler idaresi imtiyazı borcun itfasına kadar, yâni ebediyyen temdid edilecektir. Meşrutiyyet devrinin 19 maddede topladığımız borcları 76,864,000 Türk altınını buldu.

Birinci Cihan Harbinde Osmanlı İmparatorluğunun inkiraza yakın mağlubiyyeti, vatanımızın düşmanlar tarafından işgali, Millî Mücadele ve nihayet Türk istiklâlinin kurtarılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kurulmasından sonra, cihan ile olan bütün hesablarımız Lozan Sulh konferansında müzakere mevzuu olurken Türk murahhaslarının karşılaştığı en çetin mesele bu osmanlı borcları ve onun üstüne konmuş olan ve Türkiyenin malî ve iktisadî bünyesini didikleyen Düyunu Umumiye müessesesi oldu. Bu müzakerelerde Türk baş murahhası İsmet Paşanın metâneti tarihimize altın harflerle yazılmağa değer Türk tezi, borcun aslının, bizden ayrılmış memleketlere taksimini, Türkiyenin o memleketler hissesine düşecek resûlmalden tammen ibrasını istihdaf ediyordu. Bir çok karışık hesaplar dikkatle ayıklanarak 107,000,000 lira Türkiyeye, 54,500,000 lira da Balkan devletleriyle Suriye ve Irakın hissesine düştü. İkinci mühim bir mesele olarak, Ankara Hükûmeti, Düyunun Umumiye Meclisini bir umum müdürlüğe kalbederek Maliye Vekâletine bağladı, devlet içinde devleti andıran o heyulayı kaldırdı.

Türkiye Cumhuriyetinin dürüst hareketi ve merd sözü, alacaklılar tarafından kâfi bir teminat telâkki edildi.

KATİBİM TÜRKÜSÜ

İstanbul radyosunun çok güzel sinyali «Kâtibim» türküsünden bir nota parçasıdır... Bu türkü için, güzel bir kâtip hakkında bir kız ağzından söylenmiştir diye uydurma bir hikâye nakledilir. Türkünün ilk kıt'asını hatırlıyalım:

Üsküdara gider iken aldı da bir yağmur
Kâtibimin setresi uzun eteği çamur
Kâtip uykudan uyanmış, gözleri mahmur
Kâtib benim ben kâtibin el ne karışır
Kâtibime setre ve pantol ne güzel yaraşır...

Bu türküde bir güzel kâtip övmekten ziyade genç ve güzel kâtibi tehzil mânası vardır; ve bir kız ağzından söylenmiş olmaktan ziyade bir İstanbul külhanisinin karihası eseridir. Türkü, Kırım harbi içinde, Abdülmecit devrinde çıkmıştır. İkinci Mahmud avrupalı kıyafetini ordu mensubinine giydirmiş, fakat sivil memurları bu hususta serbest bırakmıştı. Abdülmecit, Kırım harbi başlayınca, bu mecburiyeti İstanbul için bütün sivil memurlara da tatbik etti. Memuriyetinden başka geçim vasıtası olmıyan fıkara ve orta halli ailelerin çocukları lâta, cübbe ve şalvar yerine setre ve pantalon giydiler. Mutaassıplar da bunu dillerine dolayıp «Gâvur mukallitliği» dediler ve pantolonla sokağa çıkmağı iç doniyle çıkılmış gibi saydılar. Hele genç ve eli yüzü düzgün kâtibler bütün bütün dile düşürüldü.

Kırım harbinde müttefiklerimiz olan İngiliz, Fransız ve Sardunyalıların orduları İstanbuldan geçmişti. Üsküdar civarında Selimiye kışlası da bu gayrimüslim Avrupalı müttefiklerimizin emrine hastahane olarak verilmişti. İstanbuldan geçen İngiliz ordusunda bir de İskoç alayı vardı; meşhur gaydaları ve pantolon yerine kısa eteklikleriyle İskoçyalılar, İstanbulluların pek tuhafına gitmişti; ve bu garip kıyafetli yabancılara «Donsuz asker» lâkabını takmıştı. İskoç alayı şarka hareket ederken, bir İskoçyalı bestekâr bu alay için bir marş bestelemişti. Bu marşın bestesi, bizim Kâtibim türküsünün nağmeleridir. İşte, bir İstanbul külhanisi, Avrupalıların Selimiye kışlasında yerleşmesine telmih ile «Üsküdara giderken..» diye başlayarak genç kâtibler hakkında yukarıdaki türküyü yazmış, ona beste olarak da donsuz askerlerin marşını almıştı. Sonraları çalgılı küçük konsol saatleri çıktı... Bu saatler Türkiyeye evvelâ İskoçyadan geldi. Fabrika bu güzel marşı da saatin nağmeleri arasına yerleştirmişti. «Kâtibim türkülü saat» diye İstanbul halkından bu saatleri almıyan kalmadı... Hakikaten kıvrak, oynak, şirin nağmelerdi...

Levent Şahverdi Arşivi

Uyanık İstibdad Devrinin Üç Büyük Veziri

Reşid Paşa

Ondokuzuncu asırda Avrupalılar, hürriyet mücadelelerinde kanlarını dökerken ve teknik alanda dev adımlarile ilerlerken Türkiyenin köhne bilgiler, cehalet ve taassubla bir uçuruma sürüklendiğini gören ve tanzimat devri adını verdiğimiz uyanık bir mutlakiyet idaresi ile memleketi kurtarmağa çalışan ve kısmen de muvaffak olan büyük devlet adamı Mustafa Reşid Paşa 1799 da İstanbulda doğmuştu.

Babıalide sadaret yazı işleri kaleminde kâtip oldu. Sadaretten sarayı gönderilen bazı yazılar İkinci Sultan Mahmud'un nazarı dikkatini çekti ve sağlam bir ifade taşıyan bu yazıların Mustafa Reşit isminde genç bir kâtip tarafından yazıldığını öğrenince Mustafa Reşid Beyi saraya çağırttu ve iltifatta bulundu ve fransızca öğrenmesini tavsiye etti. Padişahın bu alâkası ve devrin nüfuz sahibi devlet adamlarından Pertev Paşanın himayesi genç kâtibe süratle yükselme yolunu açtı. 1834 de henüz otuz beş yaşında Türkiyenin Londra Elçisi, az sonra Hariciye müsteşarı, sonra hem Hariciye Nâzırı hem Londra Elçisi oldu. İkinci Mahmud öldüğünde bu mühim vazifeler üzerinde olarak Londrada bulunuyordu. Hemen İstanbula geldi ve 1839 da genç Padişaha «Tanzimatı Hayriye» denilen ıslâhat fermanını ilân ettirdi. Abdülmecid zamanında altı defa Sadrâzam oldu ve bu makamda bulunurken 1857 de ve yaşı henüz altmışı bulmamışken öldü; türbesi Bayazıddadır.

Fevkalâde zeki, çok güzel konuşur elini attığı her işde büyük devlet adamı olduğunu gösterirdi. Tanzimat inkılâbını yaparken, koyu mutaassıp kütleye karşı ölümü göze alarak harikulâde bir medenî cesaret göstermişti. Vali Kavalalı Mehmed Ali Paşanın isyanı ile başlamış olan Mısır meselesinde İngiliz ve Fransız politikalarını Osmanlı devleti lehine çevirmeğe muvaffak olmuş idi. Kırım harbinde Rusyanın Avrupadaki siyasî nüfuzunun kırılması da onun bir diplomat olarak tarihimizde büyük hizmetlerinden biridir. Fakat Reşid Paşanın ismini Türkiye tarihine altın harflerle yazdıran da bizzat okuyarak ilân ettirdiği Tanzimat fermanıdır; bu ferman iledir ki Türkiyede mal ve can emniyeti, ırz ve namus korunması, vatandaşın muayyen vergi vermesi esası ve vatandaşın askerlik mükellefiyeti usulü kabul edilmiştir.

Ali Paşa

Tanzimat devrinin Mustafa Reşid Paşadan sonra İkinci büyük siması, Abdülmecidin ve Abdülâzizin Sadrâzamlarından; 1815 de İstanbulda Mercan semtinde doğdu, asıl adı Mehmet Emindir, babası Mısır çarşısı aktarlarından Ali Rıza efendidir. Mahalle mektebinde okumuş, bir müddet cami derslerine devam ederek arabça öğrenmeğe başlamış, fakat babasının geliri dar olduğundan hayatını kazanmak mecburiyetinde kalmış, 1830 da onbeş yaşında iken divanı hümayun kaleminde kâtip olmuştur. Bu kalemde fransızcaya heves etmiş, nezaketi terbiyesi ve zekâsile nazarı dikkati çekmiş ve kendisine «Âli» mahlâsı verilmiştir.

Londra Elçisi olan Mustafa Reşid Paşanın yanında Sefaret Müşteşarı olarak İngiltereye gitmiştir ki bu tarihte de henüz 23 yaşında bulunuyordu. Bu vazifede Reşid Paşanın mutlak güvenini ve sonsuz takdirini kazanmıştı. Bu da kendisine sür'atle yükselme yolunu açmıştı. 1839 da Abdülmecidin cülûsu üzerine Reşid Paşa ile beraber İstanbula dönen Âli Efendi az sonra Hariciye Nezareti Müşteşarı oldu. 1841 de Londra Büyük Elçiliğine tâyin edildi; İngilterede bu yirmi altı yaşındaki büyük Elçi, Türkiyeyi üç sene büyük bir dirayet ve ehliyetle temsil etti. Bu tarihten itibaren ondört sene Müsteşarlık, Elçilik, Valilik ve Meclisi Valâ âzalığı gibi yüksek memuriyetlerde dolaştı ve 1855 de Sadrâzam oldu. Hayatının son onaltı yılında bu yüksek mevkie beş defa çıkan ve koca bir İmparatorluğun mukadderatını elinde tutan Âli Paşa, beşinci sadaretinde 1871 de Bebekteki yalısında veremden öldü. Süleymaniye camii haziresine defnedildi.

Fuad Paşa

Fuad Paşa 1815 de İstanbulda doğdu; babası, İkinci Mahmud devrinin zarafeti ve hür fikirlerile tanınmış ulemasından şair Keçecizâden İzzet Molladır.

Çocukluğunda cami derslerine devam etti ve Askerî Tıbbiye Mektebi ilk açıldığında oraya kaydettirildi; Tıbbiyenin hem ilk talebelerinden hem de ilk mezunlarından oldu; Tophane doktorluğuna tâyin edildi; fakat mizacı mesleği ile bağdaşamadığından henüz yirmi üç yaşında iken hem askerlikten ayrıldı hem de doktorluğu bıraktı, Tıbbiyede lâtince ve fransızca öğrendiği için Babıâli tercüme kalemine girdi. Orada devrin büyük adamı Mustafa Reşid Paşanın nazarı dikkatini çekti, bu zeki ve müstait genci diplomasi mesleğinde yetiştirmek isteyen Paşa Efendiyi Londra Elçiliği Baş kâtipliğine tâyin etti ve altı sene kadar İngilterenin baş şehrinde kalan Fuad Efendinin görüşleri değişiverdi; dünyanın kilit noktalarına sahip olan Türkiyenin varlığını ve istikbâlini koruyabilmesi için Garplılaşmaktan başka yol olmadığına kat'î kanaat getirdi. Hâmisi Reşid Paşa ve arkadaşı Âli Paşa ile beraber üçlü bir saçayağı gibi birleşen Fuad Efendi bu uğurda hiçbir şeyden yılmayarak memleketteki taassub ile amansız bir mücadeleye girişti.

1851 de de Hariciye Nâzırı oldu.

Kırım harbinden sonra Paris kongresinde Hariciye Nâzırı ve Baş murahhas sıfatile Türkiyeyi temsil etti ve Garplı diplomatlar arasında malûmat ve zekâsile mümtaz bir yer aldı. Şam ihtilâlini, Türkiyenin dahili işlerine müdahaleye yeltenen Üçüncü Napolyona fırsat bırakmadan şidetli tedbirlerle bastırdı. Sonra yine Hariciye Nâzırı ve az sonra da Sadrâzam oldu; pek kısa süren bu birinci sadaretinden istifasına müteakip Serasekr tâyin edildi; devrin Padişahı Abdülâzizin Mısır seyahatinde yanında bulundu. Mısır dönüşünde İkinci defa Sadrâzam ve sonra tekrar Hariciye Nâzırı oldu; Padişaha Avrupayı yakından tanıtmak isteyerek Abdülâzizi bir Fransa ve İngiltere seyahatine çıkardı, bu vesile ile bu iki memlekette Türkler lehine bir hava uyandırdı; bu iki memleket halkında ilk defa olarak Türk düşmanlığının mânasızlığı hakkında bir kanaat yerleşti. Devlet hizmeti uğrunda çok yorulan bu büyük devlet adamında kalp hastalığı başlamıştı; elli yaşında olduğu halde siması altmış beş yetmiş gösteriyordu; hastalığı ağırlaşınca tedavi için Fransada Nise gönderildi ve 1868 de orada öldü. Ölümü bu yabancı memlekette büyük teessür uyandırdı; nâşı pek tantanalı bir cenaze merasimi ile Türkiyeye gönderildi ve İstanbulda Fazıpaşa Üçler Camii yanındaki türbesine gömüldü

ÜÇÜNCÜ SULTAN SELİM DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Başlarafı 142 nci sayfada)

ünvanının Türkiye tarafından tasdiki.

1805 Sadırazam Yusuf Ziyanın sadırazamlıktan çekilmesi; Hafız İsmail Paşanın sadareti.

1805 Kavalalı Mehmed Alinin vezaret rütbesile Mısır Valiliği; Mehmed Ali Paşa tarafından Mısırda Kölemenlerin imhası.

1805 Fransa ile halı harbde bulunan İngilterenin ittifakından ayrılmak isteniyen Osmanlı Devletinin, Fransaya karşı Rusyayı destekliyen İngilterenin tazyiki ile Türk - Rus ittifakını dokuz sene için uzatması.

1805 Sadırazam Hafız İsmail Paşanın Nizamı Cedid aleyhtarlığı ve Rumeli âyanlarını da Nizamı Cedide karşı mukavemete teşviki; âyanın Edirne toplantısı ve ilk defa olarak Üçüncü Selim ile nizamı cedide karşı açık bir muhalefet hareketi.

1805 Sadırazam Hafız İsmail Paşanın azli; İbrahim Hilmi Paşanın sadareti.

1805 Kaynarca muahedesine aykırı olarak bir Rus âleti olan Eflâk Voyvodası Kostantin İpsilantı ile şüpheli bir şahıs olarak görülen Buğdan Voyvodası Aleksandri Mozuros'un azilleri; Kostantin İpsilanti'nin Rusyaya firar ve iltîcası. Ve bu aziller vakasından sonra Türkiyenin İngiltere ve Rusyadan ayrılarak Fransa dostluğuna itimad ve temayülü.

1805 Birincikânun. Rusların harb açmağa lüzum görmeden hududu tecavüz ederek Bender, Hotin, Kili ve Akkirman kalelerini zaptı. Bir Rus ordusunun İsmail önünde Türklere mağlûbiyeti.

1806 İkincikânun. Rusyanın müttefiki İngilterenin tazyikine rağmen Rusyaya harb ilânı. Sadırazamın orduyi hümayun ile sefere gitmesi münasebetiyle, Nizamı Cedid aleyhtarı Köse Musa Paşanın İstanbulda sadaret kaymakamlığına getirilmesi.

1806 İngiliz Elçisinin İstanbulu terkederek Akdenizdeki İngiliz donanmasına gitmesi. İngiliz donanmasının Hicrî 1220 Kurban Bayramı günü Boğaz kaleleri kumandan ve muhafızlarının bayram namazında bulunmalarından istifade ederek Boğazdan geçip İstanbul önüne gelmesi, ve payitahtı tehdid ile Türkiyeyi sulha icbarı, bütün İstanbul halkının şehri müdafaaya hazırlanması, İngilizlerin hacil bir şekilde İstanbul önünden çekilip Akdenize dönmeleri.

1807 Vehhabîlerin Medineyi istilâsı; evvelce Mekkede yaptıkları tahribatı Peygamberin merkadi müstesna burada yapmaları; asırlardanberi merkadi Peygamberiye hediye olarak gönderilmiş baha-biçilmez mücevheratın vesair harikulâde kıymetli eşyanın Suud Vehhabî tarafından gasbı ve kendi beldesi olan Der'iyye'ye götürülmesi.

1807 İngilizlerin İskenderiyeyi istilâsı, Reşid'de bozulan İngilizlerin İskenderiyeyi tahliyesi.

1807 Karadeniz Boğazı muhafızı olan Yamakların sadaret kaymakamı Köse Musa Paşa ile eyhüllislâm Topal Atâullah Efendinin teşviklerile Nizamı Cedid ve Üçüncü Sultan Selim aleyhine isyanları, Yamakların Kabakçı Mustafa başbuğluğunda İstanbul üzerine yürümeleri; bütün yeniçerilerin ayaklanmasile büyük ve kanlı İstanbul ihtilâli Nizamı Cedidin kaldırılması. Üçüncü Selimin tahttan indirilmesi.

4. Sultan Mustafa

Birinci Abdülhamidin oğludur; 1779 da doğdu, 1807 de, Üçüncü Selimi tahtından indiren mürtecilerle yeniçeriler tarafından padişah ilân olundu. 28 yaşında padişah olan Dördüncü Mustafanın şahsiyeti kanlı ihtilâl vakaları içinde sönük ve silik kalmıştır; bir yıl kadar hükümdarlık yapmıştır; Alemdar Mustafa Paşa ile askerlerinin, Üçüncü Selimi tekrar tahta çıkarmak için yaptığı saray baskını ve hükûmet darbesinde Selim, Sultan Mustafalılar elile şehid edilince, tahta Dördüncü Mustafanın küçük kardeşi şehzade Mahmud çıkarılmıştır. Sarayda hapsedilen Dördüncü Mustafa dört ay kadar sonra yeniçerilerin Alemdara karşı çıkardığı ihtilâlde Sultan Mahmudun emrile sarayda idam edilmiş ve Bahçekapıda babasının türbesine gömülmüştür.

3. Sultan Selim ve 4. Sultan Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Mithat Paşa

Büyük devlet adamı, Meşrutiyet inkılâbının asîl ve necip lideri; Türkiyede hürriyet mücadelesinin masum şehidi: 1822 de İstanbulda doğdu. Asıl adı Ahmed Şefik'tir; babası kadılıklarda bulunmuş ulemadan Ruscuk'lu Hacı Eşref Efendi isminde namuskâr ve bilgili bir adamdı. Oğlunu sağlam bir müslüman terbiye siyle yetiştirdi ve Ahmed Şefik Efendi henüz on yaşında iken hafızı Kur'an oldu. 13 - 14 yaşlarında iken Babıâlide divanı hümayun kalemine kâtip olarak girdi. Asırlardanberi kalemler (devlet daireleri) istidatlı çocukların yetiştirildiği bir mektep vazifesini görürdü. Ahmed Şefik Efendi de hem medrese derslerine devam etti, hem de kalemdeki değerli kimselerden hususî olarak arabça ve farsça öğrendi ve bu kalemde kendisine Mithat mahlası verildi. 1844 ile 1849 arasında kâtiplik ile Şam, Konya, Kastamonu, vilâyetlerinde dolaştı. Doğruluğu ve çalışkanlığı ile tanındı. Bir ara Suriyede bir devlet alacağının tahkikine memur edildi ve eşhas elinde kalmış binlerce lirayı meydana çıkardı; bu meselede gösterdiği namuskârlık Mustafa Reşid Paşanın bilhassa alâkasını çekti ve Mithat Efendiyi himayeye başladı. Ona görü ufkunun genişlemesi için fransızca öğrenmesini tavsiye etti ve Mithat Efendi otuz beş yaşlarında iken bu yabancı dili öğrenmeğe başladı. 1858 de, Reşid Paşanın ölümünden sonra Sadrâzam olan Âli Paşadan müsaade alarak bir Avrupa seyahatine çıktı. Belçika ve İsviçreyi dolaştı. 1861 de vezir rütbesile Niş valisi tâyin edildi. O zamanlar Sırbistan asayişi bozuk bir memleketti. Vali Mithat Paşa, bir taraftan şevketin önüne geçti, diğer taraftan yollar ve köprüler yaptırarak, sanat okulları açarak ictimai kalkınmayı temin etti. Merkezin nazarı dikkatini bu münevver valinin üzerine çevrildi. Niş, Silistre ve Vidin vilâyetleri «Tuna valiliği» adı altında toplandı ve idaresi Mithat Paşaya verildi. Paşa, yeni vazifesinde de parlak bir muvaffakiyete ulaştı: «Emniyet Sandığı» adı altında kurduğu o müessese ile o memleketler halkını kemiren tefeciliğin önüne geçti; «Menafi Sandığı» adı altında bir ziraat bankasının temelini attı; imar işlerine, yol ve köprü inşaatına daha geniş ölçüde devam etti. Belediye teşkilâtı yaptı; «İslâhhane» adı altında sanat mektebleri açtı. Bunun üzerine yeni kurulan Devlet Şûrasına reis tâyin edilerek merkeze alındı; fakat her emrinin aynen tatbikini isteyen Sadrâzam Âli Paşa ile geçinemedi; İstanbuldan Bağdat valiliği ile uzaklaştırıldı. 1869 da Bağdada giden Mithat Paşa, Tuna eyaletindeki icraatını orada da tatbik etmek istedi. Yeni Sadrâzam Mahmut Nedim Paşanın çıkardığı güçlüklerle karşılaştı, istifa edip İstanbula dönmeğe mecbur oldu. 1872 de Abdülâzizin huzurunda Mahmut Nedim Paşanın yolsuzluklarını acı bir lisanla anlattı ve bu veziri ağır şekilde ithama etti; bunun üzerine Sadrâzâm oldu; fakat bu en yüksek devlet makamında ancak üç ay kalabildi. Mahmut Nedim Paşa tarafından israf ve istibdada alıştırılmış Padişah, her arzusunun tatbikine mâni olan Mithat Paşayı beğenmedi ve azletti. İktidara bir köle gibi hizmet eden Mahmut Nedim Paşayı getirdi.

Memleketin kurtuluşunu hürriyette ve meşrutiyet idaresinde gören, münevver Türk gençliği, Namık Kemal ve arkadaşları, o zamanın tâbiri ile «Yeni Osmanlılar» bu cesur ve dürüst devlet adamını tabiî bir üstadları gibi görüyorlardı. Mahmut Nedim Paşa halkın nefretini kazanmıştı. Padişah bu sadık adamını tekrar feda etmeğe mecbur kaldı; Mütercim Rüştü Paşa Sadrâzam, Mithat Paşa da tekrar Şûrayı Devlet reisi oldu. Abdülazize şahsî kini olan Serasker Hüseyin Avni Paşa, memlekette meşrutiyet idaresi taraftarı olan Mithat Paşa ile kolaylıkla anlaştı; bir askeri hükûmet darbesiyle Abdülaziz tahttan indirildi; yerine geçen Beşinci Muradın da tecennün etmesi üzerine, meşrutiyete sadık kalacağına yemin eden İkinci Abdülhamit Padişah oldu ve Mithat Paşayı Sadrâzam tâyin etti. Fakat ruhan mutlakiyete taraftar Padişah iğfi iddia edilen ayak takımından bir kaç pehlivanla beraber bir Padişah katili olarak itham edildi ve idama mahkûm oldu. Padişah, bu idam hükmünü müebbet sürgüne çevirdi. Mithat Paşa, iki felâket arkadaşı, ile Taife gönderildi. Nuri Paşa akıtını oynattı. Mithat Paşa ile Mahmut Paşa da bir müddet sonra Taifte esrarengiz bir şekilde boğularak öldürüldü. Bu büyük hürriyet şehidinin kemikleri ancak 1950 de vatana getirildi ve bir tören ile İstanbulda Hürriyet Ebediye Tepesindeki yeni kabrine bırakıldı.

DÖRDÜNCÜ SULTAN MUSTAFA DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1807 Dördüncü Sultan Mustafanın cülûsu.

1807 Üçüncü Selim devri ricalinden bazılarının idamı. Silistrede bulunan orduyu hümayunda askerin ayaklanması, serdar ve sadrâzam İbrahim Hilmi Paşanın azli, Çelebi Mustafa Paşanın sadareti.

1807 Üçüncü Selim devri ricalinden bazılarının Ruscuk âyanı Alemdar Mustafa Paşanın himayesine sığınmaları ve Sultan Selimi tekrar tahta çıkarmak için gizli müzakereleri. Bu zevât tarihimizde Ruscuk Yârânı diye meşhurdur.

1807 Napolyon ile Rusya Çarı Aleksandrın Tilsit mülâkatı, bu görüşmede Rusyanın Türkiye ile bir mütareke akdinin şart koşulması.
Fransanın tavassutu ile Türkiye - Rusya mütarekesi: muhaseme derhal duracak ve sulh müzakerelerine başlanacaktır. Mütarekenin akdi ile beraber Rusya işgal ettiği kale ve şehirleri tahliye edecek, fakat sulhun akdine kadar buralara Türk askeri girmiyecektir. Uzlaşılamaz ise mütareke 1808 nisanına kadar uzatılacaktır.

1808 Alemdar Mustafa Paşanın sadrazam ve orduyu hümayun ile, ve bazı Rumeli âyanları âyanların askerleri ve kendi seçkin askerleri ile İstanbula doğru hareketi. Önden gönderilen Punar Hisar âyanı Ali Ağanın Rumelifeneri hisarında Boğaz Nazırı olmuş bulunan Kabakcı Mustafayı gece evinde bastırarak idamı; vak'anın şüyuu üzerine İstanbulda büyük bir heyecan. Alemdarın İstanbula gelmesi; kendi askerleri ve Rumeli âyanlarının askerleri ile hükûmet darbesi, sadrâzamın tevkifi, sarayın basılması. Dördüncü Mustafa bendeleri tarafından Sultan Selimin şehid edilmesi. Dördüncü Mustafanın tahttan indirilmesi.

İkinci Sultan Mahmud

Birinci Abdülhamidin oğludur; 1785 de doğmuştur, Alemdar Mustafa Paşanın yaptığı hükûmet darbesinde tahta oturduğu zaman yirmi üç yaşında idi. Alemdar sarayı bastığı zaman saraydaki Sultan Mustafalar şehzade Mahmudu da öldürmek istemişler, fakat şehzadenin hazinedarı Cevri kadın kaatillerin gözlerine kül serperek prensi dairesindeki ocak bacasından dama çıkarıp kaçırmıştı, hattâ bu arada Sultan Selim'in kaatillerinden Ebe Selim Şehzadenin arkasından bir hançer fırlatmış, Mahmud pazısından yaralanmıştı; bir kaşının üst tarafı da bir taşa çarparak berelenmişti.

Sultan Mahmud 1839 a kadar otuz bir sene padişahlık yaptı. Çalışkan, cesur, memleketinin ve milletinin refah ve saadetini, umranını görmek istiyen bir hükümdardır; fakat devri, birbiri arkasından patlak veren büyük gailelerle geçmiş asla huzur ve sükûn görmemiş talihsiz bir insandır.

Tahta çıktığı zaman, bir Rus harbinin müterake devresiydi, birkaç ay sonra yeniçeriler Alemdarın intihariyle kapanan bir ihtilâl çıkarmıştı; fakat Dördüncü Mustafayı sarayda idam ettiren Sultan Mahmud, hanedanının tek erkeği olarak tahtını muhafaza etmişti. Ruslarla tekrar başlıyan harb üç sene sonra Besarabya kıtası Rusyaya bırakılarak Bükreş muahedesiyle sona erdi; fakat arkasından bir Sırbistan isyanı çıktı. Bunu Mora ihtilâli takib etti. Bu arada 1826 da İstanbulda kanlı bir şehir muharebesiyle yeniçeri ocağı kaldırıldı ve «Asakiri mansure-i Muhammediyes adı ile yeni bir asker ocağı kuruldu. Sultan Mahmud sarayını terkederek bir alay kumandanı gibi bir sene Rami kışlasında oturdu ve her sabah, karda yağmurda askerin başında talime çıktı. ...

Sultan Mahmud devlet teşkilâtında esaslı islâhata girişti; yeniçeri ocağının lâğvından sonra memlekette artık mal ve can emniyetinin hâkim olacağını söyleyen padişah topladığı bir saltanat meclisinde: «Diğer mühim işleri siz düşünün, karar verin, ben kararınızı tatbik edeceğim» dedi Din, hükûmet, ordu, adliye ziraat ve ticaret işlerinde kurulacak yeni müessesleri yerleştirmek ve an'aneleri, bâtıl itikatları yıkmak çok zor işti. Sarığı çıkarıp fesi; şalvarı atıp pantolonu giyen padişah kıyafet inkılâbının ilk örneğini verdi.

Mora isyanı bastırılırken, Rumları himaye eden Rusya, İngiltere ve Fransa donanmaları, harb ilân edilmeksizin Navarin limanına hücum ettiler ve Türk donanmasını yaktılar. Türkiyenin protestosuna Ruslar harb ilânile cevab verdiler ve Edirneye kadar ilerlediler; 1829 da Edirnede imzalanan bir sulh muahedesiyle Yunanistan müstakil bir devlet oldu bunu Sırbistanın istiklâli takib etti. Arkasından Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyan etti; Mısır valisinin ordusu Anadolu içine girdi ve Kütahyaya kadar geldi. Âsî Mısır valisine karşı mağlûb olan padişah Rus Çarının silâhlı yardımını kabule mecbur oldu; bu suretle hem Mısır meselesi hemde Rusyanın mütemadiyen artan kuvveti karşısında Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının emniyeti bir Avrupa meselesi oldu; bu siyasî gailelere harblerin sebeb olduğu ağır malî sıkıntı da yüklenmişti. Memlekette ilk defa olarak muntazam devlet daireleri, büyük kışlalar ve mektepler yapturan Sultan Mahmud nihayet veremin pençesine düştü ve Çamlıcada kız kardeşi Esma Sultanın köşkünde öldü; Çemberlitaş yakınında yaptırttığı türbesine gömüldü. Son nefesini vermek üzere iken ordusunun Nizip mevkiinde Mısır ordusuna karşı ağır bir bozguna uğradığı haberi gelmişti.

Uzun boylu, Avrupaî biçiminde kesilmiş kısa sakallı, zarif ve güzel bir adamdı. Çok güzel konuşurdu; Şark musikisinde sağlam bilgi sahibiydi, şarkılar yazar ve bestelerdi.

İKİNCİ SULTAN MAHMUD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1808 Temmuz. İkinci Sultan Mahmudun cülûsu; Alemdar Mustafa Paşanın sadareti.

1808 Alemdar Paşanın diktatörlüğü; serkeşliğe ve uygunsuz hareketlere karşı verilen amansız idam cezaları ile yeniçerilerin sindirilmesi. Sekbanı Cedid adı ile yeni bir asker ocağının kurulması.
İkinciteşrin. İstanbulda yeniçeri ihtilâli; Alemdar Mustafa Paşanın ikamet etmekte olduğu Babıâlide geceleyin bastırılması, ve Babıâlinin kundaklanarak yakılması, Yeniçerilerin eline düşeceğini anlıyan Alemdar Paşanın intiharı. Yer yer patlıyan düşürülen sekbanların öldürülmesi. Babıâlî yangınının etrafa sirayetile büyük bir İstanbul yangını olması. Yeniçerilerin sarayı hümayuna yürüyüşü; eski padişah IV. Mustafanın sarayda Sultan Mahmudun emriyle idamı. Sekbanı Cedid asker ocağının lâğvı; Sekban kışlaları olan Levend Çiftliği Kışlası ile Üsküdardaki Selimiye Kışlasının yeniçeriler tarafından yakılması.

1808 Memiş Paşanın sadareti.

1809 Napolyon ile Çar Aleksandrın Erfurt mülâkatı: Çarın teklifi olan bir Türkiye taksimi meselesini Fransa istikbalde görüşülmeğe değer bir mesele telâkki eylemiştir. Fransa, Türkiye üzerindeki nüfuzunu kullanarak bir Türkiye - İngiltere anlaşmasına mani olacaktır.

1809 1 İkincikânun. Sadrâzam Memiş Paşanın azli; Yusuf Ziya Paşanın sadareti.

1809 Rusya ile mütareke müddetinin bitmesi ile harb halinin avdeti

1809 Türkiye ile İngiltere arasında Çanakkale sulh muahedesi ve gizli ittifak muahedesi. Gizli muahede metninin hulâsası: Rusya ile anlaşan Fransa Türkiyeye harb ilân ederse Fransız donanmasına karşı Akdenizdeki Osmanlı adaları ile sahillerinin müdafaasını İngiliz donanması deruhte etmiştir. Fransız tazyikine mukavemet edecek olan Türkiyeye İngiltere top ve her nevi askerî teçhizat verecektir. İngiltere Türkiyeden evvel Rusya ile sulh akdedecek olursa, Osmanlı devleti ile Rusya arasında Osmanlı devletinin şânına, menfaatine, istiklâline ve toprak tamamiyetine lâyık bir sulh teminini teahhüt etmiştir. 5 ikincikânun.

1809 Nisan. Rus harbinin devamınca Boğazların bütün devletlere karşı kapatılmış olduğuna dair Osmanlı notası.

1811 Birinciteşrin. Yeni bir Rus - Fransız harbinin başlaması ihtimali karşısında, Fransanın darbe devama teşvikine rağmen Napolyonun karakterine güvenilemediğinden Rusya ile müterake.

1811 Sadrâzam Yusuf Ziya Paşanın azli, Laz Ahmet Paşanın sadareti.

1812 28 Mayıs. Rusya ile Bükreş sulh muahedesi. Muahede metninin hulâsası: Rusya bu harbde işgal ettiği Eflak ve Buğdanı Türkiyeye iade etti. Bu harbde işgal edilmiş olan Besarabya Rusyada kaldı. Prut nehri iki devlet arasında hudud oldu. Tunanın Kili ağzı iki devlet arasında müşterek olacaktı. Bu harbde Ruslar hesabına çalışmış Sırb asîler affolunacaktı. Osmanlı devleti, Sırbistana bir nevi muhtariyet verme hususunda Sırb ileri gelenleri ile müzakere vaadinde bulundu.

1812 Sadrâzam Laz Ahmed Paşanın azli; Hurşid Ahmed Paşanın sadareti.

1813 Mısır vâlisi Mehmed Ali Paşanın Medine ile Mekkeyi Velhabilerin elinden kurtarması.

1815 Nisan. Sadrâzam Hurşid Ahmed Paşanın azli; Mehmed Emin Rauf Paşanın sadareti.

1815 Teşrinievvel. Yunan adalarının İngiltere himayesine verilmesine Osmanlı devletinin muvafakati; Dalmaçya sahilinde Praga'nın Türkiyeye terki.

1818 Sadrâzam Mehmed Emin Rauf Paşanın azli; Dervîş Mehmed Paşanın sadareti.

1820 Amerika Birleşik Devletleri ile ilk ticarî münasebetlerin ku-

Levent Şahverdi Arşivi

ruması.

1826 Kânunusani. Sadrâzam Derviş Mehmed Paşanın azli; Seyyid Ali Paşanın sadareti.

1821 Mart. Sadrâzam Seyyid Ali Paşanın azli; Benderli Ali Paşanın sadareti. Bir ay sonra azli ile Hacı Salih Paşanın sadareti.

1822 10 Teşrinisani. Sadrâzam Hacı Samih Paşanın azli; Deli Abdullah Paşanın sadareti.

1822 Yunanistan ve Mora üzerinde büyük nüfuz sahibi Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşanın, Nişancı Hâlet Efendinin kini karşısında devlete arzusuna rağmen âsi oluşu üzerine ordu sevkı, Yanyada muhasarası, idamı, Tepedelenli Ali Paşanın isyanı ile beraber başlamış olan Mora ihtilâlinin paşanın idamından sonra bütün şiddeti ile alevlenip devamı.

1823 Mart. Sadrâzam Deli Abdullah Paşanın azli; Silâhdar Ali Paşanın sadareti.

1823 İran ile Erzurum sulh muahedesi. Mora ihtilâlini fırsat bilerek Türkiyeye saldıran İranlılar Bağdad cephesinde mağlûb oldular, fakat şarkî Anadoluda Bayazıdı, Bitlisi, Ercişi zaptettiler. Ordularında bir kolera çıktı, sulh istediler; «Kasrışîrin» muahedesi esaslarına göre bu ahidnâme imzalandı.

1823 Birincikânun. Sadrâzam Silâhdar Ali Paşanın azli; Said Galip Paşanın sadareti.

1824 Kendisine Mora ve Girid valiliklerinin verileceği va'd edilerek Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın Mora isyanının tenkiline memur edilmesi.

1824 Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşanın 60 gemi ve 60 bin askerle Mora ihtilâlinin tenkili hareketine iştiraki. Orduyu hümayun ile birleşen Mısır askerinin muvaffakiyeti, asilerin merkezi olan Tripoliçenin, Misolonki, naopolinin zaptı; Mora ihtilâlinin son a irer gibi görünmesi.

1824 Eylûl. Sadrâzam Said Galib Paşanın azli; Selim Sırrı Paşanın sadareti.

1826 15 Haziran. İstanbulda kanlı bir şehir muharebesi ile Yeniçeri ocağının kaldırılması: «Vak'ayi Hayriyye».

1826 «Asakiri Mansurei Muhammediyye» adıyla yeni bir asker ocağının tesisi.

1826 Rusya ile Akkirman muakevelenamesi. Bükreş muahedesinde Türkiyenin vaid ettiği Sırbistan mühtariyeti meselesi bir kere daha teyid edildi.

1827 Asakiri Mansureye serpuş olarak fes giydirilmesi.

1827 Mora ihtilâlinin bastırılması karşısında Rusyanın Türkiyeye fi'len tecavüz ederek meseleye karışacağını sezen İngilterenin teşebbüsü ile Rusyanın böyle ferdî müdahalesini önlemek için İngiltere, Fransa ve Rusya arasında üçlü anlaşma, Türkiyeye bir nota verilmesi, bu suretle Yunan meselesinin bir Avrupa meselesi olması.

1827 20 Birinciteşrin. Müttefik İngiltere, Fransa ve Rusya devletleri donanmalarının Navarin limanında bulunan Osmanlı donanmasına harb ilân edilmemişken korsan ruhu ile baskını, dört saat içinde bütün Osmanlı ve Mısır gemilerinin mahvedilmesi. 8000 bahriyelimizin şahadeti.

1828 Mısır vâlisi Mehmed Ali Paşanın Padişahtan müsaade almadan İngiltere ile bir mukavelename imzalayarak oğlu İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır ordusunu İngiliz donanması ile Moradan geri getirtmesi.

1828 Devletler arası hukuku ayak altına alan ve medeniyet için silinmez bir leke teşkil eden Navarin Baskınının Osmanlı devleti tarafından protestosu ve üç müttefik devletten tazminat istemesi; Rusyanın bu notaya harb ilânı ile cevab vermesi.

1828 Birinciteşrin. Sadrâzam Selim Sırrı Paşanın azli; Darendeli İzzet Mehmed Paşanın sadareti.

1829 İkincikânun. Sadrâzam Darendeli İzzet Mehmed Paşanın azli; Reşid Mehmed Paşanın Sadareti.

1829 Rusların, geri çekilme yolları kesilip mahvolmayı göze alarak cür'etkârane bir yürüyüşle Edirneye kadar gelerek bu şehri zaptetmesi, şark cephesinde de Erzurumun sukutu. Rusya ile Edirne sulh muahedesi. Metnin hulâsası: Rumeli hududu yine Prut nehri olacaktır. Eflâk, Buğdan ve Sırbistan imtiyazları genişletilecek. Yunanistan tam bir istiklâl verilecek. Rusyaya 3,5 milyon lira harb tazminatı verilecek.

1830 Fransızlar tarafından Cezayirin işgali.

1830 Sırbistana muhtariyet verilmesi.

1830 Girid eyaletinin Mısır vâlisi Mehmed Ali Paşaya verilmesi, Mehmed Alinin evvelce vaid edilen Mora valiliği yerine Suriyeyi istemesi, bu talebin reddi.

1832 Mısır vâlisi Mehmed Alinin isyanı; Mısır ordusunun Şamı zaptı, Toros dağlarını geçerek Anadoluya girmesi. Sadrâzam Reşid Mehmed Paşanın Konya ovası muharebesinde mağlûbiyeti Mısır ordusu kumandanı İbrahim Paşaya esir düşmesi.

1833 Sadrâzam Reşid Mehmed Paşanın azli; Mehmed Emin Rauf Paşanın sadareti.

1833 Mısır ordusunun Kütahyaya kadar ilerlemesi, İbrahim Paşanın bütün valilere tahrirat göndererek kendilerini pek mühim bir meselenin görüşülmesi için İstanbula daveti. Mesele, Osmanlı hanedanının iskatı ile Türkiye tahtına Mehmed Ali hânedanının geçmesidir. İkinci Mahmudun bütün Avrupa hükümdarlarından tavassut talebi.

1833 Çar Nikolasın yardım teklifi; mahremlerine «denize düşen yılana sarılır» diyen Sultan Mahmudun bu teklifi kabulü. Bir Rus donanmasının Boğaziçi sahillerinde bir Rus kolordusunu karaya çıkarması. Bu müdahale karşısında İngiltere ve Fransanın telâşı, bu iki devletin Mehmed Alîyi tazyiki ve Mısır ordusunun ileri hareketinin durdurulması.

1833 21 Şubat. Padişah ile âsi Mısır valisi arasında Kütahya muahedesi: Sayda, Şam Halep, Adana vilâyetleri Mısıra ilâveten Mehmed Ali Paşaya, Girid ve Cidde valilikleri de oğlu İbrahim Paşaya verildi.

1833 8 Temmuz. Rusya ile Hünkârİskelesi ittifak muahedesi: Çar ve Padişah karşılıklı olarak birbirlerine orduları ile yardım edeceklerdir. Muahedenin gizli maddesi: Padişah Çara ordusu ile yardım yerine Boğazları diğer bütün devletlerin harb gemilerine kapamayı taahhüd ediyordu.

1833 Hünkârİskelesi muahedesinin gizli maddesinin öğrenilmesi üzerine diğer Avrupa devletlerinin bu muahedeyi tanımadıklarını ilân etmesi.

1837 İstanbulda Haliçte ilk köprünün yapılması.

1838 Türkiyede karantina usulünün kabul ve tatbiki.

1838 Kütahya muahedesini kerhen imzalamış olan padişahın Mısır valisine karşı harb hazırlığı; donanmanın Hain Ahmed Paşa kumandasında Suriye sahillerine gönderilmesi; ordunun da sefer hareketine başlaması; fakat Nizib mevkiinde ağır bir mağlûbiyete uğraması 1839.

1839 Nizib bozgununu haber almadan o sırada ağır hasta olan İkinci Sultan Mahmudun vefatı.

Sultan Abdülmecid

İkinci Mahmut ile Bezmiâlem kadının oğlu; 1823 de doğdu, babası Sultan Mahmudun ölümü üzerine 1823 de henüz on yedi yaşlarında iken tahta oturdu; yirmi iki yıl padişahlık yaptı ve 1861 de otuz sekiz yaşında öldü. Devri koyu istibdat ile Birinci Meşrutiyet arasında bir uyanık istibdat olmuştur ki müverrihler bu devre «Tanzimat Devri» adını verirler.

Çok güzel ve zarif bir yüze sahipti, vücut yapısı nahif ve narindi; hisli ve içli bir insandı; kadın efendilerine aşk ile bağlanmıştı, bunların içinde en sevgilisi de, kendisine Mehmet Reşat isminde bir şehzade doğuran (İstikbalin Sultan Reşadı) ve pek genç yaşında ölen Gülcemal kadındı. Sultan Mecit pek genç yaşında içkiye alışmıştı, hayatının son yıllarında bu iptilâsını, kendisini verem döşeğine yatıracak bir ayyaşlığa kadar götürmüştü. Nargile tiryakiliği de meşhurdu. Kandan nefret ederdi. Tarihimizde Kuleli vakası diye anılan ve bu hükümdara bir suikast

2. Sultan Mahmut ve Sultan Abdülmecid

hazırlayan gizli bir cemiyet meydana çıkarılıp mensupları idama mahkûm olduğu zaman, mahkeme kararını «Meydanda kaatil yok; tasavvurda kalmış, ben adam öldürtmem, cezalarını kalebentliğe tebdil ettim» diye bozmuştu. Altı asırlık hanedanının mübalâğasız en nazik, çelebi hükümdarı idi. Babası İkinci Mahmuda isyan etmiş olan Mısır valisi Mahvalalı Mehmet Ali Paşa kendisini ziyarete geldiğinde bir ihtiyarlık gafleti ile pek genç olan imparatora «Oğul!..» deyivermiş ve hatasını derhal fark ile diz çökerek af dilemiş, Abdülmecit ihtiyar valiyi elinden tutup kaldırarak: «Pederim.. Nasihatlerinize her zaman muhtacım..» demişti.

İstanbul saray ve konaklarına alafrangalık bu devirde girmiş, orta halli ailelere varınca bir lüks ve sefahat düşkünlüğü başlamıştı. Yeni sarayların inşa ve döşeme masrafları da (Dolmabahçe ve Beylerbeyi sarayları) devlet hazinesinde ağır bir yük olmuştu.

Abdülmecit devrinde devletin dış politikası, bilhassa, altı defa sadrâzam olan ve bu makamda ölen Mustafa Reşit paşanın dirayet ve liyakati sayesinde muvaffakiyetle idare edilmiş, Osmanlı devletine Avrupa devletleri arasında bir prestij temin edilmişti. Bu devrin en şayanı dikkat vakası da, Avrupa sulhunu ve dünya muvazenesini tehdit eden Rusyaya karşı Türkiye, İngiltere, Fransa ve Sardunya devletlerinden mürekkep bir ittifakın kurulması ve müttefiklerin Kırım yarımadasında Rusları mağlûp etmesidir. Abdülmecit devrine revnak veren simalar arasında Âli ve Fuat Paşaların ismini de bilhassa kaydetmek lâzımdır. Abdülmecit, babasının zamanında başlanmış olan islâhata devam etmek istemişti. 1856 da Kırım muharebesinden sonra imzalanan Paris muahedesiyle de, Osmanlı devleti, harici itibarı yükselmiş olarak bir sulh ve terakki devresine girmiş oluyordu. Adliye ve Maarif nezaretleri kuruldu, yeni kanunlar konuldu, Avrupa ile ticaret ve iktisadî münasebetler arttırıldı, Avrupadan istikrazlar akdolundu; fakat, bu suretle elde edilen paralar, memleketin ziraat ve sanayi hayatında kalkınmasına ve ordu ile donanmanın islâhı yolunda sarfolunacak yerde saraylar inşasına ve sair saltanat ve gösteriş israflarına harcandı; bu da efkârı umumiyede hoşnutsuzluk uyandırdı. Genç padişah bütün hüsnüniyetine rağmen, lüzumundan fazla nazik oluşu ve içki iptilâsı yüzünden vaziyete hâkim olamamıştı. Öylesine ki kız kardeşlerinin sefihane hayatlarına kızdığı halde bir şey yapamamış idi, en şiddetli tedbiri de bir hiddet anında, bu prenslerin göz kamaştıran bir lüks içinde mesire yerlerinde dolaşmalarını menetmek için muhteşem arabalarının tekerleklerini zincirle bağlatıp kilitletmek olmuştu.

Hükümdarın tahakkuk ettiremediği arzularından biri de Türkiye ye demiryolları döşetmekti. Liverpol ile Mançester arasında işleyen trenlerin resimlerini getirtmiş, bir gün bunları hususî doktoru Viyanalı Spitser'e göstererek: «Bunları memleketimde görmek istiyorum.. Fakat büyük işler.. Devlet hazinesiyle temini müşkül... Avrupada olduğu gibi burada da bu işler için hususî şirketler kurmalı.» demişti. Abdülmecidin bu yoldaki arzuları karada değil, denizde tahakkuk etmiş, Boğaziçinde seyrüsefer temin için «Şirketi Hayriye» adiyle bir vapur şirketi kurulmuş, bu şirketin en büyük hissedarlarından biri de bu padişah olmuştu.

Namık Kemal

Kemal, Türkiyede, istibdada karşı hürriyet mücadelesinin bayraktarlığını yapmış büyük muharrir, edip ve şair; vatan sevgisinin coşkun timsalidir. 1840 ta Tekirdağında doğdu; babası, devlet memurluğunda Maliye Meclisi azalığına kadar yükselmiş «Müneccimbaşı» Mustafa Asım Bey; anası, mutasarrıflıklarda bulunmuş Abdüllâtif Paşanın kızı Zehra Hanımdır.

Namık Kemal pek küçükken anasını kaybetti; öksüzünden ayrılamıyan ana babasiyle ninesinin ellerinde büyüdü. Onlarla beraber Anadoluda Karsa, Rumelinde Sofyaya gitti; Serâzat bir çocukluk hayatı geçirdi. On iki yaşında iken Beyazıt rüştiyesiyle Bezmi Âlem Valde mektebinde bir sene kadar devam edebilmişti; ondan sonra mekteb yüzü görmedi. Av meraklısı idi. On beş on altı yaşlarında iken bir sürgün avında yavrulu bir karaca vurdu. Bu feci sahne istikbalin büyük adamının üzerinde, kendisine yolunu gösteren bir darbe oldu. Tüfeği nefretle atan Namık Kemal, bütün heyecan ve hassasiyetiyle kitablara sarıldı. Abdüllâtif Paşanın muhitinde arabça ve farsça öğrenmişti. İstanbula döndüklerinde son Divan şairleriyle ve şinasi ile tanıştı. Şinasinin tesiri altında fransızca öğrenmeğe başladı. On sekizinci asır filozoflarının açtığı hürriyet dâvasını benimsedi ve siyasetle uğraşmağa başladı. Eski Tasviri Efkâr gazetesinin genç muharrirleri arasına girdi. Sultan Azizin istibdat idaresine karşı «Yeni Osmanlılar» cemiyetinin kurucularından biri oldu; hükûmet tarafından tehlikeli simalardan biri olarak damgalandı. Erzurum vali muavinliği ile İstanbuldan uzaklaştırılmak istenirken Avrupaya kaçtı.

Fransayı, İngiltereyi, İsviçreyi gördü. Paristè kurulan «Genç Osmanlılar» cemiyetine girdi: bu yabancı memleketlerde «Hürriyet» gazetesini çıkararak İstanbuldaki istibdat idaresi ile mücadele etti. İlân edilen bir umumî af üzerine İstanbula döndü. İstanbulda münevver gençliğin en ateşli devri idi. «İbret», «Hadika» ve «Diyojen» gibi gazeteler Türkiyede meşrutiyet idaresi istiyen yazılar neşrediyor; Kemal bu muharrirlerin en teşhisi, en cesuru oldu 1873 te Gedikpaşa tiyatrosunda «Vatan yahut Silistre» piyesi sahneye kondu. Bu piyes Abdülaziz idaresince âdeta bir isyan telâkki edildi. Namık Kemal Kıbrıs sürüldü ve orada Magosa kalesine hapsedildi. «Zavallı çocuk» «Akif Bey» ve «Gülnihal» isimdeki piyeslerini bu sürgün hayatında yazdı. 1876 da Abdülaziz tahtından indirildi; Beşinci Murad Padişah oldu. Bu hükûmet darbesini yapan Mithat paşa ve arkadaşları ilk Türk anayasa kanunun «Kanunu Esasi» hazırlarken Namık Kemal'in kaleminden istifadeyi düşündüler. Namık Kemal, tanınmış bir fikirli ediplerden Ziya Paşa ile beraber Kanunu Esasiyi tanzime memur edildi ve Kemal ayrıca Şûrayı Devlet âzalığına tâyin edildi.

Fakat bir akıl hastası olan Beşinci Muradın yerine tahta çıkan İkin-

Levent Şahverdi Arşivi

Plevne siperlerinde bir kâse yoğurt

Türklerin Plevne müdafaası, cihan tarihinin eşsiz kahramanlık destanlarından biridir. 1876 Türk - Rus cenginde, Gazi Osman Paşa kumandasındaki bir Türk ordusu, bugün Bulgaristanda kalmış olan Plevne şehrindeki küçücük bir kasabada, kendisinin dört misli düşman kuvvetlerine aylarca dayanmış ve düşmana korkunç kayıplar vedirtmişti.

Plevne destanının içinde bin bir kahramanlık hikâyesi vardır. İşte bir tanesi:

Plevne muhasarasının en çetin günleri başlamıştı. Soğuğa ve müthiş düşman ateşine aldırış etmiyen Mehmetçikler, açık ile de pençeleşiyordu. Geceleri ateş yakmak şöyle dursun bir kibrit bile çakılamıyordu. Küçücük bir pırıltıya, en az on, on beş gülle koşuyordu. Askere tayın olarak günde yüz gram ekmek bir de mısır koçanı veriliyordu. Koçanları onbaşılar topluyor, gündüzleri suda haşlıyarak eziyorlar, bir nevi kaçamak yapıp Mehmetçiklerine yediriyorlardı. Tütün tiryakileri, asma kütüklerinin kabuklarını kıyarak tütün yerine içiyorlardı.

Düşman siperleri «Baş tabya» ve «Kara tabya» adındaki Türk ileri siperlerine 6-8 adım kadar yaklaşmıştı. Öyle ki, her iki taraf ateşin hafifliğiği sıralarda birbirlerine lâf atıp takılıyorlardı; cengin müthiş yorgunluğunu bununla gideriyorlardı..

Bu gün, Plevne yanınadkı Grivice köyünde, bir köylü kadın, bir kaç çanak yoğurt yapmış ve ölümü göze alarak müthiş düşman ateşi altında kasabaya kadar gelmiş, yoğurtlarını kahraman Osman Paşaya hediye etmişti. Osman Paşa da, bu yoğurtları en ileri siperlerde bulunan Mehmetçiklerine göndermişti.

Bir çanak taze yoğurtl. Baş tabyadaki Mehmetçikler için cennetten gelmiş bir şeydi! Ahmet Çavuş adında bir yiğit, çanağı ortaya koymuş neferler etrafına toplanmış, kaşıklarını hazırlamışlar, «Bismillâhla» diye atışmıyaya başlıyacaklardı ki, altı adım ilerideki düşman siperlerinden, bu cenkte Rusların müttefiki olan Rumen askerlerinden biri seslendi:

— Rey... Türk oğlu... Türk oğlu..

Ahmet Çavuş cevap verdi:

— Ne var be ulah oğlu?«..

— Nasılsınız?! Rahat musunuz?! Ekmeğiniz peksimetiniz var mı?!

— Var ya... Var ya...

— İnanmam... Bak ben sana bizim peksimetlerden atıyorum.. Sen de bize sizinkilerden at ta inanayım.

Mehmetçiklerin ortasına nar gibi bir peksimet düştü. Mehmetçikler birbirlerine bakıştılar.. Onların düşmanlara atılacak peksimetleri değil. bir fırda ekmekleri bile yoktu... Ahmet Çavuş acı acı gülümsedi, daha tadına bile bakmadıkları yoğurt çanağını aldı:

— Rey Ulah oğlu.. Ulan oğlu... bizde varmış peksimet değil. yoğurt bile var yoğurt!..

Diye bağırdı ve çanağı düşman siperine fırlattı.

SULTAN ABDÜLMECİD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1839 Abdülmecidin cülûsu.

1839 Sadrâzam Mehmed Emin Rauf Paşanın azli; Husrev Mehmed Paşanın sadareti. Kavalalı Mehmed Alinin eski can düşmanı olan bu zatın sadarete gelmesi ile Mısır buhranının bir kat daha artması.

1839 Husrev Paşa Kaptanı derya Ahmed Paşanın da düşmanı olduğundan kaptan paşanın devlete ihanetle emri altındaki Osmanlı donanmasını İskenderiyyeye götürerek Mehmed Ali Paşaya teslim etmesi.

1839 Ordusunu ve donanmasını kaybetmiş olan padişahın asî Mısır valisi ile bir müzakere yolu araması çok ağır şartlarla karşılaşması; Londra elçisi Mustafa Reşid Paşanın bir diplomasi muvaffakiyeti olarak İngilterenin Mısır meselesini bir Avrupa meselesi yapması; İngiltere Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa Babıâliye müşterek bir nota vererek bu beş devlet bir karar vermedikçe Padişahın Mehmed Ali ile müzakereye girmemesini tavsiyeleri.

1839 3 Birinciteşrin. Londradan İstanbula gelen Mustafa Reşid Paşanın Abdülmecide hâs sivasî müşavir olarak yaklaşması; Paşanın kendi karihası eseri olan Gülhâne Hattı Hümayununu bizzat okuyarak halka tebliği ve neşri. Bu ferman ile uyanık mutlakiyet devrinin başlaması. Metnin hulâsası: Devletin düştüğü zaif ve fakrin sebebi kanunlara riayetsizliktir. Şahsî emniyet; ırz, namus, mal emniyeti, vergi alınması askerlik için icabeden kanunlar yapılacaktır. Artık, bir mahkeme kararı olmadan gizli ve aşikâr kimse idâm olunmıyacaktır; cürüm sahiplerinin, idam mahkûmlarının bile malları musadere olunmıyacak, veresesine verilecektir. Bütün işlerde Osmanlı tebaası arasında din ve milliyet gözetilmiyecektir. Herkes kanunlar önünde müsavidir. kanunlara riayet edilmesi için pâdişah, ulemâ ve vükelâ yemin edeceklerdir. Kanuna aykırı hareket edenler, rütbe ve mevkilerine bakılmadan cezalandırılacaktır.

1840 Mart. Ticaret mahkemelerinin tesisi.

1840 Haziran. Sadrâzam Husrev Mehmed Paşanın azli; Mehmed Emin Rauf Paşanın sadareti.

1840 15 Temmuz. Türkiye, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya arasında Mısır meselesi için Londra mukavelenamesi. Mehmed Aliyi iltizam eden Fransa bu konferansa davet edilmemiştir. Metnin hulâsası: Mehmed Aliye Mısır valiliği veraset suretile, Cenubî Suriye valiliği kaydı hayat şartı ile verilecektir, on gün içinde kabul eylemediği takdirde Suriyenin tevcihinden vazgeçilecek ve bir on gün daha beklenerek, yine kabul cevabı vermezse kendisine artık hiç bir şey temin olunmıyacaktır. Padişahın ve müttefiklerinin kararına cebren itaati temin olunacaktır

1840 Birincikânun Mehmed Alinin itaat ahidnamesi. Mısır valisi 15 temmuz kararına red cevabı verdi: Osmanlı, İngiliz ve Avusturya gemilerinden mürekkep bir filo Beyrut ve Akkâyı zaptetti. İbrahim Paşa da Türk ordusuna mağlûb olarak Mısıra çekildi; Müttefik donanma İskenderiye limanına girdi; Mehmed Ali hakkında verilecek karara itaat edeceğini bildirdi.

1841 Şubat. Mehmed Ali Paşaya, evlâdına intikal etmek şartı ile Mısır valiliğinin verildiğine dâir ferman. Müttefikler Mısır valisini muhatab kabul etmediler; Mehmed Ali doğrudan padişaha müracaat ile vaziyetinin tayinini diledi. Babıâli ile dört müttefik devletin kararı kendisine Abdülmecidin fermanı ile bildirildi. Mısırdaki medenî icraatı için, vâlilik evlâdına irsen intikal etmek üzere yalnız Mısır valiliğinde ibra edilmişti. Mısır eyaleti padişaha senevî 80.000 kese akçe maktu vergi verecekti. Büyük Mısır buhranı bu fermanla sona erdi. Mısır meselesinde siyasî prestiji kırılan Fransada kabine istifa etti.

1841 Temmuz. Türkiye Avusturya Fransa, Prusya Rusya ve İngiltere arasında Londrada Boğazlar Mukavelenamesi. Sulh zamanında dahi Boğazlardan hiç bir ecnebi devletin harb gemisi geçemiyecektir Sefaretler hizmetinde olan hafif harb sefineleri padişahın hususî bir fermanı ile geçebileceklerdir.

1841 Birincikânun. Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşanın azli; İzzet Mehmed Paşanın sadareti.

1842 Ağustos. İzzet Mehmed Paşanın azli; Mehmed Emin Rauf Paşanın sadareti.

1845 Abdülmecidin 44 günlük bir Rumeli seyahati.

1845 Damga resminin konulması, bunun pul usulü henüz tasmmüm etmediğinden, evrakın damgalı kâğıtlara yazılması mecburiyeti ile alınması.

1845 İdadiye mekteblerinin açılması.

1845 Şehrin yarısına yakın kısmını kül eden büyük İzmir yangını.

1845 Bezmiâlem valide sultanın hayır eseri olarak Yenibahçe gurabâ hastahanesinin açılması.

1845 İstanbulda Karaköy - Eminönü köprüsünün inşası, üç gün parasız geçildikten sonra yayalardan 5 para mürüriye alınması.

1846 Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın İstanbula gelerek padişaha arzı ubudiyyeti.

1846 Eylûl. Sadrâzam Mehmed Emin Rauf Paşanın azli; Mustafa Reşid Paşanın sadareti.

1846 Rüşdiye mekteblerinin tesisi.

1846 Ahmed Vefik Efendi (Paşa) tarafından Türkiyede ilk defa olarak resmî salnâme tertibi.

1847 Maarif Nezaretinin kurulması.

1847 İstanbulda esir pazarının kaldırılması.

1848 Bina kirası ve emsali işlerde kunturat usulünün konulması.

1848 Nisan. Sadrazam Mustafa Reşid Paşanın azli; İbrahim Sârım Paşanın sadareti.

1848 Ağustos. Sadrâzam İbrahim Sârım Paşanın azli; Mustafa Reşid Paşanın sadareti

1849 Ayasofyanın tamiri.

1849 Abdülmecidin Ege adaları seyahati.

1849 Macaristan ihtilâli: general, nazır, zabit, avukat, doktor vesaire Macar münevverinin Türkiyeye iltica sı. Avusturya ve Rusyanın tehditlerine rağmen mültecilerin devlet arası hukukuna göre geri verilmemesi: bu siyasî celâdete karşı Londra ve Pariste Türkiye lehine nümayişler. Londra büyük elçimizin arabasından atlar söküterek elçi paşanın arabasının üniversite talebesi tarafından çekilmesi.

1849 Mısır, Eflâk ve Buğdanın Ruslar tarafından işgali; Rusya ile Baltalimanı Muahedesi. Metnin hulâsası: Avrupanın karışık ahvali münasebeti ile yalnız bir defaya mahsus olarak bu iki memleketin vayvodaları Rusyanın tasvibine arz olunduktan sonra tayin olunacaklardır. Bu memleketlerin idarî ıslâhatı için gerekli nizamiyi, istikamet ve liyakat sahibi vayvodalardan mürekkep biri Yaşda, diğeri Bükreşte toplanacak iki meclis kararlaştırılacak, kararlar Rusya ile istişareden sonra padişahın bir fermanı ile neşredilecektir.

1850 İstanbulda büyük kış, Halicin donması.

1851 İstanbulda Şirketi Hayriyenin kuruluşu.

1852 İkincikânun. Sadrâzam Mustafa Reşid Paşanın azli; Mehmed Emin Rauf Paşanın sadareti.

1852 Mart. Sadrâzam Mehmed Emin Rauf Paşanın azli; Mustafa Reşid Paşanın sadareti.

1852 Ağustos. Sadrâzam Mustafa Reşid Paşanın azli; Mehmed Emin Âlî Paşanın sadareti.

1852 Birincitesrin. Boğaziçi köyleri ile İstanbul arasında işleyen ecnebi vapurların seferden men'i, burada seyrüsefer hakkının Türk bayrağına inhisarı.

1852 Birincitesrin. Sadrâzam Mehmed Emin Âlî Paşanın azli; Damad Mehmed Ali Paşanın sadareti.

1853 Mayıs. Sadrâzam Damad Mehmed Ali Paşanın azli; Mustafa Nâilî Paşanın sadareti.

1853 Kudüs ve civarındaki mübarek makamlar meselesi yüzünden katoliklerle ortodokslar arasında münakasalerin muhasame şekline almaşı; ortodoksların hâmisi geçinen Çarın İstanbula fevkalâde elçisi olarak gelen Prens Menşikof'un müteakkim ve küstah nümayişlerinden sonra verilen bir Rus notası, notanın şiddetle reddi, elçinin avdeti ve Rusyanın Türkiyeye harb ilânı ile Eflâk ve Buğdanı işgali.

1853 Karadenize çıkan iki Türk filosunun fırtınadan sığındıkları Sinop limanında Rus donanması tarafından basılarak yakılması. Bu eserde Giresunlu Ahmed Abdullah yazısına bakınız.

1853-1854 Rusların Silistire muhasarası. Musa Paşanın bu kalevî kahramanca müdafaası: Musa Paşanın şehadeti. Harbe Fransa ve İngilterenin de katılması üzerine Ruslar Silistire önünden kaçmağa mecbur oldular.

1853 Temmuz. Sadrâzam Mustafa Nâilî Paşanın azli; mührü hümayunun yine kendisine tevdii

1854 12 Mart. Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında Rusyaya karşı tedafüi ve tecavüzi ittifak muahedesi; padişahın Kırım Harbi denilen bu harbdeki müttefikleri İmparator III. Napolyon ile Kraliçe Viktorya'dır. Metnin hulâsası: Fransa ve İngiltere kara ve deniz kuvvetleri ile Türkiyeye yardım edeceklerdir. Münferid mütareke veya sulh yapılmıyacaktır. İttifakın istenilen neticesi alınınca Fransa ve İngiltere donanma ve ordularını derhal geri çekeceklerdir.

İttifakın akdi ile beraber Geliboluda toplaşmış eden İngiliz ve Fransız askerleri süratle Varnaya ve Kırıma sevkedilmeğe başlandı.

1854 Mayıs. Sadrâzam Mustafa Naili Paşanın azli; Kıbrıslı Mehmed Emin Paşanın sadareti.

1854 Kırım harbinin müttefikler lehine gelişmesi. Bizzat Çar Nikola da bulunmak üzere Rus kuvvetlerinin Sivastopolda muhasarası.

1854 İkinciteşrin. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşanın azli; Mustafa Reşid Paşanın sadareti.

1855 15 Mart. Sardunya krallığının ittifaka girmesi ve Sivastopola bir ordu göndermesi.

1855 Mart. Çar Nikolanın Sivastopolda kahrından ölmesi; Rusyanın Avusturya vasıtası ile sulh talebi.

1855 Mayıs. Sadrâzam Mustafa Reşid Paşanın azli; Âlî Paşanın sadareti.

1855 Eylûl. Sivastopol en metin kalesi Malenkof'un süngü ile zabtı. Sivastopolun müttefikler eline geçmesi.

1856 18 Şubat. Toplanacak olan Paris sulh kongresinde Rusların türlü itirazlarını ve çıkaracakları müşkilâtı önlemek için Türkiyenin müttefikleri ile müzakereşi neticesi yazılmış ve neşredilmiştir. Metnin hulâsası: Can, mal, ırz ve namus güveni. Herkes kanun nazarında müsavidir. Memuriyetlere ve Askerlik hizmetine müslim ve gayri müslim herkes kabul edilir. Mezheb hürriyeti. Tedris hürriyeti. Vergide müsavat. Mahkemelerin aleni olması. Rüşvetin ilgası. Maliye ve adliyede ıslahat. Ecnebilere mülk tasarrufu için müsaade.

1856 25 Şubat: Paris sulh kongresinin toplanması.

1856 30 Mart. Paris sulh muahedesi. Metnin hulâsası: 1 — Osmanlı devletinin istiklâl ve mülkî tamamiyeti devletlerin tekeffülü altına alınmıştır. bunu ihlâl manasını tazammun eden herhangi hareket beynelmilel bir mesele addedilecektir. İhtilâflar diğer devletlerin tavassutu ile halledilecektir. 2 — Osmanlı devletinin 18 şubat 1856 da neşrettiği ıslahat fermanı Avrupa devletleri tarafından hüsnü telâkki edilmiştir. Padişah ile tebaasının münasebetine hiç bir suretle müdahale edilmeyecektir. 3 — Karadeniz bitaraftır, Türkiye ve Rusya harb gemisi ve tersane bulundurmıyacaktır. Boğazlar bütün devletlerin harb gemilerine kapalı kalacaktır. 4 — Tunada ticaret serbest olacak seyri sefaini temin için beynelmilel bir Tuna komisyonu kurulacaktır. 5 — Rusyanın Tuna ağzına hâkim olmaması için Besarabyadan alınacak bir kısım arazi Boğdana verilecektir. 6 — İki tarafın bu harbde aldığı yerler geri verilecektir. Kırım Rusyaya, Kars Türkiyeye iade edilecektir. 7 — Eflâk ve Boğdan muhtariyyeti beynelmilel kefalet altına alınacak, bu iki memleket müstakil ve millî bir idareden müstefid olacaktır. 8 — Bu teminat aynen Sırbistana da verilmiştir, ancak Osmanlı devleti Sırbistanda muayyen mevkilerde asker bulundurmak hakkını muhafaza edecektir.

1856 İkinciteşrin. Sadrâzam Âlî Paşanın azli; Mustafa Reşid Paşanın sadareti.

1857 Ağustos. Sadrâzam Mustafa Reşid Paşanın azli; Mustafa Naili Paşanın sadareti.

1857 Birincitesrin. Sadrâzam Mustafa Naili Paşanın azli; Mustafa Reşid Paşanın sadareti.

1858 İkincikânun. Sadrâzam Mustafa Reşid Paşanın vefatı; Âlî Paşanın sadareti.

1859 Birincitesrin. Sadrâzam Âlî Paşanın azli; Kıbrıslı Mehmed Emin Paşanın sadareti.

1859 Birincikânun. Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşanın azli; Mütercim Rüşdî Paşanın sadareti.

1860 Mayıs. Sadrâzam Mütercim Rüştü Paşanın azli; Kıbrıslı Mehmed Emin Paşanın sadareti.

1860 Suriyede karışıklık, Suriye katoliklerinin hâmisi geçinen Fransanın bir Suriye işgaline varacak müdahalesinin önlenmesi; bu volda Suriye kumandanı Müşir Ahmed Paşanın hakaza olarak idamı.

1861 Sultan Abdülmecidin vefatı.

Sultan Abdülhamit ilk Millet Meclisini dağıtıp Türkiyede istibdat idaresini tekrar kabuldan uzaklaştırdı. Vatan ve Hürriyet ve inkılâp şairi büyük şehir bir daha dönmedi. Son senelerini sürgün bir mutasarrıf olarak Midilli, Rodos ve Sakız adalarında geçirdi ve 1888 de Sakızda zatürreden öldü. Naşı vasiyeti üzerine, Bolayır'a getirildi ve burada, Rumeline ilk geçen Türklerin serdarı Süleyman Paşanın türbesi yanına defnedildi. Son yüz sene içinde yazıları halkın ruhuna en kuvvetli ve derin tesir yapmış olan muharrir ve şair Namık Kemal oldu. Ağlattı, coşturdu, metanet verdi, zulma ve haksızlığa nefret ve isyanı öğretti

Levent Şahverdi Arşivi

Gazi Osman Paşa

Mert bir asker, Türk - Rus harbinde Plevnenin şanlı müdafii, bu felâketi harbin içinde kahramanlığı ile Türk milletinin askerlik namusunu ve şerefini kurtarmış ve bütün dünyanın hayranlığını ve sevgisini ve hürmetini kazanmış bir Türk Mareşali, millî kahramanlarımızdan biridir. 1832 de Tokatta doğdu; Yağcıoğulları diye anılan fakir fakat namuskâr bir ailenin evlâdı idi; babası çoluğunu çocuğunu alarak İstanbula hicret etmiş ve memleketinden pek küçük yaşta getirdiği Osmanı asker yapmak istiyerek Beşiktaş Askerî Rüşdiyesine kaydettirmiştir. Şerefli meslegine ilk adımını atan istikbalin Mareşalı 1852 de harbiye mektebinden sınıfının ikincisi olarak diploma almış ve piyade mülâzimi rütbesiyle Türk ordusuna katılmıştır. Kısa bir zaman sonra genç zabitin mert bir asker ruhu ve zekâsı, terbiyesi kumandanlarının nazarı dikkatini çekmiş, 1855 de Erkânıharp (kurmay) sınıfına ayrılmış, Rumelinde, Tesalya'da, bulunmuş, Giride gönderilerek âsi çetelere karşı yapılan muharebelerde hariküläde yararlıkları görülmüş, Miralaylığa yükselmiş; Yemene gitmiş, orada da âsi Arap kabilelerine karşı yapılan muharebelerde büyük hizmetleri görülmüş, Livâ (paşa) olmuş, tekrar Rumeli ordularında vazife almış ve 1876 da Rusların teşviki ile Osmanlı devletine karşı harbe başlıyan Sırpları Zaycar mevkiinde büyük bir bozguna uğratmış ve bu parlak zaferi üzerine de Müşir (Mareşal) olmuştur. Sırplar mağlûp olunca harbe Rusya müdahale etmişti

O zamanlar Avrupanın en büyük ordusuna sahip olan Ruslar, kendileriyle ittifak eden Romanya prensliği topraklarından ve Tunadan geçerek Türk topraklarına girdiler; Rusların plânı, çekilme yolları tehlikeye düşse bile süratle ilerliyerek İstanbul kapılarına dayanmak ve Padişaha ağır sulh tekliflerini kabul ettirmekti. Fakat Vidinden hareket ederek Plevne kasabasını Ruslardan geri alan Osman Paşa, Rusları durdurmağa muvaffak oldu. Ruslar, kat kat üstün kuvvetlerle Osman Paşayı Plevnede muhasara etti. Bu kasaba, Tunaya dökülen çaylardan biri civarında düz bir arazi üzerinde idi. Osman Paşa, asker dehası ile harp san'atında bir yenilik yaptı, o zamana kadar siperler, yığılan manialarla toprak üstünde yapılırdı, Osman Paşa hendekler kazdırıp toprağın içine giridi; ve gece gündüz durmadan ateş eden Rus toplarının altında, her biri çelikten birer kahramanlık timsali kesilen askerlerile dört buçuk ay dayandı. Bütün cihanın gözü Plevne müdafaasına çevrildi; Avrupa mütbuatı Osman Paşayı Türk kahramanlığının timsali olarak gösterdiler. Evvelce Romanya Prensinin asker yardımını reddetmiş olan Rus Çarı Aleksandr, bu mukavemet karşısında Romenleri: «Plevne önünde Hıristiyanlık mahvoluyor... Koşunuz...» diye çağırdı. Kış ortası idi, ortalık kar ile örtülmüştü; Ruslar ve Romenler ağır zayiat veriyorlardı. Osman Paşanın erzakı, cephanesi kalmadı, nihayet bir çıkış hücumu ile muhasara hatlarını yarıp çıkmağa karar verdi. Bir gece sabaha karşı yapılan bu hücumda da muvaffak olmak üzere iken yaralandı; ordusuyla beraber esir edildi. Çar Aleksandr kendisini büyük hürmetle ayakta kabul etti. Bir esir değil, şayanı hürmet bir misafir olduğunu, kılıcını, nişanlarını ve üniformasını taşıma hakkına sahip bulunduğunu ve Rus ordusu mensuplarından bir Rus Mareşalına gösterilen hürmeti göreceğini bildirdi.

Esaretten döndükten sonra Serasker, bir müddet sonra da Mabeyin Müşiri (Saray Mareşali) tayin edildi. Şöhreti cihanı tutmuş olan bu mert ve namuskâr asker ölünceye kadar bu vazifede kaldı. Vehimli Abdülhamit, bu meşhur askeri bu suretle bizzat göz hapsi altına almıştı. Gazi Osman Paşa 1897 de öldü ve Fatih mezarlığında hazırlatmış olduğu türbeye defnedildi.

İKİ PLEVNE TÜRKÜSÜ

PLEVNE TÜRKÜSÜ

Plevne dedikleri küçük kasaba
Rus askeri çoktur gelmez hesaba
Atılan gülleleri almaz kasaba

Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdad gelmez

★

Plevnenin içinde ordu kuruldu
Osman Paşa sol yamından vuruldu
Kırkbeşbin askerle esir tutuldu

Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdad gelmez

★

Tüfenginin ucu gümüşten işli
Sırma bıyıklarım çürüdü düştü
Dil bilmez kazaklar başıma üştü

Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdad gelmez

PLEVNE TÜRKÜSÜ

Karadeniz akmam dedi
Ben Tunaya bakmam dedi
Yüzbin Moskof gelmiş olsa
Osman Paşa korkmam dedi.

★

Moskof Tunayı atladı
Karakolları yokladı
Osman Paşanın kolundan
Beşbin top birden patladı

★

Kanlı Tuna akar gider
Etrafını yıkar gider
Adlı şanlı Osman Paşa
Boyun eğmiş esir gider

★

Kara kazanın karası
Gitti askerin yarısı
Paşam seni kimler vurdu
Sol böğrün kurşun yarası.

Levent Şahverdi Arşivi

1877 seçimi

Yüzyıllar boyunca mutlakiyetle idare olunmuş memleketimizde parlementolu rejime 1877 seçimleri ile girilmiştir. Türkiyede meşrutiyeti kuran 1877 Kanunun Esasîsine göre «Millî Meclis», azaları padişah tarafından kaydı hayat şartile tayin edilen bir Âyan Meclisi ile halk tarafından seçilen bir Mebusan Meclisinden vücud bulacaktır.

Memleketimizde bu ilk seçim bir seçim kanununa göre yapılmadı. Hükûmet imparatorluk halkını temsil edecek mebusların sayısı için, devletin nüfus sayısı esası yerine meclisi kuracak mebuslar için muayyen bir rakam kabul etti ve bunu 130 kişiden az olmamak üzere tesbit etti. Bu rakam, vilâyetlere ehemmiyetlerine göre taksim edildi; her vilâyet gösterilen miktarda mebusunu seçerek İstanbula yolladı. İstanbul da dahil olmak üzere her tarafda seçimi halk veya halkı temsil eden ikinci seçmenler yapmadı, mebusları vilâyet meclisleri seçti; fakat İstanbula ancak 117 mebus geldi, yani asgari rakam olarak tesbit edilen 130 kişiyi de bulmadı bazı vilâyetlerden ise tek mebus dahi gelmedi.

Âyan ve Mebusan Meclislerinin teşekkül den Millî Meclis 19 Mart 1877 pazartesi günü Dolmabahçe Sarayında orta kısmını teşkil eden merasim salonunda İkinci Abdülhamidin bir nutku ile açıldı. Pâdişah nutkunu sadırazam Edhem Paşaya, o da Mâbeyin Başkâtibi Said Beye verdi. nutku Said Bey okudu, ki bu zât sonraları sadırazamlığa kadar yükseldi ve «Şâpur Çelebi» lakabı ile anılan Küçük Said Paşa

Meclisi Milliye, adliye sarayı iken yanan ve aslın bir «Darülfünün Üniversite» için yapılmış olan bina tahsis edilmiştir. İlk Osmanlı Meclisi Mebusanı ilk toplantısını bu binada 20 Mart 1877 salı günü yaptı. Meclis reisliğine İstanbul mebusu ve o devrin seçkin âlimi Ahmed Vefik Paşa seçilmişti. Bu meclisin çıkaracağı kanunların biri de seçim kanunu idi; 1877 Rus harbi başladı, meclis harb gailesi içinde 56 defa toplandı ve Seçim Kanununu yapmadan 28 haziran 1877 de dağıldı. Aynî yıl içinde aynı usul ile ikinci seçim yapıldı. İstanbuldan yine seçim kanununu bu meclis yaptı, ki otuzbir yıl sonra üçüncü osmanlı meclisi mebusanını kuran 1908 seçimi bu kanuna göre yapıldı. 1 kânunuevvel 1877 de toplanan ikinci meclisin ömrü uzun olmadı, İstanbul mebuslarından Astarcılar Kâhyası Ahmed Efendinin, «harb felâketinden pâdişahın da mesul olduğunu» îma eden sözleri üzerine İkinci Abdülhamid Kanunu Esasinin kendisine verdiği salahiyyeti kullanarak meclisi dağıttı. Yine aynî kanunun verdiği salahiyyeti kullanarak meclisi tam 31 sene yeni bir seçim ile toplantıya çağırmadı.

İLK SEÇİM KANUNU

Her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilecektir. Her vilâyetin mebusu kendi halkından seçilecektir. Seçim vilâyetlerde sancak sancak yapılacaktır. Meselâ o zamanın Konya vilâyeti Merkez Konya, Isparta, Burdur, Teke ve Niğde sancaklarından teşekkül etmişti; bu beş sancak mebuslarını kendi halkından ayrı ayrı seçeceklerdi; nüfusu 50.000 den aşağı olan sancaklarda 25.000 ve fazlası 50 bin itibar edilecekti, ve 1 mebus çıkaracaktı. Nüfusu 50.000 ve misillerinden fazla olan sancaklarda da 25.000 ve fazlası 50 bin sayılacaktı. Konya 1908 meclisine merkezden 5, Ispartadan 2, Burdurdan 1, Tekeden 2, Niğdeden 3 olmak üzere 13 mebus göndermişti. Bir seçim devresi 4 yıldır.

Sultan Abdülaziz

İkinci Mahmud ile Pertevniyal Sultanın oğlu; 1829 da doğdu, 1861 de büyük kardeşi Abdülmecidden sonra otuz iki yaşında padişah oldu; on beş sene süren tantanalı bir padişahlıktan sonra 29/30 Mayıs 1876 da tahttan indirildi ve 4 Haziran 1876 da intihar etti; bazı iddialara ve İkinci Abdülhamidin emriyle kurulan Yıldız sarayı fevkalâde mahkemesinin verdiği karara göre de Serasker Hüseyin Avni Paşanın adamları tarafından, hal'inde iktidar mevkiinde bulunan devlet ricalinin muvafakati alınarak öldürüldü. Ölümünde kırk yedi yaşında idi. Babası İkinci Mahmudun türbesinde gömülüdür.

Halk ağzında Sultan Aziz diye anılır, zamanı «Tanzimat devri» denilen münevver istibdat devrinin devamıdır; Tanzimatın iki büyük

Sultan Abdülaziz

siması, Fuad Paşa ile Âli Paşa zamanında Sultan Aziz sadece saltanat sürdü; kendi tebaası tarafından samimi olarak sevildi, Avrupa efkârı umumiyesi için asrının sempatik hükümdarlarından biri oldu.

Güzel bir adamdı. Pehlivan yapılıydı, pehlivanlığa da, hususî hayatında soyunup ve kisbet giyip yağlanarak devrinin şöhretleriyle güreşecek kadar meraklıydı. Şefkat ve merhameti bol; devletin kara ve deniz kuvvetlerinin düzenlenmesini ve çoğalmasını, yurdun imarını ve Türkiyede esaslı bir kültür yüksekliğini istiyen bir hükümdardı. Mağrurdu, fakat gururu halkcıl olmasına mâni olmamıştı; meselâ bir şehir gezintisinde yolu düşen Fatih karakolunun önüne bir iskemle atıp oturur, önünden akan kalabalığı babacan bir eda ile selâmlamaktan zevk duyardı. Teşrifattan, resmî merasimden çok sıkılırdı; elçilerin kabulüne, hükümdarlık vazifelerinin en sıkıntılı işlerinden biri olarak bakardı. Üniformasının yakası daima çözük dururdu. Sırtına attığı kukuleteli harmanîsi, başındaki kenarı geniş, tablası dar Aziziye kalıp fesi kadar meşhurdu. Hususî hayatında ekseri giyinmez, yalınayak, entari üstüne geçirdiği pike bir haydarî ile otururdu, kış ise çorap giyer, sırtına kürkünü geçirirdi.

Fuad ve Âli Paşalar, bu sevimli hükümdara evvelâ bir Bursa seyahati yaptırttılar; bunu deniz yoluyla bir Mısır seyahati takib etti. Sonra, tarih boyunca fevkalâde bir hâdise olarak bir Avrupa seyahati tertib edildi; Fuad Paşanın refakati ile Abdülâziz Fransaya ve İngiltereye gitti. İlk defa bir Osmanlı İmparatoru devletinin hududları dışına çıkıyordu. Fransada Üçüncü Napolyonun ve İngilterede Kraliçe Viktoryanın misafiri olan Abdülâziz, bu iki Avrupa memleketinde Türklere karşı bir sempati uyandırdı. Âli Paşanın ölümünden sonra Mahmud Nedim Paşanın kötü telkinleri, Abdülâzizi sefih bir müstebid yaptı ve nihayet askerî bir hükûmet darbesiyle tahtından indirildi.

SULTAN ABDÜLAZİZ DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1860 Abdülâzizin cülûsu.

1861 Âli Paşanın sadareti, Osmanlı nişanının ihdası, Abdülâzizin Bursa seyahati, Âli Paşanın azli ve Keçecizade Fuad Paşanın sadareti.

1862 Karadağ isyanı ve isyanın bastırılması. İstanbulda Sultanahmed meydanında Türkiyenin ilk sanayi sergisinin açılması. Türkiyede ilk defa olarak posta pulu kullanılması.

1863 Fuad Paşanın azli, Yusuf Kâmil Paşanın sadareti; Yusuf Kâmil Paşanın azli, tekrar Fuad Paşanın sadareti.

1865 İstanbulda büyük kolera ve büyük Hocapaşa yangını. Tersanede ve donanmada ciddî ıslahat.

1866 Fuad Paşanın azli, Mütercim Rüştü Paşanın sadareti. Beylerbeyi ve Çırağan Saraylarının yapılması.

1867 Mütercim Rüştü Paşanın azli, Âli Paşanın sadareti. Mısır Valisine «Hidiv» ünvanının verilmesi. Amerikaya ilk defa olarak bir Osmanlı Sefirinin gönderilmesi. Mahkemelerde ıslahat.

1868 Sultanî mekteblerinin (liselerin) tesisi.

1869 Süveyş Kanalının resmî küşadı.

1871 Sadırazam Âli Paşanın vefatı, Mahmud Nedim Paşanın sadareti. İstanbulda ilk atlı tramvay.

1872 Mahmud Nedim Paşanın azli, Mithat Paşanın sadareti; Mithat Paşanın azli, Mütercim Rüştü Paşanın sadareti.

1873 Mütercim Rüştü Paşanın azli, Ahmed Esad Paşanın sadareti; Esad Paşanın azli, Şirvanlı Rüştü Paşanın sadareti. Kâşgar Emîri Yakub Hânın İstanbula elçi göndererek Osmanlı tabiiyetine girdiğini bildirmesi.

1874 Şirvanlı Rüştü Paşanın azli, Serasker Hüseyin Avni Paşanın sadareti.

1875 Bosna ve Hersek ihtilâli. Hüseyin Avni Paşanın azli, Ahmed Esad Paşanın sadareti; Ahmed Esad Paşanın azli, Mahmud Nedim Paşanın sadareti.

1876 Bulgaristan ihtilâli. İstanbulda medrese talebesinin nümayişi, Mahmud Nedim Paşanın azli, Mütercim Rüştü Paşanın sadareti. Abdülâzizin tahttan indirilmesi.

5. Sultan Murad

Abdülmecidin büyük oğludur; 1840 da doğmuş ve 1876 da askerî bir hükûmet darbesiyle tahttan indirilen amcası Abdülâzizin yerine, ilân edilecek Meşrutiyet devrinin ilk padişahı olarak tahta oturtulmuştu; otuz altı yaşında idi, Fransızca bilir, hürriyetperver, edebiyat ve musiki ile meşgul olmuş, Namık Kemal gibi büyük bir vatanperver şairle arkadaşlık derecesinde yakınlık tesis etmişti. Halk, ve bilhassa Türk münevverleri kendisine büyük ümitler bağlamıştı. Fakat ifrat derecede içki kullanan Sultan Murad hasmânasiyle alkolik hasta idi; cülûsu günlerindeki hâdiselerden o kadar korktu ki kendisinde garip haller ve hareketler görüldü ve padişahın tecennün etmiş olduğu anlaşıldı. Büyük bir inkılâbın eşiğinde bir mecnunun padişahlığı Türk tarihine karşı ağır bir mesuliyet olurdu, üç ay üç gün hükümdarlıktan sonra tahttan indirildi ve anayasaya (Kanunu Esasîye) sadakat yemini veren Abdülhamid padişah ilân edildi.

Osmanlı hanedanının bu bedbaht hükümdarı 28 sene Çırağan Sarayında bir mahbus hayatı yaşadı ve 1904 de altmış dört yaşında öldü, Yenicami türbesine defnedildi.

BEŞİNCİ SULTAN MURAD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1876 Beşinci Muradın cülûsu. Abdülâzizin intiharı. Abdülâzizi öldürttüğü söylenen Serasker Hüseyin Avni Paşanın Çerkes Hüsnü Bey tarafından katli. Sırbistan ve Karadağ isyanları. Sultan Muradın tecennünü, tahttan indirilmesi.

2. Şultan Abdülhamid

Abdülmecit ile Gülnihal kadının oğlu, 1842 de doğdu, 1876 da büyük kardeşi Beşinci Muradın yerine otuz dört yaşında padişah oldu, 1909 da, Meşrutiyete ihanet ve 31 Mart irtica ihtilâlini tahrik ile suçlanarak Millet Meclisi kararıyla tahttan indirildi, dokuz yıl, evvelâ Selânikte Atatini köşkünde, sonra da İstanbulda Beylerbeyi sarayında mahpus yaşadı; 1918 de Beylerbeyi sarayında 76 yaşında öldü. Zamanı, 1876 ve 1908 Anayasa kanunları arasında, 33 yıl bir istibdat devri olmuştu. Fakat II. Abdülhamit 1876 Anayasa kanununa sadakat yeminini bozmamıştı, bu kanunun kendisine verdiği selâhiyeti kullanarak Millet Meclisini değiştirmiş ve yerine aynı kanunun verdiği selâhiyetle dokuz küsûr sene yeni seçim yaptırmamıştı.

Halk ağzında Sultan Hamit diye meşhurdur. Tahttan indirildikten

5. Sultan Murad ve 2. Sultan Abdülhamid

sonra devrinin ricali «Enkazı istibdat» ve kendisi de «Hakan-ı Mahlûı» oldu. Lâubali ve mütecaviz kalem ve ağızlarda da sadece «Hamit» yahut «Pinti Hamit» denildi; üçüncü Cumhuriyetin ateşli Fransız gençleri tarafından da «Le Sultan Rouge» ismi verildi ve bu romantik lâkap, şair Eşref ve emsali Türk muharrirleri tarafından «Kızıl Sultan» diye benimsendi. Bugün bir tarihi hakikattir ki İkinci Sultan Hamit küçük adam değildi ve asla kanlı bir hükümdar olmamıştı.

İkinci Abdülhamit gayet zekiydi; ne dedesi İkinci Mahmut gibi kaba ne babası Abdülmecit gibi ayyaş, ne amcası Abdülâziz gibi saf lâubali ve mağrur, ne kardeşi Beşinci Murat gibi mecnun ve ne de küçük kardeşi Mehmet Reşat gibi ahret adamı oldu. Müsteşrik Vamberi naklederi Almanya imparatoru ikinci Vilhelm bir ziyafette Avusturya imparatoru Fransuva – Jozefe İkinci Abdülhamitten bahsederken «Hükümdarlık sanatını ondan öğrenmeliyiz» demişti. Osmanlı imparatorluğunun son vakanüvisi Abdurrahman Şeref efendi yakından tanıdığı bu hükümdarı şöylece anlatıyor: «Sima ve bünyesinde hanedanına mahsus alâmetler iyiyce görüldü; zeki ve hassas, mutad muamelesi nazik, sesi tatlı, şehzadeliğinde ve padişahlığında mevkiinin izzet ve vakarını daima muhafaza etmişti. Kendisiyle görüşenleri teşhis ederdi, tehdidini yerine getirmeğe ve icabında hiddetini gizlemeğe muktedirdi. Küçük yaştan beri vehim, kendisinde bir hastalık halinde idi; saltanat ve hayatını daima tehlikede görürdü, jurnalcıların ardı arası kesilmeyen jurnalları da Sultan Abdülhamidin rahatını, geceleri uyutmıyacak kadar kaçırmıştı.»

Uzun saltanatının memleket ve millet üzerinde açtığı yaralar, İkinci Abdülhamidin şahsî seyyiatı değil, herhangi bir istibdat idaresinin kaçınamıyacağı kötülüklerdir.

Anasını pek küçükken kaybetmişti. Anası da, babası da veremden ölmüşlerdi; çocukluğunda o kadar çelimsiz idi ki Sultan Hamide yetmiş

Levent Şahverdi Arşivi

altı yıllık bir ömrü kimse tahmin edemezdi. Yaşamak ihtirasının kamçıladığı çelik bir irade ile zevklerini sıhhatine feda etti.

Sıcak günlük hayatının başlıca meşgalesi oldu. İyi bir binici, usta bir avcı idi; şehzadeliğinde sandalla Kızkulesine giderek oradan denize girdiği söylenir, mükemmel bir yüzgeçti. Sükûnu, inzivayı severdi; fakat boş durmaktan sıkılır en sevgili meşgalelerinden biri de marangozluk idi; Saltanatının son günlerine kadar daima ikametgâhı olan Yıldız sarayındaki atölyesinde devrinin en mahir bir ince marangozu olarak çalışmıştı.

Gayet sade ve temiz giyinirdi, kendisine has bir zarafeti vardı; esvaplarında daima tercih ettiği renkler koyu kurşunî, nefti ve devetüyü olmuştu. Muntazam bir tahsil görmemişti, fakat okumaktan zevk alırdı; bilhassa Türkiye tarihini pek iyi bilirdi; Yıldız sarayında çok zengin bir kütüphane kurmuştu ki bugün bu kütübhane, üniversite kütübhanesinin paha biçilmez temel parçasıdır; bilhassa Türkçe yazmalar bakımından bir hazinedir. Ecdadı içinde en çok Yavuzu severdi; bu sevgisini İstanbulu ziyaretinde Almanya imparatoru Vilhelme açmış, o da memleketine dönünce Sultan Selim divanını, Alman matbaacılığının enfes işlerinden biri olarak bastırmış ve Sultan Hamide hediye etmişti.

Saltanatının ilk yıllarında, saltanat arabasına binerek ve karşısına Sadrıazamını alarak bir Cuma günü Kâğıthaneye giden ve halk arasına karışmaktan zevk duyan ve Serasker kapısında askerin karavanasından yemek yiyen bu hükümdar, hafiyeler etrafını örümcek ağlarıyla sarınca halktan ve hükümetten ürkmüş, «Yıldız sarayının esrarengiz münzevisi» olmuştu; okadar ki, âlemi İslâmın halifesi sıfatiyle gitmeğe mecbur o cuğu Cuma namazları için «Evim» dediği Yıldız sarayının yanı başında Hamidiye camiini yaptırmıştı. Her namazdan sonra evine sağ ve salim dönünce muhafız kıt'aları efradına dağıtılmak üzere al atlas bir kese içinde bin altın verirdi.

Saltanatı 1876 Rus harbi ile başlamıştı; bu harp mağlûbiyetimiz ve Bulgaristanın istiklâliyle sona erdi. Bundan sonra yeni bir harpten sakınan ve vehham hükümdar siyasî emrivakileri kabul etti; 1881 de Fransa Tunusu, 1882 de İngiltere Mısırı işgal etti; 1885 de, İstiklâlini yeni kazanmış olan Bulgaristan Şarkî Rumeli vilâyetini ilhak etti, Abdülhamidin hükûmeti bu tecavüzleri protesto etti, ve protestolarını takip etmedi. 1897 de Girit Rumları ihtilâl çıkardı,, Yunan kırallığı ihtilâlcilere yardım etti, Osmanlı devleti Yunanistana harp açtı ve Yunanlılar harbi feci bir bozgun halinde kaybettiler, fakat Sultan Hamit, büyük Avrupa devletinin müdafaası üzerine hem alınan yerleri Yunanistana iade etti hem de Giride muhtariyet verdi.

İçerde ise, her fırsattan istifade ederek istibdat baskısını mütemadiyen fazlalaştırdı. İkinci Abdülhamidin asla affedilmez tarihî suçu, fikren uyanacak gençlerin kendisine düşman olacağı korkusuyla Türk maarifinin inkişaf ve taalisine mâni olmasıdır: ağır suçtur; Fakat genç nesillerin ruhunda parlamış olan hürriyet ışığı söndürülemezdi.

İKİNCİ SULTAN ABDÜLHAMİD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1876 İkinci Abdülhamidin cülûsu; Osman Paşa tarafından Sırbistanda Alcksinaç'in zaptı; Mithat Paşanın sadareti; İstanbulda tersane konferansı.

1877 Türkiyede Meşrutiyet idaresinin ilânı; Serdar Abdülkerim Paşanın Sırbistandaki muzafferiyetleri dolayısiyle kendisine Macar Üniversitesi talebeleri tarafından kıymetli bir kılıç gönderilmesi; Tersane konferansı kararlarının Türkiye tarafından reddi; Sadırazam Mithat Paşanın azli ve Türkiyeden dışarı çıkarılması; Ethem Paşanın sadareti; Romanya Prensliğinin Türkiye aleyhine Rusya ile ittifakı; Rusyanın Türkiyeye harb ilânı; Ardahanın Ruslar tarafından zaptı; Rus ordusunun Tunayı geçerek, Ziştovi'nin Ruslar tarafından zaptı; Alişgerd ve Kars'da Gazi Ahmed Muhtar Paşanın Ruslara karşı muzafferiyeti, Kars muhasarasının kaldırılması; Gazi Ahmed Muhtar Paşanın büyük Gedikler zaferi; Rus ordusunun Osmanlı hududları dışarısına firarı.

1878 Plevne muhasarası; Gazi Osman Paşanın muhasara hatlarını yararak çıkma teşebbüsü esnasında yaralanması ve ordusile beraber esareti; Ahmed Hamdi Paşanın sadareti; Ahmed Hamdi Paşanın azli; Ahmed Vefik Paşanın Başvekâleti (Sadırazam yerine ilk defa Başvekil ünvanının kullanılması); Ruslar tarafından Edirnenin zaptı. Sulha esas olacak siyasî vesikanın Edirnede imzası. Rus askerinin Çekmecelere kadar ilerlemesi; İstanbulun bir Rus istilâsı tehlikesine karşı İngilterenin Akdeniz filosunun Marmaraya girip Adalar önünde demirlemesi. Meclisi Âyan ve Mebusanın (Meclisi Millînin) İkinci Abdülhamid tarafından feshi ve bu Padişahın meclissiz şahsî idare devrinin başlaması; Türkiye ile Rusya arasında Ayastafanos sulh muahedesinin imzası; Sadık Paşanın Başvekâleti; Ali Suavi Efendi tarafından Beşinci Sultan Muradı tahta çıkarmak üzere Çırağan Sarayı baskını; Ali Suavinin vak'a yerinde öldürülmesi; Sadık Paşanın azli; Mütercim Rüştü Paşanın sadareti; İngiltere ile ittifak muahedenamesi (Kıbrısın İngiltereye terki muahedesi); Saffet Paşanın sadareti; Berlin kongresi ve Berlin sulh muahedesinin imzası; Bulgaristanın istiklâli; Avusturya - Macaristan devletinin Bosna ve Hersekı işgali; Tunuslu Hayreddin Paşanın sadareti.

1879 Devlet memurlarının sicillerinin tutulması usulünün konulması; Arifi Paşanın Başvekâleti (Sadırazam tâbiri yerine yine Başvekil ünvanı kullanılmıştır); az sonra Arifi Paşanın azli; Said Paşanın Başvekâleti.

1880 İstanbul Arkeoloji müzesinin resmi küşadı; Tunusun Fransızlar tarafından işgali; Kadri Paşanın Başvekâleti, azli ile tekrar Said Paşanın Başvekâleti.

1882 Mısırın İngiltere tarafından muvakkaten işgali; Abdurrahman Paşanın Başvekâleti, azliyle tekrar Said Paşanın Başvekâleti.

1883 Ahmed Vefik Paşanın Başvekâleti, azliyle tekrar Said Paşanın Sadareti (Başvekil ünvanının kat'î olarak terkiyle tekrar Sadırazam ünvanının kullanılması).

1884 Mithat Paşanın sürgün olarak bulunduğu Tâifte öldürülmesi.

1885 Şarkî Rumeli eyaletinin Bulgaristan tarafından ilhakı; Kâmil Paşanın sadareti.

1888 Ziraat Bankasının kurulması; Hürriyet şairi Namık Kemalin mutasarrıflıkla sürgün bulunduğu Sakızda vefatı ve vasiyeti üzerine Bolayırda defnedilmesi.

1890 Viyana elçisi Türk edibi Sadullah Paşanın intiharı.

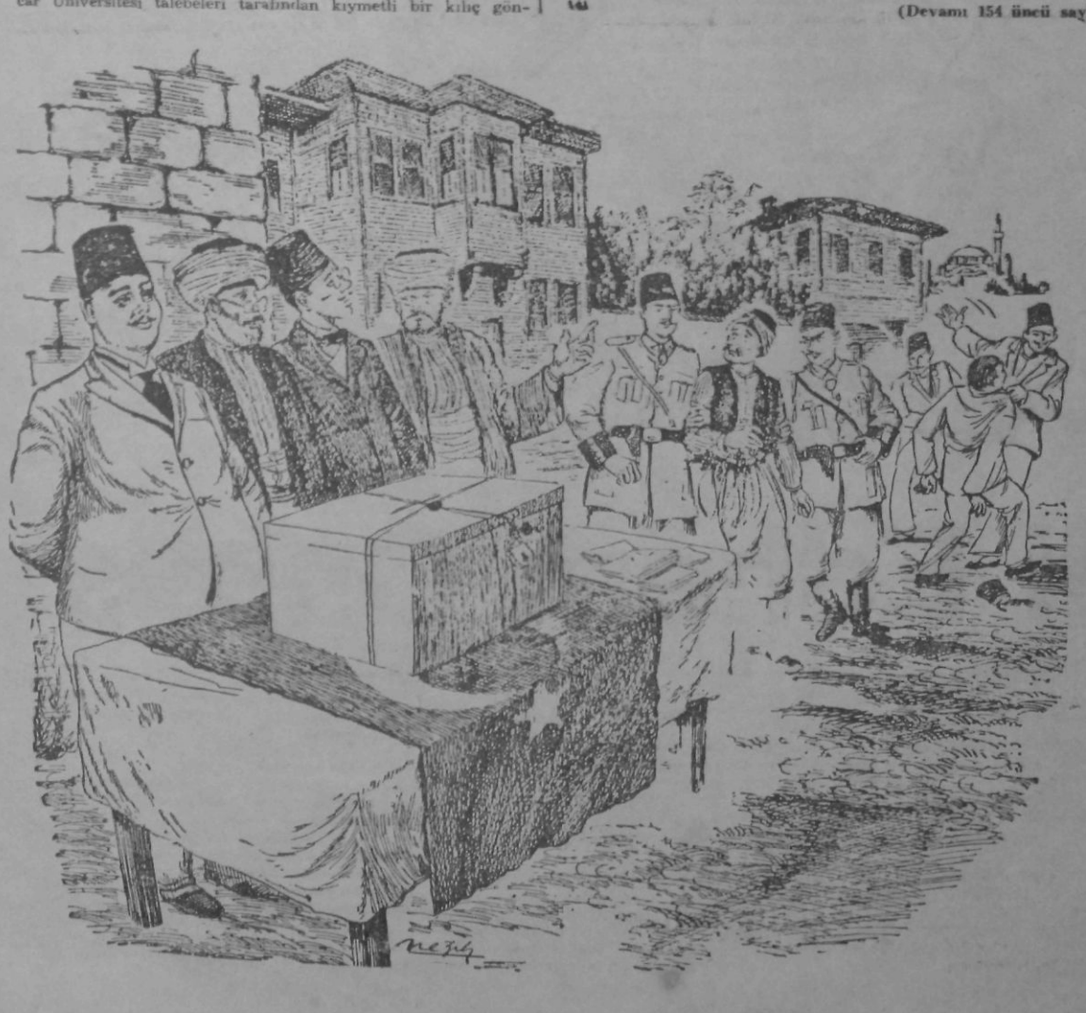
1891 Cevad Paşanın sadareti.

1894 Said Paşanın sadareti.

1895 Kâmil Paşanın sadareti; Kâmil Paşanın azliyle Halil Rifat Paşanın sadareti.

1897 Osmanlı - Yunan muharebesi; Yunanistanın mağlûbiyeti.

(Devamı 154 üncü sayfada)

1908 seçimi

1908 de, İttihad ve Terakki Cemiyetinin ordu silâhına dayanarak tahakkuku etdirdiği inkılâba, seçimin başladığı kânunuevvel ayına kadar zamanı, o devrin tâbirince, memleketin her tarafında «keşmekeşi münakaşat ve kıyılı kaalı matbuat ile geçti. İttihad ve Terakki Cemiyeti memleketde tagallübe doğru gitmekle ittiham olunarak cemiyetin karşısına «Ahrar» adı ile bir muhalif siyasî parti kuruldu.

Mebus seçimi için bütün yurtda tek gün kabul edilmemişti, meselâ Trabzon mebusları seçilip İstanbula geldikleri zaman, İstanbulda henüz seçim yapılmamıştı. Taşra mebusları kara ve deniz yolları ile kafile kafile İstanbula geldikce, pâyitahtdaki hemşerileri tarafından türk bayrakları, davullar ve zurnalarla ve İstanbullıların heyecanlı alkışları ile karşılanıyorlardı. İstanbulda seçim 11 kânunuevvel 1908 de yapıldı ve İttihad ve Terakki tam liste olarak kazandı. Bu üçüncü osmanlı meclisi mebusanı yine Ayasofyadaki binada ilk toplantısını 17 kânunuevvelde yaptı. O gün, siyah elbiseler giymiş olan mebuslar evvelâ Nuriosmaniyedeki «Mebuslar Kulübü»ne gittiler, oradan da toplu olarak Bayazıdda Harbiye nezaretine gittiler. Harbiye nezaretinden Meclis binasına da, ikişer ikişer arabalara bindirilerek şatafatlı bir alayla götürüldüler. Ellerinde bayraklar tutan mebusların bindikleri araba sayısı 115 idi. Yol boyunca asker ve polis kıtaları dizilmişti. Meclis önünde de bahriye, mühendis ve tıbbiye mektebleri talebeleri yer almıştı. Bando açılış merasiminde, sözü Samih Beyin Samih Rifat olması muhtemel olup Zâti Bey tarafından bestelenmiş bir «Meclis Mebusan Marşı» çaldı ki daha ilk kıtası, meclisin, ordu silâhına dayanan İttihad ve Terakkinin elinde bir kukla olacağını pek aydın gösteriyordu:

Osmanlılar bugün oldu muzaffer
Fethetti yeniden vatanı asker
Açtı mebuslara yolu süngüler
Yaşasın Niyazi yaşasın Enver..

Gökyüzünde şühedânın hayâli
Alkışlıyor sanki ruhi Kemâli
Ah ölmeden görmeliydi bu hâli
O kıymetli muhterem vatanperver.

Al bayraklar bulutları sarıyor
Şenliğimiz âsümâna varıyor
Mazlumlara zâlimler yalvarıyor
Hey Allahım bu nasıl rûzi mahşer

Uyan Midhat uyan geldi zamanın
Tutsun dünyaları şöhret ve şânın
Sen bulun önünde şu mebusanın
Artık yaşa evlâdınla beraber

1977 DE İSTANBUL MEBUSLARI

Ahmed Vefik Paşa
Hasan Fehmi Efendi
Hacı Ahmet Efendi
Astarcılar kâhyası Ahmet Efendi
Hüdâverdi Ohannes Efendi
Ahmet Hilmi Efendi
Vasilâki Bey
Asım Efendi
Nikolaki Solidi Efendi

1908 DE İSTANBUL MEBUSLARI

Manyâsîzâde Refik Bey
Ahmet Ziya Bey
Mustafa Asım Efendi
Vitali Faraci Efendi
B. Hallacyan Efendi
Ahmed Nesimî Bey
Zöhrab Efendi
Kostantini Efendi
Hüseyin Câhid Bey

Levent Şahverdi Arşivi

Niğdeli Edhem Onbaşı

Balkan harbinde Kırkkalise (Kırk İarel) muharebelerinde idi. Bir sabah şafakla beraber, sayıca çok üstün olan Bulgar kıtaları Türk ileri siperlerine saldırmışlardı. Fakat daha ilk atılışda ağır zayiat vererek geri çekilmişlerdi. Tarihimizin ananesidir ki Türk siperleri ancak son nefer de şehid olduktan sonra zaptedilebilirdi. Bu muharebede de öyle oldu. En son dört mehmedcik, ikiyüz elli kişilik bir Bulgar bölüğü ile bir saate yakın çarpıştı. Bu dördün de üçü düştü. Bir yiğit, tek başına, koca bir kitleyi beş dakika daha tutdu. Ortalık iyice ağarmıştı. Son kurşununu da attıktan sonra bir Bulgar kurşunu boğazını deldi, bir Bulgar kurşunu da sağ elini parçaladı.

Bu Türk siperini zapteden Bulgar yüzbaşısının ilk işi bu kahramanın yüzünü görmek oldu:

Uzun boylu, zeytûniye yakın tunç yüzlü bir delikanlı idi. Boğazından, geniş göğsüne dumanı üstünde kan sızıyordu; Bulgar zabiti yaralarının sarılması için emir verdi ve bu esnada Türk askeri gözlerini açtı, her halde ortalığı bulanık görüyordu:

— Siz kimsiniz? diye sordu.

Türkçe bilen zabit:

— Bulgarız.. dedi.

Mehmedcik parçalanmış elfyle yardımı itti:

— Yaramı düşmana sardırmam.. diye mırıldandı ve gözlerini kapadı, ve pez az sonra «Su..» dedi, bir matra uzatdılar.. Zihni hâdiseleri tekrar kavradı ve matrayı da itdi:

— Bizim suyumuz değil.. İstememdedi.. ve gözlerini bu sefer bir daha açmamak üzere kapadı. Bulgar zabiti bu büyük ölüyü yakından tanımak istedi koynundan künyesini çıkarak okudu: Niğdeli 1309 doğumlu Hasan Oğlu Edhem.

Yıllarca sonra bir öğretmen Anadoluda halk şiirlerini toplamak için dolaşırken Niğdede kundura cı Hasan Ustanın dul zevcesi Şöhret hanımdan şu ağıdı dinlemişti:

Bir mektup salsam Kırkkilise önüne
Varsa değse Edemimin eline
Ayrılığın zor'luğunu bilseydim
Sarılırdım zülüfünün teline

Azrail geldi kapumuza dikildi
Yiğit Edemim çınarı gibi söküldü
Garib ananın beli boynu büküldü
Şehdiyle şan geldi ocağına, iline..

Levent Şahverdi Arşivi

Çanakkale Şehidleri

Sultan Reşad merhumun şiirle uğraştığını bilmiyoruz; Çanakkale zaferi için bu manzume o zamanlar Padişahın el yazısiyle neşredilmişti:

Şu Boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En kesif ordıların yüklenıyor dördü beşi.

Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Berideı, zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;

Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.

Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam;
Atılan her lâğamın yaktığı, yüzlerce adam.

Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş üpidir: savrulur enkaz-ı beşer...

Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak;
Boşanır sırtlara, vadilere, sağnak sağnak.

Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,
Yıldırım yaylımı tûfanlar, alevden seller.

Veriyor yangını, durmuş da açık sinelere,
Sürü halinde gezerken sayısız tayyare.

Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler!

Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îman?

Hangi kuvvet onu, hâşâ edecek kahrına râm?
Çünkü te'sis-i İlâhi o metin istihkâm.

Sarılır, indirilir mevki-i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkif edemez sun-i beşer;

Bu göğüslerse Hudânın ebedî serhaddi:
«O benim sun-i bedîim, onu çiğnetmem» dedi.

Âsım'ın nesli.. diyordum ya.. Nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmusunu, çiğnetmeyecek.

Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar,
O, rükû' olmasa, dünyada eğilmez başlar,

Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor,
Bir Hilâl uğruna, Yârab, ne güneşler batıyor!

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!
Gökten ecdad inerek öpse o pâk alnı değer.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhid'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.

Sana dar gelmiyecek makberi kimler kazsın?
«Gömelim gel seni tarihe» desem, sığmazsın.

Ere-ü mere ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyyetler eder istiâb.

«Bu, taşındır» diyerek Kâbeyi diksem başına;
Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;

Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namiyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecramiyle;

Ebri nisanı açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;

Sen bu âvizenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,

Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvizeni lebriz etsem;

Tüllenen Mağribi, akşamları, sarsam yarana..
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.

Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultanı Salâhaddini,

Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslâmı kuşatmış, boğuyorken husran,

O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla beraber gezer ecramı adın;

Sen ki, a'sâra gömülsen taşacaksın.. Heyhat,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihat...

Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğuşunu açmış duruyor Peygamber.

Savlet etmişti Çanakkal'aye bahrû berden
Ehli İslâmın iki hasmı kavisi birden

Lâkin imdâdı ilâhî yetişüb ordumuza
Oldu her bir neferi kal'ayı pulâd beden

Asker evlâdlarımın pişgehi azminde
Aczini eyledi idrak nihâyet düşmen

Kadrû haysiyeti pâmal olarak itti firar
Kalbi islâma nüfûz eylemeğe gelmiş iken

Kapamb secdei şükrâna (Reşad) eyle düâ
Mülki islâmı huda eyliye dâimi me'men.

Levent Şahverdi Arşivi

Çallı Hüseyin Çavuş

Birinci Dünya Harbinde 53 üncü alay 3 üncü tabur 10 uncu bölükten Çallı köylü Ali Hüseyin Çavuş, Galiçya cephesinde döğüşmüş kahraman Mehmetçiklerimizden biridir. Yirmi iki, yirmi üç yaşlarında Anadolunun sat ve mert, asker doğmuş milyonlarca evlâtlarından biri, tuvana bir erkek güzeli idi.

1 Temmuz 1917 pazar günü, düşman uzun bir topçu ateşinden sonra bütün kuvvetleriyle hücuma geçmiş, ağır kayıplar vererek birinci hat siperlerimize girmişti. Onuncu bölük de pek çok şehid verdikten sonra bir süngü muharebesini daha güven ile yapabileceği ikinci hat siperlere çekilmişti; yalnız zabit vekili (asteğmen) Cemil efendi siperde bulunduğu yerin biçimsizliğinden ötürü geri çekilememişti. Şehitlerin üzerinden eline geçirebildiği bombalarla ve tabancasiyle hem kendi canını hem de bulunduğu noktayı koruyordu; fakat, birkaç saniye sonra, son kurşununu da atınca, düşman süngüleriyle parçalanacağı gün gibi aydındı. İşte bu anda, Çallı köylü Hüseyin, kumandanını kurtarmanın kendisi için mukaddes bir vazife olduğunu gördü. Bölükte Ali Usta denilen bir er vardı. Hüseyinin can ciğer arkadaşı, cesur bir delikanlı idi. Çallı Hüseyin: «Ali!.. Cemil efendiyi kurtaralım!..» diye bağırdı. İki delikanlı, müthiş bir ateş altında ileri atıldılar. Tam bu sırada, dört düşman süngüsü, siperin bir köşesinde dimdik duran Cemil efendinin göğsüne doğru ilerliyordu ki, önde Hüseyin Çavuş arkada Ali sipere girdiler, bir an içinde iki düşman neferi süngülenerek devrildi, öbür ikisi de ters yüzüne kaçmağa başladı. Hüseyin Çavuş:

— Yürü beyim!.. diye bağırdı; fakat, Cemil efendinin yüzü sapsarıydı, genç kumandan ağır yaralı bir düşman süngüleri karşısında diz çökmemek için son gayretini harcayarak ayakta duruyordu. İki kahraman neferini görünce, gülümsedi ve dizüstü yıkıldı.

O sıralarda sipere giren beş düşman askeri bu iki mehmedciğin süngüleri ile yere serildi, Ali Usta şehid oldu, Hüseyin, Cemil Efendiyi omuzuna alarak kumandanını kurtardı.

2. SULTAN ABDÜLHAMİD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

(Baştarafı 151 inci sayfada)

1900 Hicaz demiryolunun yapılmasına başlanması.
1901 Lorando ve Tubini alacaklarından dolayı Fransız donanmasının muvakkaten Midilli adasını işgali; rezaleti ve kararlaştırılan hal sureti üzerine Fransızların adadan çekilmesi; Sadrazam Halil Rifat Paşanın vefatı; Said Paşanın sadareti.
1902 Avlonyalı Ferid Paşanın sadareti.
1905 Yıldızda bomba vak'ası; İkinci Abdülhamide suikasd; Telefonun Türkiyeye girmemesi için İkinci Abdülhamidin yasak fermanı; Osmanlı borçları üzerinde bir ihtilâf üzerine İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya donanmaları tarafından Midilli ve Limni adalarını işgali teklifinin kabulü üzerine adaların tahliyesi.
1907 Galatasaray Sultanisi yangını; Zengibar Sultanı Seyid Alinin İstanbulu ziyareti.
1908 Said Paşanın sadareti.
1908 Türkiyede Meşrutiyetin ilânı.
1908 Kâmil Paşanın sadareti.
1909 Bulgaristan Prensi Ferdinandın krallığını ilânı.
1909 Muvakkat kaydiyle Avusturya - Macaristanın işgali altında bulunan Bosna ve Hersekin bu devlet tarafından ilhakı.
1909 Meclisi Mebusan ve Âyandan mürekkeb Meclisi Millinin açılması.
1909 Hüseyin Hilmi Paşanın sadareti.
1909 31 Mart askeri ihtilâli. Meclisi Mebusanın âsi askerler tarafından silâh kuvvetiyle kapatılması. Tevfik Paşanın sadareti.
1909 Meşrutiyetçi sadık ordu tarafından İstanbul üzerine yürüyüş, şehrin ele geçirilmesi, 31 Mart vak'ası mürettiblerinin idamı İkinci Abdülhamidin tahttan indirilmesi.

5. Sultan M. Reşad

Has mânasiyle Meşrutiyet devri padişahıdır; halk ağzında sadece Sultan Reşad anılmıştır; Abdülmecit ile Gülcemal kadının oğludur; 1844 de doğmuş 1909 da altmış beş yaşında padişah olmuştur. Ortadan uzunca boylu, şişman denilecek kadar top u beyaz tenli, mavi gözlü, tahta çıktığında saçları ve pos bıyıkları hemen tamamen ağarmış bulunuyordu; hükümdar olunca gayet hafif bir top sakal bıraktı. Muntazam bir tansil görmemişti, gayet dindarlı, tevkalâde nazik ve hassastı; şefkatli, merhametli melek huylu tertemiz adamdı. Anasından pek küçük yaşta öksüz kalmış, güzelliğini işittiği bu kadına karşı içinde sonsuz bir sevgi yaşatmıştı; Çok şirin bir fıkradır: Serrüsefain idaresi iki bacalı ve dört direkli bir gemi satın almış eski bir transtlantik olan bu gemi padişahın görmesi için Dolmabahçe önüne demirlemişti. Sultan Reşad gözleri yaşararak:

— Çok güzel bir gemi.. Bana yüzünü bilmediğim fakat güzelliğini işittiğim anacığımı hatırlattı. Adı Gülcemal konsun.. demişti.. Ve bu gemiye Gülcemal adı verilmişti. Halkın samimi bir duygu ile sevdiği ve hürmet ettiği bir padişah oldu, fakat çokuz sene süren saltanatı birbiri arkasından patlak veren mağlûbiyetlerimizle biten üç harbin felâket havası altında geçmişti.

Afrikada bir müstemleke gütmeğe başlamış olan İtalyanlar Trablusgarp ve Bingaziye saldırdı. Abdülhamidin zamanında Türk donanması Haliçte çürümüş vaziyette idi bu evaletlerimize asker sevkedilemedi. Genç ve vatanperver Türk zabitleri türlü vasıtalarla ve kıyafetlerle bu uzak evaletlere koştular, yerli Müslüman kuvvetleriyle İtalyanlara karşı kahramanca döğüştüler ve İtalyanları müşkül duruma soktular. (Bu zabitler arasında Mustafa Kemal Bey = Atatürk de vardır). İtalyanlar donanmalarına dayanarak Rodos adasını işgal ettiler. Bu harbi fırsat bilen küçük Balkan devletleri (Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan) topraklarını genişletmek için bize karşı birleşerek harp hazırlığına başlayınca 1912 de İtalyanlarla sulh yapıldı; Trablusgarp, Bingazi ve Rodos İtalyaya verildi. İtalyan harbini dört Balkan devleti ile bir harp takip etti. İçeride İttihat ve Terakki partisiyle muhalifleri arasındaki siyasi mücadele bu harbin kötü idaresine yol açtı. Mağlûp olduk:, ve Rumelinde bu dört küçük Balkan devletine toprak ve geçiş arazi terketmek Avrupa hududumuz Edirne kapılarına Meriç ırmağına kadar geriledi. Arkasından Birinci Cihan Harbi patladı Türkiye bu harbe sürüklendi ve Almanyanın silâh arkadaşı oldu; Cihan harbinde sekiz cephede döğüşmek zorunda kalan Türk askerleri harika bir kahramanlıklarına rağmen harbin korkunç bir felâketle sona ermesini önleyemediler. Sultan Reşat Cihan Harbinin bozgun yılında öldü. Ölümü İstanbul halkı tarafından derin teessüre karşılandı; halefi Altıncı Sultan Mehmet Vahdettin cenaze alayında bizzat bulundu ki Osmanlı tarihinde ilk defa olarak bir padişah diğer bir padişahın cenazesinde bulunuyordu.

Sultan Reşat, hayatta iken yaptırdığı Eyüp ikelesi yanındaki türbesine gömüldü; bu türbenin yanına bir de ilk mektep yapılmıştı; bu temiz adam: «Ebedi uykumu su ve çocuk sesleri arasında uyumak isterim» demişti. Saltanatında gördüğü tek iyi şey Çanakkale zaferidir. Bu zafer münasebetiyle kendisine resmen «Gazi» unvanı verilmişti.

5. SULTAN MEHMED REŞAD DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1909 Beşinci Sultan Mehmed Reşadın cülûsu; Hüseyin Hilmi Paşanın sadareti; İbrahim Hakkı Paşanın sadareti.
1911 29 Eylûl. Trablusgarb harbinin mes'ûlü olan Sadrazam Hakkı Paşa kabinesinin istifası; Küçük Said Paşa kabinesinin kuruluşu.
1911 30 Kânunuevvel. Meclisi Meb'usanda Trablusgarb ve Bingazi meb'uslarının teşebbüsü ile Hakkı Paşa kabinesinin felâketli harbin mes'ûlü olarak Divanı Âliye sevkedilmesi meselesi yüzünden Meclisle kabine arasında ihtilâf; kabinenin istifası, yeni kabinenî tekrar Said Paşa tarafından kurulması.
1912 18 İkincikânun Meb'usan Meclisinin feshi.
1912 Şubat. Yeni seçimi Hükûmet ve ordu baskısı ile İttihad ve Terakki'nin kazanması (Tarihimizde bu seçime «Sopalı seçim» denilir).
1912 İtalyanlar tarafından Anadolu sularında Rodos ve Onbir adanın işgali ve Çanakkale Boğazının bombardımanı.
1912 16 Temmuz. Bu tarihe kadar İttihad ve Terakki tarafından desteklenmiş olan Sadrıazam Said Paşanın, Meclisten güvensizlik oyu alarak istifası; yeni kabinenin Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından kurulması.
1912 5 Ağustos. Meb'usan Meclisinin feshi; bu suretle İttihad ve Terakki Fırkası'nın iktidardan düşmesi.
1912 8 Teşrinievvel. Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ devletlerile Türkiye arasında Balkan Harbinin başlaması.
1912 15 Teşrinievvel. Türkiye ile İtalya arasında, İsviçrenin Lozan şehri civarında Uşi'de sulh muahedenamesinin imzası. Metnin hulâsası: Türkiye Trablusgarb ile Bingazi'yi, İtalya da işgal ettiği adaları derhal tahliye edecektir (İtalya, Yunan donanması tarafından işgaline mâni olmak bahanesiyle adaları boşaltıp Türkiyeye iade etmemiştir).
1912 20 - 21 Teşrinievvel. Yunan donanması tarafından Bozcaada ve Limni'nin zaptı.
1912 22 Teşrinievvel. Türk garb ordusunun Sırblara karşı Kosova mağlûbiyeti, Priştine'nin sukutu.
1912 21 - 23 Teşrinievvel. Türk şark ordusunun Bulgarlara karşı Kırkkilise bozgunu. Edirne de dahil, gerideki bütün Rumeli topraklarının ve buralardaki ordularımızın merkezle muvasalasının kesilmesi; beş gün sonra Bulgarların Çatalca önlerine kadar ilerlemesi.
1912 24 Teşrinievvel. Garbî Rumelinde mağlûbiyetin müthiş bir bozgun halini alması ve şehirlerin birbiri arkasından düşmanlar eline geçmesi.
1912 29 Teşrinievvel. Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesinin istifası; yeni hükûmetin İttihad ve Terakki'ye muhalif Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın fahri reisi gibi tanılan Kâmil Paşa tarafından kurulması.
1912 1 Teşrinisani; Selânikte menkûb ve mahbus bulunan İkinci Abdülhamidin İstanbula getirilmesi.
1912 8 Teşrinisani; Selânik'in Yunanlılara teslim olması. Garbî Rumelinde Yanya müstahkem mevkiinin Yunan ve İşkodra müstahkem mevkiinin Karadağ muhasaralarına karşı fedakârane dayanması.
1912 3 Kânunuevvel; Bulgarlarla Çatalca mütarekesi (Bir sulh anlaşması için ateş kesilmiştir. Bu mütareke zamanında Türkler muhasara altında bulunan Edirnedeki Türk askerini ilge edemiyecektir. Edirne kumandanı kahraman bir asker olan Mehmed Şükrü Paşadır).
1912 Kânunuevvel. Bütün Ege adalarının Yunanlılar eline geçmesi.
1912 Kânunuevvel - Kânunusani; Londrada sulh müzakereleri. Balkanlıların Türkiyeden Midye - Enez hattının garbındaki bütün Rumeli ile Ege Denizi adalarının terkini istemesi; Türkiyenin Edirne üzerinde ısrarı ve Girid adası mukadderatının büyük devletlerin kararına bırakılması ve Arnavudluğa muhtariyet teklifi. Büyük devletlerin Babıâliye müşterek notası ve Edirne ile Girid üzerinde ısrar edilmemesi tavsiyesi (17 Kânunusani). Kâmil Paşa hükûmetinin bu ağır şartları ve Edirneyi feda etmeğe ve sulhu imzaya hazırlanması.
1913 23 Kânunusani; İstanbulda Babıâli baskını; İttihad ve Terakkinin silâhlı hükûmet darbesi; Kâmil Paşanın istifası, Harbiye Nazırı Nazım Paşanın katli; Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın iktidardan düşmesi. Mahmud Şevket Paşanın sadareti. (Baskının başında bulunan İttihadcıların «Kahramanı hürriyet» diyegeldikleri Harbi Umuminin meşhur Enver Paşası Binbaşı Enver Beydir); Mahmut Şevket paşa tarafından kurulan yeni kabinenin büyük devletler notasına red cevabı.
1913 29 Kânunusani; Mütarekenin bozularak harbin yeniden başlaması.
1913 6 Mart; Yanyanın sukutu.
1913 24 Mart; Edirnenin sukutu.
1913 31 Mart. Büyük devletlerin ikinci notası ve yine aynı şeraitle hemen sulh akdi teklifi.
1913 15 Nisan. Çatalca cephesinin de çökerek Bulgarların İstanbul kapılarına gelmesinden korkan Mahmud Şevket Paşa hükûmetinin büyük devletler notasını kabul etmesi, ikinci Bulgar mütarekesi.
1913 22 Nisan. İşkodranın kahraman müdafii Hasan Rıza Paşanın hain Esad Paşa Toptâni tarafından alçakça öldürtülerek bu müs-

Levent Şahverdi Arşivi

...devrine de düşmana ...

1913 3 Mayıs. Balkan Harbinin birinci safhasının sonu. Londra sulh muahedenamesi (metnin hulâsası: Bu muahedenin akdinden Padişah ile müttefik Balkanlı Hükümdarlar ve haleflerî, devlet ve tebaaları arasında müebbed bir sulh tesis olunacaktır — Padişah Arnavudluk hariç Adalar Denizinde Enezden Karadenizde Midyeye kadar olan hattın garbında kalan Avrupadaki bütün memleketlerini müttefik hükümdarlara terketmiştir — Arnavudluk hududunun tahdidi Avrupa büyük devletlerine bırakılmıştır — Girid adası, Padişah tarafından müttefik Balkanlı hükümdarlara terkedilmiştir; ve keza Adalar Denizindeki bütün adalar müttefik hükümdarlara terkedilmiştir — Terkedilen arazilerden mütevellid malî meseleler Pariste toplanacak beynelmilel bir komisyona bırakılmıştır — Harb esirleri tebaa zarar ve ziyanları hususi mukaveleler ile halledilecektir).

1913 11 Haziran. İtilâfçılar tarafından Sadrazam Mahmud Şevket Paşanın vurdultuması; Mısırlı Prens Said Halim Paşanın sadareti. İttihad ve Terakki Fırkası'nın en şiddetli baskı devrinin başlaması.

1913 19 Temmuz. Balkanlılar arasında miras paylaşması kavgası Bulgaristanla Romanya ve yine Bulgaristanla Sırbistan ve Yunanistan arasında harb. Bundan istifade eden Türkiyenin Londra muahedesini bozarak Bulgaristana hücumu, Edirnenin geri alınması.

1913 29 Eylûl. Bulgaristanla İstanbul sulh muahedesi (Metnin hulâsası: Hudud Ege Denizinde Enezden başlıyarak Merici takib ile Dimetokanın şimali garbisinden geçecektir. Edirne, Kırkkilise ve Dimetoka Türkiyede kalmıştır.

1913 14 Teşrinievvel. Yunanistanla Atina sulh muahedesi (Metnin hulâsası: Bulgaristan muahedesi hükümlerinin hemen aynıdır. Adalar meselesinin hali her iki devlet tarafından büyük devletlere bırakılmışlar, onlar da tarihin kaydettiği eşsiz haksızlıkla yalnız Boğaz ağzındaki İmroz ve Bozcada ile Akdenizde küçük Meis adasını Türkiyeye iade ederek Türk sularındaki bütün adaları Yunanistana vermiştir).

1914 14 Mart. Sırbistan ile İstanbul sulh muahedesi (Metnin hulâsası: Bulgaristan ve Yunanistan muahedeleri hükümlerinin aynıdır).

1914 Kânunusani. Enver Paşanın Harbiye Nazırlığı.

1914 Türkiyede İttihad ve Terakki Fırkası baskısı altında mebus seçimi; beşinci Osmanlı Mebusan Meclisinin kurulması.

1914 28 Temmuz. Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun Sırbistana harb ilânı ile Birinci Cihan Harbinin başlaması.

1914 2 Ağustos. Türkiyenin Almanya İmparatorluğu ile gizli ittifakı (Metnin hulâsası: Rusya, Sırbistan harbine müdahale edip Avusturyaya harb açarsa, Almanya da Rusyaya karşı harbe girerse, Rusyanın bu hareketi Türkiyenin Rusyaya harb açması için bir sebeb teşkil edecektir. Türkiye toprakları bir tehlikeye maruz kalırsa Almanya Türk topraklarını Alman askerinin silâhiyle müdafaayı taahhüd eder).

1914 11 Ağustos. Almanyanın Akdenizde bulunan Goben ve Breslau zırhlılarının İngiliz donanması takibinden kaçarak Çanakkale Boğazından girmesi ve Türkiyeye iltica. Bitaraflık kaidesince bu gemilerin 24 saat içinde karasularımızdan çıkarılması yahud silâhtan tecridi lâzım gelirken güya satın alınmış gibi amiralleri ile bütün efradı bahriyesine Türk üniforması ve fes giydirilerek gemilere Türk bayrağı çekilerek Goben'e «Yavuz», Breslau'a da «Midilli» adının verilmesi.

1914 9 Eylûl. Kapitülâsyonların ilgası

1914 21 Teşrinievvel. Harbiye Nazırı Enver Paşanın başkumandan vekili (başkumandan Padişahtır) tayin edilmesi ve İmparatorluk mukadderatını tamamen eline alması.

1914 29 Teşrinievvel. Türkiyenin Birinci Cihan Harbine fiilen girmesi (Eski Goben ve yeni Yavuzun süvarisi Alman amirali Suşon Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Karadenize çıkarak Rus donanmasile sahillerine ateş açtı).

1914 14 Teşrinisani. Türkiyenin İngiltere, Fransa, Rusya ve peyklerine resmen harb ilânı. Bahriye Nazırı Cemal Paşanın aynı zamanda dördüncü ordu kumandanlığı ve Suriye tedhiş siyaseti.

1915 Kânunusani. Dördüncü ordu kumandanı Bahriye Nazırı Cemal Paşanın 25,0000 kişi gibi az bir kuvvet ve en iptidaî vasıtalarla Bi'rüssebi'den Süveyş Kanalı seferine çıkması.

1915 15 Kânunusani. Ruslara karşı Sarıkamış hücumu hezimeti. Enver Paşanın 100,000 güzide Türk askerile en şiddetli kış ortasında yaptığı bu mecnunane hücum 60,000 cana malolmuştur. Bu hezimet Rus ordusuna doğu Anadolunun istilâsı yolunu açmıştır.

1915 2/3 Şubat gecesi. Fedakâr Türk askerlerinin Süveyş Kanalını geçme teşebbüsü, Kanlı muhafaza eden o devrin en üstün silâhları karşısında birkaç dakika hezimeti (Kayıbımız bini şehid olmak üzere 3000 güzide asker).

1915 18 Mart. Müttefik İngiliz ve Fransız donanmalarının İngiliz amirali Robeck ve Fransız amirali Guépratte'in kumandasında Çanakkale Boğazına büyük hücumu ve ağır zayiat vererek kahkarî hezimetle geri çekilmesi. (18 büyük zırhlı ve bir çok destroyer ve denizaltı gemisinden mürekkeb bu donanmanın bir kısmı büyük çapta 506 topuna karşı Türk Boğaz istilâkârlarındaki 150 Türk topu galebe çalmıştır. İngiliz Ocean ve İrresistibl zırhlıları ve Fransız Bouvet zırhlısı batmış, bir İngiliz ve iki Fransız zırhlısı çok ağır yaralanmıştır. Yalnız Bouvet'de 600 Fransız bahriyelisi ölmüş; hücum 6 saat 45 dakika sürmüştür. Türkler yalnız 44 şehid ve 70 yaralı vermiştir).

1915 25 Nisan. İngiliz ve Fransızlar Çanakkale Boğazını donanmalarile geçemeyince Seddülbahir'le Arıburnu'na asker çıkardılar ve müstahkem Çanakkale Boğazını karadan zaptederek İstanbul yolunu açmak istediler. Bu suretle yine parlak bir Türk zaferi ile sona erecek kanlı Çanakkale muharebesi başladı.

1915 26 Nisan. İtalya ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında gizli muahede, bu muahedenin Türkiyeye müteallik maddeleri: Oniki ada İtalyaya verilecektir. Asya Türkiyesi taksim edildiği takdirde, İtalyanın payı diğer üç devletin payından az olmıyacaktır; ve bu pay Antalya ve havalisini ihtiva edecektir.

1915 6 Mayıs. Ruslar tarafından Vanın zaptı, Rusların Muş ve Bitlise girmesi. Buralarda Rusların mahallî idareyi Ermeni komitecilerin eline bırakması. Türklere karşı tüyler ürpertici şeni zulümler, işkenceler ve katliâmlar.

1915 13 Mayıs. Küçücük Muaveneti Milliye muhribimizin bir gece baskınında Çanakkale Boğazı ağzında İngilizlerin Goliath zırhlısını batırması (Zırhlıdan ancak 160 kişi kurtulmuştur).

1915 6, 7 Ağustos. Mustafa Kemal Paşanın Çanakkalede Anafartalarda İngiliz ordusuna galebesi ve bu galebenin Çanakkaledeki parlak Türk zaferine doğru en büyük ilk adım teşkil etmesi.

1915 14 Teşrinievvel. Bulgaristanla Almanya, Avusturya ve Türkiyenin müttefiki olarak Birinci Cihan Harbine girmesi.

1915 22 Teşrinisani. Irak cephesinde İngilizlere karşı Selmanpâk muzafferiyeti Cenerali Townshend kumandasındaki İngiliz ordusunun Kûtü-l-Amâre'ye teslimi.

1916 2/3 Kânunusani gecesi. Kanlı Çanakkale muharebesinin sonu. Türk askerinin şehameti karşısında en üstün silâhlarının âcız kaldığını gören düşmanın ağırlık silâh ve erzakını bırakarak geceleyin ustaca bir bindirme ile bütün askerini gemilerine sırasile çekilmesi.

1916 6 Şubat. Erzurumun Ruslar tarafından zaptı.

1916 18 Nisan. Trabzonun Ruslar tarafından zaptı.

1916 29 Nisan. Kûtü-l-Amâre'de muhasara edilen Cenerali Townshend'in 12,000 İngiliz askerile 3000 kişilik bir Türk kuvvetine teslim olması.

1916 15 Temmuz. Bayburdun; 29 Temmuz. Gümüşhanenin Ruslar tarafından zaptı.

1916 24 Temmuz. Erzincanın Ruslar tarafından zaptı.

1916 27 Temmuz. Sina cephesinde 8üncü ordunun ikinci Kanal baskını; yine fedakâr askerlerimizin fedâkârâne mukavemetile neticelenmesi.

1916 7 Ağustos. Mustafa Kemal Paşanın Bitlis ve Muşu Ruslardan geri alması.

1916 Kânunuevvel. Sina - Filistin cephesinde ilk geri çekilme.

1917 3 Şubat. Sadrazam Said Halim Paşa kabinesinin istifası; Talât Paşa kabinesinin kuruluşu.

1917 9 Şubat. Kudüsün İngilizler tarafından zaptı.

1917 11 Mart. Irak cephesinde İngilizler tarafından Bağdadın işgali.

1917 9 Mart. İstanbul üzerine ilk defa olarak İngiliz tayyarelerinin gelmesi ve şehre bir kaç bomba atması.

1917 12 Mart. Rusyada Bolşevik ihtilâlinin başlaması, Şarkî Anadoluyu işgal etmiş bulunan Rus kuvvetlerinde inhilâl; bundan istifade ile mukabil taarruzlarımızın başlaması.

1917 Ağustos. İtalya, İngiltere ve Fransa arasında Türkiyeyi hedef tutan Sen-Jan dö Morien muahedesi: Bolşevik ihtilâli ile Rusya müttefikler safından ayrılmıştır. İtalyaya daha ziyade muhtaç olan İngiltere ile Fransa, 1915 anlaşmasile Türkiye paylaşmasında İtalyanın hissesine düşecek Antalya bölgesine İzmir ve havalisini de ilâve ettiler.

1917 Kânunuevvel. «Yıldırım ordular grubu»nun kurulması, Bahriye Nazırı Cemal Paşanın dördüncü ordu kumandanlığından istifa ederek mesuliyeti yıldırım orduları kumandanı Alman cenerali Falkenhayn'a bırakması.

1918 13 Kânunusani. Tecrid edilmiş bir halde Medinevi müdafaa etmekte olan Fahri Paşanın düşmana teslimi (Medine müdafaası da bu müthiş harbin bir Plevnesi olmuştur).

1918 20 Kânunusani; Çanakkale Boğazını abluka altında bulunduran düşman gemilerine karşı Osmanlı donanmasının huruc hareketi ve İmroz adası baskını. Yavuz zırhlısının yaralanması ve Midilli kruvazörünün batması (içinde Deniz Harb Okulu mezunlarından güzide genç zabitlerimiz bulunan Midilli mürettabatından hiç kimse kurtulamamıştır).

1918 İnhilâl etmiş Rus ordusu ve azgın Ermeni çeteleri elinden Erzincan, Trabzon Erzurum, Van şehirlerinin geri alınması (şubat - nisan). 12 Mart; Ermeni çete reisi Antranik'in Erzurum katliâmı.

1918 10 Şubat. On senedenberi menkûp ve mahpus olarak yaşıyan İkinci Abdülhamid'in ikametine tahsis edilmiş Beylerbeyi sarayında vefatı.

1918 3 Mart; Bolşevik Rusya ile Türkiye, Almanya, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan arasında Brest-Litowsk sulh muahedesi (Türkiye murahhası Sadrazam Talât Paşadır. Metnin hulâsası: Bu muahede ile Rusya, «Elviyei Selâse» denilegelen Batum, Kars ve Ardahanı Türkiyeye verdi.

1918 7 Mayıs. İngilizlerin Kerkûkü zaptı.

1918 3 Temmuz. Beşinci Sultan Mehmet Reşadın vefatı.

6. Sultan Vahdettin

Abdülmecidin oğludur; 1860 da doğmuştur, 1918 de Sultan Reşadın yerine Padişah olduğunda elli sekiz yaşlarında idi; Muhakkak ki Osman-

Sultan Vahdettin ve Sultan Mehmed Reşad

lı hanedanının en bahtsız simasıdır; ve Osmanlı padişahlarının sonuncusudur. Türk milletinin istiklâlini yok edecek, Türkiyeyi cihan haritasından silecek gibi görünen korkunç bir bozgunun arifesinde tahta oturmuştu. Türkiyeyi harbe sokan İttihat ve Terakki Partisi hükûmeti, felâketin teşvisini Altıncı Mehmedin omuzlarına bırakarak iktidardan çekilmiş ve az sonra da Mondros mütarekesi imzalanarak silâhlarını bırakan Türkiye karanlık, düşmanlarının bin türlü hainlik desiseleriyle dolu tarihinin çok nazik bir devrine girmişti. İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi, Anadoluda bu alçakça tecavüze karşı Milli Müdafaa hareketi başladı; Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanan, şahlanan kahramanlığı bir taraftan yurt içinde ilerliyen düşmana silâhla karşı koyar-

Kara gün

(8 Şubat 1919 Cumartesi günü)

Fransız generali Franşe Despere'nin cihangir rolüne çıkmış aktörleriyle ve bu zafer alayı dönmüş içinde İstanbula girdiği gün tarihimizin kara bir günüdür. O zamanlar İstanbulun yerli gazetelerinden biri olan «Hâkimiyet»in 14 şubat tarihli nüshasında büyük Türk edibi Süleyman Nazım merhum İstanbul halkı tarafından göz yaşları ile okunan şu hatıralarını yazmıştı:

«Fransız generalinin dün şehrimize vürûdu münasebetile bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş Türkün ve müslüman kalbinde ve târihinde unutulmıyacak bir cerha açtı. Aradan asırlar geçse ve inkılâb büsbütün ve edebimiz şekil ve lisânla münkalib olsa yine bu acıyı duyacak, ve bu hüzün ve teessüfün evlâd ve ahfadımıza nesilden nesile ağlayacak bir miras terk edeceğiz.

«Almanya orduları 1871 senesinde Parise dahil olarak Büyük Napoleon'un neşideî müfahharesi ile muzafferiyâtı olan Tâkı zafer altından geçerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah saat dokuzdan onbire kadar hissettiğimiz azâbı duymamıştı; çünkü «Fransız» ismini taşıyan her ferd, çünkü yalnız hıristiyanlar değil, Yahudi Fransızlar da Cezayirli müslümanlar o mâteme milli karşısında aynı teellüm ve hicâb ile ağlamış ve kızarmışlardı.

«Biz ise, mevcûdiyyeti milliye ve lisâniyyelerini bizim mânevi cenâbımıza medyun olan bir kısım halkın hây ve hûyi şamâteti ile matemi muazzezimize en acı lâkırdıların birer tokat şeklinde atıldığını gördük.

«Her kavmin sahâifi hayatında da bir çok ikbal ve edbar sahifeleri vardır. Fransız Kralı Birinci Fransuva'yı Şarlken'in mahbesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini kerrât ile sarmış bir ümmetin defteri mukadderatında böyle bir satrı elim de mestur imiş Her hal mütehavvildir!..»

1920 yılı ikincikânununun 23 üncü cuma günü İstanbul Darülfünunu konferans salonunda Türk dostu Fransız edibi Piyer Loti'nin hâtırasını tebcil için bir toplantı yapılmış, Süleyman Nazım merhum orada İstanbulun işgalini protesta eden uzun bir hitabe irad etmişti. Güzide bir kalabalığı hüngür hüngür ağlatan bu tarihî hitabe de kara günlerimizin unutulmaz nâtıralarındandır. Aşağıdaki satırlar da bu hitabeden alınmıştır:

«Bizi Piyer Loti'ye sevdiren Türkün ruhu idi. Necib ve vakur, bazan yaralanır ve hummalar içinde kıvranırken bile uluvvüsenâbından, hayırhahlığından, cömertliğinden bir zerre kaybetmiyen sabûr hamûl, mütevekkil Türk ruhu.

«Türkleri Avrupadan çıkarmalarını müteakip öyle bir kıyamet koptu ki hâlâ cihanın her tarafı sallanıp duruyor.. Daha da sallanacak!.. Eğer İstanbuldan çıkarsak, manzumei şemsiyenin Adem oğullarına tahsis edilmiş olan dünyada seneleri mi, asırlar mı süreceğini kimse tahmin edemez, bir yangın Küreyi arzın bütün âfâkını saracaktır. İstanbul, Türk ve islâm beldesi olarak bütün âlemi islâmın mânevi haritasında İzmirinkine yazılmıştır... İstanbul bizim anavatanımızın anasıdır. Dünyanın son devrine kadar isimleri esâtir bir azametle tarihi beşerde yâd edilecek sâlihlerden padişahlarımızdan ülemasından, fudelâsından, şairlerinden, sanatkârlarından, Türk bayrağını Kürrei arzın üç kıt'asında ve pek uzak ufuklarda yine zaferle dalgalandırmış kahramanlarından ibaret binlerce evlâdını, beş yüz seneye yakın mütevaliyen topraklarına alıyor. Bize İstanbula lâyık değilsiniz diyenler mezarlıkçı ve müfteirlerdir... İstanbulda görülen âbideler bizim debdebemiz, bizim himmetimiz, bizim emrimiz meydana geldi»

Levent Şahverdi Arşivi

ken diğer taraftan, milletin mukadderatı mesuliyetini yüklenecek yetkili bir Millet Meclisi kurulmasını tahakkuk ettirdi; İstanbulda toplanan bu meclis «Millî Misak» denilen meşhur beyannamesini cihana ilân etti. Bunda, Mondros Mütarekesiyle hudutları çizilen Türk vatanının artık parçalanmaz bir bütün olduğunu Türk istiklâlini tehdit eden hiçbir şeyin asla kabul edilemiyeceğini bildirdi.

Düşmanlar İstanbulu işgal ettiler ve Millet Meclisini basıp dağıttılar. Padişah, milletin kan, asalet ve cevherini takdir edemedi, düşmanları da hakikî kıymetinden çok üstün kuvvette gördü. Batı Anadolu işgaline karşı silâhla karşı koymanın daha büyük tehlikeler doğuracağından korktu ve Millî Mücadele hareketine karşı muhalif bir cephe aldı; bu muhalefetini Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını gıyaben idama mahkûm ettiren fetvalar çıkartacak ve onları şaki olarak ilân eden beyannameler yayınlayacak kadar ileri götürerek millet tarafından hainlik ile damgalandı. Bunu, hiçbir zaman tatbik edilemiyecek olan Sevr muahedesini kabul facîası takip etti. Millî zaferden sonra da ailesi efradiyle beraber İstanbul limanında bulunan bir İngiliz gemisine iltica ederek Evvelâ Maltaya gitti, oradan İtalyaya geçerek San Remo'da yerleşti ve orada öldü.

Altıncı Mehmet Vahdettin'in o zamanki düşmanlarımızla bağdaşmasının tek müsbet eseri, İstanbul kütüphanelerinde, müzelerinde ve sarayında kıymetleri milyarlarla ölçülemiyecek hazinelerimizin, her türlü tecavüzden çekinmiyecek olan düşmanlar tarafından yağma edilmesini önlemek olmuştur. Burada söylenecek son söz, İslâmın asalet şiarına uyarak «Ölüyü hayır ile analım» demektir.

ALTINCI SULTAN VAHDETTİN DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1918 4 Temmuz. Altıncı Mehmed Vahidüddinin cülûsu.

1918 29 Eylül. Bulgaristanın bir mütareke ile hapten çekilmesi, Türkiyenin diğer müttefikleriyle rabıtasının kesilmesi.

1918 1 Teşrinievvel. Şamın sukutu ile bütün Filistin ve Suriyenin elden gitmesi.

1918 8 Teşrinievvel. Sadrazam Talât Paşa kabinesinin istifası, İttihat ve Terakki Fırkasının iktidardan düşmesi. Ahmet İzzet Paşa kabinesinin kurulması.

1918 14 Teşrinievvel. Bir Fransız filosunun İskenderun limanına girmesi.

1918 23 Teşrinievvel. Halebin İngilizler tarafından işgali.

1918 30 Teşrinievvel. Düşmanlarla Limni adasında Mondros limanında Agamemnon İngiliz zırhlısında mütarekenin imzası; Birinci Cihan Harbinin çarpışma safhasının elim bir şekilde sona ermesi. Mütarekeyi Müttefikler adına Amiral Calthorpe, Türkiye adına da Bahriye Nazırı Rauf Bey (Rauf Orbay) imzalamıştır (Mütareke metninin hulâsası: Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının açılması; her iki boğazın galip müttefiklerin askerî işgali altına girmesi. Hudut muhafazasına ve dahilî asayişe kifayet edecek askerden gayri Türk ordusunun derhal terhisi. Bütün Türk harp gemilerinin galip müttefiklere teslimi ve bunların gösterilecek Türk sularında mevkuf bulundurulması. Galip müttefikler kendi selâmet ve emniyetlerini tehdid eder bir hal görürlerse istedikleri stratejik mevkileri askerî işgal altına alacaklardır (mahut 7 nci madde). Türk demiryollarından galip müttefikler serbestçe istifade edeceklerdir. Müttefikler Türk ticaret kemilerinden de aynı suretle istifade edeceklerdir. Toros tünelleri Müttefiklere teslim olunacaktır. Telsiz telgraf kabloları Müttefiklerin kontrolu altına verilecektir. Bütün askerî teçhizat, silâhlar, cephaneler ve askerî nakil vasıtaları, istedikleri anda galip müttefiklere teslim olunacaktır. Türkiyedeki bütün esirler iade olunacaktır, müttefiklerin elindeki esirler sulh akdine kadar esarette kalacaktır.

1918 31 Teşrinievvel. Mustafa Kemal Paşanın ihtilâl etmek üzere olan *Yıldırım Orduları grup kumandanlığına* tayini.

1918 2-3 Teşrinisani gecesi. Türkiyenin Birinci Cihan Harbine girmesinden mesul İttihat ve Terakki ricalinin vatanı bırakıp kaçmaları (kaçanlar: Talât Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Doktor Nazım, Doktor Bahaddin Şakir beyler)

1918 8 Teşrinisani. Ahmet İzzet Paşa kabinesinin istifası; Tevfik Paşa kabinesinin kurulması.

1918 13 Teşrinisani. Düşman harp filolarının İstanbul limanına gelmesi.

1918 21 Kânunuevvel. Padişah tarafından Meclisi Mebusanın feshi.

1919 12 Kânunusani. Tevfik Paşa kabinesinin istifası, yeni kabinenin yine Tevfik Paşa tarafından kurulması.

1919 21 Kânunusani. Mersin, Tarsus ve Osmaniye civarlarında Millî Mücadelenin ilk cephesi olan Adana cephesinin teşekkülü; İngilizler tarafından Urfa, Ayıntab, Maraş ve Adananın işgali.

1919 8 Şubat. Müttefiklerin Balkan orduları başkumandanı Fransız generali Franchet d'Espérey'den bir fatih tafrafüruşluğu ile İstanbula zafer alayı yaparak girmesi, İstanbulun Rum ve Ermeni ekalliyetlerinin kepazece nümayişlerle bu düşman kumandanını karşılaması, Türklere ve Türk bayrağına ve Türkü temsil eden her şeye en küstah hakaret ve tecavüzlerin yapıldığı bir kara gün.

1919 3 Mart. Tevfik Paşa kabinesinin istifası, Damad Ferid Paşa kabinesinin kurulması. Bu suretle fahrî reisleri gibi gördükleri Damad Ferid Paşa ile Hürriyet ve itilâf fırkasının iktidara gelişi.

1919 3 Mart. «Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti»nin Erzurum şubesinin kurulması.

1919 19 Nisan. Karsın Ermeniler tarafından işgali.

1919 20 Nisan. Ardahanın Gürcüler tarafından işgali.

1919 29 Nisan. Antalyanın İtalyanlar tarafından işgali.

1919 30 Nisan. Mustafa Kemal Paşanın 9 uncu ordu müfettişliğine tayini.

1919 11 Mayıs. Fethiyenin Yunanlılar tarafından işgali.

1919 13 Mayıs. Kuşadasının İtalyanlar tarafından işgali.

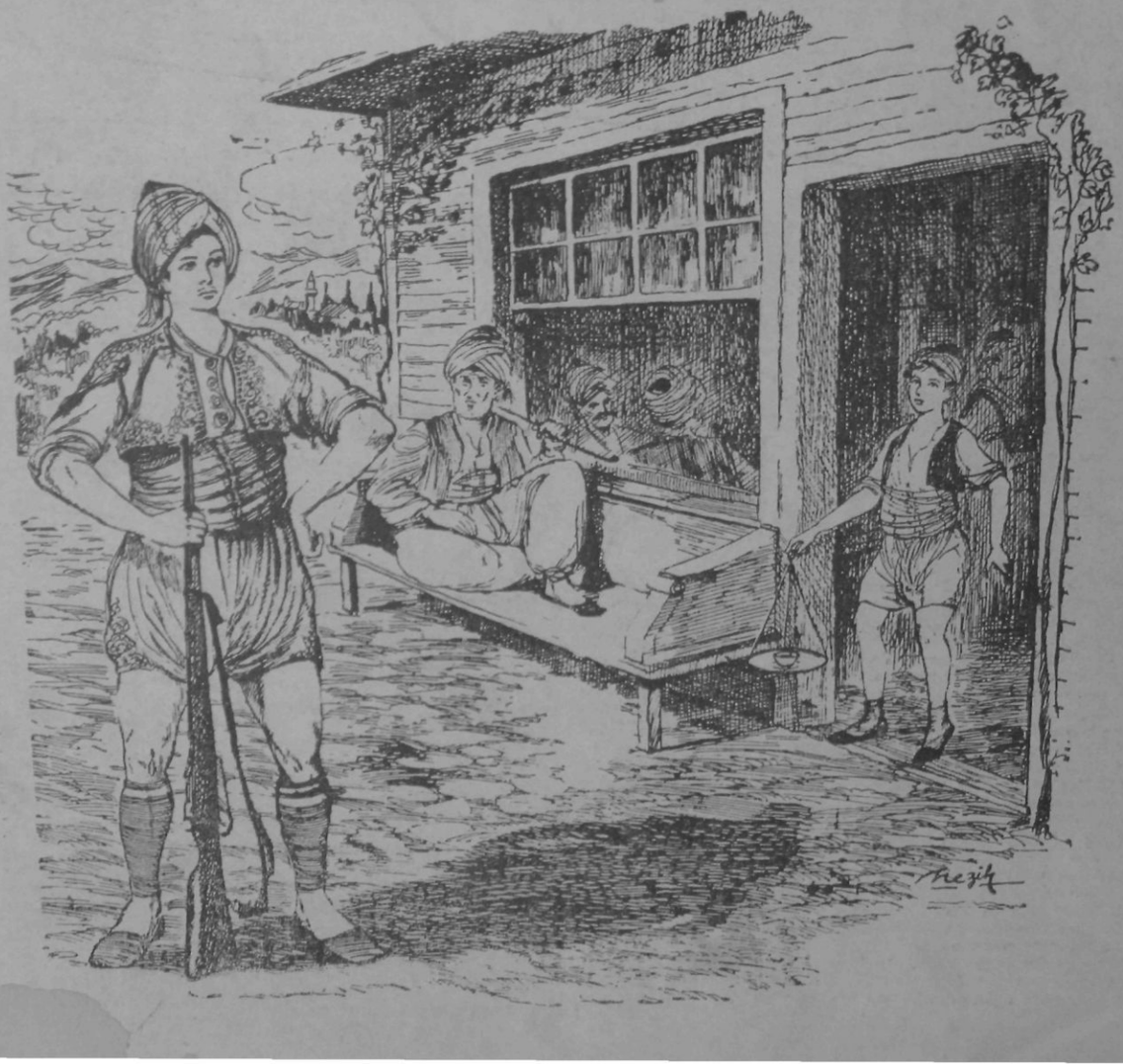
1919 14-15 Mayıs gecesi. İzmirde Yunan işgalini haber alan vatanperverlerin toplanışı ve «reddi ilhak» prensiplerinin kabulü.

1919 15 Mayıs. İzmirin Yunanlılar tarafından işgali facîası ve Batı Anadoluda Yunan işgal hareketinin başlangıcı.

1919 15-16 Mayıs gecesi. Damad Ferid Paşa kabinesinin istifası; yeni kabinenin yine Ferid Paşa tarafından kurulması.

1919 16 Mayıs. Mustafa Kemal Paşanın Karadeniz yoliyle Anadoluya hareketi.

1919 19 Mayıs. Mustafa Kemal Paşanın Samsuna çıkışı.

İlk Kurşun

1919 yılı Mayısının üçüncü haftası. Türkiye tarihinin kara günleridir. Türkiye İmparatorluğu Birinci Cihan Harbinde yenilmişti; Arabistan, Filistin, Suriye ve Irak ülkelerini bırakan Türkler, kendi öz yurtlarına, Doğu Trakya ve Anadolu topraklarına çekilmişlerdi... Fakat o zamanki düşmanlarımız, bizi büsbütün yok etmek, Türkiye devletini ortadan kaldırarak, koca Türk milletini esirlik zincirine vurmak istiyorlardı. Türk ordusunun silâhını bırakmasını fırsat bilen Yunanlılar, 15 Mayıs günü İzmir limanına asker çıktılar ve koi koi içerlere doğru yürümeğe başladılar... İzmirli ve Aydınlı alarak Ödemişe doğru ilerlediler...

1919 yılı Mayısının 18 inci günü sabahı, Ödemişin Adagide nahiyesinin Hacı İlyas köyünün köy kahvesinde sekiz on delikanlı, şaşkın bir heyecan içindedir. Birden, on dört onbeş yaşlarında bir çocuk, bir eZybey yavrusu koşa koşa gelir ve Ödemiş yolundan Yunan askerlerinin göründüğünü haber verir... Delikanlılar birbirlerinin yüzüne acı acı bakışırlar... Ne yapacaklardır?.. İzmirdenberi, öbür köylüler acaba ne yapmışlardı?.. Evlerine mi kapsanacaklardı?.. Karılarını, kız kardeşlerini, oğlancıklarını, ne oldukları belirsiz yabancıların eline mi bırakacaklardı?.. Gelenler asker miydi? Çete miydi? Türk ordusu silâhını bıraktığına göre, gelenlerin asker olmaması lâzımdı? Ne olursa olsun yabancıya yurt, ocak, karı, kardeş ve kızın emniyet edilir miydi?... Bu küçücük köy kahvesinin her köşesinden bin bir efe ve zeybek türküsünün akisleri geliyordu:

Ali kan olmuş cepkenimin yenleri..
Derviş efem biber gibi benleri.
İn kayanın dereleri harlıyor,
Elli kurşun ciğerimi dağlıyor..
Mustafam boyun selviden uzun,
Çıkalım dağlara yaz ile güzün..

Kahve kapısında, selvi boylu, on dokuz yirmi yaşlarında, dünya güzeli bir şehbaz yiğit belirir: Hazinedaroğlu Karabıyık Mustafa... Tüfeğinin dipçiğini kahvenin eşiğine dayayarak, iri kara gözlerini bütün alevi ile arkadaşlarına dikerek:

— Ne oturuyorsunuz?!.. Ne bekleşiyorsunuz?! Geliyorlar!.. diye bağırır.

İşte, dört yıl sonra, düşmanı, yurdumuza saldırdığı yerde denize döken Türk silâhının ilk kurşunu, o gün, Ödemişin Adagide nahiyesinin *Hacı İlyas köyünden Hazinedaroğlu* Karabıyık Mustafa'nın ateşlemiştir. Bugün Türkiye haritasında Hacı İlyas köyünün adı «İlk Kurşun» diye yazılıdır.

SAKARYA YOLUNDA

Millî Mücadelede Sakarya yolunda kadın çocuk ve ihtiyarlardan mürekkeb bir köylü kafilesi kağnılarla, cebheye ağırlık taşıyordu.

Bu köylü kolu cebheden gelen bir atlı ile karşılaştı. Atının gözü ne ilek çarpan manzara kafilede tek bir delikanlının bulunması ve akranları cebhede düşmanla döğüşürken, kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar, yırtık çarıkları ve yalın ayakları ile yürürken onun kağnının üzerine kurulması olmuştu. Kafileye:

— Merhaba nineler!. Merhaba ağalar!.

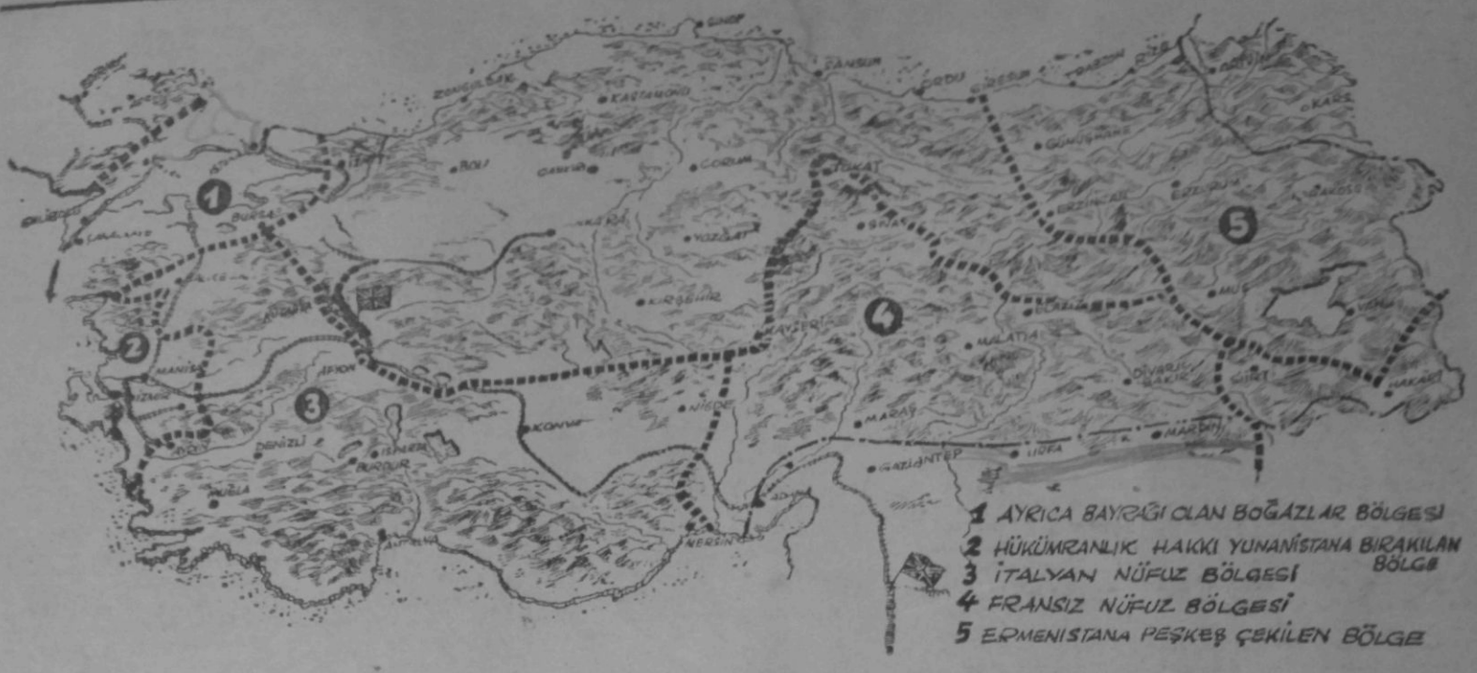
Diye selamlayan atlı delikanlıya da alaylı bir selam verdi:

— Merhaba arslanım.. keyfin yerinde galiba!.

Dedi. Genç köylünün yüzü sapsarı kesildi:

— Ne diyon beyim! dedi.. akranlarım kurşun atarken benim burda oturmamı keyfimden mi sanıyon.. Çanakkalede verdim ben bunları ödedi.. ve gözleri yaşararak beliden aşağısını gösterdi .. delikanlının iki bacağı yoktu..

Levent Şahverdi Arşivi

Mentur Sevr Muahedesi

Başta İngiltere, Fransa ve İtalya, kendi aralarında uzun ve müşkil münakaşa ve münazaralardan sonra nihayet 1920 nisanında San Remo konferansında anlaşmağa muvaffak olduiar ve Osmanlı İmparatorluğuna teklif edilecek sulh şartlarını tesbit ettiler, 22 nisan da Osmanlı Devleti Pârisde toplanacak sulh konferansına dâvet edildi

Eski Sadırazam Ahmed Tevfik Paşanın riyasetinde Dahiliyye nazırı Ahmed Reşid Bey A. Reşid Rey, Maarif nazırı Fahreddin Bey, Nafıa nazırı Operatör Cemil Paşa Cemil Topuzludan mürekkeb bir heyet Pârise gitti. Osmanlı Devletinin konferansa dâvetinden sekiz gün sonra da Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankarada bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kurulmuş olduğu bütün avrupa devletleri hariciyye nezaretlerine resmen bildirildi. Bu tamim, Osmanlı saltanatı ile yapılacak olan bir sulh, Türk milleti tarafından kurulan bu hükûmete şumulü olmayacağını anlatıyordu. Pârise giden Osmanlı heyeti murahhasına sulh şartları 11 mayıs da bildirildi, heyet reisi Tevfik Paşa: «Sulh Şartları müstakil bir devlet mefhumu ile kabili telif değildir!» diyerek müzakereyi kabul etmedi. Bunun üzerine Damad Ferid Paşa kendisini murahhaslar heyeti reisliğine tayin etdirerek Pârise gitti ve mukabil osmanlı şartlarını teklif suretile müzakereye girişdi. Müttefikler osmanlı tekliflerini evvelâ kendi aralarında Spa konferansında görüşdüler, ve cevab vermediler. Bu istiskal karşısında Damad Ferid ve heyeti 14 temmuzda İstanbula döndü, üç gün sonra da konferansın red cevabı tebliğ edildi. 22 temmuzda İstanbulda pâdişahın riyasetinde bir şurâyı saltanat toplandı, müttefiklerin sulh şartları kabul edildi; bu tarihî toplantıda yalnız bir kişi, topçu feriki Rıza Paşa, asil bir millî nefretin timsâli olarak sulh şartlarını kabul etmemiş idi. Ayandan Hâdi Paşanın riyasetinde Reşad Halis ve Rıza Tevfik beylerden mürekkeb heyet Pâris civarında Sevr'de bilâ kaydü şart sulh muahedesini imza etdiler.

Tevfik Paşanın tâbiri ile «müstakil bir devlet mefhumu ile kabili telif olmayan» bumenfur muahedenin korkunç hükümlerini bu eserde ibret olmak üzere alıyoruz, ki tarihi edebiyatımızda bu muahedeye «Sevr Paçavrası» denilegelir, ve pek yerinde bir sözdür.

Lafda kalan hudutlar:

Rumeli hududu: İstanbul vilâyetinin hududu.

Cenub hududu: Mardin, Urfa, Gaziayıntab ve Osmaniyenin şimâlinden geçen bir hat, yani bu şehirler Türkiye dışında kalmakdadır.

Garb hududu: İzmir, Kırkağaç, Akhisar, Kasaba, Ödemiş, Tire ve Sökeyi ihtiva eden bir bölge Yunanistana terk edilmiştir.

Şark hududu: Şarkda bir Ermenistan kurulacaktır; reis Vilson da, Tirebolu, Gümüşhâne, Erzincan Muş, Bitlisve Şıtak'ı Ermenistanın oldukça içerilerinde bırakan bir hudud çizmiştir...

Boğazlar Mıntakası

Anadolu İzmit, Bursa eteği ve Edremidden geçen hattın batısında kalan topraklarla bütün rumelini ihtiva etmektedir. Ayrıca bayrağı, bütcesi olan bir komisyonun elinde kalacaktır. Türkiyenin bu komisyonda azası olmıyacaktır.

Nüfuz Bölgeleri

İtalyan nüfuz bölgesi: Silifke, Ulukışla, Niğde, Aksaray, Ilgın, Akşehir, Afyonkarahisar, Kütahya kenarları, Tavşanlı ve Balıkesiri ihtiva etmektedir.

Fransız nüfuz bölgesi: Diyarbekir, Harput, Sivası ihtiva etmekde, Tokadın kenarlarına kadar çıkmaktadır.

Bu nüfuz bölgelerinde her türlü imtiyazlar ve iktisadi menfaatler bu devletlere münhasırdır.

Nüfuz bölgeleri dışında kalan Türkiye

Aşağı yukarı eski Ankara ve Kastamonu vilâyetlerinden ibarettir.

Demir yolları

Daimi olarak ingiliz nezareti altında kalacaktır.

Yunanistana bırakılan bölge hakkında hüküm

Osmanlı hâkimiyetinin sembolü olarak şehir dışı eski kalelerden birine bir türk bayrağı çekilecektir. Osmanlı devleti bu bölgedeki hakimiyetinin icrasını Yunanistana terk etmiştir. Burasını bir mahallî parlemento idare edecektir, bu parlamento beş sene sonra bu bölgenin Yunanistana katî ilhakını isteyebilecektir.

İstanbul Hakkında hüküm

Osmanlı devleti Sevr Muahedesine ve ona bağlı mukavelelere sadık kaldıkça türklerin elindedir, aksi takdirde türklerden alınacaktır.

Tabiiyyet

Herhangi bir osmanlı tebaası, hiç bir kayda tabi olmadan istediği yabancı devletin tabiiyyetine girebilecektir ve yine yerinde işi ve gücü ile meşgul olacaktır.

Askerî hükümler

1: Ordu

Pâdişahın muhafızı olarak.....700

Jandarma.....35000

Jandarma takviye kıtası.....15000

50700

kişilik bir orduya müsaade edilmiştir. Jandarmanın topu yoktur, makinalı tüfeği vardır. 4 alaya ayrılmıştır, her biri ayrı bölgede vazife görecektir. Müttefik veya bitaraf devletlere mnsub zabitlerin elinde talim görecektir.

Jandarma takviye kıtası şu birliklerden kurulmuş olacaktır:

Erkânıharbiye	100
Piyade	8200
225 makineli tüfek	
Topcu	2500
75 dağ topu	
Süvari	700
Fenni kıtalar	3500
	15000

2: Askerlik

Türkiyede vatandaşın mükellefiyeti askeriyyesi mülgadır. Jandarma ve Jandarmayı takviye kıtası efradının 12 yıl hizmeti kabul edecek ücretli askerlerdir.

3. Donanma

600 tonilâtodan aşağı 13 ganbot ve torpidoya müsaade edilmiştir.

4: hertürlü tahkimat yasaktır

5: her çeşid tayyare yasaktır

Malî Hükümler

Osmanlı devleti müflistir. Ona yardım maksadı ile İngiliz, Fransız, İtalyan ve osmanlı murahhaslarından mürekkeb bir mâlî komisyon kurulacaktır. Osmanlı murahhasının burada sadece istişarî reyi vardır, karar reyi yoktur.

Devlet bütçesini bu komisyon yapar, maliye nazırı ve Osmanlı Meclisi Mebusanı bu malî komisyonun rızası hilâfına hiç bir karar veremez. Tedavül edecek paranın cinsini ve mikdarını bu komisyon tayin edecektir. Osmanlı devletinin bütün varidat ve serveti bu komisyonun elindedir. Senelik geliri şu sıraya göre kullanacaktır:

1 — Komisyonun kendi masrafları,

2 — İşgal kuvvetleri masrafları,

3 — Harbde zarar görmüş müttefikler tebaalarının tazminatı,

4 — Düyunu Umumiyeye verilegelen borçlar.

5 — Kalan para ile de Osmanlı bütçesi tanzim edecektir!!

Ticaret Filosu

Osmanlı devleti 1600 ton ve bundan yukarı tondaki bütün ticaret ve posta gemilerini müttefiklere teslim edecektir. Osmanlı sancağı için bu tondan aşağı gemilere izin verilmiştir.

Bu paçavranın diğer hükümlerini kayda lüzum görmedik.

MİLLÎ MÜCADELE DEVRİNİN KRONOLOJİSİ

1919 19 Mayıs. 9 uncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Samsunda

1919 27 Mayıs. Mevkuf İttihatçıların İngilizler tarafından Malta adasına götürülmesi.

1919 28 Mayıs. Ödemiş civarında Yunanlılarla millî kuvvetler arasında ilk çarpışma (bu eserde İlk Kurşun yazısına bakınız).

1919 29 Mayıs. Yunanlılara karşı Türk askerî kuvvetlerinin ilk silâhla müdafaasının Ayvalıkta başlaması.

1919 28 Haziran. Balıkesirde, civar vilâyetler murahhaslarından mürekkep «Red-di İlhak» kongresinin toplanması.

1919 3 Temmuz. Mustafa Kemal Paşanın Erzuruma gitmesi.

1919 8-9 Temmuz gecesi. Mustafa Kemal Paşanın Ordu Müfettişliğinden ve askerlikten ayrılarak Millî Mücadeleye milletin bir ferdi sıfatiyle katılması.

1919 13 Temmuz. İstanbul Divanı Harbi tarafından firarî Talât ve Enver ve Cemal Paşalarla Doktor Nazım beyin gıyaben idama mahkûm edilmeleri.

1919 20 Temmuz. Damad Ferid Paşa kabinesinin istifası, yeni kabinenin yine Damad Ferid Paşa tarafından kurulması.

1919 23 Temmuz. Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum şubesi tarafından Vilâyatı Şarkiye Kongresinin Mustafa Kemal Paşanın riyasetinde toplanması. 9 Ağustosta dağılacak olan bu kongrede alınan kararlar:

1 — Millî hudutlar içinde vatan parçalanmaz bir bütünlük ifadesidir; onun muhtelif kısımları birbirinden ayrılmaz.

2 — Her türlü ecnebi işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı hükûmetinin inhilâli halinde millet müttehiden müdafaa ve mukavemet edecektir.

3 — Vatanın ve istiklâlin muhafaza ve teminine merkezî hükûmet muktedir olamadığı takdirde maksadın temini için muvakkat bir hükûmet teşekkül edecektir. Bu hükûmet heyeti bir millî kongre tarafından intihap olunacaktır. Kongre toplantı halinde değilse bu intihabı «Heyeti Temsiliye» yapacaktır.

4 — Kuvayı milliyeye dayanan millî iradeyi hâkim kılmak esastır.

5 — Hıristiyan unsurlara siyasî hâkimiyetimizi ve içtimaî muvazenemizi bozacak imtiyazlar verilemez.

6 — Manda ve himaye kabul olunamaz.

7 — Millî Meclisin derhal içtimaı ve hükûmet icraatının Millî Meclisin murakabesine konulmasının temini için çalışılacaktır.

1919 4 Eylûl. Mustafa Kemalin riyasetinde Sivas Kongresinin toplanması. Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti 7 eylûlde alınan karar ile «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti» ne kalbolundu. Kongre bir heyeti temsiliye seçerek 11 eylûlde dağıldı. Heyeti temsiliye reisliğine de Mustafa Kemal Paşa seçildi. Bu heyeti temsiliye Türk vatanını istiklâl ve hürriyetine eriştirinceye kadar muvaffakiyetle çalıştı.

1919 12 Eylûl. Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında gizli muahede. (Metninin hulâsası: Osmanlı Padişahı İngiltere mandası altına girmeği kabul etti. İngiltere Osmanlı saltanatının muhafazasını taahhüt etti. Padişah da hilâfet makamının ruhanî ve manevî kudretini İngiliz menfaatlerinin hizmetinde kullanacağını vadetti).

Heyeti Temsiliye İstanbul hükûmeti ile münasebetini kesti; Heyeti Temsiliyenin vilâyetlere gönderdiği talimat üzerine Anadoludaki mülkî memurlar ve askerî kumandanlar da İstanbul ile olan muhabere ve münasebetlerini kestiler.

1919 21 Eylûl. Damad Ferid Paşa hükûmeti tarafından Kuvayı Milliyeye karşı «Kuvayı İnzibatiye» adı ile jandarma neferliğinden yetişme Anzavur Ahmed (paşa) kumandasında derme çatma askerlerden bir kuvvet teşkili ve sevki.

1919 27 Eylûl. Anadoluda gün günden kuvvetlenen Kuvayı Milliyenin karşısında İngilizlerin Merzifonla Samsundan çekilmeleri.

1919 30 Eylûl. Damad Ferid Paşa kabinesinin istifası. Ali Rıza Paşa kabinesinin kurulması.

1919 20-22 Teşrinievvel. Ali Rıza Paşa kabinesinin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile heyeti temsiliye reisi Mustafa Kemal Paşa arasında Amasya mülâkatı ve Amasya protokolunun imzası: (Protokol: 1 — Vatanın tamamiyet ve istiklâli; 2 — Gayrımüslim unsurlara Türk istiklâlini ve hâkimiyetini ihlâl edici imtiyazlar verilmemesi; 3 — Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti

Levent Şahverdi Arşivi

nın hukukî bir teşekkül olarak İstanbul hükûmetince tanınması; 4 — İstanbul hükûmeti galip düşmanlar tarafından bir sulh konferansına çağırıldığında, heyeti temsiliye tarafından tasvib edilen kimselerin gönderilmesi; 5 — Toplanacak olan Osmanlı Meclisi Mebusanının İstanbulda toplanmasının caiz olmadığı).

1919 29 Teşrinisani. Maraşta Fransızlarla silâhlı mücadelenin başlaması.

1919 27 Kânunuevvel. Mustafa Kemal Paşanın Sivastan Ankaraya gelmesi (bu tarihten itibaren Ankara heyeti temsiliyenin merkezi oldu).

1920 12 Kânunusani. İstanbulda son Osmanlı Meclisi Mebusanının açılışı.

1920 17 Kânunusani. Urfada Fransızlarla karşı silâhlı mücadelenin başlaması.

1920 28 Kânunusani. İstanbulda Meclisi Mebusanın «Misakı Millî»yi kabul ve ilânı. (Metnin hulâsası: 1 — Mondros Mütarekesinin imzası sırasında düşman işgali altında bulunan yerlerin mukadderatını, oralar ahalisinin serbestçe beyan edecekleri reyi âm ile tayin edilmelidir. Mütareke hattının içinde dinen ve ırkan müttehid, birbirlerine karşı sevgi, hürmet ve fedakârlıkla bağlı Türk - Müslüman anasırın iskân ettiği vatan toprakları hiç bir sebeple parçalanma kabul etmez bir bütünlüktür. 2 — Ahalisi, ilk serbest kaldıkları zaman anavatana iltihaka rey vermiş olan elviyei selâsede (Kars, Ardahan, Batumda) ahalinin reyine tekrar müracaatı kabul ederiz. 3 — Garbî Trakyanın mukadderatı da ahalisinin tam hürriyet içinde reyine müracaatla tayin edilmelidir. 4 — Hilâfet merkezi ve Osmanlı payitahtı olan İstanbul ile Marmara denizinin emniyeti her türlü tehlikeden korunmuş bulunmalıdır. Bu şart dahilinde Boğazlar, bizim ile sair devletlerin müştereken verecekleri karara göre beynelmilel ticaret ve ve seyrisefaine açık bulundurulur. 5 — Ekalliyetlerin sahip olacakları haklar, komşu devletlerdeki Müslüman anasırın da aynı haklardan istifadeleri şartiyle kabul olunur. 6 — İnkişafımıza engel olacak bütün siyasî, adlî ve malî kayıtlara muhalifiz. Tahakkuk edecek borçların ödenmesi esasları bu esasa mugayir olmamalıdır.

1920 11 Şubat. Maraşın Fransızlar tarafından boşaltılması.

1920 3 Mart. Ali Rıza Paşa kabinesinin istifası.

1920 3 Mart. Yunanlıların işgal bölgesinde ileri harekete girişmesi.

1920 8 Mart. Salih Paşa kabinesinin kurulması.

1920 9 Mart. İstanbulda Türk Ocağı merkezinin İngilizler tarafından basılması.

1920 16 Mart. İstanbulun İtilâf devletleri tarafından askerî işgali. Şehzadebaşı karakolunda masum Türk askerlerinin vahşiyane öldürülmesi. Bir İngiliz müfrezesinin Meclisi Mebusanı basarak bazı mebusları tevkifi, bu suretle Meclisin inhilâli ve dağılması. Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemalin İstanbul işgalini protestosu.

1920 17 Mart. İngilizlerin Eskişehir ve Afyonkarahisarından çekilmesi.

1920 19 Mart. Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşanın Ankarada fevkalâde salâhiyetli bir Millet Meclisi toplanması hakkında vilâyetlere tebliği.

1920 20 Mart. İsmet Beyin (İsmet İnönü) Ankaraya gelmesi.

1920 2 Nisan. Salih Paşa kabinesinin istifası; 5 nisanda yeni kabinenin Damad Ferid Paşa tarafından kurulması.

1920 10 Nisan. Fransızların Urfadan çekilmeğe Mecbur edilmesi.

1920 11 Nisan. Padişah tarafından esasen inhilâl etmiş olan Meclisi Mebusanın feshi.

1920 23 Nisan. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Ankarada toplanıp açılması; 24 nisan. Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşanın Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliğine seçilmesi.

1920 29 Nisan. Büyük Millet Meclisinde Hiyaneti Vataniye Kanununun kabulü.

1920 30 Nisan. Merkezi Ankara olmak üzere bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kurulduğunun Avrupa devletlerine resmen haber verilmesi.

1920 2 Mayıs. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti «İcra Vekilleri Heyeti»nin (yani Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Kabinesinin) kurulması.

1920 11 Mayıs. Mustafa Kemalin Padişah Hükûmeti tarafından idama mahkûm edilmesi.

1920 17 Mayıs. Bozantıda Fransızlara karşı muharebenin başlaması.

1920 24 Mayıs. Mustafa Kemalin idamı hakkında İstanbul Hükûmetince verilen idam kararının Vahdeddin tarafından tasdiki.

1920 28 Mayıs. Bozantı civarındaki Fransız kıtaatının esir alınması.

1920 30 Mayıs. Türklerle Fransızlar arasında mütareke akti.

1920 7 Haziran. 16 Mart 1920 tarihinden itibaren İstanbul Hükûmetince yapılacak her nevi mukavelât, uhudat ve sairenin hükümsüz addi hakkında Büyük Millet Meclisince kanun kabulü.

1920 9 Haziran. Ermenistan seferi için Şark vilâyetlerinde muvakkat seferberlik ilânı. (Bu millî cephe kumandanı Kazım Karabekir Paşadır).

1920 18 Haziran. Zonguldağın Fransızlar tarafından işgali dolayısile aradaki mütarekenin kendiliğinden bitmesi.

1920 22 Haziran. Yunanlıların taarruza geçmesi.

1920 30 Haziran. Balıkesirin Yunanlılar tarafından işgali.

1920 2 Temmuz. Yunanlıların Bandırma, Kirmastı ve Gönen işgali.

1920 8 Temmuz. Bursanın Yunanlılar tarafından işgali.

1920 9 Temmuz. İzmitin İngilizler tarafından işgali.

1920 10 Temmuz. Bir Ermeni alayının Adanaya girmesi.

1920 18 Temmuz. Büyük Millet Meclisinin Misakı Milliye yemin etmesi.

1920 20 Temmuz. Tekirdağının Yunanlılar tarafından işgali.

1920 22 Temmuz. İstanbulda İtilâf Devletlerince teklif edilen sulh muahedesi esaslarının Şûrayı Saltanat tarafından kabulü. (Sevr muahedesi).

1920 22 Temmuz. Lüleburgazın Yunanlılar tarafından işgali.

1920 25 Temmuz. Edirnenin Yunanlılar tarafından işgali.

1920 10 Ağustos. Osmanlı İmparatorluğu Murahhasları ile İtilâf Devletleri arasında Sevr Muahedesinin akti.

1920 24 Ağustos. Sovyetler Cümhuriyeti ile Türkiye B. Millet Meclisi Hükûmeti arasında Moskova itilâfnamesinin akti.

1920 29 Ağustos. Uşağın Yunanlılar tarafından işgali.

1920 30 Eylûl. Kâzım Karabekir Paşanın Ermenilere karşı muzafferane hareketi; Sarıkamışın Ermenilerden zaptı.

1920 25 Teşrinievvel. Yunanlıların Bursadan ileriye hareketleri.

1920 30 Teşrinievvel. Karsın Ermenilerden zaptı.

1920 7 Teşrinisani. Gümrü (Aleksandropol) un Ermenilerden zaptı.

1920 10 Teşrinisani. İsmet Beyin Garp cephesi Kumandanlığı.

1920 14 Teşrinisani. Kozanın Ermenilerden kurtarılması.

1920 29 Teşrinisani. İstiklâl Madalyası ihdası hakkındaki kanunun Büyük Millet Meclisince kabulü.

Gaziantebli Mehmed Çocuk

1920 yılında, Millî Mücadelenin başlangıcında Gaziantebin Hınrçavuş mahallesinden on yaşında Mehmed çocuk, çete reisi Arslan beyin fedaîleri arasında bir küçük kahraman hâtırası bırakmıştır. Falih Rıfkı Atay 1917-1933 arasındaki yazılarını ihtiva eden Eski Saat isimdeki eserinde «Bir Köylü Destanı» yazısı bu çocuğun şanında kaleme alınmıştır.

Arslan beyin bir mektubunu Salâhaddin Adil beye (sonra Mustafa Kemalin silâh arkadaşı Salâhaddin Adil Paşa) götürürken Fransızların eline düşen, yanındaki mektubu yok eden, çocuğu öldürmek isteyen Fransızlardan türlü eza, cefa, ve tehdit gördüğü halde merdane mukavemet gösteren bu yavrucak nihayet serbest bırakılmış, fakat Antebe dönerken Senegalli askerlerin pususuna düşerek sol ayağının topuğundan yaralanmış, ihmal edilen yarası kangren olmuş ve kahraman çocuğun bu ayağını dizkapağının az altından kesmişlerdir. Macerasını çocuğun kendi ağzından nakleden «Bir Köylü Destanı» şu satırlarla bağlanmıştır:

«On yaşında gazi ve kahraman Mehmedin hikâyesi burada biter. Mehmed bu macerayı anlattığı vakit henüz Anteb harbde idi. Mehmed, kesik bacağı ile, sonuna kadar yine siperde vuruştu. Filintasını usta bir asker gibi atıyordu. Mehmed bugün hayatta ve Antebdedir...»

Kahraman çocuğun resmi, Millî Mücadele yıllarına ait çok kıymetli bir vesika olan fotoğrafından yapılmıştır. Mehmed bugün 44 yaşında olması gerekir. Eğer hayatta ise, bu eserin naçiz muharriri kendisine uzun ömürler diler.

1920 3 Kânunuevvel. Ermenilerle Gümrü Muahedesinin imzası.
Metin hulâsası: 1871 harbile kaybettiğimiz, Brest — Litovsk muahedesi ile geri aldığımız [illegible] Ermeni istilâsına uğrayan Kars ve havalisi ana vatana iltihak etmiştir.

1921 9-10 Kânunusani. Birinci İnönü Muharebesi.

1921 12 Mart. İstiklâl Marşının Büyük Millet Meclisince kabulü.

1921 16 Mart. Türkiye B. Millet Hükûmeti ile Sovyetler Cümhuriyeti arasında Moskova Muahedesinin akti.
Metnin hulâsası: Türk — Rus hududu takriben 1876 seferinden evvelki hudud olacaktır. Bu tarihden çok daha evvel Rusya tarafından ilhak edilmiş olan Iğdır Türkiyeye iade edilecektir. Türkiye, Batum şehri ve limanı ile Batum sancağının bir kısmını, Batum limanından serbestçe istifade etmek şartı ile Sovyetler birliğine dahil Gürcistana terk etmiştir. Çarlık Rusyası ile Osmanlı İmparatorluğu arasında aktedilmiş ve Rusyaya bir takım haklar sağlamış bütün muahedeler mefsuhtur. Çarlığın Osmanlı devletinden alacağı olan borçlarından Türkiye ibrâ edilmiştir.

1921 26 Mart. Adapazarının Yunanlılar tarafından işgali.

1921 30 Mart - 1 Nisan. İkinci İnönü Muharebesi.

1921 28 Nisan. İzmitin Yunanlılar tarafından işgali.

1921 28 Haziran. İzmitin Yunanlılardan kurtarılması.

1921 13 Temmuz. Afyonkarahisarın Yunanlılar tarafından işgali.

1921 17 Temmuz. Kütahyanın Yunanlılar tarafından işgali.

1921 19 Temmuz. Eskişehirin Yunanlılar tarafından zaptı.

1921 5 Ağustos. Mustafa Kemalin Başkumandan seçilmesi.

1921 15 Ağustos. Yunan kralı Kostantinin Yunan ordusuna «Ankaraya!» emrini vermesi.

1921 23 Ağustos. Sakarya Meydan Muharebesinin başlaması (13 Eylûl 1921 e kadar). Millî ordumuzun zaferi.

1921 19 Eylûl. Mustafa Kemale Büyük Millet Meclisince Gazi unvanile, Müşir (Mareşal) rütbesinin verilmesi.

1921 13 Teşrinievvel. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti ile Kafkas cumhuriyetleri arasında Kars Muahedesinin akti.
Metnin hulâsası: Moskova muahedenâmesinin bir tekrarıdır.

1921 20 Teşrinievvel. Türkiye ile Fransa arasında Ankara İtilâfnamesinin imzalanması.
Metnin hulâsası: Türkiye ile Fransa arasında harb hali sona ermiştir. Adana ve havalisi Fransızlar tarafından tahliye edilecektir. İskenderun mıntakası fransız işgali altında kalacak, fakat burada hususî bir idare tesis olunacak, türk ırkından olan halkının hars inkişafına mümanaat edilmeyecek, türk lisanı mahiyeti resmiyeyi haiz olacaktır.

1922 26 Ağustos. Afyon cephesinde Büyük Taarruzun başlaması.

1922 27 Ağustos. Afyon Karahisarın Yunanlılardan kurtarılması.

1922 30 Ağustos. Dümlupınarda Başkumandan Meydan Muharebesi.

1922 1 Eylûl. Mustafa Kemalin orduya beyannamesi; «Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir ileri!» emrini vermesi.

1922 2 Eylûl. Yunan başkumandanı General Trikupis ile diğer bazı kumandanların esir olması.

1922 9 Eylûl. Türk Ordusunun İzmire girmesi.

1922 18 Eylûl. Garbî Anadolunun Yunan ordusundan tamamile temizlenmesi.

1922 3 Teşrinievvel. Mudanya Konferansının açılması (11 Teşrinievvele kadar).

1922 11 Teşrinievvel. Mudanya Mütarekesinin akti.

1922 1 Teşrinisani. Türkiyede Padişahlığın ilgası.

1922 17 Teşrinisani. Vahdettinin bir İngiliz harp gemisile İstanbuldan kaçması.

1922 18 Teşrinisani. Abdülmecit Efendinin Halife seçilmesi.

1922 20 Teşrinisani. Lozan Konferansının açılması.

1922 25 Teşrinisani. Edirnede Millî idarenin kurulması.

1923 4 Şubat. Lozan Konferansı müzakeratının kesilmesi.

1923 1 Nisan. Birinci Büyük Millet Meclisinin intihabın yenileşmesine karar vermesi.

1923 Lozan Muahedesinin akti.

1923 11 Ağustos. İkinci Büyük Millet Meclisinin açılması. — İsmet Paşanın Lozandan Ankaraya avdeti.

1923 2 Teşrinievvel. İstanbulun İtilâf Devletleri tarafından tahliyesi.

1923 6 Teşrinievvel. Türk Ordusunun İstanbula girmesi.

1923 13 Teşrinievvel. Ankaranın Yeni Türk Devletinin merkezi olduğuna dair kanunun kabulü.

1923 29-30 Teşrinievvel. Cumhuriyetin ilânı (saat 20,30).

1923 29-30 Teşrinievvel. Gazinin Reisicümhur intihabı (Saat 20,44).

Levent Şahverdi Arşivi

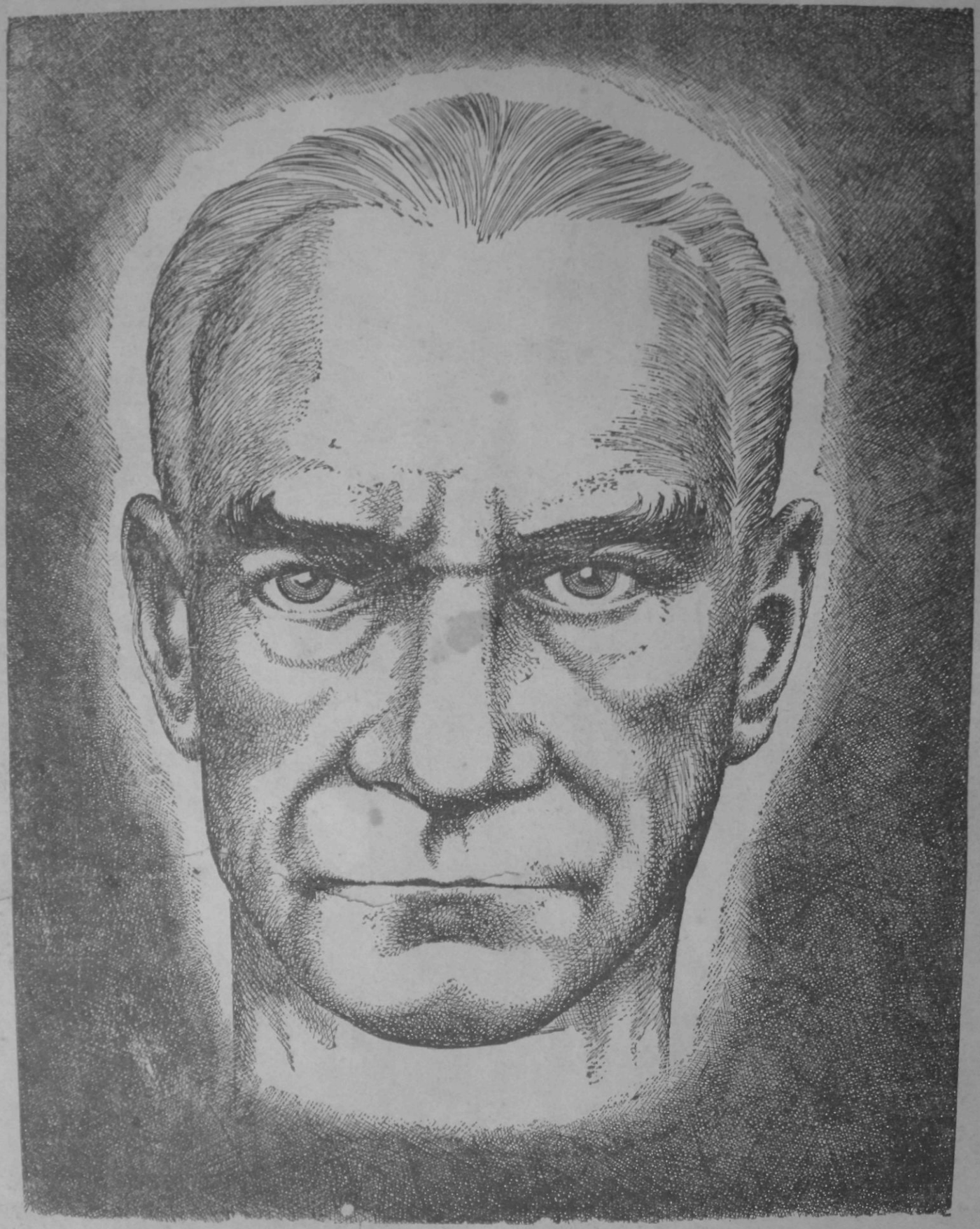
Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Millî Mücadele yıllarının şanlı hâtıraları içerisinde Gazi Mustafa Kemal Paşa; 1918 mütarekesinin açtığı felâket ve izmihlâli çiğneyerek Türkiyenin halâskârı, Türkiye Cumhuriyetinin bânisi ve ilk Cumhurreisi; yirminci asır başının beynelmilel en büyük şöhreti; Türkiye Mareşali; büyük nutku ile cihan tarihi ölçüsüne hatîf; dünya sulhünün koruyucularından asil ve necip insan; hâtırası her Türkün kalbinde yaşayan inkılâpçı «Atatürk» 1881 de Selânikte doğdu; babası Ali Rıza Efendi kereste ticareti ile meşgul namuskâr bir adamdı; annesi Zübeyde Hanımdır. Babasından küçük yaşta yetim kaldı Çocukluğunda sadece Mustafa adile anılırdı; Askerî Rüşdiyesine verildiği zaman, zekâsının hayranı bir riyaziye muallimi ona «Kemal» lâkabını takmıştı. 1904 te Erkânıharp yüzbaşısı olarak orduya iltihak etti. Abdülhamid idaresini devirmeğe çalışan İttihad ve Terakki Cemiyetinin çalışmalarına katıldı. 1908 de, bu hükümdarı devirmek için İstanbula gelen Hareket Ordusu Erkânı Harbiyesi arasında bulundu. 1911 de İtalyanlar Trablusgarp ve Bingaziye hücum ettiği zaman gizlice Bingaziye gitti, oradaki mücahedeye katıldı. Balkan harbinde, Edirneyi Bulgarlardan geri almak için yapılan hücumun hareket plânlarını o hazırlamıştı. Birinci Cihan Harbinde, Çanakkale muharebelerinin Anafartalar kahramanı oldu, 34 yaşında General oldu, Kafkas, Filistin ve Suriyede ordu kumandanlıklarında bulundu. 1918 de Osmanlı İmparatorluğu, müttefikleri ile beraber mağlûp olurken Yıldırım Orduları grup Kumandanlığına tayin edilmişti; mütareke imzalandığı için bir şey yapamadan İstanbula geldi. 1919 Mayısında Üçüncü Ordu Müfettişi olarak Samsundan Anadoluya geçti; ve o sırada yurdumuzu istilâya başlamış olan Yunanlılara karşı varlığını silâhla ve «Millî Mücadele» adı ile korumağa çalışan milletin başına geçti. Yine 1919 da evvelâ Erzurumda, sonra Sivasta toplanan Millî Kongrelere başkanlık etti, Sivas kongresinde, Millî Mücadelenin idare mes'uliyetini yüklenen «Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti temsil heyeti» nin reisi seçildi; 23 Nisan 1920 de Ankarada toplanan Birinci Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşayı Meclis ve hükûmet reisi seçti. Sakarya muzafferiyetinden sonra Millet Meclisi kararıyle kendisine Gazi unvanı ve Mareşal rütbesi verildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti, zaferden sonra Türkiyede Cumhuriyet idaresini ilân ederek Gazi Mustafa Kemal Paşayı Reisicumhur seçti. 1923 ten ölümü tarihi olan 1938 e kadar on beş sene Cumhurreisliğinde kalarak yurdumuzun bugünkü medenî seviyeye ulaşmasına çalıştı. «Ne mutlu Türküm diyene» vecizesiyle millî gururu ve izzetinefsi herşeyin üstünde tutan Atatürk, milletimizin şeref ve itibarını da bütün dünyaya tanıttı ve sayıdırttı. Cihan önünde, dünya sulhünü koruyan büyük devlet adamlarından biri olarak bilindi.

Nihayet amansız bir hastalıktan kurtulamıyarak 1938 yılı İkinciteşrininin 10 uncu günü saat dokuzu beş geçe İstanbulda Dolmabahçe Sarayında öldü. Mübarek naaşı, bütün dünya devletlerinin gönderdiği askerî hürmet kıtalarının iştirâkiyle sanına lâyık bir şekilde Ankaraya nakledildi ve Etnografya Müzesinde hazırlanan muvakkat kabre kondu. Atatürkün ebedî istirahgâhı olacak «Anıtkabir» 1953 de tamamdı; büyük adamın 1938 denberi hiç bozulmamış olarak bulunan nâşı Anıt kabire lâyık olduğu muhteşem törenle nakledildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkün muhteşem bir portresi, şair Ahmet Haşim tarafından şu satırlarla çizilmiştir:

«Kapıdan bir ışık dalgası halinde giren bu kuvvet ve kudret kaynağı ile birden gözlerim kamaştı. Bebekleri en garip ve esrarlı madenlerden yapılmış bir çift gözün, mavi, sarı, yeşil ışıklarla aydınlattığı asabi bir çehre.. Yüzde, alında, ellerde bir sağlık ve bahar rengi.. Bütün zenberekleri çelikten, ince, yumuşak, toplu, gerilmiş, taptaze bir uzviyet... Altıyüz senelik bir devri bir anda ihtiyarlatan adamın çehresi, eski ilâhlarınki gibi, yıpranmış bir yaşın hiçbir izini taşımıyor. Alevden coşkun bir nehir halinde, eski tarihin bütün yıkıntılarını süpüren ve yeni bir cihanın oluşuna yol açan fikirler kaynağı o baş, bir yanar dağ tepesi gibi, taşıdığı ateşe kayıtsız, mavi gök altında sessiz ve müteebbesim duruyor!..»

* * *

Cumhuriyet gazetesi için hazırladığım ve «Osman Gazideu Atatürke» adını koyduğum bu eser bugün bu satırlarla bitiyor. Naçiz kalemim bu yorucu işi yüz akı ile başarmış ise, mesudum. Aziz okuyucularıma veda ederken kendi noksanlarım ve müretlip hatâları için af dilerim. Cumhuriyet gazetesi müessesesine, bu müessesenin eserе emekleri geçmiş mürettip, klişeci ve makinistlerine, eserin resimlerini yapan pek aziz dost sanatkârlara şükran borcumu burada ifade etmek vazifemdir.

Reşad Ekrem Koçu

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi